

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 80. ТОМ 2
ISSUE 80. VOLUME 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 11 від 31.10.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 80. Том 2. – 322 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначикова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвізівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 11 from 31.10.2024)

Humanities science current issues / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 80. Volume 2. – 322 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bernes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 94:[355.01(470+571-651.1:477)»202»:72.025.4(477.51)]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-1>

Роман ЛЕХНЮК,
orcid.org/0000-0003-3758-2019
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) roman.o.lekhniuk@lpnu.ua

Анна СІРИК,
студентка IV курсу
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) anna.siryk.st.2021@lpnu.ua

**ВІДБУДОВА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГОВА) В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ**

У статті на прикладі досвіду міста Чернігова та частини Чернігівської області проаналізовано різні аспекти, пов'язані з процесами реставрації та відновлення культурної спадщини, що зазнали руйнувань і пошкоджень внаслідок російської повномасштабної агресії проти України, а особливо під час масових обстрілів Чернігова наприкінці лютого та в березні 2022 року. Встановлено, що така відбудова є вкрай важливою для розвитку як країни, так і місцевих громад у контексті концепції сталого розвитку. Адже культурна спадщина, як матеріальна, так і нематеріальна, формують національну й локальну ідентичності та сприяють різноплановому розвитку місцевих громад. З огляду на це метою статті було на конкретних прикладах з досвіду Чернігова за 2022–2024 роки простежити стан відновлення культурної спадщини на даний момент, які виникають труднощі в цьому процесі та які є поточні результати з врахуванням концепції сталого розвитку. Ще одним ключовим завданням статті є проаналізувати європейський досвід післявоєнної відбудови. Тут особливо доречним є розгляд досвіду Варшави та Дрездена після Другої світової війни. Складено перелік найважливіших пам'яток міста, що зазнали пошкоджень через обстріли і те, на якому етапі перебуває їх відновлення. Простежено також те, які інструменти – зокрема пожертви, міжнародна співпраця тощо – є ключовими при реставрації об'єктів культурної спадщини. окремо розглянуто європейських досвід відбудови на прикладі Варшави і Дрездена. Визначено, що досвід перебігу відновлень цих зруйнованих у часи Другої світової війни міст є важливим для врахування в сучасному українському контексті. Зокрема коли йдеться про дискусії чи потрібно надавати пам'яткам їх попереднього вигляду, які сенсу для громади мають ті чи інші пам'ятки в зруйнованому й відновленому стані, а також про роль політичних систем у процесі відновлення.

Ключові слова: російсько-українська війна, культурна спадщина, відбудова, Чернігів, Варшава, Дрезден.

Roman LEKHNIUK,
orcid.org/0000-0003-3758-2019
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of History, Museology and Cultural Heritage
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) roman.o.lekhniuk@lpnu.ua

Anna SIRYK,
4th Year Student
Institute of the Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) anna.siryk.st.2021@lpnu.ua

**RECONSTRUCTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE
(ON THE EXAMPE OF CHERNIHIV) IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT AND EUROPEAN EXPERIENCE**

Using the experience of the city of Chernihiv and part of the Chernihiv region as an example, the article analyzes various aspects related to the processes of restoration of cultural heritage that suffered destruction and damage as a

result of the Russian full-scale aggression against Ukraine, and especially during the mass shelling of Chernihiv at the end of February and in March in 2022. It has been established that such reconstruction is extremely important for the development of both the country and local communities in the context of the concept of sustainable development. After all, cultural heritage, both tangible and intangible, forms national and local identities and contributes to the multifaceted development of local communities. With this in mind, the purpose of the article was to trace the state of restoration of cultural heritage at the moment, what difficulties arise in this process and what are the current results, taking into account the concept of sustainable development, using specific examples from the experience of Chernihiv for 2022–2024. Another key task of the article is to analyze the European experience of post-war reconstruction. Here it is especially appropriate to consider the experience of Warsaw and Dresden after the Second World War. A list of the most important monuments of the city that were damaged by shelling and the stage of their restoration has been compiled. It was also traced which tools – in particular, donations, international cooperation, etc. – are key in the restoration of cultural heritage objects. The European experience of reconstruction on the example of Warsaw and Dresden is considered separately. It was determined that the experience of the reconstruction of these cities destroyed during the Second World War is important to take into account in the modern Ukrainian context. In particular, when it comes to discussions about whether it is necessary to restore monuments to their previous appearance, what meanings these or other monuments have for the community in the destroyed and restored state, as well as about the role of political systems in the restoration process.

Key words: Russian-Ukrainian war, cultural heritage, reconstruction, Chernihiv, Warsaw, Dresden.

Постановка проблеми. Війни протягом історії наносили значну шкоду культурній спадщині. Руйнування пам'яток історії та архітектури, викрадення культурних цінностей, втрата нематеріальної спадщини – все це не лише завдає шкоди ідентичності та пам'яті людей, але й негативно впливає на соціальне та економічне становище потерпілих територій.

Концепція сталого розвитку, що ґрунтується на засадах балансу між економічним зростанням, соціальним благополуччям та збереженням довкілля, наголошує на важливості культурної спадщини як ресурсу для розвитку. Її відновлення та збереження після війн є важливим компонентом сталого розвитку, адже:

– Культурна спадщина є джерелом знань про минуле, формує почуття приналежності до певної спільноти та є основою для розвитку культурної різноманітності;

– Культурна спадщина може бути потужним туристичним магнітом, що сприяє створенню робочих місць та генерує доходи як державного, так і місцевих бюджетів;

– Відновлення культурної спадщини може об'єднати людей, сприяти формуванню сильнішої колективної свідомості через спільний досвід.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації, що почалось 24 лютого 2022 року, вже стало страшним ударом для української культурної спадщини в усіх регіонах. А особливо в тих, яким не пощастило географічно опинитись найближче до лінії зіткнення. Таким прикладом є Чернігівщина, частина якої була тимчасово окупована в перші місяці російської агресії. Хоча місто Чернігів уникло жакхть окупації, з перших ж днів воно стало жертвою обстрілів з боку армії-агресора, що призвело до значної шкоди культурній спадщині цього давнього й історичного міста. Навіть після вигнання росіян з території області навесні

2022 року місто й донині регулярно потерпає від обстрілів ракетами та дронами.

Саме регулярні артилерійські обстріли в лютому-березні 2022 року, коли росіяни фактично оточили Чернігів, завдали найбільшої шкоди місту. Понад місяць воно зазнавало щоденних ворожих бомбардувань. Із сотень пошкоджених будівель близько сотні є пам'ятками архітектури. Деякі з них ще можна відновити, але деякі, на жаль, втрачені назавжди.

Аналіз досліджень. Відновлення пошкодженої через російську агресію культурної спадщини в Україні загалом і в Чернігові зокрема все ще на початковій стадії, адже існує чимало перешкод. Найголовніша з них – російська агресія все ще триває. Тому наукові студії, які спробують узагальнити й проаналізувати історію повоєнної відбудови в Україні наразі є лише перспективою. Тому нинішня стаття в частині, присвяченій Чернігову, опирається перш за все на публікації в українських ЗМІ, які висвітлюють процес відбудови й реставрації в місті. Натомість значна кількість досліджень існує щодо європейського досвіду післявоєнного відновлення міст, у тому числі й культурної спадщини. Майкл Карвер у книзі «Відбудова після війни: Глобальний посібник» аналізує роль міжнародної допомоги та координації в післявоєнній відбудові, а також розглядає різні її типи, що надаються постраждалим від конфліктів країнам. Стаття польської дослідниці Йоланти Путковської детально аналізує проєкт відбудови церкви святого Яна у Варшаві як елемент ширших процесів відновлення міста після Другої світової війни. Цікавий погляд на відбудову Варшави та її значення для сталого розвитку міста пропонує в своєму інтерв'ю Гжегож Пйонтек.

Окрема складова історіографії досліджуваної проблеми – це істичні праці, присвячені руйнівним подіям, що призвели до руйнувань Варшави

та Дрездена. Серед них можна виділити книгу Тімоті Снайдера «Криваві землі. Європа між Гітлером і Сталіним», яка дозволяє відтворити події Варшавського повстання 1944 року та його безжалісне придушення нацистами. Натомість Фредерік Тейлор у дослідженні «Дрезден: вівторок, 13 лютого 1945» детально описує події, що призвели до бомбардування міста та його наслідки. Зокрема, стратегічні міркування союзників щодо бомбардування, а також досвід людей, які пережили його. Автор також дослідив суперечки щодо бомбардування, які тривають і досі.

Мета статті. Відновлення та збереження культурної спадщини України після війни є надзвичайно важливим завданням. Це питання не лише збереження історичної пам'яті, а й відновлення ідентичності українського народу та його майбутнього. З огляду на це, як і на необхідність проведення реставраційних і відновлювальних робіт щодо безлічі пам'яток в різних регіонах України поза межами Чернігова, формується мета цього дослідження: на конкретних прикладах з досвіду Чернігова за 2022–2024 роки простежити, як проводиться відновлення культурної спадщини на даний момент, які виникають труднощі в цьому процесі та які є поточні результати з врахуванням дуже актуальної для нашого випадку концепції сталого розвитку. Ще одним ключовим завданням статті є проаналізувати європейський досвід післявоєнної відбудови. Тут особливо доречним є розгляд досвіду Варшави та Дрездена після Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Серед головних пам'яток, які зазнали пошкоджень у Чернігові через російські обстріли, варто виділити наступні: Слеський Успенський монастир; Будинок-музей та садиба Михайла Коцюбинського; Обласний художній музей ім. Г. Галагана; Катериненська церква; будинок Гліба Успенського (XIX століття); Центральна міська бібліотека ім. М. Коцюбинського (другої половини XX століття); Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Короленка (1910–1913 рр.); Чернігівська міська рада; колишній будинок окружного суду (1904 р.); Чернігівський обласний академічний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка (Чернігів – місто-герой, 2023).

Слеський Успенський монастир заснований чернігівським князем Святославом Ярославичем як чоловічий монастир у 1060 році, що робить його одним із найстаріших монастирів в Україні. Сучасний комплекс відбудували в XVII столітті. Він включає Успенський собор, церкву-усипальницю Я. Лизогуба, надбрамну дзвіницю

1670–1675 років, яка є найстарішою висотною будівлею Чернігова, трапезну Петропавлівську церкву, келії, серед яких найстаріша збережена цегляна житлова будівля Лівобережжя, й інші споруди. Унаслідок ворожого обстрілу 7 березня 2022 року були пошкоджені фасади монастирських мурів та брами з дзвіницею XVII століття, а також барабани куполів Успенського собору XII–XVII століть.

Літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського розміщувався в будинку, де письменник провів останні 15 років свого життя. У кімнатах відтворено інтер'єри початку XX століття, й експонуються предмети побуту, якими користувалася родина митця. Також тут збереглася меморіальна бібліотека з першодруками його творів, книги з автографами Бориса Грінченка, Івана Нечуя-Левицького, Івана Франка, Панаса Мирного, чимало нарисів про життя Коцюбинського та його творчість. Унаслідок артилерійського обстрілу 6 березня 2022 року постраждали ганок, стіни, перекриття й вікна музею, пошкоджені деякі експонати.

Обласний художній музей ім. Г. Галагана створено в 1983 році в будівлі, що є пам'яткою архітектури XIX століття. Його колекцію складають понад 9000 творів образотворчого й декоративно-ужиткового мистецтва від XVI століття й до сьогодення, зокрема ікони часів українського бароко, народні картини «Козак-Мамай», полотна голландських, фламандських, французьких, італійських митців. Унаслідок бомбардування міста 6 березня 2022 року було пошкоджено стіни, вікна та стелю, а в експозиційних залах зруйновано підлогу, стіни, меблі, освітлення.

Козацький кафедральний собор святої великомучениці Катерини є пам'яткою архітектури національного значення, яскравим зразком козацького бароко Лівобережжя. Вона була зведена в 1715 році на залишках храму часів Київської Русі братами Лизогубами на честь їхнього діда та подвигів Чернігівського козацького полку. Унаслідок обстрілів 26 березня 2022 року постраждав північний фасад церкви.

Також у Чернігові знищено паркову альтанку на Болдиній горі (1911 р.); частково зруйнований обласний молодіжний центр (1935–1947 рр.) та будівлю колишнього Музею українських старожитностей В.В. Тарновського кінця XIX століття;

19 серпня 2023 року близько 11:30 російська армія ракетою Іскандер-М, вдарила по центру Чернігова, в будівлю обласного музично-драматичного театру імені Тараса Шевченка. Найбільше постраждав дах театру, також пошкоджені глядацька зала, фое, вибиті 90% вікон. Як зазна-

чає художній керівник і головний режисер театру Андрій Бакіров: «Основні руйнування у нас даху. На жаль, ми бачимо зв'язок з небом у фое. Ми бачимо люстру, яку так само пошкоджено, вона важить три тони. Там конструкція дуже міцна, але зараз хвилюємось, що піде сезон дощів, тому перше, що на наш погляд, це треба будувати дах» (Кришева, Янушкевич, 2023).

Загалом, внаслідок обстрілів, попри всі захисні заходи, значна кількість цінних об'єктів культурної спадщини втратили своє первісне становище або були пошкоджені назавжди. Проте, на сьогоднішній день розпочався процес з відновлення культурної спадщини. На Чернігівщині відновлюють заклади культури та історико-культурні пам'ятки, які зазнали пошкоджень чи були зруйновані внаслідок російської агресії. Музеї тісно співпрацюють з різними міжнародними фондами, які допомагають у відновленні.

У Чернігівському обласному історичному музеї імені Василя Тарновського значних пошкоджень зазнав його відділ – Військово-історичний музей у Чернігові. Тут уже встановили вікна, розібрали конструкції, вивезли все будівельне сміття. Але заклад потребує ще багато вкладень. Це були волонтерські центри, Литовський національний художній музей, Центр порятунку культурної спадщини, музеї Данії, громадські організації, які допомогли у реставрації. На ці кошти усувають інші пошкодження, які зазнав музей та його філії (Прокопенко, 2022).

У Чернігівському обласному художньому музеї імені Григорія Галагана зробили косметичний ремонт у приміщенні музею. Облаштування укріття в музеї спонсорувала благодійна асоціація зі Страсбурга «Promo Ukraina». Відновлене електроживлення у пошкоджених приміщеннях, відновлено систему опалення, закуплено вікна для приміщення фондів – шість штук, і частково відреставровані пошкоджені експонати, які постраждали під час бойових дій.

Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського зумів залучити Національно-реставраційний центр України, який безкоштовно провів роботи. Постраждали 36 музейних експонатів: меморіальні шахи Коцюбинського, рояль, частина меблів. Всі були відреставровані. Потім зробили поточний ремонт даху, закрили наскрізні дірки меморіального будинку, замінили скло у вікнах у всіх приміщеннях музею. Також провели ремонт усіх дверних конструкцій, замків, інших пошкоджених частин. Відновили й частини зруйнованого паркану.

В Обласній універсальній бібліотеці імені Короленка спочатку накрили брезентом частину зруйнованого даху. Це було в травні 2022 року. Восени того ж року розпочався ремонт покрівлі бібліотеки, потім – роботи із заміни частини вікон.

Щодо будинку Василя Тарновського, де зараз знаходиться Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва, то світовий фонд пам'яток World Monuments Fund разом з партнерами організував захисну консервацію будівлі. Тут застосовувався принцип консервування на період короткого часу, максимум до середини весни 2022 року, щоб погодні умови не завдали шкоди будівлі. Другий етап – протиаварійні роботи з відтворення зовнішнього об'єму будівлі. До кінця 2022 року закінчили рятувочні консерваційні роботи. Надалі розпочалась підготовка проектно-кошторисної документації та спроби залучити фахівців з-за кордону з метою подальшого відновлення споруди.

Щодо культурних споруд, то по загалом по Чернігівській області зруйновано 17 релігійних споруд. У самому Чернігові вже власним коштом релігійної громади відновлено було церкву Святителя Феодосія на Яцево. Чернігівський кафедральний собор святої великомучениці Катерини ремонтували за кошти меценатів, які захотіли лишитися невідомими (Крижева, 2023).

Загалом, у Чернігові, як і всій області, після російської агресії активно відновлюють та реставрують заклади культури та історико-культурні пам'ятки, які були пошкоджені або зруйновані. Музеї співпрацюють з міжнародними фондами та благодійними організаціями для відновлення та ремонту будівель та експонатів. Наприклад, Чернігівський обласний історичний музей ім. Василя Тарновського, Чернігівський обласний художній музей ім. Григорія Галагана, Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського та інші установи відновлюються за допомогою меценатів, благодійних організацій та співпраці з різними партнерами.

Нагадуванням про можливість успішної відбудови може слугувати виставка «Міста фенікси. Відбудова після воєнних руйнувань», що проводилася у багатьох містах України, зокрема в Чернігові. На виставці представлені фотографії будівель, пошкоджених під час повномасштабної російської агресії та Другої світової війни. Це житлові будинки, об'єкти критичної інфраструктури, пам'ятки архітектури та інші споруди з України та інших європейських країн.

Проект реалізовано за підтримки польських партнерів, які активно допомагають Чернігову та системно співпрацюють з міською владою. Ця

виставка дає надію та показує можливість відновлення архітектурних пам'яток. Як розповів начальник управління культури та туризму Чернігівської міської ради Олександр Шевчук: «Ця програма міжнародна, “Дім відбудови”, за підтримки їхнього міністерства культури та національної спадщини був зроблений проєкт. Ідея дуже цікава і вона стала. Ми згадуємо Другу світову війну, ті європейські міста, які знищені і те, як вони сьогодні виглядають, і як відбувалася відбудова. І проведена паралель на цій виставці з містами, які сьогодні перебувають в такому ж стані» (Міста Фенікси, 2024).

Процес реставрації та відбудови є довготривалим для України. Ми також маємо враховувати всі ризики, які можуть статися. Адже, як йшлося вище, російська агресія досі триває. Також не можемо бути впевненими, що список пошкоджених пам'яток не поповниться. Проте, досвід європейських міст показав, що відбудова може бути якісною та ефективною, якщо залучати громадські та державні установи, працювати на покращення та вдосконалення усіх необхідних процесів.

Одним із ключових інструментів, які використовувалися й надалі використовуються в Європі для відбудови зруйнованої спадщини, є Конвенція про охорону європейської спадщини, прийнята в 1975 році. Вона встановлює загальні рамки для захисту культурних пам'яток у Європі та заохочує співпрацю між країнами у цій сфері. Важливу роль у відновленні культурної спадщини також відіграє Європейський Союз, який надає фінансову та технічну допомогу країнам-членам та країнам-партнерам для реалізації проєктів з відновлення та збереження культурної спадщини.

Серед багатьох прикладів у відбудові після воєнних дій можна виділити міста Дрезден та Варшава. Кожен з цих досвідів унікальний, але водночас показує низку ключових спільних особливостей і досвідів.

Досвід Варшави. Понад 85% історичного центру Варшави було зруйновано під час Варшавського повстання в серпні 1944 року. 20 листопада 1943 року генерал Тадеуш Бур-Коморовський, командувач Армії Крайової (далі – АК), видав наказ про проведення акції «Буря». Ця операція планувалася як серія локальних повстань проти німців. Вони передували захопленню Польщі Червоною армією, що просувалася на захід. Ключовим завданням було звільнення Варшави силами АК раніше за своєтів.

Варшавське повстання розпочалося 1 серпня 1944 року о 17 годині. До бою приєдналися близько 45 000 членів Армії Крайової. Їх підтри-

мали 2500 солдатів з інших рухів опору, таких як Національні збройні сили (Narodowe Siły Zbrojne, NSZ) та комуністична Народна армія (Armia Ludowa). Зброєю мала лише чверть партизан. Їм протистояли 25 000 німецьких солдатів з артилерією, танками та повітряними силами. Протягом перших днів повстання польські сили оволоділи кількома районами Варшави, зокрема центром міста та Старим містом. Після початкового успіху АК, німецькі війська поступово відвоювали місто. Старе місто та інші райони були оточені. 2 вересня, після більш ніж двох тижнів боїв, останні польські солдати вийшли зі Старого міста через каналізацію. Історичний район Варшави був перетворений на руїни.

Ближче до кінця вересня 1944 року німецькі сили взяли під контроль інші райони Варшави, систематично повністю знищуючи більшу частину міста. 2 жовтня 1944 року повстання закінчилося. Кількість жертв перевищила 180 000 осіб (Снайдер, 2011: 312–315).

Відбудова Варшави після цих трагічних подій – чудова ілюстрація реконструкції історично-архітектурного ансамблю епохи, що охоплює XIII–XX століття. У реконструкцію була включена велика мережа споруд: багатоквартирні будинки, площа Старий Ринок, Королівський замок, контур міських мурів та численні сакральні споруди, включені до плану міста. Загальна статистика руйнувань виглядала наступним чином: лівобережна, тобто головна, частина Варшави, була зруйнована на 85%. Промислова інфраструктура та історичні об'єкти міста були знищені на 90%, житлові будинки – на 72%, школи – на 70%, об'єкти культури – на 95%. У проєкті реконструкції були використані всі вцілілі неушкоджені споруди, збудовані між XIV та XVIII століттями, а також мережа середньовічних вулиць.

При відбудові дотримувалися двох керівних принципів: по-перше, використовувати достовірні архівні документи, якщо вони були доступні; по-друге, прагнення відтворити історичний вигляд Старого міста кінця XVIII століття. Останнє прагнення було продиктовано наявністю детальних іконографічних та документальних історичних свідчень того періоду. Крім того, були використані пам'яткоохоронні інвентаризації, складені до 1939 та після 1944 років, а також наукові знання та досвід мистецтвознавців, архітекторів, та реставраторів. Архів Управління відбудови Варшави, що містить документацію як про повоєнні руйнування, так і про проєкти реконструкції, був внесений до реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу» у 2011 році (Архів Управління..., 2011).

Реконструкція Старого міста була цілісним і послідовно реалізованим проектом, розробленим у Варшавському бюро реконструкції (Biuro Odbudowy Stolicy, BOS) у 1945–1951 роках. Наприкінці січня 1945 року його доручили організувати професору Яну Захватовичу. Ця організація була унікальною у багатьох відношеннях. Це була супер-інституція, чий обов'язки охоплювали сфери від розбирання завалів до міського планування та розвитку міста на наступні 50 років. До складу BOS входило 1500 осіб. Окрім архітекторів та інженерів, серед них були художники та фотографи, які документували руйнування та реконструкцію. Також були юристи, економісти та журналісти, які просували проект через власну газету. Цікаво, що до складу BOS входили архітектори з різним політичним бекграундом: як комуністи, так і ті, хто повернувся з Англії. До останніх ставилися б дуже підозріло, якби вони працювали в інших сферах. Однак архітектори були необхідні, тому новий комуністичний режим в Польщі, зіпивши зуби, їх прийняв (Kozłova, 2022). Бюро прагнуло реалізувати модерністські ідеї якості життя, але довелося йти на компроміси. Так, залишили частину будівель, які не подобалися архітекторам, але були придатними для життя – адже потреба забезпечити житло була першочерговою.

Варшава також зіткнулася з сильним браком ресурсів. Поляки сподівалися, що весь світ допоможе їм відбудуватися, але, з огляду на ситуацію часів початку Холодної війни, допомога була мізерною. Від сучасних матеріалів довелося відмовитися. Цеглу використовували повторно, будівельне сміття перемелювали для бетону. З руїн витягали ванни, дверні ручки, поручні – все, що могло стати в нагоді. Будівлі району Муранув на місці зруйнованого гетто побудували з бетону з домішками потрощеної старої цегли. Крім того, Бюро, цілком у дусі комуністичних режимів, цілковито ігнорувало суспільну думку – у містян не було інструментів впливу на процес відбудови їхнього міста.

З політичних мотивів комуністична влада виділяла значні кошти на відбудову Варшави. Крім того, під пропагандистським гаслом: «Весь народ будує свою столицю» в 1948 р. створили спеціальний фонд, до якого відраховувалося 0,5% від заробітної плати всіх працюючих польських громадян – т. зв. Соціальний Фонд капітальної реконструкції. Було офіційно відкрито багато нових або реконструйованих громадських будівель і пам'ятників. У 1946 році було введено в експлуатацію міст Понятовського через Віслу, у 1949 році – новий житловий масив у Марієнштадті, у 1950 р. – перебудований палац Сташиців на Краківському

передмісті. У 1953 році було завершено перший етап реконструкції Старого міста. Напередодні річниці проголошення комуністичного режиму в Польщі в 1955 р. відкрито Палац культури і науки.

На ділянці, призначеній для будівництва Палацу культури, знесено квартали багатоквартирних будинків навколо вул. Злата, Хмільна та Маршалковська. Тому й цей «подарунок радянського народу польському народу», символ радянського панування (до 1956 року носив ім'я Йосипа Сталіна), одразу викликав у поляків змішані почуття (Kozłova, 2022).

Спочатку реконструкція Старого міста мала здійснюватися за «Готичним планом», згідно з яким історична частина міста мала бути відбудована в цьому стилі. Однак, через недостатню кількість оригінальних залишків, було остаточно вирішено повернути Старому місту його колишній вигляд станом на середину XVIII століття, використовуючи іконографічні матеріали тієї епохи, зокрема картини Бернардо Беллотто (Каналетто).

Історичний центр Варшави як завершена концепція післявоєнної реконструкції включає в себе дві категорії споруд. Перша – це споруди, що пережили руйнування. Це підвали, деякі магазини на перших поверхах та окремі ділянки стін до рівня першого поверху. Друга категорія охоплює реконструйовані об'єкти. До цієї групи належать будівлі, відтворені згідно з довоєнними записами (деякі кам'яниці Старого міста, колона Сигізмунда, костели та Королівський замок), а також відбудовані на основі історичних та пам'яткоохоронних досліджень, що стосуються архітектури Старого міста. Стан збереженості окремих типів конструкцій та цілих будівель є задовільним (Резолюція ООН, 2018). Реконструкція історичного центру Варшави стала вагомим внеском у зміну доктрин, пов'язаних з урбанізацією та збереженням міст у більшості європейських країн.

Перший етап реконструкції, що включав, зокрема, квартали будинків біля площі Ринок, був завершений в 1953 році. Її завершальним етапом стала відбудова повністю зруйнованого Королівського замку, здійснена лише у 1970–1980-х роках, з використанням збережених автентичних реліквій та архітектурних деталей. Реконструкція Старого міста Варшави, а потім історичного району Нове Місто, вулиці Краківське Перехрестя та вулиці Новий Світ, була безпрецедентним явищем в історії світової охорони історичних пам'яток, головним чином завдяки своїм масштабам та методології роботи, що базувалася на методі наукової реконструкції (Саньков, Ткач, Палагін, Галанецька, 2022).

Серед відомих прикладів у відбудові є костел Святого Яна Хрестителя. Вже у вересні 1939 р. костел постраждав під час першого бомбардування німцями Варшави. У 1944 р. під час Варшавського повстання храм став місцем бою. Вибухом тоді було знищено більшу частину споруди. А після придушення повстання поруйновано 90 % стін костелу. 1 березня 1945 року згаданого вже Яна Захватовича призначили генеральним реставратором пам'яток Польщі (Саньков, Ткач, Палагін, Галаницька, 2022; James, 2006, 126–127). Щодо відбудови костелу Св. Яна Хрестителя, то після проведених на місці руїн досліджень Захватович дійшов висновку про необхідність відновлення споруди в автентичному історичному вигляді у стилі мазовецької готики (Putkowska, 1994: 301–312).

Яну Захватовичу довелося сформулювати основні засади своєї діяльності, які він опублікував у 1946 р. Він писав, що почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями змушує нас почати відбудову міста. Його рішення не було простим, адже порушувало настанови Афіїнської хартії про основи реставрації архітектурних пам'яток. Афіїнська хартія – це документ, що був ухвалений 23 травня 1931 року у Афінах на Першій конференції по збереженню археологічної спадщини в Європі. Він визначав основні принципи міжнародної охорони культурної спадщини. Фахівці були свідомі того, що повне документальне відтворення зруйнованої забудови було неможливим як з огляду на відсутність вичерпної інформації, так і з точки зору вимог сучасного життя. Відтак «відновлений комплекс становив твір свого часу не тільки в аспекті матеріалів і будівельної техніки, а й в аспекті естетично-філософської концепції», що заступила знищений стародавній комплекс у спосіб індивідуального бачення, яке перебувало на півдорозі між минулим і сучасними» (Резолюція ООН, 2018).

Утім, сам Я. Захватович власну діяльність у Варшаві ніколи не називав реставрацією, лише реституцією. Адже фактично всі споруди, не лише костел, довелося відбудовувати практично з нуля. І щодо кожної будівлі архітектори ухвалювали окреме рішення. Поляки не хотіли миритися з втратою свого історичного минулого. Відбудову зруйнованих пам'яток у таких величезних масштабах не здійснювала жодна країна світу. У відбудованому костелі розміщено врятовані пам'ятки. Серед них шедевр готичної скульптури – фігура Христа Розп'ятого, реконструйовані надгробки останніх мазовецьких князів, пам'ятник Станіславу Малаховському, співавтору Конституції 3 травня 1791 року.

Досвід Дрездена. Не менш яскравим прикладом у відбудові міст після значних руйнувань у ході війни є Дрезден, Німеччина. До початку Другої світової війни Дрезден вважався перлиною німецького бароко. Він втратив цей статус у 1945-му, коли авіація союзників усього за два дні знищила весь його центр. Авіація союзників скинула на Дрезден близько 4 тисяч тонн вибухівки. Він був індустріальним містом, де виготовляли військово-обладнання. Через це його й атакували. Військова еліта союзників вважала, що це єдиний спосіб змусити нацистів здатися. Пілотам, які летіли з Англії, сказали, що Дрезден треба стерти. Вони використовували спеціальні запальні снаряди і одночасно підпалили кілька сотень будівель. Вогонь плавив каміння. Ті, хто не загинув під завалами чи не згорів, задихнулися – полум'я засмоктувало повітря з такою силою, що виникав ураганний вітер. У Дрездені суттєво пошкодили 18 тис. житлових будинків, а історичний центр зруйнували повністю. Кількість жертв сягнула 20 тис. осіб, було багато поранених, і крім цього, люди тікали з міста, адже воно було майже не придатне для життя (Winter, 2006: 180).

Якщо порівнювати приклад відбудови Варшави та Дрездена, то це діаметрально протилежні випадки. У Варшаві відбудовували історичний центр з метою відновити його первісний вигляд. Натомість влада Дрездена називала місто *tabula rasa*, «чистою дошкою», і хотіла побудувати сучасне місто з довгими прямими вулицями. Хоча є й спільність: за умов комуністичних режимів, встановлених і в Польщі, і в Німецькій Демократичній Республіці (далі – НДР), мешканці не могли впливати на процеси відбудови їхніх міст (James, 2006: 155).

Дрезден відбудовували хоч і з граничною кількістю збережених історичних пам'яток, але із дуже низькою швидкістю. Часто можна почути історію для туристів про те, як одразу після закінчення війни історичний центр Дрездена збирали по камінчиках, ставлячи номери на кожен з них. Проте у реальності влада НДР просто перенесла всі залишки за межі міста, решту будівель знесли. У такий спосіб, розчистили центр міста під повністю нову забудову, яку комуністична влада на ті часи вважала сучасною. Відбудова самого історичного центру зайняла близько сорока років, до того ж більшість ключових будівель були реконструйовані лише після об'єднання Німеччини (Lambourne, 2001: 53).

Планів щодо відновленню міста було декілька. Перший план відбудови був спроектований навесні 1945 року ще нацистськими архітекторами, які

усе ще були впевнені в перемозі у війні. Вони сподівалися, що місто вдасться швидко відбудувати, використовуючи безкоштовну працю мільйонів ув'язнених. Однак представники Третього рейху не збиралися відновлювати багату барокову архітектуру, а мріяли втілити в життя новий проєкт згідно побажань Адольфа Гітлера.

Також існувала радянська версія. Влітку 1945 року Дрезден перейшов під владу радянської військової адміністрації. Вона створила комітет по відновленню міста і навіть оголосили конкурс проєктів реконструкції. Спираючись на нього, вже із появою на мапі НДР Дрезден перебудували відповідно до принципів радянського містобудування. Так, в місті мали з'явитися великі площі для парадів, широкі бульвари і райони, які були б забудовані фабриками і житлом для робітників. Історичний центр міста з бароковою архітектурою мав перетворитися на великий нудний промисловий район, що був би прикрашений будинками в стилі сталінського ампіру. Також комуністична влада не бачила цінності в королівських палацах і церквах, тому не поспішала їх відновлювати.

Після відновлення єдності Німеччини у 1990 році влада вирішила позбутися соціалістичної спадщини. І тут виникли проблеми. Було невідомо, що робити з численними соціалістичними монументами. Навіть із перейменуванням вулиць були складнощі: старше покоління досі використовує старі назви. Другим завданням відбудови стало відновлення історичного центру міста. Його звели з нуля, в такому ж вигляді, який він мав до бомбардування (Tumarkin, 2005).

Прикладом реконструкції культурної спадщини у Дрездені може слугувати церква Фрауенкірхе. Її руйнування стало символом бомбардування Дрездена. Протестантська церква XVIII століття стояла в центрі міста протягом двох століть, її кам'яний купол домінував над горизонтом. Церква пережила перші два дні бомбардування, але була ослаблена вогняною бурею і зруйнувалася 15 лютого, залишивши лише фрагменти стіни, що стояли над уламками. Більшість розбомблених територій було очищено, але Фрауенкірхе залишилася в руїнах. Залишки церкви були тим, що можна класифікувати, як «брудні» руїни: окрім кількох уламків стіни, що стояли над уламками, залишки будівлі являли собою неохайну купу спаленого каміння, серед якого росли бур'яни.

Для комуністів з НДР руїни Фрауенкірхе служили пропагандистським інструментом для підкреслення жорстокості Британії та Сполучених Штатів у Другій світовій війні та для висвітлення страждань простих німців з робітничого класу. Це

підтверджувало національний наратив у НДР про те, що німецький народ був жертвою (а не учасником чи бенефіціаром) нацизму. У роки перед закінченням холодної війни руїни Фрауенкірхе стали центром антиурядових протестів, слугуючи меморіалом миру та антимілітаризму (Lambourne, 2001: 246–256). Різні значення, яке приписують руїнам, свідчить про політичну складність військових меморіалів і знакових меморіальних місць загалом, яку досліджував П'єр Нора (Nora, 1989: 15), Джей Вінтер (Winter, 2006: 150) та ін.

Проєкт возз'єднання Німеччини (або *Wiedervereinigung*) у 1990-х роках проголосив програму матеріальної реконструкції разом із зусиллями щодо соціального та культурного відновлення та омолодження. Такі міські райони, як центральний Берлін, а також окремі місця та пам'ятники по всій країні почали відбудовуватися як символи нової німецької ідентичності: пост-постнаціоналістичної нації, яка знову пишається своєю ідентичністю (Winter, 2006). Реконструкція дрезденської церкви Фрауенкірхе була однією з найвідоміших у цій кампанії і виявила заплутаний набір значень, які втілювали руїни, як і не менш проблематичне значення акту відновлення (Taylor, 2005).

Кампанія реконструкції почалася в Дрездені в 1980-х роках, але набула популярності після возз'єднання, заснування Товариства сприяння реконструкції Церкви Богоматері та інтенсивних зусиль зі збору коштів, включаючи значну участь прихильників у Великобританії та США (Tumarkin, 2005). Серед жертводавців був колишній американський авіатор, який брав участь у бомбардуванні Дрездена, тоді як майстер, який створив сталевий, мідний і золотий хрест на вершині відреставрованої церкви, був сином пілота ВПС, який також брав участь у нальотах (Heussen, 2003: 175).

Частина реклами кампанії спиралася на поширену метафору про руїни як рани, просячи донорів «Допомогти вилікувати одну з найболочіших ран у серці Європи» (James, 2006: 245). З самого початку була переважна підтримка реконструкції в Дрездені, з особливим наголосом на темах національного та місцевого лікування та руху вперед. Як це було звичайно в німецькому громадянському суспільстві того часу, реконструкція стала предметом значних дискусій і роздумів: це було частиною поточного проєкту «опрацювання минулого» після 1945 року. Проте серед деяких коментаторів і місцевих мешканців був і опір реконструкції. Більшість з них були мотивовані оцінкою церкви у формі «брудних руїн» як потужного пам'ятника бомбардуванням Дрездена та сумнівалися, чи

матиме реконструйована церква такий же символічний вплив. Деякі припустили, що реконструкція була актом стирання, рухом до навмисного забуття незручного минулого (James, 2006: 258).

У своїй відновленій формі Фрауенкірхе включає вцілілі конструктивні елементи з двох сторін, а також значну кількість оригінального будівельного каменю серед нового матеріалу. Розчищення руїн було описано як «археологічне», оскільки метою було не лише звільнити місце від уламків, але й отримати, ідентифікувати та архівувати якомога більше оригінальних кам'яних елементів, як це можливо, для підготовки до реконструкції (James, 2006: 265). Випалені поверхні зруйнованих частин і переробленого каміння контрастують із чистим, білим новим камінням, створюючи чітке візуальне нагадування про руйнування.

Висновки. Відбудова культурної спадщини після війн у контексті сталого розвитку є важливим завданням, яке потребує міжнародної співпраці та спільних зусиль. Європейський досвід показує, що можливо не лише відновити зруйновані пам'ятки, а й зробити їх основою для сталого розвитку.

Україна має використовувати європейський досвід та міжнародну підтримку для віднов-

лення та збереження своєї культурної спадщини. Це допоможе зберегти ідентичність українського народу та стимулюватиме стале розвиток країни. Досвід Чернігова, хоч поки і не тривалий, показує як крихкість культурної спадщини перед лицем збройної агресії, так і те, що є різні шляхи для її відновлення. Державні програми, заходи місцевої влади, співпраця з громадянами, бізнесом, міжнародними організаціями – використання цих методів усіх разом чи поодиноці вже дає результат при відбудові пошкоджених пам'яток міста. У той же час, порівняння українського контексту, зокрема досвіду міста Чернігів, з досвідами відбудови після значних руйнувань історичних частин Варшави та Дрездена демонструє, що деякі виклики, що стоять сьогодні перед відбудовою культурної спадщини в Україні, є унікальними, тоді як інші – мають приклади в європейській історії. Адже їх досвід варто враховувати як заради повторення успіхів, так і уникнення помилок. Особливо – ігнорування думок громади в процесі відновлення культурної спадщини. Адже згідно концепції сталого розвитку саме громада має бути головним суб'єктом, як і бенефіціаром, при роботі зі спадщиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів Управління відбудови Варшави. ЮНЕСКО: Ідентифікатор колекції: 2010-39. 2011. URL: <https://en.unesco.org/memoryoftheworld/registry/343>
2. Крижева Т. Як на Чернігівщині відновлюють пошкоджені російськими обстрілами пам'ятки культури. 2023. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/358110-ak-na-chernigivsini-vidnovluut-poskodzeni-rosijskimi-obstrilami-pamatki-kulturi/>
3. Крижева Т., Янушкевич Д. «З фое видно небо, пошкоджена тритонна люстра». В якому стані драмтеатр у Чернігові після ракетного удару. 2023. URL: <https://suspilne.media/555629-z-foe-vidno-nebo-poskodzena-tritonna-lustrav-akomu-stani-dramteatr-u-chernigovi-pisla-raketnogo-udaru/>
4. Міста Фенікси. У Чернігові відкрилась виставка про відбудову після воєнних руйнувань. 2024. URL: <https://newch.tv/mista-feniksi-u-chernihovi-vidkrylas-vystavka-pro-vidbudovu-pisla-voiennykh-ruynuvan-92093/>
5. Прокопенко М. Понад 40 днів в облозі: як рятували колекцію Чернігівського історичного музею. 2022. URL: <https://suspilne.media/culture/241184-ponad-40-dniv-v-oblozi-ak-ratuvали-koлекциu-chernigivskogo-istoricnogo-muzeu/>
6. Резолюція ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. 2018. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>
7. Саньков П., Ткач Н., Палагін Л., Галаницька А. Світовий досвід відбудови міст після Другої світової війни. *Modern problems in science*. Ванкувер, 2022. С. 53-59.
8. Снайдер, Т. Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталінім. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.
9. Чернігів – місто-герой, що «врятувало Україну від розрізу на частини». 2023. URL: <https://discover.ua/inspiration/chernihiv-misto-heroy-shcho-vryatuvало-ukrayinu-vid-rozrizu-na-chastyny>
10. James J. Undoing Trauma: Reconstructing the Church of Our Lady in Dresden. *Ethos*, 34 (2). 2006. P. 244–272.
11. Jordan J. Structures of Memory Understanding Urban Change in Berlin and Beyond: Stanford University Press, 2006.
12. Heussen, A. The Modern Past: Urban Palimpsests and the Politics of Memory. Stanford: Stanford University Press, 2003.
13. Kozlova K. «The Idea to Start Rebuilding During the War Was a Success»: An Architect on How World War 2 Improved Warsaw. *Bird In Flight*. 2022. URL: <https://birdinflight.com/en/architectura-2/20220411-grzegorz-piatek>
14. Lambourne N. War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
15. Nora, P. Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire. Representations*. 1989, Vol. 26. P. 7–25.
16. Putkowska I. Jana Zachwatowicza projekt odbudowy katedry Św. Jana w Warszawie. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*. Т. XXXVIII. 1994. № 3-4, 301–312.

17. Taylor F. Dresden: Tuesday, 13 February 1945. London: Bloomsbury, 2005.
18. Tumarkin M. Traumascape: The power and fate of places transformed by tragedy. Melbourne University Press, 2005.
19. Winter J. Remembering War: The Great War between Memory and History in the 20th Century. London, Yale University Press, 2006.

REFERENCES

1. Arkhiv Upravlinnia vidbudovy Varshavy. [Archive of the Warsaw Reconstruction Office] YuNESKO: Identyfikator kolekcii: 2010-39. URL: <https://en.unesco.org/memoryoftheworld/registry/343> [in Ukrainian].
2. Kryzheva T. (2023) Yak na Chernihivshchyni vidnovliuut poszkodzheni rosiiskymy obstrilamy pamiatky kultury. [How cultural monuments damaged by Russian shelling are being restored in Chernihiv Oblast] URL: <https://suspilne.media/chernihiv/358110-ak-na-cernigivshchyni-vidnovliuut-poskodzheni-rosijskimi-obstrilami-pamatki-kulturi/> [in Ukrainian].
3. Kryzheva T., Yanushkevych D. (2023) «Z foie vydno nebo, poszkodzhena trytonna liustra». V yakomu stani dramteatr u Chernihovi pislia raketnoho udaru. [«You can see the sky from the foyer, the three-ton chandelier is damaged». What is the condition of the drama theater in Chernihiv after the rocket attack] URL: <https://suspilne.media/555629-z-foie-vidno-nebo-poskodzhena-trytonna-liustra-v-akomu-stani-dramteatr-u-cernigovi-pisla-raketnogo-udaru/> [in Ukrainian].
4. Mista Feniksy. U Chernihovi vidkrylas vystavka pro vidbudovu pislia voienykh ruynuvan. [Cities like Phoenix. An exhibition about reconstruction after wartime destruction was opened in Chernihiv] URL: <https://newch.tv/mista-feniksy-u-chernihovi-vidkrylas-vystavka-pro-vidbudovu-pislia-voienykh-ruynuvan-92093/> [in Ukrainian].
5. Prokopenko M. (2022) Ponad 40 dnev v oblozi: yak riatuvaly kolekciiu Chernihivskoho istorychnoho muzeiu. [Over 40 days under siege: how the collection of the Chernihiv Historical Museum was saved] URL: <https://suspilne.media/culture/241184-ponad-40-dniv-v-oblozi-ak-riatuvali-kolekciiu-cernihivskogo-istoricnogo-muzeiu/> [in Ukrainian].
6. Rezoliutsiia OON «Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok dennyy u sferi staloho rozvytku do 2030 roku. [UN resolution «Transforming our world: Agenda for sustainable development until 2030»] URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennia-nashoho-svitu-poryadok-dennyy-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> [in Ukrainian].
7. Sankov P., Tkach N., Palahin L., Halanytska A. (2022) Cvitovyi dosvid vidbudovy mist pislia Druhoi svitovoi viiny. [World experience of rebuilding cities after the Second World War] Modern problems in science. Vankuver. 53–59. [in Ukrainian].
8. Snaider T. (2011) Kryvavi zemli: Yevropa pomizh Hitlerom ta Stalinym. [Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin] Kyiv: Hrani-T. 448 s. [in Ukrainian].
9. Chernihiv – misto-heroi, shcho «vriatovalo Ukrainu vid rozrizu na chastyny». Chernihiv is a hero city that «saved Ukraine from being cut into parts» URL: <https://discover.ua/inspiration/chernihiv-misto-heroy-shcho-vryatovalo-ukrayinu-vid-rozrizu-na-chastyny> [in Ukrainian].
10. James J. (2006) Undoing Trauma: Reconstructing the Church of Our Lady in Dresden. Ethos, 34 (2). 244–272.
11. Jordan J. (2006) Structures of Memory Understanding Urban Change in Berlin and Beyond: Stanford University Press.
12. Heussen A. (2003) The Modern Past: Urban Palimpsests and the Politics of Memory. Stanford: Stanford University Press.
13. Kozlova K. (2022) «The Idea to Start Rebuilding During the War Was a Success»: An Architect on How World War 2 Improved Warsaw. Bird In Flight. URL: <https://birdinflight.com/en/architectura-2/20220411-grzegorz-piatek>.
14. Lambourne N. (2001) War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War. Edinburgh: Edinburgh University Press.
15. Nora P. (1989) Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations. Vol. 26. 7–25.
16. Putkowska I. (1994) Jana Zachwatowicza projekt odbudowy katedry Św. Jana w Warszawie. Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. T. XXXVIII. № 3-4, 301–312.
17. Taylor F. (2005) Dresden: Tuesday, 13 February 1945. London: Bloomsbury.
18. Tumarkin M. (2005) Traumascape: The power and fate of places transformed by tragedy. Melbourne University Press.
19. Winter J. (2006) Remembering War: The Great War between Memory and History in the 20th Century. London, Yale University Press.

УДК 930.85(477.82)(091)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-2>**Анастасія МАРКІВ,**

orcid.org/0009-0007-2833-0481

аспірантка кафедри музеєзнавства, пам'ятокознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) nastiamarkiv@gmail.com

ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СЕЛИЩА ОЛИКА: ІСТОРІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Метою дослідження є висвітлення історії становлення та розвитку комплексу архітектурних пам'яток селища Олика Волинської області – колегіати Пресвятої Трійці та костелу святих апостолів Петра і Павла, замку Радзивіллів; аналіз заходів щодо їх збереження, актуалізації та використання у сфері культурного туризму. Історичні процеси розбудови на Волині найбільшої магнатської резиденції розглядаються у статті на основі системного, аспектного підходів, принципів об'єктивності, розвитку та взаємодії, сукупності загальнонаукових і спеціальних методів. Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного аналізу сакральних і світських об'єктів культурної спадщини селища Олика як визначних споруд, які несуть в собі історичну, архітектурну, мистецьку, етнічну, наукову цінність, і є складовою історико-культурної спадщини України, яка потребує актуалізації та збереження. Звернуто увагу на формотворчі процеси заснування, етапи будівництва, зміни в інтер'єрі та екстер'єрі архітектурних пам'яток; діяльність представників династії Радзивіллів щодо розбудови резиденції; причини руйнування та нецільового використання досліджуваних об'єктів; вагомі кроки з 2000-х рр. наукових інституцій та органів влади щодо збереження та використання об'єктів спадщини. У статті наголошується на важливості застосування задля їх збереження європейських практик охорони спадщини, які включають технології превентивної консервації, музеєфікації, актуалізації історико-культурного ландшафту.

У статті зроблено висновок про необхідність комплексного вирішення проблеми ревіталізації історичного центру селища Олика, що сприятиме включенню об'єктів культурної спадщини до індустрії культурного туризму, перетворення селища у міжнародний туристично привабливий центр, що презентує світові поліетнічну історію Волині та України.

Ключові слова: культурна спадщина, Волинь, Олика, колегіата Пресвятої Трійці, костел Святих Петра і Павла, Олицький замок, Радзивілли, пам'ятки архітектури, музеєфікація, превентивна консервація.

Anastasia MARKIV,

orcid.org/0009-0007-2833-0481

Graduate student at the Department of Museum Studies,
Monument Studies and Information and Analytical Activities
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) nastiamarkiv@gmail.com

CULTURAL HERITAGE OBJECTS OF OLYKA VILLAGE: HISTORY, PROSPECTS OF PRESERVATION AND USE

The study aims to highlight the history of the formation and development of the architectural monuments complex in the village of Olyka, the Volyn region – the Holy Trinity Collegiate Church, the Church of the Holy Apostles Peter and Paul, and the Radziwill castle. It involves the analysis of measures for their preservation, actualization, and use in cultural tourism activities. The article considers the historical processes of building the largest tycoon's residence in Volyn using systemic and aspectual approaches, principles of objectivity, development, and interaction, and also general and special scientific methods. The scientific novelty of the study concerns a comprehensive analysis of the sacred and secular objects of the cultural heritage of Olyka village from the standpoint of the historical, architectural, artistic, ethnic, and scientific value of the buildings, considering them as a component of the historical and cultural heritage of Ukraine, which needs updating and preservation. The research focuses on the formative processes of the foundation, stages of construction, changes in the interior and exterior of architectural monuments, activities of the Radziwill dynasty representatives regarding the development of the residence, the causes of destruction and misuse of the objects under study, significant steps of scientific institutions and authorities to preserve and use appropriately the heritage sites undertaken since the 2000s. The article emphasizes the importance of using European heritage protection practices aimed at their preservation, which include the technologies of preventive conservation, museification, and actualization of the historical and cultural landscape.

In the conclusions, the author substantiates the need for a complex solution to the problem of the revitalization of the historical center of the village of Olyka, which will contribute to the inclusion of cultural heritage objects in the cultural tourism industry, the transformation of the village into an international tourist attraction center that can acquaint the world with the multi-ethnic history of Volyn and Ukraine.

Key words: cultural heritage, Volyn, Olyka, the Holy Trinity Collegiate Church, the Church of the Holy Apostles Peter and Paul, Olytskyi Castle, and the Radziwills, architectural monuments, museification, preventive conservation.

Постановка проблеми. Із здобуттям Україною незалежності на початку 1990-х рр. особливої актуальності набули питання, присвячені конкретним об'єктам національної нерухокої культурної спадщини, проблемам їх збереження та використання. Це стосується і пам'яток селища Олика Волинської області, зокрема, костелу Святих Петра і Павла (1450 р.) – найранішого зразка латинської культової споруди на Волині, комплексу колегіати (1640 р.) у складі окремих охоронних об'єктів – костелу Пресвятої Трійці, дзвіниці та стіни-огорожі з вежами, а також замку князів Радзивіллів – пам'ятки архітектури національного значення XVI ст. Збереження культурної спадщини залишається нині одним із пріоритетних напрямів державної політики. Однак існує чимало проблем в означеній галузі, що потребують нагального вирішення. Через недосконалість національного законодавства, слабе фінансування пам'яткоохоронних заходів, а нині – повномасштабну війну, такі пам'ятки продовжують руйнуватися. Виправленню ситуації може сприяти науковий моніторинг проблем збереження та перспектив використання архітектурних об'єктів культурної спадщини України, узагальнення набутого у цій сфері досвіду, окреслення форм залучення пам'яток у сферу культурного туризму. Аналіз реалізованих заходів щодо посилення туристичного потенціалу пам'яток Олика, напрацьовань у царині вивчення та збереження цих об'єктів і використання їх як джерел економічного і культурного розвитку місцевої громади у XXI ст., підсилюють злободенність досліджуваної теми.

Аналіз досліджень. Історія архітектурних пам'яток Олика, описи стану їх збереження, заходи з відновлення знайшли фрагментарне висвітлення в історичних працях XIX ст. Так, руїни замку князів Радзивіллів в Олиці описано у книзі «Нариси про Волинь в історичному, географічному, статистичному і етнографічному відношеннях», що з'явилася у 1847 р. за редакцією В. Аскоченського (Очерки о Волини, 1847). Згадки про архітектурні пам'ятки Олика знаходимо у працях польських дослідників XIX – початку XX ст. (Baliński, Lipiński, 1845; Sobieszczański, 1847; Czarnowski, 1909), міжвоєнного періоду (Tomkowicz, 1923; Orłowicz, 1929; Dutkiewicz, 1934). Щодо радянської історіографії, то означена тема вважалася неактуальною і практично не вивчалася (Історія міст і сіл, 1970: 281).

Дослідження історії та проблем збереження об'єктів культурної спадщини Олика активізувалося у першій чверті XXI ст. Окремі аспекти заявленої теми піднімаються у наукових пра-

цях В. Александровича (Александрович, 2003), Є. Осадчого (Осадчий, 2006), С. Гаврилюк (Гаврилюк, 2008), Г. Гулька, М. Томчука (Гулько, Томчук, 2017), О. Русиної (Русина, 2018), Ф. Рябчикової (Рябчикова, 2018), С. Гупала (Гупало, 2020), В. Жовтянського (Жовтянский, 2014; 2022), Є. Ковальчук (Ковальчук, 2022), П. Ричкова (Ричков, 2022). У 2000-х рр. було проведено низку наукових конференцій, присвячених пам'яткам Олика, ролі Радзивіллів в історії Волині та України, проблемам відтворення історико-архітектурної спадщини селища (Минуле і сучасне Волині, 2006; Минуле і сучасне Волині, 2017; Олика в європейській історії, 2022). Однак на сьогодні в українській історіографії відсутнє комплексне дослідження, яке б ґрунтовно висвітлювало роль і значимість архітектурних пам'яток Олика, історію спорудження та перебудов сакральних об'єктів, замку князів Радзивіллів під впливом економічних і політичних факторів в різні історичні періоди, шляхи збереження римо-католицьких храмів, а також замку в Олиці та його використання в роки незалежної України, перспективи включення пам'яток до туристичних маршрутів Волині. Тому тема потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

Мета статті – висвітлити окремі сторінки історії та шляхи відродження історико-культурної спадщини Олика, зокрема, римо-католицьких костелів та замку Радзивіллів, проаналізувати заходи щодо їх збереження, розкрити перспективи реставрації давніх архітектурних об'єктів, їх музеєфікації та можливого використання у сфері культурного туризму.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській та зарубіжній історичній науці помітна увага звертається на дослідження місця і ролі відомих аристократичних родів в епоху Середньовіччя, їх впливу на політичне, соціально-економічне, культурне і духовне життя суспільства. Протягом багатьох століть одним з таких родів, що залишив помітний слід в українській історії за часів перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, російської імперії та міжвоєнної Польщі, був рід Радзивіллів. Як відомі представники суспільної еліти, котрі акумулювали у своїх руках владні важелі і величезні багатства, Радзивілли істотно впливали на реалізацію основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики як Литви, так і згодом усієї Речі Посполитої. У різні історичні періоди представники аристократичної родини займали найвищі державні посади: віленського воєводи та каштеляна, канцлера, великих

маршалка і гетьмана. Найвищі шаблі ієрархії посідали й ті з них, хто обирав духовну кар'єру, маючи єпископський і навіть кардинальський сані. І саме представники цього роду у другій половині XVI ст. заклали один із найвідоміших замків України – замок Радзивіллів у селищі Олика на Волині.

Історія будівництва і функціонування замку в різні історичні періоди – це тема окремого дослідження. Ми ж зупинимося лише на окремих сторінках його минувшини, важливих для висвітлення означеної проблеми.

Перша писемна згадка про Олику фіксується в Іпатіївському літописі під 1149 р. (Жовтянський, 2022: 49). А першим її володарем був воєвода князя Федора Любартовича – Лешко Зарубич. Олика потрапила у володіння родини Радзивіллів у XV ст. через шлюбні зв'язки – як посаг дружини одного з них. У XVI ст. Олика була найбільшою магнатською резиденцією на Волині.

Після переходу Олики у власність Ганни Кішки містечком почав володіти її чоловік Ян Радзивілл II Бородатий. Наступним власником Олики став Микола Радзивілл на прізвисько Чорний – маршалок Литовський та каштелян Віденський. У 1547 р. він отримав титул «князя на Олиці та Несвіжі» для себе та свого брата Яна. У 1549 р. титул був підтверджений королем Яном-Сигізмундом. У 1564 р. Микола Радзивілл Чорний закінчив будівництво Олицького замку (Осадчий, 2006: 14).

Серед впливових особистостей в історії Олики та Волині дослідники виділяють Альбрехта Станіслава Радзивілла, який був високоосвіченою людиною. Його щоденник 1639–1656 рр. є цінним джерелом для вивчення історії Речі Посполитої цього періоду. Саме він став ініціатором заснування у 1640 р. в Олиці колегіату з величним римо-католицьким костелом на зразок римського костелу Chiesa del Gesù, з якого почалася епоха бароко.

Колегіата в Олиці, побудована у першій половині XVII ст., є унікальною європейською пам'яткою доби бароко на теренах колишньої Речі Посполитої. Колегіата вважалась однією із найвеличніших храмів усієї Речі Посполитої та отримала визнання одного із найбільших та найвеличніших храмів на Волині (Kłosowski, 2018: 33). Дотримуючись стилю бароко, який на той момент уже поширювався територією Східної Європи, в тому числі і на волинських теренах, його внутрішнє убрання було декоровано численними вівтарями, мальовничими релігійними полотнами та ренесансними алебастровими саркофагами Радзивіллів. Підкреслення родової приналежності храму було традиційним для шляхетських родів

того часу і зустрічається в інтер'єрі храмів західного регіону України. Бароковий храм Пресвятої Трійці збудований за проектом італійського архітектора Дз. Маліверні та єзуїта Б. Моллі (Гулько, Томчук, 2017: 293). В одному із документів говориться: «Я поклав камінь під мурований костел Пресвятої Трійці в дев'ятий день місяця в Олиці (...), але оскільки майстер-муляр працював без досвіду, я найняв архітектора з Острога від єзуїтів, надісланий з Риму, (...) на ім'я Бенедетто Моллі. Коли він прибув сюди, він дорікав непридатною землею і місцем... » (Минуле і сучасне Волині, 2017: 293).

Храм був консекрований 31 серпня 1640 р. єпископом Андрієм Гембицьким, титул колегіати отримав у 1641 р. (Tomkowicz, 1922: 15). Будівля планована як базиліка з трьома нефами, пресвітерієм закінчений півколом в обхід хорів. Над карнизом розміщене скульптурне зображення Бога Отця, а над ним – рельєф із зображенням коронування Пресвятої Діви Марії. Стіни усередині костелу оздоблені пілястрами та увінчані скульптурами 12 апостолів. З алебастру та мармуру виконано бічні ранньо-барокові вівтарі. На стінах знаходилися образи, портрети та епітафії Радзивіллів та олицьких каноніків. У підземеллях містилася усипальниця Радзивіллів. Колегіату оточував оборонний мур з наріжними баштами.

Костел Пресвятої Трійці – це велика базиліка без трансепту, з пресвітерієм і навою однакової висоти й однакової ширини. Напівкруглий пресвітерієм має дві засіки, тоді як нава – чотири засіки. У партії музичного хору є півпядь. У продовженні бічних приділів, обабіч пресвітерію, розміщено скарбницю та сахристію (збудовану в прямокутному плані), з'єднану з пресвітерієм вхідними отворами та зовнішнім коридором, утворюючи амбулаторій. Склепіння головної нави та пресвітерію хрещате, вкрите ліпною сіткою люблінського типу. В інтер'єрі храму поєднується архітектурний ордер у вигляді множинних карнизів, які розташовані в ряд пілястрів з коринфськими капітелями простих мурованих форм. Головна нава відкрита бічними аркадами, над якими на висоті капітелей – станкові розписи. Бароковий характер інтер'єру доповнювали висококласні мистецькі вівтарі та декорації з різьблення по дереву та живопису. Фасад двоярусний, трибанный, п'ятиосьовий, порядковий, увінчаний вежами з боків. Нижній ярус розділений чотирма парами коринфських пілястр, що тримаються на високому цоколі. У полях між зовнішньою та внутрішньою парами пілястр розміщені напівсферичні ніші (у профільованих рамах), заповнені скульптурами та роз-

ділені табличками з написами. У верхніх – скульптури св. Альберта і св. Станіслава (покровителі фундатора), а в нижніх – святі Петро і Павло. На осі центральної більшої арки, виділеної авангардом і сегментним фронтоном (заповненим барельєфом Бога Отця), розташовано ранньо-бароковий портал і вікно в профільованому обрамленні, закриті в півколо, що освітлює музичний хор. У фризі на всю ширину фасаду проходить напис: DEUS DE TUIS DONIS TIBI OFFERIMUS / TOBIE BOŽE Z TWOICH DARÓW OFIARUJEMY (Тобі, Боже, з твоїх дарів приносимо). Другий поверх підтримує високий заклений цоколь з карнизом. У частині фронтона вміщено барельєфну сцену коронації Діви Марії в профільованому обрамленні. З боків – пари пілястрів з іонічними капітелями. Фронтон замкнутий плоскими переливами, між нижчими, але стрункими, одноярусними, чотиригранними вежами. Розміри базилики: ширина фасаду – 24,25 м, висота фасаду до основи хреста – 30,48 м, довжина головної нави з пресвітерієм усередині храму – 41,40 м, висота головної нави – 18,24 м. Вони вкриті чотирихилим дахом, чотиригранним ліхтарем та увінчані хрестом (Минуле і сучасне Волині, 2017: 294).

За словами А. Мілобедського, фасад Олицького колегіату поєднує традицію єзуїтських екранних фасадів із мотивами, взятими зі схем кладки. Поряд з вирізьбленими на ліпному розчині рельєфами стоять майже академічні коринфські та іонічні капітелі пілястрів за зразками Палладіо, висічені в пісковіку. Цікавою є також композиція розділених фільонками пілястр та едикули з сегментним фронтоном, що виходить у зону цоколя другого ярусу. Композиція рельєфів (Бог-Отець, коронація Богородиці) і скульптур нижнього поверху в нішах, а також лежачі фігури ангелів на трикутному фронтоні нагадують візерунки ретабула початку XVII ст. Все це робить фасад дуже цікавим (Kłosowski, 2018: 44–46).

Релігійне життя парафії тривало у мурованому костелі Святих Петра і Павла, збудованому в 1450 р. Це один із найдавніших римо-католицьких храмів Волині, який нині є діючим і використовується римо-католицькою парафіяльною спільнотою. У 1565 р. храм було передано протестантській громаді, і він набув статусу кальвіністського. Після переходу Станіслава Радзивілла у римо-католицьку громаду в 1612 р. костел знову зазнав архітектурних видозмін та набув статусу католицької святині. Згодом його використання звелось до статусу парафіяльної каплиці. У 1920 р. костел був знищений більшовицькими військами, а згодом відбудований (Orłowicz, 1929: 192). Його

відкрили у 1944 р., однак значна частина елементів інтер'єру була викрадена. Після Другої світової війни Олицька парафія була ліквідована, а радянська влада перетворила сакральну пам'ятку на колгоспну конюшню. Такі дії щодо релігійних споруд відповідали тогочасній атеїстичній політиці, яка визнавала потребу людини здійснювати релігійні культури шкідливою для будівництва нового суспільства.

Сакральні споруди стали важливою частиною замкового комплексу Радзивіллів. Його реконструкція була завершена у 1640 р. Альбрехтом Станіславом, у результаті чого замок перетворився на величний палац. Після смерті Альбрехта Станіслава Олика перейшла у володіння білоруської несовітської гілки Радзивіллів, адже нащадків після себе князь не залишив (Русина, 2018: 31). Майорат перейшов до шостого спадкоємця – несовітського князя Михайла Казимира, литовського польного гетьмана, а відтак аж до XIX ст. утворював одну цілісність із несовітським майоратом. Новим володарем Олики став Михайл Казимир Радзивілл Рибонька, котрий добудував до замку третій поверх (Русина, 2018: 33).

До 1793 р. остаточно сформувався архітектурний ансамбль оборонного за походженням замку Радзивіллів. Кілька десятків «покоїв» розміщувалося у каре корпусів. З боку двору головний палацовий корпус мав галерею і балкон, виконані в італійському стилі. Останній спирався на чотири масивні кам'яні колони з іонічними капітелями. На першому поверсі палацу знаходилася зала з шістьма великими вікнами. Її стіни прикрашали величні герби, виконані з алебастру. В залі також були розписи із зображеннями батальних сцен та урочистих подій у житті родини Радзивіллів. У приміщенні знаходилися художньо виконані мармурові каміни. У палаці розміщувалося дві каплиці, одна з яких була за покоєм, що знаходився впритул до портретної зали. Її оздоблювали вишукані ліпні прикраси, коштовні кахлі і порцеляна. Над в'їздом з боку міста містилася друга каплиця. Зали палацу обігрівалися численними грубками, виконаними із жовківської кахлі з рельєфними зображеннями у вигляді орлів і військової арматури (Осадчий, 2006: 14).

Останнім нащадком князя Миколи Чорного по прямій лінії був князь Домінік Радзивілл (1786–1813), полковник польських військ під час наполеонівських воєн, який не мав синів. Окрім того, за участь у війні проти росії всі належні йому маєтки були взяті під секвестр, тобто, державою було накладено заборону на користування приватним майном. Втрата економічної ваги була

однією з причин, через яку Олика після переходу Волині до складу російської імперії в 1793 р. лише на правах приватного містечка увійшла у Дубнівський повіт новоствореної Волинської губернії.

Із цього часу починається його занепад: закриваються римо-католицькі установи, ліквідується монастир і колегіата. З 1840 р. замок був залишений напризволяще і ніяк не використовувався до 1882 р. Інтер'єри його виявилися зруйнованими у зв'язку з тим що, після французько-російської війни 1812 р. замок використовувався як військовий шпиталь (до 1837 р.). З 1883 р. розпочато етап ремонтно-відновлювальних робіт, які тривали майже три десятиліття. Керівництво ремонтом здійснював відомий архітектор Зигмунд Горголевський. Під час Першої світової війни замок в Олиці зазнав пошкоджень, що зумовило проведення чергових відновлювальних робіт упродовж міжвоєнного періоду (Русина, 2018: 38).

У першій половині ХХ ст. з Оликою тісно пов'язані життя і політична діяльність князя Януша Радзивілла (1880–1967). Саме його номінував батько Фердинанд Радзивілл спадкоємцем Олицької ординарії та продовжувачем відбудови Олицького замку. У родинному замку князів Радзивіллів в Олиці знаходились рідкісна колекція робіт всесвітньо відомих живописців, численні зібрання стародруків, інкунабул, зразки старовинної зброї, меблів, gobеленів. Однак з приходом у вересні 1939 р. у західноукраїнські землі більшовицької влади націоналізовані історичні цінності були піддані варварському нищенню або ж розграбуванню. Не оминула така доля й Олицький замок. Частина таких раритетів пощастило перевезти до Луцька у краєзнавчий музей, який функціонував з 1929 р., а немало цінностей безслідно зникли (Жовтянський, 2014: 257–258; Рябчикова, 2018: 275–276).

На початку Другої світової війни Януш Радзивілл – останній із власників резиденції, залишив її. З того часу унікальний історичний та архітектурний комплекс зазнав катастрофічних змін. Повністю вигоріли палац та інші споруди, дахи і перекриття будівель обвалилися. Неушкодженими залишилися лише стіни та склепіння над першими поверхами та укріплені цегляними мурами бастіони. Після завершення війни в окремих приміщеннях замку розміщувався кінний завод, а в 1950-х рр. руїни замку переобладнано під обласну психіатричну лікарню (Осадчий, 2006: 14). Без належної уваги й догляду опинилися колегіальний костел Пресвятої Трійці, костел Святих Петра і Павла, римо-католицький парафіяльний цвинтар. Отже, Олика упродовж 1950-х рр. втратила свою

привабливість як містечко з багатою культурною спадщиною.

Від кінця 1990-х рр. ситуація почала змінюватися на краще. На початку 2000-х рр. були проведені кілька наукових конференцій, присвячених історії та пам'яткам цього селища (Минуле і сучасне Волині, 2006; Минуле і сучасне Волині, 2017; Олика в європейській історії, 2022). Дослідники звернулися до маловідомих сторінок історії Олики, акцентували увагу на пріоритетах у збереженні місцевих об'єктів культурної спадщини, визначали перспективи відновлення і музеєфікації замку Радзивіллів. Увага до Олики та її пам'яток особливо зросла у контексті ініційованої Президентом України В. Зеленським у серпні 2020 р. програми «Велика реставрація», яка поклала початок новому етапу вивчення спільної української і польської культурної спадщини.

2021 рік на Волині пройшов «під знаком Олики». Були започатковані ініціативи, спрямовані на збереження та відновлення Олицького замку, перетворення його на вагомий туристичний об'єкт. У червні 2021 р. в селищі Олика відбувся фестиваль під назвою «Олицька переберія», який зібрав кілька тисяч туристів із багатьох областей України. Під час заходу відбулася презентація промоційного буклету «Туристична Олика», укладеного науковцями Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також проєкту інтерактивної карти Олики. Зокрема, змістові блоки буклету про Олику сформовані таким чином, щоб можна було по-різному прочитувати знакові місця пам'яті й формувати різний досвід у межах одного соціального простору: через історію селища, знайомство з життєписом засновників і будівничих Олицького замку, через замальовки побуту родини Радзивіллів, рецепти тодішніх традиційних страв, наявні місцеві легенди тощо (Авраменко, Яцечко-Блаженко, 2022: 8).

У перспективі для збереження і використання палацу Радзивіллів в Олиці як пам'ятки архітектури, вважаємо, слід звернутися до європейських методик відновлення об'єктів культури. Один із сучасних європейських підходів до збереження спадщини – це превентивна консервація. Вона запобігає процесам руйнації пам'ятки або хоча б сповільнює негативні явища у її збереженні. Поняття «превентивна консервація» було введено в обіг у 1990-х рр., коли прийшло усвідомлення необхідності попереджувальних заходів для збереження об'єктів культурної спадщини і розуміння важливості забезпечення економії ресурсів. Така технологія збереження Олицького замку на сьогодні є виправданою і вкрай необхідною.

Оптимальним шляхом збереження, актуалізації та використання Олицького замку є музеєфікація пам'ятки. Суть музеєфікації полягає у приведенні історико-культурних чи природних об'єктів у стан, придатний для екскурсійного відвідування (Про охорону культурної спадщини, 2000). Саме належне здійснення музеєфікації дозволить максимально зберегти пам'ятку, акцентувати увагу на її історико-культурній, науковій, художній цінності, ефективно використовувати у виховній, освітній, краєзнавчій діяльності. На думку дослідників, для малозбережених замків музеєфікація є реальним інструментом функціонального пристосування й подальшого збереження пам'ятки, однак не крізь призму класичного трактування музеєфікації, а через застосування інноваційних підходів і галузевих методик (Ковальчук, 2022: 15).

Обласна програма відродження історико-архітектурної спадщини Олики на 2019–2024 роки, затверджена сесією Волинської обласної ради у 2018 р., передбачає цілий комплекс заходів з відродження об'єктів культурної спадщини селища. Програма включає реставрацію пам'яток архітектури, ремонт історичної та сучасної забудови центру селища, його музеєфікацію, наповнення громадськими та культурними закладами, туристичною інфраструктурою, благоустрій території, відтворення історичного ландшафту та природного середовища. В одному з розділів програми йдеться про розробку проектної документації на реставрацію замку Радзивіллів в Олиці, пропонується концепція реставрації та пристосування замку, проведення робіт з відтворення його інтер'єрів, створення комплексу музеїв та закладів культури (Обласна програма відродження). Названа програма є невід'ємною складовою запланованих робіт з повного та комплексного вирішення проблеми ревіталізації історичного центру селища Олика, його збереження та використання.

У багатьох країнах Європи замкові та палацові комплекси успішно відновлені й ефективно використовуються у туристичній сфері. У недалекій перспективі резиденція Радзивіллів в Олиці також може стати цікавим туристичним та економічно вигідним об'єктом, адже цьому сприяє географічне розташування селища та його багата історія. На думку сучасних дослідників, туристам цікаво не лише споглядати об'єкт, а й співпереживати його історію. Чимало з них готові провести вільний час у справжньому середньовічному замку, продегустувати у ньому страви стародавньої місцевої кухні, долучитися до лицарських розважальних програм, фестивалів, історичних реконструкцій. В історії

Олицького палацу є факти, що можуть зацікавити потенційних туристів, наприклад, полювання, що проводилися в маєтностях Радзивіллів. Чимало королівських замків, палаців знатних аристократичних родів в Європі частково чи повністю перетворені в музеї, привабливі об'єкти для проведення дозвілля. Є приклади утворення на їх основі цілісних туристичних комплексів, які включають історичні замкові споруди з музейними експозиціями і виставками; готельним фондом, конференц-залами, інтерактивними туристичними програмами (турніри лицарів, стріляння з арбалетів, історичні та гастрономічні фестивалі, дегустація вин тощо). Одним із популярних напрямів замкового туризму в Європі в останні десятиріччя стало проведення в архітектурних комплексах весільних та інших урочистих церемоній.

Щодо замку Радзивіллів в Олиці, то цей об'єкт тісно пов'язаний з європейською історією та культурою, королівськими та давніми знатними родинами, адже представники роду Радзивіллів підтримували зв'язки з аристократами Франції, Італії, Англії, нинішніх Польщі, Литви, Угорщини, Румунії, Чехії, Німеччини. На жаль, винищення аристократичного роду Радзивіллів більшовиками та націоналізація їх маєтків, зокрема, замку в Олиці, призвели до руйнування цієї пам'ятки. Однак замок в Олиці у серпні 2021 р. переданий на баланс Волинського краєзнавчого музею і є нині його відділом, що свідчить про реальні кроки місцевої влади щодо збереження, популяризації та використання архітектурної пам'ятки (Ковальчук, 2022: 13).

Висновки. Таким чином, на території селища Олики історично сформувався цілий комплекс архітектурних пам'яток. Процес становлення та розвитку римо-католицької парафії відбувся ще у XV ст. з появою одного із найдавніших храмів римо-католицької церкви на Волині – костелу Святих Петра і Павла та подальшим будівництвом колегіати Пресвятої Трійці. В історичному процесі розвитку обидва храми зазнали архітектурних і стилістичних видозмін, яким передували соціокультурні та політичні зміни. До XIX ст. храмовий комплекс привертав увагу численної кількості людей, з огляду на вигідне місцерозташування, пов'язане із активним торгівельним шляхом. Вже з XX ст., внаслідок Першої світової війни, приходу більшовицької армії та подальших дій радянської влади, обидва костели зазнали значних руйнувань, нівелювання історичної пам'яті та перебували у зруйнованому вигляді. Нині утвердженню Олики як вагомого культурного центру сприяють зусилля польської сторони, завдяки якій уже відновлено

костел Святих Петра і Павла, збережена і поступово реставрується колегіата Пресвятої Трійці.

Тривалу історію будівництва має й замок Радзивіллів в Олиці. Завдяки представникам аристократичного роду він був перетворений на найбільшу магнатську резиденцію на Волині, в якій зберігалися цінні колекції. Політичні чинники зумовили руйнування й пограбування замку, його

нецільове використання та занепад. Вагомі кроки щодо збереження та використання об'єкту спадщини зроблені, починаючи з 2000-х рр. Олика має усі шанси стати національним і навіть міжнародним туристично привабливим центром і на рівні з іншими об'єктами культурної спадщини презентувати світові поліетнічну історію Волині та України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Д., Яцечко-Блаженко Т. Туристичний потенціал селища Олика: історія, промоція, візуалізація. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29–30 жовтня 2021 року; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. С. 8–12.*
2. Александрович В. Інвентар Олицького замку 1755 р. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавства.* 2003. Вип. 3. Львів, 2003. С. 301–331.
3. Гаврилюк С. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.): Монографія. 2-е вид., доп. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 536 с.
4. Гулько Г., Томчук М. Комплекс костелу колегіатів у смт. Олика – унікальна пам'ятка сакральної архітектури. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині.* Науковий збірник. Вип. 62. Матеріали краєзнавчих читань, 22 вересня 2017 року, м. Ківерці – смт. Олика. Упоряд. Г. Бондаренко, С. Войчик, А. Силук. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 290–327.
5. Гупало С. Олика і Радзивілли. Нариси. Київ : Український пріоритет, 2020. 168 с.
6. Жовтянський В. Історична Олика та її пам'ятки. *Праці Центру пам'яткознавства.* 2014. Вип. 25. С. 253–273.
7. Жовтянський В. Про повернення Олиці статусу міста та її становлення як історико-культурного об'єкта. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29–30 жовтня 2021 року; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. С. 47–70.*
8. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область : [у 26 т.]. Київ : Гол. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1970. (Науково-документальна серія книг «Історія міст і сіл Української РСР» : у 26 т. Голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Т. Волинська область. [обл. редкол. : Клімаш І. С. (голова) та ін.]. 746 с.
9. Ковальчук Є. Музеєфікація об'єктів культурної спадщини: пропонувані практики. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29–30 жовтня 2021 року; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. С. 13–18.*
10. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 62. Матеріали краєзнавчих читань, 22 вересня 2017 року, м. Ківерці – смт. Олика. Упоряд. Г. Бондаренко, С. Войчик, А. Силук. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 527 с.
11. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. Матеріали XVIII Волин. наук.-практ. істор.-краєзн. конф. Наук. зб. Луцьк : МП «Пульс», 2006. 205 с.
12. Обласна програма відродження історико-архітектурної спадщини смт. Олика Волинської області на 2019–2024 роки. URL: <https://volynrada.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2024).
13. Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29 – 30 жовтня 2021 року; упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2022. 270 с.
14. Осадчий Є. Олика – кризь століття. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивіли в історії Волині та України.* Матеріали XVIII Волин. наук.-практ. історико-краєзн. конф. Науковий збірник. Луцьк : МП «Пульс», 2006. С. 13–15.
15. Очерки о Волини в историческом, географическом, статистическом и этнографическом отношениях / Издаваемые при Волинских губернских ведомостях под ред. В. Аскоченского. Перепечатано из «Волинских губернских ведомостей», издаваемых в 1847 году с утверждением губернского начальства. Житомир, 1847. 162 с.
16. Про охорону культурної спадщини. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 17.06.2024).
17. Ричков П. Олицький замок в контексті фортифікаційної архітектури Правобережної України. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Наук. зб. : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Луцьк – смт. Олика, 29–30 жовтня 2021 року. Упоряд. Є. Ковальчук, О. Карліна. Луцьк : ПП «Волинська друкарня», 2022. С. 95–103.*
18. Русина О. Радзивілли й Україна: соціокультурні аспекти взаємин (XVII – середина XVIII ст.). *Український історичний журнал.* 2018. № 1. С. 18–45.
19. Рябчикова Ф. Музеєфікація історико-культурної спадщини в Олиці: досвід та перспективи. *Олика та Радзивілли в історії України, Польщі й Білорусі: зб. наук. праць / Укладач Л. А. Понедельник.* Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 273–280.

20. Томчук М., Троневи́ч П. Реставрація і перспективи використання історичної забудови Олики. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзівілли в історії Волині та України*. Матеріали XVIII Волин. наук.-практ. історико-краєзн. конф. Наук. зб. Луцьк : МП «Пульс», 2006. С. 122–124.
21. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, 1845. T. II. Część 2. S. 547–1439.
22. Czarnowski S. Polska przedhistoryczna. Badania, poszukiwania, opisy zabytków przeddziejowych – bibliografia, sprawozdania, przeglądy i t. p. Literatura przeddziejów Polski i ziem sąsiednich słowiańskich. Warszawa – Kraków : Wyd. S. J. Czarnowskiego i Spółki, 1909. 148 s.
23. Dutkiewicz J. Zamki warowne na Wołyniu. *Kalendarz ziem wschodnich na rok 1935*. Warszawa. 1934. T. 1. S. 227–233.
24. Kłosowski S. Z problematyki artystycznej kolegiaty św. Trójcy w Ołyce. *Олика та Радзівілли в історії України, Польщі й Білорусі: зб. наук. праць / Укладач Л. А. Понедельник*. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 33–52.
25. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu z 101 ilustracjami i mapą województwa. Łuck : Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad zabytkami przeszłości w Łucku, 1929. 380 s.
26. Sobieszczański F. Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawniej Polsce. Zawierające opis dzieł i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych lub w Polsce zamieszkałych. Warszawa: Nakładem i drukiem S. Orgelbranda, 1847. T. I. 326 s.
27. Tomkowicz S. Ołyka: Z 2 planami i 20 rycinami w tekście. *Prace komisji historii sztuki*. Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1923. T. 3. S. 1–37.

REFERENCES

1. Avramenko D., Yatsechko-Blazhenko T. (2022) Turystychni potentsial selyshcha Olyka: istoriia, promotsiia, vizualizatsiia. [Tourist Potential of Olyka Village: History, Promotion, Visualization]. *Olyka v yevropeiskii istorii: vidtvorennia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny: Nauk. zb. : Materialy Mizhnar. nauk. konf., m. Lutsk – smt. Olyka, 29–30 zhovtnia 2021 roku; uporiad. Ye. Kovalchuk, O. Karlina*. Lutsk: PP «Volynska drukarnia», 8–12 [in Ukrainian].
2. Aleksandrovych V. (2003) Inventar Olytskoho zamku 1755 r. [Inventory of Olytsky Castle in 1755]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia mystetstvoznavstva. - Bulletin of Lviv University. Art Criticism Series*, 3. 301–331 [in Ukrainian].
3. Havryliuk S. (2008) Istorychne pam'iatkoznavstvo Volyni, Kholmshchyny i Pidliashshia (XIX – pochatok XX st.): Monohrafiia [Historical monuments of Volyn, Kholm and Podlasie (XIX – early XX centuries): Monograph]. 2-e vyd., dop. Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky - Volyn National University named after Lesya Ukrainka, 536 p. [in Ukrainian].
4. Hulko H., Tomchuk M. (2017) Kompleks kostelu kolehiativ u smt. Olyka – unikalna pam'iatka sakralnoi arkhitektury. [The complex of the collegiate church in the village Olyka is a unique monument of sacral architecture] *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Kivertsivshchyna ta Olyka v istorii Ukrainy ta Volyni. Naukovyi zbirnyk. Vyp. 62. Materialy kraieznavchykh chytan, 22 veresnia 2017 roku, m. Kivertsii – smt. Olyka. Uporiad. H. Bondarenko, S. Voichyk, A. Syliuk*. Lutsk : Vezha-Druk, 290–327 [in Ukrainian].
5. Hupalo S. (2020) Olyka i Radzyvilly. Narysy [Olyka and the Radziwills. Essays]. Kyiv : Ukrainskyi priorytet. 168 p. [in Ukrainian].
6. Zhovtianskyi V. (2014) Istorychna Olyka ta yii pam'iatky [Historical Olyka and its sights]. *Pratsi Tsentru pam'iatkoznavstva - Proceedings of the Center for Monument Studies*, 25. 253–273 [in Ukrainian].
7. Zhovtianskyi V. (2022) Pro povnennia Olytsi statusu mista ta yii stanovlennia yak istoriko-kulturnoho ob'iektu [On the return of Olytsia to the status of the city and its formation as a historical and cultural object]. *Olyka v yevropeiskii istorii: vidtvorennia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny: Nauk. zb. : Materialy Mizhnar. nauk. konf., m. Lutsk – smt. Olyka, 29–30 zhovtnia 2021 roku; uporiad. Ye. Kovalchuk, O. Karlina*. Lutsk: PP «Volynska drukarnia», 47–70 [in Ukrainian].
8. Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR. Volynska oblast [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Volyn region] : [u 26 t.]. Kyiv : Hol. red. Ukr. rad. entsykl. AN URSR, 1970. (Naukovo-dokumentalna seriiia knyh «Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR» : u 26 t. Holov. redkol. : Tronko P. T. (holova) [ta in.]). 746 p. [in Ukrainian].
9. Kovalchuk Ye. (2022) Muzeifikatsiia ob'iektiv kulturnoi spadshchyny: proponovani praktyky [Museumification of Cultural Heritage Sites: Proposed Practices]. *Olyka v yevropeiskii istorii: vidtvorennia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny: Nauk. zb. : Materialy Mizhnar. nauk. konf., m. Lutsk – smt. Olyka, 29–30 zhovtnia 2021 roku; uporiad. Ye. Kovalchuk, O. Karlina*. Lutsk: PP «Volynska drukarnia», 13–18 [in Ukrainian].
10. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Kivertsivshchyna ta Olyka v istorii Ukrainy ta Volyni. Naukovyi zbirnyk [Past and present of Volyn and Polissia. Kivertsivshchyna and Olyka in the history of Ukraine and Volyn. Scientific collection]. (2017) *Materialy kraieznavchykh chytan, 22 veresnia 2017 roku, m. Kivertsii – smt. Olyka. Uporiad. H. Bondarenko, S. Voichyk, A. Syliuk*. Lutsk : Vezha-Druk, 62. 527 p. [in Ukrainian].
11. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Olyka i Radzyvilly v istorii Volyni ta Ukrainy [Past and present of Volyn and Polissia. Olyka and Radziwills in the history of Volyn and Ukraine]. (2006) *Materialy XVIII Volyn. nauk.-prakt. istor-kraiezn. konf. Nauk. zb. Lutsk : MP «Puls»*. 205 p. [in Ukrainian].
12. Oblasna prohrama vidrodzhennia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny smt. Olyka Volynskoi oblasti na 2019–2024 roky [Regional program for the revival of the historical and architectural heritage of the village. Olyka of Volyn region for 2019-2024]. URL: <https://volynrada.gov.ua> (application date: 17.06.2024) [in Ukrainian].
13. Olyka v yevropeiskii istorii: vidtvorennia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny: Nauk. zb. [Olyka in European History: Reproduction of Historical and Architectural Heritage: Scientific Collection] (2022). *Materialy Mizhnar. nauk. konf.*,

m. Lutsk – smt. Olyka, 29–30 zhovtnia 2021 roku; uporiad. Ye. Kovalchuk, O. Karlina. Lutsk: PP «Volynska drukarnia». 270 p. [in Ukrainian].

14. Osadchyi Ye. (2006) Olyka – kriz stolittia [Olyka – through the centuries]. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Olyka i Radzyvily v istorii Volyni ta Ukrainy Materialy XVIII Volyn. nauk.-prakt. istoriko-kraiezn. konf. Naukovyi zbirnyk. Lutsk : MP «Puls», 13–15 [in Ukrainian].

15. Ocherki o Volyni v istoricheskom, geograficheskom, statisticheskom i etnograficheskom otnosheniyah [Essays on Volyn in historical, geographical, statistical and ethnographic relations] (1847) / Izdavaemye pri Volynskikh gubernskikh vedomostyah pod red. V. Askochenskogo. Perepechatano iz «Volynskikh gubernskikh vedomostej», izdavaemyh v 1847 godu s utverzhdeniem gubernskogo nachalstva. Zhitomir. 162 p. [in Russian].

16. Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny. Zakon Ukrainy [On the Protection of Cultural Heritage. Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (application date: 17.06.2024) [in Ukrainian].

17. Rychkov P. (2022) Olytskyi замок v konteksti fortyfikatsiinoi arkhitektury Pravoberezhnoi Ukrainy [Olytsky Castle in the Context of the Fortification Architecture of Right-Bank Ukraine]. Olyka v yevropeiskii istorii: vidtvorennia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny: Nauk. zb. : Materialy Mizhnar. nauk. konf., m. Lutsk – smt. Olyka, 29–30 zhovtnia 2021 roku. Uporiad. Ye. Kovalchuk, O. Karlina. Lutsk : PP «Volynska drukarnia», 95–103 [in Ukrainian].

18. Rusyna O. (2018) Radzyvilly y Ukraina: sotsiokulturni aspekty vzaiemyn (XVII – seredyna XVIII st.) [The Radziwills and Ukraine: Socio-Cultural Aspects of Relations (XVII – mid-XVIII centuries)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 1. 18–45 [in Ukrainian].

19. Riabchukova F. (2018) Muzeiefikatsiia istoriko-kulturnoi spadshchyny v Olytsi: dosvid ta perspektyvy [Museumification of Historical and Cultural Heritage in Olytsia: Experience and Prospects]. Olyka ta Radzyvilly v istorii Ukrainy, Polshchi y Bilorusi: zb. nauk. prats / Ukladach L. A. Poniedielnyk. Lutsk : Vezha-Druk, 273–280 [in Ukrainian].

20. Tomchuk M., Tronevych P. (2006) Restavratsiia i perspektyvy vykorystannia istorichnoi zabudovy Olyky [Restoration and prospects for the use of the historical buildings of Olyka]. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Olyka i Radzyvily v istorii Volyni ta Ukrainy. Materialy XVIII Volyn. nauk.-prakt. istoriko-kraiezn. konf. Nauk. zb. Lutsk : MP «Puls», 122–124 [in Ukrainian].

21. Baliński M., Lipiński T. (1845) Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym [Ancient Poland in historical, geographical and statistical terms]. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, t. II. c. 2, 547–1439 [in Polish].

22. Czarnowski S. (1909) Polska przedhistoryczna. Badania, poszukiwania, opisy zabytków przeddziejowych – bibliografia, sprawozdania, przeglądy i t. p. Literatura przeddziewjów Polski i ziem sąsiednich słowiańskich [Prehistoric Poland. Research, searches, descriptions of prehistoric monuments – bibliography, reports, reviews, etc. Literature of the prehistory of Polish and the neighbouring Slavic lands]. Warszawa – Kraków : Wyd. S. J. Czarnowskiego i Spółki. 148 p. [in Polish].

23. Dutkiewicz J. (1934) Zamki warowne na Wołyniu [Fortified castles in Volhynia]. Kalendarz ziem wschodnich na rok 1935 – Calendar of the Eastern Territories for the year 1935. Warszawa, 1. 227–233 [in Polish].

24. Kłosowski S. (2018) Z problematyki artystycznej kolegiaty św. Trójcy w Ołyce [From the Artistic Issues of the Collegiate Church of the Holy Trinity in Olyka]. Olyka ta Radzyvilly v istorii Ukrainy, Polshchi y Bilorusi: zb. nauk. prats / Ukladach L. A. Poniedielnyk. Lutsk : Vezha-Druk, 33–52 [in Polish].

25. Orłowicz M. (1929) Ilustrowany przewodnik po Wołyniu z 101 ilustracjami i mapą województwa [Illustrated guide to Volhynia with 101 illustrations and a map of the voivodeship]. Łuck : Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad zabytkami przeszłości w Łucku - Published by the Volyn Society of Sightseeing and Protection of Monuments of the Past in Lutsk. 380 p. [in Polish].

26. Sobieszkański F. (1847) Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawniej Polsce. Zawierające opis dziejów i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych lub w Polsce zamieszkałych [Historical news about fine arts in old Poland. Containing a description of the history and monuments of construction, sculpture, woodcarving, painting and engraving, with a brief mention of the life and works of the most outstanding artists in Poland or living in Poland]. Warszawa: Nakładem i drukiem S. Orgelbranda, t. 1. 326 p. [in Polish].

27. Tomkowicz S. (1923) Ołyka: Z 2 planami i 20 rycinami w tekście [Ołyka: With 2 plans and 20 figures in the text]. Prace komisji historii sztuki - The work of the art history commission. Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności – Published by the Polish Academy of Arts and Science, t. 3. 1–37 [in Polish].

Юлія МАТІЇВ,

orcid.org/0000-0003-2409-1552

викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) *matiiiv_y@ukr.net*

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2019 РОКУ)

Мета статті – всебічний аналіз передвиборчих програм провідних політичних партій України (соціальний блок) – учасників виборчої кампанії до Верховної Ради України 2019 року. **Методологічна основа** роботи ґрунтується на принципах історизму, логічності, системності та наукової об'єктивності. Основні контури пропонованого статті окреслюють загальнологічні методи, передусім – аналіз і синтез. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українські історіографії досліджено соціальні пріоритети у передвиборчих програмах політичних партій України, які взяли участь у парламентських виборах 2019 року. **Висновки.** Відзначено, що політична партія «Слуга народу» здобула значну підтримку завдяки образу «чесних нових облич» і обіцянки кардинальних реформ (боротьба з корупцією через діджиталізацію послуг, реформування медицини і пенсійної системи тощо). Зауважено, що антиукраїнська, проросійська партія «Опозиційна платформа – За життя» окрім політичних лозунгів, зосередилася на соціальних питаннях і обіцянках щодо зниження тарифів, списання боргів за комунальні послуги, підвищення соціальних виплат. Показано, що політична партія ВО «Батьківщина» у соціальній сфері декларувала зниження тарифів на газ, пенсійні реформи, обов'язкове медичне страхування та загалом покращення добробуту населення і підвищення зарплат до рівня Польщі упродовж п'яти років. Вказано, що «Європейська солідарність» акцентувала увагу на євроінтеграційних прагненнях України, а також боротьбі з корупцією, підтримці малого та середнього бізнесу. Зазначено, що партія «Голос»: пропонувала виборцям антикорупційну політику з особливим акцентом на боротьбі з олігархатом. Констатовано, що переважна більшість партій, які за результатами виборчої кампанії 2019 року не потрапили до парламенту України («Громадянська позиція», «Радикальна партія Олега Ляшка», Всеукраїнське об'єднання «Свобода», «Українська стратегія Гройсмана», «Сила і честь», «Самопоміч» та ін.), у своїх програмах робили акцент на покращенні добробуту громадян через економічні реформи, підвищення соціальних стандартів, підтримку малого і середнього бізнесу, що вказує на розуміння політичними силами значущості економічних питань для виборців. Чимало обіцянок у програмах партій (зниження тарифів, зростання зарплат, забезпечення доступного медичного страхування) були популістськими, тобто орієнтованими на швидке отримання підтримки виборців, але часто не мали чітких та реалістичних механізмів для втілення.

Ключові слова: політична партія, вибори, Верховна Рада України, соціальна сфера, передвиборча програма.

Julia MATIIV,

orcid.org/0000-0003-2409-1552

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Military Translation
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) *matiiiv_y@ukr.net*

SOCIAL PRIORITIES OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES (ON THE EXAMPLE OF THE 2019 PARLIAMENTARY ELECTIONS)

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the election programs of the leading political parties of Ukraine (social bloc) participating in the 2019 election campaign to the Verkhovna Rada of Ukraine. **The methodological basis** of the work is based on the principles of historicism, logic, systematicity and scientific objectivity. The main contours of the proposed article are outlined by general logical methods, primarily analysis and synthesis. **The scientific novelty** of the article is that for the first time in Ukrainian historiography, social priorities in the election programs of Ukrainian political parties that took part in the 2019 parliamentary elections are studied. **Conclusions.** It is noted that the political party «Servant of the People» gained significant support due to the image of «honest new faces» and the promise of fundamental reforms (fighting corruption through the digitalization of services, reforming healthcare and the pension system, etc.) It is noted that the anti-Ukrainian, pro-Russian party «Opposition Platform – For Life», in addition to political slogans, focused on social issues and promises to reduce tariffs, write off utility debts, and increase social benefits. It is shown that the political party «Batkivshchyna» in the social sphere declared a reduction in gas tariffs, pension reforms, compulsory health insurance, and generally improving the welfare of the population and raising wages to the level of Poland within five years. It is indicated that the European Solidarity focused on Ukraine's European

integration aspirations, as well as the fight against corruption, and support for small and medium-sized businesses. It is noted that the party «Voice»: offered voters anti-corruption policy with a special emphasis on the fight against the oligarchy. It is stated that the vast majority of parties that did not get into the Parliament of Ukraine as a result of the 2019 election campaign («Civic Position», «Radical Party of Oleh Lyashko», All-Ukrainian Union «Svoboda», «Hroisman's Ukrainian Strategy», «Strength and Honor», «Samopomich», etc.), in their programs emphasized improving the welfare of citizens through economic reforms, raising social standards, and supporting small and medium-sized businesses, which indicates that political forces understand the importance of economic issues for voters. Many of the promises in the parties' programs (reduction of tariffs, increase in wages, provision of affordable health insurance) were populist, i.e., aimed at gaining quick support of voters, but often lacked clear and realistic mechanisms for implementation.

Key words: political party, elections, Verkhovna Rada of Ukraine, social sphere, election program.

Постановка проблеми. Вибори до Верховної ради України 2019 року стали для України не тільки черговим етапом оновлення влади, але й важливим показником змін у політичних настроях суспільства. Соціологічні опитування 2017–2019 рр. показували, що найактуальнішими проблемами для більшості опитаних була війна на Сході України (51,3%) та соціально-економічні проблеми: зростання цін (37%), низький рівень зарплат чи пенсій (36%), безробіття (27,1%), високі комунальні тарифи (26,9%). Також українців турбували соціальне розшарування (14,5%), корупція у судах, поліції, прокуратурі (12,1%) та високий рівень злочинності (11,4%) (10 головних проблем). 20 травня 2019 р. під час інавгураційної промови Президент В. Зеленський заявив про свій намір достроково припинити повноваження Верховної Ради України. Через декілька днів після цієї заяви Президент розпустив парламент та призначив позачергові вибори народних депутатів на 21 липня того ж року (Президентські та парламентські вибори 2019 року). Кожна з партій, яка взяла у них участь запропонувала власні механізми вирішення соціальних проблем.

Аналіз досліджень. В українській, а тим більше закордонній історіографії, відсутні комплексні міждисциплінарні наукові роботи, в яких було б проаналізовано соціальні пріоритети політичних партій України на парламентських виборах 2019 року. Досліджувані у статті події та процеси, здебільшого, фрагментарно аналізуються ученими при вивченні сучасної соціальної політики Української держави. Джерельну основу розвідки становлять передвиборчі програми провідних політичних партій, які взяли участь у парламентській виборчій кампанії 2019 року, аналітичні звіти, матеріали соціологічних опитувань.

Метою дослідження є вивчити соціальні пріоритети політичних партій України, які взяли участь у дострокових парламентських виборах 2019 року.

Виклад матеріалу. Упевнену перемогу на виборах до Верховної Ради України 2019 року здобула політична партія «Слуга народу» (Рима-

ренко). «Партія «Слуга Народу» йде на дочасні парламентські вибори, щоб привести у Верховну Раду порядних людей, які служитимуть Україні та своїм виборцям, – йдеться у передвиборчій програмі партії «Слуга народу». – Ми втілимо курс президента Зеленського у конкретних законопроектах та політичних рішеннях, сформуємо професійний уряд, якому довірятиме народ України, і разом впровадимо кардинальні зміни, що допоможуть нам зробити Україну вільною, незалежною, успішною Країною Мрії» (Передвиборна програма партії «Слуга Народу»).

Соціально-економічна стратегія партії «Слуга народу» базувалася на ідеях: проведення національного економічного аудиту країни із залученням вітчизняних і міжнародних компаній; створення національної економічної стратегії з ключовою метою – досягти вищого за середньоєвропейський рівня доходів та якості життя українців; проведення демонополізації ключових галузей, перетворення Антимонопольного комітету у незалежний і ефективний орган; запровадження режиму найбільшого сприяння для іноземних інвесторів українського походження (Передвиборна програма партії «Слуга Народу»).

Особливий акцент партія «Слуга народу» зробила на необхідності покращення сфери доступної медицини. Слуги народу пропонували: запровадити систему обов'язкового медичного страхування; знищити фармакологічну мафію, скасувавши корупційний механізм повторної сертифікації ліків; перевести медичну документацію в електронну форму; створити чіткий і зрозумілий гарантований пакет медичних послуг; підвищити рівень матеріально-технічного забезпечення лікарень; створити умови для розвитку профілактичної медицини (Передвиборна програма партії «Слуга Народу»).

Проросійська, антиукраїнська за своєю ідеологією «Опозиційна платформа – за життя» тяжіла до демагогічних гасел, сповідувала цінності соціалізму, використовуючи відповідно забарвлені слова: «відповідальність», «турбота», «стабільність», «підвищення зарплат і пенсій», «змен-

шення податків» (Кривенко). «Твердження, що з Росії потрібно знімати санкції, сідати за стіл переговорів, а також засудження законів про мову, освіту, декомунізацію та люстрацію дає підстави ідеологічно пов'язувати «Опозиційну платформу – за життя» з комуністичною партією радянського типу», – зауважувала кандидат політичних наук С. Кривенко (Кривенко).

У соціальній сфері партія декларувала вирішення двох завдань: «Ми подолаємо бідність, відновимо пільги та забезпечимо гідну державну допомогу всім соціально вразливим категоріям населення» (Обіцянка політика); «Ми зупинимо бойові дії, захистимо соціальні права українських громадян, припинимо тарифний геноцид, спишемо населенню заборгованість за житлово-комунальні послуги, встановимо справедливі тарифи, забезпечимо соціальний захист громадян та забезпечимо економічний розвиток й укріплення соціальної держави» (Передвиборна програма партії «Опозиційна платформа – за життя»).

«Нову соціальну доктрину» обіцяла виборцям «Батьківщина» (Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»). Програма партії складалася із декількох блоків, перший із яких – «справедливі пенсії». Передбачалося запровадити персоніфіковану пенсійну систему. «Мінімальну пенсію буде піднято до рівня 3094 грн., – йдеться у програмі «Батьківщини». – Жоден пенсіонер не буде отримувати пенсію менше реального прожиткового мінімуму для пенсіонерів, затвердженого законом. Пенсійні внески відкладатимуться на особовий рахунок кожної людини у державному банку протягом усього періоду роботи. Пенсійні збереження будуть щорічно індексуватись, на них будуть нараховуватися депозитні відсотки» (Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»).

Оригінальний блок програми ВО «Батьківщина» – «Доступна медицина» (Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»). Виборців переконували, що буде запроваджено обов'язкове медичне страхування за рахунок коштів роботодавців з одночасним зменшенням удвічі податкового навантаження на їх підприємства. Це повністю забезпечить кожного громадянина безоплатними медичними послугами всіх рівнів найвищої якості, безоплатними медикаментами, які пропише лікар, та профілактикою захворювань. «Обов'язкове медичне страхування протягом найближчих років дозволить підвищити заробітну плату медиків до європейського рівня, – йдеться

у програмі партії. – Ми повернемо людям право викликати лікаря додому. У селах буде забезпечене повноцінне функціонування фельдшерсько-акушерського пункту (ФАП) за рахунок залучення довгострокового кредитування строком не менше ніж на 20 років і за кредитною ставкою не більше 3% річних» (Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»).

Вкотре політична партія декларувала «справедливі тарифи»: ціну на газ для населення буде знижено в два рази, що «дозволить вдвічі зменшити тарифи на тепло й гарячу воду, адже газ – це головна складова у їх вартості. «Ми спрямуємо газ українського видобутку виключно на потреби населення, збільшимо обсяг внутрішнього газовидобування. Стимулюватимемо енергозбереження», – читаємо у передвиборчій програмі партії (Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»).

Один із головних лозунгів передвиборчої програми партії «Європейська солідарність» – «Захистимо європейське майбутнє України» (Передвиборна програма політичної партії «Європейська Солідарність»). На думку лідерів партії, Україна має стати державою можливостей – ефективна держава мала б гарантувати соціальні ліфти для найбільш професійних, відповідальних та патріотичних громадян (Передвиборна програма політичної партії «Європейська Солідарність»). Одна з основних цілей передвиборчої програми партії «Європейська солідарність» – розширення середнього класу: заможних людей, ініціативних громадян, які покладаються на власні сили та готові брати відповідальність за власне життя та майбутнє країни (Передвиборна програма політичної партії «Європейська Солідарність»). Водночас, як переконували члени партії, українська молодь має отримати можливості для освіти, працевлаштування і розвитку за підтримки прозорих державних програм (Передвиборна програма політичної партії «Європейська Солідарність»). Політологи зауважують, що у частині соціального захисту військовослужбовців програма «Європейської солідарності» містить надто декларативний та популістський підхід: «Рівень заробітних плат та соціальний захист учасників бойових дій має відповідати стандартам кращих армій світу» (Римаренко).

Політична партія «Голос» для покращення соціальної сфери пропонувала боротися з олігархатом (Голос змін). Соціальна політика партії масштабувалася у гасло: «Впровадимо справедливу і гнучку соціальну політику» (Голос змін). Члени партії «Голос» виходили із реалій російсько-української війни та переконували, що «соціальна політика

буде формуватись, виходячи з реальних потреб і можливостей бюджету, а процедури отримання допомоги нарешті стануть прозорими і зручними (Голос змін).

Заслужують на увагу передвиборчі програми політичних партій, які не зуміли подолати 5% бар'єр та не потрапили до українського парламенту. Соціальні проблемами перебували в центрі уваги передвиборчої програми партії «Громадянська позиція» (Передвиборна програма політичної партії «Громадянська позиція»). Команда А. Гриценка декларувала «країну без олігархів!». У соціальній сфері партія пропонувала: на будівництві нових доріг, мостів, вокзалів та аеропортів створити сотні тисяч нових робочих місць; затвердити державну програму кредитування житла та стимулювання створення робочих місць для вимушених переселенців; знизити оподаткування заробітної плати; запровадити персональну фінансову відповідальність чиновника за блокування роботи підприємства; забезпечити всім підприємцям рівні умови доступу і прозорі конкурентні процедури приватизації державних підприємств і майна; запровадити відкриті конкурси для працівників ДФС і митниці; остаточно ліквідувати податкову міліцію; позбавити правоохоронні та силові структури невласливих їм функцій і важелів силового втручання в економічні процеси (Передвиборна програма політичної партії «Громадянська позиція»).

О. Ляшко («Радикальна партія Олега Ляшка») вважав, що «корінь всіх наших бід – бідність. Вона породжує тотальну несправедливість, корупцію і бардак. Подолати бідність і дати людям впевненість у завтрашньому дні – наше головне завдання» (Передвиборча програма політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка»). Новітні радикали вважали, що через низькі доходи, а також внаслідок закриття закладів профтехосвіти, «сьогодні столярів, зварювальників, будівельників і трактористів днем з вогнем не знайдеш. Землю зорати і кладку покласти нікому. З такою політикою скоро з Китаю будемо виписувати комбайнерів. Ми маємо силу і волю це змінити! Бо без робочих професій ми не піднімемо економіку. Сьогодні кожна дитина, особливо з сільських, малозабезпечених сімей, має отримувати такі прикладні знання, які будуть її годувати. А держава повинна збільшувати замовлення на робітничі професії. Ті, хто навчаються, повинні отримувати гідні стипендії, на які можна вижити» (Передвиборча програма політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка»).

«Радикальна партія Олега Ляшка» пропонувала підняти соціальні стандарти докорінно змі-

нивши підходи державної економічної політики: не закордонні кредити на проїдання, а інвестиції у розвиток економіки; не імпорт іноземної продукції, а підтримка національного виробника; не вимоги МвФ, а інтереси українського народу; не огульна приватизація, а ефективне управління держмайном; не продаж сільгоспземель іноземцям, а захист селян; не підвищення тарифів, а енергомодернізація та власний видобуток газу; не «витискання соків» з підприємців, а інвестиційні стимули, дешеві кредити та обмеження перевірок; не економія на науці і освіті, а ставка на інтелект та інновації; не масова еміграція, а створення робочих місць в Україні як пріоритет №1. «Результатом впровадження нашої економічної політики буде: понад 100 млрд доларів приватних інвестицій у розвиток економіки, більше 1 млн робочих місць і зупинення масової еміграції українців, економічне зростання 8–10% на рік замість нинішніх 2–3», – резюмували члени політичної партії (Передвиборча програма політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка»).

Соціальний блок Всеукраїнського об'єднання «Свобода» включав декілька положень, серед яких: ухвалення пакету законів про повернення капіталів з офшорів; усунення схеми виведення грошей з України; ліквідація олігархічних монополій; заборона приватизації стратегічних та прибуткових підприємств; заборона торгівлею стратегічним ресурсом України – землею с/г призначення; знищення корупційної схеми формування тарифів; встановлення справедливих тарифів для людей, замість корупційних надприбутків для олігархів; розвиток могутнього середнього класу не менше 60% від працездатного населення; запровадження прогресивної шкали оподаткування за принципом: малий бізнес – малі податки, великий бізнес – великі податки; створення українським заробітчанами умови для повернення на Батьківщину; скасування несправедливої пенсійної реформи; встановлення виплати українським сім'ям у зв'язку з народженням дитини у розмірі 120 000 гривень; забезпечення дешевих державних кредитів на житло для молодих сімей; забезпечення фермерів дешевими кредитами та дотаціями (Програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода»).

Передвиборна програма політичної партії «Українська стратегія Гройсмана» передбачала «розвиток середнього класу» та «дієву систему соціального забезпечення»: перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення; соціальна адаптація та інтеграція усіх категорій осіб з особливими потребами; запровадження сучасних

механізмів підтримки людей, які не мають змоги працювати (Передвиборна програма політичної партії «Українська стратегія Гройсмана»).

Заслуговує на увагу стратегія соціально-економічного розвитку України політичної партії «Сила і честь», яка, зокрема, передбачала: вжиття усіх необхідних заходів із подолання бідності українців, у тому числі через подолання масової корупції, ліквідацію економічно необґрунтованих складових у тарифах; демонополізацію, деолігархізацію, деофшоризацію, дерегуляцію, детінізацію економічних відносин, що матиме результатом зміцнення внутрішнього ринку, стимулювання вільної конкуренції, гарантування непорушності економічних прав і свобод; ефективну систему законодавчого захисту приватної власності та підприємницької діяльності, що передбачатиме дієві правові механізми запобігання рейдерству і тиску на бізнес; ефективну земельну реформу із впровадженням такої моделі ринку землі, яка би забезпечила рівний та конкурентний доступ до землі для всіх учасників ринку. Після належного експертного та громадського обговорення прийняти відповідне законодавство з основним акцентом на власнику землі – громадянину України, який буде працювати на своїй землі; модернізацію і створення нової транспортної інфраструктури, включаючи сухопутний, повітряний, морський і річковий шляхи сполучення; фінансову та цінову стабільність, зниження рівня бюджетного дефіциту, боргового навантаження України до економічно обґрунтованого рівня, відновлення довіри бізнесу та населення до банківської системи в цілому, відновлення кредитування та ін. (Передвиборна програма політичної партії «Сила і честь»).

Сносна мета політичної партії «Самопоміч» – «побудувати країну в якій хочеться жити» (Програма політичної партії Об'єднання «Самопоміч»). Партія пропонувала виборцям запровадити «соціальний добробут»: базовий дохід європейського стандарту не нижче 300 євро; обов'язкове індивідуальне пенсійне накопичення без збільшення ЄСв; стимул для соціально відповідального бізнесу; програма забезпечення житлом багатодітних сімей і прозора процедура його розподілу, допомога при народженні дитини у 100 000 грн – держава на ділі визнає цінність сім'ї для виховання майбутніх поколінь (Програма політичної партії Об'єднання «Самопоміч»).

Передвиборна програма антиукраїнської, проросійської політичної партії «Опозиційний блок» у дусі російської пропаганди безпідставно фокусувала увагу на «падінні соціальних стандартів, підвищенні комунальних тарифів, зубожінні

населення, зростанні злочинності» (Передвиборна програма політичної партії «Опозиційний блок») Соціальні стандарти перераховані у розділі «Соціальний захист та розвиток людського потенціалу – від народження до першого робочого місця»: відкриття перинатальних центрів у всіх обласних центрах та великих містах; виплата при народженні першої дитини – 100 тис. грн, другої – 200 тис. грн, третьої та наступних – 400 тис. грн; безкоштовна дошкільна освіта для всіх; школа повного дня для дітей 6–13 років; розвиваючі, спортивні, професійно-орієнтовані секції для підлітків 13–17 років; пріоритетний розвиток професійної та середньої спеціальної освіти – гарантія працевлаштування молодого фахівця з гідною оплатою праці; податкові пільги при прийомі на перше робоче місце: роботодавець не сплачує ЄСв, молодий фахівець до 27 років не сплачує податок з доходів фізичних осіб; безкоштовна вища освіта за спеціальностями реального сектора: будівництво, промисловість, IT-галузь, агропромисловий комплекс, сфера послуг; гідні зарплати вчителям та викладачам – не менше 1,5 середньої зарплати в регіоні; безкоштовне медичне обслуговування для пенсіонерів, малозабезпечених, військовослужбовців, працівників сфери освіти, поліцейських та лікарів за рахунок держави; безкоштовне медичне обслуговування для найманих працівників за рахунок оплати поліса роботодавцем; пенсія – не нижче 40% від середньої заробітної плати в країні; щорічна індексація пенсій з урахуванням зростання споживчих цін (Передвиборна програма політичної партії «Опозиційний блок»).

Проросійська, антиукраїнська за ідеологічною суттю «Партія Шарія» основну мету діяльності вбачала у задоволенні та захисті законних соціальних, економічних, творчих, спортивних, національно-культурних та інших прав українців, їх життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканості та безпеки як найвищої соціальної цінності, задекларованої Конституцією України (Передвиборна програма політичної партії «Партія Шарія»). У соціальній сфері партія пропонувала поновити соціальні виплати жителям непідконтрольних територій України, оскільки «держава не має права дискримінувати власних громадян, а тим більше тих, хто не з власної волі опинився у скрутному становищі». Прихильники «руського міра» також декларували необхідність «встановлення стійкого миру та припинення війни на сході країни» (Передвиборна програма політичної партії «Партія Шарія»). Окрім того, у передвиборній програмі партії йдеться про розвиток масового спорту, побудову спортивних майданчиків, басей-

нів та ін., пропаганду здорового способу життя серед молоді (Передвиборна програма політичної партії «Партія Шарія»).

Аграрна партія України прагнула максимально працювати над тим, щоб: гарантувати надання медичних послуг кожній людині незалежно від її фінансової спроможності, соціального статусу та місця проживання; зберегти інфраструктури медичних закладів; підтримувати академічну науку, розвиток науково-медичного потенціалу та посилення заходів по боротьбі із невиліковними на сьогодні хворобами; широко запровадити страхову медицину, разом з нею – неоподаткування страхових платежів, аби роботодавці могли в обов'язковому порядку страхувати всіх найманих працівників; впровадити обов'язковий щорічний профілактичний медичний огляд, який забезпечить виявлення хвороб на початковому етапі і збереже життя тисяч громадян; дбати про безпеку харчових продуктів; запровадити чесні, прозорі та справедливі умови ведення бізнесу; спростити регуляторні вимоги, створити економічні механізми та стимули для розвитку підприємницької діяльності: відкрити і вести свій бізнес в Україні має стати просто; на всіх рівнях захищати та підтримувати національного товаровиробника; стимулювати виробництво кінцевих продуктів з метою збільшення долі доданої вартості в українській економіці та ін. (Передвиборна програма Аграрної партії України).

«Рух нових сил Михайла Саакашвілі» запропонував виборцям «План порятунку України за 70 днів» (Передвиборна програма політичної партії «Рух нових сил Михайла Саакашвілі»). Партія запропонувала соціальну програму «Гідне майбутнє», яка передбачала: тарифи без частки олігархів та корупціонерів; субсидії для малозабезпечених, а не для компенсації олігархам; замість поборів у медичних закладах – страхові поліси, що гарантують якісне лікування; залучення інвестицій

для побудови 500 сучасних лікарень; перенесення акценту з лікування на збереження здоров'я; фінансування за принципом «гроші прямують за учнем/студентом»; стипендії найкращим студентам на навчання в найкращих університетах світу; гнучку систему підготовки спеціалістів, затребуваних ринком; державні пенсії не нижчі за прожитковий мінімум; державну підтримку системи пенсійних накопичень; соціальну підтримку тих, хто не може подбати про себе самостійно; забезпечення рівних можливостей для вразливих груп населення – сиріт, дітей з бідних родин, людей з обмеженими можливостями (Передвиборна програма політичної партії «Рух нових сил Михайла Саакашвілі»).

Висновки. Соціальна сфера стала одним із ключових елементом виборних програм українських партій, які намагалися відповісти на потреби суспільства через обіцянки реформ, що знижують соціальну напругу та підвищують якість життя. Кожна з політичних партій мала власну стратегію щодо подолання гострих соціально-економічних проблем. Більшість партій наголошували на необхідності підвищення соціальних стандартів, створення ефективної пенсійної системи та покращення медичних послуг. Однак, реалізація цих амбітних ініціатив залишається викликом у контексті російсько-української війни, бюджетних обмежень та залежності від економічного зростання країни. Можна погодитися з українськими політологами, які вважали, що політичні програми учасників парламентських перегонів є неконкретними, абстрактними, не містили механізмів їх реалізації, а більшість положень сформульовані загальною і не чітко, без зазначення строків їх виконання (Римаренко).

Подяка. Автор висловлює подяку рецензентам за слушні зауваження і побажання.

Фінансування. Автор не отримував фінансування для проведення дослідження і публікації цієї статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голос змін. Політична програма партії «Голос». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
2. Корзун, М. ЦВК порахувала 100% бюлетенів: результати парламентських виборів 2019. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20190726-tsvk-porahuvava-100-byuleteniv-rezultaty-parlamentskyh-vyboriv-2019/>
3. Кривенко, С. Що обіцяє виборцям «Опозиційна платформа – за життя». Експертний аналіз. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/peredvyborna-programa-partii-opozytsiyna-platforma_za_zhyttya_101708.html
4. Обіцянка політика. URL: <https://www.slovoidilo.ua/promise/77455.html>
5. Передвиборна програма Аграрної партії України. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
6. Передвиборна програма партії «Опозиційна платформа – за життя». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
7. Передвиборна програма партії «Слуга Народу». URL: <https://sluga-narodu.com/program/>

8. Передвиборна програма політичної партії «Громадянська позиція». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
9. Передвиборна програма політичної партії «Європейська Солідарність». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
10. Передвиборна програма політичної партії «Опозиційний блок». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
11. Передвиборна програма політичної партії «Партія Шарія». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
12. Передвиборна програма політичної партії «Рух нових сил Михайла Саакашвілі». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
13. Передвиборна програма політичної партії «Сила і честь». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
14. Передвиборна програма політичної партії «Українська стратегія Гройсмана». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
15. Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
16. Передвиборна програма політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
17. Президентські та парламентські вибори 2019 року в Україні: Підсумковий післявиборчий звіт. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/12/IFES-Ukraine-2019-Presidential-and-Parliamentary-Elections-in-Ukraine-2019-12-12-v1-Ukr.pdf>
18. Програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода» на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року «Україна – понад усе!». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
19. Програма політичної партії Об'єднання «Самопоміч». URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>
20. Рymarенко, С. Концепції національного розвитку у програмах учасників парламентських виборів в Україні. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/vyborchyi_process_2019.pdf
21. 10 головних проблем, які турбують українців. Опитування соціологів. URL: https://espreso.tv/news/2017/11/22/10_golovnykh_problem_yaki_turbuyut_ukrayinciv_reytyng_sociologiv

REFERENCES

1. Holos zmin. Politychna prohrama partii «Holos» [The voice of change. Political program of the party «Holos»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
2. Korzun, M. TsVK porakhuvala 100% biuleteniv: rezultaty parlamentskykh vyboriv 2019 [CVK counts 100% of ballots: results of the 2019 parliamentary elections]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20190726-tsvk-porakhuvala-100-byuleteniv-rezultaty-parlamentskykh-vyboriv-2019/>. [in Ukrainian].
3. Kryvenko, S. Shcho obitsiaie vybortsiam «Opozytsiina platforma – za zhyttia» [What the «Opposition Platform – For Life promises voters». Expert analysis]. Ekspertnyi analiz. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/peredvyborna_programa_partii_opozytsiina_platforma_zh_yttia_101708.html. [in Ukrainian].
4. Obitsianka polityka [The politician's promise]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/promise/77455.html>. [in Ukrainian].
5. Peredvyborna prohrama Ahrarnoi partii Ukrainy [Election program of the Agrarian Party of Ukraine]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
6. Peredvyborna prohrama partii «Opozytsiina platforma – za zhyttia» [Election program of the «Opposition Platform – For Life» party]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
7. Peredvyborna prohrama partii «Sluha Narodu» [Election program of the «Servant of the People» party]. URL: <https://sluga-narodu.com/program/>. [in Ukrainian].
8. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Hromadianska pozytsiia» [Election program of the political party «Civic Position»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
9. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Yevropeiska Solidarnist» [Election program of the political party «European Solidarity»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
10. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Opozytsiinyi blok» [Election program of the «Opposition Bloc» political party]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
11. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Partiia Sharii» [Election program of the political party «Party of Shariy»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
12. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Rukh novykh syl Mykhaila Saakashvili» [Election program of the political party «Mikheil Saakashvili's New Forces Movement»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].

13. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Syla i chest» [Election program of the political party «Strength and Honor»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
14. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Ukrainska stratehii Hroismana» [Election program of the political party «Groysman's Ukrainian Strategy»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
15. Peredvyborna prohrama politychnoi partii Vseukrainske obiednannia «Batkivshchyna» [Election program of the All-Ukrainian Union «Batkivshchyna» political party]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
16. Peredvyborcha prohrama politychnoi partii «Radykalna partiia Oleha Liashka» [Election program of the political party «Radical Party of Oleh Lyashko»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
17. Prezydentski ta parlamentski vybory 2019 roku v Ukraini: Pidsumkovyi pisliavyborchyi zvit [The 2019 presidential and parliamentary elections in Ukraine: Final post-election report]. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/12/IFES-Ukraine-2019-Presidential-and-Parliamentary-Elections-in-Ukraine-2019-12-12-v1-Ukr.pdf>. [in Ukrainian].
18. Prohrama Vseukrainskoho obiednannia «Svoboda» na pozacherhovykh vyborakh narodnykh deputativ Ukrainy 21 lypnia 2019 roku «Ukraina – ponad use!» [The program of the All-Ukrainian Union Svoboda for the early parliamentary elections in Ukraine on July 21, 2019 «Ukraine is above all!»]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
19. Prohrama politychnoi partii Obiednannia «Samopomich» [The program of the «Samopomich» Union political party]. URL: <https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-7/peredviborni-programi-politichnih-partij-129-11-09-2019.pdf>. [in Ukrainian].
20. Rymarenko, S. Kontseptsii natsionalnoho rozvytku u prohramakh uchasnykiv parlamentskykh vyboriv v Ukraini [Concepts of national development in the programs of participants in the parliamentary elections in Ukraine]. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/vyborchyi_process_2019.pdf. [in Ukrainian].
21. 10 holovnykh problem, yaki turbuiut ukraintyv. Opytuvannia sotsiologiv [10 main problems that concern Ukrainians. A survey of sociologists]. URL: https://espresso.tv/news/2017/11/22/10_golovnykh_problem_yaki_turbuyut_ukrayinciv_reytyng_sociologiv. [in Ukrainian].

УДК 352:005- 042.65(477.63):[329:321.02]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-4>

Вікторія СОРОКОТЯГ,
orcid.org/0000-0002-1981-0236
аспірант кафедри історії та філософії
Бердянського державного педагогічного університету
(Запоріжжя, Україна) *sovi2269@gmail.com*

МІСТО ТА ЙОГО ГОСПОДАРСТВО В ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ УСТРОЇ УКРАЇНИ (1919–1926)

У статті розглянуто процес відродження південноукраїнського промислового міста та його господарства в період переходу до якісно нового, соціалістичного суспільства 1920-х рр.. Проаналізовано структурні трансформації місцевих органів державної виконавчої влади та відділів міських комунгоспів. Встановлено, що до проблем управлінської кризи, її витоків, на які вказує тогочасна історіографія, додається штучно створена проблема управління на рівні найважливіших галузей народного господарства УСРР, а також процес дроблення апарату комунального господарства на місцях.

Охарактеризовано важливі ознаки джерел підвищеної небезпеки, наведено тези, в яких влада та місто «вмонтовуються» в структуру джерел підвищеної небезпеки. Виявлено, що на рівні ґрунтовних засад, вони водночас є суб'єктами, що становлять джерело небезпеки, разом з тим, в якості об'єктів, самі наражаються на небезпеку від якої мали б бути захищені відповідними заходами (Тарасов, 1897:132).

Резюмовано, що згодом, розгубивши єдність цільного комунального господарства, міська виконавча влада впала в залежність від державного постачання й державних дотацій за кошторисами комісаріатів, втративши надалі здатність до політичних ризиків та демократичних громадянських ініціатив. Встановлено, що під час революційних змагань, міста як центри демократичних впливів стали надійною зброєю в руках більшовиків, але, після остаточного завоювання, покладатися на демократичні цінності та надбання міських дум для більшовиків стало небезпечним. Відтоді, їхньою «зброєю» стало не інакодумство/плюралізм, а чітка, централізована одноставність.

Методологія дослідження спирається на підходи опрацьовані в історичній урбаністиці, соціології, політології. В статті застосовуються принципи історизму, об'єктивності, соціального підходу, що реалізовані за допомогою аналітичного, статистичного та компаративного дослідницьких інструментів.

Ключові слова: структура губвиконкому, губкомунвідділ, міська секція, комунальна інспекція, освітній рівень управлінців, гендерна нерівність.

Victoria SOROKOTYAG,
orcid.org/0000-0002-1981-0236
Postgraduate student at the Department of History and Philosophy
Berdyansk State Pedagogical University
(Zaporozhye, Ukraine) *sovi2269@gmail.com*

A SOUTHERN UKRAINIAN CITY AND ITS ECONOMY IN THE POLITICAL AND LEGAL SYSTEM OF UKRAINE (1919–1926)

The article examines the process of revival of a southern Ukrainian industrial city and its economy during the transition to a qualitatively new, socialist society in the 1920s. The structural transformations of local state executive bodies and departments of urban communal farms are analyzed. It has been established that to the problems of the management crisis, its origins, which are indicated by historiography, there is an artificially created problem of management at the level of the most important branches of the national economy of the USSR, as well as the process of fragmentation of the apparatus of the communal economy on the ground.

Important signs of sources of increased danger are characterized, theses are given in which the government and the city are «embedded» in the structure of sources of increased danger. It was found that at the level of fundamental principles, they are at the same time subjects that constitute a source of danger; at the same time, as objects, they themselves are exposed to danger from which they should be protected by appropriate measures (Tarasov, 1897:132).

It is summarized that later, having destroyed the unity of the whole communal economy, the city executive power and municipal administration of cities fell into dependence on state supply and state subsidies based on commissariat estimates, subsequently losing the ability to take political risks and democratic citizen initiatives. It is established that during the revolutionary struggle, cities as centers of democratic influence of city authorities became a reliable weapon in the hands of the Bolsheviks, but after the final conquest, relying on democratic values and possessions became dangerous. Since then, the «weapon» of the Bolsheviks was not dissent/pluralism, but clear, centralized unanimity. The research methodology is based on approaches developed in historical urbanism, sociology, and political science. The article applies the principles of historicism, objectivity, social approach, implemented with the help of analytical, statistical and comparative research tools.

Key words: structure of the gubernatorial executive committee, gubernatorial commune department, city section, communal inspection, educational level of managers, gender inequality.

Постановка проблеми. Процес адміністративної реформи в ході перекроювання українських територій в середині 1920-х рр., отримав наратив, за яким міськради як політичні агенти революції через управлінську кризу та повне виснаження помісних засобів вимушені були увійти в процес злиття міськвиконкомів з відповідними губернськими, повітовими виконкомами (Збір законів та розпоряджень..., 1921: 208). Аналогічна процедура відбувалася і з відділами комунального господарства, як частинами місцевого господарського життя, що переходило у відання губвиконкомів, одночасно перебуваючи у відомчому підпорядкуванні НКВС. За радянською версією, відповідна практика впроваджувалася з метою організаційної єдності будівництва радянської України (Збір законів та розпоряджень..., 1919: 525), однак на сьогодні перспективною є точка зору щодо штучних трансформацій найбільших промислових зон впливу, де управління місцевим господарством (губернія, повіт, волость) повинно було вийти на перший план, а місто як утворення, що історично (*політично, соціально-економічно*) склалося, в більшій або меншій мірі, розчинялося в нових управлінських структурах (Назарко, 2011: 145).

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблемі становлення та розвитку муніципального господарства в УСРР (1925) присвячено недостатньо робіт. Означена проблема «ховається» в надрах великих історичних наративів – надрукованої у 2003 р. роботи «Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси» (Ф. Турченко, Г. Турченко, 2003: 304) в колективній монографії «Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)» в 2-х частинах (Кульчицький, 2010а: 445, 2010б: 382) у збірнику наукових статей «Соціальні конфлікти та повсякденне життя революційного суспільства 1917–1921 рр.» (Верстюк, 2014: 328) – кожним разом поступаючись більш широкій заданій темі. Останнім часом, в зв'язку з підвищенням уваги до державотворчих процесів в Україні підвищився інтерес до муніципальних проблем, які заграли новими «фарбами» в роботах сучасних істориків В. Гвоздик, П. Гая – Нижника, О. Мовчан, М. Борисенка, Т. О. Іріюгли і т. п.

Означена проблема зазнавши модифікацій в процесі шукання осібної ніші серед міждисциплінарних наукових досліджень, знаходить її в розвідках соціально-філософських категорій вчених-економістів Ф. Найта «Риск, неопределенность и прибыль» (Найт, 2003). «Поняття ризику та невизначеності» (Найт, 2003), Н. Лумана «Риск,

неопределенность, случайность» (Луман, 1994), П. Самуельсона «Риск, неопределенность и теория игр» (Самуельсон, 1997), О. Віннічук «Особливості трансформації політичних цінностей українського суспільства у постреволюційний період» (Віннічук, 2015), «Політична невизначеність як складова розвитку українського суспільства». (Віннічук, 2016) тощо та підводить до модерного розкриття муніципальних проблем кризь призму означених соціально-філософських категорій.

Отже, застосування економічних підходів наразі стає вектором до комплексного дослідження галузі управління муніципальним господарством на стадії розгортання та розвитку адміністративно-територіальних реформ в УСРР (1925).

Мета статті – дослідити та проаналізувати сутність процесу територіально-адміністративної реформи, визначити її вплив на сферу муніципального управління промислових міст Півдня України в 20-х рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу. Після розпуску міських дум перед радянськими міськими радами постало завдання щодо організації управління колишнім земським та міським господарством (Об учереждении отделов..., 1919: 524). Однак перші ради займалися міським господарством як другочерговою справою. Після Жовтневої революції ради були бойовими органами повстання й організації мас. Їх діяльність була спрямована на боротьбу з буржуазією та на утримання завойовань революції, водночас вони ставали центрами агітації та пропаганди. Жодних господарських органів ради довгий час не мали» (Киселев, 1926: 13). Такий «безгосподарський» опис радам надає радянський діяч О. С. Кисельов. Однак, кисельовська характеристика при детальному вивченні вимальовує й іншу – мілітаризовану раду: агресивну, організовану, комунікативно-агітаційну, здатну до будови та утримання повстанського руху в великих промислових містах.

Кадрова політика більшовицького режиму в Україні – основні аспекти підбору та підготовки кадрів для управління, заслуговує на детальне дослідження, втім, у межах розвідки, вважається за доцільне в першу чергу надати увагу з'ясуванню теоретичних засад становлення та розвитку поняття «джерело підвищеної небезпеки». Питання джерел підвищеної небезпеки неодноразово ставало предметом наукових досліджень, але термін «джерело підвищеної небезпеки» в науці цивільного права до 2004 р. легального визначення не мало. На законодавчому рівні визначення джерел підвищеної небезпеки з'явилося у цивільному кодексі (ЦК) України від 16.01.2003

№ 435-IV у ч. 1 ст. 1187 «Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» і включало приблизний ряд видів та ознак джерел підвищеної небезпеки, що локально розділялися на два базових концепти: «діяльність» – дія джерела, що породжує підвищену небезпеку для оточення; «об'єкт» (речовини, види флори та фауни, продукти діяльності людини та ін.) – як джерело матеріального світу з небезпечними для оточення властивостями, що не піддаються повному контролю людини. З часом Пленум Верховного Суду України на рівні керівного роз'яснення запропонував джерелом підвищеної небезпеки визнавати будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини (Науковий висновок..., 2022).

З точки зору М. Гринберга, до визначальних ознак джерел підвищеної небезпеки відноситься **нестійкість**, похідним від якої є **потужність** та **складність**, де потужність визначає здатність джерела підвищеної небезпеки завдати істотних збитків, а складність – його відносну надійність/стійкість». Сучасна юриспруденція додає до ознак джерела **незворотність** руйнівного процесу, який вона викликає (Конституційний суд України, 2022). Вважається, що після того, як джерело починає функціонувати, втрутитися у перебіг подій та змінити розвиток цього процесу, або не можливо, або дуже важко.

Повертаючись до ідеї М. Гринберга, варто згадати концепцію **невизначеності** розвитку процесу (Гринберг, 1974: 34). Розглядаючи питання політичної невизначеності як складової розвитку українського суспільства, О. Віннічук в якості джерела визнає поглиблену суспільну кризу, яка виникла під час переходу суспільства до нового стану. У таких випадках, пише дослідниця, політичні еліти, були не здатні вчасно усвідомлювати об'єктивні політичні/економічні процеси, що створювало надзвичайно високий ступінь невизначеності в разі прийняття політичних рішень (Віннічук, 2016: 7–12).

Отже, узагальнення наявних у юридичній літературі ознак дає підставу стверджувати, що джерело підвищеної небезпеки – це властивість однієї, частіше за все нестійкої системи (речовини, механізму, явища, процесу, організму, особистості, соціальної групи тощо), розвиток і прояв якого слабо піддається або не піддається контролю й може спричинити незворотні руйнівні зміни в цій чи іншій системі, має високий, вражаючий ефект, велику концентровану внутрішню енергію та величезну руйнівну силу (Щедрин, Кылина, 2006: 11–12).

Нещодавно в сучасній науці з'явилася теза, що влада (суб'єкт підпорядкування собі волі й поведінки іншого у бажаному для себе напрямі, де перший рівень – індивід, другий – політична організація, третій – політичні еліти і лідери та міста як «зони впливу» (Шемшученко, 1998), (Назарко, 2011: 144) також варто вважати джерелами підвищеної небезпеки. Причому як ще в ХІХ столітті зауважив професор І. Тарасов, «люди та предмети, будучи в одних випадках джерелом небезпеки, в інших випадках самі наражаються на небезпеку, від якої мають бути захищені відповідними заходами» (Тарасов, 1897: 132).

Ця теза до сьогодні залишається дискусійною, однак, вмонтована в конструкцію означених видів/типів джерел, вона відкриває новий вимір історії дослідження міст, піднімаючи «на поверхню» проблему суб'єктів управління, адміністративно-владних відношень як джерел підвищеної небезпеки, а також як об'єктів, що наражаються на небезпеку, від якої вони мають бути захищені відповідними заходами.

У період нестабільності та кризи перехідного періоду в Україні до списку потенційних об'єктів загрози потрапило не тільки керівництво УНР, але й пролетарські рухи в великих робітничих центрах. Відомо, що пролетарі Харкова зірвали спробу більшовиків демонтувати і вивезти до Росії обладнання місцевих заводів і фабрик. Більш того, радянський уряд України – народний секретаріат на своєму засіданні в Катеринославі 16 березня 1918 р. змушений був констатувати, що в Україні «радянська влада на сучасний момент не має під собою ніякого ґрунту». Саме через отаку політичну невизначеність обставин, – пише Ф. Турченко, – більшовики не наважувалися на вибори до місцевих рад. Ситуація невизначеності зберігалася до кінці 1918 р. Навіть після розгрому Директорії більшовицький уряд не наважувався передати владу виборним місцевим органам – радам. На той час Україною управляла більшовицька партія, яка опиралася на призначені нею надзвичайні органи влади (Турченко, 2010: 236–237).

Ранньорадянський період – як період «невизначеності», характеризує і радянський теоретик Л. Веліхов. Він вважав, що господарська криза першого періоду, її витоки, таїлися в відсутності певного, заздалегідь розробленого плану будівництва влади на містах. Організація апарату в різних міських пунктах відбувалася по-різному й існувала під різними назвами. Тож з метою подолання розплавленого стану суспільних стихій до більш визначених і одноманітних форм місцевої державності радянський центр вдався до штучного

злиття місцевих виконавчих структур (Веліхов, 1996: 329).

Стратегічний крок оптимізації міських Виконкомів, відповідає принципу традиційної римської політики «розділяй та володарюй» – «*divide et impera*»¹, коли під потужні лещата розподілу потрапляли не тільки місцеві, але й вищі ешелони влади. Безпосередній контроль ЦК РКП (б) (Культчицький, 2009: 88), переміщення керівництва найважливіших галузей народного господарства УСРР до єдиного центру – ВРНГ РСФРР, діяльність союзних і об'єднаних Наркоматів, що входили до складу РНК РСФРР з уповноваженими при РНК УСРР та єдина фінансова система (Турченко, 2000: 194) як «п'ята колона» – «*quinta columna*»², справно руйнувала найважливіші сфери життя України, породжуючи непорозуміння, суперечки та хаосу на місцях (Антоненко, 2016: 44), (Шабад, 1923: 6).

З приводу проблеми «оптимізації», у контексті розвідки, варто згадати поняття «главкізм» – систему управління промисловістю, що виник в період «воєнного комунізму» (Мовчан, 2008: 688).

¹ Розділяй і володарюй (лат. *divide et impera*) – принцип державної влади, до якого часто вдаються уряди держав, що складаються з різнорідних частин, за яким найкращий метод управління такою державою – розпалювання та використання ворожнечі між її частинами. У ширшому сенсі – тактика (частіше прихована) створення, посилення та використання протиріч, відмінностей чи розбіжностей між двома чи більше сторонами для контролю над ними. У політиці та соціології, «розділяй і володарюй» – стратегія отримання та підтримання влади, шляхом поділу великої концентрації влади на відособлені групи, кожна з яких має менше влади. Підтримання влади забезпечується за рахунок перешкоджання малим групам влади з'єднатися і стати більш потужними. Ефективне використання цієї техніки дозволяє невеликими силами управляти тими, хто разом має велику владу (чи мав би велику владу, якщо вони могли б об'єднуватися) Вікіпедія. <http://surl.li/jmzcx1> дата 31.07.2024.

² П'ята колона (ісп. *quinta columna*) – узагальнювальна назва групи осіб, які ведуть відкриту або приховану підривною діяльність усередині іншої групи осіб чи країни у спосіб, вигідний зовнішньому ворогу. Термін виник в Іспанії у 1936 році за часів громадянської війни та набув широкої світової популярності для позначення даного явища, частково замінивши собою широкочисліший термін «ворог усередині». Підривна діяльність може коливатися від підвищення градусу істерії та незначних дій для розповсюдження хвилювань до блокування механізмів державності, саботажу, шпигунства, диверсійної діяльності та подальшої відкритої держзради у військових операціях.

Окреслюючи означене питання на рівні «колонізованої» української промисловості, Т. Чаговець піднімає проблему до становища комунального господарства на місцях. На її думку, комунальне господарство в УСРР будучи розділеним між різними «главками», занепало й перестало розвиватися як цілісний механізм. Житловий напрямок – житлооргани, було передано місцевим виконкомам, міські землі – земорганам, підприємства комунального напрямку (електростанція, водогін тощо) – раднаргоспам. Перейшовши на державне постачання й отримуючи гроші за кошторисами комісаріатів, ради розгубили єдність цільного комунального господарства (Чаговець, 2019: 65).

Отже, до проблем управлінської кризи, її витоків, на які вказують радянські автори, варто додати ще й штучно створену проблему управління на рівні найважливіших галузей народного господарства УСРР, а також процес дроблення апарату комунального господарства на місцях (Чаговець, 2019: 65).

Першою нормативною «ластівкою», що закріплювала оптимізацію міського апарату управління, стала постанова ВУЦВК «Про організацію міських Рад робочих та красноармійських депутатів» від 26 травня 1920 року, за якою в губернських і повітових містах Виконавчі Комітети при Міськрадах було вирішено не утворювати. Відтепер, право обслуговувати губернське місто покладалося на Губернські Виконавчі Комітети та їхні Відділи, а Повітові Виконавчі Комітети та їхні Відділи повинні були обслуговувати усю територію повіту, включно з повітовим містом. Виняток складали без повітові міста, містечка, фабрично-заводські селища та інші населені пункти міського типу в яких утворювалися Виконавчі Комітети з загальним складом не більш як 7 осіб та 5 адмінвідділами: управління; народної освіти; охорони здоров'я; труда та комунальний (Збір законів і розпоряджень..., 1921: 208–209).

В свою чергу, для виконання покладених на органи радянської влади соціалістичних завдань, при міськрадах та виконкоммах (губернських, повітових та волосних) за постановою (Об учреждении отделов..., 1919: 410) формувалися відділи: управління; земельний; військовий; юстиції; соціального забезпечення; народної освіти; праці; фінансів; продовольства; охорони здоров'я; ведення актів громадянського стану та народного господарства. За приміткою, відділи народного господарства мали право організовуватися при губвиконкоммах (Собрание узаконений и распоряжений..., 1919: 96), а економічні відділи (ЕВ) –

при повітових виконкомах, з одночасним правом реалізації обов'язків виконавчих органів РНГ України (Собрание узаконений и распоряжений..., 1919: 118). До їх обов'язків входило зобов'язання регулювати та організовувати народне господарство даної території та отримувати безпосередні директиви від губернського або окружного раднаргоспу (Собрание узаконений и распоряжений..., 1919: 117).

І хоча подібна диференціація відділів, як виконавчих органів, допомагала у розподілі та управлінні ряду ділянок міського господарства, однак, без міськвиконкомів з самостійними відділами, за найважливішими галузями міського адміністрування: комунального, фінансового, народної освіти, охорони здоров'я та адміністрації, з відповідними столами, діяльність яких могла б відбуватися за рахунок наявного штату губернських відділів, про самостійну муніципальну політику рад не могло бути й мови.

З приводу залучення до міської роботи губвиконкомів, заслуговує на серйозну увагу стаття Єфімова. Розміщена на шпальтах офіційного органу ГУКГ (1926), стаття подає детальну характеристику тогочасної роботи підвідділів, відділень і частин губвиконкомів. Згаданий автор пише, що губернський відділ складався з цілої низки підвідділів, відділень і частин, з безліччю начальників, їхніх помічників, завідувачів і заступників, які були лише передатною інстанцією в прямій роботі того чи іншого столу перед керівником відділу. Задихаючись в архіцентралізмі, зі штатом у 70–150 осіб, службовці щодня витрачали 80% своєї роботи на дріб'язкові господарські та розрахункові питання міського характеру (Єфімов, 1926: 17–18).

Окрім існуючого бюрократизму в діловодстві, до суттєвих недоліків роботи місцевої керівної ланки варто було б віднести низький освітній рівень її представників. Архівна справа «Список членів Окрисполкома и райисполкомов Екатеринославской губернии» (ДАДО Ф. 158, Оп. 1, Од. зб. 17, Арк.42–44) надає детальну інформацію, щодо президії катеринославського окрвиконкому за: освітнім; віковим; гендерним та іншими параметрами. Так до складу катеринославського окрвиконкому входило 27 осіб, з яких: до президії – 9 осіб; до членів окрвиконкому – 15 осіб; до кандидатів в окрвиконкомкомісії – 2 особи. Загальна кількість чоловік, що обіймали посади – 25, тоді як жінок у складі окрвиконкому нараховувалося – 2 особи (основний вид діяльності: хліборобство/домогосподарство, чорнороба/член профспілки). Віковий ценз розподілявся за наступ-

ними категоріями: 1 категорія – ті, хто не досяг 23 років – 1 особа (жінка), 2 категорія – від 23 до 35 років – 15 осіб (1 жінка та 14 чоловіків). Далі, вказується віковий коридор для тих, кому вже виповнилося 35 – 45 років – 4 особи (чоловіки), та категорія – 45 років і більше – 5 осіб. Освітній рівень серед працівників окрвиконкому розподілявся наступним чином. На 1925 р. всі 27 осіб мали освіту, однак серед них отримали: початковий/низький рівень – 24 особи; середній рівень – 2; вищу освіту – 1. Враховуючи темпи та рівень місцевого господарства, штат управління округу зорієнтований на результативних молодих людей, не мав у складі достатньої кількості практикованих, освічених фахівців для виконання задач місцевого господарства та благоустрою. При цьому, варто згадати гендерні диспропорції працівників окрвиконкому – на 25 чоловіків апарату приходилося 2 жінки, які за віком та соціальним станом не могли б здійснювати управлінську діяльність на рівній основі.

Загально, в цей період міські виконкоми, які по суті мали свої власні завдання, перетворилися на випадкові придатки, щабель перехідного часу, пристосовані під діяльність інших виконавчих органів. Позбавлені можливості повного розвитку, внаслідок незрозумілих, неточних положень, що затверджували життя виконавчих органів, в яких фактично зосереджувалося управління цілим рядом галузей міського господарства, з одного боку, з іншого – внаслідок паралелізму в роботі інших виконкомів, що вважали себе однаковою мірою покликаними розбудувати і за одне вже – що часто траплялося – руйнувати міське господарство, відновлені виконкоми, звільнялися б від декларативного управління, і натомість отримували дієві інструменти для подолання міської комунально-господарської кризи. В свою чергу, організація самостійних міських відділів комунального господарства, не тільки поліпшила б складну ситуацію, але й надала б міськрадам право розпоряджатися усіма комунальними доходами в межах затверджених міською радою річних та спеціальних кошторисів з доступом до міського спеціального капіталу та фонду спецпризначення.

Натомість, діяльність комунальних відділів розпоршилася на рівні секцій міських рад, губернських виконкомів (за умови, що місто було губернським) (Собрание узаконений и распоряжений..., 1919: 524) губернських РНГ (Собрание узаконений и распоряжений..., 1919: 96) та увійшла у структуру НКВС УСРР.

Вперше, на нормативному рівні, мова про міські секції йшла в інструкції ВУЦВК «Про секції Рад

Таблиця 1

**Персональний список складу Президії, членів Окрвиконкому та кандидатів
в окружну ревізійну комісію (ДАДО Ф. 158, Оп. 1, Од. зб. 17, Арк. 42–44)**

№/№	Фамилия, имя и отчество	Должность/ профессия	мужчина	женщина	До 23 лет	От 23 до 35 лет	От 35 до 45 лет	От 45 и старше	Образование		Нижнее	Среднее	Высшее
									Грамотных	Неграмотных			
ПРЕЗИДИУМ ОКРИСПОЛКОМА													
1	Титов Михаил Федорович – коммунист	ПредОкрка	1			1			1		1		
2	Жебеленко Данил Семенович – коммунист	ЗампредОИКа и нач. Адм. отдела	1			1			1		1		
3	Петушков Григорий Вонифатович- коммунист	Секр. Окркома КП(б) Украины	1			1			1			1	
4	Посылкин Александр Дмитриевич- коммунист	Пред. ОКР профбюро	1			1			1		1		
5	Куцарский Михаил Михайлович – кандидат	Секретарь ОИКа	1			1			1		1		
6	Черкас Данил Евстафьевич- коммунист	Зав. ОЗУ	1				1		1		1		
7	Смирнов Алексей Ильич- коммунист	Зав. ОФО	1					1	1		1		
8	Малыхин Павел Фирсович – безпартийный	Столяр Берд. Госзавода	1					1	1		1		
9	Прихненко Нестор Федорович – безпартийный	ПредОкрЗемсуд к-ии						1	1		1		
ЧЛЕНЫ ОКРИСПОЛКОМА													
10	Клочко Евгений Юриевич- коммунист	Пом. Нач. отдела ГПУ	1			1			1		1		
11	Шутько Федор Кирилович- коммунист	Вр. Пред.ОкрКНХ	1			1			1		1		
12	Омельченко Ульяна Сидоровна – безпартийная	хлебопашество		1		1			1		1		
13	Добржинский Викентий Лаврентиевич- коммунист	окрпрокурор	1				1		1		1		
14	Черток Лукьян Васильевич- коммунист	Зав. ОКХ	1			1			1		1		
15	Бро Борис Лазаревич	уполкомвнторга и зампредокрплана	1			1			1				1
16	Красногоров Константин Михайлович	отв. секретарь окрплана, комбеда и горсовета	1			1			1				
17	Печерский Андрей Петрович	инсп. карпроса	1			1			1			1	
18	Добротин Михаил Васильевич	окрвоенком	1			1			1				
19	Попазова Мария Георгиевна	крестьянка, дом хоз-во		1	1				1				
20	Туриец Василий Степанович	хлебопашец	1				1		1				
21	Ивченко Игнат Карпович	хлебопашец	1					1	1				
22	Мостовой Кирил Антонович	хлебопашец	1					1	1				
23	Новик Григорий Яковлевич	пред. с/с. троицкого	1			1			1				
24	Колесников Иван Иванович	слесарь Берд. госавтозавода	1				1		1				
25	Горянская Анастасия Михайловна	чернорабочая союза строителей		1	-	1			1				
КАНДИДАТЫ ОКРВИЗКОМИССИИ													
26	Индыченко Дмитрий Степанови	инспектор	1						1				
27	Самарян Степан Иванович	учитель	1						1				
Итого:			25	2	1	15	4	5	27	0	24	2	1

Робітничих і Червоноармійських депутатів (Міськрад)» 1921 р. (Збір законів і розпоряджень..., 1921: 142). За правовстановлюючим актом, міським радам надавалися повноваження окреслювати кількісний склад, що зазвичай складався з: продовольчої; виробничої; паливної; комунального господарства; охорони здоров'я; соціального забезпечення; народної освіти; адміністративно-міліційної та інших секцій, що утворювалися згідно місцевих умов і потреб (Збір законів і розпоряджень..., 1921: 142). (секції робітничо-селянської інспекції; будівельної; транспортної; кооперативної та військової справи) (ДАДО Ф. 416. Оп. 1. 1918–1941 рр.) Інструкцією ВУЦВК «Про права та обов'язки членів міськради», за кожним її членом, офіційно закріплювалося право приймати участь у відповідних секціях, а також надавати пояснювання щодо обов'язків: регулярно, без запізнь, відвідувати всі засідання міськради і тих секцій, у яких він працює; точно і швидко виконувати всі обов'язки, покладені на нього ухвалами міськради та секцій; звітувати міськраді і секції, про виконання покладених на нього обов'язків і доручень».

Про практику діяльності та структуру катеринославського губкомунвідділу записано на сторінках архівних джерел ДАДО за 1921 та 1925 рр. У справі «Секретариат. Стенографический отчет заседания Пленума Горсовета об организации кооперативного движения, общественного питания и торговли в городе» (1921), згадується приклад централізованого управління катеринославського губкомунвідділу. «Раніше кожне комунальне господарство мало свої склади, своє технічне приладдя. Деякі ж підприємства через існуючий при міській управі порядок не могли отримати цих матеріалів. Тепер буде один склад, який постачатиме всі підприємства. губернський комунальний відділ буде постачати повіті. Різниця між комунальним господарством і колишніми міськими управліннями в тому, що раніше кожна управа жила по-своєму, вела своє господарство і ніяких підсобних органів для окремої міської одиниці. Нині, шляхом створення центрального комунального відділу при НКВС³ (Об учреждении личного состава, 1919: 206) усі повітові та районні комунальні відділи централізуються навколо Губернського відділу, а губернський навколо всеукраїн-

ського, і є тісний безпосередній зв'язок між усіма містами, так, що можлива взаємна допомога» (ДАДО Ф. 416, Оп. 1, Од. зб. 8, Арк. 1), (Собрание узаконений и распоряжений..., 1919: 525).

В свою чергу архівна справа «Постановление СНК УСРР о штатах Районных Исполнительных комитетов, протоколы заседаний ликвидационной комиссии по проведению трехстепенной системы управления, штаты Окрисполкома» надає інформацію про структуру катеринославського губвиконкому, за яким на початок 1925 р. було закріплено 15 відділів: Губадмінвідділ; Губземуправління; ГВНГ; Губфінвідділ; Держстрах; ГубВТЕЛ; Губпошта; Губвідпраці; Губ. Р. К. И; ГУБВНУ-ТОРГ; ПРОКУРАТУРА; ГУБПЛАН; Губнаробраз; ГУБВІЙСЬКОМАТ (ДАДО Ф. 158, Оп. 1, Од. зб. 20, Арк. 10) серед яких числився й Губкомунгосп (абревіатура надається згідно архівної справи*). Інші відділи утворювалися не інакше як за постановою губвиконкому і відповідних народних комісаріатів. Що ж до штатів означених відділів, то вони встановлювалися виключно відповідними народними комісаріатами. Право очолювати відділи покладалося на завідувачів відділів (членів виконкомів), а відповідальність за роботу відділів в першу чергу покладалася на президії, які через виконкоми: усували помічені недоліки; керували засіданнями виконкомів, готували матеріали для засідань; спостерігали за виконанням постанов виконкому (Собрание узаконений и распоряжений, 1919: 95–96).

Завершальним кроком до законодавчого закріплення органів комунального господарства, стала Конституція СРСР (1924). Згідно закону, Народні Комісаріати союзних республік були поділені на загальносоюзні, об'єднані та самостійні («культурні»). Виконуючи центральне управління в окремих сферах діяльності держави, народні комісаріати в свою чергу знаходились у підпорядкуванні вищих органів влади і управління до яких в Україні належали Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК, Президія ВУЦВК і РНК.

Серед самостійних (культурних) Наркоматів діяла Рада в справах місцевого господарства при НКВС УСРР (Збірник узаконень та розпоряджень, 1925: 253). За постановою ВУЦВК та РНК УСРР до 12 вересня 1924 р., за нею офіційно була закріплена назва «Рада в справах комунального господарства» (РСКГ) (Збірник узаконень та розпоряджень, 1924: 238), однак з 21 серпня 1924 року її було перейменовано у «Раду у справах комунального господарства й комунальної інспекції» (РСКГКІ) (Збірник узаконень та розпоряджень, 1924: 222).

³ Об учреждении личного состава Совета народных депутатов : Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного комитета Советов // Собрание узаконений и распоряжений рабочегокрестьянского правительства Украины. 1919. № 19. Ст. 206

За рішенням РНК УСРР, нове положення про Раду в справах місцевого господарства при НКВС УСРР набрало чинності з метою всебічного обміркування й освітлення справ місцевого господарства, що вимагало погодженого регулювання й планування радянського Центру. Склад Ради складався з членів: по одному представнику від усіх округових виконавчих комітетів, Народного Комісаріату Охорони Здоров'я, Народного Комісаріату Праці, Народного Комісаріату Земельних Справ, Вищої Ради Народного Господарства, Народного Комісаріату Фінансів, Державної Планової Комісії, Українського Управління Місцевого транспорту, Всеукраїнської Ради Професійних Спілок, Всеукраїнської Спілки Житлової Кооперації, Всеукраїнського Правління Державного Страхування й Завідувача Відділу у справах місцевого господарства НКВС, при головуванні Народного Комісара Внутрішніх Справ. В разі відсутності НКВС – на Раді повинен був головувати заступник НКВС.

У якості примітки в документі постанови зазначалось, що представників від урядництв повинна була затверджувати Українська Економічна Рада (УЕН), так як Рада в справах місцевого господарства свого виконавчого апарату не мала то її обслуговував апарат НКВС України.

Згідно четвертого пункту постанови, НКВС мав право на скликання Ради не рідше ніж один раз на рік в міру господарської потреби, або в терміни встановлений від Ради. В період часу між сесіями на Бюро покладалися усі права Ради.

За структурою, Рада мала право обирати з-поміж себе Бюро Ради з числа 9 членів. Окрім означеного складу, до Бюро також входив Голова ради/ Голова Бюро.

На РСКГКІ покладался обов'язок розглядати, погоджувати й обміркувати головні справи місцевого господарства, зокрема: про заходи до поліпшення житлових умов робітників; про націоналізацію й денационалізацію будинків; про квартирну плату й комунальні послуги; про міське будівництво; про робітничі селища; про організацію будівельної справи; про планування міста; про принципи наділення містам землі, про uzдоровлення й упорядкування залюднених пунктів (вода, світло, каналізація, деревонасадження, за бруку-

вання, та-що); про електрифікацію комунального й місцевого господарства; про місцевий транспорт і шляхову справу місцевого значення; про місцевий зв'язок; про заходи боротьби зі злигоднями (повіддю, оповзнями й тощо); про протипожежні заходи; про організацію комунального господарства на селі; про додаткове рентове обкладання; про страхування комунального і місцевого майна; про організацію комунального кредиту; про концесії й притягання приватного капіталу в комунальне й місцеве господарство; про бюджет і фінансування комунального і місцевого господарства.

Створена з метою всебічного обміркування й освітлення справ місцевого господарства, що вимагало погодженого регулювання й планування радянського центру – Рада у справах місцевого господарства при НКВС УСРР по відомчій лінії об'єднала розрізнені частини в діяльності відомств, згода яких вимагалась при здійсненні тих чи інших заходів у сфері комунального господарства. З іншого боку, централізація системи унітарного абсолютизму придушувала будь яку форму господарського «сепаратизму» завдяки її розчиненню у загальнополітичному, а згодом у загально-комунальному початку.

У підсумку, відштовхуючись від визначальних ознак джерел підвищеної небезпеки, співвідносячи їх з діяльністю радянського Центру, приходимо до наступних висновків. Революційна влада українських міст, в період політичної невизначеності Центру уособлювала для останньої джерело підвищеної небезпеки. З метою мінімізації впливу муніципальної влади на процесі соціалістичного будівництва, Центр перетворив виконавчі органи міст на випадкові придатки, щабель перехідного часу, пристосовані лише під діяльність вищих виконавчих органів. Згодом, розгубивши єдність цільного виконавчого та комунального господарства, муніципальна влада впала в повну залежність від державного постачання й державних дотацій за кошторисами відповідних комісаріатів. Місто як утворення, що історично (*та соціально-економічно*) склалося, в більшій або меншій мірі, розчинилося в нових управлінських структурах, втративши надалі здатність до політичних ризиків та демократичних громадянських ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велихов Л. А. Основы городского хозяйства. М.: Наука, 1996. 329 с.
2. Віннічук О. В. Особливості трансформації політичних цінностей українського суспільства у постреволюційний період. *Вісн. Дніпропетр. ун-ту*, Д., 2015. 40 с.; її ж. Віннічук О. Політична невизначеність як складова розвитку українського суспільства, *Політичні науки*. Д., – 2016. – № 2. – С. 7–12.
3. Гринберг М. С. Преступления против общественной безопасности. Свердловск, 1974. 177 с.
4. ДАДО (Державний архів Дніпропетровської області) Ф. 158, Оп. 1, Од. зб. 17, Арк. 42–44., 10., ДАДО Ф. 416. Оп.1. Од. зб. 8 Арк. 1.

5. Ефимов. Об очередных задачах горсоветов и об упрощении губотделов. М., *Коммунальное Дело*, 1926 г.
6. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 рік. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000088> (дата звернення: 01.11.2024). 790 с.
7. Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1924 р. 422 с.
8. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002877> (дата звернення: 01.11.2024).
9. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1925 рік. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000092> (дата звернення: 01.11.2024). 1785 с.
10. Киселев. Городские советы и вопрос массовой работы в них. / М., Госиздат, 1926. с. – 13.
11. Луман Н. Риск, неопределенность, случайность. / Н. Луман – М., THESIS., 1994. – 160.
12. Мовчан О. М. Главкзм / О. М. Мовчан // *Енциклопедія історії України*. – Київ, 2004. – С. 688. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Glavkizm> (останній перегляд: 06.08.2024)
13. Назарко А. Т. Міські агломерації в Україні: проблеми правової інституціоналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. – 2011. – С. 144–150. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_61_21.
14. Найт Ф. Х. Поняття ризику та невизначеності. / Ф. Х. Найт. М., THESIS. 1994.
15. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія. Відп. ред. С. В. Кульчицький – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – [Кн. 1], ч. 1. – 445 с., ч. 2. – 382 с.
16. Науковий висновок щодо тлумачення частин першої та другої статті 1187 ЦК України. с. 1. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/nauk_visn/Nauk_visn_214_7462_20.pdf;
17. Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 р. № 1-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text> (дата звернення: 02.10.2024).
18. Самуэльсон П. А. Риск, неопределенность и теория игр. *Экономика*. – М. : БИНОМ – 1997. – С. 223–244.
19. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины : Собрание узакон. и распоряж. рабоче-крестьянского правительства Украины від 1919. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000126> (дата звернення: 01.11.2024).
20. Соціальні конфлікти та повсякденне життя революційного суспільства 1917–1921 рр.: *Збірник наукових статей*. Гол. ред. В. Ф. Верстюк. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 328 с.
21. Тарасов И. Т. Очерк науки полицейского права. – М., 1897. – с. 132.
22. Турченко Ф. Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): *Історичні нариси*. – К., – 2003 – 304 с.. Його ж. Турченко Ф. Г. Історія України. 10 кл.: Підруч. – К.: Генеза, – 2010. – 236–237 с. Його ж. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. 1917 – 1945. 10 клас: Підруч. К. : Генеза, 2000. – 194 с.
23. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini/statja-1187.htm
24. Чаговець Т. В. Політика радянської влади в житловому питанні та його вирішення в Харкові (1920–1934 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2019. с. 65.
25. Шабад Я. Всероссийские съезды заведующих Коммунальными отделами (Историческая справка). *Коммунальное Дело*, 1923. № 2 (5). С. 6.
26. Шемшученко Ю. (голова редкол.) та ін. Юридична енциклопедія: В 6 т. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://leksika.com.ua/10210328/legal/vlada>

REFERENCES

1. Chahovets, T. V. (2019). Polityka radianskoj vlady v zhytlovomu pytanni ta yoho vyrishennia v Kharkovi (1920–1934 rr.) [The policy of the Soviet government in the housing issue and its solution in Kharkiv (1920-1934)]: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. 65. [in Ukrainian].
2. DADO (Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti) F. 158, Op. 1, Od. zb. 17, Ark. 42–44., Od. zb. 20, Ark. 10., DADO F. 416. Op.1. 1918-1941 rr., DADO F. 416, Op. 1, Od. zb. 8 Ark. 1. [in Ukrainian].
3. Efimov. (1926). Ob ocherednykh zadachah gorsovetov i ob uproschenii gubotdelov. [On the next tasks of city councils and on the simplification of gubotdelov]. *Kom. D.*, # 17–18. [in Russian].
4. Grinberg, M. S. (1974). Prestupleniya protiv obschestvennoy bezopasnosti. [Crimes against public safety] 1974. 177 s. [in Russian].
5. Konstytutsiyniy sud Ukrainy. Diia normatyvno-pravovoho akta v chasi. [Effect of the normative legal act in time]. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/35-diya-normatyvno-pravovogo-akta-v-chasi>. [in Ukrainian].
6. Kiselev, (1926). Horodskie sovety i vopros massovoy raboty v nikh. [City councils and the question of mass work in them]. / Kiselev, Hosizdat, 13. [in Russian].
7. Luman, N. (1994). Risk, neopredelennost, sluchaynost. [Risk, uncertainty, randomness]. THESIS. 1994. 160. [in Russian].
8. Movchan, O. M., (2004). Hlavkizm [Glauicism] Entsiklopediya istoriyi Ukrayini. 688. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Glavkizm> (ostannii perehliad: 06.08.2024) [in Ukrainian].
9. Nait, F. Kh. (1994). Poniattia ryzyku ta nevyznachenosti. [Concept of risk and uncertainty] M. THESIS. 12–28. [in Russian].
10. Narisy povsiakdennoho zhyttia radianskoj Ukrainy v dobu nepu (1921-1928 rr.). (2010): Kolektyvna monohrafiia. Vidp. red. S. V. Kulchytskyi [Kn. 1], 445. ch. 2. – 382. [in Ukrainian].
11. Nazarko, A. T. (2011). Miski ahlomeratsii v Ukraini: problemy pravovoi instytutsionalizatsii. [Urban agglomerations in Ukraine: problems of legal institutionalization]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_61_21. [in Ukrainian].

12. Rishennia Konstytuts. Sudu Ukrainy vid 09.02.1999 r. № 1-rp/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text> (data zvernennia: 02.10.2024).
13. Samuelson, P. A. (1997). Risk, neopredelennost i teoriya igr. *Ekonomika*. [Risk, Uncertainty, and Game Theory. *Economics*]. BINOM – 1997. 244. [in Russian].
14. Shabad, Ya. (1923). Vserossiyskie s'ezdyi zaveduyuschih Kommunalnyimi otdelami (Istoricheskaya spravka). [All-Russian Congresses of Heads of Communal Departments (Historical Background)] *Kommunalnoe delo*. 1923. 6. [in Russian].
15. Shemshuchenko, Yu. (1998). (holova redkol.) ta in. *Yurydychna entsyklopediia*. [in Ukrainian].
16. *Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy raboche-krestyanskago pravitelstva Ukrainyi za 1919 g.* – K.: Pechatnya S.P. Yakovleva, 1919. – # 7 – st. 95–96 s., # 8. – 117–118s, # 19. st. 206, # 35. st. 524. [in Russian].
17. *Sotsialni konflikty ta povsiakdenne zhyttia revoliutsiinoho suspilstva 1917–1921 rr.* (2014), Instytut istorii Ukrainy, 328. [in Ukrainian].
18. Tarasov, I. T. (1897). *Ocherk nauki politseyskogo prava*. [An Outline of the Science of Police Law]. – M., Tovarischestvo «Pechatnya S. P. Yakovleva». – 1897. 132. [in Russian].
19. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Data onovlennia: 08.07.2019. URL: https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini/statja-1187.htm. [in Ukrainian].
20. Turchenko, F. H., Turchenko, H. F. (2003) Pivdenna Ukraina: modernizatsiia, svitova viina, revoliutsiia (kinets KhIKh st. – 1921 r.): *Istorychni narysy*. 304 s. Yoho zh. Turchenko, F. H. (2010) Heneza. 236–237. Yoho zh. Turchenko, F. H. (2000). *Novitnia istoriia Ukrainy. Chastyna persha. 1917 – 1945. Heneza*. 194. [in Ukrainian].
21. Velikhov L. A. (1996). *Osnovy horodskoho khozyaystva*. [Fundamentals of urban economy]. Nauka, 329. [in Russian].
22. Vinnichuk, O. V. (2015). Osoblivosti transformatsiyi politichnikh tsinnostey ukrayins'koho suspil'stva u postrevolyutsiyniy period. [Peculiarities of the transformation of political values of Ukrainian society in the post-revolutionary period], *Visn. Dnipropetr. un-tu.*, 40 s.; yii zh. Vinnichuk, O. V. (2016). Politichna nevznachenist' yak skladova rozvitku ukrayins'koho suspil'stva. [Political uncertainty as a component of the development of Ukrainian society]. *Politichni nauki*, 7 s. [in Ukrainian].
23. *Zbir zakoniv i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1924 r.* URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002877> (data zvernennia: 01.11.2024). 422 s. [in Ukrainian].
24. *Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1925 rik.* URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000092> (data zvernennia: 01.11.2024). 1785 s. [in Ukrainian].
25. *Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy za 1921 rik.* URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000088> (data zvernennia: 01.11.2024) – 703 s. [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 73.01+73.038+739.5] : 711.16

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-5>

Михайло ОПАЛЄВ,
orcid.org/0000-0002-1885-9839
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри мультимедійного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) opalev_m@ukr.net

МОВА ХУДОЖНЬОЇ ФОРМИ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ АБСТРАКТНОЇ ЕКСПРЕСІОНІСТИЧНОЇ СКУЛЬПТУРИ

Об'єктом даного дослідження є монументальні скульптурні твори, які відносять до модерністської течії американського «абстрактного експресіонізму». Актуальність роботи визначається відкритими взаємовпливом між живописом абстрактного експресіонізму і американською скульптурою повоєнного періоду, а також технологічним розвитком металевих скульптурної пластики обраного періоду. Метою роботи було дослідити засоби виразності монументальних скульптур «абстрактного експресіонізму». Методом є аналіз розміщення низки відомих скульптур з металу у публічному просторі, архітектонічної організації об'єму, передачі руху, світлотіньового моделювання, обробки матеріалу. Також були проаналізовані форми пластичних повідомлень, завдяки яким концепція авторів стає більш проникливою. Визначено, що розглянуті скульптурні твори поєднані між собою формальними відношеннями і творчими концепціями кожного з авторів, а також використанням міцних металевих матеріалів, що притаманно течії абстрактного експресіонізму. Ці твори спонукають до переосмислення традиційних форм у вирішенні монументальної скульптури і зазвичай визначають естетичну якість публічних просторів. При архітектонічній організації об'єму застосовуються такі засоби композиції, як: взаємопроникнення простих форм; зміщення вертикальної вісі об'єкту; контраст матеріалів; мінімалістичні геометричні рішення. Технічні рішення: баланс вагомих мас; зварювання різними методами; застосування складних форм розпилення води для конструкцій, що є основою фонтанів; патинування поверхні арт об'єктів. Асоціації з уявним рухом скульптури виникають при відображенні у формі динамічної напруги; при огляданні скульптури з різних боків; при спостережанні динаміки і експресії серії різних форм в єдиній конструкції; при спогляданні за «балансуванням» нестійких частин скульптури. Штучна підсвітка сучасних монументів підсилює виразність їх форми і ті ідеї, що закладалися при їх створенні. Сенси повідомлень, закладені в концепціях скульптур: універсальний пам'ятник усьому людству; вплив на почуття і настрої глядача; символ єдності жителів міста; абстрактна інтерпретація класичного сюжету; роздуми про важливість рівноваги в житті; взаємодія із відкритою формою скульптури.

Ключові слова: абстрактний експресіонізм, арт об'єкт, монументальна скульптура, публічний простір, художня форма.

Mykhailo OPALIEV,
orcid.org/0000-0002-1885-9839
Ph.D in Art History,
Associate professor at the Multimedia Design Department
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) opalev_m@ukr.net

THE LANGUAGE OF THE ARTISTIC FORM OF MONUMENTAL ABSTRACT EXPRESSIONIST SCULPTURE

As the title implies the article describes monumental sculptural works that belong to the modernist trend of American "Abstract Expressionism". The significance of the work is determined by the open interplay between Abstract Expressionist painting and American sculpture of the postwar period, as well as the technological development of metal sculptural plastic of the chosen period. The aim of the article is to explore the means of expressiveness of monumental sculptures of "Abstract Expressionism". The method is to analyze the placement of a few famous metal sculptures in public space, the architectonic organization of the volume, the transmission of movement, light and shadow modeling, and material processing. The forms of plastic messages were also analyzed, thanks to which the authors' concept becomes more insightful. It has been described that the sculptural works under consideration are interconnected by the formal

attitude and creative concepts of each of the authors, as well as the use of durable metal materials, which is inherent in the flow of abstract expressionism. These works encourage a rethinking of traditional forms in the solution of monumental sculpture and usually determine the aesthetic quality of public spaces. The architectural organization of the volume uses such means of composition as: interpenetration of simple forms; displacement of the vertical axis of the object; contrast of materials; minimalist geometric solutions. Technical solutions are: balance of weighty masses; welding by various methods; use of complex forms of water spraying for structures that form the basis of fountains; patination of the surface of art objects. Associations with the imaginary movement of the sculpture arise when displayed in the form of a series of different forms in a single structure; when watching the "balancing" of unstable parts of the sculpture. The artificial lighting of modern monuments enhances the expressiveness of their form and the ideas that were laid down when they were created. The messages embedded in the concepts of the sculptures are: a universal monument to all mankind; influence on the viewer's feelings and mood; a symbol of the unity of the city's inhabitants; an abstract interpretation of the classical plot; reflections on the importance of balance in life; interaction with the open form of the sculpture.

Key words: abstract expressionism, art object, artistic form, monumental sculpture, public space.

Постановка проблеми. Течія абстрактного експресіонізму виникла у Сполучених Штатах як емоційний відгук на розпач і розгубленість суспільства після війни 1939–1945 років. Тоді центр світового мистецтва перемістився з Парижу до Нью-Йорка, куди емігрувало багато художників із Європи, тому сам термін «Абстрактний експресіонізм» пов'язують, в основному, з художниками Нью-Йоркської школи. В даній роботі ми розглядаємо низку робіт відомих скульпторів, яких називають представниками абстрактного експресіонізму. Між цими роботами іноді дуже важко знайти стилістичні зв'язки, тому цікавим було би простежити мову художньої форми цих робіт, закладену в їх дизайні авторами, що і є предметом даного дослідження. Ми обрали саме монументальні твори, оскільки вони розміщуються в публічному просторі, є визнаними з часом і зазвичай мають великий суспільний резонанс. Актуальність даної роботи визначається іноді відкритими питаннями щодо паралелей і взаємовпливу між живописом абстрактного експресіонізму й американською скульптурою повоєнного періоду, і також технічних і технологічних меж абстрактного скульптурного мистецтва обраного періоду.

Аналіз досліджень. На даний момент існує достатньо велика кількість об'ємних монографій і наукових статей про це явище, але зацікавленість феноменом абстрактного експресіонізму не згасає і донині. Вважається, що класичними роботами по історії цієї художньої течії є роботи Ірвінга Сендлера «Тріумф американського живопису» (Sandler, 1970) і Дора Ештона «Нью-Йоркська школа: культура розплата» (Ashton, 1972). Більш сучасним монографіям присвячений огляд американського дослідника Міхаеля Лея «Абстрактний експресіонізм: джерела та дослідження» (Leja, 1991), де він критично розглядає роботи Кліффорда Росса (Ross, 1990), Девіда та Сесіль Шапіро (Shapiro D., Shapiro S., 1990), Енн Іден Гібсон (Gibson, 1990), Девіда Анфама (Anfam, 1990). В основному, увага

дослідників концентрується на творчості художників, які хоча й не були пов'язані між собою якимось формальним об'єднанням, але припускали поєднання емоційної інтенсивності німецьких експресіоністів 1920-х років і європейської абстракції. Що стосується скульптури, то в цій царині визначальний вплив мав ключовий теоретик абстрактного експресіонізму Клемент Гринберг, який по суті спочатку окреслив коло молодих скульпторів першого покоління (Девід Сміт, Теодор Рошак, Девід Хейр, Герберт Фербер та інші), а з часом висловив розчарування в них, залишивши тільки Девіда Сміта. Таким чином, він фактично викреслив скульпторів із історії напряму, не визнаючи імпровізацій, запозичень з конструктивізму та сюрреалізму, демонстрацію антивоєнних та антиядерних настроїв, інтересу до природи, первісних істот, космосу та наукових розробок [Bissonnette, 2015]. В той час пошук критиками єдності нового стилістичного розвитку неминуче підпорядковував скульптуру існуючому на той час стилю живопису. Але подальший розвиток американської скульптури формувався з широким доступом митців до матеріалів і методів, став більш родючим для нових ідей.

Мета статті – дослідити засоби виразності монументальних скульптур, які за концепцією просторового досвіду і їх сприйняття людиною можна віднести до течії «абстрактний експресіонізм». Методом роботи є аналіз низки скульптур з металу з розміщення їх у публічному просторі, архітектонічною організацією об'єму, передачею руху, світлотіньовому моделюванню, обробкою матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Американський художник *Барнетт Ньюман* (1905–1970) був одним із засновників «кольоропольового» живопису, якого відносять до напряму абстрактного експресіонізму. Постійний мотив Барнетта Ньюмана – вертикальна лінія, що поєднує верхній і нижній краї мистецького твору і символізує блис-

кавку. Цей мотив повторюється і в його нечисленних скульптурах, таких як «Зламаний обеліск» (Broken Obelisk), одна з чотирьох версій якої встановлена у Вашингтонському університеті Сієтла (рис. 1). Автор оминув західні асоціації пірамід і зламаних колон зі смертю та створив життєствердний піднесений образ.

Перевернутий обеліск – це чотиригранний пам'ятник, що звужується з чотирьох боків і балансує на вершині піраміди. Погляд перехожих притягують два композиційні акценти, що визначають зони драматизму: крихка точка всередині, де сходяться і взаємодіють дві вагомні маси, та розірвана межа на вершині колони. Поверхня, де «зламався» вал обеліска, має зазублини та нерівності, що забезпечує відмову від жорсткої геометрії і оправдовує назву арт-об'єкту. Шорстка поверхня сталі має вивітрений вигляд, що посилює відчуття піраміди та обеліска як стародавньої форми, незважаючи на сучасність. Рух артоб'єкту формується характерним ньюманівським прийомом в його картинах – це світло, що здійсмається вгору та динаміка електричного поштовху вниз. «Зламаний обеліск», що розташований в кампусі Вашингтонського університету в Сієтлі, має нижню підсвітку. Вона налаштована так, що в темні години доби нижня частина обеліску, піраміда, залишається темною, а верхня достатньо яскраво освітлюється. Таким чином, перевернута освітлена частина здається майже невагомою і ніби зависає в повітрі. Площа контакту двох масивних кортенових елементів скульптури висотою 8 метрів і вагою майже 3 тони становить менше 6-ти сантиметрів, що засвідчує суть неймовірного контакту цих металевих мас. Крім того, за задумом автора мистецького твору, обидва елементи утримуються на одній лінії сталевим стрижнем всередині конструкції. Текстура поверхні з іржавої кортенової сталі також додає відчуття великої ваги.

Варто зазначити, що обеліск не вшановує жодну конкретну особу чи момент в історії, що дає можливість вільного трактування концепції скульптури. Це універсальний монумент усього людству. Як форма та символ, піраміда відображає місце сходження людського духу, а обеліск – пам'ятник життю і оновленню, що посилює зміст драматичного зіткнення низхідних і висхідних сил. Дотично до подій того часу в Америці, це був емоційний спосіб відобразити стан країни після вбивства Мартіна Лютера Кінга, вказати на розколотість республіки. Втім, пам'ятник був створений ще до зазначених вище подій, але пізніше він був присвячений саме Кінгу. Всупереч цьому Барнетт Ньюман завжди стверджував, що його абстрактне мистецтво було не про політику, а про сенс.

Рис. 1. Зламаний обеліск. Барнетт Ньюман, Сієтл, 1964–1971 р. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:MK03226_University_of_Washington_Broken_Obelisk.jpg)

Видатний американський абстрактний скульптор кінця 20 століття *Ентоні Сміт* (1912–1980) надавав своїм роботам геометричні форми, які підсилюють їх мінімалістичний вигляд і розміщував артоб'єкти на відкритому повітрі. Абстрактна скульптура «Та, кому треба підкорятися» (She Who Must Be Obeeyed) була встановлена в 1976 році біля будівлі Міністерства праці у центрі Вашингтона, округ Колумбія (рис. 2). Можна сказати, що суть ідеології Ентоні Сміта полягає в поєднанні архітектурної математики та процесів абстрактного експресіонізму. Ідея його урбаністичної скульптури була безпосередньо натхненна загальною композицією архітектурних форм міста та посиленням усвідомлення себе та інших людей у просторі міського середовища. Скульптор створював арт-об'єкти, які мали на меті відобразити та виразити емоції художника через використання урбаністичної інноваційної абстракції.

Скульптура має загальну V-подібну форму, верхня частина якої набагато вища за нижню та нависає над нею. Проста геометрія артоб'єкту пожевлюється непарними кутами, а монохромний світло-блакитний колір допомагає створювати враження невагомості скульптури. В даному випадку, глядач, обходячи скульптуру, ніби очікує те, що він побачить щось несподіване за поверхнею артоб'єкту, але різка зміна кутів металевої

форми та оптичні враження кидають виклик цим очікуванням. Геометричні ромбовидні сталеві блоки міцно тримають кут загальної форми скульптури, конструкції якої з'єднані болтами і зварюванням.

Рис. 2. Та, кому треба підкорятися. Ентоні Сміт, Вашингтон, 1975–1976 р. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:She_Who_Must_Be_Obeeyed_tony_smith_004.JPG)

Тоні Сміт, в свою чергу, створив свої роботи так, щоб вони відображали відчуття глибини, гравітації та руху. При денному освітленні скульптура нагадує покинутий промисловий виріб. Автор не хотів, щоб споживач тільки споглядав роботи. Метою скульптора було розкриття концепції таким чином, щоб глядач реагував на конструкцію виключно на емоційному рівні і тим самим мав можливість долучитися до колективного досвіду.

Британський скульптор Пол Маунт (1922–2009) створював на початку 1970-х років свої скульптури, пов'язані з корнуольським ландшафтом. Але пізніше захоплення технікою відобразилось на його роботах, що набули гострих кутастих форм. П'ятиметрова скульптура Пола Маунта «Дух Брістоля» (Spirit of Bristol), що встановлена поруч з готелем «Холідей Інн» у 1971 році, є однією з нечисленних модерністських скульптур, створених для цього міста (рис. 3). З одного боку, вона відображає врівноважену геометрію класичного модернізму, а з іншого – поєднання формальної ясності з відчуттям присутності.

Абстрактні форми розрізаних, зігнутих і зварених пластин із шліфованої неіржавкої сталі сформовані в обтічну подоби натягнутих вітрил, підхоплених вітром. Запропонований майстром

аеродинамічний каркас схожий на той, що був у парусного оснащення кораблів вінджамерів¹. Активне використання автором мистецького твору публічного простору створює атмосферу динамічної енергії, яка пом'якшує вплив твердих промислових матеріалів. Сама скульптура нерухома, але її вільні, багатокомпонентні відкриті структури, що мають ефект віддзеркалення, заохочують глядачів до візуальної перестановки взаємозамінних сталевих елементів. Відбите світло на полірованих поверхнях з неіржавкої сталі дозволяє подвоїти рослинні елементи та архітектурні форми, що потрапляють на поверхні скульптури. Таким чином, вся конструкція завдяки матеріалу ніби маскується в оточуючому середовищі та органічно вписується в нього.

Рис. 3. Дух Брістоля. Пол Маунт, Брістоль, 1971 р. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Spirit_of_Bristol_by_Paul_Mount,_1971.jpg)

Варто зазначити, що скульптура «Дух Брістоля» відображає комерційне минуле міста, його вітрила уособлюють морські зв'язки. Але є ще одне прочитання концепції даної роботи. Пола Маунта захоплювала тема танцю, яку він реалізував у деяких своїх абстрактних роботах. Співвідношення двох форм скульптури виражає людську гідність, репрезентуючи пару абстрактних фігур, що обіймаються або перебувають в танцювальних позах.

¹ Вінджамер – останнє покоління великих комерційних вітрильників кінця XIX століття, що мали металеві корпуси і щогли.

Творчість видатного інтернаціонального скульптора *Ісаму Ногучі* (1904 –1988) зазвичай не відносять до якогось певного напрямку. В 1927 році він працював у майстерні Бранкузі в Парижі, що надихнуло його на створення абстрактних робіт. Пізніше він був пов'язаний зі скульпторами абстрактного експресіонізму в Нью-Йорку. Найбільш глобальним проектом Ісаму Ногучі можна вважати дизайн парку на площі Філіпа А. Харта «Харт Плаза» в Детройті в 1979 році, де центральним елементом став створений із неіржавкої сталі меморіальний фонтан Горація Е. Доджа і сина «Фонтан Доджа» (рис. 4). Також він створив інші об'єкти, спроектувавши всю площу Харт Плаза як скульптуру, тобто місце, де люди могли б тактильно взаємодіяти з мистецтвом. У цьому осередку громадської активності проводяться міські ярмарки, фестивалі, прайди.

Рис. 4. Фонтан Доджа. Ісаму Ногучі, Детройт, 1979 р. (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e9/Dodge_Fountain_in_Hart_Plaza_in_evening_-_side.jpg)

Фонтан Горація Е. Доджа має масивну торіодну форму з неіржавкої сталі, закріплену на двох діагональних колонах над масивним гранітним басейном і оживлену складними запрограмованими формами розпилення. Десятки струменів води постійно змінюються і створюють різні композиційні конфігурації. Сучасна футуристична абстракція фонтану випромінює відчуття м'якості та гнучкості поряд з міцністю великої конструкції з неіржавкої сталі. Вона має складні схеми освітлення для вечірніх годин доби, наприклад, підводне – у нижньому басейні, у верхньому кільці – вмонтоване в металевий округлий елемент по формі кола. Вдалий вибір матеріалу для створення цього артоб'єкту гарантує йому довготривалість, оскільки не окислюється у вологому середовищі фонтану.

Фонтан Доджа сприймається як двигун для води, асоціюється з джерелом енергії, яке є невід'ємною частиною Детройту, міста автомо-

білебудування. Дві, контрастні за формою опори, що тримають кільце, символізують єдність – це друга асоціація, єдність людей, що відвідують публічний простір.

Найвпливовіший британський скульптор сер *Ентоні Каро* (1924–2013) є ключовою фігурою в створенні мистецтва сучасної британської скульптури епохи пізнього модернізму. Починаючи з 1959 року він тісно спілкувався з американськими абстракціоністами, що надало роботам значної експресивності. Найбільша скульптура автора, «Після Олімпії» (*After Olympia*), була створена у 1986 році і знаходиться зараз у музеї Метрополітен у Нью-Йорку (рис. 5). Ця скульптура є емоційним відсиланням до класицизму, яскраво характеризує автора як експресивного абстракціоніста за духом і амбіціями. Артоб'єкт має важливі відмінності від мінімалістичних робіт, де скульптори «відсторонюються» від своїх творинь.

Рис. 5. Після Олімпії. Ентоні Каро, Нью-Йорк, 1985 р. (<https://www.flickr.com/photos/11493299@N00/44985697031>)

Масштабна скульптура довжиною 25 метрів повністю повторює розмір і форму фронто́ну храму Зевса в Олімпії і є абстрактною інтерпретацією цього античного сюжету. Ця робота, яку хочеться назвати наративною, зберігає трикутну динамічну композицію і розміщення простих форм фронто́ну, складається з розрізнених компонентів. Вони активно взаємодіють з навколишньою реальністю, яка ніби стає частиною скульптури. Комбінації різних елементів динамічної форми абстрактної скульптури створюють жвавий рух та експресію навколо себе. Такий авторський підхід підсилюється статичним виглядом архітектурних об'єктів навколо скульптурної композиції. Крім того, при обході скульптури глядачем, у нього може виникнути прямий фізичний зв'язок з артоб'єктом, оскільки автор твору змушує глядача усвідомити вагомість життєвої енергії, навіть у скульптурах. Зміни напрямку сонячних проміннів, що також приводять до зміни освітлених і затіне-

них частин скульптурної групової композиції, відкривають нові точки її рівноваги та гармонії. Конструкція виготовлена із великих листів жорсткої коричневої надміцної рулонної сталі. Ентоні Каро використав метал у його природному вигляді, зі слідами іржі та швами від зварювального апарату, що виглядає більш органічно, ніж застосування оброблених геометричних форм у його скульптурах до 1970-х років. У процесі виготовлення автор покрив металеву поверхню тонким шаром патини та лаку, щоб уникнути подальшого руйнування скульптури.

Скульптура «Після Олімпії» надає можливість глядачу розмовляти з майстрами минулого: «... скульптура має промовляти безпосередньо до глядача в інтригуючих стосунках, які розвиваються повільно, віч-на-віч, тихо розгортаючись, а не як монументальні поодинокі висловлювання, які можна зрозуміти одразу здалеку» (Bryant, 2024).

Сучасний американський скульптор-абстракціоніст Брюс Біслі (нар. 1939) вважається одним із найпродуктивніших творців після Генрі Мура і Тоні Сміта. Його творчість характеризують епітетом «найінноваційніший». Жестуляційно-абстрактна монументальна бронзова робота Брюса Біслі «Спікер II» (Spokesman II), встановлена у Бад-Гомбурзі (Німеччина) в 2017 році (рис. 6). Брюс Біслі називає себе «класичним модерністом», що означає, що його витвори використовують візуальну мову форми, лінії та кольору. Скульптор створює свої роботи з вільних комбінацій найпростіших форм, які характеризуються або блоковою статичною єдністю, або властивістю огортати навколишній простір у спосіб, що, здається, кидає виклик гравітації.

Рис. 6. Спікер II. Брюс Біслі, Бад-Гомбург, 2017 р. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bad_Homburg,_Bruce_Beasley,_Spokesman_II.jpg)

«Спікера» увінчує велика головна частина композиції, форма якої зужується догори і нагадує стелу або обеліск. Завдяки цій частині скульптура привертає до себе увагу, це надає їй виразу стабільності та гідності. Конструкція із литої бронзи створюється з багатьох стереометричних форм і площин – кубів і усічених пірамід, які, здається, легко зростаються і взаємопроникають одна в одну. Опорний елемент композиції знизу набагато тонкіший, завдяки чому здається, що скульптура ось-ось завалиться. Конгломерат вільно поєднаних між собою форм справді видається рухливим, проте дві агломерації кубів, нижню і верхню, можна також розуміти як з'єднання. Крім того, головна вертикальна вісь загальної композиції скульптури візуально міцно тримає всі вільно розташовані блоки, які створюють рух самої скульптури. Таким чином, нестійке поєднання двох частин скульптури «Спікер II» відповідає досвіду, що рухливість і зусилля необхідні в житті для збереження рівноваги та виховання особистого внутрішнього стрижня. Роздивляючись скульптуру, глядач зачаровується відблисками світла, що відбивається від відполірованих поверхонь. За твердженням автора «...куби мають тиху урочистість, коли їх розглядати наодинці, але заговорюють новим, емоційно складнішим голосом, коли вони проникають один в одного, або врівноважують один одного. Почуття виникають лише за допомогою форми»².

Провідний американський абстрактний скульптор 20-го століття Марк Ді Суверо (нар. 1933) конструює гігантські скульптури з промислових двотаврових балок. Спочатку, у 60-х роках, він працював зі знайденими металевими об'єктами, а потім став збирати сталеві балки з-під зруйнованих хмарочосів і зварювати їх в інсталяції. З розвитком творчості Марка ді Суверо його роботи стали часто замовлятися як публічні скульптури. Інсталяція «Нова Зірка» (New Star), встановлена у 1992 році, є частиною ландшафту міста Фірзен, Німеччина (рис. 7). Численні роботи Марка ді Суверо, однією з яких є «Нова Зірка» – це втілення сучасної скульптури, яка складається з нетрадиційних матеріалів, форм і підходів. Такі «жести в просторі» споріднені з експресіоністичною абстракцією. Складання конструкцій із сталевих балок навіть отримало особливу назву: «скульптурний структуралізм».

Для своєї скульптури «Нова Зірка» художник використав зварені і пофарбовані в яскраво-червоний колір три двотаврові сталеві балки. Круглі

² <https://brucebeasley.com/portfolio/cubic/>

сегменти об'єднують балки, наче петлі. Ці петлі є енергетично зарядженим вузлом, із якого з вибуховою силою вириваються назовні сталеві балки. Вони навшпиньки відриваються від землі і злітають по діагоналі вгору.

Рис. 7. Нова Зірка. Марк Ді Суверо, Фірзен, 1992 р. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Skulptur_new_star.jpg)

«Нова Зірка» має потужну енергетику та фізичну присутність у публічному просторі, як саяво наднової зірки, повз якої неможливо пройти байдуже. Відкриті форми скульптури запрошують до гласної взаємодії та перегляду її під різними кутами. Центральний вузол із «променями» є знаком, що часто повторюється в інших роботах Марка ді Суверо, і по якому можна розпізнати його творчій почерк.

Висновки. Розглянуті в даній роботі скульптурні твори поєднані між собою: формальним відношенням кожного з авторів; використанням міцних металевих матеріалів; творчими концепціями, притаманними течії абстрактного експресіонізму. Іноді зазначені вище роботи бувають надзвичайно емоційними і піднесеними, іноді відображають жорстку геометрію, тобто в них можуть поєднуватися емоції дослідженого напрямку з рівноваженістю запропонованих форм. Твори спонукають до переосмислення традиційних форм у вирішенні монументальної скульптури і зазвичай визначають естетичну якість публічних просторів, роблять їх привабливими й також сприяють вихованню в глядачів естетичного смаку через споглядання та взаємодію з мистецькими об'єктами. Деякі монументальні роботи репрезентуються в музейних просторах, іноді вони є символами конкретних міст, або місць.

При архітектонічній організації об'єму обраних для аналізу монументальних скульптур застосову-

ються такі засоби композиції, як: взаємопроникнення простих форм – кубів і пірамід; зміщення вертикальної вісі об'єкту, або, навпаки, акцентування уваги на вертикальній вісі через рухливість вільного розташування елементів скульптури; контраст матеріалів (глянцеві, необроблені, пристарені тощо); мінімалістичні геометричні рішення загальної композиції з одного елементу або групи елементів скульптури. Дуже часто формальні прийоми переслідують прагнення до чистоти конфігурацій, при цьому автором може створюватись абстрактна інтерпретація античних сюжетів. Засоби, які можна віднести до технічних рішень: баланс вагомих мас, що надає драматичності концепції автора; зварювання різними методами і з'єднання болтами; залишення грубих швів від зварюваних апаратів; застосування запрограмованих складних форм розпилення води для довготривалих (некорозійних) конструкцій, що є основою фонтанів; патинування поверхні арт об'єктів.

Асоціації з уявним рухом скульптури виникають при відображенні у формі динамічної напруги; при огляданні скульптури з різних боків, коли можна відчутти її силу та динамізм; при спостережанні динаміки і експресії серії різних форм в єдиній конструкції. Використовуються також форми, що нагадують вказівники; уявний рух можна представити при спогляданні за «балансуванням» нестійких частин скульптури. Іноді скульптори застосовують прямі асоціації, наприклад з танцем, чи потужним двигуном.

Ефекти денного освітлення додають більшої фактурності творам. Штучна підсвітка сучасних монументів підсилює виразність їх форми і ті ідеї, що закладалися при їх створенні. Освітлення нижньої частини скульптури часто робить її візуально невагомою, нестійкою.

Сенси повідомлень, закладені в концепціях скульптур, надзвичайно різноманітні. Так «Зламаний обеліск» художника експресіоніста Барнетта Ньюмана являє собою універсальний пам'ятник усьому людству, символізує драматичне зіткнення низхідних і висхідних сил. Емоційні геометричні форми скульптур Тоні Сміта мають вплив на почуття глядача, як і «Дух Брістоля» Пола Маунта, що створює романтичний настрій. «Фонтан Доджа» Ісаму Ногучі, будучи невід'ємною частиною архітектурного комплексу площі, символізує єдність жителів міста. Абстрактною інтерпретацією класичного сюжету є скульптура «Після Олімпії» Ентоні Каро. Конгломерат простих геометричних форм, вибудований у нестійку конструкцію, «Спікер II» Брюса Біслі, наштовхує на роздуми про важливість рівноваги

в житті. Потужна енергетика «Нової зірки» Марка Ді Суверо спонукає до взаємодії із відкритою формою скульптури і власного переживання цього абстрактного образу.

Проведений аналіз засобів виразності, а також виявлені елементи мови при відображенні художньої форми скульптурних творів, які зазвичай відносять до течії абстрактного експресіонізму,

базується скоріше на послідовних винаходах і дослідженнях меж скульптурного мистецтва, ніж на єдиній стилістиці зазначеного періоду. Можливо, скульптори останніх поколінь абстрактного експресіонізму заклали основи для розвитку того різноманіття, яке існує зараз в сучасній абстрактній скульптурі і яке може стати темою наступних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anfam D. *Abstract Expressionism*. New York : Thames and Hudson, 1990. 216 p.
2. Ashton D. *New York School: A Cultural Reckoning*. Viking Press, 1972. 246 p.
3. Bissonnette M. From “The New Sculpture” to Garden Statuary: the suppression of Abstract Expressionist sculpture. *Journal of Art Historiography*. 2015. No. 13. P. 1-19.
4. Bryant J. Caro, Sir Anthony Alfred [Tony] (1924–2013). *Oxford Dictionary of the National Biography*. 2017. URL: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/108023> (date of access : 15.08.2024).
5. Gibson E. I. *Issues in Abstract Expressionism: The Artist-Run Periodicals*. UMI Research Press, 1990. 446 p.
6. Leja M. *Abstract Expressionism: Sources and Surveys*. *Art Journal, College Art Association*. 1991. Vol. 50, no. 4. P. 99-104. URL: <http://www.jstor.org/stable/777330> (date of access : 15.08.2024).
7. Ross C. *Abstract Expressionism: Creators and Critics*. New York : Harry N. Abrams, 1990. 304 p.
8. Sandler I. *The Triumph of American Painting. A History Abstract Impressionism*. Avalon Publishing, 1970. 301 p.
9. Shapiro D., Shapiro S. *Abstract Expressionism: The Critical Report*. New York: Cambridge University Press, 1990. 416 p.

REFERENCES

1. Anfam D. (1990). *Abstract Expressionism*. New York : Thames and Hudson. 216 p.
2. Ashton D. (1972). *New York School: A Cultural Reckoning*. Viking Press. 246 p.
3. Bissonnette M. (2015). From “The New Sculpture” to Garden Statuary: the suppression of Abstract Expressionist sculpture. *Journal of Art Historiography*. (13). 1-19.
4. Bryant J. (2017). Caro, Sir Anthony Alfred [Tony] (1924–2013). *Oxford Dictionary of the National Biography*. URL: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/108023>.
5. Gibson E. I. (1990). *Issues in Abstract Expressionism: The Artist-Run Periodicals*. UMI Research Pres. 446 p.
6. Leja M. (1991). *Abstract Expressionism: Sources and Surveys*. *Art Journal, College Art Association*. 50(4). 99-104. URL: <http://www.jstor.org/stable/777330>.
7. Ross C. (1990). *Abstract Expressionism: Creators and Critics*. New York : Harry N. Abrams. 304 p.
8. Sandler I. (1970). *The Triumph of American Painting. A History Abstract Impressionism*. Avalon Publishing. 301 p.
9. Shapiro D., Shapiro S. (1990). *Abstract Expressionism: The Critical Report*. New York: Cambridge University Press. 416 p.

УДК 378.14.015

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-6>

Лариса ОРОНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-2701-1290

кандидат педагогічних наук,

доцентка кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) lorikulya@gmail.com

Анжела ДЕНИСЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4294-7844

кандидат педагогічних наук,

доцента кафедри освітології та інноваційної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

(Харків, Україна) angelps1505@gmail.com

Юлія ГРИЦУН,

orcid.org/0000-0003-4829-6608

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри мистецьких дисциплін

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

(Чернігів, Україна) yuliagritsun72@gmail.com

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Статтю присвячено дослідженню особливостей застосування мультимедійних технологій у музичній діяльності фахівців з музичного мистецтва, метою педагогічного досвіду є залучення дітей засобами ІКТ до різних видів музичної діяльності, активізація процесу формування музичних здібностей, розвиток розумової та емоційної сфери дитини, виховання музичного смаку та кругозору. Музика у житті грає важливу роль, найбільш сприятливим періодом у розвиток музичності є дошкільний період, де закладаються основи музичної культури.

Зазначимо, що масштабне впровадження музично-комп'ютерних технологій у систему музичної освіти сьогодні стає професійним завданням закладів освіти, які забезпечують профільну підготовку фахівців у галузі музично-комп'ютерної діяльності. Стрімкий розвиток, технологізація та цифровізація суспільства неминуче тягне за собою появу нових галузей професійної діяльності, що нерідко народжуються на стику вже існуючих. Однією з таких областей, що з'явилися в результаті інтеграції музичного мистецтва та інформаційно-комп'ютерних технологій, сьогодні стала музично-комп'ютерна діяльність. Фахівці, для яких цей вид діяльності став професійним, сьогодні затребувані і в концертній звукорежисурі, і в індустрії кінематографу, і в композиторській сфері. Питання професійної підготовки фахівців творчих напрямів завжди вимагали особливого підходу до вирішення, а часто й не знаходили жодної відповіді. Поява нових видів професійної творчої діяльності ставлять нові дослідні завдання перед вченими в галузі професійної освіти: розробка змісту компетенцій, якими повинен володіти спеціаліст, дослідження підходів до організації процесу профільної підготовки майбутнього спеціаліста тієї чи іншої творчої спрямованості, визначення педагогічних умов цієї підготовки, апробація, масштабування та висвітлення в науковому середовищі результатів дослідження.

Ключові слова: *музичне мистецтво, музична освіта, музично-комп'ютерні технології, мультимедійні технології, музична діяльність.*

Larysa ORONOVSKA,
 orcid.org/0000-0002-2701-1290
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Musicology and Methodology of Musical Art
 Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University
 (Ternopil, Ukraine) lorikulya@gmail.com

Anzhela DENYSENKO,
 orcid.org/0000-0003-4294-7844
 PhD in Pedagogy, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Education and Innovative Pedagogy
 H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
 (Kharkiv, Ukraine) angelps1505@gmail.com

Yuliia HRYTSUN,
 orcid.org/0000-0003-4829-6608
 PhD in Arts,
 Associate Professor at the Department of the Art Disciplines
 T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
 (Chernihiv, Ukraine) yuliagritsun72@gmail.com

MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE MUSICAL ACTIVITIES OF MUSICAL ARTS SPECIALISTS

The article is devoted to the study of the peculiarities of the use of multimedia technology in the musical activities of music specialists, the goal of pedagogical experience is to involve children with ICT in various types of musical activities, to activate the process of forming musical abilities, to develop the child's mental and emotional sphere, to educate musical taste and outlook. Music plays an important role in life, the most favorable period for the development of musicality is the preschool period, where the foundations of musical culture are laid.

It should be noted that the large-scale introduction of music-computer technologies into the system of music education today becomes a professional task of educational institutions that provide specialized training of specialists in the field of music-computer activity. The rapid development, technologization and digitization of society inevitably entails the emergence of new fields of professional activity, which are often born at the junction of already existing ones. One of such areas that emerged as a result of the integration of musical art and information and computer technologies, today is music and computer activity. Specialists for whom this type of activity has become professional are in demand today in concert sound engineering, in the cinematography industry, and in the field of composition. The issue of professional training of specialists in creative fields has always required a special approach to solving, and often did not find any answer. The emergence of new types of professional creative activity pose new research tasks to scientists in the field of professional education: development of the content of competencies that a specialist should possess, research on approaches to the organization of the process of professional training of a future specialist of a particular creative direction, determination of the pedagogical conditions of this training, approval, scaling and coverage of research results in the scientific environment.

Key words: musical art, musical education, music-computer technologies, multimedia technologies, musical activity.

Постановка проблеми. У державному освітньому стандарті для предметів освітнього напрямку «Музичне мистецтво» наводяться рекомендації щодо використання інноваційних комп'ютерних технологій в освітньому процесі. Нині комп'ютерні технології можна розглядати як принципово важливий засіб інновації освіти, покликане змінити ролі та функції учасників освітнього процесу, і навіть підвищувати якість навчання. Перевага викладання предметів музично-мистецького циклу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій нині вже стала очевидною і не потребує доказів. Однією з умов успішного навчання на уроках музики в школі, безсумнівно,

є якість аудіо- та відеоматеріалів. З появою ІКТ в освіті перед учителями музики відкрилися нові можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія комп'ютеризованого навчання починається з кінця 50-х років, коли у США з'явилися перші автоматизовані системи. Серед перших навчальних програм були програми, які мають безпосереднє відношення до музичного виховання. До 1960 вже з'явилося безліч програм, які також можна було б використовувати в музичній освіті для вивчення основ музикознавства, аналізу музичних творів (Дж. Еванс, Р. Глейзер, Л. Хомм). Однак на цьому етапі комп'ютер ще не мав необ-

хідних можливостей, оскільки пристрої введення та виведення аудіальної та графічної інформації були дуже обмежені (Overberg, 2019). Починаючи з 1968 р. в галузі музичної освіти були відкриті центри розробки та дослідження комп'ютерних технологій у таких містах як Белград, Люблін, Загреб. Незважаючи на прогрес комп'ютерних технологій, музичні програми лише демонстрували технічні новації комп'ютера, які вимагали практичного оволодіння. Дослідження цього періоду мали спрямованість на пропаганду ефективності, переваг та необхідності впровадження у музичну освіту комп'ютерних технологій. У 70-ті роки за кордоном посилюється теоретична технологія використання технічних засобів освіти у процесі навчання, з'являються нові засоби, такі як відеоманіфони, поліскран, електронна дошка та ін. Наприкінці 70-х років. ХХ ст. в Японії було винайдено пристрій, який швидко отримав широку популярність - караоке. Саме ця назва в перекладі з японської мови означає «порожній оркестр». Караоке на уроці можна використовувати як заміну стандартного інструментального супроводу пісні.

Формулювання цілей статті: дослідити сучасні аспекти використання мультимедійних технологій у музичній діяльності фахівців з музичного мистецтва, а також використання музично-комп'ютерних технологій в якості інноваційного методу навчання у освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Авторство терміна «мультимедіа» часто приписується Бобу Гольдштейну, який у середині 60-х у своїй манхеттенській студії проводив експерименти зі з'єднання записаної танцювальної музики зі світлоколірними ефектами, дзеркальними кулями, що обертаються, слайдами, екранами і рухомими. У 1966 році він публічно демонстрував свої «Світлопреставлення» LightWorks в Саутгемптоні (Лонг-Айленд), називаючи синтез музики та різноманітних візуальних виразних засобів новим привабливим словцем multimedia, що відразу ж і багаторазово потрапив на сторінки щотижневої газети Variety. Різні засоби виразності, що мають свої «відтінки» звукової, образотворчої та вазомоторної інформації, але виступають у спеціально створеному, певному комплексі, стають основним показником мультимедійної електронної творчості. Саме електронні технічні засоби відрізняють мультимедійне мистецтво від традиційних видів мистецтв та їх матеріальних носіїв (Vaughan, 1993). У електронних наукових журналах «мультимедіа» означає використання відео, аудіо, слайдів тощо, поряд із використанням традиційного електронно-друкованого

тексту, наприклад, демо-журнал на системі програмного управління Open Journal Systems (OJS, <http://journals.sfu.>).

Актуальність застосування музично-комп'ютерних технологій як у системі загальної, додаткової, так і вищої освіти відзначається багатьма фахівцями. Так, А. Chao-Fernandez з колегами на основі проведеного дослідження на уроках музики в загальноосвітній школі довели ефективність поєднання в музичному навчанні комп'ютерних засобів та ігрових технологій (Chao-Fernandez, 2017). Автори відзначають підвищення мотивації та інтересу до музики, розвиток творчих та інтелектуальних здібностей, збагачення музичного досвіду учнів. M. Leman та L. Nijs (Nijs, Leman, 2014) у процес навчання дітей гри на кларнеті впровадили інтерактивну музичну систему («Music Paint Machine») та довели ефективність даного методу, а дослідницький колектив у складі Liz M. Y. Chan, R. Joiner, A. C. Jones, E. Scanlon (Liz M. Y. Chan, 2006) впровадив у музичні класи шкіл Великобританії комп'ютерну програму «Teach Me Piano Deluxe» для навчання гри на клавішному музичному інструменті. Багато дослідників спостерігають покращення навичок читання нот, ритмічних навичок, а також більш усвідомлений підхід до освоєння практичних навичок гри на музичному інструменті завдяки використанню даної програми, що, у свою чергу, сприяє успіху і в інших видах творчої діяльності (музичний аналіз, твір та ін.). S.T. Hatice наголошує на необхідності застосування на заняттях профільних навчальних дисциплін таких навчальних та музичних технічних засобів, як: пристрої виведення (Refection Devices), записи та відтворення музики та відео (Devices used to Record and Play Video and Audio); пристрої, що використовуються у музичній освіті (Devices used in Music Education); програмне забезпечення (Computer Software) (Hatice, 2013).

У музичній освіті широко реалізуються моделі навчання, що підтримують процес рефлексії в контексті вивчення музичних інструментів (Kivestu, Leijen, 2014) і розвиваючі дослідницьку компетентність педагога-музиканта, що формують професійно-спеціалізовані компетенції в рамках вишівської практики, наприклад, ментальна модель онлайн-взаємовідносин з роботодавцями музичної індустрії (Hadida, Paris, 2014); профорієнтаційні, засновані на методі «змішаного навчання» («blended learning») (Leyn, Castro, 2014); моделі організації обміну професійним досвідом між студентами (Sposetti, 2014), а також модель підготовки вчителя музики, що включає

три напрямки: методичний, творчий та науково-виробничий.

Цінність сучасного компетентнісного підходу полягає в тому, що він ґрунтується на досвіді самостійного вирішення проблем, отримання якого можливе на основі поєднання міждисциплінарних, творчих та неординарних навчальних заходів (Fonseca, Molderez, 2018); дозволяє керувати якістю освіти на основі аналізу сформованих компетенцій як результатів освітньої програми (Overberg, 2019). У зв'язку з цим при реалізації компетентнісного підходу стає необхідною його тісна інтеграція з діяльнісним та технологічним підходами, оскільки провідна роль у реалізації даної освітньої моделі відводиться активізації у студентів музично-комп'ютерної діяльності за допомогою впровадження в освітній процес комплексу педагогічних технологій. Зазначимо, що, на думку X. Chen, D. Zou, G. Cheng, H. Xie, використання педагогічно доцільних технологій забезпечує гарантоване досягнення дидактичних цілей (Chen, 2020).

В даний час музична педагогіка та освіта знаходиться на важливому етапі інформатизації системи освіти, впровадження в педагогіку мистецтва інноваційних методів, прийомів та форм роботи з учнями. Впровадження мультимедійних технологій в освітній процес вимагає від педагога-музиканта вміння не тільки поводитися зі спеціальними комп'ютерними програмами, а й оволодіти навичками користування, вмінням працювати з інтерактивною дошкою, створювати мультимедійні презентації до уроків музики та позакласних занять.

В умовах сьогодення комп'ютерні технології можна розглядати як принципово важливий засіб інновації освіти, покликане змінити ролі та функції учасників освітнього процесу, і навіть підвищувати якість навчання. Представляється корисним впровадження комп'ютерних технологій у процес вивчення музики. Справді, програма, яка має можливість поєднувати різні типи інформації – текстову, візуальну, аудіальну, якнайкраще підходить для навчання музики: користувач одночасно може використовувати текст статей, прослухати музичні приклади. Застосування ІКТ у поєднанні з традиційними методами навчання в організованій освітній діяльності з освоєння дітьми освітньої галузі «Музичне мистецтво» основної загальноосвітньої програми покращує результат освіти та допомагає вирішити такі завдання:

- зробити матеріал доступним для прийняття не тільки через слухові, а й через зорові аналізатори;
- суттєво розширити перелік музичних тем, зробити їх доступними та зрозумілими дітям

(наприклад, класичну музику обробити на синтезаторі чи комп'ютері та подати дітям у сучасному вигляді та звучанні);

- збагатити методичні можливості організації спільної діяльності педагога та дітей, надати їй сучасного рівня відповідно до вимог державних стандартів;

- активізувати творчий потенціал учня, сприяти вихованню в неї інтересу до музичної культури.

Інтернет дозволяє бути в курсі світових музичних новин, а нові Flash – технології допомагають збирати додаткові матеріали для уроку. За допомогою цифрового формату звуку на основі музичних редакторів можна створювати якісні музичні композиції, об'єднувати в одне ціле фрагменти уроку. Тобто значно збільшується кількість сприймаємої під час уроку музичної інформації.

Інформаційно-комп'ютерні технології музичного навчання використовуються у таких напрямках:

- синтез звуку, чи звуковідтворення, в рамках якого відбувається збагачення досвіду із синтезу тембрів, які імітують відомі музичні інструменти, і навіть створення своїх неповторних тембрів для використання у своїй аранжувальній практиці;

- аналіз музичних творів щодо визначення музичного стилю, оригінальності мелодії та оркестровки;

- створення нотного тексту, в процесі якого відбувається вивчення глибинних закономірностей композиції; запис музичного тексту, його обробка за допомогою ефектів і різноманітних інструментів (еквалайзер, компресор та ін.), зведення і мастеринг.

У той самий час, кожен зазначений вище напрямок застосування інформаційно-комп'ютерних технологій має власний алгоритм освоєння учнями. У ході лекційного заняття спочатку пропонується демонстрація програмного забезпечення та особливостей роботи з ним за допомогою мультимедійних посібників та інших цифрових дидактичних інструментів. Потім при виконанні практичних завдань на основі запропонованих методичних рекомендацій студентами здійснюється первинне освоєння різних прийомів та навичок роботи в комп'ютерних програмах. Надалі отримані вміння і навички закріплюються за допомогою самостійного освоєння учнями більш складних і трудомістких творчих завдань з комп'ютерного аранжування або твору музики. Завершується дана робота створенням авторського творчого продукту у формі аранжування, що представляється як контрольне завдання для поточної, проміжної та загальної атестації. Пропонований комплекс педагогічних технологій реалізується через виконання студентами практичних

завдань (поточних, контрольних та підсумкових) на заняттях з навчальних музично-комп'ютерних дисциплін протягом усіх трьох етапів формування професійно-спеціалізованих компетенцій. При цьому провідною навчальною діяльністю є музично-комп'ютерна діяльність як активний процес зі створення та обробки музично-мистецького матеріалу в цифровому форматі, а також відтворення (виконання) музики із застосуванням електронних ресурсів.

Нині технічне оснащення уроку музики значно оновлюється. Окрім музичних центрів, CD- та DVD-дисків, відеоприставок, за допомогою яких можна показати на уроці фрагмент художнього або документального фільму, навчальних програм, почали з'являтися мультимедійні проектори та інтерактивні дошки. Ці технічні пристрої допомагають вчителю музики у проведенні заняття, педагогічного заходу, свята, а потім відтворити в певному порядку великий обсяг різноманітної інформації: звукової, візуальної (зорової), текстової. На сьогоднішній день інтерактивна дошка стала актуальним робочим інструментом педагогіки та багатьох інших галузей. Внаслідок наших спостережень за діяльністю наших зарубіжних педагогів-дослідників ми стали свідками створення сенсорних моделей інтерактивних дошок для музичної освіти. Інтерактивні дошки або інтерактивні панелі із сенсорним керуванням працюють так само, як смартфон, планшет. Тільки вони будуть у вигляді білої дошки. Якщо порівнювати їх із попередніми музичними електронними дошками, це дозволяє використовувати різні музичні програми, інтерактивні електронні посібники на сенсорних дошках. Інтерактивні дошки застосовуються безпосередньо через підключення комп'ютерного та проекторного обладнання. Перевага сенсорних панелей у тому, що вони можуть виконувати різні завдання за допомогою переміщення програм без проектора на панель за допомогою флеш-картки. Такі сенсорні панелі, безперечно, відкриють великі можливості в музичній освіті.

Необхідно відзначити, що реалізація всіх представлених вище технологій здійснюється за допомогою комп'ютерного програмного забезпечення: для створення музики – *Sakewalk by BandLab* (*Sonar Platinum*), *Steinberg Cubase*; для конструювання звукової матерії, роботи з музичним звуком (цифрові VST-синтезатори); для керування процесом відтворення музики – «*Ableton Live*», «*Serato DJ*»; для нотографічної діяльності, запису та тиражування нот – «*Sibelius*» та спеціальне (електронне, звукове та відео) обладнання, у тому числі електронні музичні інструменти (Nästase, 2012).

Досвід роботи на музичних заняттях показав, що мультимедійні технології дозволяють: підвищити якість та ефективність підготовки учнів за допомогою електронних освітніх ресурсів та цифрових освітніх ресурсів; стимулювати інтерес до навчання музикою; знизити час підготовки до уроків музики та позакласних занять; опанувати комп'ютер як засіб формування нових знань; впровадити мультимедійні технології як підвищення медіакомпетентності, що дозволяє якісно змінити професійну культуру вчителя; в умовах мультимедійного освітнього середовища змінити умови розвитку дитячої музичної та електронної творчості, створювати комфортне навчальне середовище та ситуацію успіху для кожного учня.

Таким чином, мультимедійні технології дозволяють вирішити основні завдання сучасної освіти, відповідаючи всім аспектам її мети – освітньому, розвивальному, виховному. Освітній аспект реалізовано у долученні учнів загальноосвітньої школи до «золотого фонду» музичного мистецтва; вивченні, систематизації та узагальненні інформації про напрями в музичному мистецтві, про композиторів та їх творчість, музичні жанри і т.д. Розвиваючий аспект освіти втілено у вдосконаленні емоційно-образної сфери учнів, у розвитку пам'яті, мислення – аналізу, порівняння, зіставлення, навичок повноцінного глибокого сприйняття музики, у розвитку уваги, уяви, промови. Виховний аспект навчання реалізований у формуванні моральної самосвідомості та духовного світу особистості учнів; у вихованні потреби в саморозвитку та самовдосконаленні.

Навчальні комп'ютерні програми також рекомендується використовувати педагогу-музиканту як для розширення своїх професійних компетенцій у сфері використання мультимедійних технологій, так і для підготовки і проведення уроків музики та позаурочних заходів (табл. 1).

Нові можливості, які відкрив Інтернет, дозволяють вчителю знати перш за все музичні новини («з перших рук»), спілкуватися з колегами електронною поштою, брати участь у різних Інтернет-семінарах і форумах, тобто йти в ногу з часом. У сучасних умовах мережа Інтернет надає величезну допомогу в оволодінні інформацією та вивченні окремих навчальних питань.

Сучасна музична індустрія переживає період глобальної трансформації, та інформаційні технології грають у цьому ключову роль. Від створення та запису музики до її поширення та споживання технології змінюють кожен аспект цієї галузі. Сучасні тенденції та переваги є інформаційними технологіями в музичній індустрії:

Мобільні програми для навчання музиці

Програми	Призначення	Характеристика
Functional Ear Trainer	Навчитися чути ноти	Додаток із простим інтерфейсом розвиває слух. В основі занять лежить такий принцип: спочатку навчитися чути різницю між нотами, а вже потім запам'ятовувати їхні назви.
GuitarTuna	Налаштувати інструмент	Допомагає налаштувати гітару, альт, віолончель, балалайку. Інші корисні функції: метроном, схеми акордів та вправи на слух. Окрім програми можна використовувати сайт GuitarTuna.
Simply Piano	Вивчити фортепіано	На сенсорній клавіатурі допомагає вивчити основи – читання нот та гру обома руками. Щоб навчатися повноцінно, знадобиться власний інструмент, наприклад, цифрове піаніно.
Genius: Song Lyrics Finder	Вивчити тексти улюблених пісень	В англomовному додатку понад 1,7 млн пісень різними мовами. А ще в ньому працює функція розпізнавання пісень як у Shazam.
Vocaberry	Розвинути вокал	Сервіс для тих, хто бажає навчитися співати. Спочатку він оцінює тембр та діапазон голосу, щоб підлаштувати пісні під користувача. Потім надає доступ до композицій різними мовами: показує, де ви співаєте повз ноти, пропонує вправи для розвитку слуху та дихання.
Drumeo	Поліпшити навички гри на ударних	В англomовному додатку понад 30 курсів для барабанщиків: від роботи над ритмом до створення оригінальних композицій. Через сервіс можна спілкуватися на форумі, ставити запитання викладачам, надсилати записи на ревію та отримувати зворотний зв'язок від інших учасників.

Джерело: Chen X., Zou D., Cheng G., Xie H. Detecting latent topics and trends in educational technologies over four decades using structural topic modeling: A retrospective of all volumes of *Computers & Education*. *Computers & Education*. 2020. V. 151. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103855>

URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131520300555>

1. Виробництво та запис: З розвитком цифрових технологій процес створення та запису музики став набагато доступнішим та ефективнішим. Професійні звукозаписні програми, такі як Pro Tools, Logic Pro, Ableton Live, надають музикантам та звукорежисерам широкі можливості для обробки та міксування аудіоматеріалу. Це дозволяє досягати високої якості звучання та реалізувати найсміливіші творчі ідеї.

2. Розповсюдження та маркетинг: Інформаційні технології змінили способи розповсюдження музики, зробивши її доступною для мільйонів слухачів у всьому світі. Стрімінгові платформи, такі як Spotify, Apple Music, Deezer стали основним каналом доставки музичного контенту. Це відкрило нові можливості для артистів, дозволяючи їм самостійно завантажувати свої треки на платформи та розширювати свою аудиторію без залучення великих лейблів (Chen, 2020).

3. Віртуальна реальність та інтерактивні експерименти: Технології віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR) відкривають нові можливості для взаємодії зі звуком та музикою. Віртуальні концерти та музичні відеоігри дозволяють слухачам поринути в атмосферу виступів та створювати власні музичні експерименти, що

робить процес сприйняття музики більш інтерактивним та захоплюючим.

4. Аналітика та Big Data: Збір та аналіз даних стає важливим інструментом для артистів та лейблів у розумінні переваг аудиторії та формуванні музичних стратегій. Платформи стрімінгу надають докладну статистику про прослуховування, що дозволяє артистам адаптувати свою творчість під очікування публіки та ефективніше просувати свою музику.

5. Нові Моделі Дистрибуції через Блокчейн: Технологія блокчейн надає нові моделі дистрибуції музичного контенту, забезпечуючи прозорість та справедливість для артистів та правовласників. Смарт-контракти та децентралізовані платформи дозволяють музикантам контролювати авторські права та отримувати справедливу винагороду за свою творчість.

Висновки. Інформаційні технології не лише спрощують процеси створення та розповсюдження музики, а й відкривають нові горизонти для творчості та взаємодії між артистами та слухачами. З розвитком нових технологій музична індустрія продовжує еволюціонувати, створюючи нові можливості та перспективи для всіх учасників цього дивовижного світу звуків та мелодій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chao-Fernandez R., Roman-Garcha S., Chao-Fernandez A. Analysis of the use of ICT through Music Interactive Games as Educational Strategy. 7th International Conference on Intercultural Education “Education, Health and ICT for a Transcultural World”, EDUHEM 2016, 15–17 June 2016, Almeria, Spain. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2017. 237. 576–580. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2017.02.109> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281730109X>

2. Chan Liz M. Y., Jones A. C., Scanlon E., Joiner R. The use of ICT to support the development of practical music skills through acquiring keyboard skills: a classroom based study. *Computers & Education*. 2006. V. 46. 391–406. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2004.08.007> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360131504001228>
3. Chen X., Zou D., Cheng G., Xie H. Detecting latent topics and trends in educational technologies over four decades using structural topic modeling: A retrospective of all volumes of *Computers & Education*. *Computers & Education*. 2020. V. 151. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103855> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131520300555>
4. Hadida A. L., Paris T. Managerial cognition and the value chain in the digital music industry. *Technological Forecasting and Social Change*. 2014. V. 83. pp. 84–97. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2013.04.005> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162513000644>
5. Hatice S. T. A comparative analysis of conservatories and departments of music education in terms of the place of technology use in their music education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2013. 106. 45–54. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.12.007 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813046223>
6. Kivestu T., Leijen A. A Model for Supporting Students' Reflection in Tertiary Music Education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2014. 112. 199–208. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.01.1156 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814011732>
7. León, L. P. de, Castro, P. L. ICT in Career Guidance. A Case Study of a "Blended Learning" Career Guidance Programme for Music Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. 116, 2049–2058. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.518> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814005357?via%3Dihub>
8. Molderez I., Fonseca E. The efficacy of real-world experiences and service learning for fostering competences for sustainable development in higher education. *J. Clean. Prod.* 2018. 172. 4397–4410. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.04.062> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652617307801>
9. Nijs L., Leman M. Interactive technologies in the instrumental music classroom: a longitudinal study with the Music Paint Machine. *Computers & Education*. 2014. V. 73. 40–59. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.11.008> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360131513003199>
10. Năstase V. D. The Performance Capacity Analysis and its Application in the Integral Dance Sport Training Model. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2012. 51. 967–971. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.271> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281203409X>
11. Jasmin Overberg, Andrea Broens, Andreas Günther, Christiane Stroth, Robin Knecht, Michael Golba, Heinke Röbbken Internal quality management in competence-based higher education – An interdisciplinary pilot study conducted in a postgraduate programme in renewable energy. *Solar Energy*. 2019. 177. 337–346. <https://doi.org/10.1016/j.solener.2018.11.009> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0038092X18311095>
12. Open Journal Systems. URL: <http://journals.sfu.ca/present/index.php/demojournal/issue/current>
13. Sposetti P., Salerni A., Lucisano P. Recognize Working Student Competence in the University Educational Path: A Model from Experimentation. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2014. 141. 702–706. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.123> URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814035472>
14. Vaughan T. *Multimedia: Making it Work* / 1st ed. Berkeley (CA): Osborne / McGraw-Hill, 2013. 481 p. URL: <https://yslaiseblog.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/10/gfx-multimedia-making-it-work-8th-edition.pdf>

REFERENCES

1. Chao-Fernandez R., Roman-Garcha S., Chao-Fernandez A. (2017). Analysis of the use of ICT through Music Interactive Games as Educational Strategy. 7th International Conference on Intercultural Education "Education, Health and ICT for a Transcultural World", EDUHEM 2016, 15–17 June 2016, Almeria, Spain. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 237. 576–580. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2017.02.109>
2. Chan Liz M. Y., Jones A. C., Scanlon E., Joiner R. (2006). The use of ICT to support the development of practical music skills through acquiring keyboard skills: a classroom based study. *Computers & Education*. 46. 391–406. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2004.08.007>
3. Chen X., Zou D., Cheng G., Xie H. (2020). Detecting latent topics and trends in educational technologies over four decades using structural topic modeling: A retrospective of all volumes of *Computers & Education*. *Computers & Education*. 151. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103855>
4. Hadida A. L., Paris T. (2014). Managerial cognition and the value chain in the digital music industry. *Technological Forecasting and Social Change*. 83. 84–97. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2013.04.005>
5. Hatice S. T. (2013). A comparative analysis of conservatories and departments of music education in terms of the place of technology use in their music education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 106. 45–54. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.12.007
6. Kivestu T., Leijen A. (2014). A Model for Supporting Students' Reflection in Tertiary Music Education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 112. 199–208. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.01.1156
7. León, L. P. de, Castro, P. L. (2014). ICT in Career Guidance. A Case Study of a "Blended Learning" Career Guidance Programme for Music Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2049–2058. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.518>
8. Molderez I., Fonseca E. (2018). The efficacy of real-world experiences and service learning for fostering competences for sustainable development in higher education. *J. Clean. Prod.* 172, 4397–4410. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.04.062>
9. Nijs L., Leman M. (2014). Interactive technologies in the instrumental music classroom: a longitudinal study with the Music Paint Machine. *Computers & Education*. 73. 40–59. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.11.008>
10. Năstase V. D. (2012). The Performance Capacity Analysis and its Application in the Integral Dance Sport Training Model. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 51. 967–971. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.271>
11. Jasmin Overberg, Andrea Broens, Andreas Günther, Christiane Stroth, Robin Knecht, Michael Golba, Heinke Röbbken (2019). Internal quality management in competence-based higher education – An interdisciplinary pilot study conducted in a postgraduate programme in renewable energy. *Solar Energy*. 177. 337–346. <https://doi.org/10.1016/j.solener.2018.11.009>
12. Open Journal Systems. URL: <http://journals.sfu.ca/present/index.php/demojournal/issue/current>
13. Sposetti P., Salerni A., Lucisano P. (2014). Recognize Working Student Competence in the University Educational Path: A Model from Experimentation. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 141. 702–706. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.123>
14. Vaughan T. (2013). *Multimedia: Making it Work* / 1st ed. Berkeley (CA): Osborne / McGraw-Hill. 481 p. URL: <https://yslaiseblog.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/10/gfx-multimedia-making-it-work-8th-edition.pdf>

УДК 339.138:687.1»364»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-7>**Ольга ПАНАСОВА,***orcid.org/0009-0006-5534-1170**магістр з дизайну кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) olyagromova502@gmail.com***Олена СЛІТЮК,***orcid.org/0000-0001-9058-9979**кандидат технічних наук,
доцент кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) elena1200elena@gmail.com***Сергій ЛАВРУСЕНКО,***orcid.org/0009-0003-8064-7567**асистент кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) lavrik_creative@icloud.com*

РОЗВИТОК БРЕНДІВ ОДЯГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження присвячено аналізу особливостей роботи брендів одягу у воєнний час. Питання, розглянуті в даній роботі, спрямовані на вивчення унікальних викликів, з якими стикаються компанії цього сектору в критичні часи, визначення тиску, який чиниться на їх діяльність, ланцюги постачань та стратегії залучення споживачів. Проведено аналіз наукових розробок з проблем стратегії побудови бренду в умовах економічної нестабільності, шляхів використання інновацій для подолання кризових умов. Дослідження фокусується на емоційному компоненті стосунків між брендами та споживачами, що стає особливо важливим під час війни, коли лояльність споживачів може допомогти брендам вижити.

В роботі особлива увага приділена аналізу потреб споживача, які кардинально змінилися під час воєнних дій. Підкреслено, що споживачі зміщують фокус на предмети першої потреби, надаючи перевагу функціональному та довговічному одягу, а не модним речам. Підвищений комфорт та надійність стають ключовими характеристиками в одязі.

Розглядаються також приклади успішної адаптації брендів, які використовують свої можливості для допомоги військовим, переселенцям та постраждалим від конфлікту. Це включає, як виробництво спеціалізованого одягу, так і участь у благодійних ініціативах та підтримку місцевих громад. Таким чином, розвиток брендів одягу в умовах воєнного стану стає не лише питанням виживання, але й можливістю для зміцнення зв'язків між бізнесом та суспільством, сприяючи побудові більш стійкої та згуртованої спільноти. Визначено основні напрямки адаптації управління логістикою, серед яких: скорочення ланцюгів постачання, локалізація виробництва та перехід на цифрові канали продажів.

Досліджено, як бренди одягу адаптуються до умов воєнного стану, які стратегії вони використовують для збереження своєї конкурентоспроможності та як вони можуть відігравати важливу роль у підтримці населення під час кризи. Особлива увага приділяється українському контексту, де бренди, попри труднощі, демонструють стійкість та креативність, знаходячи нові шляхи для розвитку і підтримки національної економіки.

Ключові слова: бренд, індустрія моди, дизайн, воєнний час, емоційний зв'язок, конкуренція.

Olga PANASOVA,

orcid.org/0009-0006-5534-1170

*Master in Design at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) olyagromova502@gmail.com*

Olena SLITYUK,

orcid.org/0000-0001-9058-9979

*Candidate of Technical Sciences
Associate Professor at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) elena1200elena@gmail.com*

Serhii LAVRUSENKO,

orcid.org/0009-0003-8064-7567

*Assistant at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kiev, Ukraine) lavrik_creative@icloud.com*

DEVELOPMENT OF CLOTHING BRANDS UNDER MARTIAL LAW

The study is devoted to the analysis of the peculiarities of the work of clothing brands in wartime. The questions addressed in this paper are aimed at exploring the unique challenges faced by companies in this sector during critical times, identifying the pressures on their operations, supply chains and consumer engagement strategies. The analysis of scientific developments on the problems of brand building strategy in conditions of economic instability, ways of using innovations to overcome crisis conditions was carried out. The study focuses on the emotional component of the relationship between brands and consumers, which becomes especially important in times of war, when consumer loyalty can help brands survive.

In the work, special attention is paid to the analysis of consumer needs, which changed radically during the war. It is emphasized that consumers are shifting their focus to basic necessities, giving preference to functional and durable clothing rather than fashionable items. Increased comfort and reliability are becoming key characteristics in clothing.

Examples of successful adaptation of brands that use their capabilities to help military, displaced and conflict victims are also considered. This includes the production of specialized clothing, as well as participation in charitable initiatives and support of local communities. Thus, the development of clothing brands under martial law becomes not only a matter of survival, but also an opportunity to strengthen the ties between business and society, helping to build a more sustainable and cohesive community. The main areas of adaptation of logistics management have been determined, including: reduction of supply chains, localization of production and transition to digital sales channels.

It examines how clothing brands adapt to martial law, what strategies they use to remain competitive, and how they can play an important role in supporting the population during a crisis. Special attention is paid to the Ukrainian context, where brands, despite difficulties, demonstrate stability and creativity, finding new ways to develop and support the national economy.

Key words: *brand, fashion industry, design, wartime, emotional connection, competition.*

Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану створює серйозні виклики для бізнесу, особливо в галузях, які традиційно орієнтовані на споживача, таких як індустрія моди. Оскільки основний фокус національних ресурсів змістився на оборону та гуманітарні зусилля, роздрібна торгівля та сектор моди зазнають значних перебоїв у роботі. Основною задачею брендів у ці складні часи, це знайти інноваційні способи адаптуватися і залишитись конкурентоспроможними, підкреслюючи свій потенціал, не лише як комерційних підприємств, а і як важливих соціальних гравців (Гараніна, Зіркевич, 2022).

Розвиток брендів одягу в умовах воєнного стану є надзвичайно складним завданням, що вимагає від компаній високого рівня адаптивності, інно-

ваційності та соціальної відповідальності. Попри численні виклики, бренди, які здатні швидко реагувати на зміни, переорієнтовувати свої бізнес-моделі та активно взаємодіяти з суспільством, можуть не лише зберегти свій бізнес, але й знайти нові можливості для зростання і зміцнення своєї позиції на ринку. Успіх у цих умовах залежить від здатності компаній бути гнучкими, підтримувати зв'язок зі споживачами та проявляти відповідальність перед суспільством.

Аналіз досліджень. Проблеми, пов'язані зі створенням успішних торгових марок, широко обговорюються в науковій літературі. Зокрема, такі автори як, Дж. К. Веркман, Г. Чармессон, аналізують процес створення сильних брендів та їх сприйняття споживачами. Автори розглядають стратегії побудови

бренду в умовах змінних ринкових ситуацій, що є релевантним для компаній, які намагаються зберегти свою позицію на ринку під час війни.

Механізми побудови капіталу бренду та управління ним у складних економічних умовах, розглянуто в роботі Д. Аакера, в якій було закладено основи сучасного бренд-менеджменту, визначаючи компоненти капіталу бренду та підходи до його підтримки в умовах економічної нестабільності (Aaker, 2012). Управління брендами та маркетинговими стратегіями в умовах війни також є центральною темою й у роботах Ф. Котлера, де розглядається адаптація стратегій до мінливих умов ринку (Kotler, Armstrong, 2018). Нассім Ніколас Талеб запропонував концепцію антикрихкості, що пояснює, як компанії можуть не тільки переживати кризи, але й виходити з них сильнішими.

В дослідженнях Кротової Т.Ф. та Висоцької В.В. розглядається як війна вплинула на українську індустрію моди, показано шляхи використання інновацій для подолання кризових умов. Одним із шляхів, який пропонується розглядати як спосіб економії ресурсів країни під час війни – є дизайнерська концепція переробки одягу для вторинного вжитку, яка завдяки своїм економічним, екологічним та естетичним властивостям надає нового життя використаним речам (Висоцька, Кротова, 2024).

Також дослідники акцентують на важливості дослідження потреб споживача для визначення попиту ринку дизайну в реаліях війни (Висоцька, Кротова, 2023).

Таким чином, останні наукові праці та аналітичні звіти фокусуються на кількох ключових аспектах, які є критично важливими для розуміння ситуації та розробки стратегій для брендів одягу під час війни. Аналіз наявних досліджень у сфері розвитку брендів одягу в умовах воєнного стану показує, що ця тема є відносно новою і має велику актуальність.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз та дослідження механізмів, що дозволять брендам одягу допомогти адаптуватися, вижити та розвинути в умовах воєнного стану. Це дослідження спрямоване на вивчення викликів, з якими стикаються компанії цього сектору в такі критичні часи, визначення тиску, який чиниться на їх діяльність, ланцюги постачання та стратегії залучення споживачів.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан є екстремальним випробуванням для бізнесу, особливо для брендів одягу, які залежать від стабільних ланцюгів постачання, постійного попиту та можливості ефективно комунікувати зі споживачами. У цьому контексті важливо зрозуміти, як бренди можуть адаптуватися до цих змінних і нестабільних умов, забезпечуючи не лише виживання, але й

подальший розвиток. Протягом останнього десятиліття дослідники та бізнес-експерти вивчали, як бізнес, зокрема бренди одягу, адаптуються до руйнівних зовнішніх умов, таких як війни, політична нестабільність та економічна невизначеність. Одним із яскравих прикладів є українська індустрія моди, яка, навіть попри запровадження воєнного стану, продемонструвала неабияку стійкість і креативність.

Розвиток брендів одягу під час кризи, особливо в умовах воєнного стану, представляє унікальний набір викликів. В такий час бренди повинні швидко еволюціонувати у своїй філософії та підходах до дизайну, щоб відповідати змінним потребам споживачів під час кризи (Тараненко, Ковшова, 2020). Для модних брендів така адаптація полягає не лише в тому, щоб впоратися з перебоями в ланцюжку постачання, а й у тому, щоб реагувати на зміну споживчих пріоритетів. Економічний спад і зниження купівельної спроможності споживачів, змушують бренди переглядати свої цінові стратегії та виробничі витрати. Щоб залишатися конкурентоспроможними, бренди повинні знайти баланс між доступністю та збереженням якості, що є загальним викликом для бізнесу під час кризи.

У воєнний час споживачі, як правило, зміщують фокус на предмети першої потреби, надаючи перевагу функціональному та довговічному одягу, а не модним речам. Споживачі все частіше звертають увагу на стійкі матеріали, водонепроникні тканини, багатофункціональні елементи, тому підвищений комфорт та надійність стали ключовими характеристиками одягу. Бренди, які орієнтують свої колекції на задоволення цих потреб, можуть зберегти свою актуальність і частку ринку, а такі продукти, як тактичний або захисний одяг, верхній одяг, пристосований до суворих умов, та захисне спорядження стають все більш необхідними. Компанії, які можуть зосередити свій дизайн на основних, утилітарних продуктах, мають більше шансів зберегти ідентичність свого бренду та актуальність на ринку, навіть коли економічні умови нестабільні.

Під час воєнного стану бренди одягу покликані не лише реагувати на нагальні функціональні потреби, а й передавати через свої творіння ідеї стійкості, солідарності та ідентичності. У кризових ситуаціях бренди виходять за межі типової комерційної ролі, багато з них долучаються до гуманітарних зусиль, що розширює їх соціальний вплив. Бренди більше не зосереджені виключно на отриманні прибутку, вони стали активними учасниками національних зусиль з відновлення та підвищення стійкості. Багато брендів долучилися до підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), жертв конфлікту та військовослужбовців,

передаючи одяг, надаючи фінансову допомогу або співпрацюючи з неприбутковими організаціями. Така діяльність допомагає позиціонувати бренди одягу як соціально відповідальних суб'єктів, для яких добробут населення є пріоритетом під час кризи. Експерти зазначають, що бренди, які узгоджують свій дизайнерський підхід із гуманітарною допомогою та підтримкою, можуть зміцнити свою репутацію та лояльність клієнтів. Наприклад, українські бренди Kachorovska та Syndicate вийшли за рамки простого забезпечення одягом внутрішньо переміщених осіб та солдатів, вони використали свої платформи для посилення підтримки громади, перетворивши дизайн на інструмент солідарності та стійкості. У часи воєнного стану такі дії можуть зміцнити емоційний зв'язок між брендами та споживачами, посилюючи відчуття спільної мети. Ці кризові інновації переосмислюють те, що означає бути «антикрихким» у дизайні – виходячи за межі естетики, щоб охопити довговічність, адаптивність і навіть символізм, оскільки одяг стає одночасно і функціональним спорядженням, і заявою про стійкість.

Участь брендів одягу у військових діях також виходить за рамки пожертв. Деякі з них переорієнтували свої виробничі потужності на виготовлення предметів, які безпосередньо допомагають військовим, наприклад, бронезилетів, або медичної форми. Цей зсув демонструє прагнення адаптуватися не лише до потреб ринку, а й до нагальних потреб країни в умовах воєнного стану. Ця подвійна функція – економічне виживання та соціальна відповідальність – стає ознакою стійкості бренду.

Війна руйнує звичні ланцюги постачання матеріалів, ускладнює виробництво і доставку готової продукції, це змушує бренди шукати нові джерела сировини та виробничі потужності, часто зосереджуючи увагу на локальних постачальниках або диверсифікації постачання.

В умовах війни ефективне управління логістикою стає критично важливим (Гараніна, Зіркевич, 2022). Серед основних напрямків адаптації – скорочення ланцюгів постачання, локалізація виробництва та перехід на цифрові канали продажів. Українська індустрія моди є яскравим прикладом того, як бренди повинні адаптувати свої підходи до дизайну, щоб відповідати логістичним перешкодам і мінливим потребам ринку.

Зменшення кількості проміжних ланок у ланцюгу постачання дозволяє знизити ризики і забезпечити більш надійне постачання продукції. Діджиталізація логістичних процесів дозволяє більш ефективно управляти запасами, відслідковувати поставки і швидше реагувати на зміни в ситуації.

Локалізація виробництва також має ключове значення. Виробництво ближче до основних рин-

ків збуту допомагає знизити ризики, пов'язані з логістикою, і забезпечує стабільність постачання навіть у кризових умовах. Оскільки через геополітичну нестабільність міжнародні ланцюги постачань часто порушуються, сьогодні українські бренди все частіше звертаються до локальних постачальників і виробників. Для українських модних брендів налагодження партнерства з регіональними постачальниками та виробниками не лише забезпечує безперервність виробництва, а й сприяє економічній стійкості завдяки підтримці місцевої робочої сили.

Умови воєнного стану підштовхують бренди до активної діджиталізації. Закриття фізичних магазинів або їхня неповна функціональність вимагає від брендів активного розвитку онлайн-каналів продажів. Вебсайти, мобільні додатки та соціальні мережі стають основними платформами для продажу і взаємодії зі споживачами. Все це вимагає від брендів інвестицій у створення або покращення інтернет-магазинів, розвитку мобільних додатків і посилення присутності в соціальних мережах.

У період війни особливо важливою стає комунікація бренду зі споживачами. Саме соціальні мережі стають основним каналом для комунікації зі споживачами, де бренди можуть ділитися новинами, акціями, ініціативами та отримувати зворотний зв'язок. Під час війни відкрита і прозора комунікація зі споживачами є надзвичайно важливою. Бренди, які активно підтримують локальні спільноти і беруть участь у гуманітарних ініціативах, отримують більшу підтримку від споживачів і зміцнюють свою репутацію. Наприклад, багато українських брендів використовують свої платформи для підвищення обізнаності про війну, просування благодійних ініціатив та безпосередньої підтримки переміщених осіб або працівників на передовій.

Традиції, культурні звичаї та соціальні рухи також глибоко впливають на вибір дизайну (Висоцька, Кротова, 2024). Бренди одягу часто орієнтуються на культурні норми, які впливають на певні стилі чи матеріали, балансуючи між необхідністю поважати місцеві звичаї та бажанням просувати нові ідеї. Зрушення в рівні доходів і політичні реформи безпосередньо впливають на попит, особливо в часи національної кризи, коли функціональний одяг має перевагу над високою модою. Ці зміни впливають на всі аспекти модної індустрії, включаючи виробництво, маркетинг і стратегії брендів. Створення свіжої та інноваційної ідентичності бренду може вдихнути нове життя в бізнес, що перебуває у скрутному становищі, дозволивши йому краще резонувати зі споживачами та зайняти свою нішу на конкурентному

ринку. Побудова сильного бренду передбачає не лише створення унікального продукту, а й чітке позиціонування на ринку, яке привертає увагу цільової аудиторії (Kolisnyk O., 2023). Незалежно від того, чи визначає бренд себе на основі розкоші, доступності, сталого розвитку або інноваційного дизайну, він повинен створити переконливу пропозицію, щоб залучити й утримати клієнтів.

В Україні вплив воєнного стану змінює як економічний ландшафт, так і психологічний стан споживачів, створивши виклики для брендів одягу. Компанії, які досягли успіху в цьому середовищі, – це ті, що підлаштовують свої комунікаційні стратегії під суспільні цінності, підкреслюючи дизайн, який уособлює стійкість, єдність та патріотизм. Бренди, які резонують з цими спільними почуттями, зміцнюють свій емоційний зв'язок зі споживачами, сприяючи глибшій лояльності, вбудовуючи ці цінності безпосередньо у свій дизайн.

Висновки. В роботі представлені питання, пов'язані з вивченням особливостей роботи брендів одягу у воєнний час. Проаналізовані розробки з проблем стратегії побудови бренду в умовах економічної нестабільності. Особлива увага приділена аналізу потреб споживача, які зміщують фокус на предмети першої потреби, надаючи перевагу функціональному та довговічному одягу. Дослідження фокусується на емоційному компоненті стосунків між брендами та споживачами, що стає особливо важливим під час війни, коли лояльність споживачів може допомогти брендам вижити. Визначено основні напрямки адаптації управління логістикою, серед яких: скорочення ланцюгів постачання, локалізація виробництва та перехід на цифрові канали продажів. Досліджено, як бренди одягу адаптуються до умов воєнного стану, які стратегії вони використовують для збереження своєї конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцька В., Кротова Т. Апсайклінг в дизайні: рефлексія на події військового стану в Україні. Актуальні проблеми сучасного дизайну: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (27 квітня 2023). Київ: КНУТД, 2023. С. 172–175. URL: https://er.knutd.edu.ua/155/123456789/24623/1/APSD_2023_V1_P172-175.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
2. Висоцька В.В., Кротова Т.Ф. Дослідження потреб споживача як один із ключових підходів визначення попиту ринку дизайну в реаліях війни. Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали IV Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2023 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 62–67. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/26697/1/Innovatyka2023_V2_P062-067.pdf (дата звернення: 18.10.2024).
3. Гараніна О., Зіркевич В. Адаптація трендів під час війни та вплив України на світову моду. Збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції текстильних та фешн технологій KyivTex&Fashion, м. Київ, 20 жовтня 2022 року. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 91–92. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/22865/1/KyivTex%26Fashion_2022_P091-092.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
4. Тараненко А. О., Ковшова І. О. Дослідження споживчої поведінки при створенні бренду компанії. *International scientific e-journal ЛОГОС*. №9, 2020 URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.09.25.html>
5. Aaker D. A. *Building Strong Brands*. Simon & Schuster, Limited, 2012. 400 p.
6. Kolisnyk, O., Hovhannisyanyan, S., Pasko, O., Khynevych, R., Slityuk, O. (2023). The philosophy of modern graphic design. *Synesis*, 15(4), P. 46–65. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/2724>
7. Kotler, P., & Armstrong, G. *Principles of Marketing* (17th ed.). Pearson. 2018. 736 p.

REFERENCES

1. Vysotska V., Krotova T. (2023). Apsaiklinh v dyzaini: refleksiia na podii viiskovoho stanu v Ukraini [Upcycling in design: reflection on the events of martial law in Ukraine]. *Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference «Topical Issues Of Modern Design»*. Vol. 1, pp. 172–175. URL: https://er.knutd.edu.ua/155/123456789/24623/1/APSD_2023_V1_P172-175.pdf. [in Ukrainian].
2. Vysotska V., Krotova T. (2023). Doslidzhennia potreb spozhyvacha yak odyin iz kliuchovykh pidkhodiv vyznachennia popytu rynku dyzainu v realiiakh viiny [Research on consumer behaviour and needs as one of the key approaches to determining design market demand in the realities of war]. *Innovation in education, science and business: challenges and opportunities: materials of the 4th All-Ukrainian conference of students of higher education and young scientists*, pp. 62–67. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/26697/1/Innovatyka2023_V2_P062-067.pdf [in Ukrainian].
3. Garanina O., Zirkevich V. (2022). Adaptatsiia trendiv pid chas viiny ta vplyv Ukrainy na svitovu modu [Adaptation of trends during the war and Ukraine's influence on world fashion]. *Collection of abstracts of reports of the 6th International scientific and practical conference of textile and fashion technologies KyivTex&Fashion*, pp. 99–103. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/22865/1/KyivTex%26Fashion_2022_P091-092.pdf [in Ukrainian].
4. Taranenko A., Kovshova I. (2020). Study of consumer behavior when creating a company brand [Doslidzhennia spozhyvchoi povedinky pry stvorenni brendu kompanii]. *International scientific e-journal ЛОГОС*. № 9, URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.09.25.html> [in Ukrainian].
5. Aaker D. A. (2012). *Building Strong Brands*. Simon & Schuster, Limited, 400 p.
6. Kolisnyk, O., Hovhannisyanyan, S., Pasko, O., Khynevych, R., & Slityuk, O. (2023). The philosophy of modern graphic design. *Synesis*, 15(4), 46–65. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/2724>
7. Kotler, P., & Armstrong, G. (2018). *Principles of Marketing* (17th ed.). Pearson. 736 p.

УДК 782:792.54:792.09(450)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-8>

Олена ПОНОМАРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3726-489X
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри історії світової музики
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) ponomarenkoolena1970@gmail.com

ПОДІЇ ОПЕРНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЇ

Здійснено аналіз сучасних методів втілення оперних подій в музичному житті Італії. Актуальність теми зумовлена необхідністю визначити шляхи розвитку і подальшого осмислення нових управлінських і маркетингових підходів, які впливають на розвиток комунікації між оперним театром, містом і публікою, а також потребою перейняти їхній досвід, важливий для оперного життя загалом і в Україні зокрема. Розглянуто специфіку різноманітних оперних подій Театру Сан Карло (Teatro San Carlo) в соціокультурному просторі Неаполя, їхня мета – привернути увагу потенційного глядача, зацікавити його подіями в оперному театрі. Підкреслено, що продукція театру – вистава – є послугою, споживати яку можна лише у процесі її виробництва. Виявлено роль сучасного оперного театру: по-перше, як ініціатора художньої комунікації; по-друге, як керівника складної системи соціальної комунікації. З'ясовано, що в сучасному соціумі це пов'язано з різними формами і видами втілення проєктів оперного театру та іншими соціокультурними інститутами міста – музеями, консерваторією, музичним фестивалем тощо. Наголошено на проєктах, які знайомлять глядача з різними аспектами діяльності оперного театру – від організації до кульмінації заходу, який пов'язує саме з подією в музичному житті Італії. Охарактеризовано проєкти Музею пам'яті й музики МеМус (MeMus), виставки «Prêt à parterre: мода в Сан-Карло» («Prêt à Parterre: di Moda in Modi al San Carlo»), оперного фестивалю просто неба «Regione Lirica» («Оперний регіон»). Відзначено, що основна мета проєктів – зацікавити публіку, для якої відвідування театру в різні епохи є своєрідним ритуалом, який впливає на моду і смаки суспільства, відображаючи культурні та історичні трансформації часу. Виявлено, що оперні події в музичному житті Італії мають свої константи: агенс, час, місце створення, сценарій. Одні події спричиняють інші, характеризуються миттєвим входженням у музичне життя, мають властивість впливати на свідомість людини, коли вона довго відчуває і пам'ятає емоції, викликані ними. Зазначено, що основна мета і провідний імідж оперних подій – зацікавити публіку, сформувати театральну аудиторію, залучити глядача, створити оперу, доступну для кожного, а також продемонструвати світу історичні й мистецькі пам'ятки італійських міст, зберегти для наступних поколінь італійські музичні проєкти як національний оперний бренд.

Ключові слова: подія, оперний театр, оперний фестиваль, оперне мистецтво, музичне життя сучасної Італії, композиторська творчість, засоби музичної виражальності, соціокультурний інститут, менеджмент музичного мистецтва, маркетинг.

Olena PONOMARENKO,
orcid.org/0000-0002-3726-489X
Candidate of Art Criticism, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of World Music History
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) ponomarenkoolena1970@gmail.com

EVENTS IN THE OPERATIC LIFE OF MODERN ITALY

An analysis of modern methods of implementation of opera events in the musical life of Italy was carried out. The relevance of the topic is due to the need to determine the ways of development and further understanding of new management and marketing approaches that affect the development of communication between the opera house, the city and the public, as well as the need to adopt their experience, which is important for opera life in general and in Ukraine in particular. The specifics of various opera events of the Teatro San Carlo in the socio-cultural space of Naples are considered, their purpose is to attract the attention of the potential audience, to interest them in the events in the opera house. It is emphasized that the production of the theater – the performance – is a service that can be consumed only in the process of its production. The role of the modern opera house has been revealed: firstly, as an initiator of artistic communication; secondly, as the head of a complex social communication system. It has been found that in modern society this is connected with various forms and types of implementation of projects of the opera house and other socio-cultural institutions of the city – museums, conservatory, music festival, etc. Emphasis is placed on projects that acquaint the viewer with various aspects of the opera house – from the organization to the culmination of the event, which is

associated precisely with an event in the musical life of Italy. The projects of the Museum of Memory and Music MeMus, the exhibition «Prêt à Parterre: di Moda in Modi al San Carlo», the open-air opera festival «Regione Lirica». It is noted that the main goal of the projects is to interest the public, for whom visiting the theater in different eras is a kind of ritual that affects the fashion and tastes of society, reflecting the cultural and historical transformations of time. It was revealed that opera events in the musical life of Italy have their own constants: time, place of creation, scenario. Some events cause others, are characterized by an instant entry into musical life, have the property of influencing a person's consciousness when he feels and remembers the emotions caused by them for a long time. It is noted that the main goal and leading image of opera events is to interest the public, form a theater audience, attract the audience, create an opera accessible to everyone, as well as demonstrate to the world the historical and artistic sights of Italian cities, preserve Italian musical projects as a national heritage for future generations opera brand.

Key words: event, opera house, opera festival, operatic art, musical life of modern Italy, composer's work, means of musical expression, sociocultural institute, management of musical art, marketing.

Актуальність теми дослідження. Сучасна оперна сцена в Італії є ареною постійного експериментування, втілення нових ідей, різних форм музично-театральних рішень і культурно-мистецьких проєктів. Внаслідок цього зросло зацікавлення публіки оперним мистецтвом, підтверджуючи, що сучасний оперний театр – яскраве явище в музичному житті Італії. Тому аналіз сучасних методів функціонування оперних проєктів в італійському оперному житті є актуальним, він дає змогу визначити шляхи розвитку і подальшого осмислення нових управлінських і маркетингових підходів, які впливають на розвиток комунікації між оперним театром, містом і публікою, а також переймати цей досвід, важливий для музичного життя загалом і в Україні зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. В українському музикознавстві дослідники досі не звертали уваги на те, що поняття «подія», поширене у працях зарубіжних філософів – Мартіна Гайдеггера (Martin Heidegger) і Романа Інгардена (Roman Ingarden), має сприяти більш глибокому розумінню сучасних процесів в оперному житті взагалі та Італії зокрема. Це стосується не тільки постановки вистав, а й різножанрових заходів, пов'язаних з оперою й орієнтованих на публіку. Основна їх мета – зацікавити оперою не тільки елітарну аудиторію, а й широке коло шанувальників оперного мистецтва.

Термін «подія» пов'язують з ім'ям німецького філософа ХХ століття М. Гайдеггера, який одним із перших здійснив спробу описати й осмислити цю категорію у праці «Закон тотожності». Дослідник визначає, що подія – це лише те, що ми часом називаємо «випадок» або «пригода». Тут воно використовується тільки в однині. Те, що ним позначається, має місце як одиничне, не одноразове, а єдине [унікальне – О. П.].

У доповіді «Буття і час» М. Гайдеггер вживає поняття *das Ereignis* – «подія» і трактує його як присвоєння (від слова *ereignen* – годитися, підходить), а *ereignen* – присвоювати. Дослідники цього поняття в гайдеггеріанській філософії наголошують на тому, що в сучасній німецькій мові дієс-

лова з коренем *erignen* мають значення різних дій з власністю, наприклад *übertragen* – передавати, переводити щось у власність. М. Гайдеггер переосмислює «присвоєння» (відповідно до *eigen* – свій, особистий, особливий) як «висвоєння, уособлення, відокремлення». Таким чином, поняття *Das Ereignis* – «подія», як його вживав М. Гайдеггер, дає можливість усьому бути самим собою, йти до себе, вишукуючи, освоюючи, відокремлюючи передусім особливе й унікальне: «Подія є внутрішньо мерехтлива область, в якій стикаються людина і буття у своїй сутності і досягають своєї сутнісної природи» (Гайдеггер, 1927: 68).

Польський філософ Роман Інгарден у праці «Спір про існування світу» зазначає, що події характеризуються тим, які не мають жодної тривалості. Вони є результативними завершеннями процесів або їх початками, іноді їх перетином. Процес ніби приводить до події, а вона, завершуючи процес, постає по відношенню до нього вже чимось новим: «Загалом, не може бути подій, які б відбувались без будь-якої процесуальної підготовки і які б не мали жодних, хоча б нетривалих і малозначних наслідків (у вигляді деякого тривалого стану, емоції чи якогось нового процесу, чи навіть безлічі процесів)» (Ingarden, 1981: 123).

Українські дослідники, звертаючись до праць М. Гайдеггера і Р. Інгардена, визначають, що категорія «подія» має такі характеристики: 1) віднесеність до життєвого простору; 2) належність до магістральної лінії життя; 3) динамічність та кульмінативність; 4) сценарність; 5) цілісність; 6) одиничність; 7) переважне включення в інтерпретуючий контекст; 8) кульмінаційна позиція у просторово-часовому поєднанні з іншими подієвими об'єктами, які є субстратом події [загальна матеріальна основа проєкту, пов'язана з менеджментом і маркетингом в організації оперних подій – О. П.].

Проблема функціонування оперного мистецтва в сучасному соціокультурному просторі привертає увагу й українських дослідників. Так, специфіку сучасної опери розглядає Л. Кияновська у статті «Опера як ринок: вистава як маркетинговий хід» (Кияновська, 2010). Ю. Чекан досліджує опер-

ний театр в контексті розвитку новоєвропейської музичної культури крізь призму музичної інфраструктури (монографія «Світ, котрий насправді є... Оперний театр в інфраструктурі музичного життя») (Чекан, 2024).

Італійському оперному театру і сучасним оперним фестивалям присвячена монографія М. Р. Черкашиної-Губаренко «Оперний театр у мінливому часопросторі», у якій оперний театр розглянуто в тісному зв'язку з міським культурним середовищем, наголошено, що оперний театр завжди посідав особливе місце в італійських містах, був їхнім художнім, духовним, моральним, навіть топографічним центром. Тому незаперечним є творчий внесок оперних проєктів у розвиток італійських міст, а також значна роль влади, її зацікавленість у таких заходах, адже вони популяризують історію міста, його пам'ятки: «Туристичний аспект тісно пов'язаний з художнім буквально у всіх без винятку фестивалях. При цьому враховуються зацікавлення місцевих жителів і влади у різноманітній тематиці, завдяки якій пізнаються історія краю та його пам'ятки».

Оперні фестивалі стали неодмінним атрибутом літнього туристичного сезону в Європі. Вони відбуваються у великих музичних центрах і в маленьких курортних містечках, у стаціонарних приміщеннях і в оточенні мальовничої природи та старовинної архітектури, яка часто виконує роль природних декорацій» (Черкашина-Губаренко, 2015: 24).

Розглядаючи оперне життя сучасної Італії, важливо проаналізувати не тільки його музичну складову, а й специфіку менеджерської і маркетингової стратегій. Питання, що стосуються втілення цих проєктів, розкрито в спеціальних дослідженнях з маркетингу культури, у яких автори поєднують теоретичні і практичні знання, спираючись переважно на власний досвід організації оперних подій. Серед них зазначимо працю італійських дослідників Чечілії Балестра (Cecilia Balestra) і Альфонсо Малагуті (Alfonso Malaguti) «Організація музики. Законодавство, виробництво, розповсюдження, управління в італійській системі» («Organizzare musica. Legislazione, produzione, distribuzione, gestione nel sistema italiano»). Вони зазначають, що організація оперних проєктів – це скоординоване управління всіх, хто бере участь в організаційному процесі, щоб зацікавити публіку і залишити незабутні враження (Balestra, Malaguti, 2006).

Дж. Х. Гілмор (James H. Gilmore) і Дж. Б. Пайн (Joseph B. Pine) у праці «Економіка вражень. Робота – це театр, а кожен бізнес – сцена» розглядають процес зародження «економіки вражень», орієнтованої на відчуття споживачів. В умовах високої конкуренції на ринку, перенасиченому

товарами і послугами, бренди, щоб виділитись серед конкурентів, мають надавати споживачеві досвід, який запам'ятовується, створюючи цим тісний емоційний зв'язок між покупцями і продуктом [публікою та оперним проєктом – О. П.] (Gilmore, Pine, 1999).

Мета статті – виявити специфіку втілення оперних подій Театру Сан Карло (Teatro San Carlo) в соціокультурному просторі Неаполя, їх зв'язок з містом і публікою, розглянути форми і види креативних проєктів, які привертають увагу потенційного глядача, зацікавлюють його.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно показовою для музичного життя в сучасній Італії є креативні оперні проєкти, які стають унікальними подіями. Ця тенденція набуває особливої динаміки. У музикознавстві набули поширення різні інтерпретації феномена «музичне життя». Ми спираємося на думку вчених, які розглядають його як процесуально-динамічне явище. Його розвиток в сучасному соціокультурному просторі Італії характеризується високим професійним рівнем, а музичні події відомі у світовому музичному соціумі як італійський культурний бренд. Калейдоскоп цих подій формує картину музичного життя, в якому визначальну роль відіграє менеджмент, який ґрунтується на синергії і співпраці між усіма суб'єктами управління й розвитку цього процесу.

У зв'язку з цим постає необхідність уточнити сутність двох явищ – «музичне життя» і «музична культура», які репрезентують музичну дійсність. Зміст музичного життя сприймається й оцінюється невіддільно від музичної культури і завдяки їй. Як зазначають дослідники, на певному етапі складно розрізнити музичне життя і музичну культуру. Діалектика взаємозв'язку і взаємозалежності цих двох елементів музичної дійсності виявляється в тому, що характеристика одного елемента спочатку містить в собі характеристику іншого і навпаки. Сприйняття й аналіз музичного життя неможливі поза музичною культурою, яка стає його органічною складовою.

У музичному житті сучасної Італії оперні проєкти – це події, сповнені унікальної атмосфери колективного свята, публіка надовго запам'ятовує їх. У них видозмінені традиційні контакти сцени і залу, відносини театру і суміжних виконавських мистецтв, налагоджений діалог з публікою. Організація видовищ вимагає витрат, які відшкодовують в необхідному обсязі держава, меценати чи глядачі. Продукція театру – вистава – є послугою, споживати яку можна лише у процесі її виробництва. Зважаючи на це, зазначимо, що сучасний оперний театр – це не тільки ініціатор художньої комунікації, а й керівник складної системи соціальної комунікації, яку здійснює спільно з іншими

соціокультурними інститутами міста – музеями, консерваторією, музичним фестивалем тощо.

Серед проєктів, які знайомлять глядача з різними аспектами діяльності оперного театру – від організації до кульмінації заходу, і які стали подією в музичному житті Неаполя – Музей пам'яті й музики MeMus (MeMus – Memoria e Musica). Музей розпочав свою роботу 1 жовтня 2011 року. «MeMus» – це не тільки музей та історичний архів Театру Сан Карло, а сучасний багатфункціональний культурний центр, проєкти якого присвячені історії італійської опери загалом і неаполітанської зокрема. Він розташований у приміщеннях Королівського палацу і оснащений найсучаснішими технологіями, має велику виставкову площу – 300 квадратних метрів, віртуальну 3D-галерею, зал для заходів не менш як на 50 місць. На виставках експонуються фотографії, програми вистав, костюми, історичні документи, листи, які, зокрема й завдяки аудіоархіву музики та зображенням на відео, посилюють враження. Серед експонатів є музичні інструменти.

На стендах з текстом про історію театру використано шрифт Брайля (фр. Braille), а також мультимедійні матеріали із сурдоперекладом. Тому музей можуть відвідувати всі охочі, до того ж, багато матеріалів розраховано на дитячу аудиторію.

18 грудня 2021 року в музеї MeMus відбулась виставка «Prêt à parterre: мода в Сан-Карло» («Prêt à Parterre: di Moda in Modi al San Carlo») – ще одна яскрава подія театру. Вона присвячена глядачам, для яких відвідування театру в різні епохи становить своєрідний ритуал, який впливає на моду і смаки суспільства, відображаючи культурні й історичні трансформації часу. Назва проєкту (Prêt à parterre / Prêt à porter¹) містить метонімію² – перенесення назви одного предмета на інший. Тут домінує слово «партер» – нижній поверх глядацького залу в театрі, він вміщує багато публіки, яка є головною в цьому проєкті. Щодо Венеційського оперного театру, Ю. Чекан зазначає, що спочатку основна ідея італійського оперного театру була загальнодоступною: «Тут в одному просторі, хоча й на різних його щаблях, водночас знаходились і в той чи інший спосіб взаємодіяли між собою представники різних соціальних груп, репрезентанти

різних культурних прошарків і традицій: від придворної аристократії до міщан, від багатих чиновників до не дуже заможних подорожників, повій та гондольєрів (які у Венеції мали право безкоштовного відвідування театрів). Такий соціально-становий коктейль і, відповідно, зіткнення різних габітусів, поведінкових патернів, відсутність обов'язкових та загальноновизнаних правил етикету зумовлювали значно вільніші манери. Представники “простої публіки”, що знаходились у партері, “безперестанно входили, виходили, скалозубили, через весь зал, а між гондольєрами нерідко виникали сварки”» (Чекан, 2024: 189).

Навпаки, Театр Сан Карло від самого початку (від 4 листопада 1737 року) пов'язаний з королем і його оточенням. Це зумовило найголовніші нововведення в італійській культурі того часу. Карл III Бурбонський (1716–1788) (Carlo III di Borbone), король двох Сіцилій, прагнув створити новий театр, який, по-перше, став би символом монархії Бурбонів. Не випадково для цього було обрано день Святого Карло, день іменин короля, який і дав назву театру – «неперевершений». По-друге, його розкішна й вишукана будівля мала підкреслювати європейську ідентичність з містом, яке претендувало на статус театральної столиці: «<...> у якому видовище й театр в його різних жанрах були характерними персонажами цього міста» (Croce, 1992: 186).

Варто відзначити, що спочатку цей театр був культурним центром, в якому збирались представники неаполітанської знаті. Тодішня преса свідчить, що неаполітанці були в захопленні, відвідавши новий театр, «який, завдяки своїй вишуканості, досконалій архітектурі і симетрії, не має іншого в Італії, та і в Європі, який міг би зрівнятися з ним <...> наш государ, король <...> всі ложі заповнювали пані в дуже дорогих сукнях, прикрашених дорогоцінним камінням, а також лицарі в багатому парадному одязі» (Croce, 1992: 187).

Про ставлення глядачів до театру, особливо в Італії, свідчить і вбрання публіки, яка відвідувала його. Це давня традиція, адже опера завжди була суспільною й інтелектуальною подією, в якій спільнота мала можливість разом з королем і знаттю долучитися до цього надзвичайного видовища. Неаполітанська публіка завжди прагнула постати у найкращому вигляді, продемонструвати себе на вищому соціальному рівні, гідному рівня короля. Навіть сьогодні в театрах Європи і в Театрі Сан Карло панує атмосфера свята, яка ніби «застигла в часі», престижність відвідування оперних вистав. Як зазначає Л. Кияновська, про певний соціальний статус особи свідчить її можливість: «<...> потрапити на прем'єру опери в театр, та ще й на добре дороге місце це такий

¹ Прет-а-порте (фр. prêt-à-porter, буквально «готове до носіння») – моделі готового одягу, які визначні модельєри запроваджують в масове виробництво. На відміну від кутюр, одяг прет-а-порте більш доступний за ціною і представлений в широкому асортименті стилів і розмірів.

² Метонімія – різновид метафори. Грецьке слово «метонімія» означає перейменування, тобто перенесення назви одного предмета на інший завдяки суміжності двох предметів, понять тощо.

самий знак певного, достатньо високого шабля на соціальній драбині, як костюм від Армані чи торбинка від Віттона» (Кияновська, 2010: 56).

Центром експозиції виставки була публіка, характер якої відтворений у фото- й відеоматеріалах, зразках одягу та аксесуарах. Незабутні враження справили експонати – неаполітанські сукні від кутюр, які носили на «прем'єрах» і урочистих вечорах, а також місцевих швачок, які мали родинні фабрики в Неаполі. Виставка продемонструвала два напрями в моді – театральні костюми і одяг публіки, які протягом історії були взаємопов'язані.

Цей проект відбувся під патронатом державних структур: регіону Кампанія (Campania) і Управління архівів і бібліографії Кампанії (Soprintendenza archivistica e bibliografica).

Особливу увагу на виставці привертала митці, життя і діяльність яких тісно пов'язані з містом Неаполь. Експонати виставки – фотоматеріали приватної колекції архіву Ріккардо Карбоне (Riccardo Carbone)³, які надав фото світових зірок, учасників подій в Театрі Сан Карло: акторів Софі Лорен, Інгрід Бергман, Тото⁴, Джуліо Андреотті (Giulio Andreotti), режисера Роберто Росселліні (Roberto Rossellini), співачки Марії Каллас. Про звички та звичаї театральної публіки Сан Карло розповідали історичні матеріали з архіву Серджіо Раньї (Sergio Ragni), неаполітанського музикознавця, куратора різних ініціатив, редакційних проєктів і виставок, які відбувались в MeMus. Він відомий італійській публіці своєю видатною колекцією і дослідженнями творчості Дж. Россіні.

Партнерами театру у втіленні цієї ініціативи стали: Музей моди Неаполя – Фонд Мондрагоне (Museo della Moda di Napoli – Fondazione Mondragone), Музей текстилю та моди Елена Альдобрандіні (Museum of Textile and Fashion Elena Aldobrandini). Керівники виставки: директор з інституційних зв'язків і маркетингу Фонду Театру Сан-Карло Еммануела Спедальєре (Emmanuela Spedalieri), куратор історичного архіву та музею MeMus Джованна Тінаро (Giovanna Tinaro),

³ Ріккардо Карбоне (Riccardo Carbone) (Неаполь, 17 жовтня 1897 – Неаполь, 17 грудня 1973) – італійський фотограф, фотожурналіст і архівіст, піонер неаполітанської фотожурналістики. Майже півстоліття він переважно фотографував події, що відбувались в Неаполі, залишивши місту архів, у якому понад півмільйона фотографій.

⁴ Тото (Antonio Focas Flavio Angelo Ducas Comneno De Curtis di Bisanzio Gagliardi) (15 лютого 1898–15 квітня 1967) – італійський комік. Грав у театрах Неаполя й Риму, виступав у вар'єте. У кіно – з 1936 року. Знявся більш як у ста фільмах.

художник з костюмів і директор з пошиття Джузі Джустіно (Giusi Giustino). Оперний театр протягом своєї історії завжди був тісно пов'язаний з модою, а смаки й пріоритети неаполітанської публіки – з містом і театром.

Фестивалі Театру Сан Карло – це ще одна яскрава подія в оперному житті Італії. Фестиваль «Regione Lirica» («Оперний регіон»), його перший проєкт відбувся в липні 2020 року, другий 25 червня – 17 липня 2021 року в Неаполі. У цьому проєкті Театр Сан Карло на центральній площі Пьяцца Плебішито (Piazza Plebiscito) представив концертні версії опер Ж. Бізе «Кармен» і Дж. Верді «Трубадур». Вистава «Кармен» відбулась у виконанні зірок світової сцени: литовської мецо-сопрано Еліни Гаранча (Elina Garanča) – Кармен, американського тенора Брайана Джагде (Brian Jagde) – Дон Хосе, італійського баритона Маттіа Олів'єрі (Mattia Olivieri) – Ескамільйо, диригент – Дан Еттінгер (Dan Ettinger)⁵ з Ізраїлю.

Оперні проєкти просто неба значно відрізняються від класичних оперних постановок в театрі, адже в цих заходах домінує не музичний фактор. Тут дуже цікаві декорації, які охоплюють природний ландшафт і архітектурний ансамбль історичного центру міста, їх світлове вирішення. Цього вечора головні будівлі площі Неаполя – Королівський палац та Базилика Святого Франциска Паоланського (San Francesco di Paola), завдяки підсвічуванню, стали справжніми героями шоу. А ще публіка – вона стала учасником дії. Зоровий сектор з хором, постійно перебуваючи на сцені, візуально утворював своєрідне коло, яке ніби обрамляло площу зовні, а в середині цього уявного кола, на величезній сцені із заліза і дерева, загальною площею 1500 квадратних метрів, розгорталася історія свободи, любові і трагедії героїв Севільї. Світлове оформлення історичних будівель П'яцца Плебішито, архітектура сприяли поширенню музики, що ніби огортала аудиторію, яка, як пише італійський музикознавець Роберто Фаваро (Roberto Favaro): «<...> уявляє себе залученою до абсолютно нового досвіду сприйняття, перебуваючи в центрі величезної інструментальної архітектури» (Favaro, 2010: 120). Драматургія кольору якнайкраще виражала настрої героїв, увіражняючи ліричні і драматичні акценти дії.

Художній потенціал драми виявився завдяки блискучій акторській грі, майстерному співу, оркестровій динаміці, якій зовсім не заважали незначні шуми чи окремі звуки, посилені мікрофоном, а також завдяки колоритному підсвічуванню, яке увиразнювало драматичну канву опери в різно-

⁵ Дан Еттінгер з 2023 року обіймає посаду головного диригента Театру Сан Карло.

колірному спектрі (від ніжно-лілових відтінків спокуси до багряного кольору фатуму), перетворювало «звичайну» форму концерту на яскраве й цікаве дійство.

Висновки. Отже, оперні події в музичному житті Італії мають свої константи: агенс, час, місце створення, свій сценарій. Одні дії спричиняють інші, характеризуються миттєвим входженням у музичне життя, відображаються у свідомості людини, адже вона довго відчуває і пам'ятає емо-

ції, викликані ним. Основна мета і провідний імідж оперних подій – зацікавити публіку, сформувати театральну аудиторію, залучити глядача. У цьому контексті актуально звучать слова суперінтенданта оперного фестивалю «Арена ді Верона» Чечілії Газдіа (Cecilia Gasdia): «Сьогодні опера може бути доступною для кожного», щоб продемонструвати світу історичні й мистецькі пам'ятки італійських міст і зберегти для наступних поколінь музичні проекти як національний оперний бренд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдеггер М. Буття і час. URL: <https://lib.sashko.me/files/2021/03/17/10/17/50/buttya-i-chas.pdf> (Дата звернення: 27.10.2024).
2. Кияновська Л. О. Опера як ринок: вистава як маркетинговий хід. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Сучасний оперний театр і проблеми оперознавства. Вип. 89. Київ, 2010. С. 47–57.
3. Лютий Т. В. Маргінальність у людському бутті. Грані людського буття: позитивні та негативні виміри антропологічного. Київ : Наукова думка, 2010. С. 217–234.
4. Пономаренко О. Ю. Оперний театр в системі соціальної комунікації сучасної Італії. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Історія музики: проблеми, процеси, персони. Вип. 136. Київ, 2023. С. 121–129. DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2023.136.276568> URL : <http://naukvisnykmau.com.ua/issue/view/16546>
5. Філософія Романа Інгардена і сучасність: колективна монографія. За ред. Д. Шевчука. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 232 с.
6. Чекан Ю. Світ, котрий насправді є... Оперний театр в інфраструктурі музичного життя. Львів : Видавництво УКУ, 2024. 236 с.
7. Черкашина-Губаренко М. Р. Оперний театр у мінливому часопросторі. Харків : Акта, 2015. 392 с.
8. Balestra C. e Malaguti A. Organizzare musica. Legislazione, produzione, distribuzione, gestione nel sistema italiano. Milano : Edizione Franco Angeli, 2006. 373 p.
9. Croce B. I teatri di Napoli, a cura di G. Galasso. Milano : Adelphi Edizioni, 1992. 404 p.
10. Favaro R. Spazio sonoro. Musica e architettura tra analogie, riflessi, complicità. Venezia : Marsilio, 2010. 303 p.
11. Gilmore J. H. and Pine B. J. The experience economy: work is theatre & every business a stage. Boston : Harvard Business Press, 1999. 254 p.
12. Ingarden R. Spór o istnienie świata. Warszawa : PWN, 1981. Т. III. 478 s.

REFERENCES

1. Heidegger, M. (1927). *Buttya i chas* [Genesis and time]. Available at: <https://lib.sashko.me/files/2021/03/17/10/17/50/buttya-i-chas.pdf> (accessed: 27.10.2024).
2. Kyianovska, L. O. (2010). Opera yak rynek: vystava yak marketynhovyi khid [Opera as a market: the performance as a marketing ploy]. *Naukovyi visnyk Nacionalnoyi muzychnoyi akademiyi Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. Suchasnyj opernyj teatr i problemy operoznavstva* [Scientific Herald of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Modern opera theater and problems of opera studies]. Issue 89. Kyiv, pp. 47–57. [in Ukrainian].
3. Lyutyj, T. V. (2010). Marginalnist u lyudskomu butti [Marginality in human existence]. *Grani lyudskogo buttya: pozytyvni ta negatyvni vymiry antropokulturnogo* [Facets of human existence: positive and negative dimensions of anthropocultural]. Kyiv : Naukova dumka, pp. 217–234. [in Ukrainian].
4. Ponomarenko, O. Yu. (2023). Opernyj teatr v systemi socialnoyi komunikaciji suchasnoyi Italiyi [Opera house in the social communication system of modern Italy]. *Naukovyi visnyk Nacionalnoyi muzychnoyi akademiyi Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. Istoryia muzyky: problemy, procesy, persony* [Scientific Herald of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Music history: problems, processes, figures]. Issue 136. Kyiv, pp. 121–129. DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2023.136.276568> URL: <http://naukvisnykmau.com.ua/issue/view/16546> [in Ukrainian].
5. Shevchuk, D. (Ed.). (2021). *Filosofiya Romana Ingardena i suchasnist: kolektyvna monografiya*. [The philosophy of Roman Ingarden and modernity: a collective monograph]. Ostrog : Vydavnyctvo Nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya». 232 p. [in Ukrainian].
6. Chekan, Yu. (2024). *Svit, kotryj naspravdi ye... Opernyj teatr v infrastrukturi muzychnogo zhyttya* [The world that really is... The opera house in the infrastructure of musical life]. Lviv : Vydavnyctvo UKU. 236 p. [in Ukrainian].
7. Cherkashina-Gubarenko, M. R. (2015). *Opernyj teatr u minlyvomu chasoprostori* [Opera House in the changing space-time]. Kharkiv : Akta. 392 p. [in Ukrainian].
8. Balestra, C. and Malaguti, A. (2006). *Organizzare musica. Legislazione, produzione, distribuzione, gestione nel sistema italiano* [Organizing music. Legislation, production, distribution, management in the Italian system]. Milano : Edizione Franco Angeli. 373 p. [in Italian].
9. Croce, B. (1992). *I teatri di Napoli, a cura di G. Galasso* [The theatres of Naples, edited by G. Galasso]. Milano : Adelphi Edizioni. 404 p. [in Italian].
10. Favaro, R. (2010). *Spazio sonoro. Musica e architettura tra analogie, riflessi, complicità* [Sound Space. Music and architecture between analogies, reflections, complicities]. Venezia : Marsilio. 303 p. [in Italian].
11. Gilmore, J. H. and Pine, B. J. (1999). *The experience economy: work is theatre & every business a stage*. Boston : Harvard Business Press. 254 p.
12. Ingarden, R. (1981). *Spór o istnienie świata* [The dispute over the existence of the world]. Warszawa : PWN. Т. III. 478 s. [in Polish].

Тетяна ПОПОВА,

orcid.org/0000-0001-5952-0682

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дизайну тканин і одягу

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) porova.tetiana@ksada.org

Владислава ГУРДІНА,

orcid.org/0000-0002-9040-3676

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну тканин і одягу

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) gurdina.vladyslava@ksada.org

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА ТЕНІСНОЇ МОДИ ДЛЯ ЖІНОК

В статті висвітлено розвиток жіночого одягу для тенісу, який був досить популярний у жінок у різні періоди часу і постійно вдосконалювався і змінювався. Так, на початку ХХ ст. жінки, які грали в теніс, були затягнуті в корсети та пояси, прикриті накрохмаленими й довгими до землі спідницями, в сукнях були довгі рукави та жорсткий комір з китового вуса і крилатий капелюх доповнювали спортивний костюм. Жінки грали в теніс в костюмах із фланелі та саржі, а іноді навіть у хутрі, а черевики були на підборах.

У 1884 р. переможниця в турнірі Вімблдон Мод Уотсон виступила в сніжно-білій сукні і чоловічому солом'яному капелюсі. Згодом білий колір став традиційним у тенісі як для чоловіків, так і для жінок.

В 1887 році Вімблдонський турнір виграла Лотті Дот, яка була одягнута в шкільну форму, яка була коротшою. Незабаром спортсменки використовували форму вкороченого варіанта – спершу до щиколотки, потім трохи нижче коліна. Поступово корсети були повністю прибрані з жіночого гардеробу. І вже на гру Мей Саттон у 1905 році вийшла на корт у зручній сорочці батька із засуканими рукавами.

У ХХ ст. довжина спідниць тенісисток поступово коротшала: в 1920-ті роки – до щиколотки, в 1924–25 рр. – біля коліна, з 1930 рр. – піднялася вище колін. Так, Сьюзан Ленглен в 1919 році грала на турнірі Вімблдон в скороченій спідниці пліссе трохи нижче коліна та топі без рукавів, а також в головній хустці. Трохи пізніше Хелен Віллз ввела в моду козирки і вже згодом основним головним убором стала бейсболка з великим козирком.

Друга Світова війна вплинула на тенденції спортивної моди, невистачало сировини, виникли нові синтетичні матеріали, такі як нейлон і парашутний клац. Прийшла мода на гофровані спідниці, спідниці у складочку. Кетрін Хепберн виходила на корт у більш укорочених шортах із високою талією.

Після Другої світової війни тенісну моду диктував колишній тенісист та тенісний суддя, кутюр'є Тед Тінлінг. Так, американська тенісистка Гассі Моран вийшла на корт у міні спідниці з-під якої виднілися панталони з мереживом. У 1960-х рр. відбулася еротизація спорту і дизайнером була створена сукня для Леа Периколи зі спідницею з пір'їв та коротка сукня зі вставками для бразильської спортсменки Марії Буено.

У 1980-ті роки гравці відмовилися від формального білого дрес-коду і почали носити яскравіший кольоровий одяг. Спортсменки стали з'являються на кортах у довгих легінсах або у тренувальних комбінезонах (серед них теністки Енн Уайт, Серени Вільям).

У 2000-х роках використовували нові синтетичні тканини і з'явилися дивовижні наряди, які привертати до себе багато увагу яскравістю. Багато теністок, зокрема Серена й Вінус Вільямс, Анна Іванович дивують модну громадськість, з'являючись на турнірах у сукнях із деніму та мережива.

Ключові слова: теніс, мода, одяг, гра, білий колір.

Tetiana POPOVA,

orcid.org/0000-0001-5952-0682

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate professor at the Department of Fabric and Clothing Design

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) popova.tetiana@ksada.org

Vladyslava HURDINA,

orcid.org/0000-0002-9040-3676

Candidate of Art History,

Associate professor at the Department of Fabric and Clothing Design

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) gurdina.vladyslava@ksada.org

HISTORICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF WOMEN'S TENNIS FASHION

The article highlights the development of women's clothing for tennis, which was quite popular among women in different periods of time and was constantly improved and changed. Yes, at the beginning of the XX century, women who played tennis were cinched in corsets and girdles, covered in starched, floor-length skirts, dresses had long sleeves and a stiff whalebone collar, and a brimmed hat completed the sports suit. Women played tennis in suits made of flannel and twill, and sometimes even fur, and high-heeled shoes.

In 1884, the winner of the Wimbledon tournament, Maud Watson, performed in a snow-white dress and a man's straw hat. Over time, white became a traditional color in tennis for both men and women.

In 1887, Wimbledon was won by Lottie Dot, who wore a shorter school uniform. Soon, female athletes used the form of a shortened version – first to the ankle, then a little below the knee. Gradually, corsets were completely removed from the women's wardrobe. And for the game in 1905, May Sutton took to the court in her father's comfortable shirt with the sleeves rolled up.

In the 20th century the length of tennis players' skirts gradually became shorter: in the 1920s – to the ankle, in 1924–25 – near the knee, from 1930 – it rose above the knee. So, Susan Lenglen played at the Wimbledon tournament in 1919 in a shortened pleated skirt just below the knee and a sleeveless top, as well as a headscarf. A little later, Helen Wills introduced visors into fashion, and later the baseball cap with a large visor became the main headdress.

The Second World War influenced the trends of sports fashion, there was a shortage of raw materials, and new synthetic materials such as nylon and parachute snaps appeared. The fashion for pleated skirts, pleated skirts has arrived. Katharine Hepburn took to the court in shorter, high-waisted shorts.

After the Second World War, tennis fashion was dictated by former tennis player and tennis referee, couturier Ted Tinling. So, the American tennis player Gussie Moran came out on the court in a mini skirt, from under which pants with lace were visible. In the 1960s, the eroticization of sports took place and the designer created a dress with a feather skirt for Lea Pericoli and a short dress with inserts for the Brazilian athlete Maria Bueno.

In the 1980s, players abandoned the formal white dress code and began wearing more brightly colored clothing. Sportswomen began to appear on the courts in long leggings or in training overalls (among them tennis players Ann White, Serena William).

In the 2000s, new synthetic fabrics were used and amazing outfits appeared, which attracted a lot of attention with their brightness. Many tennis players, including Serena and Venus Williams, Anna Ivanovych surprise the fashionable public by appearing at tournaments in dresses made of denim and lace.

Key words: tennis, fashion, clothes, game, white color.

Постановка проблеми. Для розуміння основних напрямів та тенденцій розвитку світового тенісу також важливо провести історичний аналіз феномена тенісної моди, яка стала цілісним системним явищем та процесом, що безпосередньо впливає на формування культурного простору.

Аналіз досліджень. Зазначимо, що теніс, як гра був популярним в європейській культурі ще в XVI–XVII ст. Теніс висвітлювали в своїх працях багато філософів, поетів і письменників, таких як Ф. Рабле, Б. Паскаль, Д. Чосер, У. Шекспір, Д. Свіфт, М. Монтень, Л. Вівес, Е. С. Роттердамський та багато інших. Згодом змінилось відношення до тенісу, його почали вже розглядати

як спорт. Дослідники, такі як Бад Коллінз, Девід В. Галенсон, Вільям Джозеф Бейкер в своїх працях висвітлювали техніку і тактику тенісу, правила гри і особливості її проведення.

Мета статті. Метою статті є аналіз розвитку тенісної моди.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що у вікторіанську епоху зародився рух за емансипацію жінок, але акцент в жіночих костюмах все ще робився на прикраси та аксесуари. Такі особливості в стилі відбивались на одязі для тенісу, який вже був досить популярний у жінок. Так, наприкінці XIX – на початку XX ст. жінки, які грали в теніс, були затягнуті в корсети та пояси, прикриті

довгими спідницями, капелюхами, довгими рукавами, а кісточки ніг приховані сукнями, які майже стосувалися землі. Крім того, жінкам доводилося терпіти три накрохмалені спідниці під сукнею. Також жінки грали в костюмах із фланелі та саржі, а іноді навіть у хутрі. Черевики на підборах, жорсткий комір з китового вуса і крилатий капелюх доповнювали спортивний костюм. Однак громіздке вбрання було надзвичайно незручним для гри в теніс (рис. 1–3).

У 1884 р., в турнірі Вімблдену перемогла Мод Уотсон (рис. 4), яка виступила в сніжно-білій сукні. Білий колір, з одного боку виглядав урочисто, а з іншого – мав практичну необхідність, оскільки на білому тлі одягу не видно плям поту. Мод Уотсон була одягнута у спідниці з турнюром і чоловічому солом'яному капелюсі. Згодом білий колір став традиційним у тенісі як для чоловіків, так і для жінок (David, 1999).

Як відомо, юній дівчині Лотті Дот в 1887 році Вімблдонський турнір допомогла виграти шкільна форма (рис. 5). Сукня була коротшою, ніж традиційне вбрання тенісисток того часу, що зробило його набагато зручнішим. Незабаром спортсменки почали використовувати форму вкороченого варіанта – спершу до щиколотки, потім трохи нижче коліна (Теніс, 2024).

Рис. 3. Ілюстрація з журналу, 1880 р.

Поступово пишні форми почали поступатися менш витонченим. У цей період в журналах багато писалося про реформу одягу, який повинен бути зручним і просторим, не стискувати рухів і дихання, а корсети повинні бути повністю прибрані з жіночого гардеробу. З'явилися прості сукні, які називалися – сукні «реформи». Вони спадали від плеча, були досить просторі, з ледь завищеною талією (рис. 6).

Рис. 1. Джордж Гудвін Кілберн «Гра в теніс» (1839-1924)

Рис. 4. Фото Мод Уотсон

Рис. 2. Артур Хакер «Портрет невістки», (1858-1919)

Рис. 5. Фото Лотті Дот

Рис. 6. Фото Тенісистки в сукнях «реформи»

Обов'язкові корсети тенісних суконь спортсменок початку ХХ століття також були скасовані через утиск свободи рухів. Першою революційною стала Мей Саттон, яка вийшла 1905 року на корт у сорочці батька із засуканими рукавами (рис. 7).

Рис. 7. Фото Мей Саттон

Рис. 8. Фото Сюзан Ленглен, 1919 р.

Рис. 9. Фото Хелен Віллз, 1938 р.

У ХХ ст. технічний прогрес призвів до масового промислового виробництва одягу, розвитку засобів комунікації. Мода стала надбанням кола суспільства. Довжина спідниць тенісисток ставала все коротшою і коротшою. На початку 1920-х років модною вважалася довжина до щиколотки, в 1924–25 рр., довжина біля коліна, а у 1930 році піднялася вище колін. Так, Сюзан Ленглен в 1919 році грала на турнірі Вімблдон у скороченій спідниці пліссе трохи нижче коліна та топі без рукавів (рис. 8). Дівчата зазнали суспільної критики – адже жінкам того часу не личило з'являтися на людях з оголеними зап'ястями і без підтримки грудей і талії. В результаті завдяки Сюзан у жіночому тенісі утвердилися спідниці до коліна та короткі рукави. Згодом таку форму було визнано найоптимальнішою для гри у великий теніс.

Обов'язковим атрибутом жіночого комплексу того часу були елегантні капелюшки, які остаточно зникли у 1914 році. Однак, завдяки Ленглен у моду ввійшли також головні хустки, а згодом бандани.

Трохи пізніше Хелен Віллз ввела в моду козирки, що захищають очі, подібні до прийнятих у гольфі того часу (рис. 9). І вже згодом основним головним убором стала бейсболка з великим козирком, який рятував від сліпучого проміння сонця. Кепка, як елемент тенісного костюма, використовується і сьогодні (Боги, 2024; Теніс, 2024).

У 1920-ті роки з'явився образ «нової жінки», більш емансипованої. Прискорений темп життя та розвиток цивілізації спровокував швидку зміну модних тенденцій у тенісі. Введено вільне вбрання, а силуети жіночого одягу в тенісі стали відображенням «чоловічого» стилю. Так, наприклад, модним став відкладний комір і краватка, яка прикріплювалась до горловини виробу (рис. 10).

Зазначимо, що спортивний одяг поступово стає одягом для відпочинку. Білий колір одягу, характерний для літніх видів спорту, а саме для тенісу, став наймоднішим у першій половині 30-х років. Спортивний одяг тих років став більш коротким і зручним. Наприкінці 1930-х років у жіночому тенісі почали вже з'являтися короткі спідниці (рис. 12) та шорти, як жіночий спортивний одяг (рис. 11).

У передвоєнні тривожні роки показна розкіш поступилася місцем нової елегантності. Замість розкутої жінки 20-х з'явилися образи діяльних, сильних, спортивних, водночас дуже жіночних представниць прекрасної статі, які виживають у складну епоху. В інструкції для леді того часу вказано, що на тенісному полі варто поводитися стримано, витончено, розмірено і заборонялося скрикувати при ударі по м'ячу.

Рис. 10. Фото тенісисток, 1920 р.

Рис. 11. Фото тенісистки Біллі Джин Кінг, 1933 р.

У 40-ті роки Друга Світова війна вплинула на тенденції спортивної моди. Недолік сировини, спочатку, компенсувався популярністю домашнього шиття та переробкою старого одягу. З'явилися нові матеріали, що почали використовувати для спортивного одягу – це нейлон і парашутний клац. Прийшла мода на гофровані спідниці, спідниці у складочку (рис. 13). Кетрін Хепберн

відмовилася від класичного одягу зі спідницею і виходила на корт у більш укорочених шортах із високою талією (рис. 14) (Від корсетів, 2024; Все, 2024; Bud, 2024).

Відомо, що тенісну моду у перше десятиріччя після Другої світової війни багато в чому диктував колишній тенісист та тенісний суддя, кутюр'є Тед Тінлінг. Моду на міні задала американська тенісистка Гассі Моран (рис. 15), яка вийшла на корт в укоротеній спідниці з-під якої виднілися панталони з мереживом. Як тільки Моран відіграла матч у своєму новому костюмі, у тенісному світі вибухнув справжній скандал. Творця вбрання Теда Тінлінга звинуватили у пропаганді надмірної сексуальності.

Однак, це не зупинило дизайнера створювати спортивну форму для тенісисток. Його наступною цікавою роботою стала сукня Леа Периколі зі спідницею з пір'їв (рис. 16) та комплект для бразильської спортсменки Марії Буено, в якому вона вийшла на корт у 1966 році. Коротка сукня була доповнена вставками (рис. 17) (Tenis, 2024; Bud, 2024).

Рис. 12. Фото тенісисток Біллі Джин Кінг, 1932 р.

Рис. 13. Фото тенісисток, 1940 р.

Рис. 14. Фото Кетрін Хепберн

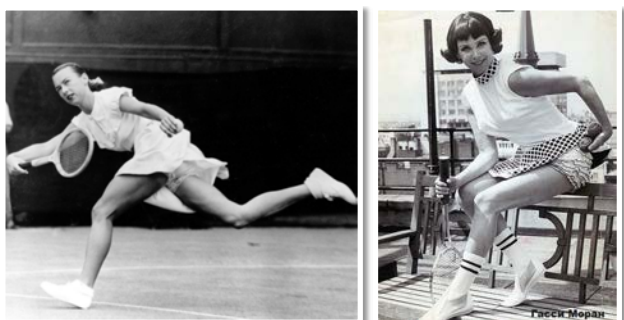

Рис. 15. Фото тенісистки Гасці Моран

Рис. 17. Фото тенісистки Марія Буено

Отже, спортсменки стали одягати короткі сукні або спідниці, вільного силуету для зручності руху, а також шорти.

Рис. 16. Фото тенісистки Леа Периколі. Вімблдон, 1955 р.

У 1960-х рр. відбулася еротизація спорту. Костюми та спідниці стали коротшими, в спортивному одязі почали використовувати мережива (рис. 18). Засоби масової інформації перетворили теніс на видовище для широкої аудиторії.

У 1986 р. замість білого тенісного м'яча офіційно був затверджений яскраво-жовтий, оскільки його краще було видно на кольоровому телеекрані. Телепрогрес вплинув і на моду у тенісі. Гравці відмовилися від формального білого дрес-коду і почали носити яскравіший кольоровий одяг. У цей

Рис. 18. Фото тенісної моди (60-ті рр.)

Рис. 19. Фото тенісистки Джулі Хелдман, 1971 р.

Рис. 20. Фото тенісистки Біллі Джин Кінг, 1975 р.

Рис. 21. Фото тенісистки Енні Уайт, 1985 р.

Рис. 22. Фото тенісистки Серени Вільямс, 2002 р.

У дев'яностих роках колір тенісного одягу ще більше пожвавиться. Так, стали використовуватися легкі дихаючі тканини, такі як нейлон і спандекс. У 2000-ті роки основні елементи тенісної форми залишилися тими ж, що і 20 столітті, хоча нові синтетичні тканини, розвиток індустрії та завдяки засобам масової інформації привели до певних революційних змін у дизайні; відкри-

лася епоха дивовижних нарядів, привертаючи до себе багато уваги яскравістю, контрастами та незвичайністю Крім того, незрівнянно посилювалася конкуренція між різними виробниками та модельєрами за те, щоб залучити до себе покупця. У цьому контексті гравці виступали своєрідними рекламними плакатами (рис. 23).

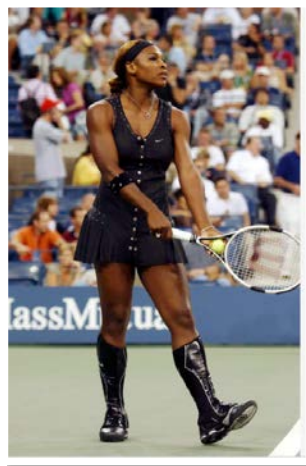

Рис. 23. Фото тенісистки Серени Вільямс, 2004 р.

Зазначимо, що на чемпіонаті турніру Великого шолома – Умблдоні, як і раніше, встановлено одягати лише білу класичну форму. Однак з 28 травня до 11 червня в Іль-де-Франс, у Парижі, проходить тенісний турнір «Ролан Гаррос», на який тенісистки можуть одягати яскраві кольори, принти та незвичайний крій.

Відомо, що останні роки багато тенісисток, зокрема Серена й Вінус Вільямс, Анна Іванович дивують модну громадськість, з'являючись на турнірах у сукнях із деніму та мережива. А нейлон і спандекс забрали тенісну моду у своєму унікальному напрямку (рис. 24, 25, 26) (Наймодніші, 2024; Теніс, 2024; David, 2024).

Рис. 24. Фото тенісистки Вінус Уільямс, 2016 р.

Рис. 25. Фото тенісистки Серени Вільямс, 2013 р.

Рис. 26. Фото тенісистки Анни Іванович, 2016 р.

Висновки. Отже, аналіз історії світового тенісу показав, що, перебуваючи в органічному зв'язку і тісно переплітаючись із соціальними, економічними та політичними протиріччями, теніс, з одного

боку, спрямований на захоплення до високих спортивних досягнень, а з іншого боку, зберіг у собі традиції привілейованості, що сприяло розвитку певної системи культурних цінностей цієї гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боги і олімпійці. URL: http://sschool8.narod.ru/76_Gods/04_Apollon2.htm
2. Великий теніс: історія виникнення та розвитку. URL: <https://ligasporta.com.ua/v-pomoshch-pokupateliu/bolshoy-tennis/bolshoy-tennis-istoriya-vozniknoveniya-i-razvitiya/>
3. Від корсетів до мініспідниць: як змінився одяг тенісисток на Вімблдоні за сто років. URL: <https://wz.lviv.ua/far-and-near/130592-vid-korsetiv-do-mini-spidnyts>
4. Все про теніс. URL: http://vseprotenis.blogspot.com/2013/01/blog-post_8783.html
5. Tennis Core як символ нової ери спортивної розкоші. Знакові елементи та прийоми стайлінгу. URL: <https://harpersbazaar.com.ua/fashion/wardrobe/tennis-core-yak-symvol-novoyi-ery-sportyvnoyi-rozkoshi-znakovi-elementy-ta-pryomy-staylinhu/>
6. Наймодніші спортсмени «Ролан Гаррос». URL: <https://gamesetmatch.ru/passion-for-fashion-kuturie-izmenivshie-tennisnuu-mody/>
7. Одяг для великого тенісу: який він має бути. URL: <https://ligasporta.com.ua/v-pomoshch-pokupateliu/bolshoy-tennis/odezhda-dlya-bolshogo-tennisa-kakaya-ona-dolzha-byt/>
8. Теніс на знімках Дьюї Нікса. URL: <https://prophotos.ru/inspiration/17178-bolshoy-tennis-na-snimkah-dyui-niksa>
9. Bud Collins, Zander Hollander. Bud Collins Modern Encyclopedia of Tennis. Detroit, MI: Visible Ink Press, 1994. 666 p.
10. David W. Galenson. Tennis. Encyclopedia of World Sport. D. Levinson & K. Christensen. NY: Oxford University Press, 1999. 488 p.

REFERENCES

1. Bohy i olympiitsi (2024) [Gods and Olympians] URL: http://sschool8.narod.ru/76_Gods/04_Apollon2.htm [In Ukrainian]
2. Velykyi tenis: istoriia vynyknnia ta rozvytku (2024) [Big tennis: history of origin and development] URL: <https://ligasporta.com.ua/v-pomoshch-pokupateliu/bolshoy-tennis/bolshoy-tennis-istoriya-vozniknoveniya-i-razvitiya/> [In Ukrainian]
3. Vid korsetiv do minispidnyts: yak zminyvsia odiah tenisystok na Vimbltoni za sto rokiv (2024) [From corsets to miniskirts: how the clothes of tennis players at Wimbledon have changed in a hundred years] URL: <https://wz.lviv.ua/far-and-near/130592-vid-korsetiv-do-mini-spidnyts> [In Ukrainian]
4. Vse pro tenis (2024) [All about tennis] URL: http://vseprotenis.blogspot.com/2013/01/blog-post_8783.html [In Ukrainian]
5. Tennis Core yak symvol novoi ery sportyvnoi rozkoshi. Znakovi elementy ta pryomy stailinhu. (2024) [Tennis Core as a symbol of a new era of sports luxury. Iconic elements and styling techniques] URL: <https://harpersbazaar.com.ua/fashion/wardrobe/tennis-core-yak-symvol-novoyi-ery-sportyvnoyi-rozkoshi-znakovi-elementy-ta-pryomy-staylinhu/> [In Ukrainian]
6. Naimodnishi sportsmenky «Rolan Harros» (2024) [The most fashionable athletes of «Roland Garros»] URL: https://www.vogue.ru/fashion/news/samye_modnye_sportsmenki_rolan_garros/gallery/7252 [In Ukrainian]
7. Odiah dlia velykoho tenisu: yakyi vin maie buty (2024) [Clothing for big tennis: what it should be] URL: <https://ligasporta.com.ua/v-pomoshch-pokupateliu/bolshoy-tennis/odezhda-dlya-bolshogo-tennisa-kakaya-ona-dolzha-byt/> [In Ukrainian]
8. Tenis na znimkakh Diui Niksa (2024) [Tennis in Dewey Nix's pictures] URL: <https://prophotos.ru/inspiration/17178-bolshoy-tennis-na-snimkah-dyui-niksa> [In Ukrainian]
9. Bud Collins, Zander Hollander (1994). Bud Collins Modern Encyclopedia of Tennis. Detroit, MI: Visible Ink Press. 1994. 666.
10. David W. Galenson (1999). Tennis. Encyclopedia of World Sport. D. Levinson & K. Christensen. NY: Oxford University Press. 1999. 488.

УДК 73.071.1 (477) «19» Шолудько
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-10>

Катерина ПОПОВИЧ,
orcid.org/0000-0002-9368-8072
доктор філософії PhD,
викладач кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) popovych.katerina22@gmail.com

ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ФОРМОТВОРЕННЯ В СКУЛЬПТУРІ ВОЛОДИМИРА ШОЛУДЬКА

Метою статті є дослідити творчість Володимира Шолудька – яскравого представника київської скульптурної школи, яка продовжує традиції класичної скульптурної пластики. Монументальне формотворення скульптора тягнє до концептуального, вирізняється виваженістю композицій та гармонійними пропорціями. Митець поєднує реалістичні тенденції з образно-асоціативними та метафоричними. Пам'ятники портретного та історичного жанрів авторства В. Шолудька, встановлені в багатьох містах України та за її межами, сприяють збереженню та пропагуванню національних цінностей. Творчість В. Шолудька має культуротворчий аспект та комеморативне значення, це – спосіб репрезентації минулого та увічнення пам'яті про видатних людей та історичні події. Зокрема, скульптурні портрети Уласа Самчука, Марії Несвицької, Святителю Димитрія Ростовського (Данила Туптала), Костянтина Острозького, Дмитра Клячківського, Клима Савура привертають увагу суспільства до забутих або маловідомих визначних діячів. Художник не обмежується лише візуалізацією історичних осіб, а вкладає у зміст значно глибший підтекст і часто відходить від загальноприйнятих норм та шаблонів. Скульптурні проекти «Борцям за волю України», «Пам'ятник Георгію Гонгадзе і журналістам, що загинули за правду» набувають символічного значення. При створенні пам'ятників митець вміло оперує масштабом, пропорціями та монументальними розмірами, вписуючи їх у навколишній простір. У скульптурних композиціях «Апостол правди та свободи» (м. Ковель) та «Тарас Шевченко» (м. Флоренція) майстер поєднує портрет зі стилізованими зображеннями, а в станковій скульптурі Миколи Гоголя автор стилізує саму фігуру письменника.

Результати. В статті проаналізовано творчий доробок В. Шолудька, який переважно складається з творів станкової й монументальної скульптури портретного та історичного жанрів. Майстер скульптурного портрета повернув Україні забуті імена історичних діячів, зробив свій внесок у розвиток українського образотворчого мистецтва.

Ключові слова: творчість Володимира Шолудька, скульптура, формотворення, пам'ятник.

Kateryna POPOVYCH,
orcid.org/0000-0002-9368-8072
Doctor of Philosophy,
Lecturer at the Department of Theory and History of Art
National Academy Fine arts and architecture
(Kyiv, Ukraine) popovych.katerina22@gmail.com

THE VERSATILITY OF MONUMENTAL FORM-BUILDING IN THE SCULPTURE OF VOLODYMYR SHOLUDKO

The purpose of the article is to explore the artistic activity of Volodymyr Sholudko – a brilliant representative of the Kyiv sculptural school, which continues the traditions of classical sculptural plasticity. The sculptor's monumental form-building gravitates towards the conceptual, it is distinguished by the balanced compositions and harmonious proportions. The artist combines realistic tendencies with image-associative and metaphorical ones. The monuments of portrait and historical genres created by V. Sholudko, which are installed in many cities of Ukraine and outside the country, contribute to the preservation and promotion of the national values. Sholudko's artwork has a culture-creative aspect and the commemorative properties as a way of representing the past, perpetuating the memory of the historical events and outstanding people. In particular, the sculptural portraits of Ulas Samchuk, Maria Nesvytska, Saint Dimitry Rostovskyi (Danylo Tuptalo), Kostyantyn Ostrozskyi, Dmytro Klyachkivskyi, Klym Savur draw society's attention to the forgotten or little-known notable figures. The artist does not limit himself to the visualization of the historical figures, but brings a deeper subtext in the content. He often does not follow the generally accepted norms and templates. The following sculptural projects: "In Memory of the Fighters for the Freedom of Ukraine", "Monument to Heorhiy Gongadze and journalists who died for the truth" acquire a symbolic meaning. While creating the monuments, the artist skillfully operates with the scale, proportions and monumental dimensions, fitting them into the natural environment. In the following sculptural compositions: "Apostle of Truth and Freedom" in Kovel and the portrait of Taras Shevchenko in Florence, the artist combines a portrait with stylized images, and in the portrait of Mykola Gogol he stylizes the figure of the writer itself.

The results. The article analyzes Volodymyr Sholudko's artwork, which consists of the easel and monumental sculptures on the historical and national-patriotic topics. The craftsman of sculptural portraits has returned to Ukraine the forgotten names of historical figures, made his contribution to the development of the Ukrainian fine art.

Key words: Volodymyr Sholudko's artwork, sculpture, form-making, monument.

Постановка проблеми. Творчий доробок українського скульптора В. Шолудька, що складається з монументальної та станкової скульптури, потребує ґрунтовного вивчення та дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомості про окремі скульптурні проєкти та творчі надбання В. Шолудька розпорошені у науково-популярній літературі, періодичних виданнях, альбомах, каталогах виставок, проте немає цілісного уявлення про творчу діяльність скульптора та її культурно-мистецьке значення. Зокрема, у статтях М. Лазарука в «Буковинському журналі» (Лазарук, 2011, 2018, 2021) висвітлено окремі аспекти творчості митця. Л. Ткач та В. Онищенко подають матеріал у форматі інтерв'ю (Ткач, 2007; Онищенко, 2008). Мистецтвознавиця О. Ременяка здійснює аналіз окремих творів В. Шолудька у фаховому журналі (Ременяка, 2019) та в «Артанії» (Ременяка, 2009). Науковець О. Федорук зосереджує увагу на знакових творах станкової та монументальної скульптури в творчому доробку митця (Федорук, 2022, 2024). Також загальна інформація про твори монументальної скульптури В. Шолудька міститься на сайті Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (Рівнен. бібл.).

Мета статті – здійснити мистецтвознавчий аналіз скульптурних творів В. Шолудька, визначити їхній жанрово-тематичний репертуар і художньо-стилістичні особливості, а також охарактеризувати засоби формотворення й особливості скульптурної пластики, використані митцем.

Виклад основного матеріалу. Скульптор Володимир Шолудько зробив вагомий внесок в збагачення української культурно-мистецької спадщини. Його творчий здобуток спрямований на відновлення і збереження національної пам'яті та на вшанування історичних осіб, які творили українську культуру. Скульптор працює в галузі станкової та монументальної скульптури, зосереджуючись переважно на національно-патріотичній та історичній тематиці.

На творчий шлях художник став рано, навчався в Рівненській художній школі, потім – у Вижицькому державному художньо-промисловому училищі. На становлення В. Шолудька як скульптора вплинули видатні українські митці: народний художник України Валентин Борисенко та академік Василь Бородай, які були його викладачами у Київському державному художньому інституті, де він здобував вищу освіту у 1983–1989 роках.

Дипломна робота митця – скульптурна композиція «Апостол правди та свободи» з Т. Г. Шевченком (іл. 1) – була виконана на високому професійному рівні та отримала рекомендацію Міністерства культури для встановлення як пам'ятника в парку

«Шевченківський гай» у місті Ковель Волинської області. Проте відкриття цього монумента з бронзи відбулось тільки у 2005 році, що стало значним мистецьким явищем. Це був перший пам'ятник за доби Незалежності України, де Великий Кобзар виступає не як борець проти самодержавства, а як захисник національної ідеї. Т. Г. Шевченко постає величним та мудрим учителем, а український вишитий рушник – святина нашого народу – обрамляє постать поета. Унікальність цього пам'ятника полягає в нестандартному композиційному рішенні, масштабності, монументальності та експресивності. Він вважається найвищим пам'ятником Шевченкові у світі (7,5 метра). Найбільшу увагу скульптор приділив архітектоніці скульптурного проєкту: розподілу мас у просторі, передачі плановості та забезпеченню презентабельності монументу при круговому огляді.

Іл. 1. В. Шолудько. «Апостол правди та свободи. Т. Г. Шевченко», бронза, 2005

Іл. 2. В. Шолудько. «Т. Г. Шевченко», бронза, 2021

До Шевченкіани скульптор звертатиметься ще декілька разів, зображуючи поета в різних образах. Для санаторію «Червона калина» на Волині митець виконав півтораметровий оплічний портрет Кобзаря. У співавторстві зі скульптором Б. Томашевським було створено бронзовий пам'ятник українському генію, де Шевченка зображено молодим з пензлем в руках (іл. 2). Ажурний стилізований кущ калини за спиною поета та три соколи, розташовані зверху, додають композиції відчуття польоту, просторовості й легкості. Оригінальність цієї скульптурної композиції полягає в тому, що коли через отвори в гілках калини потрапляє вітер, можна почути мелодію. У 2021 році пам'ятник було встановлено у містопобратимі Києва – Флоренції (Італія) як подарунок від Київської державної адміністрації (Лазарук, 2021: 265).

В. Шолудько виконує замовлення переважно на національну тематику, яка спрямована на відновлення історичної справедливості, повертаючи із забуття імена визначних політичних та культурних діячів. Виконанню скульптурного портрету чи втілення творчих проєктів на героїко-історичні теми передують вивчення історії, кропітка праця по збору документального та етнографічного матеріалу. Автор творчо переосмислює минуле і намагається максимально розкрити тему, підкреслити значущість видатної особи, вмів використовувати засоби пластичного формотворення, принципи та закони об'ємно-просторової композиції.

Починаючи з 1990-х років, скульптор починає працювати над серією «Борцям за волю України». Зокрема у м. Дубно в 1996 році встановлено пам'ятник «Тарас Бульба» за ініціативи директора Державного історико-культурного заповідника «Дубенський замок» П. Смоліна (Ременяка, 2009: 76–77). Місце розташування монумента не випадкове – апеляція йде до однойменного твору М. Гоголя, де описані події раннього гетьманського періоду. Митцем створено узагальнений образ рішучого та мужнього героя на коні в момент готовності до запеклого бою. Майстерно передано напругу, внутрішню експресію та динаміку. В цій скульптурній композиції гармонійно врівноважені постаті коня і вершника, чітко враховані пропорційні співвідношення. До втілення проєкту долучились скульптори С. Загайкевич і Ю. Козерадський – майстри київської потужної школи скульптурної пластики (Лазарук, 2018: 192–193).

Згодом митцем було виконано дві бронзові скульптури з портретами М. Гоголя, одна з яких мала бути встановлена в м. Женева (Швейцарія).

Ця робота виконана в імпресіоністичній манері, письменник зображений під ліхтарем і його постать має видовжені пропорції. Інший портрет, «Гоголь-містик», має трансформовану фігуру зі спіралеподібним рухом, що підкреслює загадковий характер літератора.

14 жовтня 2001 року у центрі м. Рівне відкрито пам'ятник-погруддя Симону Петлюрі (перший на теренах України). В. Шолудько є одним з його авторів.

На Львівщині, в м. Червонограді, у співавторстві з М. Королем створено пам'ятник «Борцям за волю України». «Пам'ятник – це алегорична постать замученого борця, духовний образ, що символізує жертвність всіх синів України, які полягли у битвах за її волю і незалежність. На раменах полеглого борця ніби виростає статичний силует Духовного Храму України, а образи жертв боротьби постають у вигляді крилатих ангелів, що піднімаються над його похиленою головою піввінком-аркою» (Рівнен.бібл.). Скульптор, інспірований творчістю скульптора епохи Відродження – Мікеланджело, створює проникливий образ героя, який нагадує нам про пожертву Ісуса Христа.

В творчому доробку скульптора є ще один монумент із символічним підтекстом – «Пам'ятник Георгію Гонгадзе і журналістам, що загинули за правду», місцезнаходження якого – вулиця Велика Васильківська у м. Києві біля музею Марії Заньковецької. У центрі композиції височіє вертикальна постать Г. Гонгадзе, а навколо неї, у вигляді аркушів, вирваних з журналістських блокнотів, розміщені контррельєфи з образами журналістів, які пішли у засвіти. Об'єднує скульптурну композицію стилізоване дерево з декоративними елементами – квітами, листям, галузками.

З 2005 року на Театральній площі м. Рівне розташований пам'ятник письменнику Уласу Самчуку – претенденту на здобуття Нобелівської премії 1982 року й авторові двадцяти книг, серед яких дві трилогії – «Волинь» та «Ост» (іл. 3). Сам письменник ніби сів на лавку з книжкою в руках, почепив збоку плащ-макінтош і запрошує присісти поруч та скласти йому компанію. Особливістю композиційної будови цього пам'ятника є опора на три точки – ніжки лавки та нога літературного діяча. Твір відзначається врівноваженістю, делікатністю, тонким психологізмом. Того ж року за клопотанням земляків письменника встановлено бронзове погруддя У. Самчука у м. Здолбунів.

У Макарівському районі, у селищах Бишів та Новосілки стоять пам'ятники-бюсти письменникам Миколі Олійнику та Петру Сиченку, виконані В. Шолудьком (Ткач, 2007: 23).

Українським скульптором створено ще один пам'ятник, мета якого увічнити пам'ять засновниці м. Рівного на зламі XV–XVI століть – Марії Несвицькій, котра виборолла для міста статус Магдебурзького права (іл. 4). 24 серпня 2006 року на рівненській Соборній площі відбулось відкриття пам'ятника (Онищенко, 2008: 28–29). Скульптор зобразив княгиню – Берегиню міста зі сувоєм у руках, яка велично сидить на троні, а позаду наче виростають крила. Скульптурний портрет виконано з мармуру, який потребує особливої обробки – полірування та шліфування. Цей твір вирізняється застиглою статичністю, камерністю, особливим естетизмом, довершеністю форм та тонким пластичним втіленням. Створений скульптором шляхетний образ Марії Несвітської за своєю стилістикою нагадує портрет княгині Ольги в Києві авторства І. Кавалерідзе.

11 грудня 2007 р. в смт Макарів, що на Київщині, відбулася знаменна для України подія – відкриття на площі біля Української православної церкви Київського патріархату пам'ятника церковному і культурному діячеві XVII–XVIII століть, письменникові, богослову, уродженцю Макарова Святителю Димитрію Ростовському (Данилу Туптало). Його фігура має форму подібну церковному дзвону, саме вбрання фактурно декоровано рельєфами, жести виважені. Художником передано відчуття умиротворення, благородства, величі священника.

Іл. 3. В. Шолудько. Пам'ятник Уласу Самчуку, бронза, 2005

Також у творчому доробку майстра скульптури є пам'ятник присвячений ченцям – засновникам Києво-Печерської Лаври преподобним Антонію і Феодосію, встановлений та освячений у 2014 році між дорогами до Дальніх і Близьких печер. «Дальні печери традиційно вважаються Феодосієвими, а

Близькі – Антонієвими. Триметрові фігури Антонія (ліворуч) і Феодосія (праворуч) створені в дусі Візантійської традиції. Печерські старці мають німби, на яких написані їхні імена, в руках тримають книжкові сувої зі словами посвяти» (Рівнен. бібл.). Композиція відзначається цілісністю, симетричністю, рівновагою мас. Самі фігури ченців характеризуються виразністю силуетів з узагальненими масами складок на ризах, подібністю жестів, поєднані посередині арочним склепінням у вигляді церкви.

Іл. 4. В. Шолудько. Пам'ятник Марії Несвицькій, мармур, 2006

У 2007 році майстром створено станковий скульптурний кінний портрет одного із представників роду князів Острозьких – Костянтина, воеводи та великого гетьмана Литовського, батька Василя Острозького («Захисник України-Руси та православної віри» із серії «Борцям за волю України») (іл. 5). Художник-скульптор передає волелюбний характер військового діяча, який готовий до бою під Оршою, стрімкий рух коня та вигнутий тулуб підкреслює воєнний запал. У 2024 році скульптор повертається до зображення цієї історичної постаті, оскільки було знайдено спонсора на встановлення монумента Костянтина Острозького на вулиці князів Острозьких у м. Києві. Для пам'ятника висувуються інші вимоги, спрямовані на оптичне сприйняття, що вимагає зміни ракурсів. Кінний портрет має свої особливості та закони, зокрема щодо співвідношення пропорцій коня та вершника – збільшується маса вершника, а кінь видовжується.

В. Шолудько – автор пам'ятника Дмитру Клячківському (легендарному командирі УПА Північ, полковнику Климу Савуру, який був убитий у 1945 році «тайняками» НКВД) в м. Рівне. У селищі Оржів встановлено пам'ятну дошку командиру одного з перших відділів УПА – Сергію Качинському, що героїчно загинув у бою з німцями навесні 1943 року. У 2022 році В. Шолудько

створив монумент Воїнам УПА із серії «Борцям за волю України», що був установлений на трасі між Путилем і Вижницею, на березі річки Черемош (іл. 6). Монумент став уособленням віковичної боротьби українського народу за свою свободу, соборність та незалежність. Мистецтвознавець О. Федорук влучно зазначає: «Задумана як піраміда, гранітна конструкція скульпторів має переспів з пірамідою скелі Месників, яку вдало назвав поет Василь Герасимюк, а також з верхами буковинських лісів» (Федорук, 2024: 6).

Іл. 5. В. Шолудько. Пам'ятник К. Острозькому. «Захисник України-Руси та православної віри», бронза, 2024

На території педагогічного університету м. Кременця відкрито пам'ятний знак роботи В. Шолудька, присвячений відомому українському ботанику, австрійцю за походженням, Віллібальду Бессеру (1784–1842), засновнику найстарішого (1906 р.) ботанічного саду в Україні.

Сьогодні творчий доробок майстра складається з більш ніж 20 пам'ятників, а також численних пам'ятних знаків і малих скульптурних форм. Він – лауреат Всеукраїнського конкурсу «Борцям за волю України. Тарас Бульба» (м. Дубно, 1996 рік) – I премія; конкурсу «Монумент козацькій славі» (м. Черкаси, 1998 рік; у співавторстві

Іл. 6. В. Шолудько. Монумент Воїнам УПА, вапняк, 202

з А. Фуженком) – II премія; Всеукраїнського конкурсу на спорудження пам'ятника Уласу Самчуку (м. Рівне, 2005 рік) – I премія. В. Шолудько нагороджений орденом Святого Володимира III ступеня за створення скульптурної композиції Святителю Димитрію Ростовському. Станкові твори знаходяться в приватних колекціях як в Україні, так і за кордоном. Також скульптури авторства В. Шолудька демонструвались на багатьох персональних і всеукраїнських виставках («Україна від Трипілля до сьогодні в образах сучасних художників» у 2008, 2022 роках та інших). Митець у 2020-х роках брав участь у міжнародних пленерах у Польщі (селища Мазури та Кашуби), де створив виразний скульптурний портрет польського національного героя, державотворця Ю. Пілсудського.

Висновки. Творчість народного художника В. Шолудька багатопланова та різноманітна, заснована на тонкому розумінні та відчутті форми, багатій творчій уяві. В руках талановитого скульптора камінь оживає, бронза випромінює потужну енергетику, а відтворені ним образи видатних діячів продовжують жити в серцях вдячних людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лазарук М. Велич і гордість на всю Європу. *Буковинський журнал*. 2018. №1. С. 191–193.
2. Лазарук М. Кобзар у Флоренції. *Буковинський журнал*. 2021. №3. С. 263–266.
3. Лазарук М. Через метафору – до історичної правди. *Буковинський журнал*. 2011. №2. С. 43–45.
4. Онищенко В. Звитяга України у творчості Володимира Шолудька. *Відлуння віків*. 2008. № 1(9). С. 27–29.
5. Онищенко В. Скульптор з Волинського краю: [інтерв'ю з українським скульптором Володимиром Шолудьком]. *Образотворче мистецтво*. 2008. № 4. С. 24–25.
6. Ременяка О. Образ у камені. *Образотворче мистецтво*. 2019. №2. С. 80–81.
7. Ременяка О. Скульптура як спосіб життя. *Артанія*. 2009. Книга 16. №3. С. 76–79.
8. Ткач Л. Володимир Шолудько: «Кожен свій твір виношую, як дитя». *Українська культура*. 2007. №3. С. 22–24.
9. Федорук О. Володимир Шолудько творить Україні на славу! *Образотворче мистецтво*. 2022. № 3–4. С. 52–55.
10. Федорук О. Уславлення героїки УПА у битвах з орками. *Буковинський журнал*. 2024. №2. С. 191–193.

11. Володимир Шолудько – скульптор з рівненського краю. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека. <https://libr.rv.ua/sections/items/161?module=virt> (дата звернення: 14.10.2024)

REFERENCES

1. Lazaruk M. (2018) Velych i hordist na vsiu Yevropu. [Greatness and pride for all of Europe] Bukovynskiy zhurnal. Bukovina magazine, 1. 191–193 [in Ukrainian].
2. Lazaruk M. (2021) Kobzar u Florentsii. [Through metaphor – to historical truth] Bukovynskiy zhurnal. Bukovina magazine, 3. 263–266 [in Ukrainian].
3. Lazaruk M. (2011) Cherez metaforu – do istorychnoi pravdy. [Through metaphor – to historical truth] Bukovynskiy zhurnal. Bukovina magazine, 2. 43–45 [in Ukrainian].
4. Onyshchenko V. (2008) Zvytiaha Ukrainy u tvorchoosti Volodymyra Sholudka. [The triumph of Ukraine in the work of Volodymyr Sholudko] Vidlunnia vikiv. Echoes of the Ages, 1(9). S. 27–29. [in Ukrainian].
5. Onyshchenko V. (2008) Skulptor z Volynskoho kraiu: [interviu z ukrainskym skulptorom Volodymyrom Sholudkom]. [A sculptor from the Volyn region: [interview with Ukrainian sculptor Volodymyr Sholudko]] Obrazotvorche mystetstvo. Fine arts, 4. C. 24–25. [in Ukrainian].
6. Remeniaka O. (2019) Obraz u kameni. [Image in stone] Obrazotvorche mystetstvo. Fine arts, 2. 80–81 [in Ukrainian].
7. Remeniaka O. (2009) Skulptura yak sposib zhyttia. [Sculpture as a way of life]. Artaniia. Knyha 16. Artania. Book 16. 3, 76–79 [in Ukrainian].
8. Tkach L. (2007) Volodymyr Sholudko: «Kozhen svii tvir vynoshuiu, yak dytia». [Volodymyr Sholudko: “I carry each of my works like a child”] Ukrainka kultura. Ukrainian culture, 3. 22–24. [in Ukrainian].
9. Fedoruk O. (2022) Volodymyr Sholudko tvoryt Ukraini na slavu! [Volodymyr Sholudko creates for the glory of Ukraine!] Obrazotvorche mystetstvo. Fine arts, 3–4. 52–55. [in Ukrainian].
10. Fedoruk O. (2024) Uslavlennia heroiky UPA u bytvakh z orkamy. [Glorification of the heroics of the UPA in battles with orcs] Bukovynskiy zhurnal. Bukovina magazine, 2. 191–193 [in Ukrainian].
11. Volodymyr Sholudko – skulptor z rivnenskoho kraiu. Rivnenska oblasna universalna naukova biblioteka. [Volodymyr Sholudko – a sculptor from the Rivne region.] Rivne Regional Universal Scientific Library [in Ukrainian].

УДК 378.371

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-11>

Тетяна РАСТРУБА,

orcid.org/0000-0003-2232-1190

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри вокально-хорової майстерності

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) *gastruba_1510@ukr.net*

Людмила ШУМСЬКА,

orcid.org/0000-0002-1440-049X

заслужений діяч мистецтв України,

професор кафедри оркестрового диригування та інструментознавства
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) *choirsvitych@ukr.net*

Любов ДОРОХІНА,

orcid.org/0000-0001-9540-2595

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри вокально-хорової майстерності

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) *lyubavad@gmail.com*

ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Статтю присвячено вокально-хоровому мистецтву, що є важливою складовою музичної культури людства, яка відображає різні історичні епохи та культурні трансформації. Від свого виникнення у давніх релігійних ритуалах до сучасних сценічних форм, цей вид мистецтва зазнав численних змін і продовжує відігравати значну роль у суспільному житті. У статті досліджено основні етапи розвитку вокально-хорового мистецтва, його взаємодію із суспільними та культурними процесами різних історичних періодів, а також еволюцію жанрових і стилістичних особливостей. Особлива увага приділяється ранньому періоду розвитку вокального мистецтва, яке виникло на основі ритуальних співів стародавніх цивілізацій. Церковний спів у Середньовіччі сприяв виникненню багатоголосних форм, що розвинулися у хоріву поліфонію епохи Відродження. У статті аналізується вплив соціальних та духовних факторів на формування музичних традицій, особливо розвиток музичного мистецтва під впливом церковних реформ і загальноєвропейських культурних течій. Дослідження також висвітлює значення вокально-хорового мистецтва в епоху бароко та класицизму, коли композитори створювали масштабні хорові твори, що увійшли до класичної музичної спадщини. Окремо розглядаються національні школи вокального мистецтва та їхній внесок у розвиток хорового виконання. Проаналізовано ключові композиційні прийоми, зокрема перехід від монодії до складної багатоголосної фактури. Стаття також охоплює ХХ століття, коли під впливом модернізму відбулися зміни в підходах до вокального та хорового виконання. Музиканти та композитори шукали нові шляхи розвитку, експериментуючи з формою і стилями, що в свою чергу, збагачувало вокально-хорове мистецтво новими концепціями. Розвиток авангарду та постмодерністських тенденцій також позначився на сучасних хорових колективах, які прагнуть до інтеграції різних музичних стилів та форм, зберігаючи водночас класичну спадщину. Таким чином, вокально-хорове мистецтво залишається важливим елементом музичної культури, що еволюціонує разом із розвитком суспільства, зберігаючи свою актуальність і значущість у сучасному світі.

Ключові слова: вокально-хорове мистецтво, поліфонія, Ренесанс, бароко, національні школи, модернізм.

Tetiana, RASTRUBA,

orcid.org/0000-0003-2232-1190

PhD in Pedagogy, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Vocal and Choral Skills

Nizhyn Mykola Gogol State University

(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) rastruba_1510@ukr.net

Lyudmyla SHUMSKA,

orcid.org/0000-0002-1440-049X

Honored Art Worker of Ukraine,

Professor at the Department of Orchestral Conducting and Instrumental Science

Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music

(Kyiv, Ukraine) choirsivitych@ukr.net

Liubov DOROKHINA,

orcid.org/0000-0001-9540-2595

Candidate of Art History,

Associate Professor at the Department of Vocal and Choral Mastery

Nizhyn Mykola Gogol State University

(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) luybavad@gmail.com

VOCAL AND CHORAL ART IN HISTORICAL RETROSPECTIVE

The article is devoted to vocal and choral art, which is an important component of the musical culture of mankind, which reflects different historical eras and cultural transformations. From its origin in ancient religious rituals to modern stage forms, this art form has undergone many changes and continues to play a significant role in public life. The article examines the main stages of the development of vocal and choral art, its interaction with social and cultural processes of various historical periods, as well as the evolution of genre and stylistic features. Special attention is paid to the early period of the development of vocal art, which arose on the basis of ritual chants of ancient civilizations. Church singing in the Middle Ages contributed to the emergence of polyphonic forms that developed into the choral polyphony of the Renaissance. The article analyzes the influence of social and spiritual factors on the formation of musical traditions, especially the development of musical art under the influence of church reforms and pan-European cultural currents. The study also highlights the importance of vocal-choral art in the Baroque and Classical eras, when composers created large-scale choral works that became part of the classical musical heritage. National schools of vocal art and their contribution to the development of choral performance are considered separately. The key compositional techniques are analyzed, in particular the transition from monody to a complex polyphonic texture. The article also covers the 20th century, when under the influence of modernism there were changes in approaches to vocal and choral performance. Musicians and composers were looking for new ways of development, experimenting with form and styles, which in turn enriched vocal and choral art with new concepts. The development of avant-garde and postmodern trends has also had an impact on modern choral ensembles, which strive to integrate different musical styles and forms, while preserving the classical heritage. Thus, vocal and choral art remains an important element of musical culture that evolves along with the development of society, maintaining its relevance and significance in the modern world.

Key words: vocal and choral art, polyphony, Renaissance, baroque, national schools, modernism.

Постановка проблеми. Вокально-хорове мистецтво є однією з найважливіших форм музичного вираження, яка пронизує історію людської культури і тісно пов'язана із суспільними, духовними та естетичними процесами різних епох. Незважаючи на багатотисячолітню історію цього жанру, сьогодні він залишається актуальним, але водночас недостатньо дослідженим з точки зору впливу історичних і соціокультурних чинників на його розвиток. У сучасному музикознавстві недостатньо уваги приділено детальному аналізу еволюції вокально-хорового мистецтва в контексті різних історичних періодів, а також його ролі в культурних і соціальних трансформаціях, які мали місце в Європі та інших частинах світу.

Проблема полягає в тому, що існує певний розрив у розумінні безперервності розвитку вокально-хорових традицій, зокрема їхнього переходу від релігійних до світських форм, від ритуальних обрядів до концертного виконання. Багатство стилістичних варіацій та жанрових особливостей вокально-хорового мистецтва, які виникали в різні епохи – від античності до сучасності – недостатньо узагальнені та систематизовані в межах єдиного наукового підходу. Відсутність чіткого аналізу взаємодії соціальних умов та музичного вираження, зокрема в аспектах духовного і світського співу, створює прогалини у розумінні справжньої ролі цього мистецтва у формуванні культурної спадщини.

Ще одним важливим аспектом є недостатнє дослідження впливу національних вокально-хорових шкіл на розвиток музичної культури в контексті загальносвітових тенденцій. Наприклад, національні традиції багатьох країн мають унікальні риси, що відрізняють їх від інших культур, проте їхній внесок у загальну хорову спадщину часто залишається поза увагою. Водночас дослідження ролі композиторів у формуванні вокально-хорових жанрів також викликає чималий інтерес, особливо в аспекті створення нових музичних форм і стилів, які увійшли до загальносвітової музичної практики.

Значним викликом залишається сучасний стан вокально-хорового мистецтва. У ХХ і ХХІ століттях, під впливом модернізму, авангардизму і постмодернізму, вокально-хорова традиція зазнала серйозних трансформацій. Нові технічні засоби, зміна аудиторій, поява нових жанрів і стилів призвели до пошуку нових форм вираження у хоровій музиці. Сучасні композитори та виконавці прагнуть до експериментів, інтегруючи різноманітні музичні стилі та технології, що потребує детального дослідження з метою розуміння сучасних тенденцій у розвитку цього жанру.

Таким чином, постановка проблеми дослідження вокально-хорового мистецтва охоплює комплекс питань, пов'язаних із його історичною еволюцією, жанровою та стилістичною різноманітністю, впливом соціокультурних умов на розвиток музичних традицій, а також сучасними викликами, що стоять перед цим мистецтвом в умовах глобалізації та технологічних змін.

Аналіз досліджень. Вокально-хорове мистецтво є предметом наукових досліджень як в Україні, так і за її межами. Українські вчені приділяють значну увагу вивченню різних аспектів цього жанру, розглядаючи його розвиток через призму історичних етапів, жанрової специфіки, національних традицій та впливу соціокультурних процесів на музичну спадщину. Проблематика досліджень охоплює широкий спектр питань, зокрема, розвиток українських вокально-хорових традицій, вплив релігійних і світських чинників на формування жанру, а також внесок українських композиторів та виконавців у світову музичну культуру.

Відомі українські музикознавці, такі як Олександр Кошиць, Кирило Стеценко, Станіслав Людкевич та Левко Ревуцький, зробили значний внесок у дослідження та розвиток національних хорових традицій. В їхніх працях детально розглядаються питання стилістичної еволюції хорового мистецтва, зокрема поліфонічні техніки та вплив народних пісенних мотивів на хорові твори. Наприклад, Людкевич у своїх дослідженнях акцентував увагу

на специфіці української хорової традиції, яка поєднує елементи духовної музики та народного співу, що надало українському хоровому мистецтву унікальних рис.

Український хоровий спів, особливо церковна музика, активно досліджується в контексті спадщини композиторів Миколи Леонтовича та Артемія Веделя. Дослідження творчості цих композиторів займають важливе місце в роботах українських музикознавців, таких як Оксана Сулима та Андрій Гнатюк. Вони аналізують специфіку хорових творів Леонтовича, зокрема його обробки народних пісень, які стали класикою українського хорового мистецтва. У своїх працях Сулима звертає увагу на гармонічні та ритмічні особливості творів, а також на їхню емоційну насиченість, яка відрізняє український хоровий спів від західноєвропейських традицій.

Кирило Стеценко, відомий український хоровий диригент та композитор, також залишив вагомий слід у дослідженні хорового мистецтва. Його праці присвячені розвитку церковного співу в Україні та його впливу на світське хорове мистецтво. Стеценко наголошував на важливості збереження національних традицій у хоровому виконанні, водночас адаптуючи їх до сучасних умов. Він також активно підтримував дослідження хорової спадщини українського бароко, аналізуючи вплив цього періоду на подальший розвиток української музики.

Проблематика національної ідентичності у вокально-хоровому мистецтві також піднімалася у працях Ніни Герасимової-Персидської, яка аналізувала вплив українських народних традицій на становлення та розвиток хорового виконавства. Її дослідження охоплюють питання інтеграції фольклорних елементів у хорову музику, а також внесок таких композиторів, як Микола Лисенко та Борис Лятошинський, у створення нових форм хорового мистецтва. Герасимова-Персидська звертає увагу на специфіку українських національних мотивів у контексті загальносвітових музичних процесів, підкреслюючи унікальність української хорової школи.

Актуальні дослідження українських вчених також стосуються проблем сучасного розвитку хорового мистецтва. Валентина Кузик досліджує питання модернізації хорового виконавства в ХХ і ХХІ століттях, зокрема вплив технологічного прогресу та зміни музичних смаків на формування нових хорових стилів і жанрів. У своїх роботах вона аналізує трансформацію традиційних форм хорової музики під впливом сучасних культурних тенденцій, таких як глобалізація, модернізм та постмодернізм. Кузик підкреслює, що, незва-

жаючи на зміни у світі музичного мистецтва, вокально-хорова традиція зберігає свою актуальність, оскільки поєднує в собі глибинні духовні та культурні цінності.

Інший аспект, який досліджують українські вчені, – це вплив європейських хороших традицій на українське мистецтво. Зокрема, Олена Івашко вивчає взаємодію української хорової школи з європейськими музичними течіями, такими як бароко, класицизм та романтизм. Вона аналізує, як європейські стилі адаптувалися в українській культурі, створюючи унікальні синтети, що відображають специфіку національної ідентичності.

Таким чином, аналіз досліджень українських вчених показує, що вокально-хорове мистецтво в Україні розглядається через призму історичних, національних та культурних факторів. Дослідження цього мистецтва демонструють його важливість для формування національної музичної спадщини та водночас підкреслюють актуальність вивчення впливу сучасних тенденцій на його подальший розвиток.

Метою статті є дослідження історичного розвитку вокально-хорового мистецтва, аналіз його жанрових і стилістичних особливостей у різні епохи та вивчення впливу соціокультурних чинників на його еволюцію.

Виклад основного матеріалу. Вокально-хорове мистецтво є однією з найдавніших форм музичного вираження, яке еволюціонувало протягом тисячоліть, від ритуальних співів первісних суспільств до складних музичних творів сучасності. Його розвиток тісно пов'язаний із соціокультурними процесами, які визначали характер музичного мистецтва в різні історичні періоди. Основний матеріал дослідження спрямований на розкриття ключових етапів розвитку вокально-хорового мистецтва, його жанрових і стилістичних особливостей та впливу композиторів і виконавців на його еволюцію (Стеценко, 1993: 76).

Однією з перших форм вокально-хорового мистецтва були ритуальні співи, які супроводжували релігійні обряди у давніх цивілізаціях. У Давньому Єгипті, Месопотамії, Греції та Римі хори використовувалися для виконання ритуальних пісень і гімнів, що мали духовне і магічне значення. Особливо важливу роль у формуванні хорової традиції відіграли античні греки, у яких хор був невід'ємною частиною театральних вистав. У грецьких трагедіях і комедіях хор виконував не тільки музичну функцію, але й був носієм морально-етичних ідей, коментуючи події драми.

У Давньому Римі вокально-хорове мистецтво також займало важливе місце, зокрема у військо-

вих і державних обрядах. Проте, на відміну від Греції, римська музика була більш утилітарною, і хор часто використовувався для супроводу різноманітних державних церемоній. Релігійні співи античності поступово трансформувалися в ранньому християнстві, де основною формою хорового мистецтва став григоріанський спів.

Після падіння Римської імперії вокально-хорове мистецтво продовжувало розвиватися, але його центр перемістився до церков. У Середньовіччі саме християнська церква стала основним осередком розвитку хорової музики. Найважливішою формою хорового співу цього періоду був григоріанський спів, який являв собою одноголосний церковний спів, виконуваний хором без інструментального супроводу. Григоріанський спів відіграв не тільки релігійну, але й соціальну роль, оскільки був засобом збереження релігійних текстів та їх поширення серед віруючих (Стравінський, 1999: 112).

Хоча монодія була основною формою хорового співу в ранньому Середньовіччі, з часом почали з'являтися елементи багатоголосся. Перші експерименти з багатоголоссям почалися у рамках літургійного співу, що призвело до виникнення поліфонії – одного з ключових стилістичних досягнень європейського хорового мистецтва.

Епоха Відродження стала періодом стрімкого розвитку поліфонії, яка стала основою хорового мистецтва того часу. Вокально-хорова музика цього періоду відзначалася багатоголосністю, гармонійною складністю та структурною насиченістю. Композитори, такі як Йосип Дебре, Орландо ді Лассо, Джованні П'єрлуїджі да Палестріна, створювали складні поліфонічні твори, в яких кожен голос хору мав свою мелодичну лінію, що перепліталася з іншими голосами у гармонійне ціле.

Однією з найважливіших особливостей хорової музики епохи Ренесансу було її тісне поєднання з літературою. Хори виконували не лише релігійні твори, але й світські мадригали, мотети та інші музичні форми, в яких важливе місце займав текст. Музичний матеріал підпорядковувався тексту, підкреслюючи його зміст через музичні засоби виразності.

З приходом епохи бароко хорове мистецтво зазнало значних змін, оскільки в цей період почали розвиватися нові музичні форми, такі як ораторія, кантата і меса. Композитори, такі як Йоганн Себастьян Бах, Георг Фрідріх Гендель та Антоніо Вівальді, значно розширили виразові можливості хорової музики, використовуючи більш складні гармонії, контрастні динамічні ефекти та багатоголосі структури (Вагнер, 1981: 156).

Однією з головних особливостей хорової музики бароко було поєднання голосів із інструментальним супроводом, що додавало глибини та емоційної насиченості виконанню. Барокові композитори також приділяли велику увагу драматургії хорових творів, що було особливо помітно в ораторіях Генделя та Баха, де хор відігравав не лише музичну, але й драматичну роль, коментуючи події та підкреслюючи емоційний стан персонажів.

Епоха класицизму принесла нові форми в хорову музику, зокрема меси, реквієми та симфонії з хоровим супроводом. Композитори, такі як Людвіг ван Бетховен та Франц Йозеф Гайдн, створювали масштабні хорові твори, які поєднували вокальні та інструментальні елементи. Бетховенська «Ода до радості» стала одним із найвідоміших прикладів поєднання хорової та симфонічної музики.

Романтизм, своєю чергою, привніс до хорового мистецтва більшу емоційність і ліричність. Композитори цього періоду, такі як Фелікс Мендельсон та Йоганн Брамс, використовували хор для створення емоційно насичених, часто патетичних творів. Романтична хорове музика мала як світський, так і духовний характер, а в текстах часто використовувалися філософські та ліричні мотиви.

У ХХ столітті вокально-хорове мистецтво вступило в нову фазу розвитку під впливом модернізму, авангарду та інших мистецьких течій. Композитори прагнули до нових форм виразності, експериментували з атональністю, ритмічною складністю та новими вокальними техніками. Відомі композитори, такі як Ігор Стравінський, Арнольд Шенберг та Олів'є Мессіан, створювали хорові твори, що виходили за межі традиційних гармонічних і ритмічних структур.

Сучасна хорова музика поєднує в собі елементи різних музичних стилів і культур, активно використовуючи електронні засоби, мультимедійні технології та перформативні елементи. Сучасні композитори, такі як Ерік Вітакре та Арво Пярт, продовжують традицію експериментування, створюючи нові хорові форми, які відображають сучасні музичні та культурні тенденції.

Українська хорова музика має глибокі національні корені, поєднуючи елементи народного співу та церковних традицій. Видатні українські композитори, такі як Микола Лисенко, Кирило Стеценко та Микола Леонтович, створили унікальні хорові твори, що стали невід'ємною частиною національної музичної спадщини (Станіславський, 2007: 40).

Микола Лисенко, вважається основоположником української класичної музики, активно досліджував

народну музику та фольклорні традиції, використовуючи їх у своїх хорових творах. Його хорові композиції, такі як «Заповіт» і «Гей, соколи!», зберегли автентичність українського мелосу та стали символами національної ідентичності.

Кирило Стеценко, окрім композиторської діяльності, вніс значний вклад у розвиток хорового виконавства, акцентуючи увагу на важливості професійного навчання хорових колективів. Його твори, зокрема «Літургія» та «Зимові пісні», демонструють не лише музичну майстерність, але й глибокий зв'язок з українською культурною традицією.

Микола Леонтович, відомий своїми обробками народних пісень, залишив по собі величезну спадщину, яка вплинула на подальший розвиток хорової музики в Україні. Його «Щедрик», що став популярним у всьому світі, ілюструє унікальність українського мелосу та хорової традиції.

Сучасні українські композитори також активно працюють у галузі вокально-хорового мистецтва, поєднуючи традиції з новими стилістичними тенденціями. Вони використовують різноманітні музичні елементи, експериментують з формами та жанрами, створюючи твори, що відображають сучасні культурні запити та національну ідентичність.

Сьогодні українське вокально-хорове мистецтво продовжує розвиватися, зберігаючи зв'язок між минулим і сучасністю. Хорові колективи, як професійні, так і аматорські, активно беруть участь у фестивалях і конкурсах, представляючи українську музику на міжнародній арені. Ці колективи не лише виконують традиційні твори, але й працюють над новими аранжуваннями, що дозволяє зберегти культурну спадщину та адаптувати її до сучасних умов.

Висновки. Вокально-хорове мистецтво, яке має багатий історичний контекст, продовжує еволюціонувати, відображаючи різноманітність музичних стилів, емоційність виконання та глибину національної ідентичності. Через вивчення його етапів розвитку, жанрових і стилістичних особливостей, а також впливу видатних композиторів і виконавців, можна краще зрозуміти важливість хорового мистецтва в контексті української культури та його роль у формуванні музичної ідентичності нації.

Таким чином, вокально-хорове мистецтво є невід'ємною частиною культурної спадщини, яка продовжує надихати нові покоління музикантів і слухачів, зберігаючи глибокі зв'язки з традиціями та історією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вагнер Р. Історія хорового мистецтва. – Київ: Музична Україна, 1981. – 320 с.
2. Леонтович М. Твори: у 2 т. Т. 1. – Київ: Музична Україна, 1973. – 240 с.
3. Лисенко М. В. Твори: у 3 т. Т. 1. – Київ: Музична Україна, 1967. – 256 с.
4. П'ярт А. Музика як форма вираження. – Київ: Видавництво «Тека», 2005. – 150 с.
5. Станіславський К. Вокально-хорове мистецтво України. – Львів: Видавництво «Астролябія», 2007. – 180 с.
6. Стеценко К. Курси музики в університетах України. – Київ: Музичне видавництво, 1993. – 120 с.
7. Стравінський І. Аналіз сучасної музики. – Київ: Музична Україна, 1999. – 200 с.

REFERENCES

1. Vahner R. (1981). Istoriiia khorovo mystetstva [History of choral art]. Kyiv: Muzychna Ukraina; 320 p. [in Ukrainian].
2. Leontovych M. (1973). Tvory: u 2 t. T. 1 [Works: in 2 vols. Vol. 1]. Kyiv: Muzychna Ukraina; 240 p. [in Ukrainian].
3. Lysenko M. V. (1967). Tvory: u 3 t. T. 1 [Works: in 3 vols. Vol. 1]. Kyiv: Muzychna Ukraina; 256 p. [in Ukrainian].
4. Piart A. (2005). Muzyka yak forma vyrazhennia [Music as a form of expression]. Kyiv: Vydavnytstvo "Tekha"; 150 p. [in Ukrainian].
5. Stanislavskiy K. (2007). Vokal'no-khorove mystetstvo Ukrainy [Vocal and choral art of Ukraine]. Lviv: Vydavnytstvo "Astrolabiia"; 180 p. [in Ukrainian].
6. Stetsenko K. (1993). Kursy muzyky v universytetakh Ukrainy [Music courses in universities of Ukraine]. Kyiv: Muzychne vydavnytstvo; 120 p. [in Ukrainian].
7. Stravinsky I. (1999). Analiz suchasnoi muzyky [Analysis of contemporary music]. Kyiv: Muzychna Ukraina; 200 p. [in Ukrainian].

УДК 76.03(477):76.04:94(477) «1991/2024»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-12>

Надія СБІТНЄВА,
orcid.org/0000-0001-9590-5109
кандидат мистецтвознавства (PhD),
професор кафедри графічного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) nadiia.sbitnieva@gmail.com

Ольга ГАНОЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-6403-1592
кандидат мистецтвознавства (PhD), доцент,
завідувачка кафедри графічного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) olga.5ganotskaya@gmail.com

ВІЗУАЛЬНА МОВА СУЧАСНОГО ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ УКРАЇНИ

*Метою статті є виявлення особливостей візуальної мови сучасного графічного дизайну України. Матеріалами дослідження є роботи українських дизайнерів за три останніх роки. **Методологія**, використана для досягнення мети роботи, поєднує прийоми мистецтвознавчого образно-стилістичного та композиційного аналізу, які спираються на історичний підхід. **Наукова новизна** статті полягає у розгляді візуальної мови графічного дизайну в контексті функціонального призначення об'єктів. Стаття містить авторську концепцію формування візуальної мови національно-орієнтованого графічного дизайну України у майбутньому. **Висновки**. Сучасний графічний дизайн, окрім донесення до адресата інформації в адаптованій для сприйняття візуальній формі, активно впливає на світогляд людей, виховує їх, сприяє збереженню національної культури. Візуальну мову графічного проектування варто розглядати в контексті призначення створюваних об'єктів. Актуальною стратегією для донесення оперативної, «гарячої» інформації є мінімалізм. Очищення форми від зайвих деталей, обмеження палітри художніх засобів з метою створення простих і лаконічних рішень показує, що такий підхід робить візуальне повідомлення функціональним, однозначним і швидко зчитуваним. Поруч з мінімалізмом у сучасному графічному проектуванні застосовується принцип створення композицій на основі колажів з історичних і сучасних світлин з авторською домальовкою. Складні просторові рішення, побудовані на нашаруванні сенсів і образів, спираються на існуючу тенденцію щодо розмивання кордонів окремих видів дизайнерської діяльності і відкривають безмежні можливості звернення до першоджерела та його творчої інтерпретації. На відміну від проявів мінімалізму, подібні розробки спрямовані не на швидке й однозначне сприйняття інформації, а на повільне, вдумливе роздивляння. Такий підхід має перспективу презентації національного графічного дизайну на новій технологічній і світоглядній основі.*

Ключові слова: графічний дизайн, візуальна мова, плакат, мінімалізм, колаж.

Nadiia SBITNIEVA,
orcid.org/0000-0001-9590-5109
PhD of Art History,
Professor at the Department of Graphic Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) nadiia.sbitnieva@gmail.com

Olga HANOTSKA,
orcid.org/0000-0001-6403-1592
PhD of Art History, Assistant of Professor,
Head of the Department of Graphic Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) olga.5ganotskaya@gmail.com

VISUAL LANGUAGE OF CONTEMPORARY GRAPHIC DESIGN IN UKRAINE

*The aim of the article is to identify the features of the visual language in contemporary Ukrainian graphic design. The research materials consist of works created by Ukrainian designers over the past three years. **The methodology** used to achieve the research objective combines art-historical image-stylistic and compositional analysis, grounded in a historical*

approach. **The scientific novelty** of the article lies in examining the visual language of graphic design within the context of the functional purpose of the objects. The article presents the author's concept of shaping the visual language of Ukraine's nationally-oriented graphic design in the future. **Conclusions.** Modern graphic design, in addition to conveying information to the audience in an easily perceivable visual form, actively influences people's worldviews, educates them, and promotes the preservation of national culture. The visual language of graphic design should be considered in the context of the functional purpose of the created objects. A relevant strategy for conveying urgent or "hot" information is minimalism. Simplifying form by removing unnecessary details and limiting the palette of artistic means to create simple and concise solutions demonstrates that such an approach makes the visual message functional, clear, and quickly readable. Alongside minimalism, contemporary graphic design also employs the principle of creating compositions based on collages of historical and modern photographs with original drawings. Complex spatial solutions, built on layering meanings and images, reflect the existing trend of blurring the boundaries between various types of design activities, offering limitless opportunities to refer to original sources and creatively interpret them. Unlike the manifestations of minimalism, these designs are not aimed at quick and unambiguous perception of information but rather at slow, thoughtful contemplation. This approach has the potential to present national graphic design on a new technological and ideological basis.

Key words: graphic design, visual language, poster, minimalism, collage.

Постановка проблеми. Пошуки візуальної мови в графічному дизайні України тривають з кінця XIX ст., коли графічний дизайн сформувався як художньо-проектна діяльність. Успішний досвід формування візуальної мови завдяки інтерпретації елементів народної культури в утилітарних об'єктах (дизайні книжок і періодичних видань, грошових купюр, пакування і поштових марок) у роботах Г. Нарбута, В. Кричевського, В. Єрмилова та деяких інших майстрів у 20-і роки XX ст. дозволив говорити про творення «українського стилю» в графічному дизайні. Але згодом інтерес до втілення національних форм у дизайнерське проектування залежно від державної політики то згасав, то знову актуалізувався. Відновлення української державності після проголошення незалежності України у серпні 1991 року надав поштовх до піднесення самосвідомості українців, розвитку культури й пошуків відповідної візуальної мови у графічному дизайні для висловлення національної ідеї.

Аналіз досліджень. Серед найбільш цитованих і важливих робіт, присвячених українському дизайну, варто згадати чисельні наукові розвідки професора В. Даниленка. Зокрема, у монографії «Майбутнє європейського дизайну: Чехія, Польща, Україна», аналізуючи художні засоби для втілення національної ідеї в українському графічному дизайні, дослідник цілком справедливо докоряє: «Дотепер Україна не ставила й сьогодні не ставить завдання творення "українського дизайну", вдовольняючись наявністю "дизайну на теренах України". <...> Професіонали, які працюють на близькому до світового рівні у ділянці висококваліфікованих повторювань західних дизайнерських надбань, не мають бажання до творення явища "український дизайн"» (Даниленко, 2007: 127). Щодо шляхів подальшого розвитку дизайну в Україні, дослідник зазначає: «На сучасному постколоніальному етапі розвитку для ста-

новлення української версії дизайну першочерговими заходами у цій сфері є орієнтація дизайну на творення нових його форм» (Даниленко, 2006: 29).

Грунтовним дослідженням українського графічного дизайну є монографія В. Косіва «Українська ідентичність у графічному дизайні 1945–1989 років» (Косів, 2019). Праця містить ретельний аналіз національно-орієнтованих візуальних повідомлень Радянської України та української діаспори з точки зору змісту і графічної мови. Незважаючи на часові межі роботи (1945–1989 рр.), наукова розвідка є важливою для розуміння сучасного графічного дизайну, бо в ній зроблено цінні висновки й узагальнення на сьогодні й на перспективу. Зокрема, автор зазначає: «...наведені візуальні повідомлення про Україну і українців, з одного боку, віддзеркалювали, а з іншого – формували цінності багатьох поколінь. Сподіваємося, вони допоможуть краще зрозуміти ким ми є сьогодні й активізують дискусію про те, ким ми хочемо бути завтра (Косів, 2019: 439).

Вивченню зображального аспекту візуальної мови графічного дизайну присвячена дисертація О. Калашнікової, в якій зокрема запропоновано визначення візуальної мови як «засобу презентації інформації» (Калашнікова, 211: 1). Однією з основних проблем сучасного графічного дизайну дослідниця називає «пошук оптимальних і пролонгованих засобів впливу на споживача, створення візуальних повідомлень, комфортних для сприйняття» (Калашнікова, 211: 1).

Концептуальні засади етнодизайну в Україні розглядає у своїй статті І. Сиваш (Сиваш, 2018). Дослідниця робить висновки щодо подальшого розвитку етнодизайну в нашій країні, зокрема акцентує важливість наступних чинників: «формування як зв'язок утилітарного й естетичного в дизайн-об'єкті, стильове вирішення як прояв певних ідеологічних настанов, використання українських етномотивів як творча інтерпретація творів

архітектури, образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва» (Сиваш, 2018: 419).

У виданні «Графічний дизайн з українським обличчям» (Удріс-Бородавко, 2023) Н. Удріс-Бородавко розглядає прийоми творення національно-орієнтованого графічного дизайну. Авторка видання, яка є викладачем дизайнерського вишу, аналізує роботи професійних дизайнерів і відомих рекламних агенцій поруч із розробками студентської молоді з точки зору запропонованої нею трирівневої моделі проєктної діяльності: етноформи, етнозначення й етнодуху дизайнера. Дослідниця доходить наступного висновку: «Впливовість графічного дизайну на соціальну реальність розкриває можливості його застосування як механізму формування соціокультурного простору» (Удріс-Бородавко, 2023: 193).

Згадані джерела є корисними й важливими для дослідження візуальної мови сучасного графічного дизайну, бо спираються на принцип історизму й розглядають дизайн-діяльності в соціокультурному контексті. Водночас, написані ще до початку повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави, вони не охоплюють тих процесів, які були запущені в українському суспільстві після 24 лютого 2022 року.

Метою статті є виявлення особливостей візуальної мови сучасного графічного дизайну України.

Виклад основного матеріалу. На початку 2000-х років вітчизняні дизайнери вже мали певні здобутки у творенні візуальної мови національно-орієнтованого графічного дизайну. Однак їхні роботи часто піддавалися критиці через прояви т. зв. «шароварщини», тобто «бездумного й поверхового копіювання напрацювань минулого поза історичним контекстом, семіотичним полем і функціональним призначенням проєктованого об'єкту» (Сбітнєва, 2024: 50). Маючи на увазі саме цю проблему, В. Даниленко попереджав: «Не треба возвеличувати поверхову традицію в матеріальній культурі (накладання традиційних орнаментів на поверхні сучасних предметів, малювання на них козаків з оселедцями, дівчат у віночках тощо). Така традиція високого та навіть просто якісного дизайнерського продукту, як правило, не дає. Цей підхід <...> багато в чому непродуктивний, бо занадто примітивний» (Даниленко, 2007: 173).

Але поруч із поверховими й примітивними проявами у графічному проєктуванні протягом тривалого часу існував також цілком професійний метод творення об'єктів на основі історичної реконструкції творчої спадщини найбільш відомих майстрів українського дизайну, таких як вище

згадані Г. Нарбут, В. Кричевський, В. Єрмилов, і можливо менш відомі широкому колу, але не менш талановиті П. Ковжун, В. Меллер, А. Петрицький, М. Соколов та ін. «Переконання, що візуальні форми національної ідентифікації успішно втілені в “українському стилі” кінця 1910-х – 1920-х рр., визначило їхню актуальність упродовж щонайменше семи десятиліть», – констатував В. Косів (Косів, 2019: 438). Зрозуміло, що цей стереотипний підхід не був проривним у розвитку візуальної мови українського графічного дизайну, а навпаки, гальмував творчий пошук та експеримент, бо задовольняв попит на національний дизайнерський продукт шляхом бездумного використання клішованих символів «українськості».

Сьогодні на тлі повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави питання української ідентичності актуалізувалося як ніколи раніше. Серйозні випробування, які постали перед Україною, посприяли згуртуванню народу навколо національної ідеї, виявили «значний внутрішній потенціал суспільства до розвитку у спосіб самоорганізації, <...> засвідчили основні вектори майбутнього розвитку» (Степико, 2011: 59). Увага всього цивілізованого світу до України зміцнила прагнення митців до відродження нашої культури та її презентації на міжнародній арені. Пізнаваність українського дизайну є важливим завданням на перспективу, але вже сьогодні державні атрибути України сприймаються у світі як своєрідні символи боротьби українців за свободу та незалежність.

«Нині бачимо спроби окремих дизайнерів чи агенцій-лідерів створити концептуальний, сучасний, осмислений продукт, поєднуючи нову візуальну мову з архетипами народної культури <...>. Поступово спостерігається відхід від поверхового цитування до продуманої стилістики, до відродження образів народної культури», – пише українська дослідниця І. Сиваш (Сиваш, 2018: 418). Візуальна мова сучасного національно-орієнтованого графічного дизайну ґрунтується на експериментах із тризубом і жовто-блакитною колірною групою, зі стилізованими зображеннями традиційних об'єктів етнічної спадщини (витворів гончарства, вишивки, розпису, елементів національного вбрання тощо). Чисельні приклади постерів, айдентики, пакування, створені в результаті таких пошуків, наводять у науково-популярному виданні «Графічний дизайн з українським обличчям» дослідниця й викладач Н. Удріс-Бородавко (Удріс-Бородавко, 2023). Однак подібні розробки поширені як у графічному дизайні, так і в інших галузях дизайнерського проєктування: у дизайні

інтер'єрів, фешн-індустрії, візуальному контенті для соцмереж тощо.

Зазначимо, що художня інтерпретація візуальних символів Української держави була джерелом натхнення для художників і дизайнерів протягом багатьох десятиліть. Стосовно української ідентичності у графічному дизайні 1945–1989 років доктор мистецтвознавства В. Косів зазначав: «Державна символіка, рослини (пшениця, калина, соняшник), бандура, орнамент народної вишивки та національний костюм, сільський ландшафт і кілька відомих будівель в українських містах, а також окремі історичні особи позначали Україну й українців. Залежно від суспільного контексту й уподобань конкретних замовників ці символи поєднували між собою та з іншими зображеннями, модифікували стилістично, формуючі відповідні конотації, однак їхнє основне значення (денотація) ані з часом, ані в різних політичних умовах не змінювалося. Разом вони творили певний набір елементів, з яких можна було сформувати потрібне повідомлення» (Косів, 2019: 436–437).

Згадані символи залишаються популярними в українському графічному проектуванні й сьогодні, але останнім часом до них додалися нові, пов'язані з війною, – зображення зброї, літаків, танків, воїнів та інших атрибутів війни. Відбулися зміни й у графічному трактуванні зображень. На відміну від прикладів середини-кінця ХХ ст., візуальна мова національно-орієнтованого графічного дизайну формується не на основі декоративної стилізації, а здебільшого зорієнтована на максимальне спрощення малюнку, його наближення до простоти знаку. Свідоме очищення форми від зайвих деталей дає можливість зручної адаптації розроблених елементів до будь-якого середовища чи об'єкту: від веб-сайту до айдентики. Але в ситуації висвітлення подій, пов'язаних із війною, найважливішим є те, що завдяки відмові від усього другорядного кожний графічний елемент сприймається як більш вагомий і значущий.

Вдалим прикладом мінімалізму в графічному дизайні є роботи Миколи Коваленка, який з початком війни створив безліч плакатів на підтримку України. Оперуючи обмеженою палітрою засобів, дизайнер швидко і влучно доносить до адресата меседж, зрозумілий всьому світові. В якості ідентифікатора дизайнер використовує лише колірні сполучення українського прапора, але водночас додає зображення, пов'язані з війною та героїчною боротьбою українського народу: стиснутий кулак, танк, символи країни-агресорки тощо (іл. 1–4).

Іл. 1. Микола Коваленко. Плакат «Freedom». 2022 р. <https://birdinflight.com/nathnennya-2/20220418-mykola-kovalenko-placards.html> (дата звернення 05.05.2024)

Іл. 2. Микола Коваленко. Плакат. «Ukraine will win». 2022 р. <https://birdinflight.com/nathnennya-2/20220418-mykola-kovalenko-placards.html> (дата звернення 05.05.2024)

Цікаво, що деякі плакати М. Коваленка існують у двох варіантах: на основі лише зображення без шрифту і з текстовим супроводом. Напевно, зображувальний плакат адресований насамперед міжнародній спільноті, а створений на основі сполучення зображення зі шрифтом більш орієнтований на внутрішнього споживача, тому що сенс текстового повідомлення часто пов'язаний з конкретними епізодами війни та спирається на ідіоматичні вислови (іл. 4, 5).

Іл. 3. Микола Коваленко. Плакат. 2022 р. <https://birdinflight.com/nathnennya-2/20220418-mykola-kovalenko-placards.html> (дата звернення 05.05.2024)

На відміну від Миколи Коваленка, який із самого початку своєї дизайнерської діяльності

зареконував себе як прихильник мінімалістичного підходу, Микита Тітов шукав себе у різних напрямках. Дизайнер і наразі презентує майстерні ілюстрації, плакати, листівки, марки на основі більш деталізованого малюнку (іл. 5).

Іл. 4. Микола Коваленко. Плакат «Russian warship, go fuck yourself». 2022 р. <https://birdinflight.com/nathnennya-2/20220418-mykola-kovalenko-placards.html> (дата звернення 05.05.2024)

Іл. 5. Микита Тітов. Аркуш поштових марок «Все буде UA». 2024 р. https://postmark.ukrposhta.ua/image/cache/catalog/Vse%20bude%20UA_arkush-800x800.jpg (дата звернення 21.09.2024)

Але його плакатні роботи на тему війни, створені протягом поточного року, свідчать про свідомий вибір на користь мінімалізму (іл. 6–9). Стилзоване зображення, доповнене лаконічним текстом (іл. 6, 9), зображення без текстового супроводу (іл. 7) і навпаки суто шрифтове рішення (іл. 8) ефективно виконують інформативну функцію, а жовто-блакитні колірні сполучення ідентифікують плакати як українські. Плакати М. Тітова є переконливим свідченням результативності й доречності мінімалізму, коли йдеться про донесення оперативної інформації, яка за короткий час вже може стати історією. Подібні плакати не передбачають і не потребують роздивляння, бо є своєрідним документом, що розрахований на миттєве сприйняття.

Візуальна мова наведених воєнних плакатів відповідає меті й специфіці цього жанру, бо забезпечує передачу важливого змісту у зрозумілій і лаконічній формі. Динаміка подій і сенс повідомлень вимагають від споживача швидкого й однознач-

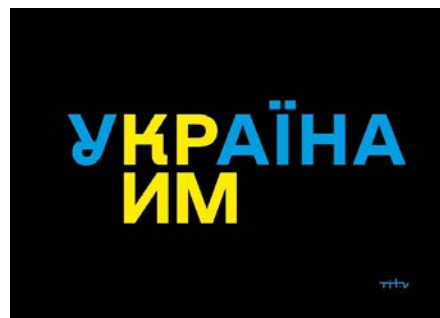
ного зчитування «візуального тексту», очищеного від другорядних деталей. Завдяки граничному відбору художніх засобів і композиційних прийомів, візуальна мова мінімалізму як система знаків сприймається максимально концентрованою і точною, такою що перетворює дизайнерський об'єкт на меседж «у чистому вигляді». Але поруч з мінімалістичними рішеннями в сучасному візуальному просторі успішно «працюють» і такі, що ґрунтуються на протилежній концепції формоутворення, побудованій на складному нашаруванні сенсів і образів.

Іл. 6. Микита Тітов. Плакат «Дякуємо, медики!». 2022 р. https://kurs.if.ua/wp-content/uploads/2022/08/289392615_5240811655985946_6363417362533302018_n-1087x1536.jpg (дата звернення 21.09.2024)

Іл. 7. Микита Тітов. Листівка. 2022 р. <https://gigshop.com.ua/product/%d0%bb%b0%b8%b1%b1%b2%b1%b9%b0%b2%b0%b0%b0%b0-02>. (дата звернення 19.09.2024)

Іл. 8. Микита Тітов. Плакат «Крим це Україна». 2024 р. <https://ppu.gov.ua/press-center/ukraina-33-roky-nezalezhnosti/> (дата звернення 22.09.2024)

Іл. 9. Микита Тітов. Плакат «Полтава. Вічна пам'ять!». 2024 р. https://www.instagram.com/reel/C_it0yvos_x/ (дата звернення 21.09.2024)

Візуальна мова плакатів київської майстрині Каті Лісової із серії «Сила Пам'яті» (2023 р.) побудована на засобах фотоколажу з лінійними домальовками. «Взявши фрагменти світлин, які були зроблені у постраждалих від ворожої агресії містах до повномасштабного вторгнення <...> і після, художниця символічно, умовно “сшила” їх орнаментами з рушників, характерних для міст, в яких зроблені знімки, – розповідає директор Туристичного інформаційного центру О. Каніщев (Олійник, 2023). Складне перетинання шарів створює враження глибини простору і тривалості у часі. На відміну від згаданих вище робіт М. Коваленка й М. Тітова, світоглядні плакати К. Лісової розраховані на повільне, вдумливе сприйняття. Створені з метою донесення думки, що «...українці мають свій культурний код, культурну пам'ять» (Олійник, 2023), плакати із серії «Сила Пам'яті» демонструють поєднання історії та сучасних подій, конфлікт мрій та реальності (іл. 10, 11).

Іл. 10. Катя Лісова. Плакат із серії «Сила Пам'яті». 2023 р. https://zprz.city/news/view/u-zaporizhzhii-pokazali-yak-hudozhnitsya-zshivae-rani-mist-vishivkoyu?amp;utm_medium=referral&utm_campaign=rss (дата звернення 21.09.2024)

Плакатна серія «Люті вишиванки» Каті Лісової побудована на поєднанні орнаменту вишитих сорочок із символами воєнного часу, які увірвались у життя українців після 24 лютого 2022 року (дронів, установок HIMARS, ударних безпілотників Bayraktar тощо). Показово, що візуальна мова цієї серії також не спирається на ідентифікаційні

можливості національних кольорів, обмежена відтінками зеленого (сполученнями кольорів військового пікселю), з червоними акцентами, але постери від цього не втрачають ані естетичної цінності, ані адресності. Більше того, це надає їм більшої графічності, загострює закладену авторкою ідею. У плакатах серії традиційний український орнамент поєднаний зі стилізованими зображеннями атрибутів війни, які ніби органічно вплітаються в структуру орнаменту. Але ця уявна гармонія насправді є пасткою, що шокує своєю абсурдністю. Різкий контраст між гармонійним орнаментом, що спирається на багатовікову традицію і несе глибокий, філософський і життєствердний сенс, і знаряддям смерті та руйнування, приголомшує ірраціональністю і безглуздя. Гірка іронія цих плакатів сприймається як гіпербола, як потужний дизайнерський хід для донесення оригінальної ідеї авторки. Незважаючи на ніби органічне поєднання елементів, орнамент не поглинає, а виштовхує зображене приладдя вбивства, підкреслюючи його недоречність і несумісність з культурою, прогресом і самим життям. Роботи К. Лісової є атмосферними, філософськими, такими що формують світогляд і розраховані на повільне і вдумливе роздивляння (іл. 12–14).

Іл. 11. Катя Лісова. Плакат із серії «Сила Пам'яті». 2023 р. https://zprz.city/news/view/u-zaporizhzhii-pokazali-yak-hudozhnitsya-zshivae-rani-mist-vishivkoyu?amp;utm_medium=referral&utm_campaign=rss (дата звернення 21.09.2024)

Іл. 12. Катя Лісова. Плакат «Байрактар» із серії «Люті вишиванки». 2022 р. <https://sunseed-art.com/ua/product/637e018f7359c70d20881a4f/bayraktar> (дата звернення 21.09.2024)

Лл. 13. Катя Лісова. Плакат «Дронове дерево» із серії «Люті вишиванки». 2022 р. <https://sunseed-art.com/ua/product/6626d6e93006b009fccf65bc/drones-tree> (дата звернення 21.09.2024)

Лл. 14. Катя Лісова. Плакат «Квітка HIMARS» із серії «Люті вишиванки». 2022 р. <https://sunseed-art.com/ua/product/637e022d7359c70d20881a50/himars-flower> (дата звернення 21.09.2024)

Висновки. Візуальну мову українського графічного проектування доцільно розглядати в контексті специфіки й призначення створюваних об'єктів. Перевереною часом, але актуальною стратегією формування візуальної мови графічного дизайну є мінімалізм. Очищення форми

зображуваних об'єктів від зайвих деталей, граничне обмеження палітри художніх засобів з метою створення простих і лаконічних рішень у плакатах М. Коваленка і М. Тітова доводить, що такий підхід підсилює значення кожного графічного елемента і робить візуальне повідомлення функціональним, однозначним і швидко зчитуваним. Характерно, що мінімалізм наразі застосовується не лише у плакаті з метою передачі оперативної, «гарячої» інформації, а й в інших галузях графічного проектування. Декоративність, що була вельми популярною у творенні національно-орієнтованих об'єктів протягом багатьох минулих десятиріч, поступилася місцем стриманості й обмеженню художніх засобів.

Важливо, що візуальна мова українського графічного дизайну сьогодні не обмежується ефективною і затребуваною концепцією мінімалізму. Пошуки нових принципів поєднання національних мотивів із сучасною графічною стилістикою представлені в плакатах К. Лісової. Спираючись на існуючу тенденцію щодо дифузії і розмивання кордонів окремих видів дизайн-діяльності, ці плакатні рішення відкривають безмежні можливості звернення до першоджерела і його творчої інтерпретації. Філософські плакати К. Лісової спрямовані не на миттєве зчитування інформації, а на повільне, вдумливе сприйняття. Такий підхід має перспективу презентації національного графічного дизайну на новій технологічній і світоглядній основі. Припустимо, що в той час як мінімалізм сприймається візуальною мовою «на сьогодні», складні просторові рішення, побудовані на нашаруванні сенсів і образів, можуть стати візуальною мовою «на майбутнє».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко В.Я. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури ХХ століття (національний та глобалізаційний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства: спец. 05.01.03 – технічна естетика. Львів, 2006. 36 с.
2. Даниленко В. Майбутнє європейського дизайну : Чехія, Польща, Україна. Харків : Колорит, 2007. 197 с.
3. Калашникова О.А. Зображальний аспект візуальної мови графічного дизайну (на матеріалі плаката): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.07 – дизайн. Харків, 2011. 20 с.
4. Косів В. Українська ідентичність у графічному дизайні 1945–1989 років: монографія. Київ: Родовид, 2019. 480 с.
5. Олійник С. У Запоріжжі показали, як художниця зшиває рани міст вишивкою 25 лютого 2023. https://zprz.city/news/view/u-zaporizhzh-pokazali-yak-hudozhnitsya-zshivae-rani-mist-vshivkoynu?amp;utm_medium=referral&utm_campaign=gss (дата звернення 21.09.2024).
6. Сбітнева Н.Ф. Візуальна мова графічного дизайну України в умовах війни. *VII International Scientific and Practical Conference «Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications»*. January 24–26, 2024. Vienna, Austria. P. 50–53.
7. Сиваш І. Концептуальні засади етнодизайну в Україні. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Серія Мистецтвознавство. 2018. №3. С. 416–420. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147626>.
8. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
9. Удріс-Бородавко Н. Графічний дизайн з українським обличчям: науково-популярне видання. Київ: ArtHuss, 2023. 206 с.

REFERENCES

1. Danylenko V.Ya. (2006) *Dyzain Ukrainy u svitovomu konteksti khudozhno-proektnoi kultury XX stolittia (natsionalnyi ta hlobalizatsiinyi aspekty) : avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia doktora mystetstvoznavstva: 05.01.03 – tekhnichna estetyka.* [Design of Ukraine in the Global Context of Art and Design Culture of the 20th Century (National and Globalization Aspects): Abstract of the Dissertation for the Degree of Doctor of Arts: 05.01.03 – Technical Aesthetics.] Lviv, 36 p. [in Ukrainian].
2. Danylenko V. (2007) *Maibutnie yevropeiskoho dyzainu : Chekhiiia, Polshcha, Ukraina.* [The Future of European Design: Czech Republic, Poland, Ukraine]. Kharkiv : Koloryt, 197 p. [in Ukrainian].
3. Kalashnykova O.A. (2011) *Zobrazhalnyi aspekt vizualnoi movy hrafichnogo dyzainu (na materiali plakata): avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. mystetstvoznavstva: 17.00.07 – dyzain.* [The Representational Aspect of the Visual Language of Graphic Design (Based on Posters): Abstract of Dissertation for the Degree of PhD of Art History: 17.00.07 – Design] Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
4. Kosiv V. (2019) *Ukrainska identychnist u hrafichnomu dyzaini 1945–1989 rokiv: monohrafiia* [Ukrainian Identity in Graphic Design from 1945 to 1989: Monograph.]. Kyiv: Rodovyd, 480 p. [in Ukrainian].
5. Oliinyk S. (2023) *U Zaporizhzhii pokazaly, yak khudozhnytsia zshyvaie rany mist vyshyvkoiu* [In Zaporizhzhia, an exhibition showcased how an artist stitches the wounds of cities with embroidery.]. <https://zprz.city/news/view/u-zaporizhzhii-pokazali-yak-hudozhnitsya-zshyvae-rani-mist> (data zvernennia 21.09.2024). [in Ukrainian].
6. Sbitnieva N.F. (2024) *Vizualna mova hrafichnogo dyzainu Ukrainy v umovakh viiny.* [The Visual Language of Ukrainian Graphic Design in the Context of War] VII International Scientific and Practical Conference «Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications». 50–53. [in Ukrainian].
7. Syvash I. (2018) *Kontseptualni zasady etnodyzainu v Ukraini.* [Conceptual Foundations of Ethno-Design in Ukraine] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. Seriia Mystetstvoznavstvo. – Bulletin of the National Academy of Management of Culture and Arts. Art Studies Series, 3.* 416–420. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147626>. [in Ukrainian].
8. Stepyko M.T. (2011) *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia: monohrafiia.* [Ukrainian Identity: The Phenomenon and Foundations of Formation: Monograph]. Kyiv: NISD, 336 p. [in Ukrainian].
9. Udris-Borodavko N. (2023) *Hrafichniy dyzain z ukrainskym oblychchiam: naukovo-populiarne vydannia.* [Graphic Design with a Ukrainian Face: Scientific and Popular Edition]. Kyiv: ArtHuss, 206 p. [in Ukrainian].

UDC 7.012:687.016

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-13>

Diana SKICHKO,

orcid.org/0009-0003-0384-3978

Master in Design,

Student at the Department of Art and Fashion Design

Kyiv National University of Technology and Design

(Kyiv, Ukraine) dianaskichko@gmail.com

Nataliia CHUPRINA,

orcid.org/0000-0001-7017-6456

Doctor of Study of Art, Professor,

Head of the Department of Art and Fashion Design

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) chouprina@ukr.net

Iryna DAVYDENKO,

orcid.org/0000-0002-6355-900X

Associate professor at the Department of Art and Fashion Design

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) irinedavidenko@gmail.com

DESIGN AND FORMATION OF CLOTHING FOR FIELD ARCHAEOLOGICAL WORK

The emergence of modern special clothing coincides with the development of industrialization and scientific and technological progress. These processes have given rise to a large number of different professions, whose representatives need to have clothing and equipment with high levels of protection. Archeology is currently recognized as one of the rare professions. The training of narrowly specialized specialists requires a significant amount of time and effort, therefore archeology is a science that needs popularization, protection and creation of a positive image in society. All archaeologists who participate in communication with the general public need more attention to reveal the essence, relevance and specificity of the profession. Among general scientific methods, the principles of objectivity, historicity, synthesis, description, analysis, deduction, etc. are applied. Special methods include tools necessary to analyze the structure of the suit and its components, technologies, materials, etc. The structural analysis made it possible to study the compositional and constructive basis of traditional Ukrainian clothing and artistic and decorative decoration as a system of interconnected elements. Literary-analytical and thematic-problematic methods were used to define, systematize and generalize information regarding the requirements for creating special clothing for archaeologists. The practical significance of the work lies in the development of a wardrobe that meets the specific needs of field and chamber archaeologists, but also has elements that serve as a presentation of Ukrainian culture and history through authentic costume elements. The timeliness and necessity of developing special clothing, created according to the needs of archaeologists as a narrow-profile category of specialists, was determined. The issue of determining the functional and practical characteristics and artistic and aesthetic properties of field clothing for the needs of archaeologists is considered. A morphological analysis of modern sportswear by certain groups was carried out. The result of the morphological analysis of selected groups of sportswear is the generalization and systematization of typical structural divisions. The existing design has been improved and emphasis has been placed on targeted functionality – for the use of clothing by field archaeologists.

Key words: *special clothing, design properties, fashion design, clothing design, sportswear, modern technologies.*

Діана СКІЧКО,
 orcid.org/0009-0003-0384-3978

магістр дизайну,
 здобувач кафедри мистецтва та дизайну костюма
 Київського національного університету технологій та дизайну
 (Київ, Україна) dianaskichko@gmail.com

Наталія ЧУПРИНА,
 orcid.org/0000-0001-7017-6456

доктор мистецтвознавства, професор,
 завідувач кафедри мистецтва та дизайну костюма
 Київського національного університету технологій та дизайну
 (Київ, Україна) chouprina@ukr.net

Ірина ДАВИДЕНКО,
 orcid.org/0000-0002-6355-900X

доцент кафедри мистецтва та дизайну костюма
 Київського національного університету технологій та дизайну
 (Київ, Україна) irinedavidenko@gmail.com

ДИЗАЙН ТА ФОРМОУТВОРЕННЯ ОДЯГУ ДЛЯ ПОЛЬОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ РОБІТ

Поява сучасного спеціального одягу збігається з розвитком індустріалізації та науково-технічного прогресу. Ці процеси породили велику кількість різноманітних професій, представники яких потребують одягу та спорядження з високим рівнем захисту. Сьогодні археологія визнана однією з рідкісних професій. Підготовка вузько-профільних фахівців потребує значних затрат часу та зусиль, тому археологія – наука, яка потребує популяризації, захисту та створення позитивного іміджу в суспільстві. Всі археологи, які беруть участь у спілкуванні з широким загалом, потребують більшої уваги до розкриття сутності, актуальності та специфіки професії. Серед загальнонаукових методів в дослідженні застосовуються принципи об'єктивності, історичності, синтезу, опису, аналізу, дедукції та ін. До спеціальних методів належать засоби, необхідні для аналізу структури костюма та його складових, технологій, матеріалів тощо. Структурний аналіз дав змогу дослідити композиційно-конструктивну основу традиційного українського одягу та художньо-декоративного оздоблення як системи взаємопов'язаних елементів. Літературно-аналітичним та тематико-проблемним методами визначено, систематизовано та узагальнено інформацію щодо вимог до створення спеціального одягу для археологів. Практичне значення роботи полягає в розробці гардеробу, який відповідає специфіці польових та камеральних археологів, але також має елементи, що слугують презентації української культури та історії через елементи автентичного костюма. Визначено своєчасність і необхідність розробки спеціального одягу, створеного відповідно до потреб археологів як вузькопрофільної категорії фахівців. Розглянуто питання визначення функціонально-практичних характеристик та художньо-естетичних властивостей польового одягу для потреб археологів. Проведено морфологічний аналіз сучасного спортивного одягу за окремими групами. Результатом морфологічного аналізу виділених груп спортивного одягу є узагальнення та систематизація типових структурних елементів. Удосконалено існуючий дизайн і зроблено акцент на цільовий функціонал для використання одягу польовими археологами.

Ключові слова: спеціальний одяг, конструктивні властивості, дизайн одягу, спортивний одяг, сучасні технології.

Introduction. One of the main methods of archaeological research is the so-called field archeology. It is distinguished by practices of recovery and analysis of human material culture through inspection and excavation. The sequence of works consists in the preliminary analysis of the area, excavations, classification, dating and interpretation of finds (Skakalska, 2018).

Archeology is a profession that combines physical activity in adverse conditions and intellectual work (Vynokur, 2008). Unfortunately, today there are not enough brands that create specialized clothing specifically for archaeologists. Professionals use

combinations of sportswear, workwear, gardening or hiking clothing, footwear and accessories that can partially cover their needs (zakon.rada.gov.ua). Therefore, it is currently impossible to say that the clothing available for sale fully meets the needs of scientific employees, because it is not designed for maximum convenience and durability in operation while preserving aesthetic functions.

The methodological basis of the study was: general theoretical, multifactorial, comparative, artistic-stylistic and figurative-metaphorical approaches. A morphological method was used to analyze the appearance of sportswear. At this stage,

the typological method and the method of visual observation were used simultaneously. Art history and stylistic methods contributed to the analysis of specific samples of sportswear. The study is based on scientific definitions of the semiotic features of sportswear, on the selection, generalization and evaluation of the most characteristic examples of products. The collection of information to determine the characteristic features of sports brands was implemented by the method of random selection. When considering the stylistic trends of sportswear and determining its typological features, inductive and deductive methodological approaches were used to create future products. Thus, the emphasis was placed precisely on the morphological analysis of sportswear, which consists in dividing the research object into separate components, from which the main characteristics (lines) are selected, which are further synthesized into new morphological models of clothing with increased functional properties. The central task of morphological research is visual demonstration of the most functional and popular classifications of modern sportswear.

Analysis of research. The topic of special and work clothes is not popular, so it is revealed quite little. And the topic of special clothing for field archeology is not disclosed at all in official or book publications. The latest technologies, materials and design in light industry and service, improvement of the methodology of aesthetic assessment of quality in suit design were substantiated in conference materials by scientists of Khmelnytskyi National University. The work of the team of scientists of the Kyiv National University of Technologies and Design is devoted to the topic of designing special clothing, but in another field of activity – the creation of clothing for work at high temperatures.

The requirements for ensuring the safety of work during field research are regulated in the Law of Ukraine «On the Protection of Archaeological Heritage», in the occupational safety instructions for the head of the school museum, in the order approving the Occupational Safety Rules for museum employees, etc.

The topic of archeology and methods of conducting archaeological excavations and explorations is widely disclosed in the monographs of archaeologist specialists. The authors carefully considered the specifics, excavation methods, and equipment. But, unfortunately, the topic of clothing for archaeologists is not mentioned at all. A very interesting look at field archeology from foreign authors O. G. S. Crawford, A. Leroi-Gourhan, S. L. Woolley, and R. E. M. Wheeler. We see that these editions are quite old – all before

1956, but they are still on the literature lists for archeology students. We can conclude that research methods and the presented theory of archeology have not undergone fundamental changes.

The textbook «Archeology of Ukraine» by I. Vynokur (Vynokur, 2008) contains data on the priceless archaeological treasures of Ukraine, the generally recognized views of scientists on the origin, genetic kinship, and mutual influence of archaeological cultures that have been spread on the territory of our country for thousands of years – from the Paleolithic era to the late Middle Ages. A separate section is dedicated to the monuments of the Cossack times.

Problem statement. To form the principles of the development of special clothing for representatives of the archaeological profession in a complex: from underwear and basic elements to festive clothing based on both modern developments in the field of special wardrobe and taking into account the characteristics of authentic clothing. Ukrainian national costume.

Presentation of the main material. The main component of specific clothing for archaeologists is practical, because it must, first of all, meet the requirements of comfort and safety at the workplace (www.novaecologia.org). In order to create practical clothes with a special meaning, it is worth considering in more detail the specifics of archaeologists' activities and draw conclusions about the main requests of specialists. This will allow you to develop the optimal cut of clothes, design the necessary accessories, choose a color palette, and determine the raw material composition of fabrics. The topic of special and work clothes is not popular, so it is revealed quite little. And the topic of special clothing for field archeology is practically not disclosed in official or book publications. Thus, there is a large amount of literature on the creation of heat-protective special clothing, on ensuring the safety of work during field research, on archeology in general and methods of conducting archaeological excavations and explorations (Vynokur, 2008). The authors carefully considered the specifics, excavation methods, and equipment. But, unfortunately, the topic of clothing for archaeologists is not mentioned at all. It can be assumed that the topic of clothing is not important for scientists.

Accordingly, the search for options for functionally appropriate and aesthetically perfect clothing for field archaeological work is relevant for novice archaeologists. Today, any query can be asked in the Google search engine and get an answer. You can also chat online with various specialists by writing to direct. As a rule, you can get clear answers to clearly formulated questions. The topic of communities based

on certain interests has become very popular. Such communities exist in social networks Instagramm, Facebook, Tumblr, Twitter, Tik-Tok and Reddit. The largest professional community of archaeologists exists on the site Reddit, which combines the features of a social network and a forum.

In order to better understand the real needs of specialists, a survey was conducted among representatives of the community of archaeologists on the Reddit forum, which includes 3,800 archaeologists from around the world, which unites professionals regardless of their scientific interests and type of activity – chamber and field archaeologists, restorers, ceramicists, reenactors, etc. Members of the community are of different ages, sexes, work in different parts of the world, where the climate and specifics of immovable monuments differ, which directly determine the type of work activity in the field season. During the research, a questionnaire was compiled with 7 questions that interested us from the point of view of design, ergonomics and professional experience of archaeologists. Practicing archaeologists from all over the world responded to the survey. They shared their experience of working in different weather conditions and gave valuable advice on design and personal preferences. The link to the survey is given in the list of literature for the study (trowelblazers.com), the discussion is still open. Based on the experts' answers, it can be concluded that clothing for field archaeologists has a number of requirements that are clearly outlined in the occupational health and safety instructions. Yes, it is necessary to pay attention to dangerous and harmful factors, which include possible electric shocks from equipment (www.novaecologia.org). Meteorological conditions in which research is conducted are often dangerous for the work of archaeologists. Often, researchers conduct earthworks in an open field, which is dangerous during thunderstorms, when the likelihood of lightning strikes increases. Also, a life-threatening factor is prolonged exposure to direct sunlight and high ambient temperature (www.novaecologia.org). If we take into account the environment, poisonous plants, insects, and animals can also be dangerous. In addition, most archaeological sites are located outside modern settlements, which increases the need for good equipment to avoid a number of injuries and diseases (Vynokur, 2008).

The problem of the practicing archaeologist is also limited space during travels. It is impossible to provide yourself with everything you need for the field season and fit it into a backpack or tent. Therefore, a collection of clothes for field archaeological work should not only provide the basic needs of an archaeologist and successfully represent his work to the community,

but also be compact, ergonomic, and functional. The choice of light materials and the concept of mutual compatibility will provide the specialist with aesthetic, practical clothes that will not take up much space but will give an opportunity to look presentable and feel comfortable at work (zakon.rada.gov.ua). The results of the community survey revealed the need to change the image of the archaeologist. Professionals want a new, dignified, design-minded, presentable look: “we often look unprofessional, and many construction and development companies take us much less seriously because we don't look like the scientists and professionals we are. Just because we're digging in the ground doesn't mean we have to look like that.» (www.reddit.com) – the opinion of one of the Reddit users.

So, according to the results of the survey of practicing archaeologists conducted in the work, the main requirements for field clothing are:

- Availability of a wardrobe for the summer season and demi-season with elements of winter clothing. In order to combine all the elements and take into account environmental friendliness and ergonomics of the design, you need to use the principle of multilayering.

- Closed shoes with shockproof soles and shockproof socks. Since the working shift of a field archaeologist is often irregular, shoes must be orthopedic and comfortable, so as not to provoke diseases caused by compression of the foot: swelling, stretching of muscles and tendons, fungus, etc.

- It is mandatory to have a number of accessories: buffs, scarves, gloves, bandanas, panamas and caps, etc. They will ensure health and create a comfortable set, successfully complementing the main elements of clothing.

- Combination of various fabrics and cut elements to achieve maximum comfort and safety during work. Clothing should be suitable for physical activity and weather conditions.

When creating a collection, it is worth emphasizing practicality in the matter of care. Each item of clothing should be as light and easy to care for as possible.

Based on the survey of archaeologists, sports clothing for hiking, compression and thermal clothing, as well as sports underwear were selected for further study and analysis. This assortment of clothing is the closest to what specialists actually use during field work (trowelblazers.com).

The use of targeted design activity allows to consider sportswear as a balanced system where all elements obey the design concept, functions and social role of the object (www.reddit.com).

Sportswear is a general term that refers to a wide range of products. In terms of functionality,

sportswear is characterized by two main indicators: the first is clothing intended for sports and professional activities. The second is sports-style clothing intended for everyday activities or active recreation, used by amateurs for physical education, training, fitness, etc. Nikolaeva, Shafranska, Gayova, 2018).

Today, the requirements for sportswear are not only hygienic, functional, ergonomic, aesthetic, but also technological. There are certain types of technical innovations (digitalization, implementation of «smart clothing» systems and «computer trainer» programs) that affect the development of functional and ergonomic aspects in the design of sportswear. Thanks to technical progress, the production of sportswear can be compared to the production of a car – so advanced are the technologies used in design and planning. Completely seamless clothing, technologies of sintering and welding of seams, membrane coatings, capsules with healing or moisturizing lotion in fabrics, antibacterial infiltrations are no longer the future – they are happening now (Bednarchuk, Semak, 2008).

The main direction in the development of sportswear is ergodesign (www.reddit.com). The essence of ergonomic design in this field can be understood in two ways: from the standpoint of emotional and ergonomic requirements and from the standpoint of innovative technologies. These areas are interconnected. So, in a broad sense, the design of sportswear, on the one hand, is realized through modern technologies (Dri-FIT, DryCELL, CLIMACOOOL, OMNI-HEAT, Gore-Tex, etc.), as a natural result of scientific and technical, research activities, on the other hand, it is always carried out in the direction of functional requirements for products. For example, innovations in materials science, production processes, socio-economic relations, and people's lifestyle are becoming more important determinants of modern directions in ergodesign of sportswear (Lukaschuk, 2010).

To carry out pre-project work, we selected three types of technological clothing: compression, moisture wicking, thermoactive.

Compression technology clothing includes special types of clothing designed using compression materials that provide certain properties and benefits for physical activity. From the very term, it is obvious that the main property of compression clothing is to create pressure on the skin and muscles in order to improve blood circulation and reduce muscle vibration. The use of compression clothing reduces muscle fatigue, improves performance, reduces the risk of injuries, and accelerates recovery (Cutsey, 2020).

Moisture wicking clothing is a special type of sports clothing designed to effectively manage

moisture (sweat and steam) during physical activity. These clothes are made of special materials that can quickly absorb moisture from the surface of the skin and lead it to the outside, where it can easily evaporate.

The main property of moisture-wicking clothing is thermoregulation. Quick removal of sweat helps prevent overheating of the body and reduce the risk of heat stroke during intense physical work (Cubric I, Cubric G., Matkovic, Potocic, Pavko, 2021).

Thermoactive (thermo-regulating) clothing, also known as thermal clothing, is a special type of sports clothing that is specifically designed to improve outdoor performance in cold weather. The main idea of this clothing is to maintain comfortable warmth and moisture in various types of activity (Lytvyneec A., Vynogradsky, Lytvyneec I., 2014).

Sportswear of the following well-known brands was randomly selected for the morphological study:

- sportswear and underwear: Adidas, Nike, Under Armour, Puma, 2XU, SKINS, SAXX;
- clothing for hiking (outdoor categories): Moncler, ARC'TERYX, Obermeyer, Fjallreven, The North Face, Burton, Helly Hansen, Jack Wolfskin, Marmot, Northland, Columbia, Burton, Superdry.

In order to carry out a morphological analysis, the elements of sportswear were organized into certain groups relevant to the study according to their external features and purpose.

Thus, sportswear was divided into the following groups:

- women's outerwear for hiking / men's outerwear for hiking;
- women's hiking pants / men's hiking pants;
- women's compression clothing and thermal underwear / men's compression clothing and thermal underwear;
- women's sports underwear / men's sports underwear.

Arrays of photo data were organized in tables. Using the method of visual analysis, deduction, typology, comparison and visual observation, the morphology of individual elements of sportswear was singled out and analyzed.

According to the morphological analysis of women's sports underwear, five main forms of panties and shorts of high and medium fit with high, medium and low «legs» and a closed back were identified (Fig. 1).

Analysis of sports bras showed that the length varies from short (to the level below the chest) to long (almost to the waist). Design of the neck and neckline: possible variations of classic triangles, T-shirt neckline of different shapes – rounded and more square, closed neck (along the base of the neck). Regarding the design of the chest: the line under

the chest is a cut-off straight line or an anatomically shaped figure. Shaping: pectoral folds, reliefs passing through the center of the chest, assembly in the center. Design of the armhole: thin straps or a classic armhole with an inflated (cut) shoulder (Fig. 1). The design of the back of women's sports bras is also variable. Visually, the back can be open with thin or wide cross-shaped straps, closed or in the shape of a wrestling shirt. The closed backs are decorated with reliefs of plastic forms, and shaped cutouts are also possible for increased ventilation (Fig. 1).

In men's sports underwear (Fig. 2), three main forms can be distinguished: classic swimming trunks, medium shorts, long shorts (bicycle shorts). Fits at the waist, or 5-6 cm below, elastic waistband. There are both reliefs, which are classic for men's underwear, and reliefs, more typical for cycling uniforms, swallows. This is due to the fact that sports men's underwear can be compression and to create this effect, you need to introduce ergonomic reliefs, which we see in Fig. 2.

Morphological analysis of women's and men's compression garments and thermal underwear revealed that the silhouette of shoulder garments is mostly close-fitting, with mid-thigh length and long sleeves. The cut of the sleeves is mainly raglan and

its variations, sewn. Belted garment in a close-fitting and close-fitting silhouette, with a high waist and ankle length. Design of the top of women's and men's belted clothes with a detachable wide or narrow belt, or elastic belt, lining. The reliefs are longitudinal, geometric and plastic in shape. Insertable parts under the knees, on the calves, made of mesh or lighter fabric are possible for ventilation, cooling or simplifying movements in thermal clothing (Fig. 3). Inserts made of more elastic fabric are located in the upper part of the waist products. Often in the side part there is a pocket for a mobile device.

Women's and men's shoulder compression thermal clothing (Fig. 4) with raglan sleeves and its derivatives: raglan-epaulette, semi-raglan, raglan-coquette. There are also options for a classic stitched cut. The sleeves are clean or with longitudinal reliefs and swallows. Pants with longitudinal ergonomic reliefs, with armhole reliefs, with yokes, or cut off under the chest. The neck is high and round, decorated with a knitted lining or stand-alone stand-off collar, combined, or one-piece with a pleat and sleeves (Fig. 4).

Based on the morphological analysis of women's waist clothing for hiking (pants), we can conclude that there are three main silhouettes: wide, moderate

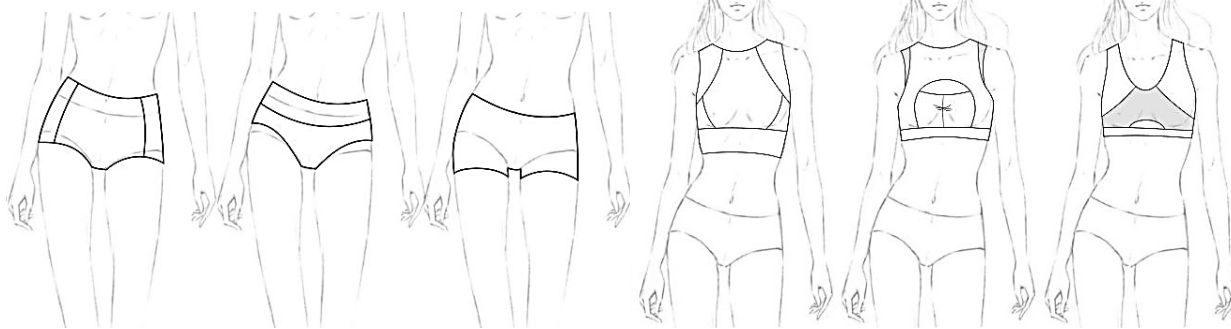

Fig. 1. Morphological analysis of women's sports underwear

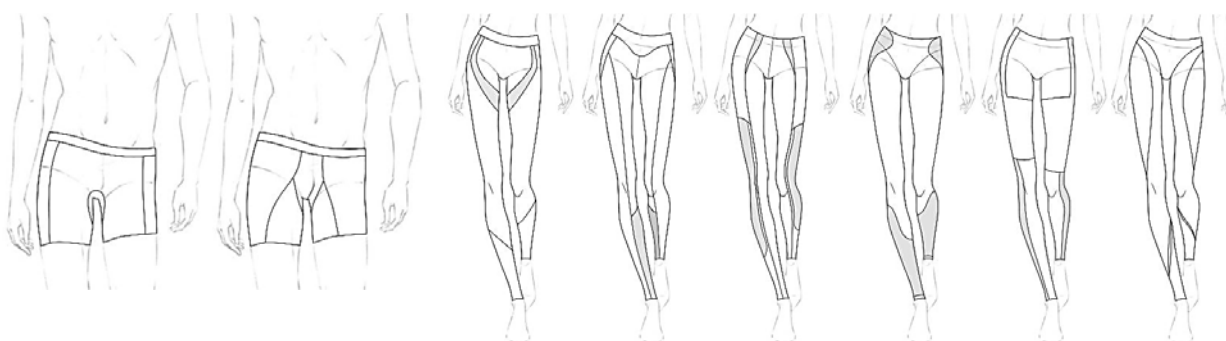

Fig. 2. Morphological analysis of men's sports underwear

Fig. 3. Morphological analysis of women's compression waist clothing

and small, which is demonstrated in Fig. 5. The design of the top is either a belt on an elastic band, or partially on an elastic band. The seat line is classic or understated (the wider the pants, the lower the seat line). Front halves with pockets with a cut-off barrel or with slits. Large patch pockets with or without flaps are located on the side seams. Their number varies from two to four. Front halves with pleats at knee level and with zippers above the knees (there is a possibility to unfasten the leg). Back halves with yokes and patch or slit pockets. The bottom is straight or with an elastic band.

Men's loincloth for hiking (Fig. 6) in two silhouettes: wide and moderate. The top is decorated with a belt on a partial elastic band, possible width regulators in the form of patches with a Velcro fastener or buttons. Front halves with cut-off barrel pockets of various shapes or with zipped pockets. Front halves with folds at the knees or with knee inserts with pleats, with longitudinal and figured reliefs. It was found that reinforcing inserts are often used in the knees, inseams in the calf area and on the rear halves in the seat area. Pockets on the side seams are patch or with zippers. Back halves with yokes and pockets,

with cut-off details below the knees. The bottom of the pants is straight, with an elastic band or with pats that regulate the width of the bottom.

Women's and men's shoulder outerwear for hiking in a straight silhouette, and with a drawstring at the waist (in women's), which adjusts the degree of closeness.

Women's sports jackets are mid-thigh length or below, the top of the neck is decorated with a wide stand-up collar or a hood with a one-piece stand. Pockets with an open zipper or closed with a bar, with yokes and fly yokes, with slotted diagonal pockets with a zipper or large voluminous patch pockets with flaps with breast pockets (Fig. 7). The back is one-piece, with an average seam or with yokes (including flyaways). The cut of the sleeves is sewn-in or shirt-style with a lowered shoulder line. The bottom of the sleeve is straight, with an elastic band or with an adjustable button. The bottom of the jacket is straight.

Mid-thigh-length men's sports jackets, the top of the neck is decorated with a wide stand-up collar with elasticated width adjusters or a full-length stand-up hood. Pants with an open zipper or closed with a strap (straight or shaped), with yokes, with slit diagonal

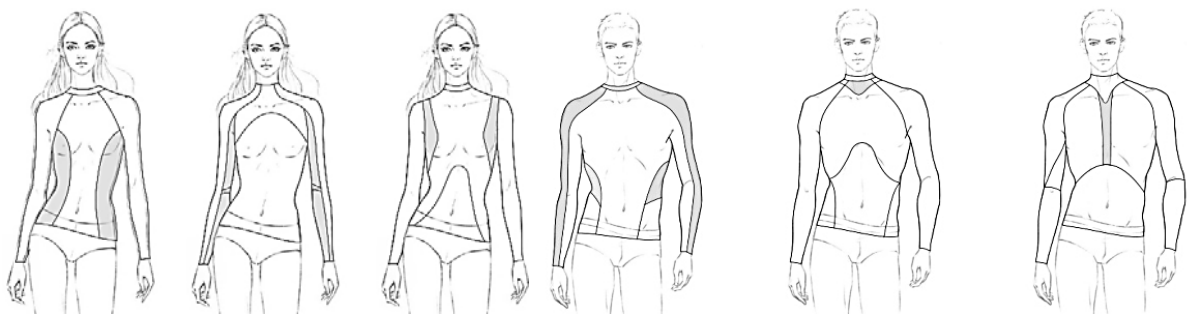

Fig. 4. Compression men's and women's shoulder thermal clothing

Fig. 5. Women's loincloth for hiking

Fig. 6. Men's loincloth for hiking

and vertical zippered pockets or large voluminous patch pockets with flaps with breast pockets. The back is one-piece, with an average seam or with yokes (including flyaways). The cut of the sleeves is raglan, stitched, combined or shirt with a dropped shoulder line. The sleeves are clean or with longitudinal reliefs and pockets. The bottom of the sleeve is straight, with an elastic band or with an adjustable button. The bottom of the jacket is straight or with a rubber regulator (Fig. 8).

Fig. 7. Women's sports jackets (www.saxx.com)

Fig. 8. Men's sports jackets (www.skis.com)

The result of the morphological analysis of selected groups of sportswear is the generalization and systematization of typical constructive divisions

in each group. Such a demonstration allows us to more clearly see which structural lines and elements are sufficient for the clothing of a field archaeologist, and which are not enough. For example, during the survey, experts emphasized the chest pocket and its importance, pockets for various types of mobile equipment, GPS, flashlights, etc. [5] – therefore, we see gaps in this direction. The same applies to pants: silhouettes satisfy the needs of consumers, but the filling does not. There is a need to add reinforced double parts on the knees, add pockets, change the material. The direction of sports underwear for archaeologists should also be worked out.

So, in the designed collection, constructive solutions were used, which are demonstrated in Fig. 1–8, the existing design was improved and emphasis was placed on the targeted functionality – for the use of clothing by field archaeologists (Fig. 9).

Fig. 9. Sketches of clothing for field archaeologists based on the morphological analysis of modern sports clothing of certain groups and research on the special wardrobe of narrow-profile specialists

In order to enhance the aesthetic perfection of the products, the color palette was expanded according to the preferences of the experts interviewed and ornament elements taken from the Tripillia culture were introduced. In addition, the clothes of professionals representing the preservation and

popularization of Ukrainian history must correspond to the educational and aesthetic and cultural mission. It is important to give him authentic features that will not only create the right associations in society, but also help to popularize, preserve and rethink Ukrainian centuries-old history.

Conclusions. The artistic level of the volume-spatial structure of field archaeological clothing consists of a number of essential compositional properties, the main of which are integrity and proportional orderliness. Adding aesthetic qualities to sportswear is largely determined by the perfection of functional characteristics and the balance of the factors of the «clothes – man – environment» system. Special clothing must meet the needs and requirements of the archaeologist's profession. They are recorded in documents and instructions at the legislative level. High indicators of safety, protection and comfort are the basis of clothing design for field archaeological work. The main recommendations based on the results of the survey for the clothing of a field archaeologist are:

- the principle of multi-layering and the availability of an all-season wardrobe;
- ergonomic cut;
- availability of accessories: buffs, hats, gloves, panamas and caps to ensure health and separate belt pockets for storing tools;
- compactness;

- variety of colors from pastel tones to bright shades;
- presence of chest pocket and pockets for necessary devices, such as GPS, flashlight;
- the presence of an elastic band on long pants and a free cut of the lower elements of the set;
- use of light synthetic and membrane materials that dry quickly;
- use of natural materials for shirts, longsleeves;
- the presence of specific underwear, close to sports underwear;
- availability of personal protective equipment: gloves, glasses, masks, etc.

Currently, archaeologists mainly use sports clothing for field work, but it does not completely cover the needs of specialists. Systematization of sports clothing by purpose and functions, morphological analysis of its individual elements, surveys are the basis that allows us to conclude that archaeologists need clothing that would be designed specifically for them, specifically for field work.

We believe that the designed collection fully meets the established standards of safety, protection and comfort, as well as aesthetics for conducting archaeological fieldwork. After all, comfortable working conditions can ensure high research results, or even speed up excavations. Having such comfortable clothes, the archaeologist will not need to stop work due to adverse weather conditions.

BIBLIOGRAPHY

1. Скакальська, І. Б. Археологія: навч.-метод. посіб. Київ: КНТ, 2018. 136 с.
2. Винокур, І. С., Телегін Д. Я. Археологія України: підруч. для студ. іст. спец. ВНЗ. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 479 с.
3. Забезпечення безпеки робіт при проведенні польових досліджень. URL: <http://www.novaecologia.org/voecos-765-2.html> (дата звернення: 5.08.2023).
4. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> (дата звернення: 12.08.2024).
5. Опитування: що носять археологи. URL: <https://trowelblazers.com/2022/07/26/what-do-archaeologists-wear/> (дата звернення: 12.08.2024).
6. Опитування: рекомендації щодо одягу для польової праці: URL: https://www.reddit.com/r/Archaeology/comments/139http/clothing_recommendations/ (дата звернення: 13.08.2024).
7. Лукашук В. І. Еволюція спортивного одягу: соціологічний аналіз. *Український соціум*. 2010. № 1 (32). С. 30-50.
8. Ніколаєва Т.В., Шафранська Т.В., Гайова І.Л. Дослідження історичного розвитку спортивного одягу в формуванні сучасного молодіжного костюма. *Легка промисловість*. 2018. №1. С. 20-25.
9. Литвинець А. Виноградський Б., Литвинець І. Еволюція жіночого спортивного одягу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2014. Вип. 118 (2). С. 45-49.
10. Колосніченко М.В., Процик К.Л. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу.: Навчальний посібник. К.: КНУТД, 2011. 238 с.
11. Беднарчук М. Семак Б. Проблеми формування асортименту спортивного одягу та взуття. *Товари і ринки*. 2008. № 1. С. 35-38.
12. Pasquarelli, Adrienne. Activewear makes it onto the runway. *Crain's New York Business*. URL: <https://www.crainsnewyork.com/article/20110710/SUB/307109990/activewear-makes-it-onto-the-runway> (дата звернення: 13.08.2024).
13. What are the best fabrics that'll cool you down in hot weather? Experts weigh in TODAY.com. URL: <https://www.today.com/shop/best-fabrics-hot-weather-t285517> (дата звернення: 14.08.2024).
14. Cutsey, Mike. What's New In Apparel Manufacturing Technology? URL: <https://www.fdm4.com/apparel-manufacturing-technology-trends-2020/> (дата звернення: 14.08.2024).

15. Cubric, Ivana Salopek; Cubric, Goran; Matkovic, Vesna Marija Potocic; Cuden, Alenka Pavko. The comfort of knitted fabrics: interaction of sportswear and athlete's body. *Communications in Development and Assembling of Textile Products*. 2 (1). P. 70-79. URL: <https://cdatp.journals.qucosa.de/cdatp/article/view/38> (дата звернення: 14.08.2024).
16. Nike sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.nike.com> (дата звернення: 15.08.2024).
17. Puma sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.puma.com> (дата звернення: 15.08.2024).
18. Underarmour sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.underarmour.com> (дата звернення: 15.08.2024).
19. SKINS sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.skins.com> (дата звернення: 15.08.2024).
20. SAXX sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.saxx.com> (дата звернення: 15.08.2024).
21. Montblanc sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.montblanc.com> (дата звернення: 15.08.2024).
22. Fjallraven sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.fjallraven.com> (дата звернення: 15.08.2024).
23. Columbia sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.columbia.com> (дата звернення: 15.08.2024).
24. The North Face sportswear: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.thenorthface.com> (дата звернення: 15.08.2024).

REFERENCES

1. Skakalska, I.B. (2018). *Arkheolohiia [Archeology: tutorial]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
2. Vynokur, I.S. & Telegin, D. Ya. (2008). *Arkheolohiia Ukrainy: pidruch. dlia stud. ist. spets. [Archeology for students of historical specialities: tutorial]*. Ternopil: Navchalna knyga – Bogdan [in Ukrainian].
3. Zabezpechennia bezpeky robot pry provedenni polovoykh doslidzhen [Ensuring work safety during field research]. URL: <http://www.novaecologia.org/voecos-765-2.html> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu arkheolohichnoi spadshchyny». (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> [in Ukrainian].
5. Opytuvannia: shcho nosiat arkheolohy [Survey: what archaeologists wear]. (n.d.). URL: <https://trowelblazers.com/2022/07/26/what-do-archaeologists-wear/> [in Ukrainian].
6. Opytuvannia: rekomendatsii shchodo odiahu dlia polovoi pratsi [Survey: recommendations for clothing for field work]. (n.d.). URL: https://www.reddit.com/r/Archeology/comments/139http/clothing_recommendations/ [in Ukrainian].
7. Lukaschuk, V.I. (2010). Evoliutsiia sportyvnoho odiahu: sotsiologichniy analiz [The evolution of sportswear: a sociological analysis]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian socium*, 1 (32), 30-50 [in Ukrainian].
8. Nikolaeva, T.V., Shafranska, T.V., & Gayova, I.L. (2018). Doslidzhennia istorychnoho rozvytku sportyvnoho odiahu v formoutvorenni suchasnoho molodizhnoho kostiuma [Study of the historical development of sportswear in the formation of modern youth costume]. *Lehka promyslovist – Light Industry*, 1, 20-25 [in Ukrainian].
9. Lytvynec, A, Vynogradsky, B, & Lytvynec, I. (2014). Evoliutsiia zhinochoho sportyvnoho odiahu [The evolution of women's sportswear]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, 118 (2), 45-49 [in Ukrainian].
10. Kolosnichenko, M.V., & Procyk, K.L. (2011). *Moda i odiah. Osnovy proektuvannia ta vyrobnytstva odiahu [Fashion and clothing. Basics of clothing design and production: tutorial]*. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].
11. Bednarchuk, M., & Semak, B. (2008). Problemy formuvannia asortymentu sportyvnoho odiahu ta vzuttia [Problems of forming an assortment of sports clothes and shoes]. *Tovary i rynky – Goods and markets*, 1, 35-38 [in Ukrainian].
12. Pasquarelli, A. Activewear makes it onto the runway. *Crain's New York Business*. URL: <https://www.craigslist.com/article/20110710/SUB/307109990/activewear-makes-it-onto-the-runway>
13. What are the best fabrics that'll cool you down in hot weather? Experts weigh in TODAY.com. URL: <https://www.today.com/shop/best-fabrics-hot-weather-t285517>
14. Cutsey, M. What's New In Apparel Manufacturing Technology? URL: <https://www.fdm4.com/apparel-manufacturing-technology-trends-2020/>
15. Cubric, I. S., Cubric, G., Matkovic, V., Potocic M., & Pavko A. (2021). The comfort of knitted fabrics: interaction of sportswear and athlete's body. *Communications in Development and Assembling of Textile Products*, 2 (1), 70-79. URL: <https://cdatp.journals.qucosa.de/cdatp/article/view/38>
16. Site of brand «Nike sportswear». (n.d.). *www.nike.com*. URL: <https://www.nike.com>
17. Site of brand «Puma sportswear». (n.d.). *www.puma.com*. URL: <https://www.puma.com>
18. Site of brand «Underarmour sportswear». (n.d.). *www.underarmour.com*. URL: <https://www.underarmour.com>
19. Site of brand «SKINS sportswear». (n.d.). *www.skins.com*. URL: <https://www.skins.com>
20. Site of brand «SAXX sportswear». (n.d.). *www.saxx.com*. URL: <https://www.saxx.com>
21. Site of brand «Montblanc sportswear». (n.d.). *www.montblanc.com*. URL: <https://www.montblanc.com>
22. Site of brand «Fjallraven sportswear». (n.d.). *www.fjallraven.com*. URL: <https://www.fjallraven.com>
23. Site of brand «Columbia sportswear». (n.d.). *www.columbia.com*. URL: <https://www.columbia.com>
24. Site of brand «The North Face sportswear». (n.d.). *www.thenorthface.com*. URL: <https://www.thenorthface.com>

УДК 78.071.2 Кожухар (045) (477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-14>

Іван СТЕЦЬКИЙ,
orcid.org/0009-0008-2616-0164

диригент
Національного академічного духового оркестру України,
аспірант творчої аспірантури кафедри оперно-симфонічного диригування
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) stetskivan@gmail.com

ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА КОЖУХАРЯ ЯК ПРИКЛАД ДИРИГЕНТА-ОСОБИСТОСТІ

У цій статті було розглянуто дискусійні поняття «творчої особисті», що поєднує в собі термін з галузі знань психології особистості та мистецько-професійний розвиток людини. Окреслено види характерних особистісних якостей, які властиві сформованій особистості в сфері музичного мистецтва, а саме диригентської професії. З вибраних особистісних якостей наведено приклади, в формі цитат видатної постаті в диригентському мистецтві. Прикладом «творчої особистості» є постать Кожухаря Володимира Марковича – відомого українського диригента-практика, педагога, який завдяки особистісним якостям та професіоналізму сформував свій власний диригентський стиль. Шляхом аналізу його інтерв'ю стало зрозуміло, що входить в розуміння диригента-особистості Володимиром Марковичем. Серед якостей вдалося виокремити наступні:

- лідерство як впевненість та вміння «повести за собою»;
- стресостійкість як здатність зберігати спокій попри напругу під час репетицій;
- мужність як прояв волі до великих звершень;
- гідність як відсутність зайвих перешкід на творчому та життєвому шляху;
- доброзичливість і легкість як уміння толерантно ставитися до будь-кого з людей, задіяних у творчий процес;
- мудрість як здатність вчасно нейтралізувати конфліктну ситуацію;
- професіоналізм як підхід до роботи;
- відповідальність як розуміння необхідності відточувати музичний матеріал до доведеного стану.

Наявність перелічених якостей – не просто необхідність, а є визначальною складовою для опанування диригентського фаху. Завдання кожного, хто навчається цій професії вдосконалювати себе як зовнішньо, так і внутрішньо. Через напрацювання особистих якостей вибудовується і власний стиль диригента, притаманний, як кажуть, більш зрілим представникам фаху, але і нерідко зустрічається серед молоді. Маєстро Володимир Кожухар, який почав диригувати на великих майданчиках ще у юному віці, є тому наочний приклад.

Ключові слова: особистість, стиль, творча постать Володимира Кожухаря, особистісні якості, лідерство, стресостійкість, мужність, гідність, доброзичливість, легкість, мудрість, професіоналізм, відповідальність.

Ivan STETSKIY,
orcid.org/0009-0008-2616-0164

Conductor
National Academic Wind Orchestra of Ukraine,
Graduate student at the Creative Postgraduate Course of the Department of Opera
and Symphonic Conducting
The Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) stetskivan@gmail.com

THE PERSONALITY OF VOLODYMYR KOZHUKHAR AS AN EXAMPLE OF A CONDUCTOR-PERSONALITY

The article deals with the controversial concept of 'creative personality', which combines the term from the field of psychology, as well as portrays artistic and professional development of a person. The types of characteristic personal qualities, inherent in an established personality in the field of musical art, namely the conducting profession, are outlined. Examples of the selected personal qualities are given in the form of quotes from prominent figures in the conducting art. A prominent example of a 'creative personality' is the figure of Volodymyr Markovych Kozhukhar, a well-known Ukrainian conductor-practitioner and teacher who, thanks to his personal qualities and professionalism, formed his own conducting style. Through the analysis of his interviews, it became clear what Volodymyr Markovych understands as a conductor-personality. The following qualities were identified:

- leadership as confidence and the ability to 'lead';

- stress resistance as the ability to remain calm despite the tension during rehearsals;
- courage as a manifestation of the will to achieve great things;
- dignity as the absence of unnecessary obstacles on the creative and life path;
- friendliness and ease as the ability to tolerate any of the people involved in the creative process;
- wisdom as the ability to neutralize a conflict situation in time;
- professionalism as an approach to work;
- responsibility as an understanding of the need to hone the musical material to a perfect state.

The acquisition of the listed qualities is not just a necessity, but a crucial component for mastering the conducting profession. The task for every learner is to improve themselves both externally and internally. Through the development of personal qualities, a conductor's own style is built, which is said to be inherent in more mature representatives of the profession, but is also often found among young people. Maestro Volodymyr Kozhukhar, who began conducting at large venues at a young age, is a good example of this phenomenon.

Key words: personality, style, creative figure of Volodymyr Kozhukhar, personal qualities, leadership, stress resistance, courage, dignity, goodwill, lightness, wisdom, professionalism, responsibility.

Постановка проблеми. Проблеми формування людини як особистості хвилювали дослідників ще з античних часів. У Стародавній Греції терміном «особистість» позначали маски, які актори одягали під час театральної вистави. Таким чином відрізняли комічну від трагічної ролі в театральному дійстві. Проте з часом поняття «особистості» еволюціонувало. У сучасному світі вектор розгляду цього терміну частіше спрямований з позиції внутрішнього світу, радше ніж зовнішніх обставин. Таким собі внутрішнім «я», що детермінує характер взаємодії людини зі світом (Allport, 1937). Енциклопедія Сучасної України визначає особистість як індивіда, члена суспільства, сформованого під впливом соціалізації, здатного до регулювання життя, виконання соціальних ролей, розроблення власної стратегії актуалізації цілей у життєвій перспективі (Отрешко, 2022). З іншого боку, особистість – це сукупність якостей, які формують її. Візьмемо для прикладу диригента як особистість. Це людина з чіткими життєвими, морально-поведінковими принципами, в якій на все є своя думка. Наприклад, особисте творче бачення виконання твору, інтерпретація, яка пропрацьована та аргументована, що являє собою прояв індивідуального стилю диригента. Особистість ніколи не поступає бездумно, не піддається впливу чужої думки, але водночас вміє працювати в колективі. Завжди поступає по совісті. Особистість поєднує в собі всі потрібні для диригентської професії якості.

Яскравим прикладом диригента-особистості є Кожухар Володимир Маркович – народний артист України, професор, відомий український диригент, який був головним диригентом Державного оркестру СРСР, Музичного театру Немировича-Данченка в Москві та Національний академічний театр опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка в Києві.

Якось в одному інтерв'ю у Володимира Кожухаря запитали: «з чого починається диригент?», – Маєстро відповів: «*Перш за все – з особистості. Музичний талант, слух, музична пам'ять, спільна*

культура, доброта, розум... Крім того, диригент повинен думати швидше, ніж сто душ оркестру. Бажано ще володіти вмінням працювати з людьми. Всі ці якості призводять до того, щоб максимально ясно, чітко вміти бачити, розуміти та відчувати авторський задум у симфонічних полотнах... В світі є багато прекрасних музикантів, але не кожен з них може стати диригентом. Адже диригент – це ще й потужна воля та твердий характер» [Танкіна, 1973 с. 72–73 з книги Г. Конькової «Володимир Кожухар. Магія таланту. «Діалоги з майстрами»]. Зі слів маєстро можна виокремити головні тези: перше – диригент повинен бути особистістю, людиною, яка має чіткі моральні принципи, сильний характер та життєвий досвід, який допомагає формувати особистісне ставлення до того чи іншого явища, досягати успіхів та формувати свій особистий стиль. Друге – це професійність, яка набувається в постійному вдосконаленні диригентської майстерності. Третє – це лідерські якості, які формують робочий процес колективу, адже за підготовку та концертне виконання відповідає не хто інший, як диригент.

Іл. 1. Володимир Кожухар. Фото з сайту Національної філармонії України

Аналіз досліджень. Якщо стисло викласти зміст робіт низки вчених, які працювали над проблемами проблемами диригентської професії (Gjermunds N., Carnicer J. G., Garrido D. C.,

Requena S. O., Mendoza M. D., Running D. J. Ch.), то можна дійти висновку, що саме диригенту-особистості притаманні такі «внутрішні» якості як: **стресостійкість, мужність, доброзичливість та легкість, мудрість, лідерство, гідність, професіоналізм та відповідальність**. Усі характеристики-якості повинні поєднуватись в диригенті-особистості. Їх не можна розглядати окремо, тому що без однієї не буде іншої, тобто, кожна якість доповнює іншу, утворюючи синтез внутрішніх якостей особистості. Методологічним підґрунтям статті є викладення матеріалу Галини Конькової музикознавиці, піаністки, музично-громадської діячки, педагога, кандидата мистецтвознавства, яка в своїй книзі *Володимир Кожухарь. Магія таланта. Серія «Диалоги с мастерами»* виклала матеріали з інтерв'ю з Володимиром Кожухарем різних років. Цей матеріал допоміг розкрити особливості характеру 9творчої особистості маестро Кожухаря.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо окремо на прикладах з особистого досвіду маестро Кожухаря, як проявляються в творчому процесі особистісні якості диригента-особистості, які невід'ємно пов'язані з творчим процесом:

Стресостійкість.

Що приваблює при першому знайомстві з творчим процесом Володимира Кожухаря? Абсолютна відсутність будь-якої «нервозності», яка досить часто супроводжує репетиції різних диригентів. Під час робочого репетиційного процесу маестро Кожухар робить свої зауваження спокійно, ясно і влучно. Якщо виникало невелике напруження на репетиції, через складність музичного матеріалу, або з інших причин, маестро міг легко «розрядити обстановку», розказавши доречну історію, або дотепний жарг, що одразу прибиравало всю напругу в робочій атмосфері колективу, після чого репетиція продовжувалася ще з більшою наснагою.

Мужність.

Диригент, як зазначав Володимир Маркович, повинен бути дуже вольовим. Воля – це якість сильних людей, таким був Кожухар. Адже, його цікавив творчий процес, музиканти-виконавці в цьому процесі та якість виконання, тому в маестро не було страху, адже акцент уваги в робочому процесі був не на тому «як він добре продиригує», а на тому як якісно всі виконають свої партії та потужно прозвучить твір.

Також, маестро розказував, що в молоді роки він був доволі скромний та сором'язливий, але, як зазначав сам Кожухар, що життя зробило його сміливіше.

Доброзичливість та легкість.

У Володимира Марковича, за його словами ніколи не було ворогів. Професія диригента часто

побудована на зауваженнях і оркестрантам, і співакам, тому дуже важливо мати відповідне ставлення до людей (Клевцова, 2004, с. 51). Маестро відчував людей та атмосферу в колективі, тому завжди намагався створити саме робочу та творчу атмосферу, в першу чергу тим, що завжди був в гарному робочому настрої, все робив з творчим піднесенням, але одночасно серйозний до роботи.

Мудрість.

Для українського маестро конфліктна ситуація – ніколи не була перепорою в роботі. Навпаки він уміло та делікатно вмів «притушити емоційну пожежу». Водночас міг вчасно відмітити і досягнення виконавців. Так у нього виходило витримувати психо-емоційний баланс в колективі. Маестро завжди, під час творчого репетиційного процесу, наводив цікаві образні приклади, які допомагали зрозуміти та розкрити музикантам внутрішній зміст твору. Також, Кожухар зазначав про педагогічний аспект в диригентській професії, що не можна навчити диригувати, а навчитись диригувати можна. Своєю цитатою Володимир Кожухар підтверджує ці слова: *«Коли людина від природи здатна аналізувати, то єдиний вчитель її – це життя»* [Теле-передача на ДТРК «Культура»: 2010]. За таким же принципом працював сам Володимир Маркович.

Професіоналізм.

«Володимир Кожухар за пультом бездоганний. Нічого зайвого. Точні, вишукані рухи. Напруга і воля, динаміка та темперамент, концентрація емоцій та розуму. І максимально ясний, не обтяжений нічим зайвим, безпосередній контакт із оркестром» [Конькова, 1973, с. 23]. Володимир Кожухар не міг терпіти «халтури» (непрофесіоналізму). Навіть, якщо йому не подобалися деякі з музичних творів, які він повинен був продиригувати, маестро ні на мить не сумнівався в професійності композитора, що написав цей твір, адже з високим почуттям відповідальності виконував свою роботу. Маестро, також, говорив про велике вміння відчувати колектив, вміння точно оцінити його рівень. Відповідно мати індивідуальний підхід до кожного митця з колективу, та швидко реагувати на будь-яку фальш. Як зазначав сам маестро, що про нього не могли сказати ніяких наклепів та лихомови «за кулісами», адже, завдяки своєму професіоналізму він мав велику повагу серед музикантів з якими працював.

Відповідальність.

Володимир Кожухар зазначав, що професія диригента побудована на «зауваженнях та виправленнях», тобто відточуванні музичного матеріалу виконавцями під час репетиційного періоду для

якісного виконання музичного твору на виступі. Якщо б диригент не виказував свої зауваження та виправлення виконавцям, то все звучало б дуже «плачевно» і ніхто з глядачів не прийшов би на наступній концерт колективу, де диригент «замовчував свої побажання». Маестро Кожухар мав почуття підвищеної відповідальності, тому не міг виконувати свою роботу неякісно. Також, він зазначав, що диригент відповідальний за всю музичну складову в оперному театрі, що тільки підсилює почуття відповідальності в диригентській професії. Тому, музиканти, які уникають проблеми та серйозну відповідальність не можуть займати посаду диригента.

Лідерство.

Не диктаторство, а лідерство – головна риса диригентської професії. Людина, яка має таку особистісну якість, здатна «повести за собою», тобто своїми вчинками вселяє довіру до себе іншим людям. За словами Володимира Марковича: *«Не можна плутати диктаторство і волю – це різні речі. Неприпустимо, щоб диригент плентався за виконавцями, він повинен вести їх, бути їх командиром. Диригент такий самий учасник спектаклю, як і всі інші. Ти вершник, це твій кінь і ти впадеш, якщо його неправильно вестимеш»* [Конькова, 2010 с. 27]. Володимир Кожухар часто зазначав, що виконавці – люди вразливі. Тому, маестро завжди знаходив слова та особистий підхід до кожного, таким чином він заробляв довіру в виконавців та мав велику повагу з боку музикантів. Кожухар завжди був дуже вимогливим до себе, що давало йому змогу бути таким же вимогливим до інших, хто з ним співпрацював. Цікавим фактом, також є, що маестро працював з тими музикантами, які «зараз тут», тобто з різними музикантами за технічним рівнем можливостей. Допомогає їм розкривати свій творчий потенціал в робочому процесі, а не шукав кращих. Таким чином, маестро допомагав митцям розкривати внутрішні таланти та виховував їх, як педагог своїх учнів.

Гідність.

«Я не можу брехати і обманювати, не можу бути підлим. У мене подібні «гідності» відсутні, мабуть, тому що я не вмю заздрити. І я щасливий, що нікому не заздрю: у мене все виходить так як я вважаю за потрібне. Тому, мабуть, у мене «орган заздрості» не працює та й взагалі геть повністю відсутній» [Конькова, 2010, с. 50–51]. В цій цитаті маестро можна відмітити те, яких негативних якостей він не мав і це допомогло йому в професійному зростанні та в особистому розвитку. Відсутність негативних якостей – це відсутність зайвих перешкод на творчому та життєвому шляху. Мабуть, кожна людина здогадується, що

має різні прояви тих, або інших якостей та завдяки самоаналізу може зрозуміти, що допомагає, а що заважає професійному розвитку. Наприклад, слід відмітити таку особливу рису в професійному робочому процесі як точність та чіткість в роботі з оркестром. Це було притаманно стилю роботи з оркестром Володимиру Кожухарю. Чіткість, точність, лаконічність – ці всі прояви допомагали маестро в репетиційному процесі з оркестром не витратити багато часу, а навпаки – робити складну програму за невелику кількість репетицій.

Висновки. Диригентська професія вимагає не тільки опанування та розвитку техніки диригування, довершеного слуху, а ще й сильного характеру та особистісного розвитку. Саме особистісні якості допомагають диригенту організувати, керувати колективом і творчим процесом. Наприклад, диригент, не маючи особистісної якості «лідерства», не зміг би реалізувати свою інтерпретацію з оркестром, адже не викликав би довіри у музикантів оркестру. Без стресостійкості, диригент не зміг би навіть і одного концерту продиригувати, адже в диригентській професії дуже багато випробовувань-екзаменів, які сильно впливають на внутрішню психологічну та нервову витримку. Якщо музикантів-оркестрантів за кількістю більше, ніж диригентів, то і шанси отримати роботу в них є вищими. Тож, диригенти, готуються багато років, щоб використати один шанс, щоб продиригувати, аби потрапити на конкурс на вакантну посаду та отримати роботу диригента оркестру. Постать Кожухаря Володимира Марковича є чудовим прикладом диригента-особистості, який поєднував всі характерні особистісні якості, що притаманні професії диригента. Він був справжнім майстром, який професійно опановував та диригував не тільки партитури великих композиторів, а всі творчі завдання, які траплялись на його кар'єрного шляху. Саме завдяки особистісним якостям маестро Кожухар реалізував свій творчий потенціал – протягом всього свого життя він був головним диригентом в трьох високопрофесійних оркестрах (Національний симфонічний оркестр України, Музичного театру імені К. Станіславського у Москві, Національному театрі опери та балету ім. Т. Г. Шевченка) провів низку концертів з різними оркестрами світу. Як казав маестро в одному зі своїх інтерв'ю: *«Мабуть, немає в світі країни, що має симфонічний оркестр, де б я не стояв за диригентським пультом»* [Асадчева, 2021], що говорить про високий професіоналізм маестро Володимира Кожухаря, який своєю творчою особистістю продовжує надихати наступні покоління молодих диригентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асадчева Т. У Національній філармонії відбувся ювілейний концерт відомого диригента. *Вечірній Київ*. 2021. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/53204/> (дата звернення 02.09.2024)
2. Кожухар В. М. Національна опера України – це візитна картка держави. *Робітнича газета*. 2004. № 46. С. 6.
3. Кожухар В. М., Конькова Г. В. Магія таланту. *Такі справи*. 2010. С. 168.
4. Теле-передача Maestro Володимир Кожухар. *УкрКіноХроніка*: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/MXtaNkDfA3I?si=foVBovmkFWXYqpaL> (дата звернення 09.09.2024)
5. Теле-передача Діалоги з Романом Колядою. *ДТРК Культура*: веб-сайт. URL: https://youtu.be/ofW1bq6Xgy0?si=8CazOVn1w2C0_5Cy (дата звернення 05.09.2024)
6. Отрешко Н. Б. Особистість: Енциклопедія Сучасної України; за ред. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-74521> (дата звернення 12.09.2024)
7. Allport G. Personality: A psychological interpretation. *Original from, the University of Michigan*. 1937.
8. Carnicer J., Garrido D., Requena S. Music and Leadership: the Role of the Conductor. *International Journal of Music and Performing Arts*. 2015. Vol. 3. №. 1. P. 84-88.
9. Gjermunds N. Personality traits in musicians. *Current Issues in Personality Psychology*. 2020. Vol. 8. №. 2. P. 100-107.
10. Mendoza M. An analysis of the manifest personality of the choral conductor and how it relates to the musicality and tone quality of the choir. *Masters Abstracts*. 1979. P. 43.
11. Running D. Charisma, Conductors and the Affective Communication Test. *Journal of Band Research*. 2011. Vol. 47. №. 1. P. 18.

REFERENCES

1. Asadcheva T. (2021) U Natsionalnii filarmonii vidbuvsia yuvileinyi kontsert vidomoho dyryhenta. [At the National Philharmonic there was a jubilee concert of the famous conductor]. *Vechirniy Kyiv. – Evening Kyiv*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/53204/> (Last accessed: 02.09.2024). [in Ukrainian]
2. Kozhukhar V. (2004) Natsionalna opera Ukrainy – tse vyzytna kartka derzhavy. [National Opera of Ukraine is a business card of the state]. *Robitnycha hazeta. – Workers' newspaper*. [in Ukrainian].
3. Kozhukhar V., Konkova H. (2010) Mahiia talantu. [The magic of talent]. *Taki spravy. – Such Affairs*. 168 p. [in Ukrainian].
4. TV programme (2005). Maestro Volodymyr Kozhukhar [Maestro Volodymyr Kozhukhar]. *UkrKinoKhronika. – UkrKinoKhronika*. URL: <https://youtu.be/MXtaNkDfA3I?si=foVBovmkFWXYqpaL> (Last accessed: 09.09.2024).
5. TV programme (2010) Dialohy z Romanom Koliadoiu. [Dialogues with Roman Koliada] *Derzhavna teleradiokompaniia Kultura. – State Television and Radio Company Kultura*. URL: https://youtu.be/ofW1bq6Xgy0?si=8CazOVn1w2C0_5Cy (Last accessed: 05.09.2024) [in Ukrainian].
6. Otrushko N. (2022) Osobystist. [Personality]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. – Encyclopaedia of Modern Ukraine*. Edited by Dziuba M., Zhukovsky A., Zhelezniak M. URL: <https://esu.com.ua/article-74521> (Last accessed: 12.09.2024) [in Ukrainian].
7. Allport G. Personality: A psychological interpretation. *Original from, the University of Michigan*. 1937.
8. Carnicer J., Garrido D., Requena S. Music and Leadership: the Role of the Conductor. *International Journal of Music and Performing Arts*. 2015. Vol. 3. №. 1. P. 84-88.
9. Gjermunds N. (2020) et al. Personality traits in musicians // *Current Issues in Personality Psychology*. – T. 8. – №. 2. – С. 100-107.
10. Mendoza M. An analysis of the manifest personality of the choral conductor and how it relates to the musicality and tone quality of the choir. *Masters Abstracts*. 1979. P. 43.
11. Running D. Charisma, Conductors and the Affective Communication Test. *Journal of Band Research*. 2011. Vol. 47. №. 1. P. 18.

УДК 801.82:821.111-31(73)316.346.36-048.93
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-15>

Юлія ХОРОБЧУК,
orcid.org/0000-0002-2057-5501
аспірантка кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) yuliia.khorobchuk.17@pnu.edu.ua

МІЖПОКОЛІННЄВИЙ КОНФЛІКТ У РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ГІЛБЕРТ «CITY OF GIRLS»

У сучасній літературі часто зображаються конфлікти між поколіннями, які є серйозним суспільним викликом. Стаття присвячена дослідженню поетикальної моделі діалогу поколінь в аспекті «конфлікт» на таких рівнях: наратологічний, інтерактивний та мовно-стилістичний. Матеріалом дослідження є роман Елізабет Гілберт «City of Girls». Метою дослідження є вивчення специфіки міжпоколіннього конфлікту в романі, визначення ролі сюжетотвірних аспектів міжгенераційного діалогу та з'ясування концепції «Свій»/«Чужий(Інший)» у поетиці роману.

Для вивчення міжгенераційних стосунків у романі Е. Гілберт обрано методологію літературознавчої геронтології, а також праці з соціології та психології, які дозволяють глибше розкрити причини міжпоколінневих конфліктів у художньому тексті. З огляду на особливості жіночої прози залучено феміністичну критику. Для виокремлення міжпоколіннього діалогу у концепції «Свій»/«Чужий(Інший)» застосовано екзистенціалістсько-антропологічну інтерпретацію. Культурно-історичний, компаративний та типологічний методи застосовано для аналізу діалогу поколінь. Для розгляду семантичних і поетикальних ключів генеративних знаків у текстах застосовується метод «уважного читання».

З'ясовано, що діалог між поколіннями в романі розгортається у рамках моделей конфлікту «батьки та діти» навколо сім'ї Моррісів. Головною героїнею роману є молода дівчина Вівіан, що взаємодіє з персонажами різних поколінь. Саме через взаємодію між поколіннями можна найкраще розкрити внутрішні особливості персонажів різного віку. Протягом всієї оповіді у романі стосунки Вівіан та її сім'ї не мають глибокого емоційного зв'язку, що призводить до відчуження головної героїні. Концепт «Свій»/«Чужий(Інший)» по відношенню до батька, матері та брата перетворюється на «Чужий(Інший)»/«Свій», що відображає основну тематику конфлікту поколінь та відчуження.

Ключові слова: міжгенераційний діалог, конфлікт поколінь, літературна геронтологія, наратологія, «Свій»/«Чужий(Інший)», поетика, конфлікт/солідарність.

Yuliia KHOROBCHUK,
orcid.org/0000-0002-2057-5501
PhD student at the Department of French Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) yuliia.khorobchuk.17@pnu.edu.ua

INTERGENERATIONAL CONFLICT IN THE NOVEL OF ELIZABETH GILBERT “CITY OF GIRLS”

Conflicts between generations are frequently depicted as significant societal challenges in contemporary literature. This article therefore explores the poetics of representing an intergenerational dialogue model within the framework of «conflict» on narrative, interactive, and linguistic-stylistic levels. The study focuses on Elizabeth Gilbert's novel «City of Girls» as its primary material. The research aims to examine the specificity of intergenerational conflict in the novel, determine the role of generational dialogue in shaping the plot in «City of Girls», and clarify the concept of «One's own»/«Alien(Other)» in the novel's poetics.

To study intergenerational relationships in E. Gilbert's novel, the methodology of literary gerontology is employed, as well as sociological and psychological works, which allow for a deeper understanding of the causes of intergenerational conflicts in literary texts. Considering the characteristics of women's prose, feminist criticism is involved. An existential-anthropological interpretation is applied to highlight the intergenerational dialogue within the concept of «One's own»/«Alien(Other)». Cultural-historical, comparative, and typological methods are used to analyze the dialogue between generations. The method of «close reading» is applied to examine the semantic and poetic keys of generative signs in the text.

The research indicates that the dialogue between generations in the novel unfolds within the «parents and children» conflict models, particularly evident around the Morris family. The protagonist, young Vivian, interacts with characters from different generations. It is through this intergenerational interaction that the internal features of characters of various ages are best revealed. Throughout the entire narrative of the novel, Vivian's relationships with her family lack deep emotional connection, which leads to the protagonist's alienation. The opposition of «One's own»/«Alien(Other)» towards her father, mother, and brother transforms into «Alien(Other)»/«One's own», reflecting the core theme of generational conflict and alienation.

Key words: intergenerational dialogue, intergenerational conflict, literary gerontology, narratology, One's own»/«Alien(Other), poetics, conflict/solidarity.

Постановка проблеми. Проблеми батьків і дітей віддавна ставали осереддям літературних творів. Зокрема, літературознавча геронтологія виокремлює цю проблему та показує взаємодію людей похилого віку та їх дорослих дітей переважно в часи кризи. Зародки генераційних конфліктів виявляють ще у давньогрецьких космогонічних міфах, які існують в художніх текстах античності та проявляються у протистоянні між молоддю та старістю, а також між синами та батьками. Конфлікт поколінь простежується у Старому Завіті, де у всіх згаданих сімейних негараздах проступає одна сюжетна лінія: коли порушується Закон Божий, виникають моральні та фізичні конфлікти у цих родинах. Як приклад, одна з найвідоміших історій – конфлікт між батьком і сином у родині Адама та Єви та їхніх синів Каїна й Авеля.

Тема міжгенераційних конфліктів зберігає свою актуальність і в літературі ХХІ століття. Доволі часто письменники вдаються до відтворення міжгенераційних стосунків, до проблем взаємовідносин поколінь, порушуючи так званий «конфлікт батьків-дітей». У сучасному літературознавстві зростає роль досліджень поетикальних особливостей міжпоколіннєвих діалогів у художніх текстах, особливо – у змістовій площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення міжпоколіннєвого конфлікту у закрій літературознавчих геронтологічних студій розпочалося не так давно. У 60-х–70-х рр. ХХ ст. у гуманітарних науках було проведено численні дослідження розколу між літніми та молодими людьми. Зокрема, літературознавча геронтологія опирається на дослідження С. де Бовуар (Beauvoir, 1996), К. Вудворт (Woodward, 1991), М. Хепворта (Hepworth, 2000) та Дж. Кінг (King, 2013). Один із способів розгляду та аналізу конфліктної тенденції у міжгенераційних відносинах входить до теорії «подвійного послання» Р. Жирара (Girard, 1972). Ця теорія вивчає взаємовідносини між особистісним розвитком, соціальним порядком і релігійними уявленнями.

В українському літературознавстві тема генераційних конфліктів маловивчена. Грунтовною є розвідка А. Гайдаш, у якій досліджено міжпоколіннєві конфлікти та дискурс старіння на матеріалі драматургії США (Гайдаш, 2019). Серед інших студій можна згадати дослідження геронтологічних маркерів моделей міжгенераційного діалогу в параметрах «конфлікт/солідарність» у романі Франсуази Саган «Bonjour tristesse» О. Бігун та Н. Яцків (Bigun & Yatskiv, 2024).

Творчість Е. Гілберт переважно ставала матеріалом гендерно-орієнтованих студій (Циганкова,

2017; Циховська, 2013). Тому дослідження міжпоколіннєвих стосунків у романі зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – дослідження поетикальних конститутів міжпоколіннєвого конфлікту у сюжеті роману «City of Girls» (2019) Е. Гілберт.

Виклад основного матеріалу. Жіноча проза є складним соціокультурним феноменом, де часто порушуються теми старіння та розколу між поколіннями. Специфікою жіночої прози ХХІ століття є «надмірне відчуження» персонажів (Літак, 2019; Bigun & Yatskiv, 2024). Так виникає «нова хвиля», новий жанр постфеміністичної прози – чик літ. Термін «чик літ» вперше виокремили закордонні дослідники К. Маззе та Дж. Де Шелл, які застосували його в іронічному сенсі для позначення певної сукупності творів у своїй антології «Chick Lit: Postfeminist Fiction» (1995). На думку авторів, цей жанр є проявом постфемінізму, що відходить від образу жінки як жертви, розширюючи тематичні межі жіночої прози й акцентуючи увагу на інших аспектах жіночого досвіду, зокрема на коханні, міжособистісних стосунках та гендерних питань (Mazza, DeShell, 1995). Згодом й інші вчені почали активно досліджувати цей жанр, тому термін закріпився у науковій практиці й втратив іронічний відтінок (Ferriss, Young 2013; Glasburgh, 2006).

Щодо характеристики романів жанру чик літ, то С. Філоненко виділяє такі ознаки: образ молодої амбітної жінки, готової на конфлікт для досягнення цілей, що живе в мегаполісі і працює у творчій сфері. Вона віддаляється від сім'ї, знаходячи підтримку у друзів. У фіналі героїня отримує новий досвід і особистісно зростає. Тони оповіді цього жанру є легкими, гумористичними, грайливими чи іронічними (Філоненко, 2011: 325). Романи у цьому жанрі пишуться доступною та зрозумілою мовою, часто використовуються спрощені синтаксичні конструкції. Незважаючи на простоту, мова романів наповнена великою кількістю мовностилістичних засобів, у яких важливу роль відіграють власні імена, антропоніми та бренди (Красуля, Шишка, 2020: 35). Жанр чик літ дає читачам реалістичний погляд на романтику та самотність. Тут використовується розповідь від першої особи, форма щоденника чи форма сповіді. На перший погляд, у романах чик літ не міститься серйозних філософсько-естетичних проблем, але сенс їх набагато глибший, вони спонукають замислитися над своїм місцем у світі, життєвим вибором, стосунками з близькими людьми, дружбою.

Е. Циховська вважає, що Е. Гілберт є безумовною представницею напрямку чик літ з елементами авангардних тенденцій. Спільним для романів

Е. Гілберт та жанру чик літ є: головний персонаж (молода, амбітна, прогресивна жінка, яка живе у великому місті); міжособистісні стосунки (відчуження від родини, близькі друзі, романтичні партнери); показ реалістичного життя жінки; наявність іронії, грайливості та гумористичного тону оповіді; розповідь ведеться від першої особи; сповідальний стиль; показ реального жіночого досвіду в сучасному світі (Циховська, 2013).

Вважають, що конфлікт поколінь є символом протистояння «старості» та «молодості» у моделях «конфлікт» та «солідарність». За Дж. Білштайном, притаманною рисою міжгенераційного дискурсу є антагонізм щодо ідеї поетизувати (солідарність) та загрози (конфлікт), в той час, коли поколінневі відмінності драматизуються (Bilstein, 1996). У сучасній прозі виокремлюється екзистенційне розуміння родинно-побутових відносин, у якому художній конфлікт реалізується через свідоме/несвідоме у сприйнятті людини. Художня модель включає раціональний аспект життєвого конфлікту, розкриваючи причини боротьби, сутність суперечок, зіткнень і ворогування, які виникають спонтанно в процесі життя. Так у центрі концептів художнього тексту постають поняття «Свій» та «Чужий(Інший)».

Серед основних підходів до вивчення кореляції «Свій» та «Чужий(Інший)» виділяють: герменевтичний, постструктуралістський та екзистенціалістсько-антропологічний (Девдюк, 2020: 331). Для аналізу концепції «Свій» та «Чужий(Інший)» у нашому дослідженні обрано екзистенціалістсько-антропологічний підхід, оскільки він демонструє, що в умовах межовості існування кожному індивіду відкривається його істинне «Я» з його позитивними чи негативними виявами. Концепції Ж.-П. Сартра уможливають розгляд опозиції «Свій/Чужий» через *буття-для-себе*, що характеризується абсолютною рухливістю, плинністю, активністю, а часом і порожнечою. Тому поняття «Інший» стає необхідним елементом, що слугує посередником «між мною і мною», в той самий час допомагає людині пізнати себе, оволодіти всієї структури свого буття (Сартр, 2001).

П. Рікер розглядає поняття «Я» як ідентичність/тотожність та ідентичність/самість. Учений вважає, що «Я» конститує свою ідентичність у реляційній структурі, у якій діалогічний вимір переважає над монотеїстичним, що має бути пріоритетним з точки зору рефлексивної філософії. Філософ тлумачить поняття «Іншого» як частину «мого буття-у-світі». Відтак через категорію «Іншого» здійснюється вхід у всесвіт власного «Я» (Рікер, 2002).

Для дослідження поетикальних аспектів міжгенераційного діалогу за критеріями «Свій»/«Чужий(Інший)» у романі Е. Гілберт обрано такі рівні, як наратологічний, інтерактивний (взаємодія персонажів) та мовно-стилістичний. Наратологічний рівень втілюється у розгортанні оповіді, побудові композиції. Оповідь у романі має форму спогадів головної героїні Вівіан Морріс, що пише лист-сповідь для Анжели, доньки чоловіка, якого Вівіан знала в юності. Спогади героїні демонструють взаємодію між персонажами різних поколінь, їхні цінності, погляди, вчинки. Сповідальний стиль зазвичай характерний для жанру чик літ, оскільки такий авторський прийом дає змогу стати безпосереднім спостерігачем життя героїні, її любовних страждань, злетів та падінь (Ferris, Young, 2006: 91).

Наявність риторичних запитань, говорить про невпевненість головної героїні у собі та в інших людях, пояснення у дужках використані для того щоб пізнати екзистенційний стан душі молодої героїні: *«Doesn't matter,» said Peg. «It's too late. (This made no sense to me, but I didn't pay the comment much mind. I could tell by her voice that Peg was very drunk, so I didn't expect her to make sense. I was far more concerned about why Olive had been up waiting for me, and who was this strange man?)»* (Gilbert, 2019: 216); *«What was Uncle Billy doing here? Who had let him in? Why was he wearing a tuxedo at this hour? And what was I wearing? Apparently nothing but a slip – and not even my own slip, but Celia's. So what was she wearing? And where was my dress?»* (Gilbert, 2019: 131). У теорії пам'яті П. Рікера відповідь на питання «що?» переноситься на «як?» і доходить до питання «хто?». Так відбувається вироблення спогаду – через пригадування, а потім до рефлексивної пам'яті (Рікер, 2002). Тому спогади, які відтворені у художньому тексті, дозволяють простежити парадигму самоідентичності героїні, показують її самоусвідомлення, яке відбувається за допомогою ідентифікації з представниками різних поколінь та різних верств, чи то родинних, суспільних, культурних, національних спільнот.

Прикметно, що у романі використовуються антропоніми, назви брендів, що відповідають певному історичному періоду. Це допомагає типізувати та систематизувати різні аспекти реальності (Морозова, Репушевська, 2019: 23). Наприклад: *«Her chestnut-and-gray hair was cut in an ill-considered short style that made her look somewhat like Eleanor Roosevelt, but with a better chin»* (Gilbert, 2019: 32); *«I saw John Rockefeller there»* (Gilbert, 2019: 56); *«That little blouse came*

from *Coco Chanel herself*) (Gilbert, 2019: 108); «*It was a sleek, black Singer 201 and it was murderously powerful...*» (Gilbert, 2019: 18); «*What do you think this is, Paramount Pictures?*» (Gilbert, 2019: 43); «*She read The New York Times...*» (Gilbert, 2019: 96).

Інтерактивний рівень опозиціонування «Свій/Чужий» концентрується навколо головної героїні. Характеризуючи «інакшість» Вівіан, авторка роману акцентує на соціальних маркерах ідентичності: виключення з коледжу, бунтарство, стиль одягу, зачіски, мода та манера поведінки в суспільстві. Через свою «інакшість» головна героїня Вівіан має знайти «свій світ». «Свій» та «Чужий(Інший)» стає для Вівіан чи не головним мірилом існування у романі.

Опозиція «Свій» та «Чужий(Інший)» розгортається в межах сімейних та соціальних ситуацій, які відображають культурно-історичну епоху 30–40 рр. ХХ ст. З перших сторінок роману читач знайомиться з родиною Моррісів, які є представниками патріархального складу та суджень. Так на шляху Вівіан постають моральні та духовні виклики, зазнає трансформацій суб'єктивно-вмотивований простір «Я» під впливом комунікації чи взаємодії з «своїми» та «чужими».

Наприклад, стосунки Вівіан та її батька завжди відчужені. Він заклопотаний більш «глобальними» проблемами: «*My father didn't know what to do with me, either, though he was busy running his hematite mine and didn't overly concern himself with the problem of his daughter. I had disappointed him, true, but he had bigger worries. He was an industrialist and an isolationist, and the escalating war in Europe was spooking him about the future of his business. So I suppose he was distracted with all that*» (Gilbert, 2019: 15). Батько зайнятий своїми справами та не звертає уваги на доньку, не цікавиться її життям, тому для Вівіан він стає «чужим». Ховаючись за роботою та власними принципами він закривається від всіх, боїться вийти за рамки та завжди критикує інших.

Мати головної героїні є представницею освіченої інтелігенції з високим статусом. Вона хотіла щоб донька наслідувала її, вчилася у тому самому престижному коледжі, вийшла заміж за чоловіка з достойної сім'ї, народила дітей, займалась своїм хобі, як от верховою їздою. Однак мати забула, що це були її власні мрії, а не доньки: «*My mother had no idea what to do with me. We didn't have the closest relationship even under the best of circumstances. She was a keen horsewoman, and given that I was neither a horse nor fascinated by horses, we'd never had much to talk about. Now I'd embarrassed her so severely with my failure that she could scarcely stand*

the sight of me. In contrast to me, my mother had performed quite well at Vassar College, thank you very much» (Gilbert, 2019: 15). Матір не розуміла, чому її донька не може бути як усі, чому не дотримується звичаїв та традицій, не слідує стереотипам, що закладені у суспільстві. Після вигнання з коледжу мати не підтримує дівчину, не хоче розібратись у причинах, а просто її ігнорує. Вона зробила все можливе, щоб донька здобувала освіту, знайшла свою справу, кохання, але донька не йде цим шляхом, тому в їхніх стосунках відбувається відчуження, мати для Вівіан стає «чужою».

Брат Волтер є спадкоємцем соціального статусу і впливу своєї родини. Він втілює мужність і образ «героя» у творі: «*As for my older brother, Walter, he was off doing great things at Princeton, and giving no thought to me, other than to disapprove of my irresponsible behavior. Walter had never done an irresponsible thing in his life. He'd been so respected by his peers back in boarding school that his nickname had been – and I am not making this up – the Ambassador*» (Gilbert, 2019: 15). У дитинстві у них не було близьких стосунків, а коли обоє почали дорослішати, взагалі втратили зв'язок як брат та сестра, однак у кризовій ситуації Вівіан звертається до нього: «*I had never seen him so angry. He was not a guy to show his temper, but he damn sure showed it now. He let me know what a disgrace I was to the family name. He reminded me how much I'd been given in life and how recklessly I'd squandered it. He pointed out what a waste it had been for my parents to have invested any money whatsoever in my education and upbringing, when I was so unworthy of their gifts*» (Gilbert, 2019: 243). Для мужнього, доброго, чесного Волтера поведінка сестри була неприпустимою, негідною та неможливою. Він її засуджує, що знову призводить до відчуження.

Відомо, що батькам виділяється одна з головних ролей у житті дітей протягом існування людства, тому вони звикли, що є головними, вирішують все за своїх дітей: «*If you go,*» said my mother, «*we won't be supporting you. We can't keep giving you an allowance. Not at your age.*» «*I don't need an allowance. I'll earn my own way*» (Gilbert, 2019: 269). Сюжетотвірний аспект конфлікту «батьків та дітей» у романі сповна розкриває зміни цінностей, традицій, вірувань та ідеалів одного покоління до іншого. Таким чином, міжгенераційна модель «конфлікт» у романі постає у бінарній опозиції «Свій»/«Чужий(Інший)» у родинному колі головної героїні.

Мовно-стилістичний аспект роману тісно пов'язаний із використанням розмовного стилю, тому персонажі часто використовують легкі кон-

струкції для побудови речень, діалогів чи залучають сленг та лайку у своєму мовленні: «*You want me to back outta this deal with your sister, dontcha?*» (Gilbert, 2019: 199); «*You ain't in charge of me, sister!*» (Gilbert, 2019: 206); ««*Shit,*» she said, and it sounded like she meant every word of it» (Gilbert, 2019: 233). У романі використано лінгвістичні маркери для означення різниці між поколіннями. Описуючи молоді роки, авторка додає слова «*stupid*», «*an idiot*», щоб підкреслити юність, необізнаність, наївність героїні: «*I was starting to feel young and stupid and annoying, so I stopped talking*» (Gilbert, 2019: 29). Коли ж письменниця підкреслює старість, вона використовує конкретні слова-маркери, як «*spinster*», «*older women*», «*ancient woman*»: «*she looked like a spinster who drank Ovaltine for dinner and gargled with salt water for vitality*» (Gilbert, 2019: 29). Саме завдяки вживанню, стилістичних та лексичних інтенсификаторів у романі проступають геронтологічні маркери, що відображають міжпоколінневий діалог.

Висновки. Отже, тема міжгенераційних стосунків у романі розкриває суть ідентифікації персона-

жів, проблему індивідуального вибору. Головна героїня активно боронить свій життєвий простір від трафаретних ролей жінки, які побутують у її оточенні, вибудовуючи власну модель «буття-для-себе», не відчуває потреби одержувати дозвіл на користування життям. Однак, егоїстичне «буття-для-себе» завжди межує з «буттям-для-іншого» і є частиною людської екзистенції. Відкриваючи «Іншого» головна героїня проходить досвід реалізації через взаємодію з представниками різних вікових генерацій.

Діалог поколінь у художньому тексті є складовою у формуванні сюжетотвірної функції. Багатшаровість історії вказує на конфлікт між «батьками та дітьми». Модель конфлікту «батьки та діти» проявляється в стосунках Вівіан та її сім'ї. Через опозиціонування «Свій» і «Чужий(Інший)» простежується процес відчуження головної героїні від сімейних інституцій. Досвід перебування у власній сім'ї, яка по-суті є «чужою» через відсутність порозуміння, відіграє ключову роль у ставленні до «Іншого», яке стає «Своїм» через можливість виходу поза межі традиційного соціокультурного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігун О. Гендерна репрезентація художньої деталі у романі Франсуази Саган “*Bonjour tristesse*”. *Folium*. 2023. No. 1. С. 5-11. DOI:at <https://doi.org/10.32782/folium/2023.1.1>
2. Гайдаш А. В. Дискурс старіння у драматургії США: проблемне поле, семантика, поетика: монографія. Дніпро: Акцент ПП, 2019. 416 с.
3. Девдюк І. В. Екзистенційний дискурс в українській та британській прозі міжвоєнного періоду: монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2020. 484 с.
4. Красуля А. В., Шишка Т. О. Лінгвостилістичні особливості жанру “chick-lit” і способи їх перекладу (на матеріалі роману Гелен Філдинг “Щоденник Бріджит Джонс”). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. № 4. Том 31 (70), Ч. 3. С. 34-39.
5. Літак А. М. Відчуження у британському жіночому романі початку ХХІ століття. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 9, т. 2. С. 158-163.
6. Морозова І. Б., Репушевська, І. І. Жіночий роман і «чїк-літ»: вербальні особливості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2019. № 38. Т. 2. С. 21-24.
7. Рікер П. Сам як інший. Київ: Дух і Літера, 2002. 456 с.
8. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / перекл.з франц. В. Лях, П. Тарашук. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 854 с.
9. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк: ЛАНДОН–ХХІ, 2011. 432 с.
10. Циганкова З. М. Мовні особливості романів жанру “чїкліт”. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 27(2). С. 140-142.
11. Циховська Е. Д. Роман «Їсти, молитися, кохати» Елізабет Гілберт як твір чїк-літ. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40(2). С. 312-317.
12. Beauvoir S. *The Coming of Age*. New York: W. W. Norton and Company, 1996. 585 p.
13. Bigun O., Yatskiv N. Dialogue Intergénérationnel dans le Roman de Françoise Sagan «*Bonjour Tristesse*». *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2024. № 1 (27). P. 85-97. DOI:<https://doi.org/10.32342/2523-4463-2024-1-27-6>
14. Bilstein J. Metaphoric of the term of ‘generation’. In: *Liebau Wulf: Generation*. Weinheim, 1996.
15. Ferriss S., & Young, M. *Chick Lit: The New Woman’s Fiction*. Taylor & Francis Group, 2013. 282 p.
16. Gilbert E. *City of Girls*. New York: Riverhead Books, 2019.
17. Girard R. *La Violence et le Sacré*. Paris: Grasset, 1972. ISBN 2-01-278897-1.
18. Hepworth M. *Stories of Ageing*. Buckingham: Open UP, 2000. 143 p.
19. King J. *Discourses of Ageing in Fiction and Feminism: The Invisible Woman*. N. Y.: Palgrave Macmillan, 2013. 221 p.
20. Mazza C., J. DeShell, eds. *Chick Lit: Postfeminist Fiction*. Fiction Collective Two, 1995.
21. Woodward K. *Ageing and its discontents: Freud and other fictions*. Bloomington and Indianapolis: Indiana UP, 1991. 244 p.

REFERENCES

1. Bihun O. (2023) Henderna reprezentatsiia khudozhnoi detali u romani Fransuazy Sahan “Bonjour tristesse” [Gender representation of artistic detail in the novel of Françoise Sagan “Bonjour tristesse”]. *Folium*. No. 1. P. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.32782/folium/2023.1.1> [in Ukrainian]
2. Haidash A. V. (2019) Dyskurs starinnia u dramaturhii SShA: problemne pole, semantyka, poetyka: monohrafiia [Aging discourse in US drama: problematic field, semantics, poetics]. Dnipro: Aktsent PP, 416 p.[in Ukrainian]
3. Devdiuk I. V. (2020) Ekzystentsiyni dyskurs v ukrainskii ta brytanskii prozi mizhvoiennoho periodu: monohrafiia [Existential discourse in Ukrainian and British prose of the interwar period: a monograph]. Ivano-Frankivsk: Vydavets Kushnir H. M., 484 p. [in Ukrainian]
4. Krasulia A. V., Shyshka T. O. (2020) Linhvostylistychni osoblyvosti zhanru «chick-lit» i sposoby yikh perekladu (na materialy romanu Helen Fielding «Shchodennyk Bridzhyt Dzhons») [Linguostylistic features of the “chick-lit” genre and ways of their translation (based on the novel Bridget Jones’s Diary by Helen Fielding)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. № 4. Tom 31 (70), Ch. 3. P. 34-39. [in Ukrainian]
5. Litak A. M. (2019) Vidchuzhennia u brytanskomu zhinochomu romani pochatku XXI stolittia [Alienation in the British female novel of the early 21st century]. *Zakarpatski filolohichni studii*. № 9, t. 2. P. 158-163. [in Ukrainian]
6. Morozova I. B., Repushevska, I. I. (2019) Zhinochyi roman i «chik-lit»: verbalni osoblyvosti [Female Romance and “Chick-Lit”: Verbal Peculiarities]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, № 38. T. 2. P. 21-24. [in Ukrainian]
7. Riker P. (2002) Sam yak inshyi [Oneself as Another]. Kyiv: Dukh i Litera, 456 p. [in Ukrainian]
8. Sartre Zh.-P. (2001) Buttia i nishcho: Narys fenomenolohichnoi ontolohii [Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology]. perekl.z frants. V. Liakh, P. Tarashchuk. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 854 p. [in Ukrainian]
9. Filonenko S. (2011) Masova literatura v Ukraini: dyskurs / gender / zhanr: monohrafiia [Mass literature in Ukraine: discourse / gender / genre]. Donetsk: LANDON–KhKhI, 432 p.[in Ukrainian]
10. Tsyhankova Z. M.(2017) Movni osoblyvosti romaniv zhanru «chiklit». [The novel «Eat, Pray, Love» by Elizabeth Gilbert as a chick-lit work]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vol. 27(2). P. 140-142. [in Ukrainian]
11. Tsykhovska E. D. (2013) Roman «Isty, molytysia, kokhaty» Elizabet Hilbert yak tvir chik-lit The novel «Eat, Pray, Love» by Elizabeth Gilbert as a chick-lit work]. *Literaturoznavchi studii*. Vol. 40(2). P. 312-317. [in Ukrainian]
12. Beauvoir S. (1996) The Coming of Age. New York: W. W. Norton and Company. 585 p.
13. Bigun O., Yatskiv N. (2024) Dialogue Intergénérationnel dans le Roman de Françoise Sagan «Bonjour Tristesse» [Intergenerational dialogue in the novel «Bonjour Tristesse» by Françoise Sagan]. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, № 1 (27). P. 85-97. DOI:<https://doi.org/10.32342/2523-4463-2024-1-27-6> [in French]
14. Bilstein J. (1996) Metaphoric of the term of ‘generation’. In: *Liebaw Wulf: Generation*. Weinheim.
15. Ferriss S., & Young, M. (2013) Chick Lit: The New Woman’s Fiction. Taylor & Francis Group. 282 p.
16. Gilbert E. (2019) City of Girls. New York: Riverhead Books.
17. Girard R. (1972) La Violence et le Sacré. Paris: Grasset. ISBN 2-01-278897-1.
18. Hepworth M. (2000) Stories of Ageing. Buckingham: Open UP. 143 p.
19. King J. (2013) Discourses of Ageing in Fiction and Feminism: The Invisible Woman. N. Y.: Palgrave Macmillan. 221 p.
20. Mazza C., J. DeShell (1995) eds. Chick Lit: Postfeminist Fiction. Fiction Collective Two.
21. Woodward K. (1991) Aging and its discontents: Freud and other fictions. *Bloomington and Indianapolis: Indiana UP*. 244 p.

УДК 78.71.1Жо:78.036(510)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-16>

Кайлян ХУАН,
orcid.org/0009-0005-9405-2016
аспірант кафедри історії світової музики
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) 1259258514@qq.com

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ТВОРЧИСТЬ ХУАНА ЖО ТА ЙОГО ТЕАТР РЕЗОНАНСУ ЯК ПРИНЦИП САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Розглянуто проблему інструментального театру та його специфіки через призму творів китайського композитора Хуана Жо, зокрема його експериментального твору «Театр резонансу № 1: «Звукова Велика стіна»». Обґрунтовано ідею про те, що музичні композиції Хуана Жо представляють собою важливий внесок у світову музику, демонструючи унікальне поєднання традиційних китайських елементів із сучасними композиторськими техніками. Охарактеризовано явище інструментального театру, порівняно думки щодо його показових ознак, представлені у музикознавчій літературі. Прослідковано роль твору у міжкультурній комунікації та його жанрово-стильові характеристики, які відображають національну ідентичність автора. Театр резонансу висвітлено в контексті сучасних західних театральних експериментів та китайської традиційної культури, підкреслено важливість для нього інтерактивності та безпосередньої участі слухачів. Досліджено принципи театру резонансів, які проявляються в звучанні, просторі, а також у резонансі між виконавцями та аудиторією. Основну увагу зосереджено на тому, як «Звукова Велика стіна» перетворює звукове мистецтво на динамічний перформативний процес, запрошуючи слухачів стати активними учасниками. Підкреслено, що інтерактивний підхід Хуана Жо не лише відкриває нові горизонти для осмислення музичного мистецтва, але й створює унікальний контекст для сприйняття, де звук і тиша переплітаються в єдину художню цілісність. Обґрунтовано необхідність подальшого вивчення творчості сучасних китайських композиторів, аналізу інших зразків інструментального театру та більш детального дослідження творчості Хуана Жо.

Ключові слова: інструментальний театр, художня спадщина Хуана Жо, «Звукова Велика стіна», сучасна музика, творчість сучасних китайських композиторів, інтерактивність, театр резонансів, звучання, національна ідентичність.

Kailiang HUANG,
orcid.org/0009-0005-9405-2016
Postgraduate student at the World Music History Department
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) 1259258514@qq.com

INSTRUMENTAL MUSIC OF HUANG RUO AND HIS RESONANCE THEATRE AS A PRINCIPLE OF SELF-IDENTIFICATION

The problems of instrumental theatre and its specifics are considered through the lens of works by Chinese composer Huang Ruo, in particular his experimental work “Resonant Theatre No. 1: The Sonic Great Wall”. The idea that Huang Ruo’s musical compositions represent an important contribution to world music is substantiated, showcasing a unique amalgamation of traditional Chinese elements with contemporary compositional techniques. The phenomenon of instrumental theatre is characterized; opinions about its indicative features presented in the musicological literature are compared. The role of the work in intercultural communication and its genre and style characteristics, which reflect the national identity of the author, are traced. Resonance Theatre is highlighted in the context of modern Western theatrical experiments and Chinese traditional culture, the importance of interactivity and direct participation of listeners is emphasized. The principles of the theatre of resonances, which are manifested in the sound, space, as well as in the resonance between the performers and the audience, are studied. The primary focus is on how The Sonic Great Wall transforms sound art into a dynamic performative process, inviting listeners to become active participants. It is emphasized that Huang Ruo’s interactive approach not only opens new horizons for the understanding of musical art, but also creates a unique context for perception, where sound and silence are intertwined into a single artistic integrity. The necessity for further exploration of the work of contemporary Chinese composers, analysis of other examples of instrumental theatre, and a more detailed study of Huang Ruo’s work is substantiated.

Key words: instrumental theatre, composer Huang Ruo, “The Sonic Great Wall”, contemporary music, music by contemporary Chinese composers, interactivity, resonance theatre, sound, national identity.

Постановка проблеми. Інструментальні твори китайського композитора Хуана Жо займають особливе місце в сучасній музичній практиці, відкриваючи нові горизонти для досліджень у галузі музикознавства. Вони не лише представляють собою значний внесок у світову музику, але й демонструють унікальне поєднання традиційних китайських елементів з сучасними композиторськими техніками. Це поєднання викликає інтерес у науковців, які прагнуть осмислити унікальність цих творів в контексті як китайського, так і світового музичного мистецтва. Дослідники зосереджують свою увагу на низці питань, що стосуються ролі цих творів у міжкультурній комунікації, а також їх стильових та жанрових характеристик, які відображають національну ідентичність автора. Проте, незважаючи на зростаючий інтерес до творчості молодих китайських композиторів, їхня музика все ще залишається недостатньо дослідженою.

Стиль Хуана Жо поєднує елементи китайської традиційної музики з сучасними формами мистецького вираження, що особливо яскраво проявляється в інструментальних творах композитора. У цій статті увага зосереджена на унікальних жанрово-стильових характеристиках експериментального твору Хуана Жо «Звукова Велика стіна» («*The Sonic Great Wall*»), який сам композитор позиціонує як «театр резонансу» (*A Resonant theatre*). Аналіз цього твору в сучасному мистецькому дискурсі сприятиме більш глибокому розумінню процесів, що відбуваються в світовій музичній практиці сьогодення.

Аналіз досліджень. Музика китайських композиторів, написана для різних інструментальних складів, набуває дедалі більшої уваги з боку дослідників, що свідчить про її зростаючу значимість у світовому музичному контексті. У рамках наявних наукових робіт можна виділити праці, зосереджені на історії та особливостях функціонування оркестрової музики в Китаї (Ден, 2019), специфіці окремих форм інструментальної музики (Лю, 2023) або виконавському аспекті (Джу, 2024). Водночас, незважаючи на популярність творів Хуана Жо на міжнародних музичних сценах, його інструментальна музика досі не стала предметом окремого наукового дослідження, що є несправедливим по відношенню до цих опусів.

Мета статті – виявити особливості жанрово-стильового профілю твору «Театр резонансу № 1: “Звукова Велика стіна”» Хуана Жо та принципів поєднання у ньому східного світовідчуття з новітніми композиторськими техніками.

Виклад основного матеріалу. Хуан Жо – сучасний китайсько-американський композитор,

який здобув освіту в Шанхайській консерваторії, проте у дев'ятнадцятирічному віці переїхав до Сполучених Штатів, де отримав ступінь бакалавра в консерваторії Оберліна та магістерський ступінь у Джульярдській школі. Наразі композитор мешкає в Нью-Йорку та активно співпрацює з провідними оркестрами та виконавцями світового рівня. Окрім композиторської діяльності, Хуан Жо здобув популярність як диригент та діяч мистецтв. Через свою музичну творчість, так само як Тан Дун, Чень І, Брайт Шен і Чжоу Лун, він активно пропагує китайську культуру, поєднуючи її ознаки з сучасними західними жанрами та стилями.

Творчість Хуана Жо охоплює широкий спектр жанрів, включаючи сценічні, камерні та сольні твори для різних інструментів. Значну частину його творчого доробку становлять програмні інструментальні композиції, які яскраво демонструють унікальний композиторський метод і органічно поєднують елементи східної та західної музичних традицій. Ця гармонія стилів і культур підкреслює його національну ідентичність і сприяє формуванню нового музичного дискурсу, який сполучає традиційні китайські елементи з сучасними музичними техніками.

Цікавою творчою сферою композитора є звернення до явища інструментального театру, позначеного у творі «Звукова Велика стіна» як «театр резонансу». Розглянемо це явище більш детально.

Інструментальний театр в музикознавчій думці сьогодення відноситься до більш широкого поняття просторової музики, яка акцентує увагу на використанні простору для створення звуку. Водночас інструментальний театр вимагає безпосередньої активної участі виконавців і слухачів, зокрема через фізичні дії та взаємодію. Цей жанр відіграє важливу роль у сучасному музичному мистецтві, адже він поєднує елементи музики та театру, створюючи нові форми художнього вираження. Інструментальний театр визначається як перформативний жанр, в рамках якого виконавці стають активними учасниками сценічної дії та використовують не лише звукові елементи, але й візуальні та фізичні аспекти своєї гри. У статті Олени Берегової (Берегова, 2018) підкреслюється, що інструментальний театр передбачає нові підходи до виконання, за яких композитори не лише створюють музику, а й беруть на себе функції режисерів, керуючи виконавцями у межах театралізованого виступу.

Гонцало Андре Діас Пескада (Pescada, 2023) у своїй статті також звертає увагу на те, що в інструментальному театрі композитор використовує театральні елементи для створення інтер-

активного досвіду. Це підтверджує концепцію, що інструментальний театр є *процесом*, у якому музику сприймають не лише як звукове явище, а й як складову драматургії.

У статті Віталія Волкомора (Волкомор, 2020) акцентується, що інструментальний театр також відображає соціокультурні зміни, адже він потребує нових способів мислення, які включають в себе тактильні та візуальні елементи. Автор стверджує, що сучасні технології значно вплинули на розвиток цього жанру, що дозволяє композиторам експериментувати з формами та матеріалом і, у свою чергу, змінює сприйняття повсякденних просторів.

У контексті просторової музики, що розглядається в статті Еліз Піттеджер (Pittenger, 2010), поняття інструментального театру доповнюється новими вимірами, оскільки взаємодія звуку і простору стає центральним елементом виконання. Тут важливо, що інструментальний театр не лише змінює традиційні уявлення про музику, а й запрошує слухача до активної участі у процесі, перетворюючи його на співучасника дійства.

Загалом, усі дослідження з означеної проблематики підкреслюють, що інструментальний театр є складним та багатогранним жанром, в якому поєднуються музика, театр, технології і соціокультурний контекст. Це робить його важливим феноменом сучасного мистецтва, який розширює горизонти музичного виконання і відкриває нові можливості для творчого вираження.

Поняття «театру резонансу», що використовується у назві твору Хуана Жо, є новим для музичного мистецтва та відзначається певною метафоричністю. Звернемося до етимології терміну. Резонанс (від фр. *resonance*, лат. *resono* – «відгукуюсь») – це специфічне акустичне явище, при якому коливання одного тіла викликають аналогічні коливання в іншому тілі. У музичному контексті резонанс використовується для посилення та подовження звуку, а також зміни тембру. Резонанс відіграє вирішальну роль у створенні звучання, адже він формує його унікальні характеристики, а розуміння принципів резонування є ключовим для композиторів і виконавців, які рухаються в напрямку збагачення звукової палітри та формування нових можливостей для творчої діяльності.

«Театр резонансу» таким чином стає концептуальною формою сучасного музичного театру, що інтегрує звукові, візуальні та перформативні елементи, створюючи комплексний і динамічний досвід для слухачів та виконавців. Його концепція підкреслює синергетичну взаємодію музики та театру, де резонанс стає механізмом, який

об'єднує звукові хвилі з фізичними діями виконавців, дозволяючи створювати багатоплановий художній полілог. Отже, театр резонансів відкриває нові горизонти для розуміння музики: вона перестає бути статичним явищем і перетворюється на динамічну практику «тут і зараз», здатну адаптуватися та реагувати на зміни.

Розглядаючи театр резонансів у контексті китайського світовідчуття, можна знайти певні точки відповідності. Відомо, що в китайській культурі звук і тиша, динаміка і спокій вважаються невід'ємними частинами цілісного існування, що в цілому відображає принципи даосизму і конфуціанства. Ці філософські системи акцентують увагу на гармонії між людиною та навколишнім світом як рівноправних елементів в досягненні рівноваги. Тож театр резонансів, спираючись на ці основи, може потенційно створити середовище, де всі елементи (звуки, рухи, просторові характеристики, виконавці) перебувають у постійній взаємодії, що є символічним відображенням філософії єдності та цілісності.

Окремо слід зауважити, що й театр, як мистецький феномен, у Китаї представляє собою унікальну форму культурного вираження, глибоко вкорінену в історичних традиціях і поглядах нації. Він виконує функцію передачі історичних і міфологічних сюжетів, відображаючи багатогранність китайської ідентичності. У традиційних театральних формах здійснюється інтеграція музики, танцю, акробатики та образотворчого мистецтва, що формує цілісний художній досвід. Таким чином сучасні театральні експерименти, такі як інсталяції та мультимедійні проекти, розширюють межі класичних форм, активно впроваджуючи елементи взаємодії з аудиторією. Це, у свою чергу, створює нові можливості для культурного діалогу та підкреслює роль театру як важливого інструменту в контексті сучасного китайського мистецького простору.

З іншого боку, західний (в широкому сенсі) театр також виявляє сьогодні явний потяг до різного роду експериментів. Це стосується не тільки музичної гілки цього явища. В останні десять років експериментальний театр активно розвивається, впроваджуючи нові форми взаємодії з аудиторією та простором. Одним із найяскравіших прикладів є «Sleep No More» (2011) театральної компанії Punchdrunk, яка пропонує глядачам досліджувати занедбаний готель. Аудиторія має можливість вільно пересуватися простором і спостерігати за різними сюжетними лініями, що ґрунтуються на творі «Макбет» Шекспіра. Іншим яскравим прикладом є спектакль «The Encounter»

(2015), створений композитором і режисером Саймоном МакБерні в рамках компанії Complicité. У цій постановці глядачі отримують навушники і занурюються у звуковий ландшафт тропічного лісу, що створює глибоку взаємодію з аудиторією. Також варто згадати проєкт «The Jungle» (2017) від Good Chance Theatre, який розгортається в таборі біженців у Франції, а аудиторія стає безпосередньою частиною історії, переживаючи реальні умови життя мігрантів. «The Invisible Man» (2019) інтегрує інтерактивні елементи, дозволяючи глядачам брати участь у створенні візуальних ефектів і звукового супроводу через спеціальні пристрої. В проєкті «You Are Here» (2020) глядачі стають частиною дослідження міського простору, взаємодіючи з артистами і опановуючи різні локації. Отже, основні стратегії сучасного експериментального театру, що залучають аудиторію та простір, зосереджуються на інтерактивності, нестандартності просторових рішень та мультисенсорному досвіді, дозволяючи створити унікальне театральне мистецтво, здатне відображати культурні реалії ХХІ століття.

Композитор Хуан Жо демонструє в цьому сенсі надзвичайну чуйність до сучасних магістралей розвитку мистецтва, адже він став автором двох творів, названих «театром резонансу». Це достатньо масштабні та тривалі композиції, які сполучають в собі елементи перфомансу, сонорно-алеторної композиції та інструментального театру. Резонансний театр № 1: «Звукова Велика стіна» був написаний у 2016 році та призначається для виконання тринадцятьма музикантами та аудиторією. Композитор залучає по одному інструменту кожної групи оркестру (окрім туби) та набір перкусії, створюючи таким чином різноманітний ансамбль з широким спектром можливостей. Резонансний театр № 2: «Вплетений» з'явився роком пізніше (2017) та призначений для виконання аналогічним інструментальним складом. За тривалістю твори виявляються приблизно однаковими (пів години). Особливою групою учасників композитор визнає саму аудиторію слухачів, для якої прописується окрема партія. Всі ці компоненти дозволяють вважати театр резонансу (або резонансний театр) особливою *жанровою формою*, головними ознаками якої є залучення аудиторії та своєрідний інструментальний склад.

Програма цього твору вельми символічна. Велика китайська стіна завжди була важливою спорудою для Китаю, яка слугувала як задля захисту, так і для комунікації. Тому композитор наголошує, що метою твору, як це не парадоксально, є встановлення нових зв'язків та руйну-

вання бар'єрів. Дійсно, композитор деконструє межу між сценічним простором і зоною для аудиторії та запрошує слухачів всередину перформативного середовища, у той час як виконавці циркулюють між різними точками, створюючи динамічну взаємодію.

Важливим для виконання виявляється й освітлення та сценографія, які дуже впливають на сприйняття. Цей мистецький проєкт робить аудиторію активним учасником, співавтором, і резонанс, що виникає в процесі взаємодії, стає ключовим елементом для формування нового перцептивного досвіду.

Виконанню твору передують вступне слово автора проєкту, який пояснює задум програми та робить певні налаштування. Він зазначає, що музика в його творі виступає метафорою вогню (як засобу комунікації на Стіні), що передається від однієї групи музикантів до іншої. Композитор розміщує аудиторію в спеціальний спосіб, формуючи п'ять проходів. Виконавці знаходяться по різних боках від цих проходів, створюючи під час гри стереофонічне звукове середовище, яким керує диригент (=композитор). В концертному просторі формується шість груп інструментів – «станцій», що символізують шість башт Стіни, між якими рухаються музиканти під час виступу.

Перед початком твору композитор запрошує слухачів взяти папір і написати кілька фраз, що виникають у думках при згадуванні слова «стіна», або описати свої емоції, пов'язані з цим поняттям. Після цього вони обмінюються аркушами та читають думки один одного, обираючи одне слово, яке справило найбільше враження, і записують його на звороті паперу. Під час виконання ці слова та фрази будуть використані в якості тексту партії аудиторії. Ця інтерактивна стратегія сприяє формуванню нових зв'язків між виконавцями та аудиторією, підкреслюючи значення спільного творення у процесі виконання.

Твір розпочинається медитацією, під час якої гасне світло: композитор запрошує слухачів встати, закрити очі та почати глибоко дихати. Учасники співають звук «Hmmm», який в медитативній практиці вважається вираженням внутрішнього голосу кожної людини. Це призводить до формування тихої сонорної маси, що викликає стан зосередженості та глибокого занурення в звуковий простір. Ці дії активізують слухові сприйняття учасників та готують їх до подальшого музичного досвіду, формуючи специфічну атмосферу, в якій звук і тиша переплітаються. Ця медитація стає основою для емоційного зв'язку виконавців у подальшому процесі.

Аналізуючи партитуру, треба зазначити, що композитор інколи вказує на ключові аспекти виконання, детально прописуючи часові маркери (наприклад, 5 хвилин – медитація на початку) та тривалість нот, а інколи виставляє специфічні алеаторні знаки. Тож твір не переходить у статус неконтрольованої алеаторики, а балансує між детермінованим нотним текстом та імпровізаційною свободою виконавців, хоча, безумовно, останню потрібно визначити як домінуючу стратегію, внаслідок чого цей перфоманс звучить кожного разу по-іншому.

Отже, перший розділ твору відкривається сонорним «гудінням» аудиторії під акомпанемент струнних інструментів, які тягнуть окремі тони, створюючи загальний звуковий фон для специфічних тембрів, таких як великий диджерід, тибетські пальцеві цимбали та великий індонезійський гонг. Ця палітра звуків формує атмосферу гірських просторів, де розташована Велика китайська стіна, а також передає специфічний емоційний стан, пов'язаний із концепцією *межі*.

Весь процес відбувається в умовах темряви, а червона підсвітка, що оточує музикантів, підкреслює їхню важливість у загальному контексті дійства та, ймовірно, є відображенням символу вогню. Диригент, на якого спрямовано біле світло, координує ансамбль та контролює поступове включення інструментів. Емоційна атмосфера стає все більш напруженою, що підтверджується тривожним «набатом» тибетської чаші, яка виступає в ролі сигнального інструмента Стіни.

Коли аудиторія замовкає та сідає, починається новий розділ композиції, де домінують струнні та ударні інструменти. Їхні лінії мелодизуються та починають нагадувати звучання традиційних китайських струнних, таких як ерху або банху, що звучать в ансамблі (цифри 76–84). У новому розділі акцентується увага на дуєті дерев'яних і мідних духових інструментів, які формують розріджену сонорну масу з окремих фраз і звукових точок.

Наступний етап твору зосереджений на соло флейти під акомпанемент ударних, що супроводжується шепотінням аудиторії. Цей процес підключення глядачів до виконання створює знов інтерактивну атмосферу, де слухачі активують свої думки, читаючи слова, написані на папірцях.

У подальшому звучить новий континуальний сонорний епізод, який охоплює весь ансамбль, що імпровізує. Формується жива звукова маса, яка постійно рухається. Після короткого соло ударних, окремі інструменти виходять на передній план: виконавці, що пересуваються між аудиторією, буквально нахилившись до слухачів, запрошують

їх виголошувати окремі слова, що «резонують» з поняттям «стіна». Музиканти імпровізують, використовуючи екстремальні техніки виконання, підкреслюючи інноваційний підхід до процесу.

Останній фрагмент композиції задіює весь ансамбль та побудований на співзвуччях кластерного типу. Вони представляють собою континуальні сонорні плями, які змінюють свій колір під час залучення нових інструментів. Ці звукові елементи повторюються, формуючи трансний ефект. Барабани вшухають, залишаючи поодинокі сонорні лінії флейти та гобою в високому регістрі, кларнетів та фаготів, мідних духових та струнних інструментів – в середньому, тембри яких поступово зникають з простору, що підкреслює магію звукового середовища і його безмежність.

Окремо треба зазначити, що у цьому творі надважливі функції виконують саме ударні інструменти. По-перше, вони виступають в ролі набата, що створює напружену атмосферу, сигналізуючи про важливі моменти в композиції та підкреслюючи програмний контекст. По-друге, ударні інструменти виконують колористичну функцію, додаючи звукові відтінки, що збагачують загальний звуковий ландшафт. Нарешті, їхнє використання може трактуватися як національно визначальне, адже вони пов'язані з традиційною китайською музикою та підкреслюють культурну своєрідність твору.

Отже, у «Звуковій Великій стіні» Хуана Жо взаємодія між музикантами і аудиторією стає ключовим елементом художнього висловлювання. Інтерактивність, що проявляється через залучення слухачів до процесу виконання, формує нову динаміку, яка виходить за межі традиційних театральних форматів. Важливим аспектом є також використання різноманітних інструментів, звучання яких адаптується відповідно до ситуації, а також самого простору приміщення. Це підкреслює принципи інструментального театру, де звук слугує засобом спілкування. Принципи театру резонансу виявляються у діалозі не лише між учасниками, а й кожного учасника з власним «я», що створює глибокі сенси та збагачує емоційну палітру твору. Це мистецьке висловлювання стає простором для роздумів, що відкриває нові горизонти для осмислення та переживання реальності.

Висновки. Отже, твір «Звукова Велика стіна» Хуана Жо є яскравим втіленням принципів інструментального театру, зокрема, театру резонансу, де взаємодія між музикантами та аудиторією стає основним засобом художньої комунікації. У процесі виконання композитор акцентує увагу на інтерактивності, запрошуючи слухачів брати участь у створенні звукового масиву. Принципи

театру резонансу, закладені в музику Хуана Жо, виявляються у постійній динаміці всередині творчого простору, що дозволяє слухачам відчувати себе повноцінними учасниками дійства. У результаті «Звукова Велика стіна» парадоксальним чином долає кордони мистецької практики та відкриває нові горизонти для сприйняття музики, стаючи важливим культурним феноменом, що ілюструє синергію між різними елементами

музичного мистецтва та підкреслює глибину китайської ідентичності.

Перспективи подальших досліджень охоплюють вивчення творчості сучасних китайських композиторів, аналіз інших прикладів інструментального театру (зокрема театру резонансів) та більш детальне дослідження творчості Хуана Жо, що сприятиме розширенню музикознавчих горизонтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. М. Інструментальний театр у творчості сучасних українських композиторів. *Культурологічна думка* : зб. наук. пр. 2018. № 14. С. 102–108.
2. Волкомор В. Інноваційні звукові технології просторової звукопередачі: ретроспектива звукових інсталяцій. *Вісник КНУКіМ*. Серія «Мистецтвознавство». 2020. Вип. 43. С. 75–81.
3. Ден Ц. Китайська оркестрова духовна музика у контексті діалогу культур: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 Музичне мистецтво / Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Львів, 2019. 200 с.
4. Лю Сяосі. Музика китайських композиторів для дуєтів традиційних інструментів з фортепіано: жанрово-стильові та виконавські аспекти : дис. ... доктора філософії: 025 Музичне мистецтво / НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2023. 218 с.
5. Приходько А. В. Інструментальний театр у соціокультурному просторі ХХ–ХХІ століть. *Музичне мистецтво* : зб. наук. ст. Донецьк; Львів : Юго-Восток, 2013. Вип. 13. С. 95–102.
6. Чжу Сісі. Еволюція китайської інструментально-виконавської школи ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 1. С. 387–392.
7. Pescada G. A. D. Episoden, Figuren: The Concept of Musical and Instrumental Theater in the Contemporary Music Interpretation. *Recent Trends in Arts and Social Studies*. 2023. Vol. 1. Pp. 41–57.
8. Pittenger E. Visible Music: Instrumental Music Theatre Shaping Sight and Sound in Instrumental Music. Thesis. Schulich School of Music, Department of Performance. McGill University, Montréal, QC. 2010. 59 p.

REFERENCES

1. Berehova, O. M. (2018). Instrumentalny teatr u tvorchosti suchasnykh ukrainskykh kompozytoriv [Instrumental Theater in the Works of Contemporary Ukrainian Composers]. *Kulturolohichna dumka: zb. nauk. pr. - Cultural Thought: coll. of science papers*, 14. 102–108 [in Ukrainian].
2. Volkomor, V. (2020). Innovatsiini zvukovi tekhnologii prostorovoi zvukoperedachi: retrospektyva zvukovykh instaliatsii [Innovative Sound Technologies of Spatial Sound Transmission: A Retrospective of Sound Installations]. *Visnyk KNUKIM. Series "Art Studies". - Bulletin of KNUKIM*, 43. 75–81 [in Ukrainian].
3. Den, T. (2019). Kytaiska orkestrova dukhova muzyka u konteksti dialohu kultur [Chinese Orchestral Brass Music in the Context of Cultural Dialogue] : PhD thesis. Lviv. 200 p. [in Ukrainian].
4. Liu, Xiaosi (2023). Muzyka kytaiskykh kompozytoriv dlia duetiv tradytsiinykh instrumentiv z fortepiano: zhanrovostylovi ta vykonavski aspekty [Music of Chinese Composers for Duets of Traditional Instruments with Piano: Genre-Style and Performance Aspects]. PhD Thesis. Kyiv. 218 p. [in Ukrainian].
5. Prykhod'ko, A. V. (2013). Instrumentalny teatr u sotsiokulturnomu prostori KhKh–KhKhI stolit [Instrumental Theater in the Socio-Cultural Space of the 20th–21st Centuries]. *Muzychne mystetstvo: zb. nauk. st. – Musical Art: coll. of science articles*, 13. 95–102 [in Ukrainian].
6. Zhu, Sisi (2024). Evoliutsiia kytaiskoi instrumentalno-vykonavskoi shkoly KhKh – pochatku KhKhI stolittia [Evolution of Chinese Instrumental and Performing School of the 20th – Early 21st Century]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv: nauk. zhurnal - National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: science journal*, 1. 387–392 [in Ukrainian].
7. Pescada, G. A. D. (2023). Episoden, Figuren: The Concept of Musical and Instrumental Theater in the Contemporary Music Interpretation. *Recent Trends in Arts and Social Studies*, 1. 41–57
8. Pittenger, E. (2010). Visible Music: Instrumental Music Theatre Shaping Sight and Sound in Instrumental Music. Thesis. Schulich School of Music, Department of Performance. McGill University, Montréal, QC. 59 p.

УДК 78+781.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-17>**Хуа ЦИВЕЙ,**orcid.org/0009-0007-5451-9798

аспірант

Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

(Одеса, Україна) 506729386@qq.com

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ КОНТЕНТ ВОКАЛЬНОГО ТВОРУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Актуальність заявленої тематики визначається наочною важливістю питань підготовки вокалістів з точки зору якісного виховання в них здатності до інтерпретації музики у відповідності з головними ідеями та смислами авторів – композитора та поета, а також з урахуванням всіх умов та вимог до професійного вокального виконавства, як узагальненої інтерпретаційної компетентності. У статті представлено аналіз інтерпретаційного контенту вокального твору, який включає в себе увесь спектр лексичного, змістовного, смислового, музично-семантичного наповнення, який опановує та представляє глядачу виконавець. **Метою дослідження** виступає аналіз основних проблем процесу інтерпретації музичного твору, визначення складових інтерпретаційного контенту вокального твору, його об'єктивних та суб'єктивних факторів. **Об'єкт дослідження** – інтерпретаційний контент музичного твору. **Предмет дослідження** – сутнісне наповнення складових інтерпретаційного контенту вокального твору. **Наукова новизна** полягає у визначенні авторської та виконавської складових інтерпретаційного контенту вокального твору; дефініції об'єктивних та суб'єктивних факторів виконавської складової інтерпретаційного контенту вокального твору; узагальненні основних етапів формування інтерпретаційної компетентності вокаліста. **Висновки.** Авторський задум є первісним складним аспектом в інтерпретаційній перспективі виконання вокального твору. Від загально-естетичної обізнаності, професійних вмій, талантів вокаліста залежить якість розуміння авторського задуму та якість точної передачі авторської ідеї, збагаченої особистістю виконавця. Отже, інтерпретаційний контент вокального твору розглядаємо як сукупність двох важливих складових: авторської та виконавської, яка, у свою чергу, має об'єктивні та суб'єктивні фактори. Опанування знаннями, вміннями та навичками, що об'єктивними та суб'єктивними факторами виконавської складової, значно впливає на набуття інтерпретаційної компетентності вокаліста та успішність результатів його творчості, формуючи якісний інтерпретаційний контент вокального вираження.

Ключові слова: інтерпретація, інтерпретаційний контент вокального твору, інтерпретаційна компетентність вокаліста.

Hua QIWEI,orcid.org/0009-0007-5451-9798

Graduate student

Odessa National University Music Academy named after A.V. Nezhdanova

(Odesa, Ukraine) 506729386@qq.com

INTERPRETATIVE CONTENT OF A VOCAL WORK: TO STATEMENT OF THE PROBLEM

The relevance of the stated topic is determined by the obvious importance of training vocalists from the point of view of qualitative education in their ability to interpret music in accordance with the main ideas and meanings of the authors – composer and poet, as well as taking into account all the conditions and requirements for professional vocal performance, as a generalized interpretive competence. The article presents an analysis of the interpretive content of a vocal work, which includes the entire range of lexical, substantive, semantic, musical-semantic content, which the performer masters and presents to the audience. **The purpose of the study** is the analysis of the main problems of the process of interpreting a musical work, determination of the components of the interpretive content of a vocal work, its objective and subjective factors. **The object** of research is the interpretive content of a musical work. **The subject** of the research is the essential filling of the components of the interpretive content of a vocal work. **The scientific novelty** consists in determining the author's and performance components of the interpretive content of a vocal work; definitions of objective and subjective factors of the performance component of the interpretive content of a vocal work; summarizing the main stages of formation of the vocalist's interpretative competence. **Conclusions.** The author's idea is the original complex aspect in the interpretative perspective of the performance of a vocal work. The quality of understanding the author's idea and the quality of accurate transmission of the author's idea, enriched by the performer's personality, depend on the general aesthetic awareness, professional skills, and talents of the vocalist. So, we consider the interpretive content of a vocal work as a combination of two important components: the author's and the performer's, which, in turn, has objective and subjective factors. Mastery of knowledge, abilities and skills, which are objective and subjective factors of the executive component, significantly affects the acquisition the interpretive competence of the vocalist and the success of the results of his creativity, forming high-quality interpretive content of vocal expression.

Key words: interpretation, interpretive content of a vocal work, interpretive competence of a vocalist.

Постановка проблеми. Виконавська підготовка сучасного вокаліста відбувається в умовах сформованих протиріччя між вузькою спрямованістю змісту його професійної підготовки та вельми розмитими на сьогодні соціальними запитами як до стилістики вокальної творчості, так до самої музики та рівня майстерності музиканта. Такі протиріччя найбільш яскраво розкриваються у оцінках вокально-виконавської діяльності у різних країнах, системі вимог до вокаліста у різних вокальних школах, а також при комплексному оцінюванні вимог, що висувуються до музичної освіти сьогодення у цілому.

Сучасні вокалісти, що перебувають у процесі професіоналізації, за великим рахунком, знаходяться на початку процесу формування в себе компетенцій, що є необхідними для якісного ведення професійної вокально-виконавської діяльності у майбутньому. Всім професіоналам вокального виконавстві відомо, що робота у професійному концертному/сценічному закладі ставить перед молодим виконавцем проблему практично повного переналаштування свого професійного апарату до певних умов виробництва, адаптації до комунікативних особливостей закладу. То того ж, ключовою проблемою первісної професійно-виробничої адаптації виявляється здатність молодого виконавця до самостійної інтерпретації творів з урахуванням жанрових особливостей (опера, музичний театр, концертна установа, сольна або ансамблева робота тощо), організаційних особливостей (стаціонарна установа, гастролі, досягнення великої кількості різних концертних майданчиків тощо), потенційному або наявному складу глядацької аудиторії (соціальний пласт, рівень освіти, вікові особливості, національні уподобання, жанрові та стилістичні вимоги тощо). Тому проблема підготовки молодих виконавців до самостійного творчого життя вже під час освітнього процесу стає вельми значною проблемою. Вірна організація освітніх процесів сучасного вокаліста передбачає не тільки структурування процесів освіти, а й, що важливіше, змістовне наповнення цих процесів. Зазначимо, що головною провідною здатністю молодого професіонала виступає первісно рівень його професійного виховання, завдяки якому стає взагалі можливою його професійна кар'єра.

Саме тому, ми звертаємось до так би мовити «першоджерела» професійного виконавського вміння – інтерпретаційного контенту вокального твору. Хоча слово контент первісно несе в собі лексичне наповнення далеке від музики (це соцмережі, інформаційний продукт тощо), але ми наполягаємо на цьому терміні саме тому, що

у процесі інтерпретації виконавцем враховується увесь спектр лексичного, змістовного, смислового, музично-семантичного наповнення вокального твору, який опановує та представляє глядачу виконавець.

Актуальність заявленої тематики визначається наочною важливістю питань підготовки вокалістів з точки зору якісного виховання в них здатності до інтерпретації музики у відповідності з головними ідеями та смислами авторів – композитора та поета, а також з урахуванням всіх умов виконавства, зазначених вище.

Аналіз досліджень. Якість та рівень виконання музичного твору конкретним вокалістом залежить від множини факторів, які як можуть знаходитись у залежності один від одного, так й не мати ніякого зв'язку. Одним з таких основних факторів виступає здатність вокаліста вірно відчувати авторську інтонаційну палітру, вірно інтерпретувати у виконанні авторські задуми, що відкривають можливості відображення у музиці певних переживань та певних настроїв (Ohanezova-Hryhorenko, 2018: 4). Музичне мистецтво виступає одним із засобів відображення у сполученнях звуків самої широкої палітри емоційних переживань людини різного спрямування, тому якість та змістовність інтерпретації музичного твору мають суттєве значення у можливості донесення до глядача повного спектру емоцій, що закладені автором музичного твору на етапі його написання.

Вимоги сучасної музичної освіти передбачають необхідність розвитку у майбутніх вокалістів спеціальних компетенцій, що передбачають здатність знаходити вірні інтерпретації авторських інтонацій твору та вірного їх втілення у процесі виконання на сцені (Venkataramam, 2021: 8). За думкою деяких вчених, подібні навички досягаються за допомогою тривалих занять на усіх етапах навчання, причому усі ці компетенції теоретично можуть бути опановані будь-яким учнем, поза півнем його музичної обдарованості. Але, на нашу думку, праві ті дослідники музичних здібностей, які стверджують, що первісною основою інтерпретаційних вмінь вокаліста виступає, насамперед, його природна інтонаційна обдарованість (Ohanezova-Hryhorenko, 2018: 4).

Інтерпретаційний контент музичного твору передбачає наявність широкого спектру можливостей задля трактування авторського задуму виконавцем, залежно від його рівня професійної підготовки та чуйного сприйняття особливостей музичного твору. Художня виразність інтонаційної палітри музичного твору визначається у даному контексті сполученням майстерності вокалістів та

його здатністю до реалізації авторського задуму за допомогою виразових можливостей або групи таких (Skoki, Ljubic, Lerga, Stajduhar, 2019: 6).

Потенціал виконавських здібностей вокалістів реалізується саме у цій області змістовного наповнення творчих процесів, оскільки здатність до якісної тонкої інтерпретації має питому вагу природного дару, отже, присутня далеко не у всіх вокалістів. Її розвиток потребує значних зусиль самого вокаліста та педагогічних талантів викладача, що проводить заняття у рамках навчальної програми (Bowins, 2020: 1). Інтерпретація будь-якого музичного твору вимагає від виконавця розвинутої здатності щодо відчуття смислового наповнення твору, а також здатностей до художнього втілення цього смислу у процесі виконання. Отже, саме від виконавця, від його особистості, від його майстерності залежать особливості виконання музичного твору, а саме – оживлення та одухотворення музичного матеріалу, найбільш повне втілення авторських та особистих емоцій та смислів у всьому розмаїтті їхнього художнього вираження.

Інтерпретація як процес реалізації за допомогою звуку нотних записів твору, потребує індивідуального підходу до виконання, яскравого та конкретного бачення виконавцем особливостей реалізації авторського задуму (Perlovsky, 2017: 5).

На різних етапах історії музики мистецтво музичної інтерпретації дорівнювалося мистецтву створення композиції музичного твору, оскільки часто музичні твори виконувалися саме їхніми авторами. Активізація концертної діяльності у сучасних умовах сприяла поступовому розвитку також мистецтва музичної імпровізації, як окремої складової окремої творчої спеціалізації – виконавства. Виконання музичних творів передбачає здатність музиканта до розкриття авторського задуму у контексті власної інтерпретаційної ідеї, у відповідності з притаманній виконавцю манері сприйняття та втілення музичного твору.

Виконання творів класичного напрямку музикантами високого рівня виявляє певний «духовний досвід», що виражений у особливому способі відображення почуттів автора, який створив музичний твір, та почуттів виконавця, який його втілює на сцені. Отже, інтерпретація твору виконавцем виступає як повне вираження його творчої та особистісної індивідуальності (Lotter, van Staden, 2019: 3).

Метою дослідження є аналіз основних проблем процесу інтерпретації музичного твору, визначення складових інтерпретаційного контенту вокального твору, його об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Об'єкт дослідження – інтерпретаційний контент музичного твору.

Предмет дослідження – сутнісне наповнення складових інтерпретаційного контенту вокального твору.

Виклад основного матеріалу. Висококласне виконання музики певного автора дозволяє глядачу у повній мірі відчутти, навіть без ясного логічного формулювання, дух та традиції країни, де з'явився на світ композитор, його погляди, світогляд, духовну основу його творчості. Кожне творіння автора виступає складовою його загальної творчої концепції, відображує його погляди та творче бачення світу. На нашу думку, в основі здатностей вокаліста-виконавця до інтерпретації музичного твору під час сценічної дії, поряд з його сценічною культурою та загальним рівнем сценічної майстерності, що поступово набувається, лежить здатність виконавця у певній мірі перетілюватись у особистість автора (відчувати його життєві орієнтири, його характер, його темперамент, його мотивації тощо), з метою практичного усвідомлення особливостей авторського задуму у конкретному творі. Таке собі *метафізичне проникнення у авторську особистість* виконавця твору має велике значення для процесу багатрівневого заповнення інтерпретаційного контенту твору, навіть більше ніж рівень техніки виконавця, оскільки лексичне значення інтерпретації, як дії, передбачає власне бачення матеріалу, власне його прочитання. Отже, «проникнення» у особистість автора передбачає у вокаліста наявність акторської уяви, акторських здібностей, що у поєднанні із розвинутою технічною майстерністю є досить рідкісним явищем.

З іншого боку, можливості художнього вираження для вокаліста у музичному творі – отже, інтерпретаційний ареал – не є безмежними. Вони строго окреслені авторським задумом, що виражений в особливостях музичної партитури, у виборі типу голосу для даного твору (теситури вокальної строчки), самою темою музичного твору, його драматургічним навантаженням. Відповідно, це накладає на вокаліста-виконавця певні рамки вираження, тобто, можна сказати, дещо обмежує інтерпретаційний потенціал вокаліста. Для втілення музичного образу на сцені вокалісту треба його створити, що передбачає певне «модельвання» нової особистості – *сценічного музичного образу* – героя твору. А цей процес також передбачає величезну акторську роботу, підкріплену особливою технологією вокаліста з розшифрування авторського задуму через інтонаційне сприйняття музики. Пластична робота вокаліста

також бере на себе величезну долю сценічного впливу на глядача. Особливо у вокальному мистецтві, часто-густо смислові трансформації музичного образу відображаються на сцені не тільки звуковими, але й пластичними засобами – починаючи від танцю, пантоміми тощо. Але пластичний аспект інтерпретації, також як й звуковий аспект починається з музичної інтонації, яка, особливо у вокальному мистецтві, набуває якості повноцінної скарбниці смислів авторського тексту (Ohanezova-Nryhorenko, 2018: 4).

Смислова закінченість будь-якого художнього твору, у тому числі й музичного, є поняттям досить відносним, та визначається глибиною закладених автором ідей, майстерністю втілення цих ідей у музичному тексті, та, обов'язково, виконавськими можливостями конкретного вокаліста, рівнем його майстерності. Будь-який музичний твір містить величезну інтонаційну палітру, що зумовлює множинність художніх трактувань даного твору та різноманітність інтерпретаційних можливостей (Christensen, Gomila, 2018: 2). Інтерпретація будь-якого музичного твору у будь-яких умовах (вистава, концертний виступ, студійний запис тощо) потребує від вокаліста глибокого розуміння авторського задуму, ідей композитора та поета та, відповідно, можливості їхньої якісної трансляції глядачу через свій творчий апарат – голос.

Широта інтерпретаційного сприйняття музичних творів різними виконавцями зумовлюється комплексним поєднанням множити факторів, серед яких основним треба вважати рівень підготовки виконавця до певного музичного матеріалу, рівень його культурного сприйняття музики в цілому, що передбачає розвинуті здібності – від спроможності відчувати авторську концепцію музичного твору до здатності втілювати цю концепцію під час виконання.

Деякі вчені зазначають залежність інтерпретаційного контенту музичного твору від виконавських принципів конкретної художньої школи, до якої належить виконавець, а також ступеня розуміння цих принципів конкретним виконавцем. Будь-яка інтерпретація є суто індивідуальною, та передбачає наявність у музиканта творчих здібностей та бачення концепції виконавства (Thomson, Jaque, 2016: 7).

До цього треба додати, що у вокалістів, більш, ніж у будь-якій музикантській спеціальності, інтерпретаційний контент залежить не тільки від художньої школи, але й від жанру та стилю, причому, як певного музичного твору, так й стильових та жанрових уподобань самого вокаліста. Тут можна звернутися до проблематики виконання

класичних вокальних творів співаками, які спеціалізуються на рок-музиці або попсовими співаками, та, навпаки, виконання академічними вокалістами творів, які зовсім не відповідають їхній внутрішній стилістиці та вподобанням. В обох випадках результат – непереконливий. А ось, якщо первісну музичну партитуру твору преобразовано певним чином, наприклад, зроблено аранжування у розрахунок на інший склад супроводу, або зроблено варіативний стилізований переклад вокальної строчки, відповідно до певного стилю, тоді така «парадоксальна» інтерпретація не викликає заперечення, скоріш – здивування. А від здивування до прийняття у мистецтві, як то кажуть, єдиний крок.

На нашу думку, у структурному наповненні інтерпретаційного контенту музичного твору, який, в свою чергу, визначає якість та успішність творчого продукту можна відокремити:

– авторську складову, яка характеризує музичний матеріал, запропонований для опанування (зазначимо, що під музичним матеріалом вокального твору розуміємо й музичну, й поетичну складові);

– виконавський аспект, який включає в себе усі здатності, вміння та особистісні характеристики самого виконавця – втілювача музичного твору.

Треба зазначити, що, якщо авторська складовка включає в себе складність музично-поетичної партитури вокального твору, а також стилістичні та жанрові умови (які не завжди враховуються у конкретних випадках); то виконавський аспект виступає як багатшарова та різноманітна сукупність факторів, що зумовлюють інтерпретаційний потенціал виконавця, а саме:

Об'єктивні:

– виховання в загально-естетичних межах певної «школи»;

– належність до певної національної традиції, включаючи мовну;

– здатність оцінювати характеристики глядацької аудиторії.

Суб'єктивні:

– рівень природних характеристик голосового апарату;

– рівень професійної підготовки вокаліста;

– природні інтонаційні здібності вокаліста;

– акторські здібності вокаліста;

– тембр-амплуа вокаліста.

Дехто відносить до суб'єктивних факторів здатність вокаліста до імпровізації. Щодо питання імпровізаційних моментів та їх наявності в інтерпретації музичного твору, то вони напряму пов'язані зі складністю виконання, оскільки складна конструк-

ція музичного твору не завжди дозволяє включити імпровізаційним момент у виконання. Нагадаємо, що йдеться про імпровізацію, як певне відхилення від авторської концепції, або суттєве її збагачення, що само по собі може переформувати смислові акценти до невпізнаності. Треба зазначити, що потенціал імпровізаційного аспекту у музичному творі первісно завдається її автором – композитором. Якщо музична партитура не передбачає ніякого відхилення від авторських ремарок, отже, не дає можливості виконавцю у будь-якому ступені прикрашати, розвивати тощо авторську концепцію при втіленні музичного твору, то сама імпровізація не відбудеться. Наголошуємо ще раз, що імпровізацію розуміємо як певний потенціал у трактуванні твору, але в ніякому разі, не відхилення від нотного тексту, написаного композитором.

Спираючись на відокремлені фактори виконавського аспекту інтерпретаційного контенту вокального твору, можна проблему розглянути з іншого, дієвого ракурсу – як набуття вокалістом певних компетенцій процесу інтерпретації.

Інтерпретаційні компетенції, за своєю сутністю будуть відображенням усвідомленого опанування навичок та розуміння сутності суб'єктивних та об'єктивних факторів, які напряду впливають на якість інтерпретаційного контенту вокального твору.

У контексті аналізу виконавської складової інтерпретації, можна зазначити основні етапи формування у вокаліста інтерпретаційної компетентності:

- розвиток здатностей до осмислення авторського задуму та розшифрування основних ідей, що закладені авторами у процесі написання музичного твору;

- використання загально-естетичних та національних особливостей для збагачення творчого продукту;

- опанування суміжних навичок та знань, яко опосередковано дозволяють прогнозувати та моделювати інтерпретацію, успішну для певної глядацької аудиторії;

- формування технологічних навичок виконавської інтерпретації як у процесі репетицій, так й безпосередньо у сценічному виконанні;

- розвиток та шліфування інтерпретаційних навичок та поступове доведення здатності інтерпретувати художній задум безпосередньо під час сценічних виступів.

Поєднання теоретичних та практичних досліджень сприяє більш повному розкриттю заявленої теми та формуванню висновків щодо особливостей інтерпретаційного контенту вокального твору, зокрема у його виконавському аспекті. Результати дослідження свідчать про високу значущість якісної інтерпретації музичного твору вокалістом у процесі сприйняття творчого продукту слухачем. Висновки мають практичне значення для викладачів навчальних закладів, де відбувається підготовка, навчання та виховання майбутніх вокалістів-виконавців, а також саме для вокалістів, які за родом своєї професійної діяльності постійно стикаються із насущною потребою відображення у музичних творах та завдяки музичним творам авторського задуму, втіленого в інтонаційній палітрі музичного твору; власного творчого світогляду; підвищення рівня виконання художніх завдань; та, як слідства, розширення можливостей вираження смислів музичного твору.

Висновки. Авторський задум є первісним складним аспектом в інтерпретаційній перспективі виконання вокального твору. Від загально-естетичної обізнаності, професійних вмінь, талантів вокаліста залежить якість розуміння авторського задуму та якість точної передачі авторської ідеї, збагаченої особистістю виконавця. Отже, інтерпретаційний контент вокального твору розглядаємо як сукупність двох важливих складових: авторської та виконавської, яка, у свою чергу, має об'єктивні та суб'єктивні фактори. Опанування знаннями, вміннями та навичками, що об'єктивними та суб'єктивними факторами виконавської складової, значно впливає на набуття інтерпретаційної компетентності вокаліста та успішність результатів його творчості, формуючи якісний інтерпретаційний контент вокального вираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bowins, B. Activity for mental health. London: Academic Press, 2020. 224 p.
2. Christensen, J., Gomila, A. The Arts and The Brain: Psychology and Physiology Beyond Pleasure. London: Academic Press, 2018. 484 p.
3. Lotter, C., van Staden, W. Verbal affordances of active and receptive music therapy methods in major depressive disorder and schizophrenia-spectrum disorder. *The Arts in Psychotherapy*, 2019. P. 59-68.
4. Ohanezova-Hryhorenko, O.V. Intonational archetypes as a source of emotional information for a musical artist. *Musical art and culture*. Scientific bulletin ONMA named after A.V. Nezhdanov, 27(1), 2018. P. 227-236.
5. Perlovsky, L. Music, passion, and cognitive function. London: Academic Press, 2017. 202 p.
6. Skoki, A., Ljubic, S., Lerga, J., Stajduhar, I. Automatic music transcription for traditional woodwind instruments sopele. *Pattern Recognition Letters*, 128 (1), 2019. p. 340-347.
7. Thomson, P., Jaque, S. Creativity and the performing artist (1st ed.). London: Academic Press, 2016. P. 245-256.

8. Venkatarangam, S. Participants' experiences of a receptive music therapy intervention that incorporates raga: An interpretative phenomenological analysis. *The Arts in Psychotherapy*, 73, Article number 101762, 2021.

REFERENCES

1. Bowins, B. (2020). *Activity for mental health*. London: Academic Press.
2. Christensen, J., Gomila, A. (2018). *The Arts and The Brain: Psychology and Physiology Beyond Pleasure*. London: Academic Press.
3. Lotter, C., van Staden, W. (2019). Verbal affordances of active and receptive music therapy methods in major depressive disorder and schizophrenia-spectrum disorder. *The Arts in Psychotherapy*, 64, 59-68.
4. Ohanzova-Hryhorenko, O.V. (2018). Intonational archetypes as a source of emotional information for a musical artist. *Musical art and culture. Scientific bulletin ONMA named after A.V. Nezhdanov*, 27(1), 227-236.
5. Perlovsky, L. (2017). *Music, passion, and cognitive function*. London: Academic Press.
6. Skoki, A., Ljubic, S., Lerga, J., Stajduhar, I. (2019). Automatic music transcription for traditional woodwind instruments sopele. *Pattern Recognition Letters*, 128(1), 340-347.
7. Thomson, P., Jaque, S. (2016). *Creativity and the performing artist* (1st ed.). London: Academic Press, 245-256.
8. Venkatarangam, S. (2021). Participants' experiences of a receptive music therapy intervention that incorporates raga: An interpretative phenomenological analysis. *The Arts in Psychotherapy*, 73, Article number 101762.

УДК 37.035.461

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-18>**Мирослава ЦИГАНИК,***orcid.org/0000-0003-4337-7222*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри театрознавства та акторської майстерності

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *myroslava.tsyhanyuk@lnu.edu.ua***Олена БАША,***orcid.org/0009-0002-1121-9238*

народна артистка України, професор,

професор кафедри театрознавства та акторської майстерності

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *kolomba63@gmail.com***Галина БЕНЬ,***orcid.org/0009-0009-5502-7589*

старший викладач кафедри музичного мистецтва

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *galben@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО (АКТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ І КІНО)»

Статтю присвячено особливостям професійної підготовки випускників спеціальності «Сценічне мистецтво» як творчих особистостей. Час безперервно рухається вперед, але існує фундамент, на якому непорушно стоїть театральна педагогіка. Її фундаментом є, перш за все, традиції, закладені видатними театральними педагогами. Проведено ретроспективний аналіз досвіду театральної педагогіки у працях корифеїв українського театру М. Кропивницького, П. Сакаганського, Леся Курбаса, а також європейських – Б. Брехта, А. Арто, М. Мельтініса, П. Брука, Є. Гротовського, С. Барби та інших видатних митців ХХ ст. Проаналізовано дидактичні закони та умови формування професійно важливих якостей майбутніх акторів як традиційними, так й інноваційними методами навчання, виділяючи серед них необхідність розвитку художньо-образного мислення за допомогою асоціативного ряду. Особливу увагу у статті приділено обґрунтуванню творчої спостережливості як професійно важливої якості та способам її розвитку через тренінгову систему вправ. Розглянуто якості, що виражають емоційно-ціннісне і естетичне відношення студента-актора до дійсності.

Стаття присвячена особливостям реалізації компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки випускників театральних спеціальностей. Досліджено можливості та позитивні сторони компетентнісного підходу в цьому процесі, виділяючи специфічні особливості підготовки випускників театральних спеціальностей як творчих особистостей. Професійна компетентність випускників театральних спеціальностей представлена як сукупність досвіду, теоретичних знань, практичних умінь та професійно значущих особистісних якостей. У дослідженні акцентовано увагу на виробленні умінь студента щодо самостійної роботи над роллю. Обґрунтовано проблему ціннісно-сміслового навчання, створення навчально-творчого аксіологічного середовища освіти з метою залучення студентів до універсальних гуманістичних цінностей, розуміння творчого синтетичного змісту театрального мистецтва.

Ключові слова: творча особистість, театральна педагогіка, сценічне мистецтво, майстерність актора, сценічна мова, професійні якості.

Myroslava TSYHANYK,
orcid.org/0000-0003-4337-7222
Ph. D (philology), Associate Professor
Associate Professor at the Department of Theater Studies and Acting
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) myroslava.tsyganyk@lnu.edu.ua

Olena BASHA,
orcid.org/0009-0002-1121-9238
People's Artist of Ukraine, Professor,
Professor at the Department of Theater Studies and Acting Skills
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) kolomba63@gmail.com

Halyna BEN,
orcid.org/0009-0009-5502-7589
Senior Lecturer at the Department of Musical Arts
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) galben@ukr.net

FEATURES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL QUALITIES OF THE STUDENTS OF THE SPECIALTY “PERFORMING ARTS (ACTING ARTS OF DRAMATIC THEATER AND CINEMA)”

The article is devoted to the peculiarities of the professional training of graduates of the “Scenic Art” specialty as creative individuals. Time is constantly moving forward, but there is a foundation on which theater pedagogy stands. Its foundation is, first of all, the traditions established by outstanding theater teachers. A retrospective analysis of the experience of theater pedagogy in the works of Ukrainian theater luminaries M. Kropyvnytskyi, P. Saksaganskyi, Les Kurbas, as well as European ones – B. Brecht, A. Artaud, M. Meltinis, P. Brook, E. Grotovskiy, E. Barba and other prominent artists of the 20th century. The didactic laws and conditions for the formation of professionally important qualities of future actors by both traditional and innovative teaching methods are analyzed, highlighting among them the need for the development of artistic and figurative thinking with the help of an associative series. The article pays special attention to the substantiation of creative observation as a professionally important quality and ways of its development through a training system of exercises. The qualities that express the emotional, value and aesthetic relationship of the student-actor to reality are considered.

The article is devoted to the peculiarities of the implementation of the competence approach in the process of professional training of graduates of theater majors. The opportunities and positive aspects of the competence approach in this process are explored, highlighting the specific features of training graduates of theater majors as creative individuals. The professional competence of graduates of theater majors is presented as a combination of experience, theoretical knowledge, practical skills and professionally significant personal qualities. The study focuses on the development of the student's skills for independent work on the role. The problem of value-meaning education, creation of educational and creative axiological environment of education with the aim of attracting students to universal humanistic values, understanding of creative synthetic content of theater art is substantiated.

Key words: creative personality, theater pedagogy, stage art, actor's skill, stage language, professional qualities.

Постановка проблеми. Будь-яка освітня програма зі спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» відповідно до стандарту вищої освіти (<https://mon.gov.ua/> 2021) ставить перед собою завдання підготувати фахівців здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері сценічного мистецтва, сформувавши творчу особистість студента. Це завдання включає естетичне та етичне виховання майбутнього актора (формування світогляду, художнього смаку та моральних засад). Розкриття ж творчої індивідуальності досягається переважно шляхом професійного виховання актора. При цьому професійне виховання має комплексний характер. «Коли заходить мова

про театральну школу, то насамперед говорять про методику та рівень професійної підготовки, і якось мимоволі на другий план відступає те, що лежить у підґрунті мистецької професії, – людська особистість, її світобачення, її етичні засади. Проте саме це друге віддзеркалює, формує і узаляжнює перше, робить його вагомим, потужним, одне слово, творить особистість актора як митця», зазначив Б. Козак у статті «Акторська школа заньківчан» (Козак, 2010). Викладачі кафедри театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету імені І. Франка допомагають студентам поєднати під час навчання теоретичні та практичні знання та вміння. У свою

чергу форми звітності з «Майстерності актора» та «Сценічної мови» тісно переплетені з іншими практичними дисциплінами освітньої програми, бо, створюючи художній образ, студент розкриває творчий потенціал.

Суспільні зміни, вихід з постколоніальної освітньої системи, пошук нових театральних методик, роль особистості актора, ставлять перед мистецькими закладами вищої освіти нові завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичний аналіз наукової літератури присвячено методам формування професійно-важливих якостей студентів спеціальності «Сценічне мистецтво» як творчих особистостей, питанням якості підготовки майбутніх акторів. Розкрито сутність авторських систем і методик розвитку акторського мистецтва вітчизняних і зарубіжних митців театру і кіно М. Кропивницького, П. Саксаганського, Леся Курбаса, Б. Брехта, А. Арто, М. Мельтініса, П. Брука (Брук, 2005), Є. Гротовського (Гротовський, 1999), Є. Барби (Барба, 2001).

Значний пласт педагогічно-виховних настанов для майбутніх фахівців українського театального мистецтва містить творча літературна спадщина Л. Курбаса (Козак, 2012), М. Крушельницького, Г. Юри, І. Карпенка-Карого (Акторська майстерність корифеїв, 1973). На прикладі художньої та педагогічної практик можна простежити формування української театальної школи та народження методології Леся Курбаса, яку можна умовно назвати системою виховання «синтетичного актора» (Гринишина, 2019). Леся Курбас став творцем кількох театральних колективів: Молодого театру (1916–1919), Київського драматичного театру (1920–1921) і театру «Березіль» (1922), який став лідером театального авангарду в Україні. Він є основоположником системи акторської гри, яку можна умовно назвати системою підготовки «синтетичного актора». Леся Курбас – педагог і вихователь акторських поколінь, організатор експериментальних студій, з яких потім народжувалися нові театральні осередки. Однією з принципових основ курбасівської «системи» був «метод перетворення», який зазвичай перекладають як «перетворення» або «перетворення дійсності». Учень Леся Курбаса В. Черкашин зазначив: «Термін “перетворення” прямому перекладу не піддається, бо Курбас вкладав у нього свій, цілком певний зміст: це принцип творчої заміни життєвої реальності іншою реальністю – естетичною» (Гордєєв, Євсеєнко, 2012; З книжкової колекції Леся Курбаса, 2007; Творчий спадок Леся Курбаса у ХХІ ст., 2012).

Заради методу «перетворення» потрібна була і вся його «система», що дає талановитій людині

практичний шлях до акторського перевтілення, до знаходження образних акторських пристосувань, метафоричного вирішення вистави, які викликали б у глядача відповідні режисерському задуму асоціації. Найцікавіші дослідження Леся Курбаса проводив у режисерській лабораторії (потім – режштабі), створеній при театрі «Березіль» як центр, що керував творчим життям театру, і відкритої в 1924 році Станції фіксації та систематизації досвіду, яка мала вивчати та узагальнювати досвід попередників та сучасних творців театру (Курбас, 2001).

Завдання сучасної театальної педагогіки дати такі професійні основи акторові, які не могли б зламати різні форми та режисерські експерименти. І тут можна було б використати досвід західних театральних шкіл. Викладач-майстер ставить завдання перед студентом, перевіряє та детально аналізує роботу. Так відомий режисер і педагог Девід Чемберс, працюючи над п'єсами В. Шекспіра, на кожному показі давав певне завдання. На першому – освоїти віршований текст, на другому – зіграти у дії, на третьому – зіграти мізансценічно, не четверте включити характери. Або, наприклад, викликає чотирьох студентів та дає завдання: за годину зіграти п'єсу В. Шекспіра. Це дивно, за відгуками педагогів, які спостерігали таку «методику» виховання актора, результати чудові.

Формулювання цілей статті: дослідити специфічні особливості формування професійно-важливих якостей студентів спеціальності «Сценічне мистецтво» як творчих особистостей.

Виклад основного матеріалу. Сценічне мистецтво нерозривно пов'язано з театальною освітою. Особливість театальної освіти полягає в тому, що вона базується не тільки на теоретичних знаннях, але й на практичних – безпосередній передачі досвіду, умінь від вчителя до учня як на інтелектуальному, так і на чуттєвому, ціннісному рівні. Майстерність актора потребує широкого спектра здібностей, у тому числі сильної уяви, емоційної чутливості, фізичної виразності, вокальної проєкції, ясності мови та здатності інтерпретувати драму. Крім того, гра в кіно також вимагає володіння діалектами, акцентами, імпровізацією, спостереженням та наслідуванням, пантомімою та сценічними боями. Багато акторів витрачають значну кількість часу на навчання за спеціалізованими програмами або в кіношколах акторської майстерності, які добре відомі у світі, щоб відточити ці навички (табл. 1).

Найкращі школи акторської майстерності готують студентів до різних професій у кінематографі чи театальному мистецтві.

Відповідно до Болонського процесу та завдання побудови глобального єдиного європейського про-

Найкращі світові школи акторської майстерності

Школи акторської майстерності	Основні переваги відвідування однієї з найкращих шкіл акторської майстерності у світі
Браунівський університет (Провіденс, Род-Айленд) / <i>Brown University</i>	Програми Браунівського університету поєднують інтенсивне навчання у класі з постійною участю у професійному театрі. Разом ці дві організації створили сувору та технічно вимогливу модель театрального навчання, вільну від інтелектуальних та творчих обмежень.
Джюль'ярдська школа, Нью-Йорк / <i>Juilliard School</i>	Студенти Джюль'ярдської школи вивчають та інтерпретують широкий спектр драматичного репертуару у невеликому класі на курсах акторської майстерності, руху, голосу та інших аспектів ремесла (щороку приймається лише 20 нових студентів).
Акторська студія Університету Пейс, Нью-Йорк / <i>Pace University</i>	Акторська студія Університету Пейс у Нью-Йорку – одна з найкращих театральних шкіл світу. Крім того, студенти цього єдиного у своєму роді навчального закладу навчаються акторській майстерності за відомим методом Станіславського. Це дозволяє учням вивести свої навички на новий рівень.
Університет Карнегі-Меллона / <i>Carnegie Mellon University, CMU</i>	Школа драми Карнегі-Меллона, найстаріша акторська консерваторія країни, приділяє особливу увагу тому, щоб учні по-справжньому розуміли та втілювали своїх персонажів за допомогою глибокого аналізу матеріалу.
Сльська школа драми / <i>Yale School of Drama</i>	Сльський університет, заснований у 1900 році, без сумніву, є однією з найкращих шкіл акторської майстерності у світі з підготовки акторів.

Джерело: *Brown University*. URL: <http://www.brown.edu/>; *Juilliard School*. URL: <http://www.juilliard.edu/>; *Pace University*. URL: <http://pace.edu/>; *Carnegie Mellon University, CMU*. URL: <http://www.cmu.edu/>; *Yale School of Drama*. URL: <http://www.drama.yale.edu/>

сторю вищої освіти необхідно приділяти особливу увагу проблемам якості. У часі нових реформ галузей та спеціальностей вищої освіти України, сучасні уявлення про перетворення, що відбуваються, викликані завданнями побудови єдиного європейського інституту вищої освіти. Їх важливо розглядати як еволюційний і поступовий процес, вільний від різких еволюційних стрибків. У визначенні Міжнародної організації стандартизації (ISO) поняття «якість» визначається як сукупність характеристик об'єкта, що належать до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби. Особливу актуальність у руслі обговорюваної нами проблеми набуває проблема якості освіти, виховання та загального розвитку студентів. Проблема якості освіти, як загальна для реформування сучасної освіти, пов'язана з необхідністю формування конкурентоспроможних фахівців, мотивованих на успіх, що володіють способами застосування компетенцій в нових умовах, зумовлених вимогами сучасного ринку праці. Якість освіти в галузі «Культура і мистецтво» – це складне, комплексне поняття, трактування якого далеко не однозначне. Це пов'язано з тим, що творча діяльність не завжди піддається стандартизації. Тому необхідно, щоб студенти і викладачі спеціальності «Сценічне мистецтво» навчилися порівнювати свою діяльність з погляду таких параметрів, як фундаментальність, унікальність особистості, що формується, і практико-орієнтований творчий характер навчання студентів театральних спеціальностей.

Сьогодні найбільш гостро стоїть питання зіставлення вже розроблених кваліфікаційних

вимог з вимогами практики, що швидко розвиваються, і формулювання вимог до випускника закладу вищої освіти в термінах компетентного підходу. На рівні державних стандартів та державних замовлень результати професійної підготовки майбутніх працівників театральної галузі на загальних підставах характеризуються показниками якості освіти. Вони є спільними для всіх освітніх установ. Конкретні показники якості освіти специфічні для кожної освітньої програми, відповідають тим моделям здобутих навичок, які визначають цілі, завдання та зміст освіти за цією програмою, людські ресурси, науково-методичне забезпечення. Відповідно до цього потрібно розглядати основи формування професійних компетенцій у студентів спеціальності «Сценічне мистецтво» як складову частину вищої освіти особистості, як один із пріоритетних напрямів сучасної освіти в галузі культури та мистецтва. Це актуалізує проблему формування професійних компетенцій на основі більш глибокого та змістовного вивчення специфічних особливостей професійної освіти майбутніх акторів драматичного театру і кіно.

Під професійною компетентністю тут слід розуміти єдність теоретичної та практичної готовності випускників спеціальності «Сценічне мистецтво» до творчої діяльності. У цьому контексті можна припустити, що компетентний підхід може забезпечити формування професійних компетенцій у випускників спеціальності «Сценічне мистецтво», оскільки передбачає: рівноправні відносини між викладачами та студентами, взаємна

повага та діалог у навчально-творчому освітньому процесі; спільна творчість викладачів та студентів, збагачення окремого індивідуума творчістю інших – у процесі освоєння теоретичних та практичних засад театрального мистецтва; цілісне системне бачення майбутньої професійної діяльності; практичні та творчі компоненти в ній; формування досвіду вирішення мистецьких завдань через вибудовування алгоритмів творчої діяльності. У той же ж час комплексний підхід, що базується на поєднанні теоретичного і практичного навчання, дозволяє розвивати в студентів ті універсальні здібності та компетенції, які затребувані сучасним мистецьким процесом. Таке навчання орієнтоване на самовизначенні, самодетермінації, самоактуалізації, соціалізації та розвитку індивідуальності в цілому. Ці професійно важливі якості становлять основу загальних професійних компетенцій.

Дисципліна «Майстерність актора» є основною дисципліною у формуванні професійних навичок та знань у майбутнього актора драматичного театру та кіно. Вона використовує та координує всі знання, вміння та навички, які набувають студенти у процесі навчання, як практичних («Сценічна мова», «Фізичний тренінг», «Вокал», «Танець», «Теорія та практика хорового мистецтва»), так і теоретичних («Історія зарубіжного театру», «Історія українського театру», «Історія кіномистецтва», «Історія образотворчого мистецтва та архітектури», «Історія України», «Філософія»).

Закріплення знань та умінь, набутих у процесі освоєння дисципліни з циклів «загальної підготовки», «практичної підготовки» та циклу освітньої програми «Акторська майстерність драматичного театру і кіно», відбувається в рамках проходження навчальних та виробничих практик, самостійній роботі. Мета навчальної дисципліни «Майстерність актора» – виховання та формування особистості актора, який володіє внутрішньою та зовнішньою технікою, методом роботи над собою та роллю, що дотримується етичних принципів колективної творчості, відповідає сучасним вимогам, що пред'являються до акторської творчості, здатного силою свого мистецтва впливати на ціннісні уявлення глядачів.

Основними завданнями дисципліни «Майстерність актора» є: а) навчальні: формування у студентів професійних навичок та знань, необхідних та достатніх для успішної індивідуальної роботи над роллю та колективної роботи над виставами (поставами); розуміння значення театрального мистецтва у світі, особливостей роботи у театрі та інших творчих колективах; оволодіння прийомами та методами акторської майстерності, знання теорії акторської майстерності, розуміння сучасних форм та естетики театрального мистецтва;

б) творчі: розширення професійного та загальнокультурного кругозору; розвиток професійних здібностей (спостережливості, пам'ять, творча фантазія, аналітичні здібності та гнучкість мислення); застосування отриманих умінь в умовах реальної творчої діяльності; в) виховні: художнє, естетичне, духовне виховання студентів шляхом вивчення та практичного знайомства з театром, його історією, завданнями, традиціями та творчого втілення на сцені найкращих зразків світової драматургії та літератури різних епох, стилів та жанрів; виховання особистісних якостей, необхідних для цієї професійної діяльності – працьовитості, творчої активності, відповідальності, сили волі.

Форми та методи здійснення освітньої діяльності: лекції та бесіди з теорії та практики театру; практичні заняття з освоєння елементів школи та професійних навичок; групові та дрібногрупові репетиції; індивідуальна робота зі студентами; самостійна робота студентів (виконання домашніх завдань, робота над індивідуальними завданнями та самостійними уривками, робота над роллю, робота над удосконаленням та закріпленням професійних навичок); генеральні репетиції; демонстрації підготовлених вистав, програм та концертних виступів для глядачів. У результаті вивчення дисципліни «Майстерність актора» студент повинен:

– знати загальні засади теорії акторської майстерності, методи тренінгу та самостійної роботи над роллю, специфіку роботи актора у драматичному театрі;

– вміти створювати художні образи акторськими засобами з урахуванням задуму постановників у драматичному театрі, у кіно, телебаченні, використовуючи розвинену у собі здатність до чуттєво-художнього сприйняття світу, до образного мислення; виявляти творчу ініціативу під час роботи над роллю; використовувати всі можливості голосу та мовлення у творчому процесі виконавчої діяльності, професійно впливати словом на партнера у сценічному діалозі, володіти мистецтвом підтексту, створювати яскраву мовну манеру та характерність, вести участь у єдиному темпоритмічному та жанрово-стилістичному ансамблі з іншими виконавцями;

– володіти навичками спілкування з глядацькою аудиторією в умовах драматичної вистави, концерту, а також виконання ролі перед кіно- та телекамерою у студії; теорією та практикою акторського аналізу та сценічного втілення творів художньої літератури – драматургії, прози, поезії. Сама по собі система театральної освіти не створює новий продукт, як це відбувається у сфері економіки чи управління, але вона якісно перетворює студента на випускника закладу вищої освіти, наділяючи його новими особистісними якостями, роз-

виваючи його індивідуально неповторні здібності та вміння. Випускник стає носієм знань, отриманих під час проходження освітньої програми. Особливість театральної освіти полягає в тому, що студент є активним суб'єктом власного розвитку, за активної участі театральних педагогів.

Однією з важливих особливостей театральної освіти є те, що в процесі професійної підготовки посилюється значущість викладача – режисера, керівника курсу, носія певної театральної школи та естетики. Постійне підвищення його майстерності та кваліфікації стає все більш затребуваною моделлю навчання студентів. Сьогодні в освіті відбуваються великі зміни: модернізується сама система освіти, нові вимоги пред'являються до особистої та професійної діяльності фахівця тієї чи іншої області. У цьому руслі професійний розвиток та становлення особистості викладача відбувається в процесі активної творчої діяльності. Тому діяльність режисера театралізованих вистав розглядається нами як процес, що має певну специфіку і приводить до створення нових форм, а креативність – як потенціал, внутрішній ресурс майбутнього фахівця.

Для професії режисера здатність мислити образами, працювати з літературним та музичним матеріалом, створювати високохудожні спектаклі та уявлення є однією з необхідних умов професійної придатності. Незважаючи на те, що режисерська діяльність надзвичайно різноманітна і багатофункціональна, творча діяльність режисера театралізованих вистав, перш за все, виражається у створенні ним гармонійного цілісного сценічного твору на основі вмілого використання традиційних та інноваційних театральних засобів виразності. Компетентний режисер не зможе бути таким, не володіючи вміннями та навичками сценічної діяльності, серед яких особливо можна виділити: вміння та навички у створенні задуму вистави, творчої організації репетиційного процесу, вміння скористатися арсеналом виразних художньо-знакових засобів, уміння правильно підібрати жанрове рішення вистави, перекласти літературний текст у образну форму, а мову емоцій і почуттів – на мову дій (Погребняк, 2017).

Наявність широкої науково-теоретичної бази не дає нам підстав вважати вирішеним питання про зміст поняття «художньо-образне мислення». Це поняття в театральній творчості набуває особливої значущості та специфіки, яка впливає з синтетичної природи театру, результатом чого є накопичення певного емоційного досвіду і вироблення на основі асоціативних зв'язків здібності актора відображати отриманий досвід на сцені. У педагогічній теорії та практиці дослідження закономірностей розвитку та проявів художньо-

образного мислення зумовлює процес професійної творчої підготовки та виховання неповторної особистості актора та режисера.

Велике значення спостережливості як професійно важливої якості актора приділяли багато театральних діячів, серед яких такі величини, як П. Брук (Брук, 2005), Є. Гротовський (Гротовський, 1999), Є. Барба (Барба, 2001; Клековкін, 2014). Багато режисерів створювали досить успішні системи тренінгів та вправ для розвитку професійної спостережливості у майбутніх акторів. Аналіз театрознавчої та психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що акторська та режисерська спостережливість тісно пов'язана з особливою сенсорно-перцептивною організацією психічних пізнавальних процесів: уваги, уяви, фантазії, акторської пам'яті, що сприяє творчому розвитку особистості майбутнього актора, режисера. Без розвитку творчої спостережливості неможливо засвоєння, переосмислення та відтворення інформації, створення театральних образів.

Мистецтво має відбивати реальне життя, його протиріччя, але в узагальнюючій художній формі через знаково-символічну мову театру. Сполучною ланкою у цьому руслі виступає ідея театральної автодидактики. Традиційна дидактика, як і інноваційні дослідження у цій галузі, орієнтовані, зазвичай, на викладача. Але звернення до внутрішньої позиції студента, реальна значущість його активності у процесі вимагають розвитку особистості самого студента – актора, режисера. Для цього необхідно створення основ театральної автодидактики (від грецьких слів *autos* – «сам» і *didaktos* – «навчений»), тобто дидактики для самого студента-актора, з метою здійснення процесу самонавчання, роботи над собою, над роллю як методом спроб і помилок, так і цілеспрямовано, під керівництвом викладача. Автодидактичні знання та вміння дозволять студенту розвиватися в якості креативної творчої особистості, самостійно вирішувати багато творчих завдань. Постійне професійне самовдосконалення формує творчу рефлексію, таку яка необхідна для творчих спеціальностей, коли виникає небезпека самовихвалення. Робота над собою розвиває здатність до самооцінки та самоконтролю, саморегуляції та самоорганізації. Робота над собою сприяє формуванню досвіду вирішення навчальних та професійних ситуацій, виробленню творчих стратегій. Ефективність процесу навчання студентів спеціальності «Сценічне мистецтво» багато в чому залежить від них самих, оскільки, виявляючи бажання і здатність до самонавчання та саморозвитку, студенти-актори істотно підвищують ефективність навчально-творчого процесу. Стає очевидним, що якість випускника постає як сума зусиль системи

освіти, представлена в особі викладача, та власних зусиль студента.

Висновки. Таким чином, навчально-пізнавальна діяльність студентів спеціальності «Сценічне мистецтво» має яскраво виражений творчий характер. У цьому процесі багато уваги треба приділяти проблемі ціннісно-сміслового навчання та спілкування, створення навчально-творчого аксіологічного середовища освіти з метою залучення студентів до універсальних гуманістичних

цінностей, а також специфічних цінностей світового театру та педагогічної науки. У такому середовищі особливе значення має навчання на основі розуміння можливостей різних видів та жанрів мистецтва, їх виразно-сміслового потенціалу в театральній творчості. Це – музика та танець, поезія та риторика, графіка та живопис, слово та сценічний рух, грим та костюми, скульптура та архітектура. Це – виразні засоби театру, що є основою його розуміння як синтетичного виду мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акторська майстерність корифеїв: Збірник статей / Упоряд. : І. Волошина. Київ : Мистецтво, 1973. 184 с.
2. Барба Є. Паперове каное. Путівник по театральній антропології; пер. з англ. Микола Шкарабан. Львів : Літопис, 2001. 288.
3. Брук П. Жодних секретів. Думки про акторську майстерність і театр. Львів: 2005. 136 с.
4. Гордєєв С., Євсєєнко С. На шляху до творчої спадщини Леся Курбаса. Аркадія. 2012. № 3.
5. Гринишина М. Синтетичний театр. Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ :Фенікс, 2019. 416 с.
6. Гротовський Є. Театр. Ритуал. Перформер. Львів. Вид-во: Літопис, 1999. 192 с.
7. Життя і творчість Леся Курбаса / [упоряд., наук. ред. Богдан Козак]. Львів ; Київ ; Харків : Літопис, 2012.
8. З книжкової колекції Леся Курбаса: каталог/ укл.: Гордєєв С., Сєдих В., Фоменко І. Харків, 2007.
9. Клековкін О. Doctor Dappertutto: Театр фантазій Всеволода Мейєргольда. ІПСМ України НАМ України. К.: Арт Економі, 2014. 208 с.
10. Козак Б. Театральні відлуння. Львів: Ліга-Прес, 2010. 452 с.
11. Леся Курбас. Філософія театру / автор-упорядник Л. Лабінський. Київ, 2001.
12. International Organization for Standardization, ISO. URL: <http://iso.org/>
13. Погребняк Г. П. Авторська режисура в екранному та сценічному мистецтві. Київ: НАКККиМ. 2017.
14. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» галузі знань 02 «Культура і мистецтво» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL:<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/026-Stsenichne.mystetstvo-bakalavr.pdf>
15. Творчий спадок Леся Курбаса у XXI столітті: бібліогр. покажчик / укл.: Гордєєв С., Євсєєнко С., Левченко О. Харків, 2012.

REFERENCES

1. Aktorska maisternist koryfeiv: Zbirnyk statei [Acting skills of luminaries: Collection of articles] / Uporiad. : I. Voloshyna. Kyiv : Mystetstvo – Edited by. : I. Voloshyna. Kyiv: Art. 1973. 184 s. [in Ukrainian].
2. Barba Ye. (2001). Paperove kanoe. Putivnyk po teatralnii antropologii [Paper canoe. Guide to theatrical anthropology]; per. z anh. Mykola Shkaraban. Lviv : Litopys – Lviv: Litopys. 2001. 288. [in Ukrainian].
3. Bruk P. (2005). Zhodnykh sekretiv. Dumky pro aktorsku maisternist i teatr [No secrets. Thoughts on acting and theater]. Lviv: 2005. 136 s. [in Ukrainian].
4. Hordieiev S., Yevseienko S. (2012). Na shliakhu do tvorchoi spadshchyny Lesia Kurbasa [On the way to the creative heritage of Les Kurbas]. Arkadiia [On the way to the creative heritage of Les Kurbas]. 2012. № 3. [in Ukrainian].
5. Hrynshyna M. (2019). Syntetychnyi teatr. In-t problem suchas. mystets [On the way to the creative heritage of Les Kurbas]. NAM Ukrainy. Kyiv :Feniks – NAM Ukraine. Kyiv: Phoenix. 2019. 416 s. [in Ukrainian].
6. Hrotovskiy Ye. (1999). Teatr. Rytual. Performer [Theater. Ritual. Performer]. Lviv, Vydavnytstvo: Litopys – Lviv, Publishing House: Litopys, 1999. 192 s. [in Ukrainian].
7. Zhyttia i tvorchist Lesia Kurbasa / [uporiad., nauk. red. Bohdan Kozak]. Lviv ; Kyiv ; Kharkiv : Litopys – Lviv, Publishing House: Litopys. 2012. [in Ukrainian].
8. Z knyzhkovoї kolektsii Lesia Kurbasa: kataloh [From the book collection of Les Kurbas: catalog]/ uкл.: Hordieiev S., Siedyk V., Fomenko I. Kharkiv – comp.: Gordeev S., Sedykh V., Fomenko I. Kharkiv. 2007. [in Ukrainian].
9. Klekovkin O. (2014). Doctor Dappertutto: Teatr fantazii Vsevoloda Meierholda [Doctor Dappertutto: Vsevolod Meyerhold's Fantasy Theater]. IPSM Ukrainy NAM Ukrainy. K.: Art Ekonomi – IPSM of Ukraine NAM of Ukraine. K.: Art Economy. 2014. 208 s.
10. Kozak B. (2010). Teatralni vidlunnia [Theatrical echoes]. Lviv: Liha-Pres – Lviv: Liga-Press. 2010. 452 s. [in Ukrainian].
11. Les Kurbas (2001). Filosofia teatru [Theater philosophy]/ avtor-uporiadnyk L. Labinskyi. Kyiv. – author-compiler L. Labinskyi. Kyiv. 2001. [in Ukrainian].
12. International Organization for Standardization, ISO. URL: <http://iso.org/>
13. Pohrebniak H.P. (2017). Avtorska rehysura v ekrannomu ta stsenichnomu mystetstvi [Author's direction in screen and stage art]. Kyiv: NAKKКиМ. 2017. [in Ukrainian].
14. Standart vyshchoї osvity zi spetsialnosti 026 «Stsenichne mystetstvo» haluzi znan 02 «Kultura i mystetstvo» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoї osvity [Standard of higher education in the specialty 026 “Scenic art” of the field of knowledge 02 “Culture and art” for the first (bachelor’s) level of higher education]. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/026-Stsenichne.mystetstvo-bakalavr.pdf> [in Ukrainian].
15. Tvorchyi spadok Lesia Kurbasa u XXI stolitti.: bibliogr. pokazhchyk [Creative heritage of Les Kurbas in the 21st century.: bibliogr. index] uкл.: Hordieiev S., Yevseienko S., Levchenko O. Kharkiv -comp.: Gordeev S., Yevseenko S., Levchenko O. Kharkiv. 2012. [in Ukrainian].

УДК 821.161.2:355.318

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-19>

Мирон ЧЕРЕПАНИН,

orcid.org/0000-0003-1034-0036

*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) duetconcertino@ukr.net*

Ганна КАРАСЬ,

orcid.org/0000-0003-1440-7461

*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) hanna.karas@pnu.edu.ua*

МИСТЕЦЬКА ПАЛІТРА ПІСЕННО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Дослідження пісенно-інструментальної творчості Українських Січових Стрільців складає науковий інтерес не тільки з огляду 110-річчя створення цього військового легіону, а й продукування ними новотворів української музичної культури – стрілецьких пісень і музики. Метою нашої розвідки є системна і послідовна реконструкція та осмислення стрілецької пісенно-інструментальної творчості як окремого культурного феномену національно-визвольного руху напочатку ХХ століття. Методологія дослідження: у статті використано історичний, аксіологічний, культурологічний підходи й відповідні їм методи. Зокрема, історико-хронологічний метод використаний для розгляду проблематики творення пісенної та інструментальної музики Українських Січових Стрільців, що охоплює часовий період початку ХХ століття та просторовий вимір (Україна, діаспора у світі); аксіологічний – для визначення цінності здобутків українських композиторів і поетів; культурологічний – для представлення внеску діячів музичної культури в українську скарбницю. Джерельною базою розвідки обрано праці науковців України та діаспори, а також аудіозапис літературно-музичної програми пам'яті Михайла Ореста Гайворонського, оцифрований співавтором статті М. Черепаниним з архіву Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина). У статті здійснюється екскурс в історію зародження та створення пісенного й оркестрового репертуару для Українських Січових Стрільців, подана інформація про авторів стрілецької поезії та музики. Особлива увага привернена до творчого доробку М. Гайворонського в оркестровій музиці. Працюючи диригентом й організатором стрілецького духового оркестру, а згодом інспектором (візитатором) військових оркестрів Української Галицької Армії, композитор створював свій власний репертуар, основу якого складала марші, танці і різного роду обробки народних та стрілецьких пісень. Ці твори стали невід'ємною частиною відроджених військових традицій українського народу, історичним літописом героїчних часів боротьби народу за свою Батьківщину, символом нескореної української нації, яка сьогодні знову виборює свою свободу і незалежність.

Ключові слова: Українські Січові Стрільці, пісенна та інструментальна творчість, військовий духовий оркестр, музика для духового оркестру, стрілецька поезія, композитори, пісні Українських Січових Стрільців.

Myron CHEREPANYN,

orcid.org/0000-0003-1034-0036

*Doctor of Arts, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Musical Studies and Folk Instrumental Art of the of Arts
Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) duetconcertino@ukr.net*

Hanna KARAS,

orcid.org/0000-0003-1440-7461

*Doctor of Arts, Professor,
Professor at the Department of Music Education and Conducting Methods
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) hanna.karas@pnu.edu.ua*

ART PALETTE OF SONG AND INSTRUMENTAL CREATIVITY OF UKRAINIAN SICH RIFLEMEN

The study of the song and instrumental creativity of Ukrainian Sich Riflemen is of scientific interest not only in view of the 110th anniversary of the creation of this military legion, but also the production of innovations of Ukrainian musical culture – rifle songs and music. The purpose of our intelligence is systematic and consistent reconstruction and

comprehension of rifle song and instrumental creativity as a separate cultural phenomenon of the national liberation movement in the early twentieth century. Research methodology: the article uses historical, axiological, cultural approaches and relevant methods. In particular, the historical-chronological method was used to consider the creation of song and instrumental music of Ukrainian Sich Riflemen, which covers the time period of the early twentieth century and spatial dimension (Ukraine, diaspora in the world); axiological – to determine the value of the achievements of Ukrainian composers and poets; cultural – to present a contribution of musical culture figures to the Ukrainian treasury. The source of intelligence was chosen by the works of scientists of Ukraine and diaspora, as well as the audio recording of the literary and musical program of memory of Mykhailo Orest Gaivoronskyi, digitized by the co-author of the article M. Cherepanyn from the archive of the Ukrainian Free University (Munich, Germany). The article provides an excursion into the history of the origin and creation of a song and orchestral repertoire for Ukrainian Sich Riflemen, information about the authors of rifle poetry and music. Particular attention is attracted to M. Gaivoronskyi creative work in orchestral music. Working as a conductor and organizer of the Rifle Brass Band, and later the inspector (visitor) of military orchestras of the Ukrainian Galician Army, the composer created his own repertoire, the basis of which were marches, dances and various processing of folk and rifle songs. These works have become an integral part of the grown military traditions of the Ukrainian people, the historical chronicle of the heroic times of the people's struggle for their homeland, a symbol of unconquered Ukrainian nation, which today again wins its freedom and independence.

Key words: *Ukrainian Sich Riflemen, Song and Instrumental Creativity, Military Brass, Music for the Brass Band, Rifle Poetry, Composers, Songs of Ukrainian Sich Riflemen.*

Постановка проблеми. Мистецька палітра України тісно пов'язана з одним із найяскравіших пластів української народної музичної творчості – піснями Українських Січових Стрільців (далі – УСС). Стрілецька пісенно-інструментальна творчість становить специфічний мистецький феномен, що постав у вихорі геополітичних змін від початку ХХ століття і нині, вже у ХХІ столітті, залишається складовою національно-визвольної стратегії у збройній боротьбі проти імперських посягань історичного ворога. Зародилася вона у гімнастичних організаціях і напіввійськових формаціях патріотичної української молоді, які діяли у товариствах «Січ», «Сокіл», «Пласт» та ін. У цьому патріотичному середовищі «вироблялось і звідти поширювалося замилювання до історичних, походових та бойових пісень» (Витвицький, 1967: 356).

Аналіз досліджень. Про свою творчість писали поети і композитори, які були в рядах УСС та Української Галицької Армії (далі – УГА) – М. Гайворонський (Гайворонський, 1935; 1941; 1949; 1956), О. Залеський (Залеський, 1954), Л. Лепкий (Лепкий, 1927), Г. Трух (Трух, 1967). Найбільш глибоко досліджував стрілецьку пісню музикознавець Василь Витвицький. Він звертається до цієї проблематики в часі Другої світової війни ще у Львові (Витвицький, 1944), а потім продовжує її у США (Витвицький, 1967). Саме йому належить ґрунтовна монографія про М. Гайворонського, видана у США (Витвицький, 1954) і перевидана в Україні (Витвицький, 2001). В Україні тема дослідження стрілецької пісенно-інструментальної творчості розробляється тільки з часу проголошення її Незалежності. Спираючись на діаспорні видання, широку публіцистику та архівні матеріали, проблематика пісень УСС та творчості їх авторів-емігрантів розкрита в монографії Г. Карась

(Карась, 2012). Великою заслугою української науки є праці Оксана Кузьменко, котра всебічно аналізує стрілецьку пісню як феномен пісенної культури. У монографії «Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність» нею простежуються передумови виникнення, історія побутування і поширення у загальнонародному контексті стрілецьких пісень літературного та фольклорного походження, які напочатку ХХ століття стали фундаментом розвитку національно-патріотичної свідомості українського суспільства (Кузьменко О., 2009). Авторка з'ясовує їх внутрішні взаємозв'язки на рівні трьох складових: фольклоризму, фольклоризації і фольклорності. О. Кузьменко ґрунтує своє дослідження на значному фактографічному (польовому та архівному) матеріалі, подає ілюстрації картосхем, світлин та рідкісних рукописних документів. У виданні «Стрілецькі пісні» О. Кузьменко вперше представляє стрілецьку пісню комплексно, найбільш повно двома великими розділами на основі генетичних ознак – стрілецькі пісні літературного походження і народні пісні про січових стрільців (Кузьменко, 2005). І. Вівсяна привертає увагу до соборницької місії УСС на Наддніпрянщині (Вівсяна, 2018), О. Думін висвітлює історичні аспекти легіону (Думін, 2024), духовна культура УСС стає предметом дисертації Т. Кузьменко (Кузьменко Т., 2009). У нашому дослідженні використано аудіозапис літературно-музичної програми пам'яті Михайла Ореста Гайворонського, оцифрований співавтором статті М. Черепаниним з архіву Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина).

Мета статті полягає у системній і послідовній реконструкції та осмисленні стрілецької пісенно-інструментальної творчості як окремого культурного феномену національно-визвольного руху на початку ХХ століття.

Вклад основного матеріалу. Січовий рух розпочався в Галичині на початку ХХ століття від 1903–1904 роках і з найбільшою силою проявив себе з початком Першої світової війни. У Стрию 3 вересня 1914 року організувалися УСС, які пройшли перші бойові хрещення на Скільщині й Болахівщині у боях з москалями, особливо за Маківку. Ці бої оспівував у своїх віршах Гриць Трух з Гірного – ідейний стрілець, а пізніше визначний василянин. До часу створення перших стрілецьких пісень, українські воїни співали придатні до походу народні пісні «Стоїть явір над водою», «Ой, з-за гори чорна хмара встала», «Курилася доріженька», «Ой, там за Дунаєм», «Гей, там на горі Січ іде», тексти яких могли змінюватися у відповідності до нових обставин. Запроваджені загальні січові свята (здвиги), у яких брали участь по декілька тисяч січовиків, сприяли створенню похідних сокільсько-січових хорів, які маршували під звуки згаданих народних пісень. Згодом почала з'являтися авторська музично-поетична творчість. Іноді вона була колективною і в цей спосіб «...стрілецькі пісні проходили той самий процес вигладжування і узагальнювання, що його проходять народні пісні. Різниця була в тому, що стрілецькі пісні проходили цей процес набагато скорше» (Витвицький, 1967: 359).

Планова робота над розвитком сокільсько-січової музики, зокрема для хору та оркестру, здійснювалася товариством «Сокіл», при якому була створена спеціальна музична комісія. Видавництво «Торбан» опублікувало перші твори («Ще не вмерла Україна», «Народний марш», «Марш соколів», «Ми гайдамаки», «Марш січовиків»), які поповнили репертуар сотенних хорів та оркестрів у Львові і Стрию. В одній з таких сотень розпочав свою композиторську діяльність Михайло Гайворонський. Під кінець 1914 року зароджується оригінальна авторська стрілецька пісня. Одними з перших її авторів були Ю. Назарак та М. Гайворонський: «Слава, слава, отамане!», «Хлопці! Алярм» і «Нема в світі кращих хлопців». В. Витвицький відзначав, що ці пісні «...виходили зі стрілецького життя як пряме віддзеркалення пережитих подій і відчуттів і самі ставали його часткою» (Витвицький, 2001: 63). Крім М. Гайворонського, ентузіазм стрілецької творчості проявився у Р. Купчинського, Л. Лепкого, А. Баландюка, Б. Крижанівського, Г. Труха, Н. Нижанківського. У цей же період публікується значна кількість різноманітних «Січових співаників», авторами котрих були відомі поети І. Франко, В. Лебедева (Малицька), Б. Лепкий, В. Пачовський, Х. Алчевська, Д. Макогон, О. Шпитко, С. Яричевський,

Д. Млака. До їх слів цілком оригінальну музику komponували Д. Січинський, Я. Ярославенко. Січова тематика відображена в хорових обробках С. Людкевича, М. Вериківського, П. Козицького, М. Колесси, Н. Нижанківського, Б. Вахнянина, М. Леонтовича.

Найбільш популярними серед стрілецтва стали пісні «Гей у лузі червона калина» і «Видиш, брате мій». Мелодію першої пісні написав С. Чарнецький, гармонізацію для хору у супроводі оркестру здійснив М. Коссак. Г. Трух, почувши у серпні 1914 року в Стрию «Червону калину», дописав ще три нові строфи. Упродовж декількох вечорів «Червона калина» була розучена і незабаром розійшлася в Стрию як перша стрілецька пісня (Трух, 1967: 357). У наш час ця мелодія та її слова стали новітнім гімном України і з початком Незалежності зазвучала з новою силою нескореного патріотизму.

Пісню «Чуєш, брате мій» («Журавлі»), як стверджує С. Чарнецький, співали в домі Б. Лепкого на мелодію Л. Розлуцького. У грудні 1913 року він переписав її, запропонувавши капельмейстерові створити окремий акомпанемент. «Журавлі» були записані на грамплатівку у виконанні В. Коссака в Дрогобичі. На початку 1914 року С. Чарнецький довідався «...що й Левко Лепкий доробив мелодію до сеї поезії свого старшого брата» (Чарнецький, 1916). Згодом пісня здобула популярність, «...її співали й на Кубані і навіть на Зеленому Клині. Вона замандрувала була згодом аж на Соловки і стала одною з налюбленіших серед соловецьких українських заслаників» (Витвицький, 1967: 357).

Стрільці, які мали музично-теоретичну підготовку і вміли грати на музичних інструментах, гуртувалися в оркестрових колективах – духовому оркестрі, камерному ансамблі, струнному квартеті за участі А. Баландюка, Я. Барнича, М. Гайворонського, Р. Лесика. Диригентами першого трубного оркестру УСС працювали М. Гайворонський і Р. Лесик (від початку створення і аж до листопадових подій 1918 року). Другий оркестр створився весною 1918 року при вишкoлі УСС під проводом Б. Крижанівського. Третій оркестр УСС розпочав своє існування на початку 1919 року під орудою О. Кухтина. Музичні колективи влаштовували прилюдні концерти на центральних площах для стрільців та місцевого населення. Духовий оркестр і хор переїжджали з одного військового осередку до іншого, брали участь в концертах на честь Т. Шевченка в Станиславові (10 квітня 1916 року), а також у похоронах відомих українських громадян – Г. Боднара, Є. Олесницького, І. Франка.

Стрілецьку музу вагомо доповнювали українські воїни з поетично-письменницьким хистом (Р. Купчинський, Л. Лепкий, М. Голубець, Ю. Назарюк, Ю. Шкрумеляк, В. Бобинський, М. Угрин-Безгрішний, Л. Луців), а також майстри образотворчого мистецтва. Сприятливими осередками творчого натхнення для поетів, композиторів, художників, фотографів були «Пресова квартира» і «Артистична горстка», «Стрілецька читальня» (з бібліотекою та часописами). В цих осередках на місцях перебування розгорталася безкорислива культурна праця, влаштовувалися концерти на честь українських письменників (Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки), театральні вистави, в яких грали фахові актори-стрільці (Іван Рубчак) та аматори. Для неграмотних діяли курси, більш підготовлені слухачі курсів мали можливість продовжувати своє навчання в «Етапній гімназії».

Про потребу театру як важливого культурного чинника в часи Першої світової війни писав Я. Гриневич: «Серед жахливих подій на фронті, голод у запілля – людський ум – так військовий, як і цивільний бажав розради, забуття бодай на кілька годин будня» (Гриневич, 1936: 5). Першорядними виконавцями стрілецького театру були І. Рубчак, М. Бенцаль, Л. Розлуцький, Л. Лісевич, В. Домчишин, Є. Банах (тенор), О. Гірняк, Є. Кохан, Ю. Танчаковський, Я. Барнич (диригент). До репертуару воєнного часу входили народні п'єси та оперети «Ой, не ходи Грицю», «Вій», «Безталанна», «Маруся Богуславка», «Невольник», «Галька», «Сватання на Гончарівці».

В усі періоди української звитяги – від козацького до стрілецького війська – пісня ставала невід'ємною частиною душі і побуту УССів. Після щоденних занять, вправ і служби, січові сотні збиралися вечорами в гурти і до пізньої ночі у таборі лунав дзвінкий мелодичний спів, який підтримував настрої стрільців. Л. Лепкий згадує: «Вечорами, в окопах по тамтому боці починалися співи «Гей, у лузі та при березі», «Вже більше літ двісті», «Реве та стогне Дніпр широкий»... А наші відповідали. Потім «Ще не вмерла» з одного й другого боку. І радість, і сльози... Іноді виходив якийсь невідомий Петро на окопи і затягав «Сонце низенько». М'який його баритон котився відгомном по лісах, заслуханих у казку весняної ночі і розливався мрійливо. Ніби завмирало тоді серце. Ставало тихо» (Лепкий, 1927: 11).

Щодо обставин, у яких народжувалася військова пісенна й оркестрова музика, О. Залеський зазначав: «Найбільш відповідним часом для творення пісень воєнного чи військового змісту були війни і воєнні походи, бо вони давали багато тем, розбу-

джували уяву і нахил до творчості» (Залеський, 1954: 2). Патріотичний зміст стрілецьких пісень був найпереконливішим виявом глибоких національно-державницьких почувань українського стрілецтва – формації, яка від 1914 року до кінця Другої світової війни «...дала багатий творчий вклад в ділянку духа, в українську культуру» (Кедрин, 1965: 1).

Тематика стрілецьких пісень стала предметом зацікавлення композиторів Наддніпрянщини – М. Леонтовича, К. Стеценка, Л. Ревуцького. Вони записували слова і мелодії цих пісень, обробляли для хорового та інструментального виконання, приймаючи окремі з них за народні. Зустрічаючись восени 1919 року у Кам'янці-Подільському з М. Гайворонським, композитори висловлювали подив і радість за створену в Галичині нову українську військову пісню, яка стала культурно-національним надбанням усієї України. Стрілецька пісня була основою для написання інструментальних творів великих форм, авторами яких є С. Людкевич («Стрілецька рапсодія») та А. Рудницький (фортепіанна соната, відзначена нагородою у 1937 році на Варшавському міжнародному конкурсі).

Творчість Михайла Гайворонського була предметом розгляду літературно-музичної програми Радіо Свобода, озвучена 23 січня 1960 року з нагоди 10-ї річниці смерті талановитого композитора. Радіопересилання розпочиналося піснею «Їхав стрілець на війноньку», яку написав М. Гайворонський у 1915 році для УСС. Далі ведучий програми представив коротку біографію композитора: «Михайло Орест Гайворонський народився у 1892 році в Заліщиках. У 1912 вчився в Музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові, одночасно вже komponував та керував різними хорами. 1914 року у Львові вийшла перша збірка пісень його “Ліра”. З вибухом Першої світової війни М. Гайворонський пішов до Українського легіону при Австрійській армії Українських Січових Стрільців, які за влади Української Народної Республіки активно служили українському народові, обороняючи його свободу. Для Січових Стрільців Гайворонський написав низку стрілецьких пісень, пісень для українського війська. В Україні у 1917–1919 роках композитор опрацював багато народних пісень, написав багато власних композицій. Народні пісні “Ой, співаночки мої” та “Ой, верше мій верше” опрацьовані Гайворонським в часи революції. У 1917 році Гайворонський керував оркестром армії Української Народної Республіки. У 1918 – був капельмайстром державного театру Миколи Садовського, з яким широко приятелював, як і з дружиною Карпенка-Карого Софією Тобілевич. 1920 року Гайворонський повернувся

до Львова на працю викладача музики в Музичному інституті ім. М. Лисенка та керівника хору “Боян”, а згодом “Бандурист”. В той період композитор написав багато пісень та музики для дитячих п’єс “Червона шапочка”, “Сон Івасика” і “Лісова казка”. У 1923 році М. Гайворонський емігрував до США, де проживав у Нью-Йорку. Закінчивши вищу музичну освіту по класу композиції при Колумбійському університеті, М. Гайворонський всеціло віддався композиторській діяльності, ведучи українську музичну школу у Нью-Йорку. Тут він написав музику до п’єс “Залізна острога” та “Синя квітка”, що виставлялися як оперети. Творча спадщина композитора М. Гайворонського дуже багата і різноманітна. Хорові і сольові твори він написав на слова Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олекси Влизька, Євгена Маланюка, Павла Тичини, Олександра Олеся, на слова білоруського поета Максима Танка. У США наш композитор створив найвидатніший оркестровий твір – симфонічне Allegro d-moll, героїчну поему під епіграфом Т. Шевченка “І забудеться срамотня давня година, І оживе добра слава, слава України”» (Гайворонський, 1960).

На завершення радіопересилання диктор звернув увагу слухачів на монографію українського музиколога, емігранта доктора Василя Витвицького «Михайло Гайворонський. Життя і творчість», відзначивши, що композитор у своїй творчості міцно стояв на українському народному пісенному ґрунті, «...служив своїй Батьківщині, славив і боронив її прав піснею аж до дня своєї смерті, що сталося 11 листопада 1949 року в Нью-Йорку» (Гайворонський, 1960).

Крім пісенної творчості, важливим є творчий доробок М. Гайворонського в оркестровій музиці. Працюючи диригентом й організатором стрілецького духового оркестру, а згодом інспектором (візитатором) військових оркестрів УГА, композитор створював власний репертуар, основу якого склали марші, танці і різного роду обробки народних та стрілецьких пісень. Однак, в силу щоденних потреб, оркестрова музика вимагала маршового характеру, якому відповідали назви творів: «Перший Стрілецький Похід», «Другий Стрілецький Похід», «Стрипа-марш», «В дорогу», «Їхав козак за Дунай», «За Україну» та ін. Репертуар духових оркестрів поповнювався музичними творами А. Баландюка, Я. Барнича, Б. Крижанів-

ського, Р. Купчинського, Л. Лепкого. Серед них: «Сокільський марш», «Французький марш», «Коломийковий похід» (у записі Р. Лесика). Виконувалися також похоронні марші, в’язанки народних пісень та «Ще не вмерла Україна». Твори М. Гайворонського, написані для духового оркестру, побудовані на основі українських народних і стрілецьких мелодій. Саме в цьому проявляється своєрідність й оригінальність оркестрових композицій М. Гайворонського і хоч за своїм призначенням вони вважаються прикладною музикою, але, як зауважує В. Витвицький, ця музика «...виконувала й почесну роль: вирівнювала і полегшувала марш українського війська у воєнних походах» (Витвицький, 2001: 129). Оркестрування чи переклади давніше написаних творів ставали основою появи великих полотен для камерного та симфонічного оркестрів, перелік яких дається у згаданій монографії В. Витвицького, де її автор відзначав: «Плеканням інструментальної музики Гайворонський співзвучний своєму часові. Скрипкова сонатина, Прелюд c-moll, Струнний квартет, Симфонічне Allegro, усі ці твори є цінним вкладом у нашу інструментальну літературу. Традиційність музичної мови, особливо використання танкових форм старовинної сюїти, як і форми фуги, не зменшує їх вартості» (Витвицький, 2001: 145).

Висновки. Таким чином, стрілецька пісня та музика для духового оркестру – це цінний внесок в українську музичну культуру. Вони були і залишаються важливим національно-виховним чинником молодого покоління українських захисників, особливо у нинішній період широкомасштабного військового вторгнення рашистських військ в Україну. Стрілецькі пісні та оркестрові маршові твори стали невід’ємною частиною відроджених військових традицій українського народу, вони з новою силою гуртували патріотичну молодь до боротьби за свободу у лавах УПА. Ще на початку ХХ століття мелодії УССів зменшили вплив російських розважально-вульгарних пісень і циганських романсів, а в наш час сприяють цілковитому викоріненню з українського репертуару російської псевдокультурної пісенної творчості. Пісні та інструментальна музика УССів стали історичним літописом героїчних часів боротьби народу за свою Батьківщину і залишаються символом нескореної української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Витвицький В. Михайло Гайворонський: життя і творчість. Нью Йорк: Свобода, 1954. 207 с.
2. Витвицький В. Михайло Гайворонський: життя і творчість. Львів, 2001. 171 с. (Серія: Історія української музики. Випуск 7: Дослідження. НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича).
3. Витвицький В. Стрілецька пісня. *Календар «За народ» на 1944 р.* Львів: Українське Вид-во, 1944. С. 42–45.

4. Витвицький В. Стрілецька пісня. *За волю України. Історичний зб. УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. Літопис Українського Січового Стрільцтва 1914–1964* / гол. ред. С. Ріпецький. Нью-Йорк: Вид. гол. управи Братства УСС, 1967. С. 356–367.
5. Вівсяна І. Соборницька місія Українських Січових Стрільців у Наддніпрянщині: науково-популярне видання. Харків: Мачулін, 2018. 372 с.
6. Гайворонський М. Одна пісенька. *Новий шлях*. Саскатун, Канада, 1941, 6 січ.
7. Гайворонський М. Передача до дня смерті (11.11.1949). *Радіо Свобода*. 23.01.1960. *Аудіоархів Українського Вільного Університету* (Мюнхен, Німеччина).
8. Гайворонський М. Перша орхестра У.С.С. *Літопис Червоної Калини*. 1935, Ч. 12. С. 12–14.
9. Гайворонський М. Стрілецька пісня (огляд історії створення пісень). *Ювілейний Календар-Альманах УНСоюзу на 1949 рік*. Джерсі Сіті. С. 124–127.
10. [Гайворонський М.] Стрілецькі пісні і труби (розмова Михайла Гайворонського з Іваном Боберським, друкована у львівському «Ділі» в березні 1916 р.). *Календар «Свободи» на 1956 р.* Джерзі Сіті, США. С. 70–76.
11. Гриневич Я. Стрільці на сцені. *Літопис Червоної Калини*. 1936. № 9. С. 4–6.
12. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2024. 144 с.
13. Залеський О. До історії пісень Українських Січових Стрільців. *Свобода*. 1954, 13 жовт., Ч. 197. С. 2, 3.
14. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
15. Кедрин І. Поема, її тло і автор. *Роман Купчинський. Скоропад*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1965. С. I–VIII.
16. Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2009. 296 с.
17. Кузьменко О. Стрілецькі пісні як феномен пісенної культури українців. *Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О. М. Кузьменко*. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2005. С. 9–33.
18. Кузьменко Т. Духовна культура українських січових стрільців в контексті національно-культурного руху: автореф. дис. ... канд. культурології: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Київ, 2009. 19 с.
19. Лепкий Л. Стрілецьким шляхом. *Світ*. 1927. Ч. 13–16. С. 11.
20. Трух, о. А., ЧСВВ. Про стрілецьку пісню «Червона калина». *За волю України. Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. Літопис Українського Січового Стрільцтва 1914–1964* / гол. ред. С. Ріпецький. Нью-Йорк: Вид. гол. управи Братства УСС, 1967. С. 352–355.
21. Чарнецький С. Стрілецькі пісні і труби. *Діло*, 1916. Ч. 70–76.

REFERENCES

1. Vytvytskyi V. (1954) *Mykhailo Haivoronskyi: zhyttia i tvorchist* [Mykhailo Hayvoronskyi: life and creativity]. Niu York: Svoboda. 207 s. [in Ukrainian].
2. Vytvytskyi V. (2001) *Mykhailo Haivoronskyi: zhyttia i tvorchist*. [Mykhailo Hayvoronskyi: life and creativity]. Lviv. 171 s. (Serii: Istoriiia ukrainskoi muzyky. Vypusk 7: Doslidzhennia. NAN Ukrainy. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha) [in Ukrainian].
3. Vytvytskyi V. (1944) *Striletska pisnia* [Shooting song]. Kalendar «Za narod» na 1944 r. Lviv: Ukrainske Vyd-vo. S. 42–45 [in Ukrainian].
4. Vytvytskyi V. (1967) *Striletska pisnia* [Shooting song]. *Za voliu Ukrainy. Istorychnyi zb. USS. V 50-littia zbroinoho vystupu Ukrainykh Sichovykh Striltsiv proty Moskvy. Litopys Ukrainskoho Sichovoho Striletsstva 1914–1964* / hol. red. S. Ripetskyi. Niu-York: Vyd. hol. upravu Bratstva USS. S. 356–367 [in Ukrainian].
5. Vivsiana I. (2018) *Sobornytska mistiia Ukrainykh Sichovykh Striltsiv u Naddniprianshchyni* [Council Mission of the Ukrainian Sich Riflemen in the Dnieper region]: nauково-populiarne vydannia. Kharkiv: Machulin. 372 s. [in Ukrainian].
6. Haivoronskyi M. (1941) *Odna pisonka* [One song]. *Novyi shliakh*. Saskatun, Kanada, 6 sich. [in Ukrainian].
7. Haivoronskyi M. (1960) *Peredacha do dnia smerti* (11.11.1949) [Transmission until the day of death (11.11.1949)]. *Radio Svoboda*. 23.01.1960. *Audioarkhiv Ukrainskoho Vilnoho Universytetu* (Miunkhen, Nimechchyna) [in Ukrainian].
8. Haivoronskyi M. (1935) *Persha orkhestra U.S.S.* [The first orchestra of the U.S.S.] *Litopys Chervonoi Kalyny*. Ch. 12. S. 12–14. [in Ukrainian].
9. Haivoronskyi M. (1949) *Striletska pisnia (ohliad istorii stvorennia pisen)* [Streletska song (review of the history of song creation)]. *Yuvileinyi Kalendar-Almanakh UNSoiuzu na 1949 rik. Dzherzi Syti*. S. 124–127 [in Ukrainian].
10. [Haivoronskyi M., 1956] *Striletski pisni i truby (rozмова Mykhaila Haivoronskoho z Ivanom Boberskyim, drukovana u Lvivskomu «Dili» v berezni 1916 r.)* [Rifle songs and trumpets (a conversation between Mykhailo Hayvoronskyi and Ivan Boberskyi, published in Lviv «Dila» in March 1916)]. *Kalendar «Svobody» na 1956 r. Dzherzi Syti, SSHa*. S. 70–76 [in Ukrainian].
11. Hrynevych Ya. (1936) *Striltsi na stseni* [Shooters on stage]. *Litopys Chervonoi Kalyny*. № 9. S. 4–6. [in Ukrainian].
12. Dumin O. (2024) *Istoriia Lehionu Ukrainykh Sichovykh Striltsiv* [History of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen]. *Ivano-Frankivsk: Lileia NV*. 144 s. [in Ukrainian].
13. Zaleskyi O. (1954) *Do istorii pisen Ukrainykh Sichovykh Striltsiv* [To the history of the songs of the Ukrainian Sich Riflemen]. *Svoboda*, 13 zhovt., Ch. 197. S. 2, 3. [in Ukrainian].
14. Karas H. V. (2012) *Muzychna kultura ukrainskoi diaspory u svitovomu chasoprostori XX stolittia* [Musical culture of the Ukrainian diaspora in the global time-space of the 20th century]: monohrafiia. *Ivano-Frankivsk: Tipovit*. 1164 s. [in Ukrainian].

15. Kedryn I. (1965) *Poema, yii tlo i avtor* [The poem, its background and author]. Roman Kupchynskiy. Skoropad. Niu-York: Chervona Kalyna. S. I–VIII. [in Ukrainian].
16. Kuzmenko O. (2009) *Striletska pisennist: folkloryzm, folkloryzatsiia, folklornist* [Streletsky songs: folklorism, folklorization, folklore]. Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy. 296 s. [in Ukrainian].
17. Kuzmenko O. (2005) *Striletski pisni yak fenomen pisennoi kultury ukrainsiv* [Shooting songs as a phenomenon of song culture of Ukrainians]. *Striletski pisni / uporiad., zapys, vstup. st., koment. ta dodat.* O. M. Kuzmenko. Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy. S. 9–33. [in Ukrainian].
18. Kuzmenko T. (2009) *Dukhovna kultura ukrainskykh sichovykh striltsiv v konteksti natsionalno-kulturnoho rukhu* [The spiritual culture of Ukrainian snipers in the context of the national-cultural movement]: avtoref. dys. ... kand. kulturolohii: spets. 26.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury». Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
19. Lepkyi L. (1927) *Striletskym shliakhom* [By shooting]. Svit. Ch. 13–16. S. 11. [in Ukrainian].
20. Trukh, o. A., ChSVV (1967) *Pro striletsku pisniu «Chervona kalyna»* [About the rifle song «Chervona Kalyna»]. *Za voliu Ukrainy. Istorychnyi zbirnyk USS. V 50-littia zbroinoho vystupu Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv proty Moskv.* Litopys Ukrainskoho Sichovoho Striletstva 1914–1964 / hol. red. S. Ripetskyi. Niu-York: Vyd. hol. upravly Bratstva USS. S. 352–355. [in Ukrainian].
21. Charnetskyi S. (1916) *Striletski pisni i truby* [Rifle songs and trumpets]. Dilo. Ch. 70–76. [in Ukrainian].

УДК 746.4 - 055.2 : 75.051] (510) : 7.04
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-20>

Ван ЧОНГ,
orcid.org/0000-0002-8990-4043

аспірант
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) 86520875@qq.com

ПОВСЯКДЕННИЙ ЖІНОЧИЙ КОСТЮМ В СУЧАСНОМУ КИТАЙСЬКОМУ СТАНКОВОМУ ЖИВОПИСІ

Сучасна репрезентація китайського жіночого костюма в китайському живописі не є досі розповсюдженою темою для наукового дослідження. Актуальність обраної наукової проблеми зумовлена розповсюдженням повсякденного жіночого костюму в сучасному Китаю та появою станкових картин, які його репрезентують в образотворчому мистецтві нашої країни. Метою статті є аналіз художньо-образних рішень, за допомогою яких сучасні китайські художники станкового живопису репрезентують повсякденний жіночий одяг. Методологія дослідження базується на використанні мистецтвознавчого аналізу композиційних та колористичних рішень, зображальних прийомів, які репрезентують повсякденний жіночий одяг в сучасному станковому живописі. В статті використовуються як загальнонаукові методи аналізу, так і методи формально-композиційного та формально-колористичного аналізу станкових китайських картин. Вперше на матеріалі живописного доробку сучасних китайських художників Чен Яннінга, Лю Яожєня, Вана Хунцзяня, Пана Цзяцзюня, Сяо Мана та інших визначені художні особливості репрезентації в станковому живописі Китаю повсякденного жіночого костюму. В статті досліджені композиційні рішення репрезентації повсякденного жіночого костюму, колористичні рішення в станкових картинах. Охарактеризовані як соціокультурні, так і суто мистецькі фактори, які зумовили інтерес сучасних китайських художників станкового живопису до повсякденного жіночого костюму. Доведено, що повсякденний жіночий костюм в сучасному китайському живописі став певним соціокультурним маркером зростаючого місця жінки в реформуванні Китаю. Доведено, що використання новітніх зображальних прийомів в станковому живописі Китаю збагатило палітру образотворчих репрезентацій повсякденного жіночого костюму. Результати, отримані в дослідженні, можуть бути використані у якості джерела для підготовки навчальних матеріалів в мистецькій фаховій освіті. Стаття адресована фахівцям з китайської культури та образотворчого мистецтва, студентам та аспірантам.

Ключові слова: Китай, сучасне образотворче мистецтво, станковий живопис, жіночий костюм, повсякденність, художньо-образні рішення.

Wang CHONG,
orcid.org/0000-0002-8990-4043

Postgraduate
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) 86520875@qq.com

EVERYDAY WOMEN'S SUIT IN THE MODERN CHINESE EASEL PAINTING

The modern representation of Chinese women's costume in Chinese painting is not yet a widespread topic for scientific research. The relevance of the selected scientific problem is determined by the spread of everyday women's costume in modern China and the appearance of easel paintings that represent it in the fine arts of our country. The purpose of the article is to analyze the artistic solutions with which modern Chinese artists of easel painting represent everyday women's clothing. The research methodology is based on the use of art analysis of compositional and coloristic solutions, pictorial techniques that represent everyday women's clothing in modern easel painting. The article uses both general scientific methods of analysis and methods of formal-compositional and formal-coloristic analysis of easel Chinese paintings. For the first time, the artistic features of the representation of everyday women's costume in Chinese easel painting are determined on the basis of the paintings of modern Chinese artists Chen Yanning, Liu Yaozhen, Wang Hongjian, Mr. Jiajun Xiao Man and others. The article examines the compositional solutions of the representation of everyday women's costume, color solutions in easel paintings. Both sociocultural and purely artistic factors are characterized, which determined the interest of modern Chinese artists of easel painting in everyday women's costume. It is proved that everyday women's costume in modern Chinese painting has become a certain socio-cultural marker of the growing place of women in the reformation of China. It has been proven that the use of the latest pictorial techniques in Chinese easel painting has enriched the palette of pictorial representations of everyday women's costume. The results obtained in the study can be used as a source for the preparation of educational materials in art vocational education. The article is addressed to specialists in Chinese culture and fine arts, students and postgraduates.

Key words: China, modern fine art, easel painting, women's costume, everyday life, artistic solutions.

Постановка проблеми. Сьогоднішня культура повсякденності у Китаї характеризується високим рівнем використання технологій, впливом західної культури та моди, змінами способу життя при швидкому зростанні міст, збільшенням інтересу до здорового способу життя, фітнесу та екологічних проблем тощо. Висока конкуренція в освіті та на ринку праці впливає на психологічний стан жителів Китаю та їх стиль життя. Сьогодні жінки в Китаї все частіше здобувають вищу освіту і займають в нашій країні керівні позиції. Рівень освіченості жінок став порівнянний з чоловіками, і вони беруть активну участь у різних галузях, включаючи технології, бізнес та науку. Але, незважаючи на прогрес у кар'єрі, традиційні очікування щодо ролі жінки у сім'ї все ще мають вагу. Багато жінок стикаються з тиском поєднувати професійну діяльність з обов'язками по дому та вихованню дітей. Зараз в Китаї жінки починають активніше виступати за свої права, привертаючи увагу до проблем, таких як насильство, дискримінація та нерівність у зарплаті. У кіно, літературі та інших видах мистецтва зображення жінок змінюється. Не виключенням стає і сучасний станковий живопис, в якому репрезентується життя китайки, її оточення. Актуальною стає і проблема мистецтвознавчого осмислення репрезентації повсякденного жіночого костюму сучасної китайської жінки в станковому живописі нашої країни.

Аналіз досліджень надає підстави вважати, що, з одного боку, існує доволі великий масив наукової та популярної літератури, який досліджує «жіноче питання» в культурі сучасного Китаю, втім виявляється, що досліджень проблем репрезентації жіночого костюму в сучасному станковому живописі вкрай мало. Умовно, наукову літературу китайською мовою, присвячену проблемі репрезентації жіночого костюму в сучасному станковому живописі можна поділити на наступні групи: перша – публікації, в яких досліджується контекст існування повсякденного жіночого костюму в житті сучасної китайки. Серед публікацій цієї групи можна виділити книгу Лю Сін «Фемінізм і китайське суспільство», в якій одним з аспектів є вплив фемінізму на суспільні норми. Лю Сін аналізує, як феміністські ідеї змінили сприйняття гендерних ролей та норм у китайському суспільстві, включаючи боротьбу за права жінок (刘欣, 2016). Ван Лін в своїй збірці аналізує повсякденність китайок, про яку вони розповідають самі (王琳, 2019), а Чжоу Цзюнь (周, 2021) звертає увагу на участь жінок у політиці на різних рівнях, від місцевих виборів до національного управління, на та подоланні гендерної дискримінації у професійній

сфері. В дослідженні «Китайські жінки: Історія та сучасність» 2018 р. Чжан Мей (梅, 2018) аналізуються традиційні гендерні ролі в китайському суспільстві, включаючи очікування, пов'язані зі шлюбом, сім'єю та роботою, і як ці ролі змінювалися з часом, обговорюється вплив культури та медіа на сприйняття жінок у суспільстві, включаючи репрезентацію жінок у кіно, літературі та інших видах мистецтва.

Друга група публікацій, дотичних до нашої теми, – публікації, присвячені жіночій темі у станковому живописі сучасного Китаю. Ці роботи досліджують різні аспекти жіночого досвіду, зображення жінок та феміністські підходи в мистецтві, зокрема в образотворчому. Так, Ху Сяо (瑾, 2014) в дослідженні «Жінки-художники та сучасне китайське мистецтво» досліджує роль жінок-художниць у сучасному китайському мистецтві. Книга порушує питання про роль жінок у китайському суспільстві та мистецтві, а також про стереотипи та перешкоди, з якими вони стикаються. Лі Чжень «Жіноче тіло та художнє вираження» (李真, 2018) фокусується на тому, як жіноче тіло представляється у сучасному мистецтві, аналізуючи роботи художниць та його інтерпретацію жіночності. Автор аналізує роботи різних художниць, досліджуючи їх інтерпретацію жіночності та ролі жіночого тіла у контексті культурних та соціальних змін. Книги «Сучасне китайське мистецтво через призму жіночого погляду» Сунь Хуей (孙辉, 2020), «Мистецтво та гендер: Жіноче мистецтво в сучасному Китаї» Ян Мей (梅, 2021) теж розглядають взаємозв'язки між змінною ролі сучасної китайки та репрезентацією цих змін у мистецтві.

Третя група публікацій, які розглядалися, присвячена дослідженню китайського жіночого костюму в різних аспектах – історичному, як у книгах Цзянь Ліня (姜琳, 2015), Ван Сюе (王雪, 2020), Чень Вея (陈伟, 2020) та інших, в сучасному контексті – цікаве дослідження Чжана Ліня (张琳, 2021), в якому розглядаються зміни у сприйнятті та використанні повсякденного одягу в сучасному китайському суспільстві. До речі, в цьому дослідженні присутні спостереження щодо того, як повсякденний жіночий одяг зображується у китайському живописі, включаючи приклади відомих творів. Незважаючи на цінність цього дослідження, в ньому бракує аналізу репрезентації жіночого одягу в китайському сучасному станковому живописі.

Остання, четверта група публікацій безпосередньо стосується проблеми, яка розглядається в статті. Ця група доволі малочисельна. Це дослід-

дження жіночих образів та одягу в живописі в книзі написаної Юй Мей (于梅, 2022), в якому розглядається, як соціальні умови та культурні традиції впливали на вибір одягу та його зображення в живописі та обговорюється, яким чином сучасні художниці інтерпретують традиційні жіночі образи та костюми у своїх роботах. Також це книга «Жіночий повсякденний одяг через призму живопису» Лі Хун (李虹, 2020), в якій аналізується зображення жіночого повсякденного одягу у китайському живописі протягом століть. Перераховані автори, аналізуючи репрезентацію жіночих образів та одягу в живописі не заглиблюються в деталізацію такої репрезентації в сучасному станковому живописі образотворчого мистецтва Китаю. Тут можна згадати цікаву україномовну дисертаційну роботу Гена Чжижуна «Жіночий портрет у китайському живописі ХХ – початку ХХІ ст.: образно-стильова еволюція», зроблену під керівництвом проф. Є.Котляра (Чжижун, 2019) та публікації автора цієї статті (Ван Чонг, 2022; Alforova Z, Wang Chong, 2022; Чонг, В., Алфьорова, 2023; Ван Чонг, 2024). Ліквідації цієї лакуни в мистецтвознавчому дискурсі і присвячена стаття. *Метою статті* є аналіз художньо-образних рішень, за допомогою яких сучасні китайські художники станкового живопису репрезентують повсякденний жіночий одяг. *Методологія дослідження* базується на використанні мистецтвознавчого аналізу композиційних та колористичних рішень, зображальних прийомів, які репрезентують повсякденний жіночий одяг в сучасному станковому живописі. В статті використовуються як загальнонаукові методи аналізу, так і методи формально-композиційного та формально-колористичного аналізу станкових китайських картин.

Виклад основного матеріалу. Повсякденна культура Китаю – це динамічне та багатопланове явище, яке відображає синтез давніх традицій та сучасних віянь. Технології, глобалізація та урбанізація змінили повсякденні практики, проте повага до культурної спадщини, сімейних цінностей та традицій продовжує відігравати свою роль у житті китайського суспільства. Лю Сін в своїй книзі вказує на те, що глобалізація докорінно змінила статус сучасних китайок (刘欣, 2016). Це явище включає повсякденні звички, звичаї, естетичні уподобання, спілкування і взаємодія людей у різноманітних формах життя, таких як побут, робота, дозвілля, харчування, одяг. Чжан Линь (张琳, 2021) зазначає, що уніфікація одягу, певних побутових звичок в китайській повсякденній культурі – це вплив глобальних тенденцій, які відчув Китай з останньої чверті ХХ ст.

Китайська мода у повсякденному житті поєднує у собі традиційні елементи із сучасними тен-

денціями. На вулицях великих міст можна зустріти людей, одягнених в західний одяг світових брендів, але також зберігається інтерес до традиційного одягу, особливо під час свят, таких як китайський Новий рік. В останні роки з'явився рух за повернення до ханьфа – консервативних костюмів династії Хань, які символізують повагу до традицій країни. У повсякденній культурі Китаю велике значення мають колективізм та сімейні цінності. Сім'я, як і раніше, є центральним елементом соціальної структури, особливо в умовах нестабільності. Але молоді китайки, особливо у великих містах, дедалі більше дотримуються індивідуалістичних поглядів.

Сучасні китайські художники станкового живопису намагаються віддзеркалити соціальні зміни та зміни в повсякденному жіночому костюмі китайок, враховуючи певний соціокультурний контекст, який формує культура повсякденності нашої країни. Повсякденний сучасний китайський одяг є сумішшю традиційних елементів і сучасних світових модних тенденцій. Завдяки впливу глобалізації, урбанізації та соціальних змін, гардероб китайок став, з одного боку, дуже різноманітним та адаптованим до різних життєвих ситуацій, чи то робота, навчання, дозвілля чи відпочинок, а, з іншого, – доволі уніфікованим. Повсякденний жіночий костюм для роботи залишається суто функціональним.

Дослідниця Лі Хун підкреслює зв'язок між мистецтвом та соціальним статусом жінок, який активно змінюється після реформ 1980-х рр. (李虹, 2020), і творчість Чена Яннінга це повністю підтверджує. Чен Яннінг – китайський художник, відомий своїм внеском у реалістичний станковий живопис нашої країни. Його роботи, що поєднують у собі західні та китайські традиції живопису, свідчать про його професійну підготовку як у Китаї, так і за кордоном. Мотиви соціалістичного реалізму ще проглядають в станковому живописі цього художника у 1970-і рр., коли активно він створював портрети, тематичні картини. Серед цих картин є відома картина «Нові ліки в рибальському порту», емоційно життєрадісна, яка змальовує новий статус робітниці-китайки. Робочий одяг центрального персонажа цієї станкової картини – проста блузка та спідниця, поверх яких надягнений робочий чорних фартух. Медична сумка за плечима та медичне відро у руках цієї дівчини свідчить про її професію. Жіночий костюм, в який вдягає художник свою модель, є настільки простим, що не відволікає увагу глядача від загальної композиції картини. Фігура моделі, її юність, її молоде обличчя фокусують увагу глядача. Втім, і

такий простий одяг є важливою характеристикою моделі. Дівчина стоїть в порту босоніж, як портові робітники за її спиною. Ми бачимо чи то балки палуби, що то сход, на які ступає дівчина-медик. Гімн молодості та праці – таке враження справляє ця картина Чена Яннінга (Іл. 1).

Іл. 1. «Нові ліки в рибальському порту»,
Чен Яннінг, 1972–1974 рр.

Основна риса стилю Чена Яннінга – детальна та правдоподібна промальовка, майже фотографічна точність, з якою художник малює риси обличчя, фактуру тканини та найдрібніші деталі фону. Особливо це помітно на портретах, які він створив після переїзду до США. За кордоном художник освоїв техніку, яка називається класичним західним реалізмом, і був натхненний такими художниками, як Джон Сінгер Сарджент і Томас Гейнсборо. Цей стиль відрізнявся більшою витонченістю та вишуканістю, ніж його ранні роботи в Китаї.

Іл. 2. «Срібні квіти», Лю Яожень, 1974 рік.

Лю Яожень – це художник, який вдало поєднує традиції китайського живопису із сучасними темами

Іл. 3. «Я «Хайян»», Пан Цзяцзюнь, 1972 р.

та техніками. Його роботи розкривають гармонію між минулим та сьогоденням, досліджуючи зміст культурної ідентичності та місце Китаю в сучасному світі. І хоч Лю Яожень працює переважно з тушшю та аквареллю, використовуючи класичні китайські техніки, але сьогодні він вносить сучасні елементи, такі як абстракція та мінімалізм. Це надає його роботам унікального та новаторського характеру. Втім його станкова картина «Срібні квіти» 1974 року написана олією на полотні і зроблена ще в дусі соціалістичного реалізму (Іл. 2). Дівчата-сталевари, які знаходяться на висоті і зображені художником з нижнього ракурсу, одягнені в жорсткі робочі комбінезони. В руках дівчат – прикмети їх нежіночої професії – сталеварні маски. Тлом цього живописного твору є корпус величезного корабля, символ зростаючої могутності нового Китаю. Нежіночий одяг моделей Лю Яожена знову підкреслює зміну статусу звичайних китайок, які з другої половини ХХ ст. починають займати велику частку в індустріалізації нашої країни. Цей повсякденний робочий одяг дівчат-сталеварок зображений в стриманій кольоровій палітрі. Важливим стає не колір картини, а її емоційний настрій. Знову ми зустрічаємось з гімном праці, таким характерним для станкових картин соціалістичного реалізму. Художник віддає перевагу стриманій палітрі, наголошуючи на відтінках сірого, олівкового та чорного, що нагадує традиційну китайську каліграфію та живопис тушшю. Однак він робить з яскраві кольорові акценти (в цій картині це блакитний колір беретів дівчат), які вже стали прикметами його авторського стилю. І хоч зазначена картина, створена художником ще в молодості, не є знаковою для його творчості, тим менш, вона ілюструє тему повсякденного робочого одягу в

станковому живописі Китаю другої половини ХХ ст. В стилі соціалістичного реалізму виконана і станкова картина Пана Цзяцзюня «Я «Хайян»», 1972 року, на якій майже повторюється зображення художником робочого костюму жінки-електромонтажниці (Іл. 3).

Станкова картина Ван Хунцзяня «Весна Тайханг», написана в 1999 р., змальовує жінок, одягнених в прості робочі халати, зимові робочі куртки, бо ці жінки працюють під відкритим небом, на вулиці – рання весна, ось чому цей повсякденний робочий одяг доцільний та виправданий (Іл. 4). Художник формує багатофігурну композицію в реалістичному стилі. Картина виконана олією і повністю відтворює робочу атмосферу, в якій перебувають персонажі. Рожевий робочий халат, накинутий на зимовий одяг центральної жіночої фігури стає активним кольоровим акцентом цієї багатофігурної композиції.

Іл. 4. «Весна Тайханг», Ван Хунцзянь, 1999 р.

Сяо Ман – сучасна китайська художниця, відома своєю цікавістю до репрезентації «жіночої теми» в станковому живописі. В картині «Сільська дівчина» Сяо Ман в реалістичному стилі змальовує пересічну китайку, яка займається оприскуванням сільського саду весною (Іл. 5). Дівчина одягнена в простий робочий одяг, біла сорочка, робоча легка куртка та напівкороткі штани, на голові в неї – широкий бриль від сонця, який майже прикриває обличчя молодої моделі. Сяо Ман не робить з картини гімну праці, як це робили китайські художники-станковівсти до реформ 1980-х рр. Це, скоріш, жіночий портрет з елементами жанрової картини, на перший погляд, невибагливий, доволі традиційний. Зелено-блакитне тло весняного саду перегукується з кольором робочої куртки дівчини. Її поза, вираз обличчя, свідчать про бадьорий настрій. Але це не призивні посмішки картин доби соціалістичного реалізму, а просто демонстрація юного запалу. Прості шльопанці, в які взута сільська дівчина, старе відро, яке вона тримає в руці, усі ці деталі моно фігурної

композиції підкреслюють повсякденність і робочу функціональність жіночого робочого костюму моделі на картині Сяо Ман.

Іл. 5. «Сільська дівчина», Сяо Ман, 2018 р.

На сьогодні художниця віддає перевагу змішаним технікам, включаючи акрилові фарби, туш і колаж, що дозволяє їй створювати багатошарові текстури і насичені колірні поля. У її творчості присутні цікаві каліграфії та олійний живопис. Природа, її плинність і мінливість, стає ключовим елементом у творах Сяо Ман: гори, річки, хмари та дерева символізують єдність та протистояння. У деяких її роботах також простежуються образи водоїм та бамбука – символи гнучкості, сили та постійного зростання. Навіть у такій картині, як «Сільська дівчина», художниця розміщує модель в густому старому саду, чий стан скоріш нагадує зарості, аніж власне сад.

В своєму станковому живописі інший сучасний художник Чжан Юй теж змальовує пересічних китайок, але тих, які проживають вже у місті. Про це свідчить жіночі костюми моделей цього митця. Чжан Юй – китайський художник, відомий своїми жіночими портретами, що досліджують теми краси, внутрішнього світу та культурної ідентичності.

Іл. 6. «Складене віяло», Чжан Юй, 1992–1993 рр.

В картині «Складене віяло» Чжан Юя молода жінка-модель зображена в повсякденному костюмі городянки: легких джинсах, чорному топі та в платті-сорочці світло-джинсового кольору (Іл. 6). Проста зачіска, скромна прикраса на шії вказують на західноорієнтований погляд на жіноче повсякденне вбрання сучасної китаянки. І лише доволі витончене чорно-біле віяло в руках нагадують нам про те, що ця жінка є азійкою. Олійний портрет незнайомки є фронтальним, позбавленим додаткових деталей (не враховуючи лише шкільної дошки на тлі картини). І ця аскетична картина сприймається як витончена презентація образу сучасної жінки в Китаю, освіченої, красивої, незалежної і тієї, що відчуває повагу до себе. Роботи Чжана Юя характеризуються точним промальовуванням рис обличчя, текстури шкіри, волосся та одягу. В його портретах особливо помітний акцент на очах, якими він передає емоційний внесок і внутрішній світ героїні. Художник використовує м'яку кольорову гаму, яка створює атмосферу спокою та інтимності.

Зручний і сучасний одяг китаянок-городянок (джинси, топи, футболки та светри, куртки та пальта для холодної пори року) стають повсякденним для глобалізованого Китаю сьогодні. Безумовно, що такий тип жіночого костюму репрезентується і станковим живописом китайських художників.

Іл. 7. «Галерея Брокер», Цзінь Шан'ї, 2016 рік

Станкова картина Цзіня Шан'ї «Галерея Брокер» 2016 року є яскравою ілюстрацією розповсюдження саме такого повсякденного жіночого костюму (Іл. 7). Цзінь Шан'ї – китайський художник, який експериментує з формами і матеріалами, що поєднують елементи традиційного китайського мистецтва і сучасного авангарду. Його твори охоплюють різні жанри і художні форми, включаючи

інсталяції та перформанси. Модель на картині «Галерея Брокер» виглядає як західна жінка, що цілком відповідає і стилю самої картини. Локальні, яскраво-контрастні кольори, «порцелянова» шкіра моделі та гірчично-жовте тло картини Цзінь Шан'ї практично повторюють західні авангардні стилі портретного зображення. Олія на полотні – техніка цього портрету, тим не менш, картина виглядає як графіка з повною відсутністю тіней. Простий чорний топ на моделі контрастує з яскраво червоною спідницею міського, універсального, типу. Прямою «реплікою» на відому західноєвропейську картину Леонардо Да Вінчі «Мона Ліза» стала «Мона Ліза – дизайн про посмішку» Лена Цзюня, в якій теж репрезентований такий універсальний жіночий одяг: вишитий светр з високим коміром (Іл. 8).

Іл. 8. «Мона Ліза – дизайн про посмішку», Лен Цзюнь, дата невідома

Для роботи у місті китаянки часто обирають офіційний одяг, особливо в ділових та офісних класах: брючні костюми або блейзери, офіційні спідниці-«олівці». Мінімалізм, який притаманний такому офіційному жіночому костюму для такої роботи репрезентований на полотнах таких сучасних китайських станковистів як Хін-Яо Цен, Лен Цзюнь та інші.

Ципао (або чон) – традиційний одяг китаянок, який теж досі є частиною китайської повсякденної культури. Гуань Зілан в картині «Портрет дівчини Гуань Зілан» 1919 року демонструє ципао (яке можна визначити за формою коміру плаття), але не кольорове, а мінімалістичне чорне (Іл. 9). Єдиним аксесуаром, який підкреслює витонченість ципао художниці є знову віяло – біле по контрасту з кольором плаття. Червона помада на

губах моделі є теж яскравим кольоровим акцентом на стриманому автопортреті. Не можна не погодитись з думкою Ген Чжижун, що «творчість сучасних китайських митців (Сю Маньяо, Лен Цзюнь, Лі Гуйжун) демонструє різні художні стратегії та образну мову, за допомогою якої вони відображають реальність могутніше, ніж вона є насправді» (Чжижун, 2019: 187).

Іл. 9. «Портрет дівчини Гуань Зілан», Гуань Зілан, 1919 рік

Висновки. Отже, аналіз невеликою кількості картин сучасних китайських художників станковистів, на яких репрезентований повсякденний жіночий костюм китаянок доводить, що такий костюм відображає зміну статусу жінки в китайському суспільстві, включення її в процес глобалі-

зації культури повсякденності. Сучасний станковий живопис в Китаї фіксує, що жінки нашої країни цінують зручність, функціональність та естетику, адаптуючи стиль повсякденного костюму до різних життєвих контекстів. Композиційні рішення репрезентації повсякденного жіночого костюму на картинах Вана Хунцзяня, Пана Цзяцзюня, Сяо Мана та інших сучасних художників-станковистів не повторюють композиційні схеми соціалістичного реалізму, адже важливою стає не ідеологічна складова картини, а внутрішній світ жінок-моделей. Отже і жіночий одяг не стільки підкреслює функціональність статус сучасної китаянки, скільки є обрамленням її індивідуальності. Колористичні рішення в розглянутих станкових картинах «перегукуються» з кольором жіночого одягу, формуючи цілісне враження про жінку як особистість. Аналіз сучасного станкового живопису Китаю доводить, що повсякденний жіночий костюм в сучасному китайському живописі став певним соціокультурним маркером зростаючого місця жінки в реформуванні Китаю. Полістилізм та певні запозичені з західних зображальних практик прийоми збагатили палітру образотворчих репрезентацій повсякденного жіночого костюму.

Перспективи подальших розвідок. Результати, отримані в дослідженні, можуть бути використані у якості джерела для підготовки навчальних матеріалів в мистецькій фаховій освіті. Стаття адресована фахівцям з китайської культури та образотворчого мистецтва, студентам та аспірантам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 刘欣. 女性主义与中国社会. 复旦大学出版社, 2016.- 280页
2. 王琳. 她们的故事：当代中国女性的生活与奋斗. 北京联合出版公司, 2019. - 320页
3. 周骏. 性别与权力：当代中国女性研究. 上海人民出版社, 2021. - 360页
4. 张梅. 中国女性：历史与现状. 生活·读书·新知三联书店, 2018. - 320页
5. 胡瑾. 女性艺术家与中国当代艺术. 江苏美术出版社, 2014. - 206页
6. 李真. 女性身体与艺术表现. 上海书画出版社, 2018. - 284页
7. 孙辉. 女性视角下的中国当代艺术. 北京大学出版社, 2020. - 298页
8. 杨梅. 艺术与性别：当代中国的女性艺术. 上海人民美术出版社, 2021. - 312页
9. 姜琳. 中国古代女性服饰研究. 商务印书馆, 2015. - 320页
10. 王雪. 中国传统服饰文化. 生活·读书·新知三联书店, 2020. - 350页
11. 陈伟. 美人如画：古代中国女性服饰与绘画. 中国纺织出版社, 2020.
12. 张琳. 日常生活中的女性服饰. 江苏人民出版社, 2021. - 280页
13. 于梅. 画中的女性形象与服饰研究. 上海书店出版社, 2022. - 280页
14. 李虹. 从画中看女性日常服饰. 中国人民大学出版社, 2020. - 300页
15. Чжижун Ген. Жіночий портрет у китайському живописі ХХ – початку ХХІ ст.: образно-стильова еволюція. Дис. на здобуття наук. ступеня канд.. мис-ва за спеціальністю 17.00.05 – образотворче мистецтво. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2019. – 452 с.
16. Чонг, В.Алфьорова,З. Жіночий костюм Внутрішньої Монголії в сучасному станковому живописі Китаю. HUDPROM 2023, 25 (1). THE UKRAINIAN ART AND DESIGN JOURNAL, С. 78–86.
17. Чонг В. Костюми жінок Сінцзяня, Гуансі та Нінся в сучасному станковому живописі Китаю. *Art and Design*. 2023. №4 (24). С. 194–204. (<https://doi.org/10.30857/2617-0272.2023.4.17>).
18. Alforova Z, Wang Chong. Non-canonical strategies of representation of female costume in contemporary Chinese easel painting. *Oriental studies in art: problems, trends, perspectives: колективна монографія* [наук. ред.: В.В. Кутателадзе, З. І. Алфьорова]. Харків : Видав. центр ХДАДМ, 2022. 205 с., С. 17–28.

19. Ван Чонг. Методологічні підходи до осмислення репрезентативних стратегій в станковому живописі Китаю. *Методологія крос-культурних досліджень аудіовізуальних та візуальних практик: колективна монографія* / за ред. В. Кутателадзе, З. Алфьорової. Харків : Видав. центр ХДАДМ, 2024. 175 с., С. 102–125. (Наукова серія кафедри МККП ХДАДМ). ISBN 978-966-8106-95-8

REFERENCES

1. 刘欣 (2016). 女性主义与中国社会 [Feminism and Chinese Society] 复旦大学出版社.-280页[in Chinese]
2. 王琳 (2019). 她们的故事：当代中国女性的生活与奋斗[Their stories: the lives and struggles of contemporary Chinese women]. 北京联合出版公司.- 320页[in Chinese]
3. 周骏 (2016). 性别与权力：当代中国女性研究 [Gender and Power: Studies on Women in Contemporary China] 上海人民出版社.- 360页[in Chinese].
4. 张梅(2018). 中国女性：历史与现状[Chinese Women: History and Current Situation]. 生活·读书·新知三联书店.- 320页 [in Chinese].
5. 胡瑾 (2014). 女性艺术家与中国当代艺术 [Female Artists and Chinese Contemporary Art.] 江苏美术出版社.-206页 [in Chinese].
6. 李真 (2018). 女性身体与艺术表现 [Female body and artistic expression]. 上海书画出版社.-284页. [in Chinese].
7. 孙辉 (2020). 女性视角下的中国当代艺术[Chinese Contemporary Art from a Female Perspective]北京大学出版社.-298页. [in Chinese].
8. 杨梅 (2021). 艺术与性别：当代中国的女性艺术[Art and Gender: Women's Art in Contemporary China.] 上海人民美术出版社.- 312页 [in Chinese].
9. 姜琳 (2015). 中国古代女性服饰研究[Research on Ancient Chinese Women's Clothing] 商务印书馆-320页. [in Chinese].
10. 王雪 (2020). 中国传统服饰文化 [Chinese traditional clothing culture]. 生活·读书·新知三联书店, 2020.- 350页 [in Chinese].
11. 陈伟(2020). 美人如画：古代中国女性服饰与绘画[Beauty is like a painting: Women's clothing and painting in ancient China.] 中国纺织出版社. [in Chinese].
12. 张琳(2021). 日常生活中的女性服饰 [Women's clothing in daily life.]. 江苏人民出版社.- 280页. [in Chinese].
13. 于梅. (2022). 画中的女性形象与服饰研究 [A study of female images and clothing in paintings]. 上海书店出版社.-280页. [in Chinese].
14. 李虹(2020). 从画中看女性日常服饰 [Women's daily clothing from paintings.] 中国人民大学出版社.- 300页 [in Chinese].
15. Chzhyzhun Hen (2019). Zhinochyi portret u kytaisкому zhyvopysi XX – pochatku XXI st.: obrazno-stylova evoliutsiia [Female portrait in Chinese painting of the 20th - early 21st centuries: figurative and stylistic evolution.]. Dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand.. mys-va za spetsialnistiu 17.00.05 – obrazotvorche mystetstvo. Kharkivska derzhavna akademiia dyzainu i mystetstv. Kharkiv,- Diss. for obtaining sciences. bachelor's degree. Kharkiv State Academy of Design and Arts. Kharkiv. 452 p. [in Ukrainian].
16. Chong, V. Alfyorova, Z. (2023). Zhinochyi kostium Vnutrishnoi Monholii v suchasnomu stankovomu zhyvopysi Kytaiu [Women's costume of Inner Mongolia in modern Chinese easel painting]. KhUDPROM. 25 (1).UKRAINSKYI ZhURNAL Z MYSTETsTVU TA DYZAINU 78-86. [in Ukrainian].
17. Chong W. (2023). Kostiumy zhinok Sintsziana, Huansi ta Ninsia v suchasnomu stankovomu zhyvopysi Kytaiu [Costumes of Xinjiang, Guangxi, and Ningxia Women in Contemporary Chinese Easel Painting]. Mystetstvo ta dyzain. Art and Design. 4 (24). 194–204. (<https://doi.org/10.30857/2617-0272.2023.4.17>). [in Ukrainian].
18. Alforova Z, Wang Chong (2022). Non-canonical strategies of representation of female costume in contemporary Chinese easel painting. *Oriental studies in art: problems, trends, perspectives: collective monograph* [science. ed.: V.V. Kutateladze, Z. I. Alfyorova]. Kharkiv: Publisher. KhDADM center, 205 p., 17-28.
19. Van Chonh (2024). Metodolohichni pidkhody do osmyslennia reprezentatyvnykh stratehii v stankovomu zhyvopysi Kytaiu [Methodological approaches to understanding representational strategies in Chinese easel painting]. *Metodolohiia kros-kulturnykh doslidzhen audiovizualnykh ta vizualnykh praktyk: kolektyvna monohrafiia* / za red. V. Kutateladze, Z. Alforovoi. Kharkiv : Vydav. tsentr KhDADM.- *Methodology of cross-cultural studies of audiovisual and visual practices: a collective monograph* / edited by V. Kutateladze, Z. Alfyorova. Kharkiv: Publisher. KhDADM center, 175 p., 102-125. (Scientific series of the department of the ICCP of the KhDADM). 175 s., 102-125. (Naukova seriia kafedry MKKP KhDADM). ISBN 978-966-8106-95-8 [in Ukrainian].

УДК 796.41:687.016

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-21>**Тетяна ШЕВЧУК,***orcid.org/0009-0000-1159-3081*

директор

Державної академії зв'язку імені О.С. Попова

(Вінниця, Україна),

ТОВ "Leotaire"

(Monterey Park, USA) *tatyana.shvarts@gmail.com*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СТИЛІЗАЦІЇ КОСТЮМІВ ДЛЯ ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ

Було визначено, що сучасна стилізація костюмів для художньої гімнастики формується за суворими правилами, викладеними в спортивному кодексі балів. Згідно з оновленими рекомендаціями, леотард має бути непрозорим, з мереживними деталями, що простягаються від тулуба до грудей, і їх конструкція має щільно прилягати, щоб судді могли чітко спостерігати за лініями тіла та положеннями гімнастки під час виступів.

Стверджується, що використання мережива, яке має бути підкладене в певних областях, призвело до нових підходів до шарування тканини для створення візуальної глибини без шкоди для структурної цілісності леотарда. Зазначається, що все більшої популярності набувають високотехнологічні тканини, такі як біфлекс, які забезпечують покращену повітропроникність, вологопоглинання та високу еластичність, завдяки чому леотард зберігає форму та колір навіть після численних виступів. Ці тканини також підвищують комфорт і продуктивність спортсмена.

Спостерігається, що відбувся зсув у бік сміливих і яскравих кольорових палітр. Неонові відтінки, такі як шокуючий рожевий, синій електрик і яскравий зелений, використовуються для створення більш виразних і привабливих костюмів. Металеві та голографічні елементи набувають популярності, додаючи футуристичний відтінок і покращуючи візуальну динаміку гімнастки завдяки ефектам мерехтіння. Довгі елегантні рукави з прозорих гнучких матеріалів додають вишуканості, забезпечуючи додатковий простір для прикрас, таких як стрази, паєтки та вишивка. Проаналізовано, що натхненні природою мотиви, включаючи квіткові візерунки та абстрактні органічні форми, часто використовуються для створення тривимірного вигляду, посиленого блиском і камінням, що відбиває світло, додаючи костюму складності.

Інновації також включають використання вологопоглинаючих і поглинаючих тканин для вирішення практичних проблем, таких як керування менструальним циклом або інших несподіваних подій. Використовуються легкі поліуретанові шари в поєднанні з модальним трикотажем для створення одягу, який вбирає вологу, не додаючи зайвого об'єму. Ці шари стратегічно розміщуються в місцях, схильних до протікання, наприклад, навколо області тазу, зберігаючи при цьому гладкий силует леотарда. Ці захисні шари розроблені таким чином, щоб бути непомітними, що дозволяє спортсмену рухатися впевнено та вільно. Сучасні леотарди часто мають вбудовані підкладки, які відповідають формі тіла, плавно інтегровані в дизайн, щоб забезпечити комфорт і візуальну привабливість.

Ключові слова: техніки багатошаровості, інтеграція силуету, створення візуальної глибини, функціональний дизайн матеріалів, естетичні маніпуляції з тканиною, структурні інновації.

Tetiana SHEVCHUK,*orcid.org/0009-0000-1159-3081*

CEO,

Department at the Radio Communication, Broadcasting, and Television Systems and Complexes

O.S. Popov Odessa National Academy of Telecommunications

(Vinnytsia, Ukraine),

Leotaire LLC

(Monterey Park, USA) *tatyana.shvarts@gmail.com*

CURRENT TRENDS IN COSTUME STYLING FOR RHYTHMIC GYMNASTICS

It was determined that the modern stylization of costumes for rhythmic gymnastics is formed according to the strict rules laid out in the sports code of points. According to the updated guidelines, the leotard must be opaque, with lace details that extend from the torso to the chest, and their construction must be tight-fitting so that the judges can clearly observe the gymnast's body lines and positions during the performances.

It is claimed that the use of lace, which must be lined in certain areas, has led to new approaches to fabric layering to create visual depth without compromising the structural integrity of the leotard. It is noted that high-tech fabrics such as

biflex are becoming increasingly popular, which provide improved breathability, moisture absorption and high elasticity, thanks to which the leotard retains its shape and color even after numerous performances. These fabrics also increase the comfort and performance of the athlete.

It is observed that there has been a shift towards bold and bright color palettes. Neon shades such as shocking pink, electric blue and bright green are used to create more expressive and attractive costumes. Metallic and holographic elements are gaining popularity, adding a futuristic touch and enhancing the visual dynamics of the gymnast with shimmering effects. Long, elegant sleeves in transparent, flexible materials add sophistication, providing extra space for embellishments such as rhinestones, sequins and embroidery. It has been analyzed that nature-inspired motifs, including floral patterns and abstract organic shapes, are often used to create a three-dimensional look, enhanced by glitter and stones that reflect light, adding complexity to the suit.

Innovations also include the use of moisture-wicking and absorbent fabrics to solve practical problems, such as managing the menstrual cycle or other unexpected events. Lightweight polyurethane layers are used in combination with modal knitwear to create garments that wick away moisture without adding bulk. These layers are strategically placed in leak-prone areas, such as around the pelvic area, while maintaining the leotard's sleek silhouette. These protective layers are designed to be invisible, allowing the athlete to move with confidence and freedom. Today's leotards often have built-in linings that conform to the shape of the body, seamlessly integrated into the design for comfort and visual appeal.

Key words: layering techniques, silhouette integration, creation of visual depth, functional design of materials, aesthetic manipulation of fabric, structural innovations.

Вступ. Художня гімнастика, художній вид спорту, який поєднує атлетизм із презентаційною здібністю, покладається не лише на фізичні здібності, але й на естетичне представлення рухів. Центральне місце в цій презентації займають костюми спортсменів, леотарди, які сприяють загальному художньому впливу їхніх виступів. У міру розвитку спорту змінювалися і костюми, що відображають ширші тенденції моди, технологій і культурної естетики.

Спочатку основною функцією леотардів для художньої гімнастики було надання спортсменам одягу, який забезпечував би свободу рухів, дотримуючись при цьому естетичних вимог спорту. Ранні леотарди були простими, з мінімальними прикрасами, зосереджуючись на тому, щоб гімнасти могли виконувати складні фізичні рухи. Однак у міру того, як спорт зростав у популярності та мистецьке вираження стало більш помітним компонентом, леотарди зазнали значних змін.

У 1990-х роках еластичні дихаючі тканини почали широко використовуватися в дизайні леотардів, що стало переломним моментом. Ці тканини забезпечували гнучкість і комфорт, необхідні гімнастам для виконання складних вправ, водночас пропонуючи гладкий, облягаючий силует, який покращував їхні рухи. Впровадження таких матеріалів, як лайкра та спандекс, дозволило розширити можливості дизайну, дозволяючи використовувати складніші візерунки та прикраси в костюмах без шкоди для функціональності.

Сьогодні леотарди для художньої створюються для поєднання елегантності та продуктивності. Вони прикрашаються стразами, мереживом і нестандартною вишивкою, що робить кожен леотард відображенням особистості гімнаста. Роль леотарда вийшла за межі функціональності, тепер

він є ключовим елементом загального виступу, сприяючи візуальній привабливості та допомагаючи привернути увагу суддів.

Окрім естетичної та функціональної ролі, леотарди для художньої гімнастики також має психологічний вплив на гімнастів. Добре сконструйований леотард може підвищити впевненість гімнаста, завдяки чому він почуватиметься безпечно та комфортно під час виступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У роботі (Arriaza et al., 2016) проводилося дослідження антропометричних характеристик елітних художніх гімнасток, які відіграють ключову роль у їхніх результатах і успіху в цій дисципліні, враховуючи високі вимоги спорту до таких фізичних якостей, як гнучкість, сила та координація. У дослідженні, зосередженому на чилійській команді з художньої гімнастики, досліджувалися ці риси, класифікуючи гімнастів за віком і порівнюючи їхній склад тіла, соматотипи та морфологічні схильності. Учасники, згруповані за дошкільнятами та школярами, молодшими та старшими, пройшли детальний антропометричний аналіз за міжнародно визнаними методами. Вимірювали такі ключові змінні, як маса тіла, зріст та індекс маси тіла (ІМТ), а також відсоток м'язів і жиру, що виявило значні відмінності між віковими групами.

У дошкільнят і школярів переважали екоморфні риси, які переходили в більш збалансовану мезоморфно-ектоморфну структуру у молодших і центральний соматотип у старших. Ця прогресія відображає фізичне дозрівання спортсменів і його вплив на їх придатність до естетичних вимог спорту та продуктивності. Порівняння з міжнародними командами, включаючи збірні Італії та Андалузії, підкреслило відмінності в масі тіла та ІМТ, які корелюють з результатами вико-

нання. Наприклад, чилійські юніори мали помітно вищий ІМТ, ніж їхні італійські колеги, що могло вплинути на їхні змагальні результати.

Результати дослідження підкреслюють важливість моніторингу цих фізичних факторів протягом тривалого часу, оскільки художня гімнастика надає перевагу спортсменам із певними антропометричними рисами, які покращують продуктивність. Однак варіації, що спостерігаються в соматотипі та будові тіла, підкреслюють складність визначення остаточної морфологічної тенденції на національному рівні. Цей аналіз, особливо якщо його розмістити в ширшому контексті розвитку естетичних стандартів художньої гімнастики, дає цінну інформацію про те, як фізичні характеристики гімнастів впливають як на їх виступ, так і на стилізацію їхніх костюмів.

Зазначається, що розуміння антропометричних даних художніх гімнасток не тільки сприяє їхньому відбору та тренуванню, але також пропонує призму, через яку можна аналізувати сучасні тенденції в стилі костюмів. Перехід від домінуючих екоморфних профілів у молодших спортсменів до більш збалансованих соматотипів у старших категоріях має наслідки для дизайну та функціональності леотардів, які повинні відповідати змінним формам тіла, зберігаючи при цьому естетичну елегантність спорту. Таким чином, цей антропометричний аналіз надає фундаментальні знання для узгодження тенденцій дизайну костюмів із фізичними потребами та очікуваннями від елітних гімнастів.

Аналіз, проведений у роботі Kim (2015), зосереджений на періоді з 2012 по 2015 рік, дає ключове розуміння тенденцій і характеристик костюмів, які носять художні гімнастки світового класу під час змагань. Оглядаючи літературу та аналізуючи костюми високопоставлених спортсменів, це дослідження висвітлює розвиток дизайну та матеріалів, які домінують у спорті.

Одним із найвидатніших висновків полягає у тому, що більшість леотардів, які використовувалися на змаганнях, мали цільний дизайн із доданою спідницею, що підкреслювало як функціональність, так і естетичну привабливість. Переважаючим поєднанням були довгі обтягуючі рукави, круглий виріз і комір-стійка. Ці елементи створили збалансований дизайн, який підкреслював грацію та ритмічну красу гімнасток. Аморфний низ спідниці, який не має чіткої форми, підсилює плавність рухів, а оголення плечей і талії додає образу жіночності.

З точки зору кольору, білий був найбільш часто використовуваною основою, часто в поєднанні з

більш ніж трьома іншими кольорами. Ця різноманітність кольорних схем дозволила створити вражаючий візуальний ефект, який ще більше підкреслював використання таких матеріалів, як прозора сітка, мереживо та шифон. Візерунки, нанесені на ці костюми, значною мірою схилилися до абстрактних малюнків, надаючи гімнасткам сучасного та артистичного вигляду. Крім того, використання таких прикрас, як кришталеві намистини та градієнтне забарвлення, зіграло значну роль у створенні оптичної ілюзії, створюючи враження, ніби спортсмени були прикрашені намистом, чокерами, браслетами чи рукавичками. Це додало шару візуальної складності та пишноти костюмам, посилюючи їх сценічну присутність.

Цікаво, що дослідження також виявило, що гімнасти часто змінювали свої костюми з кожним новим сезоном, навіть якщо супровідна музика була єдиним аспектом, який відрізнявся від події до події. Така практика чергування костюмів на основі музичного супроводу підкреслює важливість узгодження візуальної презентації з тематичними елементами вистави.

Таким чином, тенденції дизайну цього періоду в костюмах для художньої гімнастики демонструють тонкий баланс між функціональністю та естетичними інноваціями. Використання аморфних спідниць, абстрактних візерунків і складних прикрас, – усе це сприяє візуальній привабливості спортсменів, доповнюючи їхні виступи.

Крім того, варто зазначити праці наступних науковців: Naim, Ilazi S., Beqiri B., Limani N. (Naim, Ilazi, Beqiri, & Limani, 2022), Kovács K., Kéring J., Gyömbér N., Lénárt Á. (Kovács, Kéring, Gyömbér, & Lénárt, 2019), Al-Dulaimi J., Shhab Z., Alhilfi A., Wahed. (Al-Dulaimi, Shhab, Alhilfi, & Wahed, 2021), Holmes K. (Holmes, 2023), Martindale A., McKinney E., Miller M. (Martindale, McKinney, & Miller, 2022), Kalyani D. (Kalyani, 2019), Feeley B.T., Agel J., LaPrade R.F. (Feeley, Agel, & LaPrade, 2016), Gustafsson H., DeFreese J.D., Daniel D.J. (Gustafsson, DeFreese, & Daniel, 2017), Ryan R.M., Deci E.L. (Ryan & Deci, 2017), Sakran J. (Sakran, 2018), Mercier H., Klahn C. (Mercier & Klahn, 2017; Childers, 2022) та інших.

Проте, беручи до уваги вище зазначену наукову документацію, питання, пов'язане з розробкою нових методологій стилізації костюмів для художньої гімнастики, все ще залишається недостатньо дослідженим та потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою роботи є огляд сучасних тенденцій стилізації костюмів для художньої гімнастики.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасна стилізація костюмів для художньої гімнастики формується суворими правилами, викладеними у спортивному кодексі балів. Згідно з оновленими правилами, леотарди мають бути непрозорими, з мереживними деталями, викладеними від тулуба до грудей. Конструкція має бути щільно прилягаючою, щоб судді могли чітко бачити лінії тіла та позиції гімнаста під час виконання. Рукава дозволені, але вузькі бретелі є забороненими. Крім того, для групових виступів потрібні ідентичні леотарди, хоча допускаються невеликі варіації через матеріали з візерунками.

Ці норми безпосередньо впливають на те, як дизайнери підходять до створення леотардів. Хоча вони пропонують простір для творчості, вони також встановлюють межі, щоб забезпечити баланс між артистизмом і доречністю в костюмах. Наприклад, декольте не може виходити за половину грудини спереду і нижче лопаток ззаду. Так само розріз у верхній частині ніг не повинен виходити за межі промежини, щоб нижня білизна залишалася непомітною.

Ці обмеження вимагають від дизайнерів впроваджувати інновації в обмежених рамках, що призводить до розробки більш креативних і витончених дизайнерських рішень. Використання мережива, наприклад, яке має бути підкладене на певних ділянках, спонукало до нових підходів до шарування тканин і створення візуальної глибини без шкоди для структурної цілісності леотарда.

Однією з найбільш значущих тенденцій у сучасному дизайні костюмів для художньої гімнастики є використання високотехнологічних тканин. Ці матеріали розроблені таким чином, щоб забезпечити покращену повітропроникність, вологопоглинання та високу еластичність, забезпечуючи збереження форми та кольору леотарда навіть після численних виступів. Дизайнери все більше зосереджуються на тканинах, які пропонують як довговічність, так і естетичну привабливість, що дозволяє гімнастам комфортно виступати, залишаючи презентабельний вигляд.

Останнім часом відбувся зсув до сміливих і яскравих кольорових палітр. Неонові відтінки, такі як шокуючий рожевий, синій електрик і яскравий зелений, активно використовуються, відображаючи тенденцію до більш виразного та яскравого спортивного одягу. Ці кольори не тільки візуально ефектні, але й допомагають гімнастам виділятися на змагальному майданчику, дозволяючи їм виразити свою індивідуальність через одяг.

Металеві та голографічні елементи набувають популярності в леотардах для художньої гімнастики,

надаючи їм футуристичність. Ці матеріали взаємодіють зі світлом, покращуючи візуальну динаміку вправ гімнаста, створюючи мерехтливі ефекти, які привертають увагу. Особливо в моді сріблястий, золотий і синій металік.

Довгі елегантні рукави з прозорих, гнучких матеріалів є ще однією помітною тенденцією. Ці рукави додають вишуканості леотардам, забезпечуючи додаткову площу для прикрас у вигляді страз, пасток та вишивки. Поєднання прозорої тканини та складних деталей створює візуально привабливий ефект, покращуючи рухи гімнаста.

Зокрема, мотиви, натхненні природою, такі як квіткові візерунки та абстрактні органічні форми, також включаються в конструкції леотардів. Ці візерунки часто прикрашають блискітками та камінням, щоб створити тривимірний вигляд, відбиваючи світло та додаючи складності костюму.

Також проводяться експерименти з розумним текстилем і світлодіодними елементами, які можуть змінювати кольори або світитися синхронно з музикою. Ця інтеграція технологій додає новий вимір до виступів, пропонуючи гімнастам інноваційні способи посилення візуального ефекту від їхніх вправ.

Розробка високоефективних матеріалів, таких як біфлекс, який поєднує поліамід і еластан у різних пропорціях, представляє значну тенденцію з точки зору виробництва леотардів. Ці матеріали дозволяють створювати костюми, які не тільки забезпечують необхідну еластичність і підтримку під час виступів, але й зберігають структурну цілісність одягу.

Зосередженість на таких властивостях матеріалу, як повітропроникність і еластичність, прямо корелює з мінливими потребами спортсменів у комфорті та продуктивності. Оскільки вправи з художньої гімнастики стають більш вимогливими, костюми повинні забезпечувати необмежену рухливість і не створювати дискомфорту під час вправ високої інтенсивності. Аналіз біфлексових тканин, зокрема з точки зору їх здатності зберігати повітропроникність і еластичність, підкреслює тенденцію до створення костюмів, які покращують спортивні результати без шкоди стилю. Зокрема, врахування екологічної стійкості при виборі матеріалів зі зростанням обізнаності про вплив синтетичних тканин на навколишнє середовище має високе значення.

Незважаючи на це, у дизайні леотардів для художньої гімнастики має місце аспект, пов'язаний з менструаціями, або іншими непередбачуваними подіями під час роботи гімнасток та гімнастів. Одним із ключових нововведень у цьому контексті

через дизайн костюма є інтеграція вологовідвідних та поглинаючих тканин. Наприклад, використання легких, еластичних поліуретанових шарів у поєднанні з модальним трикотажним полотном дозволяє дизайнерам створювати одяг, який забезпечує поглинання без додавання непотрібного об'єму. Ці тканини стратегічно розміщені в місцях, де найімовірніше витікання, наприклад, навколо області тазу, але все ще дозволяють костюму зберегти свій гладкий, облягаючий силует.

Ці абсорбуючі шари мають залишатися непомітними та не заважати візуальним лініям костюма. Багато сучасних леотардів тепер мають вбудовані підкладки, які відображають форму тіла, плавно інтегровані в дизайн костюма, щоб спортсмен міг рухатися вільно та впевнено.

Щоб гарантувати, що захисні шари покращують, а не погіршують візуальну привабливість костюма, один із підходів передбачає використання багатошарових тканин і ретельно підібраних прикрас, які не лише привертають увагу до художніх елементів костюма, але й приховують функціональні аспекти. Вже зазначені сітчасті накладки, складна вишивка та вдаль розміщення блискіток або страз – усе це можна використовувати, щоб відвернути увагу, гарантуючи, що захисні шари бездоганно впишуться в загальний дизайн.

Вибір кольорів і візерунків леотардів також відіграють важливу роль у вирішенні подібних проблем, зберігаючи при цьому стильний зовнішній вигляд. Темніші відтінки або стратегічно розміщені принти можуть запропонувати додатковий камуфляж для будь-яких можливих нещасних випадків. Наприклад, мармурові або абстрактні візерунки, які стали популярними в одязі для гімнастики, ідеально підходять для маскуванню будь-яких видимих ознак, водночас створюючи динамічне візуальне враження.

Крім того, силует леотарда є ключовим фактором балансу між захистом і стилем. Дизайнери

обирають більш структурований дизайн, який пропонує більше покриття навколо тазової області, делікатно додаючи труси з високим вирізом або підкладку без шкоди для загальної гладкості костюма. Використання асиметричних вирізів, струйких шифонових накладок або дизайну гоночної спини не тільки додає костюмам сучасний стиль, але й забезпечує більшу гнучкість у інтегруванні захисних елементів. Це створює гармонійне поєднання форми та функції, де захисні аспекти костюма залишаються майже повністю прихованими.

Висновки. Загалом, сучасна стилізація костюмів для художньої гімнастики формується завдяки поєднанню суворих регламентів і творчих інновацій. Дизайнери повинні орієнтуватися на вимоги, встановлені кодексом пунктів, щоб гарантувати, що костюми покращують продуктивність спортсмена. Використання високотехнологічних матеріалів, таких як біфлекс, який поєднує в собі повітропроникність, еластичність і довговічність, підкреслює постійну тенденцію до створення костюмів, які підтримують оптимальні спортивні результати без шкоди стилю. Крім того, акцент на довговічності та комфорті відображає постійні потреби спортсменів і екологічні міркування сучасного вибору текстилю.

Крім того, інтеграція абсорбуючих тканин і передових технологій нашарування вирішує практичні проблеми, такі як непередбачені фізичні події, зберігаючи при цьому естетичну привабливість костюмів. Дизайнерами включаються захисні шари та матеріали, що відводять вологу, у леотарди, не порушуючи їх елегантний зовнішній вигляд. Використовуючи складні прикраси, сміливий вибір кольорів та інноваційні силуети, витримується баланс між функціональністю та художньою виразністю, гарантуючи, що костюми не лише відповідають технічним вимогам, але й покращують візуальне враження від виступів художньої гімнастики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arriaza E., Rodríguez C., Carrasco C., Mardones C., Niedmann L., López A. Anthropometric Characteristics of Elite Rhythmic Gymnasts. *International Journal of Morphology*, 2016. 34. PP. 17-22. DOI:10.4067/S0717-95022016000100003.
2. Kim S. An Analysis on the Costume Design in Rhythmic Gymnastics Competition. *Korean Journal of Human Ecology*, 2015. 24: 875-887. DOI:10.5934/kjhe.2015.24.6.875.
3. Naim, Ilazi S., Beqiri B., Limani N. Relation And Impact Of Some Anthropometric And Motoric Characteristics In The Success Of Fulfilment Of Rythmic Gymnastics Elements. 2022.
4. Kovács K., Kéring J., Gyömbér N., Lénárt Á. Risk Factors In Hungarian Elite Rythmic Gymnastic From Psychological Aspect The Relation Among Body Image, Motivation, Burn-Out And Perceived Coach And Parent-Autonomy Support. 2019. DOI:10.28925/2664-2069.2019.2.11.
5. Al-Dulaimi J., Shhab Z., Alhilfi A., Wahed. The history of rhythmic gymnastics for women. 2021.
6. Holmes K. Experiencing Léotard's Sensational Body: Risk, Morality and Pleasure above the British Stage. *Journal of Victorian Culture*, 2023. 28. № 2. PP. 282-301. DOI:10.1093/jvcult/vcac071.
7. Martindale A., McKinney E., Miller M. Handwashing Sequins: A Comparison of the Inclusion of Design Characteristics Impacting Ease of Care and Durability in Girls' and Boys' Lower-Body Garments. *ITAA*, 2022. DOI:10.31274/itaa.16006.

8. Kalyani D. The best deal: Improved consumer spending and disposable income will boost industry revenue (*Industry Report 45211 Department Stores in the US*). *Ibis World*, 2019.
9. Feeley B.T., Agel J., LaPrade R.F. When Is It Too Early for Single Sport Specialization? *The American Journal of Sports Medicine*, 2016. 44(1): 234-241. DOI:10.1177/0363546515576899.
10. Gustafsson H., DeFreese J.D., Daniel D.J. Athlete burnout: review and recommendations. *Current Opinion in Psychology*, 2017. 16: 109-113. DOI:10.1016/j.copsyc.2017.05.002.
11. Ryan R.M., Deci E.L. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. *Guilford, New York*, 2017. 17 p.
12. Sakran J. The historical development of artistic gymnastics equipment and law for men up to (2017) and its impact on the level of movement difficulties. PhD thesis. *College of Physical Education and Sports Sciences, University of Baghdad*, 2018.
13. Mercier H., Klahn C. Judging the judges: Evaluating the performance of international gymnastics judges. 2017.
14. Childers D. N. Invisible Confidence: Developing an Innovative Leotard for Urinary and Menstrual Protection. Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports, 2022. № 11464.

REFERENCES

1. Arriaza, E., Rodríguez, C., Carrasco, C., Mardones, C., Niedmann, L., & López, A. (2016). Anthropometric characteristics of elite rhythmic gymnasts. *International Journal of Morphology*, 34, 17-22. <https://doi.org/10.4067/S0717-95022016000100003>
2. Kim, S. (2015). An analysis on the costume design in rhythmic gymnastics competition. *Korean Journal of Human Ecology*, 24, 875-887. <https://doi.org/10.5934/kjhe.2015.24.6.875>
3. Naim, Ilazi, S., Beqiri, B., & Limani, N. (2022). Relation and impact of some anthropometric and motoric characteristics in the success of fulfilment of rhythmic gymnastics elements.
4. Kovács, K., Kéring, J., Gyömbér, N., & Lénárt, Á. (2019). Risk factors in Hungarian elite rhythmic gymnastic from psychological aspect: The relation among body image, motivation, burn-out and perceived coach and parent-autonomy support. <https://doi.org/10.28925/2664-2069.2019.2.11>
5. Al-Dulaimi, J., Shhab, Z., Alhilfi, A., & Wahed. (2021). The history of rhythmic gymnastics for women.
6. Holmes, K. (2023). Experiencing Léotard's sensational body: Risk, morality and pleasure above the British stage. *Journal of Victorian Culture*, 28(2), 282-301. <https://doi.org/10.1093/jvcult/vcac071>
7. Martindale, A., McKinney, E., & Miller, M. (2022). Handwashing sequins: A comparison of the inclusion of design characteristics impacting ease of care and durability in girls' and boys' lower-body garments. *ITAA*. <https://doi.org/10.31274/itaa.16006>
8. Kalyani, D. (2019). The best deal: Improved consumer spending and disposable income will boost industry revenue (*Industry Report 45211 Department Stores in the US*). *Ibis World*.
9. Feeley, B. T., Agel, J., & LaPrade, R. F. (2016). When is it too early for single sport specialization? *The American Journal of Sports Medicine*, 44(1), 234-241. <https://doi.org/10.1177/0363546515576899>
10. Gustafsson, H., DeFreese, J. D., & Daniel, D. J. (2017). Athlete burnout: Review and recommendations. *Current Opinion in Psychology*, 16, 109-113. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.05.002>
11. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford.
12. Sakran, J. (2018). The historical development of artistic gymnastics equipment and law for men up to (2017) and its impact on the level of movement difficulties (PhD thesis). College of Physical Education and Sports Sciences, University of Baghdad.
13. Mercier, H., & Klahn, C. (2017). Judging the judges: Evaluating the performance of international gymnastics judges.
14. Childers, D. N. (2022). Invisible confidence: Developing an innovative leotard for urinary and menstrual protection (Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports, No. 11464).

УДК 745/749:75:72.012(477)»18–19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-22>

Євген ШИШИГІН,
orcid.org/0009-0005-6813-6224
аспірант кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.shyshyhin.asp@kubg.edu.ua

МИСТЕЦЬКА Й АРТ-ДИЗАЙНЕРСЬКА СПАДЩИНА АМВРОСІЯ ЖДАХИ

В історії українського образотворчого мистецтва осібно місце займає творчість художника Амвросія Ждахи, яскрава спадщина якого належить до епохи модерну й ар деко та характеризується оригінальним авторським почерком. Спадщина цього митця допоки не була повноцінно досліджена, але вона має свій особливий колорит у вітчизняній традиції. Адже автор віддзеркалював у власній творчості, водночас, рефлексії спадщини Київщини, звідки походив рід його матері (с. Лелеківка, нині знаходиться у межах Кіровоградщини), Півдня України (Ізмаїла, Очакова, Одеси), де народився, звідки походив рід батька і також пройшли частина дитинства, юність та зрілий період життя; а також Волині, де художник певний час мешкав із родиною доньки у Кременці (нині Тернопільської області). Унікальний симбіоз різномірних традицій означених регіонів в діапазоні від орієнтальних елементів інтер'єрів задунайських козаків, де відбилися традиції турецького соціуму в середовищі й укладі життя, барокова спадщина орнаментики Наддніпрянщини, сецесійні форми мистецтва Волині та Галичини сформували у виняткового за творчим обдаруванням майстра неповторну стилістику та непересічне бачення оточуючого світу. Світогляд художника у живописі 1880-х – 1890-х років, креслярська практика майстра межі XIX–XX століть, звернення до ілюстрування відомих видань епохи модерну, знайомство з сецесійною західноукраїнською культурою упродовж 1908–1911 рр. поступово дали поштовх до авторської розробки меблів й ансамблів середовища, виконання акварельних мініатюр, шрифтів, плакатів, марок, листівок першої третини XX століття. Паралельно митець розробляв орнаменти, оздоблення керамічних виробів і писанок, формотворення в скульптурі, ескізи театральних костюмів і декорацій, виконував етнографічні замальовки України під впливом діяльності Тараса Шевченка й Івана Іжакевича. Його ілюстрації музичних творів і народних пісень були продовженням лінії розвитку етнокультурних народних традицій у вітчизняному мистецтві, викликали арт-дизайнерський інтерес до проектування іконостасів та інтер'єрів у народному стилі. При цьому цінність всіх набутих знань і творчих навичок А. Ждахи посилювалась тим, що він прагнув передати їх молоді під час викладацької діяльності 1920-х рр. в одеських Торгово-промисловій школі та Політехнікумі мистецтв, де одним з перших в Україні викладав курс з Історії українського мистецтва.

Ключові слова: живопис, книжкова ілюстрація, листівка, образотворче мистецтво, дизайн інтер'єрів, проекти, стиль, композиція, Амвросій Ждаха, модерн.

Yevhen SHYSHYHIN,
orcid.org/0009-0005-6813-6224
Postgraduate student at the Fine Arts department
Borys Grynchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) y.shyshyhin.asp@kubg.edu.ua

ART AND ART-DESIGN HERITAGE OF AMVROSIY ZHDAKHA

In the history of Ukrainian visual arts, a special place is occupied by the work of the artist Amvrosiy Zhdakha, whose bright heritage belongs to the era of modernism and art deco and is characterized by an original author's handwriting. The legacy of this artist has not yet been fully explored, but it has its own special flavor in the national tradition. After all, the author reflected in his own work, at the same time, reflections of the heritage of Kyiv region, where his mother's family came from (the village of Lelekivka, now located within the boundaries of Kirovohrad region), Southern Ukraine (Izmail, Ochakov, Odesa), where he was born, where his father's family came from and also passed part of childhood, youth and mature period of life; and also Volyn, where the artist lived for some time with his daughter's family in Kremenets (now Ternopil region). The unique symbiosis of heterogeneous traditions of the specified regions, ranging from the oriental elements of the interiors of the Transdanubian Cossacks, where the traditions of Turkish society were reflected in the interior and way of life, the baroque ornamentation heritage of the Dnipro region, the secession art forms of Volhynia and Galicia formed a unique style in the exceptional creative gift of the master and unique vision of the surrounding world. The worldview of the artist in the painting of the 1880s – 1890s, the drawing practice of the master at the turn of the 19th – 20th centuries, turning to illustrating well-known publications of the modern era, acquaintance with the secessionist Western Ukrainian culture during 1908–1911 gradually gave impetus to the author's development of furniture and ensembles environment, execution of watercolor miniatures, fonts, posters, stamps, postcards of the first

third of the 20th century. At the same time, the artist developed ornaments, designs for decorating ceramic products and Easter eggs, shapes in sculpture, sketches of theatrical costumes and scenery, and made ethnographic sketches of Ukraine under the influence of the work of Taras Shevchenko and Ivan Yzhakevich. His illustrations of musical works and folk songs were a continuation of the line of development of ethno-cultural folk traditions in national art, and aroused the interest of art designers in the design of iconostasis and interiors in a folk style. At the same time, the value of all acquired knowledge and creative skills of A. Zhdakha was enhanced by the fact that he sought to pass them on to young people during his teaching activities in the 1920s at the Odessa Commercial and Industrial School and the Polytechnic School of Arts, where he was one of the first in Ukraine to teach a course of History Ukrainian art.

Key words: painting, book illustration, postcard, fine art, interior design, projects, style, composition, Amvrosiy Zhdakha, modern.

Постановка проблеми. Становлення Одеської художньої школи початку ХХ ст. наразі лишається малодослідженим питанням. Зовсім досі не вивчалися орієнтальні мотиви доробку Амвросія Ждахи доби модерну – ар деко, зокрема його внесок у проектування іконостасів, модерних меблів кшталту бамбетелів і горок й розвиток інтер'єрів в «українському стилі» з елементами тюркері, а також значення спадщини митця в розрізі розробки ескізів костюмів та елементів оздоблення сцени, де в межах естетичних вимог часу митець досяг значних успіхів. Осібним є значення доробку А. Ждахи для українського мистецтвознавства, де він посів особливе місце, як автор-розробник і викладач програми з Історії українського мистецтва, що досі не стало предметом окремого вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняному мистецтвознавстві спадщині Одеси початку ХХ століття присвячено не велику кількість публікацій. З-поміж дослідників цієї школи осібне місце займали Сергій Шевельов (Шевельов, 2000; Шевельов, 2001) та Іван Козирод (Козирод, 2011), праці яких, після невеличкого начерку української дослідниці Зінаїди Виноградової 1970-х рр. «Вища художня школа в Одесі» (Виноградова, 1970: 75–85), по суті, відкривали нову сторінку осмислення вітчизняної творчої спадщини Північнопричорноморського регіону, де відводилося осібне місце А. Ждасі. Перший з них присвятив особливу увагу ілюстраціям до Євангелія означеного митця, другий – розглядав його в розрізі художника-ілюстратора.

Окремими цінними розвідками з означеної царини також були статті Галини Закіпної «Амвросій Ждаха – художник друкарні Є. І. Фесенка» (Закіпна, 2011) та Віри Солодової «Творче оточення А. Ждахи в Одеському художньому інституті у 1920-т і рр.» (Солодова, 2011), вміщені у збірнику №8 Одеського історико-краєзнавчого музею 2011 р. Окремо також слід відзначити працю з каталогізації творів Амвросія Ждахи в збірці Державного музею Т. Г. Шевченка в Києві зі вступною статтею Володимира Яцюка «Укра-

їнський артист-маляр Амвросій Ждаха», видану в Очакові 1996 р. (Український, 1996: 5).

Загалом, багато для популяризації Одеської художньої школи, окрім С. Шевельова та І. Козирода, зробили О. Школьна у своїй кандидатській дисертації, в якій розглянула зрушення цього навчального закладу першої половини ХХ століття (Школьна, 2008. С. 165) та О. Жернова, яка фіксувала здобутки окремих студентів закладу, присвячені спадщині А. Ждахи (Жернова, 11). Велике значення для осмислення широкими верствами населення спадщини А. Ждахи мало також подарункове видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка із 490 ілюстраціями згаданого художника, з переднім словом, упорядкуванням, укладанням ілюстрацій, коментарями, тлумаченням слів А. Недяк, що побачило світ в київському видавництві «ЕММА», 2019 року (Шевченко, 2019: С. 1–580).

Проте, окреслені праці здебільшого мали нарисний характер і комплексно не охоплювали основні напрацювання означеного художника в окремих галузях знань.

Мета статті – проаналізувати напрямки мистецької діяльності Амвросія Ждахи кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Виклад основного матеріалу. Спадщина Амвросія Ждахи (1855, Ізмаїл – 1927, Одеса) нині складається з цінних архівних матеріалів, що знаходяться в фондах Одеського історико-краєзнавчого музею, Національного музею Тараса Шевченка в Києві, Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеки ім. Володимира Заболотного в Києві, Кропивницького музеї музичної культури ім. Кароля Шимановського, Харківського художнього музею, приватних колекціях Очакова тощо.

Відомо, що митець починав свою діяльність як художник-аквареліст і живописець, оскільки від 1870-х рр. став слухачем недільних безкоштовних класів в Одеському товаристві красних мистецтв. З 1881 р. він вступив до Школи малювання і креслення Одеського товариства красних мистецтв. Вже від 1883 упродовж кількох років митець виконував проекти костюмів для театральних постановок трупи корифеїв українського театру Михайла Кропивниць-

кого і Михайла Старицького. Причому ця співпраця тривала до середини 1880-х рр. Від 1890 року Амвросій Ждаха взяв участь у I-й виставці Товариства південноукраїнських художників.

Далі були розробки іконостасів для храмів Севастополя, Новочеркаська, Батумі, плідна праця над ілюстрацією Євангелія, українських народних пісень, вирішена в етнографічному ключі, фундаментальне оформлення «Кобзаря» Тараса Шевченка, проекти інтер'єрів, дерев'яних меблів у сецесійній стилістиці (Рис. 1), розробки орнаментального оздоблення писанок, керамічних мисок, кахлів, художньої різьби, виконання марок, поштівок, проекти скульптурних пам'ятників тощо. Окремо майстра цікавила тема українського та польського весілля, якій він присвятив окремий альбом акварелей, які з часом стали дуже популярними.

Найбільш плідною була робота А. Ждахи над ілюструванням періодики (книжок і журналів епохи модерну). Насамперед, «Одіссеї» славетного Гомера, епічного «Слова про Ігорів похід», «Чорної Ради» Пантелеймона Куліша в славетному видавництві Одеси Є. Фесенка, окремі ілюстрації до творів класиків української літератури Григорія Квітки-Основ'яненка, Євгена Гребінки тощо. Співпрацював митець також із петербурзьким журналом «Художня промисловість та мистецтво», на початку XX століття з київськими видавництвами «Київ», «Дніпро», «Час», одеськими «Матезіс», «Народний стяг».

Особливою роботою майстра стали розробки банкнот і грошових знаків, якими він займався упродовж 1917 – початку 1920-х рр. Крім іншого, митець мав колекцію нумізматики, яку пізніше передав до Одеського історико-філологічного музею. Також частину своєї збірки митець передав Одеському товариству історії та старожитностей, членом якого він був ще від 1900-х рр.

Цінними джерелами вивчення напрацювань художника нині є матеріали архівів майстра, що включають низку його ілюстрацій до багатьох друкованих видань, над якими він здебільшого працював на початку XX сторіччя. Так, це два альбоми ілюстрацій до головної частини Нового Заповіту – «Євангелія» з колекції Одеського істо-

рико-краєзнавчого музею. Цінним є бачення Амвросія Ждахи біблійних текстів, а також церковного побуту, яке частково було близьким розумінню Івана Іжакевича.

Потужні матеріали з напрацювань митця, що складаються з семи альбомів подорожніх замальовок, зберігаються у Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці В. Г. Заболотного. Це рисунки та акварелі, що містять окремі ілюстрації до різних творів Т. Шевченка, зокрема «Кобзаря» останнього. Також тут само зберігаються типові начерки з етнографічних пленерів Одещини – твори на тему сільських будинків, інтер'єрів у народному стилі з відповідним умеблюванням, замальовки костюму окремих регіонів України тощо.

Також частину спадщини А. Ждахи, присвячену ілюструванню народних пісень (рис. 2), у 2010-х рр. було передано колекціонером Ю. Тютюшкіним до Кропивницького музею музичної культури імені Кароля Шимановського. Загалом майстер виконав три серії замальовок до українських народних пісень, котрі відзначаються високою культурою виконання зображень з етнографічним колоритом. Ці, а також твори з приватних колекцій, нині потребують уваги дослідників.

Висновки. Отже, творчий доробок Амвросія Ждахи, що складається з творів живопису, графіки в діапазоні від поштових марок, листівок, системних ілюструвань епохальних видань Євангелія, «Кобзаря» Т. Шевченка, ілюстрацій до Гомера, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, українських народних пісень, вирішених в етнографічному ключі, розробки банкнот українських паперових грошей доби національно-визвольних змагань; проектів іконостасів, інтер'єрів помешкань у народному стилі, у тому числі з елементами орієнтальної стилістики побуту задунайських козаків, сецесійних меблів західно-української генези, замальовок візерунків традиційних писанок, кахлів, художнього різьблення складає особну частину спадщини українського мистецтва й арт-дизайну та потребує комплексного дослідження. Специфіка художньої мови автора при цьому є непересічною з-поміж вітчизняних митців кінця XIX – початку XX сторіч.

Рис. 1. Ждаха А. Проекти меблів та аксесуарів з дерева. Початок ХХ століття

Рис. 2. Ждаха А. Ілюстрація до українських пісень. Початок ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградова З. Т. Вища художня школа в Одесі. *Українське мистецтво*: наук. зб. / під ред. Ю.Я. Турченко. Вип. 4. Київ: Наук. думка, 1970. С. 75–85.
2. Жернова О. Дипломна робота для музею. Ілюстрації в Одеському історико-краєзнавчому музеї. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. №8. [Без суцільної пагінації]
3. Закіпна Г. Амвросій Ждаха – художник друкарні Є. І. Фесенка. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. №8. [Без суцільної пагінації]
4. Козирод І. Амвросій Ждаха – художник-ілюстратор. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. № 8. [Без суцільної пагінації]
5. Солодова В. Творче оточення А. Ждахи в Одеському художньому інституті у 1920-т і рр. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. №8. [Без суцільної пагінації]
6. Український артист-маляр Амвросій Ждаха: Каталог виставки (Державний музей Т. Г. Шевченка в Києві) / вступ. стаття Володимира Яцюка. Очаків, 1996. С. 5.
7. Шевельов С. Євангельські ілюстрації Ждахи. – 192 сходинок. Вкладник до газети «Вечерня Одесса». 2000. 22 червня.
8. Шевельов С. Євангельські ілюстрації Ждахи. – 192 сходинок. Вкладник до газети «Вечерня Одесса». 2001. 26 липня.
9. Шевченко Т. Г. Кобзар / передне слово, упорядкування, укладання ілюстрацій, коментарі, тлумач слів А. В. Недяк. Київ: ЕММА, 2019. 580 с.; іл. худож. А. Ждахи 490 іл.
10. Школьна О. В. Творчість і мистецько-педагогічна діяльність Михайла Жука (перша половина ХХ століття): дис. на здоб. наук. ступ. канд. мист.; Ольга Володимирівна Школьна, Львівська національна академія мистецтв. Львів, 2008. 265 с.: іл.

REFERENCES

1. Vynohradova Z. T. (1970). Vyshcha khudozhnia shkola v Odesi. *Ukrainske mystetstvo*: nauk. zbirnyk / pid red. Yu.Ia. Turchenko. Vyp. 4 [Higher art school in Odesa. Ukrainian Art: Science. collection / ed. Yu. Ya. Turchenko. Vol. 4]. Kyiv: Nauk. dumka, P. 75–85. [in Ukrainian].

2. Zhernova O. (2009). Dyploмна робота для музею. Ілюстрації в Одеському історико-краєзнавчому музеї. [Thesis for the museum. Illustrations in the Odesa Historical and Local History Museum]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]] [in Ukrainian].
3. Zakiрna H. (2009). Amvrosii Zhdakha – khudozhnyk drukarni Ye. I. Fesenka [Amvrosy Zhdakha is an artist of the E. I. Fesenko printing house.]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]] [in Ukrainian].
4. Kozyroд I. (2009). Amvrosii Zhdakha – khudozhnyk-ілюстратор. [Amvrosii Zhdakha is an illustrator]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]] [in Ukrainian].
5. Solodova V. (2009). Tvorche otochennia A. Zhdakhy v Odeskomu khudozhnomu instytuti u 1920-ti rr. [The creative environment of A. Zhdakha at the Odessa Art Institute in the 1920s]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]]. [in Ukrainian].
6. Ukrainyskyi artyst-maliar Amvrosii Zhdakha (1996): Kataloh vystavky (Derzhavnyi muzei T. H. Shevchenka v Kyievi) / vstup. stattia Volodymyra Yatsiuka [Ukrainian artist-painter Amvrosy Zhdakha (1996): Exhibition catalog (T. G. Shevchenko State Museum in Kyiv) / introduction. article by Volodymyr Yatsyuk]. Ochakiv, P. 5. [in Ukrainian].
7. Shevelov S. (2000). Yevanhelski ілюстрації Zhdakhy. – 192 skhodynky. [Evangelical illustrations of Zhdakha. – 192 steps]. Vkladnyk do hazety «Vecherniaia Odessa». 22 chervnia. [Contributor to the newspaper «Vechernyaya Odessa». June 22] [in Ukrainian].
8. Shevelov S. (2001). Yevanhelski ілюстрації Zhdakhy. – 192 skhodynky. [Evangelical illustrations of Zhdakha. – 192 steps]. Vkladnyk do hazety «Vecherniaia Odessa». 26 lypnia. [Contributor to the newspaper «Vechernyaya Odessa». July 26] [in Ukrainian].
9. Shevchenko T. H. (2019). Kobzar / perednie slovo, uporiadkuvannia, ukhadannia ілюстрації, komentari, tлумач sliv A. V. Nediak. [Kobzar / foreword, arrangement, arrangement of illustrations, comments, interpreter of words A. V. Nedyak]. Kyiv: EMMA, 580 p.; fig. artist A. Zhdakha 490 im. [in Ukrainian].
10. Shkolna O. V. (2008). Tvorchist i mystetsko-pedahohichna diialnist Mykhaila Zhuka (persha polovyna XX stolittia): dys. na zdob. nauk. stup. kand. myst.; Olha Volodymyrivna Shkolna, Lvivska natsionalna akademiia mystetstv [Creativity and artistic and pedagogical activities of Mykhailo Zhuk (first half of the 20th century): diss. on of science stupa Ph.D. art.; Olga Volodymyrivna Shkolna], Lviv National Academy of Arts. Lviv, 265 p.: il. [in Ukrainian].

Андрій ШТОГРИН,

orcid.org/0000-0002-0668-6037

викладач кафедри дизайну

Київського національного університету будівництва і архітектури

(Київ, Україна) *ashtogryn@i.ua*

Юлія ТРЕТЯК,

orcid.org/0000-0002-7537-5929

доктор архітектури, професор,

завідувач кафедри дизайну

Київського національного університету будівництва і архітектури

(Київ, Україна) *tretiak.iuv@knuba.edu.ua*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНУ ТА ОЗДОБЛЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ ХРАМІВ ПОДІЛЛЯ

В статті розглядаються питання впливу історико-культурних чинників на особливості дизайну і оздоблення сучасного сакрального храмового простору. Потреби нового оздоблення та модернізації публічних просторів церковних інтер'єрів визначаються виходячи із зростання інтелектуальних та духовних проблем українського суспільства, психологічних аспектів життя, численних естетичних запитів щодо відповідного облаштування духовних потреб, модернізації естетики інтер'єрного простору церковної архітектури. На основі аналізу праць теоретиків минулого та провідних дизайнерів сучасності досліджено особливості зодчества храмів минулих епох, визначається роль авторських зразків сучасних архітектурно-дизайнерських рішень, які можна втілити в традиційні та новітні типи інтер'єрного середовища церков.

Існуючий традиційний сакральний інтер'єр має відповідати естетичним запитам, культурним потребам, стилістично відрізнитися від архаїчних уявлень про оздоблення храмового простору, бути відповідно обладнаним, завершеним з точки зору мистецьких тенденцій. Досконалий дизайн храмового простору повинен викликати духовне піднесення і захоплення, гармонію й врівноваженість, бути композиційно завершеним, сприяти відповідному духовному та емоційному настрою.

У статті розглядаються історичні, стилістичні, мистецтвознавчі, методичні аспекти проектування інтер'єрів в існуючій традиційній східнохристиянській архітектурі Поділля. Відзначається важливість досягнення гармонії між необхідною постулатно-догматичними і модерно-художніми складовими архітектурного середовища сакральних споруд. Концепція облаштування інтер'єру храмової будівлі являє собою результат композиційного авторського рішення.

В роботі визначено чинники й особливості функціонального використання існуючого храмового інтер'єру. Масштабність приміщення має враховувати функціональні та планувальні особливості наявного простору. Незважаючи на власні розміри, об'єми та габарити, рішення приміщення має враховувати сукупність зазначених композиційно-естетичних і ергономічних особливостей.

Виявлено, що концептуальна модерна спрямованість художнього архітектурного стилю, композиційна форма інтер'єру сакральної споруди мають нести ознаки християнської локально-історичної традиції, зберігати риси, притаманні регіону, місцевості, декоративної творчості, які є популяризованими, проте адаптовано та переосмислено у новітній формі.

Пропонуються висновки щодо можливості адаптації та застосування в авторському оформленні інтер'єру храму варіантів традиційних композиційних рішень в їх модернізованому вигляді.

Ключові слова: дизайн інтер'єру, сакральна архітектура, храмовий простір, авторська концепція, композиція, формоутворення.

Andrii SHTOGRYN,
 orcid.org/0000-0002-0668-6037
 Lecturer at the Design Department,
 Kyiv National University of Construction and Architecture
 (Kyiv, Ukraine) ashtogryn@i.ua

Yuliia TRETIAK,
 orcid.org/0000-0002-7537-5929
 Doctor of Sciences of Architecture,
 Head of the Department of Design
 Kyiv National University of Construction and Architecture
 (Kyiv, Ukraine) tretiak.iuv@knuba.edu.ua

HISTORICAL AND CULTURAL FOUNDATIONS AND FACTORS IN THE FORMATION OF THE DESIGN AND DECORATION OF THE INTERIORS OF PODILLIA TEMPLES

The article examines the influence of historical and cultural factors on the features of the design and decoration of the modern sacred temple space. The needs for new decoration and modernization of public spaces of church interiors are determined based on the growth of intellectual and spiritual problems of Ukrainian society, psychological aspects of life, numerous aesthetic requests regarding the appropriate arrangement of spiritual needs, modernization of the aesthetics of the interior space of church architecture. Based on the analysis of the works of theorists of the past and leading designers of the present, the peculiarities of the architecture of temples of past eras are investigated. The role of the author's samples of modern architectural and design solutions, which can be embodied in traditional and contemporary types of the interior environment of churches, is determined.

The existing traditional sacred interior must meet aesthetic demands and cultural needs, stylistically differ from archaic ideas about the decoration of the temple space, and be accordingly equipped, and completed from the point of view of artistic trends. The perfect design of the temple space should evoke spiritual uplift and admiration, harmony, and balance, be compositionally complete, and contribute to the appropriate spiritual and emotional mood.

The article examines the historical, stylistic, art history, and methodical aspects of designing interiors in the existing traditional Eastern Christian architecture of Podillia. The importance of achieving harmony between the necessary postulate-dogmatic and modern-artistic components of the architectural environment of sacred buildings is noted. The concept of arranging the interior of the temple building is the result of a compositional author's decision.

The work defines the factors and features of the functional use of the existing temple interior. The scale of the room should take into account the functional and planning features of the available space. Despite its dimensions, volumes, and dimensions, the decision of the premises should take into account the totality of the specified compositional-aesthetic and ergonomic features.

It was revealed that the conceptual modern orientation of the artistic architectural style, the compositional form of the interior of the sacred building should bear the signs of the Christian local-historical tradition, preserve the features characteristic of the region, locality, decorative creativity, which are popularized but adapted and reinterpreted in the latest form.

Conclusions are offered regarding the possibility of adaptation and application in the author's design of the interior of the temple of variants of traditional compositional solutions in their modernized form.

Key words: interior design, sacred architecture, temple space, author's concept, composition, form formation.

Постановка проблеми. Сучасні дизайн-розробки інтер'єрів храмових будівель передбачають декілька підходів до вирішення загальної концепції вигляду сакрального інтер'єру: традиційно архаїчний та модерний, який передбачає концептуальний авторський підхід у вирішенні технічно-утилітарних та композиційно-естетичних завдань.

Принципи вирішення дизайну інтер'єрів, означення авторського задуму у проекті східно-візантійського храму, повинні відповідати релігійним потребам та канонам помісної общини. Аналіз практики проектування та модернізації храмових інтер'єрів доводить доцільність аргументованого відстоювання авторського бачення сучасного

новаторського підходу, який продовжує спиратися на історичне підґрунтя й чинники.

Аналіз досліджень. Спираючись на численні приклади стародавніх і модерних архітектурних рішень та оцінки авторитетних фахівців – істориків, мистецтвознавців, архітекторів та дизайнерів, можна виділити фундаментальні й прикладні праці наступних авторів: У. Еко, видатного італійського філософа, культуролога та семіотика, що вивчав серед усього середньовічну естетику (*Sviluppo dell'estetica medievale, in Momenti e problemi di storia dell'estetica, Milan: Marzorati, 1959; 2nd rev. ed. as Arte e bellezza nell'estetica medievale, Milan: Bompiani, 1987*); Дональда Нормана, відомого

американського дизайнера, практика і теоретика, який займався серед усього питаннями емоційного дизайну (Norman, 2018); Аліції Желязко, помічника редактора відділу мистецтв і гуманітарних наук редакції Британської Енциклопедії, що охоплює теми монументального мистецтва і архітектури (Zelazko, 2022). Вивчалися роботи видатного історика та етнографа Поділля Юхима Сіцинського (Сіцинський, 1927); Курта Моріца Артура Голдаммера, професора порівняльної історії релігій та релігійного мистецтва Марбурзького університету Філіпса в Німеччині (Goldammer, 2020). В статті досліджувалися також рекомендації з проектування будівель та інтер'єрів храмів різних конфесій (праці під редакцією Г.М. Юрчишина та В.В. Куцевича) (Юрчишин, 2017). Також можна відмітити роботи Булах Ірини, професора кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА, яка досліджувала теми методології та взаємодії індивіда та середовища (Булах, 2017), та інші.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити фактори впливу історичної та культурної спадщини на дизайн сучасних храмових інтер'єрів; визначити роль композиційних засобів при збереженні традицій та розвитку методів проектування сакрального інтер'єру. На основі публікацій в сфері сучасного дизайну середовища, дослідити спорідненість символізму та естетики стародавніх інтер'єрних композицій, знайти шляхи їх адаптації та впровадження в сучасний дизайн сакральних інтер'єрів. Дослідити вплив та відродження традиційних засобів та мистецьких підходів в сучасному храмовому інтер'єрі для збереження культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Особливості світового художнього дизайнерського стилю II пол. XX – поч. XXI століття характеризуються, серед іншого, ознаками мінімалізму, який позначається обмеженим використанням кольорів, форм та декору, чистотою ліній.

Аналіз праць провідних авторів Джорджа Севіджа та Арнольда А. Фрідмана дозволяє констатувати бажання створити приємне середовище так само давнє, як сама цивілізація (Арнольд, Фрідман, Севідж, 2024). В роботах означено лише частину багатогранного спектру художніх дизайнерських стилів середини XX століття, кожен з яких відзначався своєрідністю і своїм внеском у розвиток сучасного дизайну. Спустошення, котре панувало з кінця 10-х до поч. 90-х років XX ст. у церковному будівництві України, суттєво уповільнило процес розвитку церковної архітектури і оздоблення інтер'єрів, зокрема, на полікультурному Поділлі.

Як сьогодні може виглядати проектна практика, що відображала б характер сучасного сакрального інтер'єру Подільської храмової релігійної традиції? Незважаючи на те, що дизайн епохи середини XX ст. відрізняється різноманітністю стилів, вони часто мали наступні загальні риси, а саме: чисті лінії, органічні форми та функціональність. Так, у Сполучених Штатах Америки дизайнери взяли на озброєння вдосконалені технології та матеріали. Дон Норман, автор статті «Дизайн, орієнтований на людей (а не на техніку)», вважає, що ми живемо в період серйозних змін у технологіях, які впливають майже на всі сфери людського життя, що дозволяє машинам виконувати ті частини завдання, у яких люди не так вправні (Norman, 2018).

Сучасний дизайн сакральних об'єктів може включати модерні тенденції в мистецтві та дизайні, враховуючи традиційні і культурні особливості. Використання простих форм, чистих ліній і мінімалістичного підходу може створити сучасний вигляд простору сакральної будівлі. Використання новітніх технологій надаватиме сакральним об'єктам модерного вигляду та відповідати вимогам функціонування. Розмаїття культур, що у різні часи населяли Поділля, додає різноманіття храмовому дизайну, відображаючи різнобарв'я традицій та духовних практик. Використання сучасних геометричних форм та символів, в конкретних релігійних та духовних практиках, може збагатити дизайн сакрального об'єкта. Сучасний дизайн сакральних об'єктів виступає інноваційним та творчим компонентом, зберігаючи при цьому тяглість традицій та духовних цінностей (Лоза, 2019).

З середини 20-го століття термін «декорування інтер'єру» перетворюється деякою мірою у технологічну категорію. Дослідження проектної практики дає можливість стверджувати, що зазвичай архітектор відповідає за загальне проектування, проте дизайнер інтер'єру відповідає за слідування загальній концепції, займається стилістичними, естетичними та психологічними питаннями, функціонуванням інженерних комунікацій, а також створює художньо-композиційний образ внутрішнього простору.

Найбільш давня традиція архітектурно-мистецької практики визначається будівництвом сакральних споруд, зокрема церков, споруджених у різних архітектурних традиціях, й визначена практичною потребою створити відповідне стилістичне та композиційне рішення простору для відправлення релігійних потреб прихожан даного регіону і конфесії. Інтер'єр храму як сукупність елементів, що організовують простір для озна-

чення відповідних духовних потреб, набуває цілком характерних релігійно-стилістичних ознак. Визначений архітектурою будівлі стиль несе приаманні йому декоративні, поліхромні та пластичні ознаки, характерні відповідному історично-мистецькому періоду.

Естетично-духовні потреби подільських православних вірян не суттєво відрізнялися від інших східних християн. За обмежених можливостей економічної свободи, православні віряни займали здебільшого периферійні позиції у тодішньому соціумі, починаючи від XVIII ст. Їх архітектурно-мистецькі уявлення ґрунтувались на власних традиційних віруваннях та обрядових уподобаннях, що ідеологічно та стилістично відрізнялись від естетичних уподобань ближньої, спорідненої християнської католицької традиції, презентованої Білим польським Орлом. Короткий період правлячої Порти (Османської імперії XVII ст.) на Поділлі, принесла культурні деталі мусульманського півдня, залишивши на згадку мінарет біля Кам'янець-подільського кафедрального костелу (Шутко, 2015).

На кожному історичному етапі правляча влада нав'язувала власні культурні вподобання. Не виключенням була і «всеросійська», а пізніше, «царська» імперія з її циркулярним підходом до влаштування культурно-релігійного життя.

Головною особливістю простору, як в сучасних, так і в перших катакомбних християнських храмах, було відмежування певної частини приміщення, за яким відбувалося Євхаристичне дійство (εὐχαριστία, «подяка»; лат. eucharistia), коли від решти простору церкви вірян відділяла так звана «завіса». Сьогодні у католицькій традиції, виходячи в основному з практичних міркувань, влаштовується, через умовне зонування, відокремлення вівтарної частини за допомогою символічних загородок. Так, центральний елемент східно-церковного інтер'єру – вівтар, розташований у передній частині храму і прикрашений іконами, є не тільки стилістичною, але загалом вагомою частиною східної християнської традиції. В католицькій практиці оздоблення інтер'єрів вівтар залишається лише означеним функціональним зонуванням, має також прадавнє, старосврейське символічне значення. Згадувана у Євангелії Завіса, що розірвалася у момент земної смерті Христа, містилася в єрусалимському прадавньому єврейському Храмі та відділяла Святинище від решти храму, і лише один раз на рік первосвященик міг увійти туди і молитися від імені всього єврейського народу. За інших обставин, священик разом з паствою молився перед завісою. У сучас-

ному розумінні вівтар стає центральним композиційним елементом в просторі інтер'єру храму різних конфесій.

Сучасний погляд на храмовий інтер'єр складається із законів сприйняття загальної композиції, до яких належить простір з відповідними пропорційними співвідношеннями архітектурних форм. Велику роль відіграє візуальне узгодження всіх елементів інтер'єру, співвідношення кольорових плям, фактур, текстур та систем штучного (колись – свічкового) й природного освітлення, вітражних віконних отворів як повноцінних елементів архітектури, абстрактних або реалістичних композицій, що надають довершеності середовищу храму. Стилiстична гармонія авторського задуму підкреслена довершеністю влаштування цілісної композиції храмової підлоги, де часто застосовується геометричний орнамент й мозаїчні візерунки. В оздобленні підлоги зустрічаються також символічно-геральдичні композиції на теми фундаторства, ктиторства, сакрального-історичних подій або тезоіменництва (рис. 1).

Рис. 1. Мозаїка підлоги Десятинної церкви, Київ, 996–1240 рр. фото Rasal Hague

Окрім закономірного узагальнення, що спостерігається у спорідненості окремих християнських гілок, автор Г.М. Юрчишин зазначає, що специфіка і конфесійні особливості в обладнанні церковного інтер'єру знаходять прояв у власній традиції трактування всього комплексу церковного облаштування, а не лише в площині локальних мистецьких рішень. Все це зумовлює багатство образного змісту і неповторність художньо-композиційних прийомів вирішення сакрального простору (Юрчишин, 2015).

Серед дослідницьких праць щодо християнської етичної традиції формування внутрішнього архітектурного простору виступає яскрава концепція М. Еліаде, яка висвітлює роль простору для релігійної людини, який є неоднорідним, оскільки в її уявленні існують частини простору, якісно від-

мінні від решти (простору). *Ієрофанія* як маніфестація священного в нескінченному й однорідному просторі визначає абсолютну вихідну центральну точку. У світському сприйнятті дійсності, простір, навпаки, є нейтральним, його можна геометрично окреслити й розділити, але сам він не задає своєю будовою жодного орієнтиру. Це означає, що сакральності набуває внутрішній об'єм за фактом осмисленої присутності людини як центру, на який візуально спрямовано храмовий простір. Сакральний інтер'єр нагадує про функцію, призначення та матеріальне співіснування духовного з середовищем. Планування внутрішнього об'єму храму полягає у взаємо-розподіленні функцій, серед яких визначаються різнобічні особливості його призначення: сценарій храмових подій, інші практичні і естетичні літургійні аспекти. Розміщення спорядження та наповнення сакрального простору храму східного типу стилістично укладено та витримується згідно архітектурного стилю, для оптимального функціонування організації та планування приміщення, ефективного використання та розміщення предметів внутрішнього простору (Юрчишин, 2015).

Використання кольору, текстури, форм та інших дизайнерських елементів, виступають як чинники, що впливають на створення відчуття гармонії та балансу інтер'єрної композиції, для врахування усіх психологічних аспектів внутрішнього простору. Згадувана взаємодія між кольорами, формами та освітленням виступає як важлива складова формування сприятливого середовища для психічного і психологічного комфорту вірян, а також демонструє індивідуальність стилю, що відображає особистість та смак автора дизайну.

Вибір стилістики та створення внутрішнього вигляду інтер'єру, який відповідає естетичним уподобанням вірян – головне завдання адаптації середовища існуючих історичних архітектурних пам'яток. Означені функції можуть варіюватися в залежності від завдання, призначення та потреб конкретного сакрального об'єкту, як, наприклад, пам'ятки давньої «варварської» готичної архітектури в Іль-де-Франс, яка базується на складній структурній системі, створеній на основі технічних інновацій і випробуваних впродовж романського періоду, починаючи з 1130-х років (Галлота, 2024). Приклади готичних храмів демонструють вирішення проблеми наявними для того часу засобами архітектури та інженерії через підкреслення вертикальних тектонічних об'ємів у внутрішньому просторі будівлі. Перше враження від інтер'єру готичного собору може полягати в тому, що він дещо темний або похмурий, але коли відвідувач відчуває

його величні пропорції, помічає його прекрасні вітражі та ефект світла, то починає розуміти чудове втілення системи конструктивних та естетичних рішень, яка дозволяла будівельникам соборів досягати своїх високих цілей (Куцевич, 2002).

Стиль проявляється також у влаштуванні характерної декоративної кам'яної кладки *Opus Francigenum*, яка характеризується геометричними взаємопов'язаними формами, вироблених з профільної випаленої та викладеної цегли, у вигляді багатокутників, кіл та ромбів (рис. 2).

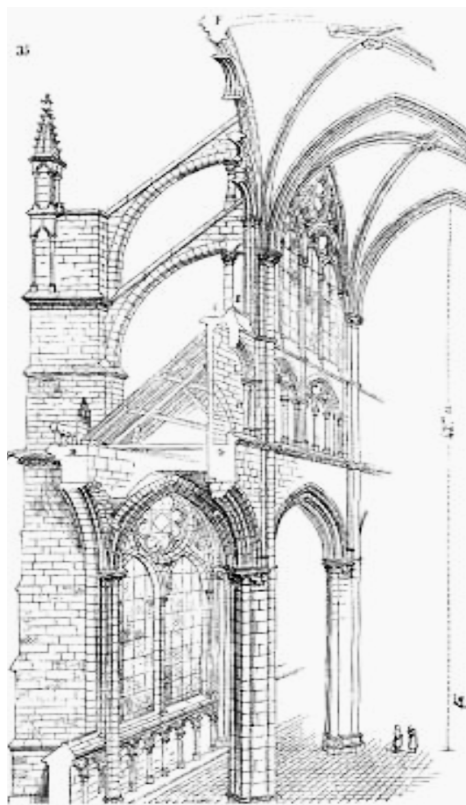

Рис. 2. Поперечний розріз нави Ам'єнського собору (за E. Viollet Le Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle, sv Architecture religieuse*, Paris, 1854–1869, t. I, p. 203)

Узагальнені та індивідуальні риси храмового інтер'єру можуть різнитися в залежності від особистості автора, культурного впливу та технічних факторів. Історичний період визначає конструктивні деталі, колір стін, фактуру архітектурних деталей і декору, форму освітлення, кольорову гармонію, а загалом, композицію та обладнання внутрішнього простору храму. Використання природних матеріалів додає інтер'єру неповторного національного й стилістичного звучання, а розміщення елементів інтер'єру відповідно до пропорцій виважено творить гармонійний і відповідний простір. Естетика певного історичного періоду розподіляє композиційні ролі відповідно функ-

ціональності елементів, внаслідок чого інтер'єр наповнюється монументальністю, фізичним та візуальним комфортом.

Вибір стилістики надає можливості створити несподівані естетичні поєднання елементів. Так, сучасна естетика будівництва східнохристиянських храмів значною мірою залежить від конкретної традиції регіону України. Часто архітектура українських церков відображає поєднання історичних впливів візантійської релігійної символіки. Дизайн часто включає елементи традиційної візантійської архітектури з шоломоподібними банями, арками та складними орнаментами. Інтер'єр прикрашений поліхроміями, іконами, фресками й мозаїками, які зображують визначних святих, релігійні події тощо. Іншим важливим аспектом виступає створення дерев'яних іконостасів об'ємної, часто золоченої та посрібленої різьби з використання природного каменю, наприклад, мармуру (рис. 3). Сучасне будівництво східнохристиянських церков передбачає більш прості архітектурні форми та матеріали, а також конструктивне збільшення внутрішнього об'єму сучасного храму.

Кращі зразки архітектури сакральних будівель середини ХХ ст. стають прикладом органічного поєднання зовнішньої та внутрішньої архітектурної форми, вирішення завдань внутрішнього простору.

Рис. 3. Греко-католицька церква Успіння Пресвятої Богородиці, Варшава, 1721 р.)

За словами Дональда Нормана, спостерігач середовища, незалежно від того, чи погоджується він з концепцією архітектора, чітко відчуває міцний взаємозв'язок між екстер'єром та інтер'єром – а отже, естетичну гармонію і насолоду. Традиційний спосіб демонстрації у внутрішньому просторі церкви дерев'яних несучих конструкцій складає композиційну основу для формоутворення всього інтер'єру, який стає монументальним, довершеним та вишуканим. Архітектура сакральної будівлі передбачає форму просторового вирішення об'єму в інтер'єрі, забезпечує взаємопроникнення еле-

ментів будівлі та оздоблення, виразне виявлення тектоніки, конструкції та матеріалу. Конструктивна основа при цьому залишається видимою й зрозумілою для глядача, включає використання місцевих натуральних матеріалів, що відображають природні властивості різних елементів, таких, як балки, колони, пілястри, балкони, сходи у внутрішньому просторі (рис. 4).

Вагомими історико-культурними чинниками сприйняття образу храму виступають елементи інтер'єру, які можуть мати глибокий релігійний зміст та символічність. В готичному та неоготичному інтер'єрах може створюватися враження висоти та легкості, пов'язаних з відповідними культурно-історичними асоціаціями. Архітектура ампіру, до якого можна умовно віднести типову стилістику історичної забудови Поділля, демонструє домінування схожих рис в церковній архітектурі на всій території регіону. Умовний подільський ампір доволі часто використовує симетрію в оздобленні інтер'єру церков, за допомогою розміщення колон та віконних порталів, що викликає відчуття урочистості та гармонії, включаючи велику кількість природного світла, що продовжує враження легкості та просторовості (рис. 5).

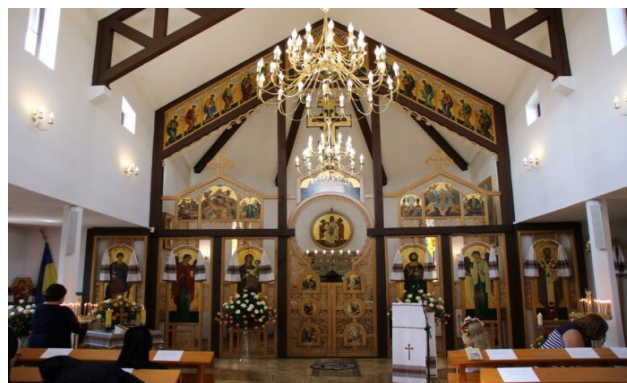

Рис. 4. Інтер'єр церкви святого Йосафата Кунцевича, Круклянки, Польща, 1962 р.

Архітектурна стилістика храмового простору презентує східнохристиянські ідеї та релігійні філософські постулати, що включає процес розуміння та інтерпретації релігійних уявлень, який не має чіткого визначення і конкретних форм. До цієї групи засобів сприйняття можна віднести абстрактні об'єкти, ідеї, взаємозв'язки, які не мають прямого відображення в реальному світі, проте залишаються важливим аспектом творчості, мистецтва, філософії та творчої інтерпретації. Як в давні епохи, так і в сучасному дизайні, автори проєктних рішень використовують ці засоби для вирішення складних духовних задач при створенні художнього образу в інтер'єрі храму.

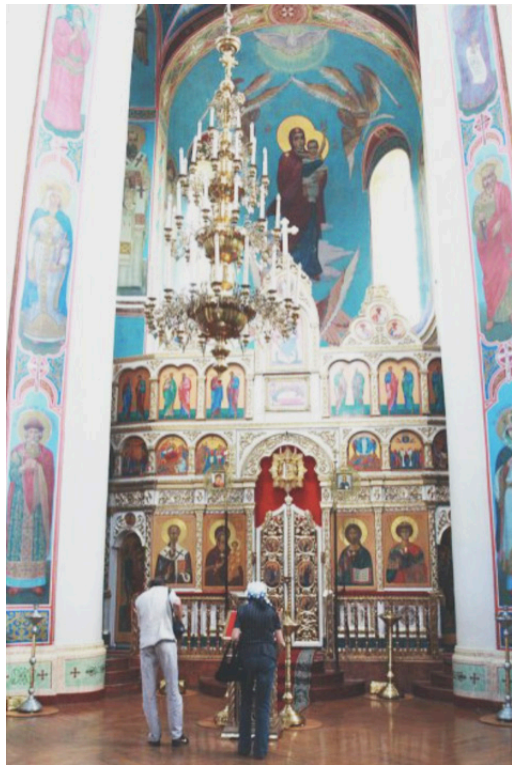

Рис. 5. Інтер'єр Свято-Георгіївської церкви, Кам'янець-Подільський, 1735 р.

Висновки. В статті досліджується проблематика впливу історико-культурних чинників на формування інтер'єрного середовища храмових будівель південно-західної частини України (Поділля) та близьких регіонів. Визначено, що історико-культурні чинники впливають як на функціонально-планувальні та об'ємно-просторові рішення церковних будівель, так і на створення композиції та художнього образу в їх інтер'єрі. В роботі коротко окреслено історичні підвалини формування стилістичних особливостей архітектури та оздоблення інтер'єрів храмів Поділля, а також виявлено ряд традиційних засобів, які можуть використовуватися в дизайні інтер'єрів новозбудованих храмів та в процесі реконструкції (реставрації) старих церков. До ряду таких традиційних засобів можна включити масштабність та пропорціонування, симетрію, ритмізацію простору, а також використання кольорової гармонії та системи природного й штучного освітлення. Важливу роль в створенні художнього образу інтер'єру української традиційної та сучасної церкви відіграє певне використання місцевих природних матеріалів для оздоблення простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шаповал Н.Г. Основи архітектурного формоутворення : Навч. посіб. : К.: Основа, 2008, 448 с.: іл., с. 346.
2. Сіцінський Ю. Нариси з історії Поділля : з 48 мал. та іст.-археол. картою. Ч. 1. Нарис. 1. Загальний огляд історії Поділля : Нарис 2. Передісторія Поділля, Євтим Сіцінській : Вінниця. філ. Всенар. б-ки України при Укр. Акад. Наук. Кабінет виучування Поділля. У Вінниці : б. в., 1927. 71 с.
3. Сіцінський Ю. Муровані церкви на Поділлі, Львів Кам'янець-Подільський : б. в., 1925. 31 с. (Українська архітектура)
4. Культурні будинки і споруди різних конфесій (посібник з проектування) : Українська академія архітектури. ВАТ КиївЗДНІЕП, під заг. ред. Куцевича В.В. К., КиївЗДНІЕП, 2002. 115 с.
5. Проектування християнського храму: навч. посіб. за ред. Г.М. Юрчишина : Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2015. 174 с.
6. Лоза П. Церква в білому Борі стала наймолодшою пам'яткою Польщі. URL : <https://nasze-slowo.pl/news/czerkva-v-bilomu-bori-stala-najmolodshoju-pamyatnikoju-arhitektri-u-polshhi/> (дата звернення 11.05.2024)
7. Феданяк І. Кажан у храмі. Юрій Новосільський. URL : <https://culture.ucu.edu.ua/news/kazhan-u-hrami-yurij-novosilskij/> (дата звернення 10.05.2024)
8. Шутко О. Османські пам'ятки Кам'янця-Подільського : вісті з минулого [Архівовано 24 липня 2020 у Wayback Machine.] Дзеркало Тижня. Вип. № 32, 4 вересня 2015 року. URL : <https://zn.ua/ukr/HISTORY/osmanski-pam-yatki-kam-yancya-podilskogo-visti-z-minulogo-.html> (дата звернення 13.05.202)
9. Степанова І. В. Сучасні православні храмові комплекси в руслі екології, охорони довкілля та містобудівний аспект. Містобудування та територіальне планування. 2013. Вип. 47. с. 598-604. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ab25613a-22e1-4336-806b-e45f9508208f/content> (дата звернення 03.05.2024)
10. Булах І. В. Основні положення методики символізації архітектурно-художнього образу середовища міста. Молодий вчений. 2016. № 5. с. 601-605. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/5/149.pdf> (дата звернення 07.05.2024)
11. Zelazko Alicja. What Is Mid-Century Modern Design? URL: <https://www.britannica.com/story/what-is-mid-century-modern-design> (дата звернення 12.05.2024)
12. Norman, D. (2018). People-centred (not tech-driven) design. In T. Pappas (Ed.), *Encyclopaedia Britannica, Anniversary Edition* (p. 640-641). Chicago: Encyclopaedia Britannica. URL: <https://jnd.org/people-centered-not-tech-driven-design> (дата звернення 10.05.2024)
13. Goldammer, Kurt Moritz Artur. Icons and systems of iconography. URL: <https://www.britannica.com/topic/religious-symbolism/Icons-and-systems-of-iconography> (дата звернення 03.05.2024)
14. Галлота Е. Готика або *Opus Francigenum* : архітектура з Франції без кордонів : Цифрова енциклопедія європейської історії. URL: <https://ehne-fr.translate.google/en/encyclopedia/themes/arts-in-europe/architectural-styles/gothic-or>

opus-francigenum-architecture-france-without-borders?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення 13.05.2024)

15. Арнольд А. Фрідман, Джордж Севідж. Дизайн інтер'єру. *Encyclopaedia Britannica, Anniversary Edition* (p. 640-641). Chicago: Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/interior-design> (дата звернення 14.05.2024)

REFERENCES

1. Shapoval N.G. (2008) *Osnovy arkhitekturnoho formoutvorennia* [Basics of architectural form formation] Navch. posib. K.: Osnova, 448 s.: il., c. 346. [in Ukrainian]
2. Sitsynskiy Yu. (1927) *Narysy z istorii Podillia* [Essays on the history of Podillia] z 48 mal. ta ist. -arkheol. kartoiu. Ch. 1. Narys. 1. Zahalnyi ohliad istorii Podillia ; Narys 2. Peredistoriia Podillia / Yevtyim Sitsynskii; Vinnyts. fil. Vsenar. b-ky Ukrainy pry Ukr. Akad. Nauk. Kabinet vyuchuvannia Podillia. – U Vinnytsi: b. v., . – 71 s. [in Ukrainian]
3. Sitsynskiy Yu. (1925) *Murovani tserkvy na Podilli* [Brick churches in Podillya] Lviv; Kamianets-Podilskyyi: b. v., 31 s. (Ukrainska arkhitektura) [in Ukrainian]
4. Kutsevych V.V. (2002) *Kultovi budynky i sporudy riznykh konfesii (posibnyk z proektuvannia)* [Cult houses and buildings of various denominations (design guide)] *Ukrainska akademiia arkhitektury, VAT KyivZDNIIEP, pid zah. red. K.: KyivZDNIIEP. 115 s.* [in Ukrainian]
5. Yurchyshyn H.M. za red. (2015) *Proektuvannia khrystyianskoho khramu* [Designing a Christian church]: navch. posib. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH. 174 c. [in Ukrainian]
6. Loza P. (2019) *Tserkva v bilomu Bori stala naimolodshoiu pamiatkoiu Polshchi.* [The church in White Bor became the youngest landmark in Poland.] URL: <https://nasze-slowo.pl/news/czerkva-v-bilomu-bori-stala-najmolodshoyu-pamyatnikoyu-arhitektury-u-polshchi> (data zvernennia 11.05.2024) [in Ukrainian]
7. Shutko O. (2015) *Osmanski pamiatky Kamiansia-Podilskoho: visti z mynuloho* [Shutko O. Ottoman sights of Kamianets-Podilskyyi: news from the past] [Arkhivovano 24 lypnia 2020 u Wayback Machine.] *Dzerkalo Tyzhnia. Vyp. № 32, 4 veresnia 2015 roku.* URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/osmanski-pam-yatki-kam-yancya-podilskogo-visti-z-minulogo-.html> (data zvernennia 13.05.2024) [in Ukrainian]
8. Fedaniak I. (2023) *Kazhan u khrami: Yurii Novosilskiyi* [Bat in the temple: Yuriy Novosilskiyi] URL: <https://culture.ucu.edu.ua/news/kazhan-u-hrami-yurij-novosilskiy/> (data zvernennia 10.05.2024) [in Ukrainian]
9. Stepanova I. V. (2013) *Suchasni pravoslavni khramovi komplekxy v rusli ekolohii, okhorony dovkillia ta mistobudivnyi aspekt* [Modern Orthodox temple complexes in the direction of ecology, environmental protection and urban planning aspect] I. V. Stepanova. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. Vyp. 47. s. 598-604.* URL: <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ab25613a-22e1-4336-806b-e45f9508208f/content> (data zvernennia 03.05.2024) [in Ukrainian]
10. Bulakh I. V. (2016) *Osnovni polozhennia metodyky symvolizatsii arkhitekturno-khudozhnoho obrazu seredovyshcha mista* [The main provisions of the method of symbolizing the architectural and artistic image of the city environment] I. V. Bulakh. *Molodyi vchenyi. № 5. – s. 601-605.* URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/5/149.pdf> (data zvernennia 07.05.2024) [in Ukrainian]
11. Zelazko, Alicja. (2022) *What Is Mid-Century Modern Design?* URL: <https://www.britannica.com/story/what-is-mid-century-modern-design> (data zvernennia 12.05.2024)
12. Norman, D. (2018). *People-centered (not tech-driven) design.* In T. Pappas (Ed.), *Encyclopaedia Britannica, Anniversary Edition* (pp. 640 – 641). Chicago: Encyclopaedia Britannica. URL: <https://jnd.org/people-centered-not-tech-driven-design> (data zvernennia 10.05.2024)
13. Goldammer (2020) *Kurt Moritz Artur. Icons and systems of iconography.* URL: <https://www.britannica.com/topic/religious-symbolism/Icons-and-systems-of-iconography> (data zvernennia 03.05.2024)
14. Hallota E. (2024) *The Gothic or Opus Francigenum: An Architecture from France Without Borders* [Hotyka abo Opus Francigenum: arkhitektura z Frantsii bez kordoniv] *Tsyfrova entsyklopediia yevropeiskoi istorii.* URL: https://ehne-fr.translate.google/en/encyclopedia/themes/arts-in-europe/architectural-styles/gothic-or-opus-francigenum-architecture-france-without-borders?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (data zvernennia 13.05.2024)
15. Arnold A. Friedman, George Savage. (2024) *Interior Design* [Archived] *Encyclopaedia Britannica, Anniversary Edition* (pp. 640–641). Chicago: Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/interior-design> (access date 05/14/2024)

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161. 2.09-1/-3 Черкасенко
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-24>

Марія МОШНОРИЗ,
orcid.org/0000-0001-6850-9610
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету
(Вінниця, Україна) *moshnoriz.m.m@vntu.edu.ua*

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ЕСХАТОЛОГІЧНИЙ МІФ У ПОЕЗІЇ С. ЧЕРКАСЕНКА

У статті досліджено використання есхатологічних мотивів як засобу художнього відображення соціальних і духовних криз епохи. Розглянено, як есхатологічний міф стає ключовим концептом для аналізу творчості С. Черкасенка: через біблійні образи апокаліпсису та Судного дня письменник виражає суспільні страхи і тривоги, що охопили людей на межі XIX–XX століть. Проаналізовано реалізацію християнської міфології про кінець світу через теми війни (цикл «В огні наш край», поезії «Революція»), міста («Усміх міста», «Діти міста», «Місто»), шахтарської праці («У царстві праці») та змін пір року («Золоті пожари»). Доведено, що міфологема пожежі в циклі поезії набуває міфологічної значущості, символізуючи апокаліптичний вогонь, що нищить старий світ. Цей символ вказує на сприйняття війни як передвісника катастрофи, яка є, на думку автора, варіацією біблійного образу пекла на Землі. Проаналізовано також апокаліптичні видіння міського простору, який у циклах «Усміх міста», «Місто» й «Діти міста» є сценою для зіткнення Добра і Зла, порядку й хаосу. Місто, як символ прогресу, стало в поезії місцем, де розгортається есхатологічний конфлікт, який виражає занепад цивілізації й загрозу морального краху. Ліричний герой вбачає в загостренні суспільних протиріч наближення Суду, що принесе нових, оновлених людей, здатних відновити зруйнований світ.

Особливу увагу приділено циклу «У царстві праці», де есхатологічний мотив кінця світу інтерпретовано через буденну небезпеку шахтарського життя, що асоціюється з підземним царством, смертю і загибеллю. У статті доведено, що Черкасенко через образи підземелля і загрози смерті передає есхатологічну напругу, характерну для індустріальної епохи.

Осінні мотиви, що символізують завершення життєвого циклу та наближення «зимми» як метафори смерті, духовного очищення й приготування до Судного дня.

Есхатологічні міфологеми в С. Черкасенка стають виразним способом осмислення катастрофічного досвіду епохи та віри в можливість духовного оновлення через проходження апокаліптичних випробувань.

Ключові слова: есхатологія, драматургія, міфологія, міфологема, символ.

Mariia MOSHNORIZ,
orcid.org/0000-0001-6850-9610
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Linguistic
Vinnytsia National Technical University
(Vinnytsia, Ukraine) *moshnoriz.m.m@vntu.edu.ua*

CHRISTIAN ESCHATOLOGICAL MYTH IN THE POETRY OF S. CHERKASENKO

The article examines the use of eschatological motifs as a means of artistic reflection of the social and spiritual crises of the era. It reviews how the eschatological myth becomes a key concept for analyzing the works of S. Cherkasenko, the writer expresses the social fears and anxieties that gripped people at the turn of the XIX–XX centuries through the biblical images of the apocalypse and the Judgment Day. The realization of the Christian mythology about the end of the world through the themes of war (the cycle «Our Land is on Fire», the poem («Revolution»)), the city («Smiling City», «Children of the City», «City»), mining labor («In the Kingdom of Labor») and the changes of seasons («Golden Fires») is analyzed.

It is proved that the mythologeme of fire in the cycle «Our Land is on Fire» acquires mythological significance, symbolizing the apocalyptic fire that destroys the old world. This symbol indicates the perception of war as a harbinger of catastrophe, which, according to the author, is a variation of the biblical image of hell on Earth. The author also analyzes apocalyptic visions of urban space, which in the cycles «Smiles of the City», «City», and «Children of the City» is a stage for the clash of Good and Evil, order and chaos. The city, as a symbol of progress, has become a place in the poetry where an eschatological conflict unfolds, expressing the decline of civilization and the threat of moral collapse. The lyrical hero sees the aggravation of social contradictions as the approach of the Judgment, which will bring fresh, renewed

people capable of restoring the destroyed world. Particular attention is paid to the cycle «In the Kingdom of Labor», where the eschatological motif of the end of the world is interpreted through the everyday danger of miner's life, which is associated with the underworld, death and destruction. The article proves that Cherkasenko conveys the eschatological tension characteristic of the industrial era through the images of the underworld and the threat of death.

Autumn motifs symbolizing the end of the life cycle and the approach of «winter» as a metaphor for death, spiritual purification, and preparation for the Judgment Day.

Eschatological mythologemes in S. Cherkasenko become an expressive way of comprehending the catastrophic experience of the era and belief in the possibility of spiritual renewal through the passage of apocalyptic trials.

Key words: eschatology, dramaturgy, mythology, mythologeme, symbol.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Есхатологічні страхи суспільства мають повторюваний характер і, зазвичай, посилюються під час переломних моментів історії. Тому не дивно, що есхатологія стає одним із ключових концептів кінця XIX – початку XX століття, що, як ми вважаємо, вплинуло й на творчість С. Черкасенка. Причиною звернення письменника до есхатологічних мотивів є їхня здатність відображати глибокі психологічні та соціальні тривоги. Есхатологічні сюжети, чи, кажучи словами І. Франка, сюжети про останні питання «теології, етики та природознавства», зокрема про «крайні питання етики в роді антагонізму добра і зла та про ролі зла в творінні світа, про боротьбу тих двох сил у людському житті та при смерті» (Франко, 1906:383), поширені в українській традиції. М. Грушевський доводить, що есхатологічні мотиви прийшли в літературу з наверненням Руси-України до християнства, комбінуючись із фольклорними засобами української традиції та символікою нашої поезії, сприяли утворенню нових есхатологічних мотивів: смерті людини, розставлення душі з тілом, посмертні муки, страшний суд, кінець світу, з одного боку, а з другої сторони – мандрівки на той світ, візії і провіщання посмертної долі (Грушевський, 1994:237).

У Літературознавчій енциклопедії зазначено, що «есхатологія (грец. eschatos: останній і logos: вчення) – складник будь-якого віровчення, твори зі сталою фабулою, що розвивають уявлення про кінець світу та міркування про потойбіччя; стосувалися як усього людства, так і окремої людини, душа якої після смерті приречена на божественний суд (Гром'як, Ковалів, 2007:54).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему реалізації есхатологічного міфу в художній літературі відображено в дослідженнях С. Аверинцева, Ю. Вишницької, М. Грушевського, М. Еліаде, Ф. Петрова, С. Токарева, В. Топорова, О. Фрейденберг, С. Хоружого та ін. Поняття «есхатологічні міфи» ми трактуємо як міфи, що передбачають загибель «старого» світу, проте і його подальше відновлення, відродження в новому форматі. Проблему есхатології ми частково досліджу-

вали у драматургії С. Черкасенка (Мошноріз, 2019), прозі (Мошноріз, 2022).

Метою пропонованої наукової розвідки є дослідження есхатологічного християнського міфу в поезії С. Черкасенка. Досягнення мети зумовлює виконання низки завдань: дослідити авторську есхатологічну модель та розкрити есхатологічні мотиви лірики С. Черкасенка; визначити причини руйнування світобудови та дослідити есхатологічні події як систему цінностей і норм, порушення яких веде до невідворотного завершення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У ліриці С. Черкасенка есхатологічні мотиви співвідносяться з темою війни (цикл «В огні наш край»; поезії «Револуція»), міста (цикли «Усміх міста», «Діти міста», «Місто»), шахтарської праці (цикл «У царстві праці»), зміною пір року («Золоті пожари»).

Есхатологічний мотив представлений вже в назві циклу «В огні наш край» (1919) через міфологему пожежі, яка часто фігурує в багатьох культурно-релігійних концепціях та здебільшого асоціюється з образом пекла. На думку ліричного героя, пекло на Землі можливе лише з приходом війни. У поезії «В часи зневір'я» спроектовано апокаліптичну візію України, час зневіри усього народу: «*Квіти потоптано, квіти розвіяно / Подувом вражих вітрів, / Серце спустошено, душу розмріяно / Нудом безрадісних днів*» (Черкасенко, 1991:143). Причиною есхатологічного міфомислення мовця є наступ більшовиків на Україну та необхідність захисту своєї Батьківщини: «*Вони ідуть, червоні й чорні, – / Пожежі заграва і ніч!*» (Черкасенко, 1991:141). Важливо відзначити, що в християнській есхатологічній картині світу пожежа пов'язана з трансформацією від «очисного» вогню до вогню «караючого», вогню пекла. Ліричний герой переконаний, що лише очисний вогонь допоможе «позривати ганебні ланцюги» неволі: «*Україна запішає, / Крайца з усіх чужих країв, / І синів своїх згадає – / Оборонців-козаків*» (Черкасенко, 1991:141). А більшовизм можна викоренити тільки радикальним методом боротьби, що виражений у символічно загостреній формі та вказує на рішучий, нищівний підхід до подолання супро-

тивника: «Розвієм їх душі огнями / Потопчем в бурях боротьби» (Черкасенко, 1991:142). Автор малює візію апокаліптичного майбутнього, низки катастрофічних подій, які можуть спіткати край, зануривши в хаос: «... Буде бою, буде й крові, / По толоках і ріллі. / Край в пожежі, край в неволі, / Море крові, сліз ріка. / ... Сонце хмари облягають, / Вітер буйний завива ...» (Черкасенко, 1991:141). У поезії «Чи винні ми» спростовано провину українців у тому, що течуть ріки крові, що проливаються материнські сльози. Наратор вірить, що це час наближення грізного Суду життя і смерті, який принесе нових людей, з серцями запаленими «полум'ям пориву й зваг». Саме їхнє призначення – в щастя обернути «наше минуле, повне образ і зневаг» (Черкасенко, 1991:141). Ліричний герой переконаний, що огонь бою вже не спинити і кожен, хто захищає свій край, повинен достойно пронести свій хрест. У поезії Черкасенка хресна дорога – це шлях не однієї людини, а цілого народу, що виражає глибокий християнський символічний підтекст. У християнській міфології хресний шлях символізує останній шлях Ісуса Христа на Голгофу перед розп'яттям. У поезії цей образ переосмислюється як шлях випробовувань, які випадають на долю всього українського народу. Автор зреалізував мету хресного шляху – очистити рідну землю від ворога. Для українців цей хрест – це місце, де смерть стає спасенною. Щоб вирватися з неволі ворога, не можливо обійтися без боротьби й ран. Радуйтеся, коли відчуваєте на собі хрест, – це означає, що ви йдете шляхом спасіння! Всі, хто достойно несе свій хрест, дійде до кінця і здобуде вінець слави: «Зрубаєм терен на шляхах, / Запалим Ніч душі огнями / І наша кров на тих хрестах / Розквітне пишними квітками» (Черкасенко, 1991:144). У такий спосіб С. Черкасенко актуалізував біблійний міф сходження Христа на Голгофу. Цей мотив можна розглядати як метафору для боротьби, морального випробування та необхідності виконання важкого обов'язку, незалежно від обставин. У циклі «В огні наш край» міфопоетична модель шляху репрезентує краще життя в майбутньому. Автор експресивно застосовує прийом антитези «теперішнього», де на українців очікує тільки високий мур московської тюрми та «майбутнього», яке настане після «всесильної вітрової хуртовини».

У «Шляху назад для нас немає» апокаліптичний характер поезії корелює з біблійними есхатологічними мотивами Судного дня, які пов'язані із всесвітнім потопом та символічно відтворюють конфлікт між Добром і Злом: «І оживе Свята Земля, / Омита кров'ю та сльозами, / Як та зане-

дбана рілля, / Полита зливними дощами!» (Черкасенко, 1991:147). Катарсисним постає всесвітній потоп і в поезії «Дев'ятий бурун». Ліричний герой передає надію на спасіння, віру в нове життя через тотальне поглинання ворогів навалюючою пінистою хвилею: «Під спів гучний, під бренькіт струн / По трупах кожний з нас полине: / Дев'ятий здійметься бурун / І все, що йде на нас, поглине!» (виділення наші – М.М.) (Черкасенко, 1991:147). Основою цього вірша є біблійний мотив жертвності безіменних героїв, які віддають «повне сил, своє життя / Ми понесем в пожежу бою: / Без міркувань, без каяття / Наложим гордо головою» (Черкасенко, 1991:149). Як і в християнстві, в поезії С. Черкасенка есхатологія передбачає остаточної долю України, яка відкрита Богом через жертвність героїв.

У циклах «Весілля. Сні чорного крука» (1920), «Мари чорного крука» (1920) маркером постапокаліптичного стану є традиційно-фольклорна міфологема крука: «Я – віщий ворон, я – чорний крук, / В диму пожарищ / На обгорілий мощуся сук / Дрімаю й чую, як лине гук / Од свіжих згарищ ...» (Черкасенко, 1991:245). Цей міфообраз із Черкасенкового бестіарію стає свідком кровопролиття і війни з висоти пташиного лету, лине над Збручем, Горинню на «весільний бенкет»: «Тихо всюди, гарно всюди, / і зітхнуть безпечно груди ... / Скрізь тут попіл, чорні слупи, / Чорні стіни, димарі, / Сплять з похмілля коні, люди; / Глянь он – трупи, трупи, трупи, / І хрести, і цвинтарі!» (Черкасенко, 1991:146). Після бойова сцена сповнена глибокої трагедії та смутку, де смерть і руйнування залишають після себе лише порожнечу й відчуття марноти. Ліричного героя хвилює єдине питання: чи не будуть марними всі жертви і кровопролиття, чи принесуть вони бажані результати. С. Черкасенко в цих циклах використовує міфологему пожежі як символ апокаліпсису через її здатність повного знищення, очищення, невідворотності та покарання: «Палають гори, полонини, / Огнем регочуть хмари, / З-над урвищ в злякані низини / Повзуть вночі страхи-примари» (Черкасенко, 1991:148). У християнській традиції вогонь часто ототожнюється з Божественним судом і покаранням, як це представлено у візіях пекла та Останнього суду. Вогонь агресивний і неконтрольований, що підкреслює невідворотність апокаліпсису. Він, як і війна, не залишає можливості для порятунку або повернення до попереднього стану, чого не завжди можна сказати про воду, яка, хоч і руйнівна, але часто є символом життя й відродження. Вогонь швидко поширюється і здатен знищувати все на своєму шляху, залишаючи

за собою лише попіл. Це робить його потужним символом повного знищення і кінця існування, що ідеально відповідає ідеї апокаліпсису, де світ кардинально змінюється. Позитивне бачення майбутнього звучить у рядках: «*Устане воля – із крові й мук на цілім світі*», – та відображає прагнення ліричного героя до свободи та справедливості, які народжуються через страждання й жертви. Ліричний герой вірить, що після важких випробувань, боротьби та страждань, Україна нарешті здобуде волю. Наратор висловлює надію, що жертви в цій війні не будуть марними, і що вони приведуть до встановлення свободи. «*Кров'ю серця, кров'ю ран*» – вказує на готовність до самопожертви та боротьби навіть ціною власного життя і страждань, щоб розвіяти цей «туман» і досягти ясності або свободи. Метафори «кров», «пекельне весілля», «туман» підкреслюють глибину і драматизм цієї боротьби. Образ «пекельного весілля» символізує надзвичайно інтенсивну та небезпечну боротьбу, яка стає настільки виснажливою, що учасники б'ються «до знесилля». «Весілля» у цьому контексті може бути метафорою об'єднання в боротьбі (спільному ритуалі) «од Славути аж по Сян». Лише єднання всіх українців в боротьбі за спільну мету принесе бажаний результат.

Есхатологічні мотиви наявні і в урбаністичній поезії С. Черкасенка, де образ урбаністичного простору стає ареною для відображення теми кінця світу, краху цивілізації або глибоких соціальних змін. Місто, яке зазвичай асоціюється з прогресом, культурним розвитком і центром людської діяльності, набуває в митця ознак демонічного світу, в якому акумульовано людські гріхи. Цей світ ворожий для людини: світ хаосу затягує людей, змінює їх духовно й фізично. Місто зображено як натовп, де всі чужі й байдужі одне до одного (Мошноріз, 2022:690). Урбаністичні цикли С. Черкасенка відображають глибокі тривоги та роздуми про кінець світу, цивілізації та людського існування. У міфологічному контексті місто часто постає як символічне місце апокаліпсису, де відбувається зіткнення між космічним порядком і хаосом. Місто, як втілення цивілізації та людського прогресу, також може виступати сценою для руйнування та катастрофи, що відображає кінець світу або колапс існуючого порядку. Така міфологема міста нерідко асоціюється з концепціями занепаду моралі, духовної кризи та загрози самознищення. Міське середовище в подібних наративах стає символічним простором, де розгортаються глобальні події, що ведуть до апокаліпсису, підкреслюючи його невідворотність і фатальний характер.

У циклах «Місто» (1920), «Діти міста» (1913) місто – місце концентрації людських гріхів, марнославства, корупції і духовної порожнечі. Есхатологічні мотиви у цьому контексті підкреслюють ідею Божественного суду або неминучої розплати. Місто, що згорає у вогні або потопає у темряві, стає символом справедливого покарання за гріхи людства. Зокрема в циклі «Діти міста» (1913), корелює з біблійним описом місця пекельних мук. Місто зображено у стані занепаду та руїни. Спорожнілі вулиці, покинуті будівлі, загаслі вогні – все це створює атмосферу кінця, коли життя, колись вируюче в мегаполісі, згасає. Відповідно до релігійно-міфологічних уявлень ліричний герой розкриває внутрішній стан під час перебування в місті як біль і загрозу. У його свідомості володарем міста є змії, космогонічний персонаж світової міфології.

Есхатологічні мотиви в циклі «В царстві праці» С. Черкасенка передають роздуми про кінець світу, смерть крізь призму життя шахтарів. Ця тематика набуває особливого значення в поезії, що зосереджується на шахтарській праці, адже підземний світ і постійна близькість до небезпеки на шахті асоціюються з мотивами підземелля, смерті та катастрофи: «*Мокро і темно, немов в домовині, / Випало кайло із рук, / Дихати важко, ломота у спині / В голову болісний стук*» (Черкасенко, 1991:53). Шахтарська поезія відображає важкі умови праці, фізичну й психологічну напругу і часто має трагічні, фатальні ноти. Тут апокаліпсис інтерпретується як індивідуальний кінець життя шахтаря, смерть у глибині шахти: «*І розійшлись, і чутно стук / Глухий, зловісний в домовину... / Из всіх кутків могильний згук / Жаха незвичную людину...*» (Черкасенко, 1991:54). С. Черкасенко підкреслює глибоке фізичне і духовне виснаження, що часто супроводжує життя шахтаря. Постійна небезпека, важкі умови праці та близькість до смерті формують специфічне сприйняття кінця життя, який може асоціюватися не лише з вічним спокоєм, але і як з бажанням втекти від нестерпної реальності. Есхатологічні мотиви в шахтарській поезії в таких рядках відображають прагнення до остаточного спокою, де смерть сприймається не як трагічна подія, а як довгоочікуване полегшення. Тяжка праця під землею, де людина щодня стикається з невідворотністю катастроф, підсилює цей мотив: життя в умовах постійної загрози перетворює смерть на бажану втечу, яка приносить довгожданий спокій.

Назви поезій циклу «Золоті пожари» (1920) С. Черкасенка указують на глибоко символічний, духовний зміст циклу: «Преображення», «Душа осіння», «Молитва осіння», «Успіння» та

«Реквієм». Ці назви мають потужне релігійне та філософське забарвлення, яке розкриває есхатологічну природу осіннього періоду як символу завершення життєвого циклу, підготовки до зими – метафори смерті й переходу до іншого стану. На нашу думку, есхатологічні мотиви в поезії спричинені переїздом С. Черкасенка за кордон, викликані почуттям ностальгії, втратою звичного світу.

Поезія «Преображення» створює атмосферу тривожного застою, передаючи порушення гармонії лісу через міфологічні образи (лісовик, русалки, упир). Буйний ліс, повний життя, поступово стає мовчазним і похмурим, що символізує втрату духовної свободи під впливом зовнішньої сили, яка вносить «отруту небуття». Це може бути алюзією на стан України початку 1917–1920 років, коли війна та революція порушили суспільний лад, спричинивши розгубленість і невизначеність перед майбутнім. С. Черкасенко звично використовує міфологему «пожару в природі» як руйнівний процес, що асоціюється із завершенням, «останнім подихом природи»: *«Гей, той осені пожар в природі і холодний і страшний з буйним вітром в супроводі він накличе навісний він накличе зграї хмар»* (Черкасенко, 1991:282). Опис осіннього пожару як холодного і страшного резонує з есхатологічними настроями, підсилює відчуття неминучості та страху перед прийдешніми змінами.

Риторичне питання «Що ж буде далі?!» звучить у поезії «Душа осені»: *«Душа осені ридає – ронить сльози-роси, тамує горе невблагенне, в туманах срібних забуття, хова страшне передчуття»* (Черкасенко, 1991:282). Осінь у цьому контексті зображено як час духовної зрілості й мудрості, готовності до переходу. Лише відчуття скорботи, завершення та страху перед невідомим майбутнім створюють символічне уявлення про завершення життєвого циклу осені. Міфологема прощання й відходу у вічність є наскрізною, коли «серпанок білий» закриває все, залишаючи лише пам'ять про тих, хто вже відійшов. Міфообрази «пишних трун» та «цвинтар-гаю» символізують завершення земного життя і спокій, який настає після всіх переживань. Душа, що «блукає» і «ридання над злотом трун» є символами розгубленості перед невідворотністю смерті. Образ душі, що ридає надає поезії позачасового звучання. Цей міофобраз стає носієм загальнолюдських почуттів і переживань, й уособлює сум не лише одного індивіда, а й багатьох українців, що змушені емігрувати, акцентуючи трагічність втрати й нагадуючи про неминучість смертного шляху для кожного.

У «Молитві осінній» – автор підкреслює стан душевного спокою та покірності наратора перед

неминучим: *«Заколисай, / –І, може, хоч у сні, / На чужині, / Побачу я свій рідний край / І під пестливій шепоті осінні / Спочину серцем на Вкраїні»* (Черкасенко, 1991:284). Образи сну, осінніх шепотів і заколисування підкреслюють почуття туги за рідним краєм та сподівання лише на емоційне повернення назад. Як молитва, ці образи стають зверненням до рідної землі, закликом до спокою і душевного тепла, які ліричний герой прагне віднайти, навіть перебуваючи далеко. Осінь символізує час, що дозволяє спогадам і мріям про батьківщину огорнути героя, створюючи внутрішній прихисток.

Назва поезії «Успіння» асоціюється із завершенням земного життя, перехідним станом між життям і смертю, що символізує мирний відхід та очікування духовного воскресіння. У християнській традиції Успіння Богородиці символізує кінець земного життя та перехід у вічне життя. Це подія, коли Діва Марія залишає земне життя, але не вмирає в традиційному розумінні, а переходить у небесне царство. У поезії символічно передано стан спокою та смерті, якого досягає велетень після тривалої боротьби: *«І тут і там криваві плями... / Боровся велет до нестями, / Упав і спить в німій знемозі... / Блукає смуток потайний, / І давить серце сон важкий – / Той сон в тривозі...»* (Черкасенко, 1991:286). Виїзд за кордон наратор порівнює з переходом від активного життя до вічного спочинку, занепадом сили і неминучим затиханням.

«Реквієм» – є прощальною молитвою за померлими, що підсилює тему кінця, спокою та пам'яті, завершує цикл із поглибленим усвідомленням минулості життя. Ця тема природним чином перегукується з ідеями кінця, смерті та підсумків життя, які є центральними в есхатології: *«Ридає серце крадькома / У співах соняшного саява / Розпачливих, надривних... / Чому ж про щастя гадка зайва / В душі бренть, як все дарма, / В спокоях смерті дивних?»* (Черкасенко, 1991:286). Хоча реквієм фокусується на смерті, ліричний герой мріє про весну, яка символізує відродження, але недосягне в момент смерті. І це важливим аспектом християнської есхатології. Цей контраст між кінцем і можливим новим початком може бути центральною темою усього циклу.

Підсумком усього циклу є поезія «Там осінь...», переповнена глибоким смутком і тугою ліричного героя за рідною землею, виснаженою революціями, війною. С. Черкасенко інтерпретує міфологему осені як символ занепаду й розлуки. Особливий акцент зроблено на мотиві відчуження, який асоціюється із еміграцією. Слова «знуджені, при-

чинні» мрії, які «блукають по Україні», можуть вказувати на особисту тугу наратора за Батьківщиною, котру він був змушений залишити. Тема від'їзду підсилюється через образи, що виражають сум за «тишею рідного села» й недосяжною «казкою» рідного краю. Водночас відчувається неможливість повернутися, яка змушує ліричного героя порівнювати себе з «тінню скорботною», яка блукає без мети. У фінальних рядках поезії звучить заклик до відродження й боротьби за життя та свободу, звільнення від гніту і страждань через образи весни й «творчого Шуму»: «Щоб розтрощить останні мури, / Розвіять глум, /

Щоб чар осіннього вмирання / Та обернути у змгання, / В весни Зелений, творчий Шум!..» (Черкасенко, 1991:287).

Висновок. Зображення есхатологічних мотивів в поезії С. Черкасенка тісно пов'язане з соціальними, політичними та культурними кризами, які охопили світ та Україну на початку ХХ століття. Апокаліптичні мотиви стали вираженням екзистенційної тривоги, спричиненої занепадом традиційних цінностей, руйнуванням ілюзій щодо відновлення незалежності України, зростанням урбанізації та вимушеною еміграцією української інтелігенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушевський М. Есхатологія. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. Київ: Либідь, 1994. Т. 4. Кн. 2. С. 237–260.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
3. Мартишин Д. Християнська есхатологія: до питання наукової ідентифікації. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 72 с. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/372964232_Hristianska_eshatologia_do_pitanna_naukovoji_identifikacii.
4. Мошноріз М. Інтерпретація есхатологічного міфу драми «В старім гнізді» С. Черкасенка. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 25. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 98–103.
5. Франко І. Передмова // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Апокріфи і легенди з українських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Іван Франко. Львів, 1906. Т. IV: Апокріфи есхатологічні. 470 с.
6. Мошноріз М. М., Радомська Л. А. Реалізація есхатологічного міфу у творчості С. Черкасенка. Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 687–713.
7. Черкасенко С. Ф. Твори: в 2 т. Поезія. Драматичні твори / Упоряд., примітки та передмова О. Мишанич. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1. 891 с.

REFERENCES

1. Hrushevskiy M. (1994) *Eschatologia. Istoriia ukrainskoi literatury: v 6 t. 9 kn.* [Eschatology History of Ukrainian literature: in 6 vols. 9 books]. Kyiv: Lybid, 4. 237–260. [in Ukrainian].
2. Hromiaka R., Kovaliva Yu., Teremka V. (2007) *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk*. [The Ukrainian literary dictionary]. Kyiv: VTs «Akademiia. 752. [in Ukrainian].
3. Martyshyn D. (2023) *Khrystyianska eschatologia: do pytannia naukovoji identyfikatsii*. [Christian eschatology: to the question of scientific identification]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. 72. [in Ukrainian].
4. Moshnoriz M. (2019) *Interpretatsiia eschatologichnoho mifu dramy «V starim hnzidi» S. Cherkasenska*. [Interpretation of the eschatological myth of the drama «V starim hnzidi» by S. Cherkasenko]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 25. Drohobych: Vydavnychi dim «Helvetyka». 98–103. [in Ukrainian].
5. Franko I. (1906) *Peredmova // Pamiatky ukrainsko-ruskoji movy i literatury. Apokryfy i liegendy z ukrainskykh rukopysiv / Zibrav, uporiadkuvav i poiasnyv d-r Ivan Franko*. [Memoirs of Ukrainian-Russian language and literature. Apocrypha and legends from Ukrainian manuscripts]. Lviv, IV. 470. [in Ukrainian].
6. Moshnoriz M., Radomska L. (2022) *Realizatsiia eschatologichnoho mifu u tvorchosti S. Cherkasenska*. [Realization of the eschatological myth in the work of S. Cherkasenko]. Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 687–713. [in English].
7. Cherkasenko S. (1991) *Cherkasenko S. F. Tvory: v 2 t. Poeziia. Dramatychni tvory / Uporiad., pryimtky ta peredmova O. Myshanych*. [Cherkasenko S. Poetry. Dramatic works]. Kyiv: Dnipro, I. 891. [in Ukrainian].

Богдан НОСА,

orcid.org/0009-0008-1535-7690

аспірант кафедри теорії та практики перекладу

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) *bohdan.nosa@uzhnu.edu.ua*

ВІД РЕАЛІЗМУ ДО МІФОЛОГІЗАЦІЇ: ЖАНРОВІ ЗРУШЕННЯ В РОМАНАХ ФІЛІППА МАЙЄРА

Стаття аналізує еволюцію американського роману, простежуючи шлях від класичної реалістичної літератури до сучасних постмодерністських тенденцій. Особлива увага приділяється творчості Філіппа Майєра, який вважається одним із найпомітніших представників нової хвилі американських письменників. У центрі дослідження – романи «Американська іржа» та «Син», які не лише продовжують класичні традиції, але й збагачують їх новаторськими підходами, що відображають сучасну соціокультурну динаміку США. У статті розглянуто жанрові особливості американського роману, котрі впродовж часу інтегрували в себе елементи символізму, міфології та соціальної критики. Відкривається глибше розуміння того, як американські письменники, зокрема Ф. Майєр, використовують історичний контекст і символічні образи для висвітлення тем національної ідентичності, соціальних конфліктів, економічного занепаду та суспільного відчуження.

Ф. Майєр створює багатошарові наративи, які переплітають індивідуальні драми з історичними подіями, що дозволяє йому не просто описувати реальність, а й критично аналізувати соціально-економічні процеси та їхній вплив на особистість. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти сучасну американську дійсність, звертаючись до колективної пам'яті, соціальної ідентичності та викликів, з якими стикається сучасне американське суспільство. Використання елементів міфологізації, символізму й алегорії вказує на вплив міфологічної літератури на творчість Ф. Майєра та підкреслює складність його стилю. Проза Ф. Майєра, успадковуючи риси класичного роману, одночасно забезпечує свіжий погляд на традиції, поєднуючи минуле та сьогодення. Така комбінація робить його романи не тільки частиною літературної спадщини, але й виразником нових соціальних реалій і переживань сучасних американців. Твори Ф. Майєра відображають еволюцію американської прози та сприяють збереженню її значущості для читачів, допомагаючи їм осмислити як індивідуальний, так і колективний досвід у межах сучасного культурного простору. Такий підхід робить його романи резонансними та зрозумілими для широкої аудиторії, що забезпечує їхню популярність і вагомий внесок у розвиток сучасної американської літератури.

Ключові слова: американська література, проза Філіппа Майєра, проза, роман, жанр, стиль, міф, символ, пам'ять, наратив, метафора, образ, мотив, ідентичність.

Bohdan NOSA,

orcid.org/0009-0008-1535-7690

Graduate student at the Department of Theory and Practice of Translation

Uzhorod National University

(Uzhorod, Ukraine) *bohdan.nosa@uzhnu.edu.ua*

FROM REALISM TO MYTHOLOGIZATION: GENRE SHIFTS IN THE NOVELS OF PHILIPP MEYER

The article examines the evolution of the American novel, tracing its path from classic realism to contemporary postmodernist trends. Special attention is given to the works of Philipp Meyer, regarded as one of the most prominent representatives of the new wave of American writers. Central to the study are Meyer's novels "American Rust" and "The Son", which not only continue classical traditions but also enrich them with innovative approaches reflecting the current sociocultural dynamics of the United States. The article explores the genre features of the American novel, which over time have integrated elements of symbolism, mythology, and social critique. This analysis reveals a deeper understanding of how American writers, particularly Ph. Meyer, use historical context and symbolic imagery to address themes of national identity, social conflicts, economic decline, and social alienation.

Ph. Meyer crafts multi-layered narratives that intertwine personal dramas with historical events, allowing him not only to depict reality but also to critically examine socio-economic processes and their impact on the individual. This approach provides deeper insights into contemporary American life, addressing collective memory, social identity, and the challenges facing modern American society. Meyer's use of mythologization, symbolism, and allegory highlights the influence of mythological literature on his work and underscores the complexity of his style. Meyer's prose, while inheriting traits of the classical novel, simultaneously offers a fresh perspective on tradition by combining past and present. This blend makes his novels not only part of the literary heritage but also a reflection of new social realities and experiences of contemporary Americans. Meyer's works illustrate the evolution of American prose and contribute to preserving its relevance for readers, helping them to interpret both individual and collective experiences within today's cultural landscape. This approach makes his novels resonate with a wide audience, securing their popularity and significant role in the development of modern American literature.

Key words: American literature, prose of Philipp Meyer, fiction, novel, genre, style, myth, symbol, memory, narrative, metaphor, image, motif, identity.

Постановка проблеми. Від ранніх колоніальних творів до сучасних романів, кожна епоха американської літератури привносила свої унікальні моделі, які відображали дух часу та настрої суспільства. Кращі її зразки створили міцний фундамент, окресливши контури формування етнографічної картини, мови й культури американців як нації. У цьому зв'язку варто увиразнити, прикладом, творчість Марка Твена (1835–1910) з неперевершеним гумором і сатирою (Жлуктенко 1999), чи романи Френсіса Скотта Фіцджеральда (1896–1940), які стали символом «втраченого покоління». Вони не лише розважали, а й критично аналізували соціальні й культурні виміри своєї доби, надаючи читачам глибокі інсайти та змушуючи задуматися про суспільні норми й цінності.

Американський роман як жанр пройшов через кілька етапів еволюції, від традиційного реалістичного нарративу до постмодерністських і експериментальних форм. Одним із яскравих представників сучасного американського роману є Ф. Майєр, творчість якого охоплює важливі питання національної ідентичності, історичної пам'яті та верифікації американської мрії. Будучи одним з представників нового покоління американських письменників, митець інтегрує класичні літературні традиції в сучасні соціально-політичні контексти. Це дає йому можливість не тільки розширювати кордони жанру, але й звертати увагу на важливі теми, які резонують з сучасною аудиторією. Його твори – своєрідний міст між традиційною американською прозою та новими викликами, що постають перед літературою у XXI столітті.

Аналіз досліджень і публікацій. Художній світ Ф. Майєра вже став предметом ґрунтовних досліджень. У фокусі наукових розвідок – багатогранність Майєрової прози, що поєднує реалістичний та символічний підходи, майстерно переплітаючи історичні події, соціальні катаклізми та екзистенційні проблеми особистості. Дослідники особливу увагу приділяють його здатності створювати багатошарові нарративи, де переплітаються особисті драми та загальнонаціональні травми, що відображають складні періоди американської історії, такі як індустріальний занепад та конфліктні відносини між культурами. Зокрема, варто згадати такі студії, як «І їхні діти після них: література деіндустріалізація» (Linkon 2010) Шеррі Лі Лінкон, «Постмодернізм навпаки: американські національні алегорії та політичний роман XXI-го століття» Карен Ірр (Irr 2011), «„На млі ока планети ти народився, помер і твої кістки розклалися“: масштаби скорботи та плинність пам'яті

в романі „Американська іржа“ Філіппа Майєра» Люсі Бонд (Bond 2017).

В українському літературознавстві питання жанрово-стильової своєрідності прози Ф. Майєра ще не знайшли належного висвітлення, хоча його творчість привертає дедалі більшу увагу як на міжнародній, так і на вітчизняній літературній арені. Помітну роль у популяризації прозописма Ф. Майєра відіграла поява 2017 року роману «Син» у перекладі Тетяни Скрипник (Майєр 2017). Певним гальмівним фактором у засвоєнні його доробку залишається відсутність перекладу українською мовою роману «Американська іржа». Адже це стримує розвиток критичного осмислення жанрових і стильових інновацій американського письменника.

Мета публікації полягає в дослідженні трансформації жанрових і стильових характеристик у творчості Ф. Майєра, а також способів, які автор використовує в поєднанні реалістичного зображення соціальних і культурних процесів із символічними та міфологічними елементами для створення багатошарових нарративів, що відображають американську історію та ідентичність.

Виклад основного матеріалу. Здатність письменників відображати складні соціальні, політичні й культурні реалії робить американську літературу незамінним джерелом для розуміння не лише американського суспільства, але й ширших глобальних процесів. Кожна нова хвиля письменників продовжує цю традицію, надаючи нові перспективи й збагачуючи літературний світ своїм унікальним голосом. Ф. Майєр показує, як зміни в суспільстві відображаються на індивідуальному рівні, його персонажі постають живими втіленнями панорамних історичних і соціальних процесів. Він вміло поєднує особисті історії з широкими соціальними контекстами, що дозволяє читачам побачити складність і неоднозначність людського існування. Таким чином, митець продовжує традицію великих американських романістів. Усе це актуалізовує потребу вивчення та аналізу доробку Ф. Майєра.

Середина XX-го століття стала періодом, коли американський роман почав панорамно відображати соціальні та політичні кризи: Велика депресія, Друга світова війна, Холодна війна та рух за громадянські права мали значний вплив на літературні твори. О. Бежан дійшов справедливого висновку: «Після Другої світової війни американська художня проза поступово відходить від мімесису, нові художні тексти живляться європейськими (екзистенціалізм) та латиноамериканськими («магічний реалізм») студіями.

Але, відмовившись від автономності, література США зберегла і свою яскраву самобутність, будь-яке художнє явище – реалізм, модернізм чи то постмодернізм – набувають в американському варіанті своєрідних національних рис» (Сучасний американський роман 2024: 4). Автори дедалі більше звертали увагу на теми ізоляції, відчуженості та внутрішньої боротьби людини. Післявоєнні роки дали поштовх для появи таких творів, як «Над прірвою в житті» («The Catcher in the Rye», 1951) Джерома Девіда Селінджера (1919–2010) і «Пастка-22» («Catch-22», 1961) Джозефа Геллера (1923–1999), які поєднували абсурдність війни та пошук особистого сенсу в суспільстві. У цей час, за спостереженням Т. Денисової, утвердилася «конформістська ідеологія» (Денисова 2002: 9). Водночас, на цьому тлі виникла «література незгоди, у центрі якої – тип аутсайдера, людини невлаштованої і незадоволеної, яка прагне духовного вивільнення» (Девдюк 2022: 55–56). Роман «Американська іржа» також охоплює елементи відчуження та впливу зовнішніх соціальних сил на особистість. Ф. Майєр, створює наратив, де внутрішня боротьба героїв, їхні емоційні та психологічні переживання поступово виходять на тло соціальних потрясінь, викликаних економічними та політичними умовами. Письменник звертається до таких тем, як безробіття, економічний занепад і соціальна фрагментація, що формують контекст, в якому персонажі розвиваються і взаємодіють.

Наприкінці 50-х рр. ХХ століття в американській літературі окреслився новий етап еволюції жанру роману, пов'язаний з публікацією твору «Голий ланч» («Naked Lunch») Вільяма С. Берроуза (1914–1997). Використання В. С. Берроузом елементів наукової фантастики було підхоплено іншими письменниками з так званого «мейнстріму» впродовж наступних двох десятиліть, зокрема в романах Курта Воннегута, Томаса Пінчона, Джона Барта, Волкера Персі, Тома Роббінса. Взаємодія між традиційною науковою фантастикою та мейнстрімною літературою призвела до взаємного збагачення обох напрямків, створюючи унікальні гібридні форми (Hoffmann 1982: 269). Відбулася не просто імітація або запозичення елементів наукової фантастики, а справжня міжжанрова взаємодія. Відтак, В. С. Берроуз заклав основу для глибокого перегляду та розширення літературних меж, сприяючи розвитку американської літератури в напрямку новаторських стилістичних рішень і жанрових експериментів (Mathieson 1985: 22). Ці процеси у подальшому призвели до активного змішування різних жанрових підходів, де елементи наукової фантастики були інстру-

ментом для дослідження складних соціальних та філософських питань. У цьому контексті можна провести паралель із прозою Ф. Майєра, який у своїх творах використовує науково-фантастичні елементи не тільки для створення альтернативних реальностей, але й для глибшого осмислення сучасного світу. Схильність автора до змішування жанрів суголосна сучасній літературній тенденції до деконструкції традиційних жанрових обмежень. Його романи містять елементи історичної прози, наукової фантастики, постмодернізму та соціального реалізму, що створює унікальний жанровий гібрид. Таке поєднання дозволяє автору зосередитися на важливих суспільних питаннях, водночас залишаючи відкритим простір для філософських роздумів і критики соціальних норм.

У 90-х рр. ХХ століття такі автори, як Майкл Шебон, Томас Пінчон, Рік Муді, Ісмаель Рід, Колсон Вайтгед, усвідомили, що художня література може взаємодіяти з культурою через її поп-медійні форми. Йдеться про так званий рух «авант-поп» (Ларрі МакКаффері), який закликав до поєднання медійної поп-культури цифрової ери з експериментальною чутливістю постмодернізму, тим самим використовуючи форми сучасної культури для обходу їхнього впливу на суспільство й надання можливостей для критики та підриву цього впливу. Л. МакКаффері підкреслив: «Авант-поп, як і поп-арт, усвідомлює, що саме популярна культура, а не традиційні джерела високої культури – Біблія; міфи; класичні твори мистецтва, живопису, музики та літератури – тепер забезпечують громадян постіндустріальних націй ключовими образами, характерними й наративними архетипами, метафорами та точками відліку й алюзій, що допомагають нам усвідомити, хто ми є, чого прагнемо і боїмося, і як ми бачимо себе у світі» (McCaffery 1995: XVII).

У ХХІ столітті інтерес до авант-попу можна відчутти в зусиллях багатьох романістів зв'язати читача в його самотності з ширшим соціальним світом, спричиненої його зануренням у цифрово-медійні форми розваг. Романи Ф. Майєра, хоча й можуть бути далекими від стилістичних підходів авангарт-попу, також мають на меті дослідити взаємодію між культурою та медіаформами, впливаючи на сприйняття сучасної американської реальності. У романі «Син» письменник використовує наративи, які перегукуються з поп-культурними образами й символами, але при цьому виводить своїх персонажів на рівень соціальної критики та дослідження національної ідентичності. Його робота з культурними архетипами дозволяє по-новому поглянути на місце

людини в суспільстві й на ті сили, що формують її сучасне становище.

Еволюція жанру роману в сучасній американській літературі демонструє багатогранність форм і тем, що виникають у відповідь на соціальні, політичні, культурні та технологічні зміни. Роман, як провідна форма художньої прози, продовжує трансформуватися, адаптуючись до нових реалій та потреб читачів. На межі ХХ – початку ХХІ століть жанр американського роману зазнав подальших трансформацій. Після періоду постмодерністського експерименту письменники почали знову звертатися до більш традиційних форм оповіді, водночас поєднуючи їх із глибоким аналізом соціальних і політичних проблем сучасності. У ґрунтовній студії «Постмодернізм навпаки: американські національні алегорії та політичний роман ХХІ-го століття» Карен Ірр дійшла переконливого висновку: «Американська національна алегорія поглинає та переосмислює різні постмодерністські мотиви в межах натуралістичного викриття соціальних умов, частково тому, що визнає зміни, що відбуваються в межах США, але також і тому, що бере участь у ширшому відродженні політичного роману, зокрема роману політико-економічного спрямування» (Ірр 2011: 535). Серед таких творців можна виділити Джонатана Франзена (1959), Адама Гаслетта (1970), а також Філіппа Майєра (1974).

ХХІ століття принесло низку ключових тенденцій, зокрема, синтез історичних та сучасних наративів, а також філософські роздуми про людське існування. Ці риси проступають у постапокаліптичному романі. «Для американської свідомості, – аргументовано підкреслила О. Нагачевська, – надзвичайно привабливими є сюжети про кінець світу та постапокаліптичні мотиви, що варіюються у зв'язку з уявленнями про особливе призначення США та американської нації у глобальних історичних процесах. У художній літературі США повсякчас відображається уявна історія Америки, що втілюється через тематичні лінії, які поєднують різні межі цивілізації на північно-американському континенті» (Нагачевська 2013: 301). Це виразно простежуються у творчості таких авторів, як К. Воннегут, Д. Делілло, К. Маккарті, П. Остер, Т. Пінчон, а також Ф. Майєр. Американський роман еволюціонував від постмодерністських експериментів з формою та наративом до нового етапу реалістичного зображення дійсності, що прагне відображати складність сучасного світу з його соціальними конфліктами та психологічними дилемами. Так, якщо Т. Пінчон через постмодерністську оптику ставив під сум-

нів усталені наративи, то Ф. Майєр, використовуючи прийоми постмодернізму, прагне створити нову соціальну реальність у своїх романах, яка все ще зберігає зв'язок із національною та колективною ідентичністю. Відтак, постмодернізм із його фрагментарністю, іронією, множинністю точок зору та запереченням класичних жанрових форм відкрив дорогу новим підходам. Однак, примітною є втрата популярності постмодернізму через віддаленість від реальних соціальних проблем. У відповідь проза Ф. Майєра повертається до тем суспільної нерівності, політичних потрясінь, екологічних криз і культурної ідентичності, при цьому зберігаючи експериментальні риси стилю (Bond 2017: 995–996).

Однією з ключових тенденцій у сучасній американській літературі є відродження соціального роману, що відображає проблеми класової нерівності, расової дискримінації, конфліктів у малих і великих спільнотах. Звернення до соціальної складової літератури вказує на новий етап у розвитку американської прози, де традиційні постмодерністські експерименти поступаються місцем більш прагматичним і наративно зрозумілим текстам. Постмодернізм, зі своєю іронією та субверсивними елементами, почав втрачати свою актуальність на тлі глобальних криз і нових культурних викликів, залишаючи місце для відродження роману, який знову акцентує увагу на соціальних проблемах та моральних дилемах сучасного світу. Відповідно, сучасний американський роман відзначається зміщенням тематичних акцентів. Якщо класичний роман часто зосереджувався на індивідуальних конфліктах і моральних дилемах, то сучасні твори досліджують більш широкі соціальні та політичні теми. Більш того, цей наратив поєднує в собі особливості натуралізму та алегорії, де економічний занепад є рушійною силою всіх подій у романі. Завдяки цьому наративному підходу проза Ф. Майєра стає чітким зразком сучасного політичного роману, який спирається на традиції натуралізму і водночас включає постмодерністські аспекти. Ф. Майєр зосереджується на впливі економічної дезінтеграції на соціальні та моральні аспекти життя, розкриваючи цілісну картину кризи, що охоплює всі рівні суспільства. Це створює умови для глибшого розуміння взаємозв'язку між індивідуальними переживаннями і глобальними економічними процесами, що підкреслює жанрову і стильову своєрідність його творчості.

Ф. Майєр у своєму романі «Американська іржа» розгортає багатошарову картину занепаду промислових міст США, де економічні проблеми

і суспільні виклики стають основним тлом для складної психологічної драми персонажів. Такий тип роману спрямований на відображення сучасної соціальної реальності, глибоке дослідження життя звичайних людей, а також аналіз систем, які впливають на їхні долі. Роман «Американська іржа» порушує питання класової нерівності та соціальної ізоляції, показуючи, як структурні зміни в економіці руйнують життя звичайних людей. Проза Ф. Майєра відрізняється особливою увагою до взаємин між індивідуальною долею героїв і ширшими соціальними та економічними процесами. Його герої часто зіштовхуються з обмеженнями, які встановлює економічна реальність, але автор уникає зображення відкритого класового конфлікту. Така відсутність протистояння між класами, хоча й незвична для літератури про занепад робітничого класу, дозволяє письменнику більше зосередитися на внутрішньому світі персонажів, їхніх моральних дилемах і пошуках сенсу в умовах соціального занепаду. Твір «Син» продовжує цей аналіз, але через ширший історичний контекст. Роман охоплює понад сто років історії Техасу і досліджує питання колонізації, геноциду корінних народів та боротьби за ресурси. Історична епопея Ф. Майєра звертається до таких тем, як національна ідентичність, моральні дилеми влади та значення історичної пам'яті.

Висновки. Сучасний американський роман характеризується відкритістю до інших жанрів і

форм. Гібридність стає важливою рисою літератури XXI століття, коли автори поєднують елементи історичного роману, трилера, фантастики, мемуарів та документальної літератури. Роман як жанр все частіше поєднує в собі елементи різних літературних традицій – від реалізму та натуралізму до фантазмагорії, документальної прози та магічного реалізму. Ф. Майєр у своїх творах експериментує зі змішуванням жанрових форм, створюючи багатогранний художній світ, у якому переплітаються різні підходи до зображення реальності. Наприклад, твір «Син» – не просто історичний роман, а текст, у якому поєднано елементи сімейної саги, пригодницького роману та філософського роздуму про сутність існування людини, її покликання.

Одним із ключових елементів еволюції жанру роману є підвищена увага до психологічної глибини персонажів, що також притаманне творчості Ф. Майєра. Сучасний роман нерідко фокусується на внутрішньому світі героїв, їхніх мотиваціях, моральних конфліктах, екзистенційних пошуках сенсу. Ф. Майєр зосереджується на показі складних психоемоційних переживань своїх персонажів, особливо у контексті їхньої боротьби з соціальною несправедливістю та моральними дилемами. Цей аспект дозволяє зробити наративи більш особистими, емоційно напруженими, що робить твори доступними для сучасного читача, який шукає в літературі розуміння власних екзистенційних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Девдюк І. В. Література США другої половини ХХ ст. І. В. Девдюк. *Література Англії та Америки ХХ ст. Навчально-методичні рекомендації до лекцій і практичних занять*. Івано-Франківськ, 2022. С. 55–59.
2. Денисова Т. Н. Коротко про історію, теорію і практику американського постмодернізму. Про передісторію американського постмодернізму. *Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання: навчальний посібник*. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. С. 5–18.
3. Жлуктенко Н. Художній світ роману Марка Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна». *Вікно в світ*. 1999. № 4 (7). С. 129–137.
4. Майєр Ф. Син; [пер. з англ. Т. Скрипник]. Харків: Віват, 2017. 575 с.
5. Нагачевська О. Постапокаліптичний роман США на межі ХХ–ХХІ ст (Пол Остер «В країні останніх речей» (1987), Кормак Маккарті «Дорога» (2006)). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 298–305.
6. Сучасний американський роман (кінець ХХ – початок ХХІ: методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія / уклад. О. А. Бежан. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. 68 с.
7. Bond L. 'In the eyeblink of a planet you were born, died, and your bones disintegrated': scales of mourning and velocities of memory in Philipp Meyer's American Rust. *Textual practice*. 2017. Volume 31: Issue 5. Pp. 995–1016.
8. Hoffmann G. The Fantastic in Fiction: Its 'Reality' Status, its Historical Development and its Transformation in Postmodern Narrative. *REAL: The Yearbook of Research in English and American Literature*. 1982. No. 1. P. 267–364.
9. Irr C. Postmodernism in Reverse: American National Allegories and the 21st-Century Political Novel. *Twentieth Century Literature*. 2011. Vol. 57. No. 3/4: Postmodernism. Pp. 516–538.
10. Linkon Sh. Lee. And Their Children after Them: Deindustrialization Lit. *New Labor Forum*. 2010. Vol. 19. No. 1. Pp. 102–105.
11. Mathieson K. The Influence of Science Fiction in the Contemporary American Novel. *Science Fiction Studies*. 1985. Vol. 12. No. 1. Pp. 22–32.
12. McCaffery L. Avant-Pop: Still Life after Yesterdays Crash. *After Yesterday's Crash: The Avant- Pop Anthology*; ed. by Larry McCaffery. New York: Penguin, 1995. P. XI–XXXI.

REFERENCES

1. Devdyuk I. V. (2022). Literatura SSHA druhoi polovyny XX st. [The Literature of the USA in the Second Half of the 20th Century]. Devdyuk, I. V. Literatura Anhlii ta Ameryky XX st.: Navchalno-metodychni rekomendatsii do lektsii i praktychnykh zaniat [Literature of England and America in the 20th Century: Educational and Methodological Recommendations for Lectures and Practical Classes]. Ivano-Frankivsk, pp. 55–59. [in Ukrainian].
2. Denysova T. N. (2002). Korotko pro istoriiu, teoriuu i praktyku amerykanskooho postmodernizmu [A Brief Overview of the History, Theory, and Practice of American Postmodernism]. Pro peredistoriiu amerykanskooho postmodernizmu. Suchasna amerykanska literatura: problemy vyvchennia ta vykladannia: navchalnyi posibnyk [On the Prehistory of American Postmodernism. Modern American Literature: Issues of Study and Teaching: A Study Guide]. Mykolaiv: Publishing House of MDGU named after Petro Mohyla, pp. 5–18. [in Ukrainian].
3. Zhluktenko N. (1999). Khudozhnii svit romanu Marka Tvena “Pryhody Heklberri Finna” [The Artistic World of Mark Twain’s Novel “The Adventures of Huckleberry Finn”]. Vikno v svit, No. 4 (7), pp. 129–137. [in Ukrainian].
4. Meyer Ph. (2017). Syn [The Son; transl. from English by T. Skrypnyk]. Kharkiv: Vivat, 575 pp. [in Ukrainian].
5. Nahachevska O. (2013). Postapokaliptychnyi roman SSHA na mezhi XX–XXI st. (Paul Auster “V kraini ostannikh rechei” (1987), Cormac McCarthy “Doroha” (2006)) [The Post-Apocalyptic Novel in the USA at the Turn of the 20th–21st Centuries (Paul Auster “In the Country of Last Things” (1987), Cormac McCarthy “The Road” (2006))]. Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh [Humanities Education in Higher Technical Institutions], No. 27, pp. 298–305. [in Ukrainian].
6. Suchasnyi amerykanskyi roman (kinets XX – pochatok XXI: metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv persoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 035 Filolohiia (2024). [Modern American Novel (End of the 20th – Beginning of the 21st Century): Methodological Guide for Students of the First (Bachelor’s) Level of Higher Education in Specialty 035 Philology] / compiled by O. A. Bezhan. Odesa: Publisher Bukayev Vadym Viktorovych, 68 pp. [in Ukrainian].
7. Bond L. (2017) ‘In the eyeblink of a planet you were born, died, and your bones disintegrated’: scales of mourning and velocities of memory in Philipp Meyer’s American Rust. *Textual practice*, Vol. 31, Issue 5, pp. 995–1016.
8. Hoffmann G. (1982). The Fantastic in Fiction: Its ‘Reality’ Status, its Historical Development and its Transformation in Postmodern Narrative. *REAL: The Yearbook of Research in English and American Literature*, No. 1, p. 267–364.
9. Irr C. (2011) Postmodernism in Reverse: American National Allegories and the 21st-Century Political Novel. *Twentieth Century Literature*, Vol. 57. No. 3/4: Postmodernism, pp. 516–538.
10. Linkon Sh. Lee (2010). And Their Children after Them: Deindustrialization Lit. *New Labor Forum*, Vol. 19, No. 1, pp. 102–105.
11. Mathieson K. (1985). The Influence of Science Fiction in the Contemporary American Novel. *Science Fiction Studies*, Vol. 12, No. 1, pp. 22–32.
12. McCaffery L. (1995). Avant-Pop: Still Life after Yesterdays Crash. *After Yesterday’s Crash: The Avant-Pop Anthology*; ed. by Larry McCaffery. New York: Penguin, p. XI–XXXI.

Мар'яна ПАЛИВОДА,

orcid.org/0009-0006-6793-2672

магістр кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) mariana.palyvoda.pvz.2020@lpnu.ua

Роксолана ПЕРХАЧ,

orcid.org/0000-0002-6466-6122

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) roksoliana-iustyna.t.perkhach@lpnu.ua

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛОКАЦІЙ У СФЕРІ ЕТИКЕТУ

Тема перекладацьких трансформацій колокацій у сфері етикету є важливою та актуальною в сучасній лінгвістиці та перекладознавстві. Колокації, тобто стійкі сполучення слів, мають особливе значення у різних мовах, оскільки вони виражають соціальні норми, культурні традиції та поведінкові патерни, які часто бувають унікальними для конкретної мовної спільноти.

У статті досліджуються перекладацькі трансформації колокацій у сфері етикету. Було проаналізовано особливості перекладу стійких виразів і мовних зворотів, що використовуються для вираження ввічливості, поваги та соціальних норм. Увага приділяється специфіці кожної мови, культурним розбіжностям та труднощам, які виникають під час перекладу колокацій.

У статті розглядаються різні типи трансформацій, зокрема додавання, вилучення, заміна та компенсація лексичних одиниць. Дослідження показує, що успішний переклад етикетних колокацій вимагає не лише лінгвістичної, але й культурної компетенції перекладача, що дозволяє зберегти прагматичний і комунікативний ефект оригіналу.

Значну роль у статті відведено адаптації етикетних формул до цільової культури мови перекладу. Підкреслюється, що відсутність прямої відповідності між колокаціями в різних мовах може призвести до невірної трактування повідомлення або навіть до непорозуміння у комунікативній ситуації. Варто зазначити, що для успішного перекладу етикетних колокацій перекладачам необхідно враховувати не лише лексико-граматичні особливості, але й культурні реалії обох мов.

Дослідження базується на аналізі перекладів англомовних та україномовних текстів, де використовуються різні форми етикетних виразів, таких як вітання, прощання, подяка, вибачення та прохання. Увагу приділено тому, як перекладачі знаходять баланс між точністю та адекватністю, щоб забезпечити ефективну комунікацію між представниками різних культур. Описані приклади перекладацьких трансформацій дозволяють краще зрозуміти механізми адаптації колокацій у міжмовній комунікації та важливість збереження етикетних норм у перекладі.

Ключові слова: колокації, мовний етикет, мовленнєвий етикет, переклад.

Mariana PALYVODA,

orcid.org/0009-0006-6793-2672

Master Department of Applied Linguistics

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) mariana.palyvoda.pvz.2020@lpnu.ua

Roksolana PERKHACH,

orcid.org/0000-0002-6466-6122

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Applied Linguistics

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) roksoliana-iustyna.t.perkhach@lpnu.ua

TRANSLATION TRANSFORMATIONS OF COLLOCATIONS IN THE FIELD OF ETIQUETTE

The topic of translation transformations of collocations in the field of etiquette is an important and relevant one in modern linguistics and translation studies. Collocations, i.e. stable combinations of words, are of particular importance in different languages, as they express social norms, cultural traditions and behavioural patterns that are often unique to a particular language community.

The article investigates the translation transformations of collocations in the field of etiquette. We have analysed the peculiarities of translating stable expressions and phrases used to express politeness, respect and social norms. Attention is paid to the specifics of each language, cultural differences and difficulties that arise when translating collocations.

The paper examines various types of transformations, including the addition, deletion, replacement and compensation of lexical items. The study shows that successful translation of etiquette collocations requires not only linguistic but also cultural competence of the translator, which allows preserving the pragmatic and communicative effect of the original. A significant role in the article is given to the adaptation of etiquette formulas to the target culture of the target language.

It is emphasised that the lack of direct correspondence between collocations in different languages can lead to misinterpretation of the message or even misunderstandings in a communication situation. It should be noted that in order to successfully translate etiquette collocations, translators need to take into account not only lexical and grammatical features, but also cultural realities of both languages.

The study is based on the analysis of translations of English and Ukrainian texts that use various forms of etiquette expressions, such as greetings, farewells, expressions of gratitude, apologies and requests. Attention is paid to how interpreters strike a balance between accuracy and appropriateness to ensure effective communication between people from different cultures. The described examples of translation transformations allow us to better understand the mechanisms of adaptation of collocations in interlingua communication and the importance of preserving etiquette in translation.

Key words: collocations, language etiquette, speech etiquette, translation.

Постановка проблеми. Мова і культура як головна самобутність менталітету народу втілюють у собі глибину його ідентичності, володіють своїми мовно-культурними кодами, які є основою його ідентичності, джерелом його формування і проростають у мовно-культурні пласти.

Мовні та культурні коди різних етносів не накладаються один на одного. Вони мають свої особливості, межі та «зони відчуження». Наявність такого коду є важливим інструментом перекладу та незамінним посібником для перекладача. Межі мовних і культурних кодів чітко проявляються на прикладах не лише культурно пов'язаної, а й емоційно пов'язаної лексики.

Головна мета перекладача – отримати задовільний переклад вихідного тексту. Крім того, цей (адекватний) переклад має максимально точно передавати зміст тексту документа та відповідати нормам мови перекладу. Щоб виконати ці дві вимоги, часто недостатньо просто перенести всі мови оригіналу з відповідниками цільової мови, оскільки таких паралелей часто просто не існує. Таким чином, головним завданням перекладача на шляху до досягнення задовільних перекладів стає ефективне використання перекладацьких змін, за допомогою яких досягається точність передачі всієї інформації, що міститься у вихідному тексті.

Аналіз досліджень. У сучасному мовознавстві етикет ввічливості досліджують як у соціальній сфері спілкування, так і поза культурою спілкування: (Шумейко, 2013:10), (Татаревич, 1998:8), (Богдан, 2001:2), (Гітчінгс, 2013:14), (Фокс, 2005:15) та ін. Проте етикет загалом і проблеми мовної етики й моральної ввічливості зокрема досі є у сфері зацікавлення лінгвістів. Її широкі дослідження також проводяться в сучасній лінгвістиці, як у соціальних сферах спілкування, так і поза межами комунікативної культури.

Мета статті – розглянути перекладацькі трансформації етикетних форм.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєвий етикет є невід'ємною частиною культури, поведінки та спілкування людей. У формулах мовленнєвого етикету фіксуються суспільні відносини і норми поведінки. Норми етикету закодовані в приказках, прислів'ях, ідіомах, усталених фразах типу: *Ласкаво просимо! Як справи? Прощавай! Дякую тобі! і т. д.* Будучи елементом національної культури, мовленнєвий етикет має чітке національне забарвлення.

У лінгвістиці під етикетом розуміють систему правил і умовностей, що регулюють соціальну та професійну поведінку. У будь-якій соціальній одиниці існують загальноприйняті правила поведінки, які підтримуються і закріплюються правовими кодексами або звичаями і закріплюються груповим тиском. Незалежно від типу національної культури, будь-яке суспільство володіє етикетом, і кожна людина знає, якої поведінки очікується від неї по відношенню до інших і від інших по відношенню до себе.

Генрі Гітчінгс, відомий британський письменник, критик і дослідник, припускає, що вперше слово «етикет» можна знайти в збірці листів четвертого графа Честерфілда Філіпа Стенгоупа до свого сина, в яких він давав інструкції, як стати джентльменом (Гітчінгс, 2013:301). Як сказав Гітчінгс, слово «етикет» тоді розуміли як кодекс поведінки, як ідею самоконтролю, як чесноту. Манери відрізняються від етикету: етикет у сучасну епоху – це дивовижний набір правил для соціального невпевнені – такі ж старомодні, як і дебютантки. Манери, навпаки, можуть означати природну витонченість і ставлення до всіх з однаковою увагою. Гітчінгс розглядає це більш формально: манери, слово, що означає широкі принципи поведінки, і «етикет», що позначає дії, які формулюють ці принципи.

Мовленнєвий етикет пов'язаний із ситуацією спілкування як такою та її параметрами: особистістю, часом, місцем, темою та мотивом спілкування та його метою. Мовленнєвий етикет являє собою комплекс мовних явищ, пов'язаних з адресатом, хоча важливе значення має і особистість мовця.

Етикет також позначається на фонетичному та просодичному рівнях мови, тобто використовується особлива інтонація (ввічливого зразка). На комунікативному рівні це передбачає заборону втручатися в розмову, переривати її тощо. Мовленнєвий етикет можна аналізувати з точки зору мовної норми. Таким чином, розуміння правильних культурно унормованих типів мовлення включає в себе певний мовленнєвий етикет.

Культура поведінки – невід'ємна частина культури людини, зовнішній вияв духовного багатства людини та її внутрішнього світу. Культура мови (мовленнєвий етикет) – це особлива система вимог і приписів до використання мови в мовленні (усному чи письмовому).

Під культурою мови ми розуміємо дотримання загальноприйнятих мовних норм усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, вміле використання мови та способів висловлювання залежно від мети та ситуації спілкування. Мовленнєвий етикет вважається однією з найважливіших характеристик поведінки людини.

Мовний етикет, який зберігає традиційну структуру морального вираження, не є замкнутою системою, йому притаманні сила та гнучкість. Враховуючи, що кодекс поведінки відноситься до норм поведінки, які визнані в суспільстві і відіграють важливу роль у спілкуванні членів суспільства, ми вважаємо, що інтерес до етикету пов'язаний з розвитком спілкування та навчанням національна мовної спеціалізація, успішність як в академічній лінгвістиці, так і в суміжних науках, а також практичні комунікаційні потреби, володіння іноземними мовами, ознайомлення з культурою та повсякденним життям, традиціями носіїв мови.

Мовленнєвий етикет – це правила мовлення. Якщо етикет – це правила поведінки в суспільстві, відповідно до суспільних вимог, то мовленнєвий етикет можна визначити як правила, що регулюють правила мовленнєвої поведінки.

Мовний етикет (мовлення), необхідний для досягнення комунікації, реалізується шляхом уточнення, підтримки та припинення спеціальних мовних каналів, спрямованих на спілкування.

Тому встановлення та завершення контакту означає дотримання медіаторами певних норм мовної поведінки (мовного етикету) – уважне ставлення до партнера, врахування його потреб,

добре ставлення. У різних мовах світу вироблені особливі лексичні, морфологічні та синтаксичні прийоми вираження хороших манер, особливі формули мовного етикету, які є такими ж, як і мовний етикет (Шумейко, 2013:280).

Мовний етикет встановлюють мовні формули: звертання та привітання, при збереженні контакту – формули вибачень, прохань, подяки тощо, при припиненні контакту – формули прощання, побажання.

Мовний етикет є складовою частиною загального етикету, а також однією зі складових навчально-виховного процесу і відображає правила мовної поведінки, що склалися як у носіїв мови в національному колективі, так і в малих соціальних групах залежно від соціального статусу, віку, способу спілкування тощо. Від інших складових загального етикету він відрізняється своїми властивостями, суть яких полягає, насамперед, у невідворотності, обов'язковості дотримання норм.

Основними вимогами мовного етикету є ввічливість, увага, порядність і тактовність. У різних людей різні уявлення про те, що розумно, а що ні. Правила пристойності умовні, і їх недотримання не тягне за собою відповідальності, але в той же час не можна покладатися на прихильність оточуючих. Потік ідей має бути послідовним, повним і логічним.

Кожна нація з часом виробила традиційні звичаї; крім того, в кожному регіоні та суспільстві склалися характерні формули мовного етикету, що впливають з різних звичаїв, манер і особливостей використання мови.

У вузькому значенні мовленнєвий етикет – це національно специфічні правила мовленнєвої поведінки, які застосовуються в ситуаціях контакту та підтримання спілкування в обраній тональності відповідно до обставин спілкування, соціальних особливостей осіб, які спілкуються, і характеру спілкування їх стосунків.

Мова є продуктом культури. Використання мови в суспільстві відображає загальну культуру населення. Водночас мова є частиною культури. Культурою спілкування можна вважати будь-який прояв людської культури, як і культуру взагалі.

Мовний етикет українців, як зазначає Богдан С. К. (Богдан, 2001:11), є унікальною й універсальною моделлю їхньої мовної діяльності. Знання цієї системи, а тим паче: її повсякденне впровадження, гармонія знань і внутрішнього світу людини, без перебільшення, є своєрідним барометром духовної зрілості нації.

Враховуючи національну специфіку мовленнєвого етикету, варто сказати, що його структура

склалася в кожного народу на своїй національній основі під впливом різноманітних психологічних, політичних і культурних факторів. Позначка мовлення як соціолінгвістичного явища визначається з функціонального боку, тобто його виділення здійснюється на основі спеціалізованих функцій. Їх близько шести: контактна функція: встановлення, збереження або закріплення зв'язків і підтримуваних відносин, індивідуальної чи соціальної маси; функція ввічливості (конотативна) пов'язана з проявами ввічливої поведінки членів команди один до одного; регулятивна функція поширюється також на всі прояви мовленнєвого етикету, оскільки вибір певної форми при встановленні контакту регулює характер стосунків між адресантом і адресантом.

Таким чином, мовленнєвий етикет, маючи давню історію і будучи важливим і цікавим явищем, залишається актуальним предметом вивчення в різних дисциплінах. Проте при вивченні явищ мовленнєвого етикету звертаються до двох основних аспектів: соціолінгвістичного та стилістичного. Соціолінгвістику цікавить соціальна сторона мовленнєвого етикету. За допомогою мовленнєвого етикету виникає соціальний вплив комунікантів один на одного, що характерно для спілкування взагалі, а в мовленнєвому етикеті особливо виражено.

Серед мовних засобів вираження етикету в сучасній англійській мові провідне місце належить слову як найбільш регламентованому елементу мовної системи. Відображення культури поведінки, як і всіх дій, фіксується в слові, тобто насамперед у лексичному вимірі. Будь-яке слово не є окремим, а входить до складу лексичної системи мови як її компонент, що свідчить про своєрідність семантичної структури слів у мовах, а відповідні семантичні одиниці займають різні позиції в різних семантичних системах.

У вивченні етикетної лексики виникає багато проблем, які в загально-лінгвістичному плані досі залишаються дискусійними. Одні вчені вважають визначальною для слова його лексико-семантичну ознаку, інші – формальною. Як відомо, жодна з них окремо себе не виправдала. На нашу думку, більш правильним при визначенні слова є поєднання зазначених ознак, які виражаються в цілісності змісту та форми.

У сучасній ситуації більшості людей доводиться виконувати багато соціальних ролей і стикатися з різними ситуаціями спілкування. Ці ситуації можуть бути типовими і становити певну систему, в якій можна виділити наступні види спілкування: практичне спілкування, засноване на професійній (громадській) діяльності.

Наприклад, ділові відносини між незнайомими людьми, принаймні один з яких є державною посадовою особою (юрист і клієнт; лікар і пацієнт, поліцейський і громадянин). Також може бути публічне спілкування в колективі між співробітниками, в рамках якого розрізняють симетричні ситуації спілкування (співрозмовники рівні за службовим статусом – колеги) та асиметричні ситуації спілкування (керівник і підлеглий); неформальне спілкування, тобто стосунки в різних групах інтересів (спортивні клуби тощо), стосунки між друзями, сусідами тощо; анонімне спілкування, тобто стосунки між незнайомими людьми, тимчасове спілкування, що не передбачає подальшого спілкування (у громадських місцях, на вулицях, у транспорті); тісні родинні стосунки, тобто відносини між батьками та дітьми, подружжям, родичами тощо.

Мовні звичаї характеризуються етнічними особливостями, що базуються на традиціях кожного народу, його історії, культурі та менталітеті. Сучасний світ демонструє нам загальноприйнятні, універсальні правила, але є й відмінності у проявах мовленнєвої поведінки представників різних національностей.

Більшість ситуацій взаємодії людей супроводжується різними проявами мовленнєвого етикету. У комунікативних ситуаціях мова є гнучким інструментом, який може створювати різноманітні комунікативні ефекти. Один і той самий зміст, наприклад заборона будь-чого, може бути виражений по-різному: категорично, ввічливо підкреслено, коректно тощо.

Використовуючи прояви ввічливості в повсякденній взаємодії між людьми, слід враховувати традиції мовної групи, в якій відбувається взаємодія. Особливо важливо враховувати особливості питань у ситуаціях, які не виключають, а іноді навіть передбачають конфлікт – відмова, заборона, зауваження, незгодна думка співрозмовника тощо.

Серед багатьох складних тем, що вивчаються сучасною лінгвістикою, важливе місце займають проблеми перекладу. Як відомо, процес перекладу – це не просто заміна одиниць однієї мови на одиниці іншої мови. Навпаки, це складний процес, який включає цілий ряд операцій.

Форми і способи вираження етикету визначаються позамовними соціальними чинниками, які залежать від характеру ситуації, особливостей співрозмовників (статі, віку, соціального статусу, ролі тощо), ієрархії соціального статусу співрозмовників (нижчий, рівний, вищий), роль вираження (прохання, наказ і т. п.). Поєднання цих факторів визначає різноманіття комунікатив-

ної етики, яка потенційно можлива в природних мовах різних народів.

Кодекс поведінки українців відображає національну ідентичність і менталітет, тобто склад розуму, оригінальність думки, світогляд, вихованість, чуйність. Завдяки цьому можна провести паралель між характером людей та їх мовленнєвою поведінкою.

Мовні звичаї мають національну специфіку, а також специфічні соціальні особливості». Мовні ритуали включають спілкування, засноване на обміні інформацією, новими знаннями та спілкування заради спілкування. У кожному суспільстві існують правила і норми поведінки та спілкування. Це система постійних словесних формул, завдяки яким встановлюється взаєморозуміння і підтримується доброзичливий тон.

Культура сучасності, відображена в дискурсних практиках повсякденної комунікації, що функціонують у різноманітних формах, способах і жанрах, співвідноситься з категорією повсякденності, яка, у свою чергу, породжує дискурси та їхні концепти. Таким чином, аналіз і опис категорії повсякденного життя через аналіз її дискурсів і концептів дозволяє краще зрозуміти природу сучасної мовної культури, природу і тенденції розвитку культури в цілому.

Багато дослідників англійської комунікативної поведінки припускають, що ввічливість є, очевидно, найбільш типовою рисою їх поведінки. Як зауважила відомий англійський соціальний антрополог Кейт Фокс, хоча багато іноземних відвідувачів скаржилися на англійську стриманість, усі вони, як правило, були вражені нашою ввічливістю (Фокс, 2005:187).

Стриманість, обережність і уникнення контактів англійських пасажирів громадського транспорту – відстороненість, на яку скаржаться іноземці – все це характерні риси негативної ввічливості. Те, що виглядає як недружелюбність, насправді є своєрідним міркуванням: вони судять інших по собі та припускають, що всі поділяють їхню нав'язливу потребу в приватності, тому вони займаються своїми справами та ввічливо ігнорують їх (Гітчінгс, 2013:304).

Не можна не погодитися з думкою Г. Татаревич, яка наводить низку лексичних одиниць етикету, що супроводжують розваги. Дослідник вважає їх «ввічливістю, що вказує на певний тон у соціальній поведінці». Г. Татаревич у своїй статті «Етикет і ментальність» наводить приклад етикету відмови (Татаревич, 1998:12). Таким чином, звичаї української мови, поєднані всіма кодексами поведінки, є прогресивним і суто національним явищем, оскільки відображають національні особливості українців, їхню ментальність, менталітет, оригінальний спосіб мислення та світогляд. У комплексі етики ця категорія стала основною.

Висновки. У процесі дослідження перекладацьких трансформацій колокацій у сфері етикету на матеріалі української, англійської, німецької, польської та чеської мов було виявлено кілька важливих аспектів. По-перше, колокації, що виражають етикетні норми, мають глибокі культурні корені, що суттєво ускладнює їх переклад без втрати змісту та комунікативної функції. Перекладачам доводиться використовувати різні трансформаційні стратегії (додавання, вилучення, заміна, перестановка), щоб адаптувати вирази до мовних і культурних реалій цільової аудиторії.

По-друге, переклад колокацій, пов'язаних з етикетом, не можна здійснювати лише на лексичному рівні. Необхідним є розуміння культурно-специфічних аспектів етикету, що відрізняються в різних мовних спільнотах. Успішний переклад таких колокацій вимагає не тільки знання мовних структур, а й соціокультурних норм і правил поведінки, характерних для кожної мови.

По-третє, дослідження показало, що часто прямі еквіваленти в перекладі відсутні, що змушує перекладача використовувати такі прийоми, як компенсація або семантичне розширення. Це підтверджує необхідність володіння культурною компетенцією, що є ключовим фактором для адекватного передачі значення та функції колокацій.

Таким чином, перекладацькі трансформації колокацій у сфері етикету є складним багаторівневим процесом, що вимагає поєднання лінгвістичних знань з глибоким розумінням культурних особливостей мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березинський В. П. Українсько-англійські семантико-стилістичні паралелі на морфологічному рівні. Львів : Фенікс, 2002. 232 с.
2. Богдан С. К. Мовний етикет як елемент мовної картини світу волинян. *Дивослово*. 2001. № 10, С. 11–14.
3. Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
4. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування : навч. посіб. з етикету для студентів. Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. 208 с.
5. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 356 с.

6. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування. Львів: Сполом, 2001. 223 с.
7. Сивак Н. Збагачення мовленнєвого етикету школярів засобами парамеографії. *Початкова школа*. 1997. №4. С. 50–51.
8. Татаревич Г. Етикет і ментальність. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 18–19.
9. Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців. Київ: Література ЛТД, 2004. 400 с.
10. Шумейко О. А. Мовленнєвий етикет як складова виховного процесу. *Сучасні аспекти виховання студентської молоді* : тези доп. Міжнарод. наук.-практ. конфер. 4–5 квіт. 2013 р. Харків, 2013. С. 280–282.
11. Шумейко О. А. Мовлення як індикатор культури міжперсонального спілкування. *Шістдесят сьомі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки*: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції. Львів: ФОП Шпак В. Б. С. 40–44.
12. Шумейко О. А. Культура спілкування як складова естетичного виховання. *Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук. конф. Харків, 2013. С. 193–194.
13. Brown R., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. P. 28–39.
14. Henry Hitchings. *Sorry! The English and Their Manners*. John Murray Publishers Ltd, 2013. 400 p.
15. Kate Fox. *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour*. 2005. 432 p.
16. Mackay H. A. Developing syntactic repertoires: Syntheses of stimulus classes, sequences, and contextual control. *European Journal of Behavior Analysis*, 2013. P. 14, 69–85.

REFERENCES

1. Berezynskiy V. P. (2002) Ukrainsko-anhliiski semantiko-stylistychni paraleli na morfolohichnomu rivni. [Ukrainian-English semantic and stylistic parallels at the morphological level] Lviv : Feniks, 2002. 232. [in Ukrainian].
2. Bohdan S. K. (2001) Movnyi etyket yak element movnoi kartyny svitu volynian. [Speech etiquette as an element of the Volynians' linguistic worldview] *Dyvoslovo*. 2001. №10. 11–14. [in Ukrainian].
3. Hrytsenko T. B (2007): Etyka dilovoho spilkuvannia. [Ethics of business communication] navch. posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 344. [in Ukrainian]
4. Kubrak O. V. (2002) Etyka dilovoho ta povsiakdennoho spilkuvannia. [Ethics in business and everyday communication] navch. posib. z etyketu dlia studentiv. Sumy. VTD «Universytetska knyha». 208. [in Ukrainian]
5. Palekha Y. I. (2008) Etyka dilovykh vidnosyn [Ethics of business relationships]: navch. posibnyk. Kyiv. Kondor. 356. [in Ukrainian]
6. Radevych-Vynnytskyi Y. K. (2001) Etyket i kultura spilkuvannia. [Etiquette and culture of communication] Lviv. Vydavnytstvo «Spolom». 223. [in Ukrainian]
7. Syvak N. (1997) Zbahachennia movlennievoho etyketu shkolariv zasobamy parameoografii. [Enrichment of schoolchildren's speech etiquette by means of paraméographies] *Pochatkova shkola*. №4. 50–51. [in Ukrainian]
8. Tatarevych H. (1998) Etyket i mentalnist. [Etiquette and mentality] *Dyvoslovo*. № 3. 18–19. [in Ukrainian]
9. Shevchuk S. V. (2004) Dilove movlennia dlia derzhavnykh sluzhbovtziv. [Business broadcasting for civil servants] Kyiv. Literatura LTD. 400. [in Ukrainian]
10. Shumeiko O. A. (2013) Movlennievyy etyket yak skladova vykhovnoho protsesu. [Speech etiquette as a component of the educational process] *Suchasni aspekty vykhovannia studentskoi molodi : tezy dop. Mizhнарод. nauk.-практ. konfer. 4–5 kvit. 2013*. Kharkiv. 280–282. [in Ukrainian]
11. Shumeiko O. A. (2022) Movlennia yak indykator kultury mizhpersonalnoho spilkuvannia. [Speech as an indicator of interpersonal communication culture] *Shistdesiat somi ekonomiko-pravovi dyskusii. Seria: Sotsialni ta humanitarni nauky: materialy Mizhнародnoi naukovoї internet-konferentsii*. Lviv. FOP Shpak V. B. 40–44. [in Ukrainian]
12. Shumeiko O. A. (2013) Kultura spilkuvannia yak skladova estetychnoho vykhovannia. [Culture of communication as a component of aesthetic education] *Sotsialno-humanitarni vektory pedahohiky vyshchoi shkoly : zb. materialiv IV Mizhнар. nauk. konf., Kharkiv, 2013*. 193–194. [in Ukrainian]
13. Brown R., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. P. 28–39.
14. Henry Hitchings. *Sorry! The English and Their Manners*. John Murray Publishers Ltd, 2013. 400 p.
15. Kate Fox. *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour*. 2005. 432 p.
16. Mackay H. A. Developing syntactic repertoires: Syntheses of stimulus classes, sequences, and contextual control. *European Journal of Behavior Analysis*, 2013. P. 14, 69–85.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-27>

Ольга РУДЬ,

orcid.org/0000-0002-5985-2422

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Суми, Україна) *olgarud2017@ukr.net*

Олена КУМЕДА,

orcid.org/0000-0001-6879-1388

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Суми, Україна) *olenakumeda@gmail.com*

СКЛАДНІ СЛОВА У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ АНАТОЛІЯ ГРИЗУНА

Перспективним на сьогодні напрямом досліджень є вивчення мови поезії, зокрема складних слів як одного із засобів художньої виразності та поетичної образності. Стаття присвячена структурно-семантичному та функційному аналізу складних слів поетичного мовлення Анатолія Гризуна, зокрема складних прикметників, дієслівних та прислівникових утворень.

Складні прикметники у поезії Анатолія Гризуна вживаються для створення більш точного опису предмета, явища чи особи. Вони додають поетичному мовленню нових сенсів та значень. Автор у своїх віршових творах широко використовує складні прикметники, які зафіксовані у загальномовному словнику української мови, так і індивідуально-авторські складні утворення.

Проаналізовано такі структурно-семантичні групи складних прикметників, що містять семи: ‘колір, його відтінок, інтенсивність вияву’, ‘зовнішня ознака за кольором’, ‘зовнішня особливість людини, тварини, предмета, певного об’єкта’, ‘звукова ознака’, ‘смакова ознака’, ‘кількісна характеристика вияву ознаки’, ‘психічне сприйняття предмета, певного об’єкта, явища’ тощо.

*Композитні дієслова поетичних текстів Анатолія Гризуна зафіксовані у загальномовних словниках з ремаркою **розм., рел., перен.** тощо. Дієслова-юкстапозити – це переважно індивідуально-авторські оказіоналізми, утворені внаслідок синонімічного зближення основ.*

*У поетичних текстах Анатолія Гризуна спостережено лише дев’ять (3%) складних прислівників, серед яких виділяються відприкметникові редульковані юкстапозити, ускладнені префіксацією чи без неї. Серед індивідуально-авторських прислівників виділяються композити з початковим числівниковим компонентом **мільйон-, сто-** та прислівниковим компонентом **повно-**, які у поетичному контексті гіперболізують певну ознаку дії, стану предмета або ознаку якості тощо.*

Зауважено, що складні слова відображають глибоку філософічність творчості Анатолія Гризуна, підкреслюють особливі риси національної культури, традицій та світогляду українського народу, створюючи при цьому яскраві, живі образи, які легко запам’ятовуються та пробуджують сильні емоції.

***Ключові слова:** складні слова, індивідуально-авторські складні утворення, структурно-семантичні групи, функційне навантаження, метафоричні епітети, Анатолій Гризун.*

Olga RUD,

orcid.org/0000-0002-5985-2422

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Ukrainian Language and Literature Department
Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko
(Sumy, Ukraine) olgarud2017@ukr.net*

Olena KUMEDA,

orcid.org/0000-0001-6879-1388

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Ukrainian Language and Literature Department
Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko
(Sumy, Ukraine) olenakumeda@gmail.com*

COMPLEX WORDS IN POETIC TEXTS OF ANATOLIY HRYZUN

A promising direction of research today is the study of poetic language, in particular complex words as one of the means of artistic expressiveness and poetic imagery. The article is devoted to the structural-semantic and functional analysis of complex words in Anatoly Hryzun's poetic speech, in particular complex adjectives, verbal and adverbial formations.

Complex adjectives in the poetry of Anatoly Hryzun are used to create more accurate description of an object, phenomenon or a person. They add new senses and meanings to poetic speech. In his poetic works, the author widely uses complex adjectives, which are recorded in the universal dictionary of the Ukrainian language, as well as individual authorial complex formations.

The following structural-semantic groups of complex adjectives containing seven were analyzed: 'color, its shade, intensity of manifestation', 'external feature by color', 'external feature of a person, animal, object, certain object', 'sound feature', 'taste feature', 'quantitative characteristic of feature's manifestation', 'mental perception of a subject, certain object, phenomenon', etc.

Composite verbs of Anatoly Hryzun's poetic texts are recorded in general language dictionaries with the remark of colloq., rel., fig. etc. Juxtaposed verbs are mostly individual authorial occasionalisms formed as a result of synonymous convergence of bases.

Only nine complex adverbs (3%) were observed in poetic texts of Anatoly Hryzun, among which adjectival reduplicated juxtapositions, complicated with prefix or without it, stand out. Among individual authorial adverbs, there are composites with the initial numeral component million-, hundred-, and the adverbial component ful-, which in a poetic context hyperbolize a certain sign of an action, the state of an object, or a sign of quality, etc.

It is noted that complex words reflect deep philosophical nature of Anatoly Hryzun's works, emphasize special features of national culture, traditions and worldview of Ukrainian people, while creating bright, vivid images that are easily remembered and evoke strong emotions.

Key words: *complex words, individual authored complex formations, structural-semantic groups, functional load, metaphorical epithets, Anatoly Hryzun.*

Постановка проблеми. Поетична мова завжди викликала науковий інтерес у мовознавців. У її основі «лежить особливий характер конкретно-чуттєвого бачення світу, орієнтація на емоційно-естетичне сприйняття його» (Єрмоленко, 1999: 323). Поетична мова відзначається високим ступенем концентрації змісту. У ній кожне слово вагоме, воно має глибокий сенс, характеризується образністю, символічністю, містить прихований авторський задум.

У мові поезії особливою здатністю економно та сконденсовано виражати складні явища в одному понятті (Радомська, 2017: 88) вирізняються складні слова, які виступають місткими назвами для різних предметів, явищ і понять матеріального і духовного життя народу. Ці слова мають незвичайну силу у створенні насичених і багатогранних художніх образів, які часто викликають у читача

сильні емоції та різноманітні асоціації. Вони додають поетичному тексту певного стилістичного забарвлення, роблячи його більш виразним та унікальним. Уміння створювати складні слова, поєднувати в єдине ціле змістовно різнопланові структурні компоненти, витворювати оригінальні, складні за будовою поетичні неологізми, наділяти їх несподіваними смислами є одним із найбільш виразних аспектів поетичної майстерності автора.

Справжнім майстром поетичного слова впевнено можна назвати сумського поета, перекладача, публіциста, літературознавця, члена Національної спілки письменників України Анатолія Гризуна. Творчість митця – це багатогранний світ, сповнений емоцій, оригінальності та глибоких художніх образів.

Словотворчість Анатолія Гризуна – це не просто гра зі словом, а глибоке осмислення можливостей мови. Складні слова, створені автором, є

чудовим прикладом цього процесу. Вони додають його поезії неповторного колориту та глибини, відкривають нові способи вираження думок і почуттів, утілюють унікальні ідеї та погляди поета. Складні слова відображають глибоку філософічність його поезії, підкреслюють специфічні риси національної культури, традиції та світогляду українського народу, при цьому створюють яскраві, живі образи, які легко запам'ятовуються та викликають сильні емоції.

Аналіз досліджень. Складні слова неодноразово ставали об'єктом наукових розвідок мовознавців. Теоретичні засади формування складних слів обґрунтовано у працях Л. Булаховського, Г. Віняр, К. Городенської, В. Горпинича, Н. Клименко, А. Нелюби, М. Плющ та інших. Аналізові структурно-семантичних типів складних слів, їх функціонально-стилістичних властивостей, синтаксичних функцій присвячені дослідження Л. Азарової, М. Доленко, С. Єрмоленко, Н. Клименко, О. Мізіної, З. Олійник, О. Поліщук, Л. Пашко, О. Селіванової та інших.

Функціонування складних слів у мові поетичних текстів вивчають В. Максимчук, З. Митяй, М. Піх, О. Поліщук, О. Рудь, Т. Юрченко та інші. Зокрема, З. Митяй і Т. Юрченко досліджують стилістичну динаміку, особливості розвитку традиційних і фольклорних моделей складних слів у мовотворчості Тараса Шевченка, В. Максимчук розглядає семантичну, лексико-граматичну структуру складних новотворів поетів Рівненщини середини ХХ – початку ХХІ сторіч. О. Рудь зацентровує увагу на структурно-семантичних типах складних слів, їх функційному навантаженні в поетичних текстах ХХ століття.

Водночас складні слова Анатолія Гризуна як один із засобів художньої виразності та поетичної образності його віршів залишаються поза належною увагою дослідників.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний та функційний аналіз складних слів поетичного мовлення Анатолія Гризуна. Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких завдань: виявити складні слова у поетичних текстах автора, виділити структурно-семантичні групи складних слів, розглянути функційне навантаження складних утворень у поетичних текстах Анатолія Гризуна.

Відповідно до характеру фактичного матеріалу застосовані такі методи дослідження: аналіз і синтез наукової інформації; метод відбору і систематизації мовних одиниць; метод структурно-семантичного аналізу; метод лінгвістичного опису складних слів.

Джерельною базою дослідження послужили збірки поетичних творів Анатолія Гризуна «Джинсове небо» (Гризун, 2016), «Озимина» (Гризун, 2005), «Третє тисячоліття» (Гризун, 2003).

Виклад основного матеріалу. В аналізованих поетичних текстах Анатолія Гризуна виявлено 279 складних слів, які на початковому етапі дослідження розділено на групи відповідно до частини мовної належності. Найбільшу групу становлять складні іменники, які представлені 199 одиницями, що становить 71,3%. Складних прикметників нараховано 66 одиниць (23,7%), складних прислівників – 9 одиниць (3,2%) і складних дієслів – 5 одиниць (1,8%).

Структурно-семантичному і функційному аналізу складних іменників поетичного мовлення письменника присвячена окрема стаття О. Рудь (Рудь, 2024), тому в нашій розвідці розглянемо складні прикметникові, дієслівні та прислівникові утворення Анатолія Гризуна.

Складні прикметники у поезії Анатолія Гризуна живаються для створення більш точного опису предмета, явища чи особи. Вони додають поетичному мовленню нових сенсів та значень. Автор у своїх віршових творах широко використовує складні прикметники, які зафіксовані у загально-мовному словнику української мови, наприклад: *світло-голубий, жовто-синій, білогривий, широкоплечий, павукоподібний, двосічний, двосторонній, дволикий, однозначний* тощо. Своєрідністю і неповторністю в поезії Анатолія Гризуна вирізняються індивідуально-авторські складні прикметники, які допомагають по-особливому розкрити зміст поняття, предмета, явища, наприклад: *буриштинно-кара, помаранчево-злотаве, буриштинново-піщана, монотонно-щира, наспівно-мережаний, щемливо-солодка, молочас-полинні, чорно-чарівлива, казково-синій, потаємно-інтимне, ніжно-вгарячілі, лагідно-легка, космічно-збурено-кошмарний, уявно-кам'яне* та інші. Вони увиразнюють поетичний світ автора, його творчу манеру письма, характеризують ідіостиль митця.

У результаті лексико-семантичного аналізу виокремлено такі структурно-семантичні групи складних прикметників, що містять семи:

1) 'колір, його відтінок, інтенсивність вияву': *барвінково-сині, світло-голубий, темно-вишневий, зелен-жовте, буриштинно-кара, помаранчево-злотаве, жовто-сині, огненно-вишневі, злотаве-голубе* тощо. Композитні прикметники характеризують зовнішній вигляд людини, предмети, об'єкти природи тощо. Наприклад: *«Ой на Волині, на ясній Волині, / Дівчаточка – пшеничні колоски, / І серед них вона. Як васильки, / Її очіци*

барвінково-сині) (Гризун, 2005: 58); «*На світло-голубому автобусі / Ялину / Безмежними гонами / Рідною краю*» (Гризун, 2005: 82); «*Кольори у тебе жовто-сині, / Україно, лагідний розмай! / І в сльозі народній, і в росині, / Доки світу-сонця / все буяй*» (Гризун, 2005: 41); «*Україно! / Чаро кришталева, / Маєво злтаво-голубе. / В місті Кия і у місті Лева / Повносила пізнаю тебе*» (Гризун, 2003: 15);

2) *‘зовнішня ознака за кольором’*. Складні прикметники цієї групи утворені за моделями «‘колір’ + ‘явище природи’» (*жовтохвильне, буритиново-піщана, зеленохвилі*), «‘колір’ + ‘назва предмета’» (*златоцерковна*), «‘колір’ + ‘соматичне поняття’» (*синьоокі*), «‘колір’ + ‘частина тіла тварини, птаха’» (*білогрива, зеленокрила*). У поезії Анатолія Гризуна такі прикметники виконують роль метафоричних епітетів, наприклад: «*Широкоплечі, синьоокі, русі / Аж прискають, аж піняться слова*» (Гризун, 2003: 49); «*День невловимий / та синьоокий*» (Гризун, 2016: 92); «*А пшениця – / жовтохвильне море – / Колосом вклонилася землі*» (Гризун, 2005: 49);

3) *‘зовнішня особливість людини, тварини, предмета, певного об’єкта’* тощо: *мавпоруки, важкопохилені, павукоподібні* тощо. Наприклад: «*Пора важкопохилених комет / І запізнілого порозуміння*» (Гризун, 2016: 97). У поетичних рядках «*Охлократи! Ви не просто кодро. / А прогресу гальма і ярмо. / Павукоподібні ваші кола / Роз’єднаємо, розсічемо*» (Гризун, 2005: 71) вдало дібраний автором композит *павукоподібні* характеризує владну систему охлократів, які керуються популістськими ідеологемами, призводять до заворушень і безвладдя;

4) *‘звукова ознака’*: *монотонно-щира, темнаво-оксамитний, наспівно-мережаний*. Наприклад: «*Журавлі із ирїю та в ирїй / Через відстані, кордони, долі. / В їхній пісні монотонно-щирій / Заплелись дієзи і бемолі*» (Гризун, 2016: 19); «*Коли довкола лунає / Наспівно-мережаний. Ми вдвох. / Більш нікого немає / Для найніжніших утїх*» (Гризун, 2016: 132); «*А тепер і кава вже говорить / Голосом темнаво-оксамитним*» (Гризун, 2005: 106);

5) *‘смакова ознака’*: *щемливо-солодка, гірко-солоний, молочає-полинні* тощо. Наприклад: «*Молочає-полинні / Повлягались сніги, / Як діла непровинні, / Як морські береги*» (Гризун, 2016: 101); «*Понад кроною йдуть літа, / Як оті театральні відслони. / Але завжди мене огорта / Біль душевний гірко-солоний*» (Гризун, 2016: 113);

6) *‘кількісна характеристика вияву ознаки’*: *двокопитий, двосічний, двосторонній, дволикий,*

однозначний, п’ятиаршинні, стогамний, стокарбий, стокрила, шестимісячне тощо. Наприклад: «*Чус: це пора осіння, / Згук її тремтить стогамний*» (Гризун, 2016: 61); «*Йде гординею зима, / Кроки – так, п’ятиаршинні*» (Гризун, 2016: 100); «*Грудень завмер двокопитий*» (Гризун, 2016: 17).

Значення «велика кількість кого-, чого-небудь» (ВТС, 2005: 681) містить компонент *много-*, що в загальнономовних словниках подається із ремаркою *заст.* У поезії А. Гризуна спостережено такі прикметники-юкстапозити з цим компонентом: *многокрилий, многостебла, многогамний, многоекранні, многобарвні, многотрудні*. Ці складні утворення несуть певне емоційне навантаження, надають поетичному тексту піднесеності, урочистості звучання, наприклад: «*Закликають зорі в спів / Многобарвні згуки й іскри*» (Гризун, 2016: 140); «*Де буяла ковила, / Стрів я тишу многостеблу*» (Гризун, 2016: 88); «*Така вона, оця відлига, / Розкинула зимовий килим, / Щоб захистить мене від лиха, / Щоб сам відчувся многокрилим*» (Гризун, 2016: 32).

Перша частина складних прикметників *все-* вказує на «всеосяжність, повноту певної дії; повноту обсягу, об’єму, якості предмета чи явища» (Словник UA), що виражаються другою частиною слова: *всеоглядна, всеочисна, вселюдське, всезоряний* тощо. Наприклад: «*О поетова любове / всеоглядна, / Я тебе / сприйнять до краплі мушу*» (Гризун, 2005: 91); «*Любо до тебе – / ніжна, всеочисна...*» (Гризун, 2005: 78); «*Везеш мене за села й за міста, / Кудись далеко, під високі зорі, / І чути, як пшениця пророста / У вселюдському гамірному морі*» (Гризун, 2005: 14);

7) *‘психічне сприйняття предмета, певного об’єкта, явища’* тощо: *чорно-чарівлива, казково-синій, лукавоокі, зловісна, потаємно-інтимне, ніжно-вгарячілі, лагідно-легка, самовбивчий, космічно-збурено-кошмарний, уявно-кам’яне* тощо. У поезії Анатолія Гризуна складні прикметники часто вживаються для посилення вражень та оригінального, незвичайного зображення особи, предмета чи явища, наприклад: «*Казково-синій образ Наталі / Спалив сьогодні мою власну смерть*» (Гризун, 2005: 47); «*У днину лагідно-легку / Сплекали каталог гріхів*» (Гризун, 2016: 63); «*Ти знімеш рукавички – / возкі ниті / Торкнуться ніжно-вгарячілих рук*» (Гризун, 2016: 162); «*Мій світ космічно-збурено-кошмарний*» (Гризун, 2005: 57).

Складні прикметники поетичного мовлення Анатолія Гризуна є потужним засобом створення багатшарових, яскравих поетичних образів, одним із способів глибокого проникнення в суть зображуваного. Завдяки незвичним поєднанням

компонентів, складні утворення створюють ефект новизни, вони здатні пробуджувати уяву читача, роблячи поетичні образи більш живими та емоційними.

Складні дієслова у поетичних текстах Анатолія Гризуна становлять незначну кількість (1,8%): *винопрозорять, зрощував-взелював, проблиснуть-просяють, священнодіє, хороводять* тощо. Переважно це композити, що зафіксовані у загально-мовних словниках з ремаркою *розм., рел., перен.* тощо, пор.: *священнодіяти* – «1. *рел.* Здійснювати церковний обряд; відправляти службу; 2. *перен.* Виконувати будь-яку справу особливо урочисто й поважно, як обряд» (ВТС, 2005: 1301); *хороводити* – «*розм.* Водити хоровод» (ВТС, 2005: 1570).

Поет використовує композит *священнодіяти* для змалювання весняної природи, що прокидається від зимового сну: «**Чорно-біла** акварель / То синіє, то жовтіє. / Березень прибув з тих рель, / Де теплінь **священнодіє**» (Гризун, 2016: 119); для передачі внутрішнього стану ліричного героя: «*Все дозріле збуриється, сп'яніє, / Просто з сонцем стрінеться душа. / Щось урочисто **священнодіє**, / А й тривога все ж не полиша*» (Гризун, 2016: 53), чим досягає урочистості, піднесеності звучання віршових рядків.

Вибір мовних засобів значною мірою залежить від авторського задуму, сприйняття митцем навколишнього світу. Для А. Гризуна шум осінньої природи, в якій «*ще все мосянжеве та деінде черлене*» (Гризун, 2016: 52), асоціюється із козацькою піснею про мужню, героїчну битву. У віршових рядках «*І клен той по-козацькому заводить – / У ній звитяга й героїчна смерть. / І вже хтось там байраком **хороводить**, / І по галявах музики надщерт*» (Гризун, 2016: 52) дієслово *хороводить* розширює своє значення і означає «шуміти, галасувати, звучати».

Певного стилістичного ефекту досягає митець поєднанням композитного дієслова *верховодити* – «бути верховодом, скеровувати дії інших; розпоряджатися» (ВТС, 2005: 123) із іменником *шарикови*, що символізує аморальність, розтління особистості, втрату будь-яких моральних норм і людських цінностей, наприклад: «*І мусимо **перешкодить** / Тій з 'яві **колос-печериць**, / Де шарикови **верховодять**, / А чесні – похилені ниць*» (Гризун, 2016: 7). Символічність іменника *шарокови* увиразнює юкстапозит *колос-печериць*, що підкреслює потворність суспільства, де панує анархія і необмежена, безконтрольна влада одних людей над іншими.

Юкстапозитні дієслова в аналізованій поезії – це здебільшого індивідуально-авторські ока-

зіоналізми, утворені внаслідок синонімічного зближення основ: *зрощував-взелював, проблиснуть-просяють* тощо. Наприклад: «*Він був помілом давніх століть / І зрощував-взелював те, що потрібно. / У світі сад його твердо стоїть, / Проплачений златно і срібно*» (Гризун, 2016: 28); «*Діалектика днів помічає красу / Крізь сльозину мою, крізь серпневу росу, / А в росі тій **проблиснуть-просяють** слова / Од натхнення мого, що кипить і співа*» (Гризун, 2003: 20). Юкстапозити увиразнюють, підкреслюють певні процеси, зміни, що відбуваються в навколишньому світі, в житті суспільства.

У поетичних текстах Анатолія Гризуна спостережено лише дев'ять (3%) складних прислівників, серед яких виділяються відприкметникові редульовані юкстапозити, ускладнені префіксацією чи без неї: *гостро-гостро, довго-довго, біло-набіло, думно-передумно*. Такі слова підсилюють ознаку дії чи ознаку іншої ознаки, є носіями високої експресії: «*Сади по кольору **смарагди** – / Прозорість світлового роздолля. / Здається, **довго-довго** праг ти, / Щоб залунала тут **басоля***» (Гризун, 2016: 44); «*І **гостро-гостро** пада сніг / З твого високого волосся. / І на п'янкх губах твоїх / Я відчуваю пах колосся*» (Гризун, 2016: 56); «*Ярами біла конюшина / **Біло-набіло** перецьвіла. / Скільки ти для мене залишила / Ніжного нектарного тепла*» (Гризун, 2016: 18). Повторення основ має «квалітативне значення, вносить відтінок частотності, поширеності, повторюваності, міри вияву ознаки» (Малюга, 2016: 219).

У віршових рядках «*Взелені зела, / Днина невесела: / **Думно-передумно** стікає **часоплин***» (Гризун, 2016: 113) прислівник *думно-передумно*, утворений від прикметника *думний* – «1. *розм.* Заглиблений у думки; задумливий, замислений. // Який виражає заглибленість у думки» (ВТС, 2005: 331) шляхом повторення основ з префіксацією, містить значення «дуже тихо, плавно, повільно». Адвербіальні номінації, за допомогою яких митець творить несподівані поетичні образи, є носіями експресії та певної стилістичної тональності.

Серед індивідуально-авторських прислівників виділяються композити з початковим числівниковим компонентом *мільйоно-, сто-* (*мільйоногранатно, стозміїно*) та прислівниковим компонентом *повно-* (*повновладно*), які у поетичному контексті гіперболізують певну ознаку дії, стану предмета або ознаку якості тощо, напр.: «*Ніби **шпаківні фанерні, рвав ураган мансарди. / Шоби **мільйоногранатно** сіклись, встеляли дорогу***» (Гризун, 2005: 27); «*Вона порятує тебе **повновладно** / На **гострому** **схрещенні меж***» (Гризун,

2016: 131); «Хто кому, що віддає?.. / Є Севастополь – Україна. / Флоту чужого удав / Тисне аж стозміно» (Гризун, 2005: 35).

Оказіональні прислівники, основи яких містять сему ‘колір’ (сиво-срібно), ‘внутрішня властивість об’єкта’ (вбивчо-реально), служать для опису природи, передають сприйняття автором навколишнього світу, напр.: «...Одцвітає сиво-срібно мороз – / Я прощався із другом востаннє. / Вже не чув жартильвих погроз / І чоло не мінилось світанно» (Гризун, 2005: 76); «Падає, падає рвана листва / Вбивчо-реально на дах, де є гонта» (Гризун, 2016: 122).

Висновки. Безмежні виражальні можливості поетичного слова відкривають цілий всесвіт творчих засобів. Складні слова, які використовує Анатолій Гризун у своїй поезії, є лише однією з граней цього розмаїття. Вони не лише демонструють потенціал поетичної мови, а й підкреслюють унікальність стилю автора, допомагають створювати

нові, неповторні словесні образи, які вражають своєю оригінальністю та глибиною.

Складні слова Анатолія Гризуна вирізняються семантичною структурою і функційним навантаженням у контексті поетичного твору. Автор активно використовує у своїй поезії як традиційні складні найменування, зафіксовані у загальномовних словниках, так і авторські неологізмами, створені відповідно до внутрішніх закономірностей розвитку мови та певних мовних моделей. Формування складних слів зумовлено прагненням до лаконічності, точності та стислості вираження думки. Ці слова не тільки засвідчують прагнення до економії мовних засобів, але й оприявнюють унікальність світовідчуття автора, оригінальність його творчої манери.

Перспективи наступних студій над мовою Анатолія Гризуна вбачаємо у всебічному аналізові індивідуально-авторських складних утворень, що розкривають одну з важливих граней високої художньої майстерності поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) (ВТС) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Гризун А. Джинсове небо : лірика. Суми : ВВП «Мрія-1», 2016. 172 с.
3. Гризун А. Озимина. Вірші та поеми. Суми : ВВП «Мрія-1»ТОВ, 2005. 112 с.
4. Гризун А. Третє тисячоліття. Поезії. Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2003. 112 с.
5. Ермоленко С. Нариси з української словесності. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
6. Малюга Н. М. Створення комічного ефекту засобами словотворення (про мовне чуття Остапа Вишні). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 14. С. 214–225.
7. Радомська Л. А. Критерії визначення лінгвального статусу іменників-юкстапозитивів як самостійних лексикограматичних одиниць. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2017. Випуск 1 (85). С. 88–92.
8. Рудь О. М. Функціонування складних іменників у поетичних текстах Анатолія Гризуна. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. №5. 2024. С. 44–48.
9. СловникUA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%92%D1%81%D0%B5>

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrayinskoï movy (z dod. i dopov.) (2005) [A Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language (with add.)]. / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s. [in Ukrainian].
2. Hryzun A. (2016) Dzhinsove nebo : liryka. [Denim Sky: Lyrics]. Sumy : VVP «Mriya-1», 2016. 172 s. [in Ukrainian].
3. Hryzun A. (2005) Ozymyna. Virshi ta poemu. [Simon. Verses and Poems]. Sumy : VVP “Mriya-1”TOV, 2005. 112 s. [in Ukrainian].
4. Hryzun A. (2003) Tretie tysyacholittia. Poezii. [The Third Millennium. Poetry]. Sumy : VVP “Mriya-1” LTD, 2003. 112 s. [in Ukrainian].
5. Yermolenko S. (1999) Narysyt z ukrainskoï slovesnosti [Essays on Ukrainian Philology]. Kyiv : Dovira, 1999. 323 s. [in Ukrainian].
6. Maliuha N. M. (2016) Stvorennia komichnoho efektu zasobamy slovotvorennia (pro movne chuttia Ostapa Vyshni) [Creating a comic effect by means of word formation (about the linguistic sense of Ostap Vyshny)]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2016. Vyp. 14. S. 214–225 [in Ukrainian].
7. Radomska L. A. (2017) Krytepii vyznachennia livgval’noho statusu imennykiv-yukstapozytiv yak samostiinykh leksyko-gramatychnykh odynyt’ [The Criteria for Determining the Status Lingual of Noun-Juxtapositions as Independent Lexical and Grammatical Units]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. 2017. Vypusk 1 (85). S. 88–92 [in Ukrainian].
8. Rud O. M. (2024) Funktsionuvannia skladnykh imennykiv u poetychnykh tekstakh Anatoliia Hryzuna. [The Functioning of Compound Nouns in the Poetic Texts of Anatoliia Hryzun]. *Slobozhanskiy naukovyi visnyk. Serii: Filolohiia*. №5. 2024. P. 44–48 [in Ukrainian].
9. Slovyk UA [Dictionary of the UA]. *Portal ukrainskoï movy ta kultury*. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%92%D1%81%D0%B5> [in Ukrainian].

УДК 811.111'342.9'27

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-28>

Ольга СОКИРСЬКА,
orcid.org/0000-0001-8100-9709
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) olgasokyrska@gmail.com

Інна ЗУБРІЙЧУК,
orcid.org/0009-0007-4956-8675
студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) inna11715@gmail.com

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВІДМОВИ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті досліджуються мовні засоби вираження відмови у сучасній англомовній художній літературі та закономірності їх відтворення в українськомовному перекладі. Відмова – це важливий елемент комунікації, який відіграє ключову роль у побудові діалогів, взаємодії персонажів та розвитку сюжету в художній літературі. Існують специфічні форми вираження відмови, які можуть варіюватись залежно від соціокультурних контекстів, рівня ввічливості, емоційної напруженості та інших факторів. У статті проаналізовано як прямі, так і непрямі форми відмови, включаючи евфемізми, риторичні питання, сарказм та іронію. Такі форми відмови часто мають на меті вираження прихованого емоційного забарвлення або культурних особливостей. Процес перекладу відмови з англійської мови на українську потребує від перекладачів не тільки знання граматичних та лексичних правил, але й чутливості до культурних і стилістичних особливостей обох мов, оскільки засоби вираження відмови можуть мати різний емоційний відтінок і ступінь прямотинності в англійській та українській мовах. В статті приділено особливу увагу лексичним, синтаксичним та стилістичним засобам, які використовуються для вираження відмови в англійській мові, а також труднощам їх адекватної передачі засобами української мови. Збереження культурного контексту є ще однією складністю в процесі перекладу, оскільки прямі відмови в англійській мові можуть вимагати пом'якшення або адаптації в українському перекладі, і навпаки, українська мова іноді потребує більш відкритої форми відмови. У статті наголошується на важливості використання компенсаційних перекладацьких прийомів для передачі культурно значущих відмов у текстах. Розглянуто стратегії, які використовують перекладачі для збереження стилістичної та емоційної насиченості оригінального тексту, зокрема вибір еквівалентних мовних конструкцій і семантичних значень. Стаття аналізує сучасні особливості сучасної англомовної художньої літератури, яка активно перекладається українською мовою, що робить дослідження специфіки перекладу важливим не тільки для лінгвістики, але й для практики перекладу. Стаття спрямована на виявлення закономірностей, які дозволяють досягти максимальної точності і природності перекладу в художньому тексті.

Ключові слова: відмова, мовні засоби, переклад, художня література, мова.

Olga SOKYRSKA,

orcid.org/0000-0001-8100-9709

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the The Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) olgasokyraska@gmail.com

Inna ZUBRIICHUK,

orcid.org/0009-0007-4956-8675

2nd year master's student at the Faculty of Linguistics

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) inna11715@gmail.com

LANGUAGE MEANS OF EXPRESSING REFUSAL IN CONTEMPORARY ENGLISH-SPEAKING FICTION AND REGULARITY OF THEIR REPRODUCTION IN UKRAINIAN TRANSLATION

The article examines the linguistic means of expressing rejection in modern English-language fiction and the regularities of their reproduction in the Ukrainian translation. Refusal is an important element of communication that plays a key role in building dialogue, character interaction, and plot development in fiction. There are specific forms of expressing rejection that may vary depending on sociocultural contexts, level of politeness, emotional intensity, and other factors. This article analyzes both direct and indirect forms of refusal, including euphemisms, rhetorical questions, sarcasm, and irony. Such forms of refusal are often intended to express hidden emotional colors or cultural characteristics. The process of translating a refusal from English into Ukrainian requires translators not only to know grammatical and lexical rules, but also to be sensitive to the cultural and stylistic features of both languages since the means of expressing refusal can have a different emotional tone and degree of directness in English and Ukrainian. The article pays special attention to the lexical, syntactic, and stylistic means used to express refusal in the English language, as well as the difficulties of their adequate transmission in the means of the Ukrainian language. Maintaining the cultural context is another challenge in the translation process, as direct refusals in English may require mitigation or adaptation in Ukrainian translation, and vice versa, Ukrainian sometimes requires a more open form of refusal. The article emphasizes the importance of using compensatory translation techniques to convey culturally significant refusals in texts. The strategies used by translators to preserve the stylistic and emotional richness of the original text, including the choice of equivalent linguistic constructions and semantic meanings, are considered. The article analyzes the current features of contemporary English-language fiction that are actively translated into Ukrainian, which makes the study of translation specifics important not only for linguistics but also for translation practice. The article aims to identify the regularities that allow achieving maximum accuracy and naturalness of translation in a literary text.

Key words: rejection, linguistic means, translation, fiction, language.

Постановка проблеми. У сучасній англійській мовній художній літературі відмова є важливим комунікативним актом, що використовується для вираження незгоди, заперечення або небажання виконати певну дію. Лінгвістичні засоби вираження відмови можуть варіюватися залежно від контексту, стилю автора, культурних особливостей та інших факторів.

Однією з ключових проблем у перекладі таких засобів на українську мову є передача не тільки змістовного аспекту відмови, але й її прагматичного й емоційного значення. Труднощі виникають через відмінності в мовних і культурних традиціях між англійською та українською аудиторіями. Тому актуально дослідити, які засоби вираження відмови використовуються в англійській літературі та як вони відтворюються в українському перекладі, враховуючи мовну та культурну специфіку.

Мета статті полягає у розгляді версії та особливості вивчення мовних засобів вираження відмови в сучасній англійській художній літературі та їх відтворення в українськомовному перекладі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Лінгвістичний аналіз відмови був розглянутий у працях С. С. Горбач (Горбач, 2007: 71–74); Н. А. Одарчук (Одарчук, 2004: 20); І. М. Осовської (Осовська, 1999: 43–44). Вони досліджували лексичні та синтаксичні засоби вираження відмови, зокрема використання модальних дієслів, умовних конструкцій і фраз, що мають функцію пом'якшення або посилення відмови.

Вивчення відмови в контексті перекладу наголошує на важливості трансформаційних методів у перекладацькій діяльності. Переклад відмови часто вимагає не лише буквальної передачі змісту, але й адаптації до культурного контексту цільової мови. Перекладацькі трансформації, такі як

компенсація, адаптація та модулювання, дозволяють зберегти прагматичний аспект відмови. При цьому перекладачі повинні зважати на те, наскільки прямо або непрямо слід передати відмову в різних контекстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досліджень вказує на те, що в англійській мові існує багато способів вираження відмови – від прямих (наприклад, «No», «I can't», «I'm afraid not») до непрямих, які використовують умовні форми, евфемізми, натяки, сарказм, іронію та інші стилістичні засоби. В літературі ці відмови можуть підкреслювати психологічний стан персонажа, його ставлення до інших або ситуації. Мовні засоби вираження відмови варіюються залежно від жанру, авторського стилю, соціокультурного контексту, а також характеру персонажів. В англійській літературі це може бути представлено як через лаконічні, прямі відмови, так і через складні структури, що передають відтінки значень.

Переклад відмови вимагає збереження не лише смислової точності, але й емоційної, культурної та стилістичної тональності. Збереження комунікативної інтенції англійського тексту є ключовим завданням перекладача. В україномовному перекладі можуть використовуватися різні підходи до адаптації – від прямих еквівалентів до вільнішого перекладу, що відображає культурні особливості української мови. Часто англійські відмови вимагають делікатного підходу в перекладі, оскільки непрямі відмови можуть бути перекладені більш відкрито в українській мові. Це пов'язано з різними традиціями в мовленнєвому етикеті.

Відмова є важливим елементом міжособистісної комунікації, що втілює соціальні, культурні та психологічні чинники. У англійській мові відмова може набувати різних форм: прямої, непрямой, ввічливої чи грубої, залежно від соціальних ролей, статусу комунікантів, рівня формальності та інших умов. Ці особливості слід враховувати при перекладі. Проте, переклад мовних засобів вираження відмови стикається з багатьма труднощами, що виникають через культурні та мовні відмінності між англійською та українською мовами. Успішний переклад вимагає не лише граматичної та лексичної точності, але й глибокого розуміння прагматичних особливостей, емоційного забарвлення та культурних нюансів кожної мови. Перекладач повинен враховувати всі ці фактори, щоб забезпечити адекватність перекладу та зберегти ввічливість, природність і чіткість вираження відмови.

Відмова може бути висловлена як прямо (за допомогою чітких висловлювань «No», «I can't», «I refuse»), так і непрямо. Непрямі форми зазвичай

використовують обережні або пом'якшувальні конструкції, зокрема модальні дієслова («I would love to, but...», «I'm afraid I can't») або евфемістичні висловлювання. Непряма відмова в художній літературі часто пов'язана з контекстом соціальної ввічливості чи стосунків між персонажами.

Закономірності відтворення мовних засобів вираження відмови в україномовному перекладі базуються на збереженні значення, стилістичних особливостей та відповідності культурним нормам.

Пряма відповідність та еквівалентність. Найпростіші та найбільш очевидні випадки відмови часто перекладаються за допомогою прямих еквівалентів, наприклад: «No, I can't do it.» – «Ні, я не можу цього зробити». Це стосується категоричних і прямих висловлювань відмови. Основна закономірність тут полягає в збереженні основного значення та інтонації без значних стилістичних змін.

Пом'якшувальні та ввічливі форми відмови. В англійській мові часто використовуються ввічливі форми відмови, які пом'якшують негативне враження. Наприклад, конструкції з модальними дієсловами («I would love to, but...», «I'm afraid I can't») передаються в українському перекладі аналогічними пом'якшувальними формами: «I'm afraid I can't make it tonight». – «Боюсь, я не зможу сьогодні ввечері». Закономірність полягає у використанні ввічливих і нейтральних засобів в обох мовах для збереження культурних норм.

Адаптація культурних та стилістичних особливостей. У деяких випадках англійські форми відмови можуть бути специфічними для певної культурної або мовної традиції, що вимагає адаптації в українському перекладі. Наприклад, саркастичні чи іронічні форми відмови в англійській можуть потребувати перекладацької інтерпретації для адекватного сприйняття в українському культурному контексті: «You really think I'd agree to that?» – «Ти серйозно думаєш, що я на це погоджусь». В даному прикладі перекладач зберігає відмову, але підлаштовує стилістичні засоби відповідно до українських мовних норм і рівня емоційного забарвлення.

Іноді в перекладі можуть змінюватися емоційні відтінки висловлювання. У випадках, коли в оригіналі тональність висловлювання є дуже категоричною, перекладач може пом'якшити її в українському перекладі або навпаки, зробити її більш жорсткою, щоб краще відповідати стилю конкретного тексту: «I won't do it. Never.» – «Я цього не зроблю. Ніколи». Закономірність полягає в адаптації інтенсивності відмови, щоб зберегти інтонаційну і стилістичну відповідність.

Переклад риторичних питань і метафоричних форм. В англомовній літературі відмова може виражатися через риторичні питання або метафоричні вирази. Відтворення таких форм в українському перекладі залежить від можливості зберегти їх образність та стилістичну функцію: «Do you think I have all day». – «Ти що, думаєш, у мене цілий день в запасі?» Закономірність полягає у тому, що такі непрямі форми відмови зазвичай передаються за допомогою відповідних риторичних конструкцій, які функціонують аналогічно в українській мові.

Передача соціокультурного контексту. Культурні норми та соціальний контекст можуть впливати на способи вираження відмови. В англійській мові ввічливі форми відмови можуть бути більш поширеними, тоді як в українській перекладачі інколи віддають перевагу більш прямим і нейтральним формам, особливо у неформальних діалогах: «I'm really sorry, but I can't.» – «Вибач, але я не можу». Закономірність тут полягає у балансі між збереженням культурних аспектів англійської ввічливості та адаптацією їх до українського мовного контексту (Толста, 2023: 7–27).

Ідіоматичні вислови та фразеологізми. У разі використання ідіом або фразеологічних виразів в англійській мові, перекладачі можуть обирати або буквальный переклад, або знайти аналогічний український вислів, який краще відповідає контексту: «That's not going to happen.» – «Цього не буде». Закономірність полягає в тому, що перекладачі часто намагаються знайти в українській мові стилістично рівнозначні засоби для вираження відмови.

У лінгвокультурологічному контексті категорія «заперечення» охоплює комплекс семантико-символічних, ментальних і поведінкових установок, спрямованих на дві основні цілі. Першою є збереження традиційної ідентичності, а другою є переоцінка стереотипних цінностей.

За допомогою методів стилістичного і прагматичного аналізу було виявлено різні прагматичні стратегії, що використовуються для вираження відмови в обох мовах. В англійській мові широко застосовуються евфемізми, пом'якшувальні засоби та модальні дієслова («could», «might», «would»), тоді як в українській мові присутня більша кількість прямих форм відмови в неформальних комунікативних ситуаціях.

Таким чином, дослідження підтвердило, що мовні засоби вираження відмови є багатошаровим і динамічним явищем, яке вимагає комплексного підходу для його аналізу. Використані методологічні інструменти дозволили не лише розкрити сутність і структуру відмови в англійській та укра-

їнській мовах, але й виявити закономірності її відтворення при перекладі.

Грамматичні трансформації полягають у зміні структури речення згідно з нормами мови перекладу. Вони можуть бути повними (коли замінюються головні члени речення) або частковими (заміна другорядних членів). Також можуть бути замінені частини мови.

Основними засобами прямого вираження згоди і незгоди є перформативні дієслова *to agree* і *to disagree*, а також їхні основні синоніми.

Перформатив *disagree* супроводжується емоційними модифікаторами, такими як: *completely, entirely, totally, strongly, a lot*. До найближчих синонімів *to disagree* відносяться: *to dissent, to object, to protest, to oppose, to refuse, to decline*.

Перформатив *agree* може доповнюватися різними емоційними модифікаторами, такими як: *heartily, strongly, very much, absolutely, completely, entirely, fully, wholeheartedly, broadly, generally, gravely, lamely, meekly, soberly, tartly*. Найбільш близькими синонімами до дієслова *to agree* є: *to consent, to acknowledge, to admit, to accord, to accept, to concur, to confess*.

Засоби вираження згоди включають велику кількість релятивів, таких як: *yes, yeah, of course, okay / OK, right / all right, true, indeed, perfect, sure / surely, absolutely, no doubt, lovely idea, fabulous idea, why not, with pleasure*. Позитивні релятиви *yes* і *yeah* є основними засобами вираження згоди в мультимодальному дискурсі.

Кожна культура має свої норми ввічливості та правила комунікації, що впливає на спосіб вираження відмови. В англійській культурі, особливо у британському варіанті, важливу роль відіграє непряма комунікація та пом'якшення категоричності відмови. В українській культурі в деяких контекстах може бути прийнятною більш прямолінійна відмова, особливо в неформальних ситуаціях. Наприклад: «I'm not sure if I can make it.» – «Не впевнений, що зможу прийти».

В англійській культурі така форма відмови є досить ввічливою і непрямною. В українській, хоча подібні формулювання можливі, їх може бути сприйнято як ухильні, що інколи потребує додаткового уточнення чи адаптації. В українській мові такі форми можуть звучати недостатньо ясними або потребувати додаткових пояснень. «I don't think it's the best time for me.» – «Я думаю, що зараз не найкращий час для мене». Непряма форма відмови, властива англійській мові, може здатися надмірно двозначною в українському контексті. Тому перекладач має знайти баланс між ввічливістю та ясністю.

Основні закономірності відтворення відмови в українському перекладі пов'язані з тим, що часто неможливо передати прямий еквівалент, тому перекладачі вдаються до трансформацій, аби зберегти інтенцію автора, зокрема: транспозиція або зміна частин мови; модулювання емоційного забарвлення вислову; елімінація чи, навпаки, доповнення певних елементів для чіткого передавання відмови.

Стилістичне забарвлення мовних засобів в англійській та українській мовах може суттєво відрізнятись. Англійська мова часто використовує непрямі, пом'якшувальні форми, зокрема за допомогою модальних дієслів і конструкцій (наприклад, «I would rather», «I'm afraid»), тоді як українська мова дозволяє більш пряму експресію, хоча також має засоби для ввічливих і непрямих висловлювань (наприклад, «Я б не хотів», «Мені шкода, але...»).

Важливим аспектом дослідження є аналіз перекладу мовних засобів між двома мовами. Переклад мовних засобів, особливо таких, що мають культурно-специфічне забарвлення (культурні реалії, фразеологізми, мовні акти відмови), потребує не лише мовної адаптації, а й збереження культурних та стилістичних нюансів, що робить особливо важливим врахування контексту, соціальних і культурних відмінностей між носіями мов.

Висновки. У статті ми проаналізували, що мовні засоби вираження відмови в англомовній художній літературі можуть бути як прямими, так і непрямыми. Прямі відмови часто виражаються через негативні конструкції, тоді як непрямі форми можуть включати евфемізми або риторичні запитання.

В українському перекладі необхідно зберігати як семантичну, так і прагматичну функцію відмови. Це досягається через адаптацію формулю-

вань до українських мовних норм і використання різноманітних засобів, як-то: вживання дієслів із запереченням, часток, модальних висловів та контекстуально-емоційних виразів.

Дослідження засобів вираження відмови та закономірностей їх перекладу дозволяє глибше зрозуміти, як зберігається комунікативна функція відмови в міжмовній комунікації. Таким чином, для успішного перекладу відмови рекомендується використовувати комплексні перекладацькі стратегії, такі як адаптація, компенсація, трансформація синтаксичних структур та інших засобів, що допомагають зберегти комунікативний намір та тон висловлювання.

У процесі аналізу перекладів було виявлено, що при перекладі відмови українські перекладачі використовують широкий спектр лінгвістичних засобів, таких як зміна синтаксису, додавання або зменшення емоційного забарвлення, адаптація ввічливих формул тощо. Це допомагає максимально точно передати функціональний зміст відмови відповідно до мовленнєвих норм української мови.

Соціокультурний контекст також суттєво впливає на інтерпретацію відмови. В англійській літературі відмова може бути менш прямою та більш завуальованою, тоді як в українській культурі комунікація часто є більш прямою. Перекладач повинен врахувати ці відмінності, щоб досягти балансу між оригіналом та перекладом, зберігаючи вірність обом культурам.

Таким чином, переклад відмови у художній літературі вимагає не лише лінгвістичної майстерності, але й глибокого розуміння соціокультурних та прагматичних особливостей обох мов. Це дозволяє перекладачеві максимально зберегти комунікативні функції та емоційний вплив оригіналу в перекладеному тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демяненко А.Ю. Мовні засоби вираження “невизначеності” в сучасних англійській і українській мовах: їхні семантичні й прагматичні риси : курсова робота з перекладу. Київ : КНЛУ, 2023. 30 с.
2. Горбач С. С. Мовленнєвий акт деклинатива як засіб регулювання та обмеження комунікативної інтенції. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Сер. Мовознавство. 2007. Вип. 3. С. 71–74.
3. Одарчук Н. А. Семантика та прагматика висловлень відмови в англомовному художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2004. 20 с.
4. Осовська І. М. Офіційна «ввічлива відмова» як мовленнєвий акт. Іноземні мови сьогодні і завтра : 1999 рік: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 травня 1999 р. Тернопіль : ТНПУ, 1999. С. 43–44.
5. Сокирська О. С. Взаємодія та вплив мовних засобів на смисл висловлення відмови. Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2013. Вип. 73, № 1051. С. 128–133.
6. Сокирська О. С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні. Мова і культура. Київ, 2012. Вип. 15, т. 7 (161). С. 214–222.
7. Толста О. П. Культурні реалії як відображення національних особливостей Великобританії 18 століття : перекладацький аспект : курсова робота з перекладу. Суми : СумДУ, 2023. 7–27 с.

REFERENCES

1. Demianenko A.Iu. (2023) Movni zasoby vyrazhennia "nevyznachenosti" v suchasnykh anhliiskii i ukrainskii movakh: yikhni semantychni y prahmatychni rysy [Linguistic Means of Expressing "Uncertainty" in Modern English and Ukrainian: Their Semantic and Pragmatic Features]: kursova robota z perekladu. Translation course work. 30. [in Ukrainian].
2. Horbach S. S. (2007) Movlennievyyi akt deklinatyva yak zasib rehuliuвання ta obmezhenia komunikatyvnoi intentsii. [The speech act of declinative as a means of regulating and limiting communicative intention] Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Ser. Movoznavstvo – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University. Ser. Linguistics. Issue 3. 71–74. [in Ukrainian].
3. Odarchuk N. A. (2004) Semantyka ta prahmatyka vysloven vidmovy v anhlo-movnomu khudozhnomu dyskursi [Semantics and pragmatics of refusal expressions in English-language artistic discourse] : dys. ... kand. filol. nauk [D. in Philology]: 10.02.04 / Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi un-t – Kyiv National Linguistic University. 20. [in Ukrainian].
4. Osovska I. M. (1999) Ofitsiina «vvichlyva vidmova» yak movlennievyyi akt. [An official "polite refusal" as a speech act] Inozemni movy sohodni i zavtra : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Foreign languages today and tomorrow: materials of the international scientific-practical conf. 43–44. [in Ukrainian].
5. Sokyrskya O. S. (2013) Vzaiemodiia ta vplyv movnykh zasobiv na smysl vyslovlennia vidmovy. [Interaction and influence of language means on the meaning of the refusal] Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Ser. Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov. – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Romance and Germanic Philology. Methods of teaching foreign languages: Vol. 73, № 1051. 128–133. [in Ukrainian].
6. Sokyrskya O. S. (2012) Status, oznaky ta osoblyvosti funktsionuvannia vyslovliuvan vidmovy v anhliiskomu dialohichnomu movlenni. [The status, features and peculiarities of the functioning of refusal expressions in English dialogic speech] Mova i kultura – Language and culture: coll. of science papers 15, Vol. 7 (161). 214–222. [in Ukrainian].
7. Tolsta O. P. (2023) Kulturni realii yak vidobrazhennia natsionalnykh osoblyvosti Velykobrytanii 18 stolittia : perekladatskyi aspekt [Cultural Realities as a Reflection of National Peculiarities of the 18th Century Great Britain: Translation Aspect] : kursova robota z perekladu. Translation course work. 7–27. [in Ukrainian].

Лю СЮЕНА,
orcid.org/0000-0002-2160-4271
аспірантка кафедри англійської філології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) *xuena_liu@foxmail.com*

ПРОБЛЕМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ

У сучасному інформаційному суспільстві, де технології розвиваються з неймовірною швидкістю, мова також зазнає значних трансформацій. Одним із найяскравіших проявів цих змін є поява нових слів, пов'язаних з інформаційними технологіями та цифровим світом – кібернеологізмів. Ці лексичні одиниці не просто відображають нові реалії, а й формують наше сприйняття світу.

Актуальність даного дослідження полягає в наступних положеннях:

– Глобалізація цифрового простору: Інтернет об'єднав людей з різних країн, створивши глобальну спільноту, де англійська мова домінує. Це призводить до масового поширення англomовних кібернеологізмів і їх швидкої інтернаціоналізації.

– Швидкість змін: Сфера інформаційних технологій розвивається з неймовірною швидкістю, що вимагає постійного оновлення лексики. Нові гаджети, програми, сервіси з'являються щодня, і кожен з них приносить нові терміни.

– Вплив на інші мови: Англomовні кібернеологізми активно запозичуються іншими мовами, змінюючи їх лексичний склад і граматику.

– Соціальні наслідки: Поширення кібернеологізмів впливає на нашу комунікацію, мислення, культуру. Розуміння цих процесів є важливим для соціологів, психологів, педагогів та інших фахівців.

Перед дослідниками кібернеологізмів піднімаються наступні питання:

– Як репрезентувати кібернеологізми в словниках та енциклопедіях? Які критерії відбору слід використовувати? Як відобразити їхню динаміку?

– Які методи дослідження найбільш ефективні для вивчення кібернеологізмів? Корпусний аналіз, соціолінгвістичні опитування, експериментальні методи?

– Який вплив кібернеологізмів на мовну картину світу? Як вони змінюють наше сприйняття реальності?

– Які педагогічні методи можна використовувати для викладання кібернеологізмів? Як зробити навчання цікавим і ефективним?

Отже, дослідження репрезентації англomовних кібернеологізмів має важливе значення для:

– Мовознавства: Дозволяє глибше зрозуміти процеси мовної еволюції, особливості лексикоутворення, взаємодію мови і культури.

– Інформатики: Сприяє розробці нових технологій обробки природної мови, машинного перекладу, інформаційного пошуку.

– Педагогіки: Дозволяє розробити ефективні методи викладання іноземних мов, особливо англійської.

– Соціології: Допомогає зрозуміти, як мова відображає соціальні зміни і культуру.

Автор приходить до висновку, що проблема репрезентації англomовних кібернеологізмів є надзвичайно актуальною і вимагає комплексного дослідження. Розуміння процесів, що відбуваються в сучасній мові, дозволить нам краще адаптуватися до змін і ефективніше використовувати мову для спілкування та передачі інформації.

Ключові слова: неологізми, кібернеологізми, англїцизми, лінгвістика, стилістичні особливості, англійська філологія.

Liu XUENA,
orcid.org/0000-0002-2160-4271
Postgraduate student at the Department of English Philology
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) *xuena_liu@foxmail.com*

THE PROBLEM OF THE REPRESENTATION OF ENGLISH-SPEAKING CYBERNEOLOGISMS

In today's information society, where technologies are developing at an incredible speed, language is also undergoing significant transformations. One of the most striking manifestations of these changes is the emergence of new words related to information technologies and the digital world - cyberneologisms. These lexical units not only reflect new realities, but also shape our perception of the world.

The relevance of this study lies in the following provisions:

– *Globalization of the digital space: The Internet has brought people from different countries together, creating a global community dominated by the English language. This leads to the massive spread of English-language cyberneologisms and their rapid internationalization.*

– *Speed of change: The field of information technology is developing at an incredible speed, which requires constant updating of the vocabulary. New gadgets, programs, services appear every day, and each of them brings new terms.*

– *Impact on other languages: English-language cyberneologisms are actively borrowed from other languages, changing their lexical composition and grammar.*

– *Social consequences: The spread of cyberneologisms affects our communication, thinking, culture. Understanding these processes is important for sociologists, psychologists, teachers and other professionals.*

Researchers of cyberneologisms are faced with the following questions:

– *How to represent cyberneologisms in dictionaries and encyclopedias? What selection criteria should be used? How to reflect their dynamics?*

– *What research methods are most effective for studying cyberneologisms? Corpus analysis, sociolinguistic surveys, experimental methods?*

– *What is the impact of cyberneologisms on the linguistic picture of the world? How do they change our perception of reality?*

– *What pedagogical methods can be used to teach cyberneologisms? How to make learning interesting and effective? Therefore, the study of the representation of English-language cyberneologisms is important for:*

– *Linguistics: Allows a deeper understanding of the processes of language evolution, features of lexical formation, interaction of language and culture.*

– *Informatics: Contributes to the development of new technologies for natural language processing, machine translation, and information retrieval.*

– *Pedagogy: Allows to develop effective methods of teaching foreign languages, especially English.*

– *Sociology: Helps to understand how language reflects social change and culture.*

The author comes to the conclusion that the problem of the representation of English-language cyberneologisms is extremely relevant and requires comprehensive research. Understanding the processes that occur in modern language will allow us to better adapt to changes and use language more effectively to communicate and convey information.

Key words: *neologisms, cyberneologisms, anglicisms, linguistics, stylistic features, English philology.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві, де технології розвиваються з неймовірною швидкістю, мова також піддається динамічним змінам. Одним із найяскравіших проявів цієї динаміки є поява кібернеологізмів – нових слів та словосполучень, пов'язаних із комп'ютерними технологіями, інтернетом та цифровим світом загалом. Особливо гостро ця проблема постає в контексті глобалізації та домінування англійської мови в цифровому просторі.

Актуальність даного дослідження обумовлена наступними факторами:

1. Глобалізація цифрового спілкування: Інтернет об'єднав людей з різних країн, створивши глобальну спільноту. Англійська мова стала основною мовою спілкування в цифровому середовищі, а англійські кібернеологізми швидко поширюються по всьому світу (Денисов, 2016).

2. Швидкі темпи розвитку технологій: Поява нових гаджетів, програмного забезпечення та онлайн-сервісів вимагає створення нових термінів для їх позначення (Бердянськ, 2024).

3. Вплив на інші мови: Англійські кібернеологізми активно запозичуються іншими мовами, змінюючи їх лексичний склад та граматичну структуру.

4. Зміна мовної картини світу: Кібернеологізми формують нову мовну картину світу,

відображаючи особливості цифрової культури (Sunrise123, 2021).

5. Соціокультурні аспекти: Вивчення кібернеологізмів дозволяє краще зрозуміти сучасні соціальні процеси, цінності та способи мислення.

Проблема кібернеологізмів піднімає наступні питання, які потребують дослідження та ретельного аналізу сучасними дослідниками-філологами:

– Механізми утворення: Як утворюються англійські кібернеологізми? Які морфологічні та семантичні процеси лежать в їх основі?

– Функціонування в мові: Як кібернеологізми використовуються в різних контекстах? Які функції вони виконують?

– Вплив на інші мови: Як англійські кібернеологізми впливають на лексику та граматику інших мов? Які процеси адаптації відбуваються?

– Соціальні та культурні аспекти: Які соціальні групи використовують кібернеологізми? Як вони впливають на формування ідентичності?

– Переклад та локалізація: Які проблеми виникають при перекладі кібернеологізмів? Як забезпечити адекватну локалізацію цифрового контенту?

Також варто зазначити, що дослідження англійських кібернеологізмів має важливе значення для:

– Лінгвістики: дозволяє глибше зрозуміти процеси мовної еволюції, особливості сучасної лексикології та семантики.

– Перекладознавства: сприяє розробці нових підходів до перекладу спеціалізованих текстів.

– Інформатики: допомагає створювати більш ефективні системи машинного перекладу та обробки природної мови.

– Соціології та культурології: дозволяє аналізувати сучасні соціальні процеси та культурні зміни.

Отже, проблема репрезентації англomовних кібернеологізмів є надзвичайно актуальною та багатогранною. Її дослідження дозволить не тільки краще зрозуміти сучасні мовні процеси, але й сприяти розвитку різних галузей знань.

Аналіз досліджень. Серед сучасних дослідників, які займаються проблемою кібернеологізмів, можна виділити імена О. Василенко та А. Роіг-Марін.

За дослідницею О. Василенко, інформаційна революція стала потужним катализатором розвитку комп'ютерної лексики. Швидкий розвиток технологій породжує нові поняття, які потребують нових мовних засобів для свого позначення. Дослідження виявляє, як екстралінгвістичні чинники впливають на формування та структуру комп'ютерної лексики, а також розглядає різні типи комп'ютерної термінології залежно від сфери застосування (Василенко, 2019).

На думку О. Василенко, сучасна комп'ютерна лексика – це динамічна система, що постійно поповнюється новими термінами та виразами. Дослідження О. Василенко демонструють різноманітність способів утворення комп'ютерної лексики, від простих запозичень до складних словотворчих процесів, таких як суфіксація, префіксація, складання та скорочення. Особливу увагу О. Василенко приділено аналізу англomовних кібернеологізмів та їх впливу на розвиток української мови (Василенко, 2019).

За науковицею А. Роіг-Марін, сучасна людина живе на стику цифрового та фізичного світів. Нові технології створюють нові гібридні реальності, де межі між віртуальним і реальним розмиваються. Мова, як дзеркало суспільства, реагує на ці зміни, породжуючи нові лексичні одиниці, такі як «смог». Аманда Роіг-Марі досліджує, як мова адаптується до нових умов життя, створюючи нові слова для опису складних, гібридних явищ (Roig-Marín, 2016).

Мета статті – проаналізувати проблему репрезентації англomовних кібернеологізмів.

Виклад основного матеріалу. Швидкий розвиток інформаційних технологій спричинив появу нових понять та явищ, які потребують нових мовних засобів для свого позначення. Одним із найяскравіших проявів цього процесу є виникнення кібернеологізмів – слів, пов'язаних з комп'ютерною сферою. Особливо гостро ця проблема постає у контексті глобалізації та домінування англійської мови в цифровому просторі.

На нашу думку, до основних проблем репрезентації англomовних кібернеологізмів можна віднести:

– Швидкість появи нових термінів: Швидкість, з якою з'являються нові поняття та терміни, перевищує можливості мовознавців їх систематизувати та зафіксувати (Сіманович & Бялик, 2021).

– Проблема стандартизації: Відсутність єдиних стандартів утворення та вживання кібернеологізмів призводить до розбіжностей у їхньому написанні, вимові та значенні.

– Збіднення національної мови: Масове використання англіцизмів може призвести до збіднення лексичного складу національної мови, витіснення національних слів і виразів (Трегубов, 2023).

– Проблема перекладу: Переклад кібернеологізмів часто викликає труднощі, оскільки для багатьох з них не існує точних відповідників в інших мовах (Ташенко, 2021).

Якщо існує проблема, то є і шляхи для її вирішення. Ми пропонуємо в нашому дослідженні наступні шляхи вирішення проблеми репрезентації англomовних кібернеологізмів:

– Розвиток національної термінології: Створення національних аналогів для англіцизмів, розробка термінологічних словників.

– Популяризація національної мови: Заохочення використання національної мови в усіх сферах життя, пропагування її переваг.

– Створення двомовних словників: Створення словників, які б містили як національні, так і англomовні терміни.

– Розробка навчальних програм: Необхідність адаптації навчальних програм з мови до нових реалій, включення до них інформації про кібернеологізми.

Висновки. Отже, проблема репрезентації англomовних кібернеологізмів є складною і багатогранною. Для її вирішення необхідні спільні зусилля мовознавців, перекладачів, педагогів, а також державних органів. Лише за умови збалансованого підходу до цього питання можна зберегти багатство і різноманітність національної мови, не відмовляючись від переваг міжнародної комунікації.

Перспективи подальших досліджень:

– Дослідження динаміки поширення англomовних кібернеологізмів у різних сферах.

– Аналіз впливу англomовних кібернеологізмів на структуру національної мови.

– Розробка методик навчання ефективного використання англomовних термінів.

– Створення комп'ютерних корпусів для дослідження англomовних кібернеологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Roig-Marín, A. 'Blended' Cyber-Neologisms. New words show how our world is changing. 2016. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/english-today/article/abs/blended-cyberneologisms/D919B9542EFF16604BB38B7251764348> (дата звернення: 02.02.2024).
2. Sunrise123. Мовна картина світу в умовах глобальних змін. 2021. URL: <https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2021/04/sunrise123.pdf> (дата звернення: 16.08.2023).
3. Бердянськ 24. Технологічний бум останніх років: Топ 5 цікавих проривів. 2024. URL: <https://www.brd24.com/article/a-86536.html> (дата звернення: 23.03.2024).
4. Василенко, О. Особливості формування англійської комп'ютерної лексики. 2019. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16003/3/Vasylenko%20O.%20V.%20_article.doc.pdf (дата звернення: 09.10.2024).
5. Денисов, О. М. Інформаційні технології та глобалізація. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. Том 2. №8*. 2016. С. 167–171. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/3905> (дата звернення: 11.01.2024).
6. Сіманович, Н. М., & Бялик, В. Д. Історія появи й етимологічне походження англійських термінів на позначення базових економічних ресурсів. 2021. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_2/38.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
7. Тащенко, Г. В. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу. Харків. 2021. 168 с.
8. Трегубов, В. Припиніть штучне збіднення української мови. 2023. URL: <https://glavcom.ua/columns/tregubov/pripinit-shtuchne-zbidnennja-ukrajinskoji-movi-921136.html> (дата звернення: 06.01.2024).

REFERENCES

1. Roig-Marín, A. (2016). 'Blended' Cyber-Neologisms. New words show how our world is changing. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/english-today/article/abs/blended-cyberneologisms/D919B9542EFF16604BB38B7251764348>
2. Sunrise123. (2021). *Movna kartyna svitu v umovakh hlobalnykh zmin*. [Linguistic picture of the world in conditions of global changes]. URL: <https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2021/04/sunrise123.pdf> [in Ukrainian].
3. Berdyansk 24. (2024). *Tekhnolohichni bum ostannikh rokiv: Top 5 tsikavykh proryviv*. [Technological boom of recent years: Top 5 interesting breakthroughs]. <https://www.brd24.com/article/a-86536.html> [in Ukrainian].
4. Vasylenko, O. (2019). *Osoblyvosti formuvannia anhliiskoi kompiuternoї leksyky*. [Peculiarities of the formation of English computer vocabulary]. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16003/3/Vasylenko%20O.%20V.%20_article.doc.pdf [in Ukrainian].
5. Denysov, O. M. (2016). *Informatsiini tekhnolohii ta hlobalizatsiia*. [Information technologies and globalization]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa. Tom 2. №8*. 167–171. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/3905> [in Ukrainian].
6. Simanovych, N. M., & Byalyk, V. D. (2021). *Istoriia poiavy y etymolohichne pokhodzhennia anhломovnykh terminiv na poznachennia bazovykh ekonomichnykh resursiv*. [The history and etymological origin of English terms for basic economic resources]. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_2/38.pdf [in Ukrainian].
7. Tashchenko, H. V. (2021). *Aktualni problemy teorii ta praktyky perekladu*. [Actual problems of the theory and practice of translation]. Kharkiv. 168. [in Ukrainian].
8. Trehubov, V. (2023). *Prypynit shtuchne zbidnennia ukraїnskoї movy*. [Stop the artificial impoverishment of the Ukrainian language]. URL: <https://glavcom.ua/columns/tregubov/pripinit-shtuchne-zbidnennja-ukrajinskoji-movi-921136.html> [in Ukrainian].

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-30>

Nadiia SHEVERUN,

orcid.org/0000-0002-5920-5428

PhD in Education,

Associate Professor at the Department of Theory and Practice Translation from English Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine) n.sheverun@knu.ua

Olha KOSITSKA,

orcid.org/0000-0001-9354-4856

PhD of Philology,

Associate Professor at the Department of Language Training and Humanitarian Disciplines Shupyk National Healthcare University of Ukraine (Kyiv, Ukraine) olkoriki@gmail.com

Anastasiia ZOZULOVA,

orcid.org/0009-0005-3343-0319

Teacher

Kyiv specialized school 207 (Kyiv, Ukraine) le-12@ukr.net

TYPES AND CLASSIFICATION OF LEGAL TERMS

The article examines and characterizes the main types and classifications of legal terms. The main features of the term are determined, in particular its systematicity, presence of a clear definition, tendencies towards monosemanticity, lack of expression and stylistic neutrality. The main methods of new terms in the legal sphere formation are considered. It is determined that many modern legal terms appeared due to the progress of science and technology. Given the fact that globalization is gaining momentum, it is not surprising that more and more words transliterated from English appear in the Ukrainian language. This phenomenon greatly simplifies the compilation and translation of documentation, although until these words have become established in the language, it is customary to provide explanations in parentheses to facilitate the perception of information and to prevent misunderstandings when interpreting documents. It has been established that many legal terms are polysemantic, so it is important to consider such terms in context and choose the correct lexical equivalent. Thanks to the analysis, it was determined that the main function of legal terms is nomination, that is the designation of one subject, phenomenon or concept.

In the process of research, the concept of the term system and its main features, as well as the main requirements to the term, were characterized. It is found out that the terminology for a term is the field that gives it precision and unambiguity, and beyond which the word loses the features of the term. It has been found that among legal terms, phrase terms consisting of several components predominate. Behind each compound term (term-phrase) there is a fixed, standardly reproducible structure of a complex (dismembered) professional concept. The syntactic types of the terms, which are the most common in legal terminology, have been established. It is revealed that syntactic models of the predicative type occupy a special place among multi-component legal terms.

Key words: *term, term system, legal terms.*

Надія ШЕВЕРУН,
orcid.org/0000-0002-5920-5428
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) n.sheverun@knu.ua

Ольга КОСИЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-9354-4856
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки та гуманітарних дисциплін
Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика
(Київ, Україна) olkoriki@gmail.com

Анастасія ЗОЗУЛЬОВА,
orcid.org/0009-0005-3343-0319
вчитель
Київської спеціалізованої школи № 207
(Київ, Україна) le-12@ukr.net

ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті досліджено та охарактеризовано основні види та класифікації юридичних термінів. Визначено основні ознаки терміна, тобто його системність, наявність чіткої дефініції, тенденції до моносемантичності, відсутність експресії та стилістична нейтральність. Розглянуто основні методи утворення нових термінів юридичної сфери. Визначено, що багато сучасних юридичних термінів з'явилися завдяки прогресу науки та техніки. Враховуючи той факт, що глобалізація набирає темпів, не дивно, що все більше в українській мові з'являються слова, протранслітеровані з англійської мови. Таке явище значно спрощує укладання та переклад документації, хоча, поки ці слова не закріпилися у мові, прийнято подавати пояснення у дужках для полегшення сприймання інформації та для запобігання непорозумінням при тлумаченні документів. Встановлено, що багато юридичних термінів полісемантичні, саме тому важливо розглядати такі терміни у контексті та правильно обирати лексичний еквівалент. Завдяки аналізу визначено, що головною функцією юридичних термінів є номінація, тобто позначення одного предмету, явища чи поняття.

У процесі дослідження охарактеризовано поняття терміносистеми та головні її ознаки, а також основні вимоги до терміна. Виявлено, що термінологія для терміна є тим полем, яку дає йому точність і однозначність, і за межами якого слово втрачає ознаки терміна. З'ясовано, що серед юридичних термінів переважають в основному терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів. За кожним складеним терміном (терміном-словосполученням) стоїть стійка, стандартно відтворювана структура складного (розчленованого) професійного поняття. Встановлено синтаксичні типи термінів, які є найбільш поширеними в юридичній термінології. Розкрито, що серед багатокомпонентних юридичних термінів особливе місце посідають синтаксичні моделі предикативного типу.

Ключові слова: термін, терміносистема, юридичні терміни.

Introduction. The specificity of the meaning of the word, its difference as a category of language from the concept as a category of thought is manifested in the functioning of language as a means of communication. The word is a tool with which a concept is created as a product of the comparative and generalizing activity of the human mind. The content of the term is revealed by its definition based on the selection of necessary and sufficient features of the concept. The content of a word is revealed through its lexical meaning, which does not involve the logical selection of features of the concept; in a word, in comparison with a term, the scope of the concept is less defined, without the use of quantitative characteristics. The meaning and

concept of a term and a non-term realize a different type of information, the meaning and concept are not identical, even if they are expressed by a term and not by a universal word.

The purpose of the article is to investigate the types and classification of legal terms.

Main layout. The main function of terminological units is the nominative function: terms name special concepts that belong to the theory and practice of jurisprudence, characterize and identify it. Linguist I. V. Kocherhan defines the concept "term" as a special word or word combination, that serves as a precise designation of the concepts of some field of science.

The following main features of the term are distinguished:

1) systematicity (that is, each term belongs to a certain term system and it is in this system that it receives its meaning);

2) the presence of a definition (that is, the terms do not interpret but define);

3) the tendency towards monosemanticity (a term should have only one meaning within its terminological field, in particular within a certain science);

4) lack of expression;

5) stylistic neutrality (Kocherhan, 2001: 220).

According to linguists L. Y. Azarova, N. Y. Pyast and T. Y. Ivanets, a term can be a word or word combination that denotes the concept of a certain field of science, technology, etc. And to the above-mentioned features defined by I. V. Kocherhan, they added high informativeness. Scientists also consider that these features of the term are realized only within term systems, and beyond them the term loses its definitive and systemic characteristics – it is determinized, that is, it becomes a commonly used vocabulary (Azarova, 2003: 234–238; Azarova, Pyast, 2008: 59).

Although one of the signs of a term is its tendency towards monosemanticity, such a linguistic process as polysemy is characteristic not only of commonly used words in general, but also of terminology in particular that can be explained by extralinguistic reasons. Despite the fact that the term is always required to be unambiguous, most often it is only a desired sign and is by no means real. Since the polysemy of commonly used words has always been considered as one of the most important features of the language and is considered as a positive moment in the development and improvement of any language, it helps to enrich the vocabulary of the language, in terminology this phenomenon is negative.

The main purpose of the term is the unambiguous definition of the phenomenon, subject, process of each subject area, at least within the limits of one term system (Koptilov, 2002: 32–33).

Terms arise in a professional environment and are used only in a terminological function. The main ways of terms' forming are considered:

– reinterpretation (terminologicalization) of commonly used words to denote a certain scientific concept;

– transfer of a ready-made term from one field to another (reterminologizing);

– borrowing and calque;

– use of word-formation models or foreign language components existing in the language in order to create new names;

– use of phrases to name new concepts (in various terminology systems, they make up 70% of the total number of terms) (Koptilov, 2002: 32–33).

The terms should be distinguished from professionalisms – words or expressions characteristic of a certain narrow professional group of people placed in special conditions of life and work. Since these are, as a rule, ordinary words used in an unusual meaning or in an unusual form, their use in a business style is unacceptable – they are based on metaphorical associations, expressiveness unknown to most people, and therefore provoke ambiguity (Likhtei, Madiar, 2008: 84).

At the current stage of language development, there is a noticeable tendency towards the internationalization of terminology, due to which the roles of terms are mainly borrowed. There is a constant exchange between terms and non-terms: terminologicalization of commonly used vocabulary and determinologicalization. Therefore, we can conclude that terms are an extremely dynamic layer of vocabulary. 90% of new words are terms.

Legal information can be presented as a type of social information that has a symbolic nature, whereas the carriers of this information, that are terms, express special knowledge. The term accumulates linguistic and special information. A set of terms that are arranged not alphabetically, but in accordance with a certain field or science, form a term system. Terminology is the source of term systems. Unlike terminology, the term system is formed not together with the formation of a certain science, but in accordance with the stages of formation of a theory or theories of this science.

Terminology is a system of terms in a certain field of scientific knowledge that serves a scientific theory or concept. Terminology is formed at a certain stage of development of a specific field of scientific knowledge. The main features of the term system are:

– integrity of the term system;

– conformity of the sum of the parts to the whole;

– certain constancy of the term system (Modern research on foreign philology, 2003: 86).

The requirements to the legal term are as follows:

1. The term should be as short and precise as possible. A good term is not just a label; it should clearly and completely present the characteristics of the concept. Not all terms provide a description of a structure, abnormality, process, or function, but generally each term has brief indicative or descriptive characteristics.

2. Specificity. This feature is a very desirable quality for a term in every field of science. Ideally, the terminological name should be unambiguous within the boundaries of a separate industry terminology

and not have synonyms. The term is also required not to have an emotional and expressive colour, to be focused on an object in a system or series, and to correspond to the word-forming regularities of the language. At the same time, the term is required to serve as a basis for the formation of derivatives, but only within its system (Koptilov, 2002: 175).

As practice shows, the set of listed features exists only ideally for a small number of terms. In reality, this or that sign is either absent or exists in a weakened state. This is where the main problems related to the translation of terminology arise.

According to the structure, the legal terms can be divided into:

1. Simple words consisting of one word, for example: *agreement* – *догові*; *clearance* – *врегулювання претензій*; *declaration* – *декларація*; *invoice* – *рахунок-фактура*; *license* – *ліцензія*; *manifest* – *номенклатура товарів*; *surtax* – *додатковий податок*; *waybill* – *товаро-транспортна накладна*; *withdrawal* – *вилучення*.

2. Compound words that consist of two words and are written together or with a hyphen, for example: *air waybill* – *авіавантажна накладна*; *bonded warehouse* – *приписний митний склад*; *boundary settlement* – *прикордонне врегулювання*; *cargo manifest* – *перелік вантажу*; *commercial document* – *комерційний документ*; *customs duty* – *митний збір*; *racking list* – *упаковочний лист товарів*; *shipping specification* – *вантажна специфікація*; *tax-exempt* – *який не підлягає оподаткуванню*; *tax-free* – *звільнений від сплати податків*; *total weight* – *загальна вага*.

3. Phrasal terms that consist of several components, for example: *boundary established by a treaty* – *межа, яка встановлена за договором*; *breach of customs regulations* – *порушення митних інструкцій*; *combined transport document* – *документ про комбіноване перевезення*; *commercial free zone* – *вільна торговельна зона*; *customs-privileged facilities* – *сприятливі митні умови*; *domestic boundaries of a state* – *національний кордон держави*; *duty-free quota list* – *список предметів, дозволених до безмитного ввозу*.

Since among the legal terms mainly the terms-phrases prevail, they represent the main problem in the translation of the legal text. The most important feature of a term-phrase is its reproducibility in the professional field of use to express a specific special concept. A compound term will be fixed only for a certain system of understanding. Outside of a specific terminological system, such a phrase won't be fixed and won't be perceived as a connected linguistic unit. Therefore, behind each compound term (term-

phrase) there is a fixed, standardly reproduced structure of a complex (dismembered) professional concept. Terminology for a term is the field that gives it precision and unambiguity, and beyond which the word loses the signs of a term. The peculiarity of the syntactic structure of a compound term is that, based on the connection of the elements, they can be considered free (because its components retain their direct meaning) and at the same time closed (because when other words are arbitrarily included in their composition, they lose their terminological meaning).

Within legal terminology, a significant percentage of legal terms formed syntactically is distinguished. According to the number of components, you can distinguish:

1. two-component;
2. three-component;
3. multicomponent terms.

The peculiarity of the syntactic structure of a compound term is that, based on the connection of its elements, it can be considered free (because its components retain their direct meaning) and at the same time closed (because when other words are arbitrarily included in their composition, they lose their terminological meaning).

The most common in legal terminology are the following syntactic types:

I. Two-component:

1) «adjective + Nominative noun in singular», for example: *bank guarantee* – *банківська гарантія*; *consular invoice* – *консульська рахунок-фактура*; *customs treatment* – *митний режим*; *free imports* – *безмитні товари*; *overhead costs* – *накладні витрати*; *personal use* – *особистого користування*; *random check* – *вибірковий контроль*; *river waybill* – *річкова накладна*; *temporary admission* – *режим тимчасового ввозу*; *veterinary certificate* – *ветеринарне свідоцтво*.

2) «adjective + Nominative noun in plurals», for example: : *customs facilities* – *митні пільги*; *customs formalities* – *митні формальності*; *customs offences* – *митні порушення*; *general conditions* – *загальні умови*; *personal items* – *особисті речі*; *obligatory regulations* – *обов'язкові правила*; *transport vehicles* – *транспортні засоби*; *international goods* – *міжнародні товари*.

3) «Nominative noun + Genitive noun, for example: *assessment of taxes* – *обкладання податком*; *bill of exchange* – *тратта*; *bill of lading* – *коносамент*; *certificate of origin* – *сертифікат походження товару*; *country of residence* – *країна проживання*; *customer's territory* – *територія замовника*; *declaration of origin* – *декларація про походження вантажу*; *letter of credit* – *акредитив*; *transfer*

of goods – перевезення вантажів; *visitor's visa* – гостьова віза.

1) «Nominative noun + noun-prepositional construction», for example: *abidance of the tax order* – дотримання податкового режиму; *breach of customs regulations* – порушення митних інструкцій; *Certificate of rabies vaccination* – сертифікат про щеплення від сказу; *clearance for home use* – випуск товарів для внутрішнього споживання; *exchange visitor's visa* – віза для осіб, що приїжджають за програмою обміну.

II. Three-component syntactic types:

1) «adjective + adjective + noun», for example: *appropriate customs limit* – відповідні митні обмеження; *commercial free zone* – вільна торгівельна зона; *general rail waybill* – загальна залізнична накладна; *general sanitary certificate* – загальне санітарне свідоцтво; *national current legislation* – державне чинне законодавство; *national customs treatment* – державний митний режим; *national frontier zone* – державна прикордонна зона; *obligatory customs regulations* – обов'язкові митні правила;

2) «Nominative noun + adjective + Genitive noun, for example: *confirmation of temporary admission* – підтвердження режиму тимчасового ввозу; *declaration of personal items* – декларування особистих речей; *embargo on illegal health products* – заборона на незаконні товари медичного призначення; *fulfillment of general conditions* – виконання загальних умов; *insurance of fragile goods* – страхування крихкого товару; *shipment of perishable goods* – відправка товарів, що швидко псуються; *submission of precious metals* – пред'явлення дорогоцінних металів; *use of personal data* – використання особистих даних;

3) «adjective + Nominative noun + Genitive noun, for example: *commercial letter of credit* – комерційний акредитив; *domestic boundaries of a state* – національний кордон держави; *economic interest of a country* – економічний інтерес країни; *full details of conditions* – всі деталі умов; *illegal transfer of goods* – незаконне перевезення товару; *international license of a driver* – міжнародні водійські права; *obligatory inspection of luggage* – обов'язків митний огляд багажу; *temporary admission of goods* – режим тимчасового ввозу товару;

4) «Nominative noun + Genitive noun + Genitive noun, for example: *copy of certificate of origin* – копія сертифікату про походження; *details of exporter's bank* – реквізити банку експортера; *details of results of unloading* – деталі розвантаження; *function of certificate of insurance* – функції сертифікату страхування; *identification of means of transport* – ідентифікація транспортного засобу; *place of delivery of goods* – місце отримання товару; *typical cargo insurance* – звичайне страхування вантажу.

III. Polycomponent terms can include four, five, six or more units, for example: *documents on customs clearance* – документи для митного очищення; *measures on customs clearance* – заходи щодо митного очищення; *multiple entry and exit visa* – багаторазова в'їзна та виїзна віза; *name and signature of authorized officer* – ім'я та підпис уповноваженого митника; *particulars of the amount, weight and value* – точні дані про кількість, вагу і вартість; *permission for duty-free importation* – дозвіл на безмитний ввіз; *obtaining permission for duty free importation* – одержання дозволу на безмитний ввіз; *signature and stamp of the sender* – підпис та печатка відправника.

Syntactic models of the predicative type occupy a special place among multi-component legal terms: *boundary established by a treaty* – межа, яка встановлена за договором; *consignee accepting cargo* – вантажоодержувач, який приймає товар; *document confirming the origin of the goods* – документ, що підтверджує походження товару; *document giving permission of Customs* – документ, що дає згоду митниці; *goods carried as cargo in ship* – товари, які перевозяться кораблем у якості вантажу; *sums to be paid to contractor* – сума, що виплачується підряднику.

Conclusions. To sum up, we can conclude, that the terminology for a term is the field that gives it precision and unambiguity, and beyond which the word loses the features of the term. Among legal terms, phrase terms consisting of several components predominate. Behind each compound term (term-phrase) there is a fixed, standardly reproducible structure of a complex (dismembered) professional concept.

BIBLIOGRAPHY

1. Азарова Л. Є. Словоскладання й основоскладання в мовній терміносистемі. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. 2003. № 12. С. 234–238.
2. Азарова Л. Є., П'яст Н. Й., Іванець Т. Ю. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник для студентів і магістрантів технічних ВНЗ. Вінниця : ВНТУ, 2008. 189 с.
3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. Київ : Юніверс, 2002. 280 с.

4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
5. Ліхтей Т., Мадяр О. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник для студентів-словакістів. Ужгород : Ліра, 2008. 120 с.
6. Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових статей / Відп. ред. Фабіан М. П. Ужгород : Ліра, 2003. 362 с.

REFERENCES

1. Azarova L. (2003) Slovoskladannia i osnovoskladannia v movniy terminosystemi [Word formation and base formation in the language terminological system] *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University*, 12, 234–238. [in Ukrainian].
2. Azarova L., Pyast N., Ivanets T. (2008) *Ukrainska mova profesynoho spilkuvannia: Navchalnyi posibnyk dla studentiv i mahistrantiv tekhnichnykh VNZ – Ukrainian language of professional communication: Study guide for students and masters of technical universities*, 2008, 289 s. [in Ukrainian].
3. Koptilov V. (2002) *Teoriia i praktyka perekladu [Theory and practice of translation]*, 2002. 280 s. [in Ukrainian].
4. Kocherhan M. P. (2001) *Vstup do movoznavstva. Pidruchnyk dla studentiv filolohichnykh specialnostey vyschykh navchalnykh zakladiv [Introduction to Linguistics: Textbook for students of philological specialties of higher educational institutions]*, 2001. 368 s. [in Ukrainian].
5. Likhtei T., Madiar O. (2008) *Teoriia i praktyka perekladu: Navchalnyi posibnyk dla studentiv-skivakistiv [Theory and practice of translation: Study guide for Slovak students]*, 2008. 120 s. [in Ukrainian].
6. Suchasni doslidzennia z inozemnoyi filolohiyi. Zbirnyk naukovykh statei (2003) [Modern research on foreign philology. Collection of scientific articles], 2003. 362 s. [in Ukrainian].

Катерина ШЕРЕМЕТА,

orcid.org/0000-0002-5935-954X

викладачка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови,

здобувачка ступеня «доктор філософії»

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) sheremetakateryna12@gmail.com

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ ФАХОВОЇ МОВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США

Стаття присвячена вивченню й аналізу структурної організації термінології фахової мови вищої освіти США. У дослідженні термінологію американської вищої освіти розглядаємо як цілісну, динамічну систему, що складається із структурних елементів – термінологічних одиниць, які мають певні ознаки, підтверджені емпіричними даними їх вживання у текстах фахової мови вищої освіти США, та розвиваються відповідно до законів мови та під впливом екстралінгвістичних чинників. Термінологічні одиниці, які входять до терміносистеми освіти США, функціонують у двох площинах: загальноанглійська терміносистема вищої освіти та терміносистема власне вищої освіти США. Матеріалом дослідження стали понад 1 007 термінологічних одиниць, виокремлених методом суцільної вибірки із різножанрових фахових текстів галузі вищої освіти США. Виявлено і схарактеризовано терміни трьох типів: терміни-слова або однослівні терміни, з-поміж яких за частиномовною приналежністю домінують терміни-іменники; складні терміни/композиції; термінологічні словосполучення. З'ясовано, що термінологічним словосполученням аналізованої фахової мови подекуди властива аббревіація як один з видів економії мовних засобів, який забезпечує компресію інформації на лексичному рівні. Встановлено, що більшість однослівних термінів сучасної вищої освіти США утворено морфологічним способом, переважно за допомогою афіксації і лише незначна частина – шляхом складання – композиції. Окреслено, що з'ясування основних способів творення термінів фахової мови американської вищої освіти сприяє подальшому системному унормуванню цієї термінології, а також уможливує прогнозування шляхів її поповнення новими одиницями. У перспективі дослідження – виділити продуктивні термінотвірні моделі термінів-словосполучень аналізованої фахової мови вищої освіти США.

Ключові слова: класифікація термінів, термінологіка, способи утворення термінологічних одиниць, фахова мова вищої освіти США.

Kateryna SHEREMETA,

orcid.org/0000-0002-5935-954X

Lecturer at the Department of English Theory, Practice and Translation, PhD student

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) sheremetakateryna12@gmail.com

STRUCTURAL ORGANIZATION OF TERMS OF THE U. S. HIGHER EDUCATION SPECIALIZED LANGUAGE

The article focuses on the study and analysis of the structural organization of the terminology of the specialized language of the U. S. higher education. In the research, we consider the terminology of American higher education as a whole, dynamic system consisting of structural elements – terminological units that have certain characteristics, confirmed by empirical data of their use in the texts of the specialized language of higher education in the USA, and develop in accordance with the laws of language and under the influence of extralinguistic factors. The terminological units that are included in the terminological system of the U. S. education function in two planes: the general English terminological system of higher education and the terminological system of the U. S. higher education itself. The material of the study was more than 1,007 terminological units, selected by the continuous sampling method from various genres of specialized texts in the field of higher education in the USA. Three types of terms have been identified and characterized: word terms or one-word terms, among which noun terms dominate; complex terms/composites; terminological phrases. It has been found that the terminological phrases of the analyzed specialized language are sometimes characterized by abbreviation as one of the ways of saving linguistic means, which provides compression of information at the lexical level. It has been established that the majority of single-word terms of modern higher education in the USA are formed morphologically, mainly by means of affixation, and only a small part – by composition – composition. It is outlined that the clarification of the main ways of creating the terms of the professional language of the American higher education contributes to the further systematic normalization of this terminology, and also makes it possible to predict the ways of its replenishment with new units. In the perspective of the research, it is necessary to identify productive terminological models of terms-phrases of the analyzed specialized language of higher education in the USA.

Key words: classification of terms, terminology, methods of formation of terminological units, specialized language of the field of the U. S. higher education.

Постановка проблеми. Невпинний розвиток науки й техніки вносить значні зміни до мовної та концептуальної картин світу, в декілька разів примножуючи в словниковому складі мови фахову лексику. В умовах швидкого технологічного розвитку сучасного суспільства зростає потреба у нових номінаціях. Саме цим пояснюється зацікавленість до вивчення проблем, пов'язаних з термінознавством.

Попри наявність праць, присвячених аналізу окремих аспектів вивчення освітньої лексики, фахова мова американської вищої освіти донині не слугувала об'єктом комплексного дослідження. Активні процеси термінотворення, які відбуваються в сучасній терміносистемі вищої школи США, супроводжуються не лише значною варіативністю найменувань, а й появою нових педагогічних технологій, що зумовлює необхідність упорядкування та уніфікації цієї терміносистеми, не кажучи вже про специфіку генези освітніх термінів.

Наш вибір фахової мови американської вищої освіти пояснюється тим, що сьогодні США стали лідером загальних глобалізаційних процесів суспільного розвитку не лише завдяки своєму економічному добробуту та політичній могутності, а й прогресивним напрямом у сфері вищої освіти, сфера якої, а разом з нею і її фахова мова, постійно розвиваються (Федоренко, 2017). Американська термінологія вищої школи пройшла складний шлях розвитку, динаміку якого визначили як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори (Fedorenko, Sheremeta, 2023 : 12). Тому наукове осмислення цієї динаміки у світлі сучасних уявлень про термінотворення є необхідним задля продуктивної роботи із поповнення й удосконалення наукової, у тому числі освітньої, термінології.

Аналіз досліджень. У сучасних термінознавчих студіях увагу зосереджено на: специфіці функціонування термінів у лексичній системі мови (А. Гудманян, А. Д'яков, В. Олексенко, С. Швачко та ін.); стандартизації й уніфікації термінологій різних фахових мов (І. Асмукович, Т. Кияк, Л. Симоненко, Е. Скороходько та ін.).

Сьогодні окремі фахові мови стали предметом вивчення багатьох учених мовознавців (С. Вискушенко, І. Котеленець, З. Куделько, Р. Пилипенко та ін.).

Вивчення різних аспектів освітньої термінології представлено у працях: Т. Бевз (функційно-стилістичні особливості освітньої лексики); Л. Вергун (перекладна взаємовідповідність освітньої лексики англійської (британського і американського національних варіантів) і української мов); О. Дубінчук (упорядкування освітньої термінології); Л. Кно-

дель (переклад англійської освітньої лексики); Н. Стефанова (екстралінгвістична обумовленість сучасної англійської педагогічної термінології); Н. Пасічник (семантичний та функціональний аспекти англійської дидактичної лексики), С. Федоренко (лексико-семантичні особливості термінології вищої освіти США) та ін.

Мета статті полягає у вивченні структурної організації термінології фахової мови вищої освіти США. Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких завдань: 1) виявити основні групи термінів за структурними параметрами; 2) проаналізувати способи словотвору однослівних термінологічних лексем галузі вищої освіти США.

Об'єктом дослідження слугувала термінологічна лексика фахової мови американської вищої освіти та способи її словотвору. Матеріалом дослідження стали понад 1 007 термінологічних одиниць, виокремлених методом суцільної вибірки із різножанрових фахових текстів галузі вищої освіти США.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні термінологію американської вищої освіти розглядаємо як цілісну, динамічну систему, що складається із структурних елементів – термінологічних одиниць, які мають певні ознаки, підтверджені емпіричними даними їх вживання у текстах фахової мови вищої освіти США, та розвиваються відповідно до законів мови та під впливом екстралінгвістичних чинників. Загалом термінологічні одиниці, які входять до терміносистеми освіти США, функціонують у двох площинах: 1) загальноанглійська терміносистема вищої освіти; 2) терміносистема власне вищої освіти США. У першій площині функціонують загальноанглійські уніфіковані одиниці. Територіальна варіантність та унікальність термінів реалізуються у межах другої площини. Відсутність варіантності термінологічних одиниць на рівнях штату, округу та певної освітньої установи пояснюється уніфікованістю термінології, що зафіксована у глосарії, опублікованому на офіційному порталі Міністерства освіти США (U.S. Department of Education (<https://www.ed.gov/>)).

Комплексне дослідження термінологічних одиниць американської вищої освіти передбачає аналіз їх структурних параметрів.

Український лінгвіст Т. Кияк (1989) розподіляє терміни на: терміни-кореневі слова; похідні терміни; терміни-складні слова; терміни-словосполучення; терміни-аббревіатури; літерні умовні позначення; символи-знаки; номенклатуру. Більш узагальненим у сучасній лінгвістичній науці є

розподіл термінів на: 1) прості; 2) складні (композиції); 3) термінологічні словосполучення з прийменниковим або безприйменниковим сполученням елементів (Біян, 2009; Wright, 1997). У нашому дослідженні ми послугуємося останнім із зазначених вище розподілів термінів за структурними параметрами.

Шляхом методу суцільної вибірки виокремлено 1007 термінологічних одиниць із різножанрових фахових текстів освітньої сфери США. Основною вимогою до вибірки є її репрезентативність, що визначається генеральною сукупністю й однорідністю. Генеральна сукупність представлена тематичною однорідністю досліджуваних термінологічних одиниць.

На основі аналізу корпусу дослідження, який утворюють 1 007 термінологічних одиниць, виявлено терміни трьох типів:

– терміни-слова або однослівні терміни загальною кількістю 200 (19,8%) одиниць, з яких: 42 непохідні (4,2%) та 158 похідних термінів (15,7%);

– складні терміни/композиції, яких налічується 13 (1,2%);

– термінологічні словосполучення загальною кількістю 794 (79%) одиниць, що є синтаксичними конструкціями, кожна з яких складається із двох або більше пов'язаних між собою компонентів (Чуєшкова, 2002 : 71).

З-поміж останніх виявлено 602 (61%) двоконпонентних терміни, 162 (16%) триконпонентних терміни і решта 30 (3%) є багатоконпонентними. З'ясовано, що термінологічним словосполученням аналізованої фахової мови подекуди властива аббревіація як один з видів економії мовних засобів, який забезпечує компресію інформації на лексичному рівні.

Відомо, що аббревіатура є похідним складнокороченим словом, яке виникає внаслідок скорочення тієї чи іншої назви шляхом використання перших літер або частин слів, що входять до складу назви чи поняття. А. Ліпінська (2007) стверджує, що аббревіація слугує цілком ефективним способом досягнення економності в термінології. Разом з цим дослідниця зауважує, що оскільки кожна аббревіатура повинна мати своє розшифрування, то це лише часткове розв'язання проблеми довгих термінів (Ліпінська, 2007 : 53). Зважаючи на специфіку досліджуваної галузі, аббревіація застосовується переважно до назв різних організацій і департаментів освітнього спрямування (наприклад, AAU – Association of American Universities, AAC&U – American Association of Colleges and Universities, CES – Cooperative Extension Service), а також різних аспектів освітнього процесу (напри-

клад, CoP – Community of Practice, ADL – Advanced Distributed Learning, APS – academic program score, VALUE – Valid Assessment of Learning in Undergraduate Education).

Розглянемо докладніше однослівні терміни нашого корпусу дослідження.

Лексичним ядром терміносистеми кожної фахової мови виступають однослівні терміни, які позначають її базові, основоположні поняття (Гарапко, 2018). У процесі розвитку й удосконалення тієї чи іншої професійної сфери саме однослівні терміни слугують основою для творення похідних термінологічних одиниць. У сучасній лінгвістиці однослівні терміни називають також термінами-словами або однокомпонентними термінами. Ці терміни зазвичай складаються з основи або основи й афіксів. Відповідно однослівні терміни сфери вищої освіти США поділяємо на прості (терміни-кореневі слова/непохідні) та похідні терміни.

Аналіз однослівних термінів досліджуваної фахової мови (19,8% від загальної кількості, тобто 200 термінів), засвідчив, що, крім іменників, які кількісно переважають, у цій сфері наявна незначна кількість термінів, експлікованих дієсловами і прикметниками.

Виявлено, що за частиномовною приналежністю домінують терміни-іменники, кількість яких з-поміж однослівних термінів становить 182 термінів (18%), дієслова охоплюють 1% (11 термінів: *audit, develop, engage, facilitate, form, load, nurture, qualify, test, transfer, validate*), прикметники – 0,7% (7 термінів: *elective, emic, etic, interdisciplinary, sabbatical, tenue, unconscious*). Загальновідомо, що іменники слугують для утворення слів інших частин мови. Відповідно в аналізованих фахових статтях освітньої сфери вищої школи США дієслова та прикметники не представлені значною кількістю. Таким чином, найбільшу частку аналізованої терміносистеми становлять іменники, що можна пояснити здебільшого номінативним характером будь-якого терміна.

Прості (непохідні) терміни утворюються внаслідок процесів термінологізації загально-вживаних лексичних одиниць, метафоричного або метонімічного перенесень тощо. З-поміж термінів досліджуваної фахової мови виявлено 42 простих термінів (21% від однослівних термінів та 4,2% від загальної кількості всіх аналізованих термінів), наприклад: *carrel, campus, cloze, course, credit, dean, docent, grit, mark, skill, test* тощо.

Простими термінами також є терміни, утворені шляхом конверсії – морфолого-синтаксичного дериваційного процесу, наприклад: *nurture* (v, n),

cloze (adj, n), *debate* (v, n), *elective* (adj, n), *load* (n, v), *major* (n, v), *minor* (n, v), *sabbatical* (adj, n), *test* (n, v), де слово перетворюється на нову частину мови без додавання афікса (Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik, 1985 : 1558–1559). Термінологічна одиниця, утворена шляхом конверсії, набуває властивостей тієї частини мови, до якої вона тепер входить. В аналізованій терміносистемі виділяємо три основні види конверсії:

1) дієслово→іменник: *nurture*, *debate*, *form*, де іменник утворено з непохідного дієслова;

2) іменник→дієслово: *load*, *major*, *minor*, *test*;

3) прикметник→іменник: *cloze*, *elective*, *major*, *sabbatical*.

Слід зазначити, що останній із зазначених вище видів конверсії перетворює прикметники на іменники (наприклад, *elective*), які містять у своєму складі прикметникові афікси. Це засвідчує можливість застосування конверсії для похідних термінів.

Реалізація термінотворення відбувається за рахунок наявних у тій чи іншій національній мові способів словотворення та її лексичних ресурсів відповідно до синтаксичних, аналітичних і дериваційних процесів (Томіленко, 2015). Залученість кожного з цих процесів визначається різними факторами, значна роль з-поміж яких належить не лише специфіці структурної будови мови, а і понятійним категоріям, які сприяють групуванню різних словотвірних моделей (Філіппова, 2010 : 224).

Щодо способів термінотворення в англійській мові, то існують різні підходи до їх класифікації. Зокрема О. Турчак виокремлює такі шляхи словотвору, як-от: морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний та лексико-семантичний (Турчак, 2016 : 248). Своєю чергою А. Д'яков, Т. Кияк і З. Куделько наголошують на трьох основних способах творення термінів: 1) надання загальноживаним лексичним одиницям рідної мови статусу термінів; 2) утворення термінів шляхом запозичення з інших мов; 3) запозичення термінів з інших дисциплінарних сфер (Д'яков, Кияк, Куделько, 2000 : 9–10). Подібним чином інші українські дослідники до основних способів творення термінів відносять: морфологічний (афіксація, словоскладання, скорочення); семантичний, що базується на розвитку спеціальних значень загальноживаних слів національної мови; запозичення (Колосова, Радецька, 2016 : 27). Також українські вчені-лінгвісти (Колосова, Радецька, 2016; Томіленко, 2015) стверджують, що словотворення термінів відбувається здебільшого згідно з принципами, які притаманні і загальноживаним словам. При цьому функції словотвірних морфем у термінології ширші, оскільки вони

виконують класифікаційну функцію. Разом з цим до творення термінологічних одиниць ширше залучаються інтернаціональні елементи. На переконання Л. Томіленко, процес словотворення термінів є здебільшого контрольованим, і тому його сутність відтворює той обсяг наукової інформації, яка забезпечує розкриття змісту того чи іншого поняття (Томіленко, 2015 : 85–86).

Морфологічний спосіб словотворення передбачає побудову термінів шляхом використання внутрішніх ресурсів наявних термінів або загальнолексичних одиниць (Д'яков, Кияк, Куделько, 2000 : 107). У нашому дослідженні морфемний аналіз здійснюємо тільки на основі похідних термінів (тобто утворених за допомогою додавання до кореня афіксів), що функціонують у фахових текстах вищої освіти США як окремі терміни, тобто не у складі термінологічних словосполучень, адже кількість похідних слів у межах термінологічного словосполучення набагато вища.

Щодо морфологічного принципу словотворення, у досліджуваному корпусі термінів сфери вищої освіти США виявляємо:

– афіксальний спосіб творення – 158 термінів (15,7%), наприклад: *collaboration*, *competence*, *disposition*, *validity*);

– неафіксальний – 13 термінологічних одиниць (1,2%), наприклад: *benchmark*, *checklist*, *jigsaw*, *yearbook*). Цей спосіб традиційно розподіляють на: основокладання (композиція), словоскладання (юкстапозиція) і скорочення (абревіація) (Словотвір сучасної української літературної мови, 1979 : 314). У нашому дослідженні всі виявлені, утворені неафіксальним способом, є термінами-композиціями. Абревіація в межах цієї досліджуваної групи не траплялася.

Композиціями зазвичай називають термінологічні одиниці, які мають у своїй структурі дві й більше твірних основи (Клименко, 1984 : 4). Тлумачення композиту охоплює широкі і вузьке розуміння. Щодо першого з двох зазначених, то композиції є складними словами, утвореними з двох або кількох слів, основ або коренів, які об'єднано в одну лексичну одиницю з формальними граматичними і семантичними ознаками окремого слова. У вузькому розумінні – це складні слова, утворені шляхом основокладання. Саме в цьому розумінні композиції часто використовується в сучасній лінгвістичній науці (Ганич, Олійник, 1985 : 259). Завдяки словоскладанню словниковий склад мови вдосконалюється та продуктивно поповнюється, дозволяючи передати максимальний об'єм інформації у стислому та місткому вигляді (Радочинська, 2014).

Терміни-композиції функціонують у терміно-системі американської вищої освіти за тим самим принципом, що й одноосновні: можуть вживатися самостійно (наприклад, *capstone, portfolio*) та у складі термінів-словосполучень (наприклад, *portfolio approach*). Всі тринадцять виокремлених термінів-композицій є двокомпонентними, тобто утвореними з двох твірних основ за моделлю NN, де складові компоненти поєднуються без сполучникового елемента.

Відповідно до морфологічного принципу в дослідженні всі аналізовані похідні терміни загальною кількістю 158 одиниць (15,7%) є утвореними суфіксальним, префіксальним та префіксально-суфіксальним способом). Із них утворені: суфіксальним – 103 одиниці (66%) (наприклад, *growth, guidance, humanities, leadership, literacy, looping, mastery, motivation, narrative* тощо); префіксальним способом – 8 одиниць (5%) (наприклад, *cyberart, discourse, insight, microschoo*); префіксально-суфіксальним – 47 одиниць (29%) (напри-

клад, *disposition, interaction, telecollaboration, returnee, prerequisite, metacognition, metaevaluation, multiperspectivity, innovation, withdrawal* тощо).

Висновки. Таким чином, аналіз структурної організації термінологічних одиниць галузі вищої освіти США дає змогу дійти висновку, що аналізовані термінологічні одиниці утворюються відповідно до загальних законів і принципів дериватології. Більшість однослівних термінів сучасної вищої освіти США утворено морфологічним способом, переважно за допомогою афіксації і лише незначна частина – шляхом складання – композиції. З'ясування основних способів творення термінів фахової мови американської вищої школи сприяє подальшому системному унормуванню цієї термінології, а також уможливує прогнозування шляхів її поповнення новими одиницями. У перспективі дослідження – виділити продуктивні термінотвірні моделі термінів-словосполучень аналізованої фахової мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біян Н. О. Лексико-семантична та структурна класифікація термінів в англійській мові. Іноземна філологія. 2009. Вип. 121. С. 142-149.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К. : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Гарапко В. І. Структурно-семантичні особливості англійських педагогічних термінів: монографія. LAP LAMBERT Academic, 2018. 90 с.
4. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти: монографія. К. : KM Academia, 2000.
5. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. К. : УМК ВО, 1989. 104 с.
6. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К. : Наук. думка, 1984. 251 с.
7. Колосова С. О., Радєцька С. В. Формування англійської термінології індустрії моди. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. № 1. С. 26-29.
8. Ліпінська А. В. Науково-технічна термінологія : навч. посіб. для дистанційного навчання. К. : Університет «Україна», 2007. 219 с.
9. Радочинська Л. Г. Особливості словоскладання в англійській мові. *Materialy Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2014»*. *Filologiczne nauki. Przemysl. Nauka i studia*. 2014. Vol. 16. P. 56-60.
10. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія/ Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко та ін. К. : Наукова думка, 1979. 405 с.
11. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
12. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
13. Філіппова Н. М. Метафора в термінології (на матеріалі соматизмів в англійській суднобудівній термінології). *Проблеми української термінології : міжнар. наук. конф., 1–2 жовт. 2010 р. : зб. наук. пр.* Львів, 2010. С. 85-87.
14. Чуєшкова О. В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект) : дис. ... канд. філол. наук. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2002. 189 с.
15. Fedorenko S., Sheremeta K. U.S. University Websites as Specific Multimodal Texts. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2023. Vol. 2, № (26/2). P. 9-26. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-1>
16. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. *Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman, 1985. 1779 p.
17. Wright S. E. Term Selection: The Initial Phase of Terminology Management. *Handbook of Terminology Management. Vol. 1. Basic Aspects of Terminology Management* / compiled by Sue Ellen Wright, Gerhard Budin. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1997. P. 13-23.

REFERENCES

1. Biyan, N. O. (2009). Leksyko-semantychna ta strukturna klasyfikatsiya terminiv v anhliyskiy movi [Lexico-semantic and structural classification of terms in the English language]. *Foreign Philology*, 121, 142-149. [in Ukrainian]

2. Hanych, D. I., Oliynyk, I. S. (1985). *Slovník lingvistických terminů [Dictionary of linguistic terms]*. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian]
3. Harapko, V. I. (2018). *Strukturno-semantychni osoblyvosti anhlo-movnykh pedahohichnykh terminiv: monografiya [Structural and semantic features of English-language pedagogical terms: monograph]*. LAP LAMBERT Academic. [in Ukrainian]
4. Dyakov, A. S., Kyyak, T. R., & Kudelko, Z. B. (2000). *Osnovy terminotvorenniya: semantychni ta sotsiolingvistychni aspekty: monografiya [Basics of term formation: semantic and sociolinguistic aspects: monograph]*. K.: KM Academia. [in Ukrainian]
5. Kyyak, T. R. (1998). *Lingvisticheskiye aspekty terminovedeniya [Linguistic aspects of terminology]*. Kyiv: UMK VO. [in Russian]
6. Klymenko, N. F. (1984). *Slovotvorcha struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasnyy ukrayins'kiy movi [Word-forming structure and semantics of complex words in the modern Ukrainian language]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
7. Kolosova, S. O., & Radetska, S. V. (2016). Formuvannya anhliys'koyi terminolohiyi industriyi mody [Formation of English terminology of the fashion industry]. *Scientific notes of the Nizhyn State University named after Mykola Gogol. Philological sciences, 1*, 26-29. [in Ukrainian]
8. Lipinska, A. V. (2007). *Naukovo-tekhnichna terminolohiya: navch. posib. dlya dystantsiynoho navchannya [Scientific and technical terminology: teaching. manual for distance learning]*. Kyiv: "Ukraine" University. [in Ukrainian]
9. Radochynska, L. H. (2014). Osoblyvosti slovoskladannya v anhliyskiy movi [Peculiarities of word formation in the English language]. *Materials of the Miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji "Actual problems of modern science – 2014". Filologiczne nauki - Przemysl. Science and studies., 16*, 56-60. [in Ukrainian]
10. *Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Vocabulary of modern Ukrainian literary language]*. (1979). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
11. Tomilenko, L. M. (2015). *Terminolohichna leksyka v suchasnyy tлумachniy leksykohrafiyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy: monografiya [Terminological vocabulary in the modern explanatory lexicography of the Ukrainian literary language: monograph]*. Ivano-Frankivsk: Foliant. [in Ukrainian]
12. Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriya i metody formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv SSHA. Dysertatsiya na zdobuttya stupenya doktora pedahohichnykh nauk [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]*. Kyiv. [in Ukrainian]
13. Filippova, N. M. (2010). Metafora v terminolohiyi (na materiali somatyzmiv v anhlo-movniy sudnobudivniy terminolohiyi) [Metaphor in terminology (on the material of somatisms in English shipbuilding terminology)]. *Materials of the International Scientific Conference "Problems of Ukrainian Terminology" (October 1-2, 2010, Lviv)*, 85-87. [in Ukrainian]
14. Chuyeshkova, O. V. (2002). *Analitichni nominatsiyi v ekonomichniy terminosystemi (strukturno-typolohichnyy aspekt): dysertatsiya na zdobuttya stupenya kandydata filolohichnykh nauk [Analytical nominations in the economic term system (structural-typological aspect): dissertation for the degree of candidate of philological sciences]*. Kharkiv National University named after V. N. Karazina. [in Ukrainian]
15. Fedorenko, S., & Sheremeta, K. (2023). U.S. University Websites as Specific Multimodal Texts. *Alfred Nobel University Journal of Philology, 2*(26/2), 9-26. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-1>
16. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
17. Wright, S. E. (1997). Term Selection: The Initial Phase of Terminology Management. In Sue Ellen Wright, Gerhard Budin (Eds.), *Handbook of Terminology Management. Basic Aspects of Terminology Management* (vol. 1, pp. 13-23). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

ПЕДАГОГІКА

УДК 159.955.1:316.343-054.5]:[351.862.4:342.78](477.52/.6)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-32>

Віталій КУРИЛО,
orcid.org/0000-0003-2471-3358
доктор педагогічних наук, професор, дійсний член
Національної академії педагогічних наук України,
перший проректор
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) mail@luguniv.edu.ua

Олена КАРАМАН,
orcid.org/0000-0002-8541-9972
доктор педагогічних наук, професор,
ректор
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) mail@luguniv.edu.ua

Вікторія СТЕПАНЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5793-3069
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) stepanenko.viktoriia@vnu.edu.ua

МЕТОДОЛОГІЧНА КОНСТРУКЦІЯ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ЧИННИКА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ¹

У статті визначено сутність і зміст основних складових методологічної конструкції формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії: ідентифікація властивостей теорії критичного мислення, встановлення об'єктно-предметного поля, обґрунтування методології та прогнозування напрямів розвитку проблеми дослідження. Визначено основні підходи, на яких ґрунтується сучасна концепція формування критичного мислення. Звернено увагу, що критичність мислення передбачає співвіднесення реальності з системою цінностей, коли в процесі оцінювання встановлюються різноманітні зв'язки, суб'єкт приписує цінність певному об'єкту, а об'єкт є предметом оцінки, якому приписується цінність.

Методологічну конструкцію формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії побудовано з урахуванням чотирьох рівнів методології: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового і технологічного. Зазначено, що ці рівні створюють складну ієрархічну систему інтеграції і комплементарного взаємозв'язку фундаментальних наукових підходів – аксіологічного, культурологічного, соціокультурного, структурно-функціонального, конфліктологічного, біхевіористського, середовищного, синергетичного, суб'єктно-діяльницького, компетентнісного, контекстного, особистісно зорієнтованого, технологічного, герменевтичного, діалогічного.

Визначено напрями прогнозування розвитку проблеми дослідження, які пов'язані з необхідністю перегляду безпекових концепцій, формуванням механізмів щодо гарантування безпеки громадян і територій, механізмів відновлення окремих інфраструктурних складових, постраждалих територій, країни в цілому як в умовах війни, так і повоєнного відновлення, подальшим розробленням теорії та методики метакогнітивного розвитку.

Ключові слова: безпека, війна, збройне насилля, інформаційна агресія, критичне мислення, концепція, методологія.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Vitalii KURYLO,*orcid.org/0000-0003-2471-3358**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
First Vice-Rector
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) mail@luguniv.edu.ua***Olena KARAMAN,***orcid.org/0000-0002-8541-9972**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Rector
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) mail@luguniv.edu.ua***Viktoriia STEPANENKO,***orcid.org/0000-0002-5793-3069**Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Social Work and Higher School Pedagogy
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) stepanenko.viktoriia@vnu.edu.ua*

METHODOLOGICAL CONSTRUCTION OF FORMING CITIZENS' CRITICAL THINKING AS A SECURITY FACTOR IN CONDITIONS OF ARMED VIOLENCE AND INFORMATION AGGRESSION²

The article defines the essence and content of the main components of the methodological construction of forming citizens' critical thinking as a security factor in conditions of armed violence and information aggression: identification of the properties of critical thinking theories, establishment of the object-subject field, substantiation of the methodology and forecasting directions of development of the research problem. The main approaches on which the modern concept of the formation of critical thinking is based are defined. Attention is drawn to the fact that critical thinking involves the correlation of reality with the value system, when various connections are established in the evaluation process, the subject assigns value to a certain object, and the object is the subject of evaluation to which value is assigned.

The methodological construction of forming citizens' critical thinking as a security factor in conditions of armed violence and information aggression was built taking into account four levels of methodology: philosophical, general scientific, concrete scientific and technological. It is noted that these levels create a complex hierarchical system of integration and complementary interrelation of fundamental scientific approaches – axiological, cultural, sociocultural, structural-functional, conflict logical, behaviourist, environmental, synergistic, subject-activity, competence, contextual, person-oriented, technological, hermeneutic and dialogical.

The directions of forecasting the development of the research problem are determined, which are related to the need to revise security concepts, the formation of mechanisms for guaranteeing the security of citizens and territories, mechanisms for the restoration of individual infrastructure components, affected territories, the country as a whole both in conditions of war and post-war recovery, further development theories and methods of metacognitive development.

Key words: *security, war, armed violence, information aggression, critical thinking, concept, methodology.*

Постановка проблеми. Формування критичного мислення є однією з умов існування людини в демократичному суспільстві, яка сприяє усвідомленню отриманої суб'єктом інформації, самостійному аналізу пропонованих ідей, різних точок зору, відкритості для нових ідей, формує здатність

до вирішення суперечностей, пошуку нестандартних способів їх розв'язання, аналізу через рефлексію результатів власної розумової діяльності та її наслідків (Химинець, 2019). Крім того, в сучасних умовах уміння критично мислити є однією з ключових вимог щодо реалізації успішної професійної кар'єри та особистісного розвитку (Шалашна & Проскурін, 2019). Розробка теоретичних і методологічних засад формування критичного мислення є актуальним завданням, особливо в умовах війни. На тлі збройного насилля та інформаційної агресії проблема формування критичного мислення є

² The publication contains the results of research conducted with the grant support of the National Research Foundation of Ukraine within the framework of the project 2021.01/0021 Formation of Critical Thinking of Citizens as a Security Factor in the Conditions of Armed Violence and Information Aggression in the East of Ukraine

важливою складовою забезпечення безпеки громадян та держави, у тому числі на рівні теорії пізнання та забезпечення отримання якісних наукових результатів. Сукупність обраних методів для пізнання суспільних явищ та процесів визначає результати досліджень, їх якість та вплив на удосконалення концепцій, систем і моделей, спрямованих на формування критичного мислення.

Аналіз досліджень. Методологічні питання проблеми формування критичного мислення представлено у багатьох дослідженнях науковців. Так, М. Починковою здійснено узагальнення та оригінальне наукове вирішення проблеми формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки, розроблено теоретико-методологічні засади відповідної системи та здійснено експериментальну перевірку її ефективності (Починкова, 2021). Г. Ущаровською досліджувалися напрями і місце концепції розвитку критичного мислення у сфері науки і сучасного знання (Ущаровська, 2013). О. Горецькою, М. Оліяр висвітлено низку методологічних підходів до розв'язання проблеми формування критичного мислення здобувачів вищої освіти – особистісно-прагматичний, діалогічний, ситуативний, діяльнісний (Горецька & Оліяр, 2020). Н. Козаченко в якості провідних дослідницьких підходів до проблеми критичного мислення виокремлено психолого-педагогічний, логіко-методологічний та науковий (Козаченко, 2017). Ch.-K. Cheung, E. Rudowicz, A. Kwan, X. D. Yue досліджено компоненти концепції формування критичного мислення: когнітивні навички, мотиваційні настрої, поведінкові звички та ідеологічні переконання; здійснено перевірку валідності міри конкретного і загального критичного мислення (Cheung, Rudowicz, Kwan & Yue, 2002). R. Ennis досліджено тривимірний аналіз визначення та його застосування до деяких питань щодо «критичного мислення», «аргументу», «упередженості» та «об'єктивності» (Ennis, 2016). С. Овадюк критичне мислення проаналізовано з позицій сучасного менеджменту (Овадюк, 2019).

А. Солнишкіна розглядає технологічний рівень розвитку критичного мислення у підготовці майбутніх фахівців за допомогою застосування методів медіаграмотності і медіаосвіти (Солнишкіна, 2022). М. Libicki вивчалися питання національної безпеки та різновидів інформаційної війни, їх складових (Libicki, 2007). О. Курбаном досліджено проблему наявних викликів для українського медіаполя та інформаційного поля, що виникли внаслідок гібридної геополітичної агресії, якої Україна зазнала з боку російської феде-

рації, зокрема споживання контенту в сучасних медіа в контексті розвитку критичності мислення (Курбан, 2022).

Однак питання методології формування критичного мислення громадян в контексті їх безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії є малодослідженими. Крім того, Н. Шалашна і В. Проскурін підкреслюють малодослідженість проблеми у розрізі перспектив сполучення застосування парадигми дослідницького навчання з розвитком критичного мислення (Шалашна & Проскурін, 2019). Вагомість дослідження зазначеної проблеми обумовлена ще й тим, що сучасним умовам притаманна динаміка технологічного і соціального прогресу, що вимагає від людини умінь швидко адаптуватися до змін і вдосконалюватися на основі самостійного набуття знань, знаходити шляхи розв'язання завдань, які виникають у будь-яких нестандартних та непередбачуваних ситуаціях (Харченко, 2016).

Мета статті – визначити сутність і зміст основних складових методологічної конструкції формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Виклад основного матеріалу. Методологічна конструкція формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії має врахувати такі складові:

- ідентифікацію властивостей теорій критичного мислення;
- встановлення об'єктно-предметного поля дослідження проблеми;
- обґрунтування методології проблеми дослідження;
- прогнозування напрямів розвитку досліджуваної проблеми (Сергієнко, 2022).

Становлення критичного мислення як концепції має довгий шлях у розрізі історії логіко-філософської думки та на сучасному етапі розкривається в контексті трьох позицій ідентифікації. *Перша позиція* ґрунтується на дослідженнях зв'язку логіки як науки з критичним мисленням, аналізом та інтерпретацією основних законів і положень логіки крізь призму критичного мислення. *Друга позиція* передбачає ідентифікацію критичного мислення через процедуру прийняття рішення,

що слугує прикладом практичного застосування критичного мислення. *Третя позиція* ґрунтується на впровадженні концепції критичного мислення в освітній процес (Ущাপовська, 2013).

В аспекті цих позицій, особливо останньої, до основних чинників, які обумовлюють створення теорії розвитку критичного мислення, відносять:

1) інтелектуалізація праці, де основною вимогою ринку праці до людини є вміння розв'язувати складні задачі;

2) філософський аналіз навчання, що обумовлює необхідність організувати освітній процес відповідно до потреб учасників освітнього процесу;

3) відповідність освітнього процесу основним психолого-педагогічним закономірностям та закономірностям нейрофізіологічної діяльності мозку, які лежать в основі психічного розвитку (Терно, 2011).

Для з'ясування об'єктно-предметного поля проблеми формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії слід звернути увагу, що методологія як вчення про прийоми, засоби і принципи наукового пізнання передбачає вивчення об'єктивних властивостей гносеологічної взаємодії суб'єкта й об'єкта пізнання, зокрема наявності загальних рис процесів пізнання різних об'єктів, які можуть слугувати інструментами пошуку і систематизації нових знань у процесі дослідження іншого об'єкта (Шевчук, 2016). У контексті проблеми критичного мислення увагу зосереджено на тому, що його суб'єкт має пересвідчитись у логічній досконалості, фактичній обґрунтованості і ціннісній доцільності будь-яких знань. Критичність мислення передбачає співвіднесення реальності з системою цінностей. Отже, критичне мислення неможливе без оцінювання. Оцінка, в свою чергу, передбачає співвіднесення реальності з певним ідеалом (стандартом) та визначення ступеня відповідності реальності стандарту. Оцінна діяльність суб'єкта є активною формою вираження його ставлення до об'єкта. В процесі оцінювання встановлюються різноманітні зв'язки між минулим і сучасним, реальним і належним, моральним та аморальним, корисним і шкідливим тощо. Суб'єкт приписує цінність певному об'єкту, а об'єкт є предметом оцінки, якому приписується цінність (Терно, 2012).

Складність об'єкта дослідження, що обумовлена залежністю від різних видів середовища суспільних відносин та впливу на їх розвиток, й відповідно перетину рівноборонних інтересів соціальних інститутів, обумовлює необхідність застосування специфічного методологічного інструментарію.

Тому методологія дослідження має ґрунтуватися як на загальнонаукових методах пізнання суспільних явищ та процесів, так і на специфічних методологічних інструментах (Сергієнко, 2022). Зокрема, під час вивчення властивостей та розробки інструментарію щодо проблеми формування критичного мислення як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії є необхідність застосування як специфічних методів наук державного управління, так і соціологічних, економічних, юридичних, політичних, психологічних, педагогічних наук.

У розрізі проблеми дослідження неможливо оминати поняття «методологічна рефлексія», яке полягає в тому, що вивчення об'єктів, виявлення їхньої специфіки, властивостей і зв'язків завжди певною мірою супроводжується усвідомленням та критичним переосмисленням методів і засобів, за допомогою яких досліджують ці об'єкти. В результаті методологічної рефлексії відбувається осмислення й узагальнення процесу та результатів попередніх спроб пізнання для відбору, систематизації та удосконалення найефективніших способів пізнавальної діяльності (Шевчук, 2016).

Критичне мислення є навичкою, яка передбачає вміння аналізувати процес мислення на предмет його відповідності критеріям раціональності, що потребує засвоєння трьох основних складових:

– *нормативної* – знання про стандарти раціонального мислення – правила, принципи, закони логіки та наукової роботи, базові закони статистики та теорії ймовірностей;

– *дескриптивної* – знання про правила, за якими людина мислить – вроджені правила-алгоритми звичного мислення, закони евристики та когнітивні упередження;

– *прескриптивної* – знання про те, як здійснити перехід від мислення за звичними правилами до мислення правильного, які здобуваються через практику.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, метою критичного мислення є правильні висновки, а методом для її досягнення постає оцінка мислення на відповідність стандартам раціональності (Надурак, 2022).

Методологічні положення формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії лежать в площині ідей, які є між собою взаємопов'язаними:

1) використання учення про сутність, структуру, рівні методології пізнання (Ваховський, 2005; Ваховський, 2019; Хриков, 2018; Юринець,

2011; Караман, 2012; Караман, 2020 та ін.), відповідно до якої наукова проблема повинна досліджуватися на чотирьох рівнях методології – філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний, що створюють складну ієрархічну систему;

2) інтеграція та комплементарний взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення порушеної проблеми, зокрема: аксіологічного, культурологічного, соціокультурного, структурно-функціонального, конфліктологічного, біхевіористського, середовищного, синергетичного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного, особистісно зорієнтованого (людиноцентрованого), технологічного, герменевтичного, діалогічного.

На *філософському* рівні методології дослідження проблеми формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії методологічні функції виконує вся система філософського знання та загальні принципи пізнання (Караман, 2020), застосовуються *плюралістичний комплексний підхід з акцентом на аксіологічному та культурологічному підходах*, адже витoki концепції критичного мислення знаходяться у філософії, а саме в гносеології, аксіології та онтології. Отже, основи дослідження полягають у вченні про цінність (аксіологічний підхід), культурні досягнення людства, зокрема культуру мислення (культурологічний підхід).

Використання *плюралістичного комплексного підходу* забезпечує можливість розширення дослідницьких можливостей на основі використання інших підходів:

– *структурно-функціонального* – аналіз структурних складників збройного насилля та інформаційної агресії як цілісності взаємопов'язаних елементів;

– *конфліктологічного* – аналіз моделі впливу збройного насилля та інформаційної агресії на громадян і суспільство як зіткнення різних інтересів, збройного та політичного протиборства;

– *соціокультурного* – підкреслює важливість впливу соціальних і культурних цінностей різних соціальних спільнот на ескалацію насилля, суттєві зміни цінностей і соціокультурної поведінки населення в умовах збройного насилля та інформаційної агресії;

– *біхевіористського* – концентрація уваги на поведінці груп і спільнот, що опинилися в умовах збройного насилля та інформаційної агресії.

На *загальнонауковому* рівні методології дослідження використовуються *середовищний, синер-*

гетичний, парадигмальний підходи, оскільки саме ці підходи дозволяють цілісно осягнути проблему, розкрити цілеспрямований процес формування критичного мислення громадян на рівні громадянського суспільства в цілому, громад, різних категорій громадян, окремої особистості, соціального середовища тимчасово окупованих територій. На цьому рівні використовуються загальнонаукові концепції різних галузей знань для розкриття досліджуваної проблеми.

Конкретно-науковий рівень досліджуваної проблеми передає використання *особистісно зорієнтованого (людиноцентрованого), суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного підходів*, що дозволяє сконструювати процес формування критичного мислення громадян з урахуванням їх індивідуально-психологічних характеристик та професійного портрета суб'єктів формування критичного мислення – різнопрофільних фахівців та інститутів громадянського суспільства.

Технологічний рівень методологічної конструкції формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії передбачає використання *технологічного, герменевтичного та діалогічного методологічних підходів* для розробки технології формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії в сукупності п'ятих компонентів (ціле-результативного, концептуального, суб'єкт-суб'єктного, змістово-технологічного, діагностичного) (рис. 1) та форм, методів, прийомів, засобів, науково-методичного, інформаційного та діагностичного інструментарію в її межах для формування критичного мислення та діагностики рівня його сформованості у громадян в умовах збройного насилля та інформаційної агресії, подолання наслідків тимчасової окупації територій України та їх ревіталізації. Також технологічний рівень передбачає використання комплексу методів теоретичного дослідження, що забезпечують отримання достовірного матеріалу: аналіз (у т.ч. контент-аналіз), синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, логічний, історичний, біографічний методи, прогнозування, проектування, моделювання та ін. (Курило, 2023; Починкова, 2021).

Схематично окреслені рівні та підходи, які склали основу методологічної конструкції формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії, представлено на рис. 2.

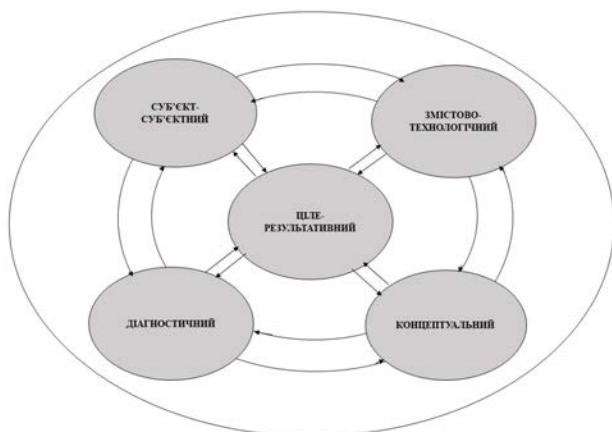

Рис. 1. Компоненти технології формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії

Рис. 2. Рівні та підходи методології дослідження проблеми формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії

Прогнозування напрямів розвитку досліджуваної проблеми, перш за все, пов'язане з питаннями гарантування безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії та потребою у формуванні інноваційних підходів до державної політики в контексті формування критичного мислення різних категорій населення. Зокрема, є необхідність у перегляді безпекових концепцій, формуванні механізмів щодо гарантування безпеки громадян і територій, механізмів відновлення окремих інфраструктурних складових, постраждалих територій, країни в цілому як в умовах війни, так і повоєнного відновлення.

Також слід звернути увагу, що розвиток критичного мислення є метакогнітивним процесом і починається з відображення реальності у висновках, далі проходить через методологічне знання відносно природи висновку, аргументу і логіки, а потім відбувається координація в процесі віддзеркалення парадоксів та соціальної взаємодії. Мета-

когнітивний рівень мислення забезпечує здатність усвідомити прогалини в фактичному, концептуальному і процедурному знанні та, відповідно, докладати зусиль для набуття і побудови нового знання. У цьому контексті нагальним постає питання подальшого розроблення теорії та методики метакогнітивного розвитку (Терно, 2023), зокрема в аспекті метакогнітивної регуляції, яка включає в себе метакогнітивні знання, досвід, цілі та стратегії, що забезпечують здатність суб'єкта інтроспективно переглядати і відстежувати хід своєї інтелектуальної діяльності (Курманова, 2017). Окреслені напрями є прогнозованою перспективою розвитку проблеми формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на рівні теорії пізнання та забезпечення отримання якісних наукових результатів.

Висновки. Отже, основними складовими, які враховуються у побудові методологічної конструкції формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії, є: ідентифікація властивостей теорій критичного мислення, встановлення об'єктно-предметного поля, обґрунтування методології та прогнозування напрямів розвитку проблеми дослідження.

Сучасна концепція формування критичного мислення ґрунтується на логічному, практичному та освітологічному підходах. Критичність мислення передбачає співвіднесення реальності з системою цінностей, коли в процесі оцінювання встановлюються різноманітні зв'язки, суб'єкт приписує цінність певному об'єкту, а об'єкт є предметом оцінки, якому приписується цінність.

Методологічна конструкція формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії базується на використанні чотирьох рівнів методології (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний), що створюють складну ієрархічну систему та інтеграції і комплементарному взаємозв'язку фундаментальних наукових підходів – аксіологічного, культурологічного, соціокультурного, структурно-функціонального, конфліктологічного, біхевіористського, середовищного, синергетичного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного, особистісно зорієнтованого, технологічного, герменевтичного, діалогічного. Прогнозування напрямів її розвитку пов'язане з необхідністю перегляду безпекових концепцій, формуванням механізмів щодо гарантування безпеки громадян і територій, механізмів відновлення окремих інфра-

структурних складових, постраждалих територій, країни в цілому як в умовах війни, так і повоєнного відновлення, подальшим розробленням теорії та методики метакогнітивного розвитку.

Перспективою подальших досліджень автори вбачають у науковому аналізі теоретичних під-

ходів, які мають інноваційний потенціал в контексті проблеми дослідження методологічних аспектів та концептуальних засад формування критичного мислення громадян як чинника безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.
2. Ваховський Л. Ц. Історія педагогіки як інтелектуальна історія. *Освіта та педагогічна наука. Education and pedagogical sciences*. 2019. № 2. С. 69–76. DOI: 10.12958/2227-2747-2019-2(171)-69-76
3. Горещька О., Оліяр М. Наукові засади процесу формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. №23. С. 101–105. DOI: 10.15330/msuc.2020.23.101-105
4. Караман О. Л. Системний підхід як методологія дослідження соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в Україні. *Наукові записки* [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2012. Вип. 107(1). С. 222–229.
5. Караман О. Л. Методологічні засади проблеми соціалізації особистості в умовах гібридної війни на сході України: філософський рівень. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2020. №2 (333). Ч. 2. С. 157-166. DOI: 10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-157-166
6. Козаченко Н. П. Критичне мислення: граничні підходи та оптимальні шляхи. *Актуальні проблеми духовності*. 2017. №18. С. 165–179.
7. Курбан О. Проблема критичності мислення при споживанні медіаконтенту в умовах інформаційної війни. Синопис: текст, контекст, медіа. 2022. №28 (1). С. 21–27. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.1.4>
8. Курило В. Звіт про науково-дослідну роботу за договором №106/0021 від 01 травня 2023 р. Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України (проміжний). Етап 1. Аналітичний й аналітико-узагальнювальний. Протокол Вченої ради ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» від 24.11.2023 р. №4/В. Курило, О. Караман, С. Вовк, А. Бадер, С. Бадер, М. Починкова, В. Степаненко. Полтава, 2023. 143 с.
9. Курманова В. В. Визначення поняття метакогнітивної регуляції діяльності у психології. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30.03.2017 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. Справ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. акад. пед. наук України; Консультативна місія Європейського Союзу в Україні. Харків: ХНУВС, 2017. С. 109–110.
10. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2022. 28 (2). С. 129–147. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7>
11. Овадюк О. О. Наукові основи розвитку критичного мислення керівника закладу загальної середньої освіти в системі післядипломної педагогічної освіти України. *Вісник післядипломної освіти*. Серія : Педагогічні науки. 2019. Вип. 9. С. 99–112. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-9\(38\)-99-112](https://doi.org/10.32405/2218-7650-9(38)-99-112)
12. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 572 с.
13. Сергієнко Л. В. Теоретико-методологічна конструкція дослідження проблем державної політики гарантування безпеки урбанізованих територій. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. №3 (101). С. 55–69. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-3\(101\)-55-69](https://doi.org/10.26642/ema-2022-3(101)-55-69)
14. Солнишкіна А. Теоретичні та практичні аспекти застосування методів медіаграмотності й медіаосвіти в підготовці майбутніх соціальних працівників. *Соціологічні студії*. 2022. №2 (21). С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-68-78>
15. Терно С. Критичне мислення та інноваційні стратегії в історичній освіті: посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія)». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 120 с.
16. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посібник для вчителя. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
17. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7–8. С. 27–38.
18. Ущатовська Г. В. Проблеми ідентифікації концепції критичного мислення. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип. 5. С. 72–76.
19. Харченко Н. В. Критичне мислення як характеристика сучасної особистості підлітка. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 276–286.
20. Химинець А. Формування критичного мислення і творчих здібностей в учнів початкової школи: європейський вимір. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2019. Вип. 10. С. 190–197.
21. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. друге, доп. вид. Х., 2018. 294 с.
22. Шалашна Н., Проскурін В. Методика розвитку критичного мислення студентів засобами дослідницького навчання в процесі викладання курсу історії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. Вип.11. С. 178–191.

23. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 31–44.
24. Юринець В. С. Методологія наукових досліджень. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 178 с
25. Cheung, Ch.-K., Rudowicz, E., Kwan, A. S. F., & Yue, X. D. (2002). Assessing University Students' General and Specific Critical Thinking. *College Student Journal*, 36 (4), 1–23.
26. Ennis, R. H. (2016). Definition: A Three-Dimensional Analysis with bearing on key concepts. In: P. Bondy & L. Benacquista (Eds.), *Argumentation, Objectivity, and Bias: Proceedings of the 11th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA)*, 18–21 May 2016 (pp. 1–19). Windsor, Ontario: Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA).
27. Libicki, M. (2007). *Conquest in cyberspace. National security and information warfare*. Cambridge, 2007.

REFERENCES

1. Vakhovskyi, L. T. (2005). Metodolohiia doslidzhennia istoriko-pedahohichnoho protsesu: postanovka problemy [Research methodology of the historical and pedagogical process: statement of the problem]. *Shliakh osvity*, 2. 7–11. [in Ukrainian].
2. Vakhovskyi, L. T. (2019). Istoriia pedahohiky yak intelektualna istoriia [The history of pedagogy as an intellectual history]. *Education and pedagogical sciences*, 2. 69–76. DOI: 10.12958/2227-2747-2019-2(171)-69-76 [in Ukrainian].
3. Horetska, O., & Oliiar, M. (2020). Naukovi zasady protsesu formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Scientific principles of the process of formation of critical thinking of future primary school teachers]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat*, 23. 101–105. DOI: 10.15330/msuc.2020.23.101-105 [in Ukrainian].
4. Karaman, O. L. (2012). Systemnyi pidkhdid yak metodolohiia doslidzhennia sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnolitnymi zasudzhenyimi v Ukraini [A systematic approach as a research methodology of socio-pedagogical work with juvenile convicts in Ukraine]. *Naukovi zapysky. Seriia : Pedahohichni nauky*, 107 (1). 222–229. [in Ukrainian].
5. Karaman, O. L. (2020). Metodolohichni zasady problemy sotsializatsii osobystosti v umovakh hibrydnoi viiny na skhodi Ukrainy: filosofskiy riven [Methodological foundations of the problem of personality socialization in the conditions of the hybrid war in the east of Ukraine: philosophical level]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka : Pedahohichni nauky*, 2 (333) (2). 157-166. DOI: 10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-157-166 [in Ukrainian].
6. Kozachenko, N. P. (2017). Krytychne myslennia: hranychni pidkhody ta optymalni shliakhy [Critical thinking: marginal approaches and optimal ways]. *Aktualni problemy dukhovnosti*, 18. 165–179. [in Ukrainian].
7. Kurban, O. (2022). Problema krytychnosti myslennia pry spozhyvanni mediakontentu v umovakh informatsiinoї viiny [The problem of critical thinking when consuming media content in conditions of information war]. *Synopsys: tekst, kontekst, media*, 28 (1). 21–27. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.1.4> [in Ukrainian].
8. Kurylo, V. (2023). Zvit pro naukovo-doslidnu robotu za dohovorom №106/0021 vid 01 travnia 2023 r. Formuvannia krytychnoho myslennia hromadian yak chynnyk bezpeky v umovakh zbroinoho nasyllia ta informatsiinoї ahresii na Skhodi Ukrainy (promizhnyi). Etap 1. Analitychnyi y analityko-uzahalniuvalnyi [Report on research work under contract No. 106/0021 dated May 1, 2023. Formation of critical thinking of citizens as a factor of security in conditions of armed violence and informational aggression in the East of Ukraine (interim). Stage 1. Analytical and analytical-generalizing]. Protokol Vchenoi rady DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» vid 24.11.2023 №4 / V. Kurylo, O. Karaman, S. Vovk, A. Bader, S. Bader, M. Pochynkova, & V. Stepanenko. Poltava [in Ukrainian].
9. Kurmanova, V. V. (2017). Vyznachennia poniattia metakohnyivnoї rehuliatcii diialnosti u psykholohii [Defining the concept of metacognitive regulation of activity in psychology] (p. 109–110). In: *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia* (Kharkiv, March 30, 2017). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].
10. Nadurak, V. (2022). Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka [Critical thinking: concepts and practice]. *Philosophy of Education*, 28 (2). 129–147. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7> [in Ukrainian].
11. Ovadiuk, O. O. (2019). Naukovi osnovy rozvytku krytychnoho myslennia kerivnyka zakladu zahalnoi serednoi osvity v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity Ukrainy [Scientific foundations of the development of critical thinking of the head of the institution of general secondary education in the system of postgraduate pedagogical education of Ukraine]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriia : Pedahohichni nauky*, 9. 99–112. [https://doi.org/10.32405/2218-7650-9\(38\)-99-112](https://doi.org/10.32405/2218-7650-9(38)-99-112) [in Ukrainian].
12. Pochynkova, M. M. (2021). Formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi profesiinoї pidhotovky [Formation of critical thinking of future primary school teachers in the process of professional training]: dissertation theses. Starobilsk: DZ “Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka” [in Ukrainian].
13. Serhiienko, L. V. (2022). Teoretyko-metodolohichna konstruktsiia doslidzhennia problem derzhavnoi polityky harantuvannia bezpeky urbanizovanykh terytorii [Theoretical and methodological construction of the study of the problems of the state policy of guaranteeing the safety of urbanized territories]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 3 (101). 55–69. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-3\(101\)-55-69](https://doi.org/10.26642/ema-2022-3(101)-55-69) [in Ukrainian].
14. Solnyshkina, A. (2022). Teoretychni ta praktychni aspekty zastosuvannia metodiv mediahramotnosti y mediaosvity v pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Theoretical and practical aspects of using methods of media literacy and media education in the training of future social workers]. *Sotsiolohichni studii*, 2 (21). 68–78. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-68-78> [in Ukrainian].
15. Terno, S. (2023). Krytychne myslennia ta innovatsiini stratehii v istorichnii osviti [Critical thinking and innovative strategies in history education]. *Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet* [in Ukrainian].

16. Terno, S. O. (2011). Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii) [The theory of the development of critical thinking (on the example of learning history)]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
17. Terno, S. (2012). Svit krytychnoho myslennia: obraz ta mimikriia [The world of critical thinking: image and mimicry]. *Istoriia v suchasnii shkoli*, 7–8. 27–38. [in Ukrainian].
18. Ushchapovska, H. V. (2013). Problemy identyfikatsii kontseptsii krytychnoho myslennia [Problems of identifying the concept of critical thinking]. *Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 5. 72–76. [in Ukrainian].
19. Kharchenko, H. V. (2016). Krytychne myslennia yak kharakterystyka suchasnoi osobystosti pidlitka [Critical thinking as a characteristic of the modern personality of a teenager]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 20 (2). 276–286. [in Ukrainian].
20. Khymynets, A. (2019). Formuvannia krytychnoho myslennia i tvorchykh zdibnostei v uchniv pochatkovoii shkoly: yevropeiskyi vymir [The formation of critical thinking and creative abilities in primary school students: the European dimension]. *Pedahohichni innovatsii u fakhovii osviti*, 10. 190–197. [in Ukrainian].
21. Khrykov, Y. M. (2018). Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]. Kharkiv [in Ukrainian].
22. Shalashna, N., & Proskurin, V. (2019). Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia studentiv zasobamy doslidnytskoho navchannia v protsesi vykladannia kursu istorii [The method of developing critical thinking of students by means of research training in the process of teaching a history course]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*, 11. 178–191. [in Ukrainian].
23. Shevchuk, R. M. (2016). Metodolohiia naukovoho piznannia: vid yavyshecha do sutnosti [Methodology of scientific knowledge: from phenomenon to essence]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 1 (11). 31–44. [in Ukrainian].
24. Yurynets, V. Y. (2011). Metodolohiia naukovykh doslidzen [Methodology of scientific research]. Lviv : LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
25. Cheung, Ch.-K., Rudowicz, E., Kwan, A. S. F., & Yue, X. D. (2002). Assessing University Students' General and Specific Critical Thinking. *College Student Journal*, 36 (4), 1–23.
26. Ennis, R. H. (2016). Definition: A Three-Dimensional Analysis with bearing on key concepts. In: P. Bondy & L. Benacquista (Eds.), *Argumentation, Objectivity, and Bias: Proceedings of the 11th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA)*, 18–21 May 2016 (pp. 1–19). Windsor, Ontario: Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA).
27. Libicki, M. (2007). *Conquest in cyberspace. National security and information warfare*. Cambridge, 2007.

УДК 378.2:376.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-33>**Анжеліка КУРЧАТОВА,***orcid.org/0000-0002-1282-837X*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *kurchat67@gmail.com***Катерина ШАПОЧКА,***orcid.org/0000-0002-4827-599X*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *shapochka1111@gmail.com*

МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми навчання дітей дошкільного віку елементів математики в умовах інклюзивного середовища. Описано особливості математичного розвитку дошкільників в інклюзивному середовищі. Виокремлено форми інклюзивного навчання. Визначено мету математичного розвитку старших дошкільників в інклюзивному середовищі. Обґрунтовано необхідність удосконалення методів, форм та засобів при навчанні математики як однієї з основних ліній розвитку в умовах інклюзивного навчання. Охарактеризовано основні дефініції понять «математичний розвиток», «логіко-математичний розвиток», «інклюзивне навчання», «інклюзивне середовище», «старші дошкільники», «дистанційне навчання», «інноваційні технології», «дистанційне навчання». Визначені основні напрямки роботи вихователів та батьків щодо запобігання та подолання труднощів у засвоєнні дошкільниками математичних знань, умінь та навичок. Окреслено основні шляхи для пошуку ефективних стимулювальних технологій щодо вивчення математики дошкільниками в умовах інклюзивного навчання.

Вибір теми статті базується на активному впровадженні інклюзивної освіти в систему навчання та виховання закладів дошкільної освіти.

Система інклюзивної освіти передбачає спільне перебування дітей із різними психофізичними порушеннями та їх здоровими однолітками. Однак, як свідчить практика, у нашій державі інклюзивна освіта має переважно стихійний характер, тому потребує розробки науково-теоретичних основ її складових, зокрема у дошкільній, яка є початковою ланкою. Адже саме у дошкільному віці закладаються передумови майбутньої освітньої діяльності дитини, яка активно оволодіває культурними навичками та здібностями, відбувається активний розвиток її пізнавальних можливостей.

Стаття може бути використана вихователями закладів дошкільної освіти, методичними працівниками, асистентами вихователів, студентами педагогічних ЗВО, батьками дітей з особливими освітніми потребами, фахівцями ІРЦ, працівниками соціальних служб.

Ключові слова: математичний розвиток, логіко-математичний розвиток, інклюзивне навчання, інклюзивне середовище, старші дошкільники, дистанційне навчання, інноваційні технології, дистанційне навчання.

Anzhelika KURCHATOVA,

orcid.org/0000-0002-1282-837X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Departments of Primary and Preschool Education

V.O. Sukhomlinskyi National University of Mykolaiv

(Mykolaiv, Ukraine) kurchat67@gmail.com

Kateryna SHAPOCHKA,

orcid.org/0000-0002-4827-599X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Departments of Primary and Preschool Education

V.O. Sukhomlinskyi National University of Mykolaiv

(Mykolaiv, Ukraine) shapochka1111@gmail.com

MATHEMATICAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

The article substantiates the relevance of the problem of teaching preschool children elements of mathematics in an inclusive environment. The features of mathematical development of preschoolers in an inclusive environment are described. The forms of inclusive education are highlighted. The purpose of mathematical development of senior preschoolers in an inclusive environment is determined. The necessity of improving methods, forms and means in teaching mathematics as one of the main lines of development in inclusive education is substantiated. The basic definitions of the concepts of «mathematical development», «logical and mathematical development», «inclusive education», «inclusive environment», «senior preschoolers», «distance learning», «innovative technologies», «distance learning» are characterized. The main directions of work of educators and parents to prevent and overcome difficulties in the acquisition of mathematical knowledge, skills and abilities by preschoolers are identified. The main ways to find effective stimulating technologies for learning mathematics by preschoolers in inclusive education are outlined.

The choice of the topic of the article is based on the active implementation of inclusive education in the system of education and upbringing of preschool education institutions.

The system of inclusive education involves the joint presence of children with various psychophysical disabilities and their healthy peers. However, as practice shows, inclusive education in our country is predominantly spontaneous, so it requires the development of scientific and theoretical foundations for its components, particularly in preschool, which is the primary level. After all, it is in preschool age that the prerequisites for the future educational activities of a child are laid, who actively masters cultural skills and abilities, and actively develops his or her cognitive abilities.

The article can be used by teachers of preschool education institutions, methodological workers, teacher's assistants, students of pedagogical universities, parents of children with special educational needs, IRC specialists, and social service workers.

Key words: *mathematical development, logical and mathematical development, inclusive education, inclusive environment, senior preschoolers, distance learning, innovative technologies, distance learning.*

Постановка проблеми. Помітною світовою тенденцією сьогодення є прагнення до забезпечення доступності усіх ресурсів суспільства для осіб з особливими освітніми потребами (ООП). Триває формування і впровадження нових культурних і освітніх норм – створення умов для активної участі у житті суспільства для усіх громадян, в тому числі людей з тими чи іншими порушеннями розвитку. Україна лише виходить на шлях інклюзивної освіти, і ті методики, які розроблені за кордоном, не зовсім відповідають реаліям сьогодення для наших дітей. Це і відмінність менталітету, і багаторічне ігнорування проблеми владою, і незрілість суспільства до повноцінної інтеграції дітей з особливими потребами в соціум.

Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення) передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і

можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання (у разі потреби) відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Важливими кроками при побудові інклюзивної освітньої моделі є: адаптація та модифікація освітнього середовища, установлення чітких правил, планування часу, індивідуалізація освітнього процесу (розробка індивідуальної програми навчання) (Колупаєва, 2011: 76).

Проте на практиці у нас лише останніми роками почали впроваджувати поставлені завдання. Окрім наявних технічних проблем, є

і концептуальні. Ми не можемо сліпо перейняти закордонні методики навчання дітей в умовах інклюзивних груп, але ми їх трансформуємо та застосовуємо з відповідними змінами. Парадигма сучасної дошкільної освіти націлена на національне виховання. Тому слід зробити переорієнтацію дошкільної освіти, де пріоритетом будуть національні педагогічні надбання, а саме педагогіка партнерства, яка заявлена у Концепції Нової української школи В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між педагогом, дитиною і батьками. Педагог має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини (Грищенко, 2015: 21).

Формування елементарних математичних уявлень у дітей закладу дошкільної освіти на сучасному етапі здійснюється в інклюзивних групах, куди включають все більше дітей з особливими освітніми потребами. У сучасного педагога виникають труднощі з реалізацією методик математичної освіти, адаптованих або модифікованих для сприйняття дітьми всієї групи, де є діти з ООП. Саме тому потрібні фундаментальні дослідження, які б науково обґрунтували педагогічні умови, форми, методи, принципи забезпечення інклюзивної освіти у дошкільній.

Аналіз досліджень. На сучасному етапі розвитку освіти відбувається пошук нових шляхів організації освіти дітей із особливими освітніми потребами. Цій проблемі присвячено як фундаментальні праці науковців, так і окремі дослідження. В. Бондар, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шевчук та інші присвячують свої праці дослідженням проблем залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах освіти, їх реабілітації та соціалізації. Теоретичні засади організації інклюзивного навчання стали предметом досліджень В. Синьова, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Назарової, В. Тарасун, І. Хафізулліної, К. Шапочки, Ю. Шумилівської та ін. Практичним аспектам організації інклюзивного навчання присвячені праці С. Алексеєнко, М. Захарчука, І. Демченко, О. Мартинчука.

У дослідженнях, присвячених проблемі математичного розвитку дошкільників, увага акцентується на формуванні в дітей окремих математичних знань про кількісні відношення, форму, величину предметів, орієнтування в просторі і часі (Р. Березіна, Л. Гайдаржийська, Л. Зайцева, В. Колечко, К. Назаренко, Т. Степанова, А. Столяр, Т. Павлюк, К. Щербакова та ін.) (Павлюк, 2012: 46).

Порушення особливостей математичних уявлень дітей дошкільного віку були розглянуті у

роботах багатьох науковців, таких як Н. Морозової, А. Катаєвої, Є. Стребельової та інших. Чинником даної проблеми вважалася інтелектуальна порушеність певної категорії дітей з різним вадами. В той же час експериментальні дослідження показують, що кожна з представлених категорій дітей з вадами недеференційована щодо особливостей математичних уявлень (Павлюк, 2016: 124).

Аналіз наукових джерел з питань розвитку інклюзивної освіти дає підставу стверджувати, що спільна форма навчання та виховання дітей з особливостями розвитку та їхніми здоровими одиницями сприятиме більш глибокому розумінню ними математики та необхідності її опанування для повноцінної життєдіяльності в суспільстві (Павлюк, 2012: 47).

Мета статті – проаналізувати особливості математичного розвитку старших дошкільників в інклюзивному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Зміни, що відбуваються в національній системі освіти взагалі, дошкільній як її першій ланці зокрема, знаходять своє відображення та регулюються відповідними законодавчими документами – Законом України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, чинними програмами розвитку та виховання дітей дошкільного віку. Вони визначають основні тенденції розвитку дошкільної освіти, відповідність змін, що відбуваються, світовим тенденціям; розкривають організаційно-змістові характеристики оновлення дошкільної освіти на сучасному етапі; об'єктивують існуючі проблеми та шляхи їх розв'язання; указують на закономірності й принципи, що мають консолідувати освітній простір України. Це простір використання суб'єктами освітнього процесу ресурсів освітнього середовища, що включає в себе матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, професіоналізм педагогів, сформованість партнерських стосунків дорослих і дітей. Основними характеристиками освітнього середовища закладу дошкільної освіти для реалізації інклюзивного навчання мають бути: відкритість, варіативність, креативність, технологічність, культурна спрямованість. Повноцінне навчання і розвиток дошкільників є одним із пріоритетних напрямів сучасної інклюзивної освіти закладу дошкільної освіти, яка спрямована не лише на оволодіння знаннями, уміннями та навичками, а й на можливість їх використовувати в процесі соціалізації. Навчання в інклюзивних освітніх закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для звичайних дітей. В інклюзивних групах

наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими потребами. При цьому звичайні діти демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між звичайними дітьми і дітьми з особливими потребами в інклюзивних групах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природньо сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги (Прядко, 2017: 34).

Математика сприяє більш досконалому вивченню реального довкілля, а математичні уявлення опосередковано пов'язані з ним. Математична підготовка надає дітям можливість правильно сприймати навколишнє середовище, орієнтуватися в ньому, виконувати елементарні арифметичні дії не лише в навчальній, але і в трудовій, мистецькій та соціально-побутовій діяльності.

Підтвердження ідеї про те, що дитина з легкою формою психофізичних порушень може опанувати математичними уявленнями при наявності адекватної та своєчасної корекційно-розвивальної допомоги описані у роботах М. Перова, Г. Капустіна, А. Хилько, О. Гаврилова.

У сучасних закладах дошкільної освіти важливо створити такі умови навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, які задовольнять їхні потреби та даватимуть можливість відчувати себе частиною спільноти, де можна діяти, робити вибір та бачити визнаною власну роль. Відповідно, необхідно забезпечити якісний математичний розвиток старших дошкільників в інклюзивному середовищі – це простір, у якому відбувається педагогічно організований розвиток особистості, для чого створена система відповідних умов. В організації освітнього середовища (інклюзивного) набуває актуальності створення цілісної системи інформаційно-ресурсного наповнення для вирішення дітьми різнопланових освітніх завдань, проблемно-навчальних ситуацій в рамках інтеграції освітніх ліній; впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, які базуються, перш за все, на моделюванні ситуації успіху (Четверікова, 2018: 75).

У зазначеному контексті заслуговують на увагу такі технології та методики:

– ЛЕГО-технології з використанням конструкторів LEGO Education. Вони забезпечують інте-

лектуальний, фізичний, емоційно-ціннісний та креативний розвиток дошкільників;

– Нова освітня технологія «едьютейнмент», запропонована К. Крутій. Едьютейнмент поєднує в собі розважальні прийоми, методи інтерактивного й активного навчання, мотивацію до пізнання та взаємодії;

– «Лепбук» (lapbook – книга на колінах) – один з перспективних методів, що сприяє розвитку уваги, пам'яті, творчої уяви, виробленню вміння порівнювати, виділяти характерні властивості предметів, узагальнювати їх за певною ознакою, отримувати задоволення від знайденого рішення;

– Методика Нумікон. Нумікон – це програма для формування математичних навичок у дітей, де використовується мультисенсорний підхід та застосовуються спеціальні набори наочно-практичного матеріалу. Вона зорієнтована на дітей, котрим важко засвоювати математику. Використання програми Нумікон дає можливість задіяти сильні сторони маленьких дітей та їх здатність навчатися практично, навчатися спостерігаючи, тобто запам'ятовувати, а потім впізнавати стандартизовані зразки чи шаблони при наступних представленнях;

– Проектна технологія – одна з інноваційних технологій навчання і виховання, яка забезпечує формування основних компетенцій дитини дошкільника (Прокопенко, Ласточкіна, 2017: 34).

Впровадження зазначених технологій і методик сприятиме максимальному розкриттю особистісного потенціалу дошкільника з особливими освітніми потребами в процесі навчання математиці, набуттю дитиною необхідної логіко-математичної компетентності, формуванню у вихованців психологічної готовності до навчання у школі.

Математичний розвиток дошкільників – це зрушення і зміни в пізнавальній діяльності особистості, які відбуваються в результаті формування елементарних математичних уявлень і пов'язаних з ними логічних операцій. Наведене визначення містить дві частини. З одного боку, базис математичного розвитку складають математичні знання, які слід формувати в дитини, а з іншого – логічні операції, які обумовлюють розумову діяльність дитини, дають їй можливість розмірковувати, застосовуючи відповідні математичні засоби.

Математика завжди викликала значні труднощі при вивченні у звичайних дітей, а тим паче у дітей із ООП. Досягти успіху у сфері математики дітям з ООП допомагають батьки і педагоги інклюзивних груп, які широко застосовують на своїх заняттях різні методи, прийоми і засоби навчання. Вибір методів залежить від індивідуальних можливос-

тей кожної дитини, від психологічного аспекту, поставлених цілей, завдань, змісту досліджуваного матеріалу і послідовних етапів на заняттях. Завданнями, які виступають під час математичної підготовки, є не тільки формування уявлень про числа, величини, форми, простір, час, але й розвиток пізнавальних процесів і здібностей, словесно-логічного мислення, загальний інтелектуальний розвиток дитини. Якщо її достатньо зацікавити, вона сприйматиме матеріал на належному рівні та поступово його засвоїть (Омельянович, 2022: 240).

Мета математичного розвитку дошкільників в інклюзивному середовищі полягає в наступному: оволодіння комплексом математичних знань і вмінь, необхідних для повсякденного життя, майбутньої професійної діяльності; розвиток логічного мислення, просторової уяви та інших якостей мислення; формування предметних, основних загально-навчальних умінь; створення умов для соціальної адаптації дітей.

Навчання математиці спрямоване, насамперед, на виховання у дітей звички до повноцінної логічної аргументації всього, що нас оточує. Тому першочерговим завданням вихователя є формування в дошкільників логіко-математичної компетенції, яка дозволить розвинути логічні вміння та навички. А це, в свою чергу, сприятиме формуванню мотивацій навчання; розвитку уваги, пам'яті варіативного мислення, уяви; навчання вміння аргументувати власні висловлювання; формуванню прийомів розумових дій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), а також загальнонавчальних умінь та навичок (уміння обдумувати власні дії, осмислено підходити до розв'язання поставлених завдань).

За результатами досліджень Н. Гаврилової, причинами труднощів в оволодінні програмовим математичним матеріалом у дітей з ООП є: недорозвиток у них сенсомоторної функції мовлення, недостатня міцність запам'ятовування слухомовленнєвих стимулів, а також недостатня сформованість таких операцій мислення, як порівняння й умовивід (Гаврилова, 2004: 49).

Як же досягти поставлених завдань? Як зробити так, щоб математика була привабливою для дошкільнят, стимулювала їхню пізнавальну активність, а математичні знання засвоювалися легко й міцно?

Однак, на сьогодні недостатньо розроблений механізм здійснення інклюзивного навчання дошкільників. У зв'язку з цим виникає потреба в організації особливого виду закладу дошкільної освіти, де б реалізувалась інклюзивна модель навчання. Навчання математики в умовах інклюзивної групи створює широкі можливості для роз-

витку пам'яті, логічного і критичного мислення, інтуїції, уваги, наполегливості, навичок контролю і самоконтролю, уміння планувати свою роботу, аналізувати навчальну задачу.

Необхідною умовою організації освітньо-виховного процесу в інклюзивній групі є вибір раціональної системи методів і прийомів активного навчання, використання нових інформаційних технологій у поєднанні з традиційними засобами. Цілком доступними для кожної дитини (в тому числі із особливими освітніми потребами) вважаються такі математичні вміння:

- лічити кількість предметів або елементів певної множини;
- порівнювати множини за кількістю елементів способом утворення пар;
- називати числівники в межах 10 при лічбі у прямому та зворотному порядку;
- оперувати множинами: об'єднувати елементи двох множин, що не перетинаються (підготовка до арифметичної дії додавання), вилучати частину елементів множини і лічити решту (підготовка до арифметичної дії віднімання) (Гаврилова, 2004: 51).

В якості одного з продуктивних, ефективних засобів математичного розвитку в інклюзивних групах можуть бути завдання, що складені з урахуванням засвоєння і переробки інформації та які відрізняються рівнем складності. Мета використання різнорівневих завдань полягає у створенні оптимальних умов навчання, відповідно до можливостей та здібностей кожного вихованця. Використовуючи теоретичний матеріал, вихователь може сам скласти різнорівневі завдання з усього необхідного навчального матеріалу.

Різнорівневі завдання припускають:

- створення діяльності дітей у різний спосіб, при цьому завдання всім учням залишається однаковим, а робота над завданням диференціюється;
- ускладнення матеріалу;
- диференціацію змісту завдань за обсягом, за рівнем важкості та творчості (Штонда, 2022: 95).

Позитивні емоції, які виникають під час гри, активізують пізнавальну діяльність дитини. Це, наприклад, можуть бути такі математичні ігри для сенсорного розвитку:

1. Гра «Чарівний мішечок».

Матеріали: мішечок, дрібні іграшки (більше 5 штук).

Хід гри. У мішечок поміщається більше 5 дрібних іграшок. Дітям пропонують на дотик відрахувати кількість іграшок, відповідно до того, яку цифру покаже вихователь чи скільки разів він плесне в долоні.

2. Гра «Добери фігури за величиною».

Матеріали: геометричні фігури (квадрати, прямокутники, круги, трикутники) різних розмірів або картки із зображеннями геометричних фігур тощо.

Хід гри. Вихователь пропонує учням обрати один вид фігур і поділити їх на 2 або 3 групи за розмірами. Найкраще, коли всі учні можуть брати участь у грі (Прокопенко, Ласточкіна, 2017: 34).

Важливу роль для підвищення зацікавленості до вивчення математики в інклюзивних класах відіграє заохочення і підтримка.

Підвищити зацікавленість до вивчення математики в інклюзивних групах, можна шляхом використання на заняттях комп'ютерних та мультимедійних ресурсів. Це значно розширює простір для реалізації можливостей кожної дитини, робить навчання успішним і комфортним, особистісно орієнтованим та оптимізує освітній процес. Використання ІКТ готує дітей до життя в умовах інформаційного суспільства, яке постійно змінюється: розвиває мислення, комунікаційні здібності, формує вміння приймати оптимальне рішення, підвищує рівень інформаційної культури.

Задля забезпечення ефективності комунікації з батьками, вихователями й усіма задіяними в інклюзивному освітньому процесі, рекомендовано обрати оптимальні для виконання кожного конкретного завдання канали комунікації.

Отже, роботу із математичного розвитку в інклюзивному середовищі слід проводити із урахуванням індивідуальних особливостей дитини, з опорою на життєвий досвід, створюючи комфортне середовище для кожної дитини: нові завдання подавати у вигляді відкриття; з новими поняттями ознайомлювати у вигляді взаємозв'язку з предметами навколишньої дійсності; учить дітей робити вибір та власний висновок; збагачувати взаємозв'язок між усіма сферами розвитку. Дотримуватися в освітньому середовищі сучасного закладу дошкільної освіти для реалізації інклюзивного навчання принципів педагогіки партнерства, впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення вихованцям можливості вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень участі в ній, способи її здійснення сприяє максимальному розкриттю особистісного потенціалу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (Щербаківа, 1996: 175).

В сучасних умовах, умовах запровадження дистанційної форми організації освітнього процесу, батьки мають взяти на себе організацію освітнього процесу в домашніх умовах, стати партнерами педагогічних працівників. Тому педагоги повинні спочатку здійснювати саме з ними підготовчу роботу, а вже далі з їхніми дітьми. Налагодження ефективного та дієвого освітнього процесу є парт-

нерська взаємодія між батьками та педагогічним колективом, все частіше заклад дошкільної освіти використовує сайт закладу, де можна організувати взаємодію всіх учасників освітнього процесу, створити доступну віртуальну бібліотеку, своєрідний банк освітніх ресурсів, постійно оновлювати і поповнювати інформаційне наповнення сайту сучасними дослідженнями, використовувати ресурси онлайн-освіти як для батьків, так і для дітей, забезпечити залучення тимчасово переміщених дітей та їхніх сімей до різних програм з дошкільної освіти. Оскільки форма організації освітнього процесу у ЗДО залежить від безпекової ситуації у кожному регіоні, комунікація має здійснюватися з урахуванням локації дітей (вдома, у бомбосховищі, в умовах зовнішньої або внутрішньої міграції, у закладі дошкільної освіти, з батьками, вихователями, опікунами, волонтерами тощо).

Таким чином, можна сказати, що оволодіння математичними знаннями дошкільниками з ООП веде не тільки до формування необхідних життєвих компетентностей, а ще й відіграє важливу корекційно-розвивальну роль.

Висновки. Дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для розвитку у дітей математичних уявлень, так як у них бажання вчитися пов'язане з прагненням пізнати нове. До особливостей математичних уявлень дошкільників відносять: зв'язок з грою, опору на допомогу дорослого, розширення самостійності дітей у виконанні завдань, накопичення певного запасу предметних знань і вмінь, розвиток у них необхідних пізнавальних та розумових навичок, які є базовими для успішного засвоєння багатьох узагальнень, у тому числі, математичних.

Отже, методика формування математичних уявлень продовжує пошук оптимальних умов навчання дошкільників. Розробляються підходи до розвитку пізнавальних інтересів до математики.

Постійний пошук ефективних технологій у навчанні в умовах інклюзивного середовища (добір відповідних наочних та дидактичних матеріалів з урахуванням індивідуальних потреб «особливих» дітей, підбір форм та методів проведення занять), урахування особливостей розвитку дитини («ставка» на «сильні» сторони особистості дитини, врахування зони найближчого розвитку), цілеспрямована, різнобічна та творча робота вихователів на заняттях з математики, залучення особистого досвіду та раніше отриманих дитиною знань, застосування отриманих математичних знань у повсякденному житті, підтримка у дітей впевненості в своїх силах – саме ці складові освітнього процесу дають можливість сформувати в дошкільників позитивне ставлення до процесу оволодіння математичними знаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Н. Особливості засвоєння математичних знань молодшими школярами з порушенням мовленнєвого розвитку : автореф. дис. ... канд. псих. наук із спец. психології : 19.00.08. Київ, 2004. 205 с.
2. Колупаєва А. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Київ : «А.С.К.», 2011. 308 с.
3. Концепція «Нова українська школа» / упор. Л. Гриневич та ін. / заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с.
4. На шляху до інклюзивної освіти: збірка / за ред. С. Корніцової. Суми : СОППО, 2010. 56 с.
5. Омелянович І. Особливості розвитку математичних уявлень в учнів з інтелектуальними порушеннями в пропедевтичний період навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу* : Матеріали VIII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2022. С. 240-244.
6. Павлюк Т. Засоби та методи формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіт. наук. праць* : наук. записки Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. Рівне : РДГУ. 2012. В4 (47). С. 146-149.
7. Павлюк Т. Навчання дітей дошкільного віку елементів математики за системою М. Монтессорі в умовах інклюзивної групи. *Педагогічний часопис Волині*. № 2 (3). 2016. С. 124-128.
8. Програма з математики для спеціальних навчальних закладів для розумово відсталих дітей (помірна, тяжка, глибока розумова відсталість) / Укладачі: Н. Волнянська, Ю. Юр'єва, Г. Засуха. Рекомендовано листом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/11-10293 від 25.06.12.
9. Прокопенко А., Ласточкіна О. Використання математичних ігор для сенсорного розвитку молодших школярів із мовленнєвими порушеннями : *матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. 2017. С. 34-48.
10. Специфіка створення інклюзивної групи в дошкільному навчальному закладі: метод. реком. / уклад. : Л. Прядко, Л. Міщенко, Н. Калюжна. Суми : Ніко, 2017. 52 с.
11. Четверікова Н. Інклюзивне навчання в ЗДО. Київ : Вид. група «Шкільний світ», 2018. 128 с.
12. Штонда О. Методичні особливості реалізації рівневої диференціації при навчанні математики учнів ЗЗСО в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. № 51. С. 95-104.
13. Шербакова К. Методика формування елементарних математичних уявлень у дошкільників. Київ: Вища школа, 1996. 356 с.
14. Щодо організації діяльності інклюзивних груп в закладах дошкільної освіти. Лист МОН України від 13.11.2018 р.

REFERENCES

1. Havrylova N. (2004) Osoblyvosti zasvoyennya matematychnykh znan molodshymy shkol'yaramy z porushennyam movlennyevoho rozvytku : avtoref. dys. ... kand. psyk. nauk iz spets. psykholohiyi : 19.00.08. [Peculiarities of the acquisition of mathematical knowledge by young schoolchildren with the breakdown of the moral development : author's abstract. dis. ... cand. psych. sciences from special. psychology : 19.00.08.] Kyiv. 205 s. [in Ukrainian].
2. Kolupayeva A. (2011) Osnovy inklyuzyvnoyi osvity: navchalno-metodychnyy posibnyk. [Fundamentals of inclusive education: an initial and methodical manual] Kyiv : «A.S.K.». 308 s. [in Ukrainian].
3. Kontseptsiya «Nova ukraïynska shkola» (2016) [The concept of the «New Ukrainian School»] / upor. L. Hrynevych ta in. / zah. red. M. Hryshchenka. Kyiv. 40 s. [in Ukrainian].
4. Na shlyakhu do inklyuzyvnoyi osvity: zbirka (2010) [On the road to inclusive enlightenment] / za red. S. Kornitsovoyi. Sumy : SOIPPO. 56 s. [in Ukrainian].
5. Omelyanovych I. (2022) Osoblyvosti rozvytku matematychnykh uyavlen v uchniv z intelektualnyimi porushennyami v propedevtychnyy period navchannya. [Peculiarities of the development of mathematical concepts in students with intellectual disabilities in the propaedeutic period of education] *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: vyklyky voyennoho chasu* : Materialy VIII Mizhnarodnoho konhresu zi spetsialnoyi pedahohiky ta psykholohiyi – Education of persons with special needs: challenges of wartime : Proceedings of the VIII International Congress on Special Pedagogy and Psychology. Kyiv : ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrayiny. S. 240-244. [in Ukrainian].
6. Pavlyuk T. (2012) Zasyby ta metody formuvannya elementarnykh matematychnykh uyavlen u ditey doshkilnoho viku. [Means and methods of forming elementary mathematical concepts in preschool children] *Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vykhovannya v zakladakh osvity. nauk. Prats : nauk. zapysky Rivnenskoho derzh. humanitarnoho un-tu – Updating the content, forms and methods of education and upbringing in educational institutions. of science works: science. notes of the Rivne State. University of Humanities*. Rivne : RDHU. V4 (47). S. 146-149. [in Ukrainian].
7. Pavlyuk T. (2016) Navchannya ditey doshkilnoho viku elementiv matematyky za systemoyu M. Montessori v umovakh inklyuzyvnoyi hrupy. [Teaching preschool children the elements of mathematics according to the M. Montessori system in the conditions of an inclusive group] *Pedahohichnyy chasopys Volyni – Pedagogical journal of Volyn*. № 2 (3). S. 124-128. [in Ukrainian].
8. Prohrama z matematyky dlya spetsialnykh navchalnykh zakladiv dlya rozumovo vidstalykh ditey (pomirna, tyazhka, hlyboka rozumova vidstalist) (2012) [Mathematics program for special educational institutions for mentally retarded children (moderate, severe, profound mental retardation)] / Ukladachi: N. Volnyanska, Yu. Yuryeva, H. Zasukha. Rekomendovano lystom Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrayiny № 1/11-10293 vid 25.06.12. [in Ukrainian].
9. Prokopenko, A., Lastochkina, O. (2017) Vykorystannya matematychnykh igor dlya sensorного rozvytku molodshykh shkolyariv iz movlennyevymy porushennyami. [The use of mathematical games for the sensory development of younger schoolchildren with speech disorders] *Materialy VII Vseukraïyns'koyi zaochnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciy – Materials of the VII All-Ukrainian Correspondence Scientific and Practical Conference*. S.: «FOP Cz'oma S.P.». [in Ukrainian].
10. Spetsyfika stvorennya inklyuzyvnoyi hrupy v doshkilnomu navchalnomu zakladi: metod. rekom. (2017) [Specifics of creating an inclusive group in a preschool educational institution: method. river]. / uklad. : L. Pryadko, L. Mishchenko, N. Kalyuzhna. Sumy : Niko. 52 s. [in Ukrainian].
11. Chetverikova N. (2018) Inklyuzyvne navchannya v ZDO. [Inclusive education in educational institutions]. Kyiv : Vyd. hrupa «Shkilnyy svit». 128 s. [in Ukrainian].
12. Shtonda O. (2022) Metodychni osoblyvosti realizatsiyi rivnevoyi dyferentsiatsiyi pry navchanni matematyky uchniv ZZSO v umovakh inklyuzyvnoyi osvity. [Methodical features of the implementation of level differentiation in teaching mathematics to students of ZZSO in the conditions of inclusive education] *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky – Scientific notes of the pedagogical department*. № 51. S. 95-104. [in Ukrainian].
13. Shherbakova K. (1996) Metodyka formuvannja elementarnykh matematychnykh uyavlen' u doshkil'nykiv. [The method of forming elementary mathematical concepts in preschoolers.] Kyiv: Vyshha shkola. 356 s. [in Ukrainian].
14. Shchodo orhanizatsiyi diyalnosti inklyuzyvnykh hrup v zakladakh doshkilnoyi osvity (2018) [Regarding the organization of activities of inclusive groups in preschool education institutions]. Lyst MОН Ukrayiny vid 13.11.2018 r.

УДК 378.147.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-34>

Тарас МЕЛЬНИК,

orcid.org/0000-0001-9429-4035

аспірант кафедри професійної освіти

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *tarac33@gmail.com*

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ ЇХ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті висвітлено сутність поняття «штучний інтелект» (ШІ) та етапи його становлення в історичній ретроспективі. Зокрема, означено існування одного з етапів під назвою «зима штучного інтелекту», який виник внаслідок часткової втрати інтересу до цієї перспективної наукової проблеми. Автором запропоновано до уваги стислий аналіз поетапного впровадження технологій штучного інтелекту у сфері освіти у різноманітних складових процесу навчання під час підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, відображаючи як потенційні переваги, так і чинники, що можуть нести ризики. Відповідно використання ШІ у ході підготовки майбутніх педагогів професійного навчання може призвести до виникнення ризиків унаслідок надмірного безальтернативного використання цифрових інструментів на основі технологій штучного інтелекту, які можуть впливати на становлення їх академічної культури. Окреслено типові виклики сучасної доби у розрізі формування академічної доброчесності. Наукова робота містить відомості щодо онлайн-сервісу Consensus, який являє собою систему інтелектуального пошуку та узагальнення змісту наукових робіт. Запропоновано до огляду перелік переваг Consensus, зокрема, попередній синтез джерел, які складають основу пошукових результатів, за допомогою ШІ, інтеграція з базами даних наукових видань, а також систематизація науково обумовлених підсумків щодо певних результатів наукових досліджень. Здійснено порівняння впливу на дослідницьку роботу чат-боту Chat GPT, який є натренованою мовленнєвою моделлю та Consensus із функцією синтезу вмісту джерел у наукових базах даних за допомогою ШІ. Отримані результати формують плацдарм для переосмислення масового використання Chat GPT з точки зору надійності та достовірності отриманих результатів. Виокремлено переваги використання онлайн-сервісу Consensus в аспекті достовірності періодичних джерел для ґрунтовного аналізу, що є вагомим надбанням для проведення подальших досліджень. Також додатково уваги заслуговує створення тематичних розділів, присвячених вивченню спроможностей та функціоналу ШІ у фахових навчальних дисциплінах, які буде запропоновано майбутнім педагогам професійного навчання у подальшому.

Ключові слова: професійна освіта, педагог професійного навчання, професійна підготовка, штучний інтелект, академічна доброчесність.

Taras MELNYK,

orcid.org/0000-0001-9429-4035

Ph. D. student at the Department of Vocational Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *tapac33@gmail.com*

MODERN APPROACHES TO TRAINING FUTURE VOCATIONAL TEACHERS IN TERMS OF FORMATION OF THEIR ACADEMIC CULTURE

The article highlights the essence of the concept of 'artificial intelligence' (AI) and the stages of its formation in historical retrospect. In particular, the author points out the existence of one of the stages called the 'winter of artificial intelligence', which arose as a result of a partial loss of interest in this promising scientific issue. The author offers a brief analysis of the phased introduction of artificial intelligence technologies in the field of education in various components of the learning process in the training of future vocational teachers, reflecting both potential benefits and factors that may carry risks. Accordingly, the use of AI in the training of future vocational teachers can lead to risks due to the excessive use of digital tools based on artificial intelligence technology, which may affect the formation of their academic culture. The author outlines the typical challenges of the modern era in the context of the formation of academic integrity. The research paper contains information about the online service Consensus, which is a system of intellectual search and summarisation of the content of scientific papers. The author offers a list of Consensus advantages, including preliminary synthesis of sources that form the basis of search results using AI, integration with databases of scientific publications, and systematization of scientifically based conclusions on certain research results. The author compares the impact on research work of the Chat GPT chatbot, which is a trained speech model, and Consensus, which synthesizes the content of sources in scientific databases using AI. The results obtained form a springboard for rethinking the mass use of Chat GPT in terms of the reliability and validity of the results obtained. The advantages of using the Consensus online service in terms of the reliability of primary sources for in-depth analysis are highlighted, which is a significant asset for further research. Additional attention should also be paid to the creation of thematic sections devoted to the study of AI capabilities and functionality in professional disciplines, which will be offered to future vocational teachers.

Key words: vocational education, vocational teacher, vocational training, artificial intelligence, academic integrity.

Постановка проблеми. Стрімка модернізація та цифровізація людства продовжує невпинно впливати на форми, підходи та технології, які формують концепцію та фундаментальні основи освітнього процесу. Це зумовлено насамперед прагненням освітян ототожнити процес навчання з проблематикою та викликами реального життя, а також різноманітним впливом сучасних інформаційних технологій на всі складові існування сучасного молодого покоління – завдяки соціальним мережам застосування окремих програмних засобів або онлайн-сервісів зазнає масовості за відносно незначний період часу. Одним із вагомих прикладів подібного ґрунтового та всеосяжного поширення є застосування технологій, базисом яких є історично переосмислені з плином прогресу людства моделі *artificial intelligence* або ж штучного інтелекту (далі – ШІ). Слід зауважити, що концепція ШІ не є новою, адже перші міркування з приводу подібної взаємодії машини з людиною сягають ще ХХ століття. Реалізований у 1950 році англійським математиком та криптографом Аланом Матісоном Тюрінгом знаменитий Тест Тюрінга (Moore, 1989: 115), став першоосною пошуків способів та методів навчання автоматизованих систем проявляти поведінку, що містить риси інтелектуально обумовленої (Turing, 1950: 435). Далі, в період 1970–1980 років, інтерес до технології ШІ незначним чином знизився, що ознаменувало початок періоду «зими ШІ» (Hendler, 2008: 2–3). Втім, попри побоювання критиків та не надто стрімкий розвиток ШІ в масовому використанні, на початку ХХІ століття внаслідок значного прогресу у сфері роботи з технологією Великих Даних (Big Data). Термін «Великі Дані» досить часто використовують у значенні великого набору даних, обробка та контроль яких виходить далеко за межі використання звичайних баз даних. Три базових виміри – *volume* (обсяг), *velocity* (швидкість) та *variety* (різноманітність) – крізь які відбувалось осмислення Великих Даних, стали основою для подальших досліджень цього феномену. Зокрема, вагомий внесок у дослідження Великих Даних здійснив Д. Лейні, який запропонував ці параметри у розумінні менеджменту великих обсягів інформації. Проте чим насправді є ШІ? Кембріджський словник містить декілька тлумачень: 1) «використання або вивчення комп'ютерних систем або машин, які мають деякі з якостей людського мозку, наприклад, здатність інтерпретувати і продукувати мову так, щоб вона здавалася людською, розпізнавати або створювати образи, вирішувати проблеми і навчатися на основі даних, що надходять до них»; 2) «певна комп'ютерна система або машина, яка

має деякі з якостей людського мозку, наприклад, здатність інтерпретувати та продукувати мову так, щоб вона здавалася людською, розпізнавати або створювати образи, вирішувати проблеми та навчатися на основі даних, що надходять до неї» (Cambridge Dictionary, 2024). Відповідно можна сформулювати припущення щодо того, що в основу ШІ покладено розпізнавання людської поведінки та спроможність навчатись у користувачів способів та форм взаємодії з метою продукування більш релевантних відповідей на отримані запити. Наразі штучний інтелект використовується у низці галузей і виходить далеко за межі досягнення базових цілей на кшталт виправлення пунктуаційних помилок або формування короткої інформаційної довідки про певний предмет зацікавлення. Однією зі сфер людської діяльності, яка вже відчула значний вплив появи та розвитку ШІ, без сумніву, є освіта. Як зазначає О. Наливайко, «розглядаючи використання нейромереж в освіті, потрібно згадати їх практичний та найбільш популярний прояв зараз, а саме чат-боти. Технології штучного інтелекту (ШІ) постійно прогресують і стають все більш помітними в різних аспектах нашого життя. Одним з останніх феноменів є ChatGPT (ChatGPT, 2024), чат-бот з розмовним інтерфейсом штучного інтелекту, розроблений компанією OpenAI. Як одна з найдосконаліших програм штучного інтелекту, «ChatGPT привернув велику увагу громадськості в усьому світі» (Наливайко, 2023: 4). Проте використання ChatGPT, окрім низки позитивних тенденцій (створення більш структурованих фрагментів тексту, удосконалення пошук синонімів, більш вдала практика перефразування тексту), створило чимало загроз, зокрема, пов'язаних із формуванням культури академічної доброчесності. Отже, існує запит на виокремлення актуальних підходів до формування академічної культури майбутніх педагогів шляхом переосмислення технологічного та науко-творчого потенціалу наявних цифрових інструментів.

Аналіз досліджень охоплює низку наукових розвідок та напрацювань іноземних та вітчизняних дослідників, метою яких було виокремлення напрямку «штучний інтелект» як окремого дослідницького поля (А. Тюрінг, Дж. Маккарті, М. Мінські, Н. Рочестер, П. Вінстон та інші); вивчення становлення штучного інтелекту на всіх етапах технологічного прогресу (Дж. Вайзенбаум, М. Хайнлайн, М.-Х. Хуанг, Р. Раст, М. Кемпбел, Дж. Мур та інші); аналіз проблематики імплементації ШІ в освітній процес (О. Наливайко, Х. Чен, М. Пікуляк та інші); виокремлення явища залучення потужностей штучного інтелекту у вищій

освіті (А. Шевченко, Л. Білоусова, С. Доценко, Т. Собченко, Н. Хміль, О. Желізняк та інші); застосування інформаційних технологій на основі штучного інтелекту у підготовці педагогів професійного навчання (Д. Головка, В. Сидоренко, А. Геревенко, Ю. Кравченко та інші).

Мета статті полягає у висвітленні актуальних теоретичних та практичних підходів до підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в аспекті становлення їх академічної культури шляхом застосування передових інформаційних технологій на основі штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Без сумніву, застосування штучного інтелекту в освіті має безліч переваг. Автор Т. Хейк у своїй публікації під назвою «10 Roles For Artificial Intelligence In Education» («10 ролей ШІ в освіті») (Heick, 2024) навів значний перелік корисних і ефективних способів перетворити ШІ на асистента педагога, посередника у взаємодії між викладачем та здобувачем освіти, а подекуди – навіть на зовнішнього стейкхолдера освітнього процесу, зацікавленість та фахова спрямованість не є обумовленою заангажованим ставленням чи тимчасовим характером. Дослідник зосереджує увагу на фундаментальних складових освітньої діяльності, втім послуговуючись запропонованою добіркою ідей, можливо виокремити переваги використання ChatGPT майбутніми педагогами професійного навчання з урахуванням специфіки їх підготовки до подальшої професійної діяльності:

Автоматизація базових активностей в освітньому процесі на кшталт оцінювання.

Аналізуючи цю перевагу саме в парадигмі професійної освіти, можна стверджувати, що чат-бот ChatGPT здатен аналізувати різноманітні тексти, і після нескладних уточнень з приводу подальшого аналізу отриманих матеріалів підсумувати наявність помилок або ж навести приклади покращення авторських робіт. Це дає нагоду педагогу делегувати первинну фазу аналізу домашньої роботи здобувачів освіти штучному інтелекту, натомість зосередитись вже на чорновому варіанті його аналітичної діяльності. Подібний підхід до перевірки творів-есе або ж відповідей на завдання пошуково-дослідницького характеру можуть позитивним чином вплинути на поліпшення якісних показників надання зворотного зв'язку викладачем, акцентуючи увагу на залученості викладача до прочитання концептуального наповнення кожної авторської праці.

Навчальне програмне забезпечення можна адаптувати до потреб здобувача освіти. Індивідуалізація навчання та формування власної освітньої

траєкторії є не лише правом, а й обумовленою людською природою потребою, яка охоплює світогляд особистості, її ставлення до навчання з урахуванням власного інтелектуального потенціалу та професійних амбіцій. Належним чином сформоване завдання для чат-боту дасть можливість знайти альтернативне програмне забезпечення, необхідне для виконання завдання в рамках практичного та/або лабораторного заняття; переказати зміст завдання в разі наявності маловідомих, складних для розуміння у конкретному контексті термінів.

Він може вказати місця, де курси потрібно покращити. Не меншої уваги заслуговує при цьому і спроможність ChatGPT допомогти систематизувати сукупність отриманої інформації, впорядкувати їх та пріоритетувати відповідно до заданої теми чи напрямку дослідження, а також більш розлого висловлювати власні висновки, адресуючи чат-боту запити, пов'язані з підбором стилістично подібних слів та словосполучень з подальшим аналізом на наявність у тексті тавтології.

Можливість отримання додаткової підтримки від ШІ-тьютора. Чат-бот ChatGPT прекрасно виконує роль автора і відтворювача завдань для самоперевірки. Спілкуючись з ChatGPT на предмет обговорення майбутній педагог професійного навчання може ділитись з ШІ баченням щодо власного рівня засвоєваності навчального матеріалу. Здобувач освіти має нагоду поставити питання для самоконтролю ШІ, і згодом співставити власні відповіді з запропонованими чат-ботом варіантами.

Програми, керовані штучним інтелектом, можуть надати здобувачам освіти і викладачам корисні відгуки. Наприклад, цікавою є практика звернення до ChatGPT за порадою щодо відповідності наданих відповідей змісту та сутності запитань, успішності розкриття об'єкту та/або предмету дослідження.

Трансформація підходу до того, як ми знаходимо інформацію та взаємодіємо з нею. Формуючи завдання для чат-боту доцільно пояснити цінність отриманої інформації та де вона буде застосовуватись. Оскільки історія чату з ChatGPT зберігається протягом спілкування користувача із ШІ, після завершення форматування тексту або ж іншого кінцевого продукту чат-ботом, можна за аналогією створювати низку різноманітних варіантів. До прикладу, розробити тестове завдання, поетапно уточнюючи вимоги щодо нього: завдання має містити не менше десяти запитань із чотирма варіантами відповіді, лише один з яких буде правильним; запитання не має містити більше десяти слів; запитання може містити назви термінів

англійською мовою тощо. За результатами деталізації вимог до одного варіанту завдань майбутній педагог професійного навчання може задати ШІ створити п'ять варіантів завдань, запитання в яких не мають повторюватись. Як наслідок, на основі попередніх рекомендацій автор тестових завдань суттєво підвищить власну продуктивність без надмірних витрат часу.

Дані на основі ШІ можуть змінити те, як школи знаходять, навчають і підтримують учнів. Майбутній педагог професійного навчання в подальшій професійній діяльності стикатиметься із відсутністю характерного сталого партнерства між закладами повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти та фахової передвищої освіти. Таке партнерство є вагомим чинником не лише формальної наступності в складниках та рівнях освіти, а й сприяє прискоренню інтеграції здобувачів освіти у середовище навчання на відповідному рівні освіти, оскільки структура, зміст та очікувані результати вивчення навчальних предметів у ході здобуття базової середньої освіти або профільної середньої освіти будуть глибоко пов'язаними з подальшою освітньою траєкторією їх майбутніх здобувачів освіти. Відповідно належне представлення навчальної цінності чат-ботів або ж інформаційних технологій на основі ШІ майбутнім педагогом професійного навчання може створити спільний спектр ціннісних орієнтирів, який призведе цілковитого переосмислення ролі цифрових інструментів та наповнення змісту навчальних предметів відповідно до очікувань наступних рівнів освіти, а також суспільства в цілому.

ШІ може змінити те, де здобувачі освіти навчаються, хто їх навчає і як вони здобувають базові навички. Враховуючи широкі можливості ШІ супроводжувати освітній процес як у ролі асистента викладача, так і тьютора для здобувача освіти, активна взаємодія з чат-ботом передбачає виокремлення цінних спостережень щодо підходів до здобуття навичок, передбачених освітньо-професійною програмою. Адже реалізація індивідуальної освітньої траєкторії як «персонального шляху реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» (ЗУ «Про освіту», 2017) представниками педагогічної спільноти закладу освіти здебільшого є проєкцією власного педагогічного досвіду кожного окремо взятого викладача. Втім це створює

загрозу ігнорування сучасних, інноваційних практик, до яких не вдається викладацький колектив, зокрема, через недостатню обізнаність. Подібне явище є передумовою обмеженого спектру набуття навчального досвіду і дає підстави для того, аби іменувати подібну реалізацію задуму як діяльність здебільшого декларативного характеру. Натомість здобувач освіти, надсилаючи запити чат-боту, має нагоду отримати вичерпні відповіді щодо удосконалення процесу вивчення певної теми навчальної дисципліни шляхом застосування відмінних педагогічних методів та технологій.

Як зазнає Д. Борисенко, «Залучення штучного інтелекту в професійній освіті – це створення персоналізованого навчання майбутніх фахівців, що охоплює сучасні стратегії навчання, враховує індивідуальні відмінності кожного здобувача освіти й особливості професійної підготовки до подальшої професійної взаємодії у кожній галузі, конкретизація та використання ресурсів великих даних, використання адаптивних інструментів та постійний контроль за досягненнями учасників навчального процесу» (Борисенко, 2023: 95). У своєму дослідженні Л. Карташова зауважує на тому, що детальний аналіз можливостей ШІ призводить до виникнення питань на кшталт «Якщо в цифровому просторі завжди знайдеться помічник, який допоможе знайти, і можливо, виконати потрібне, то чи варто вчитися?» (Карташова, 2023: 202).

Втім, як вважає дослідниця Н. Ковальчук, «застосування інструментів ШІ тісно пов'язане з питанням академічної доброчесності, адже ШІ і створений на його основі ChatGPT є лише інструментом, який можна використовувати як на благо й з користю, так і зловживати ним, перетворюючи навчання на фікцію. Тому питання академічної доброчесності в умовах розвитку технологій штучного інтелекту є надзвичайно актуальним і вимагає від учасників освітнього процесу нових рішень з урахуванням сьогоденних реалій» (Ковальчук, 2023: 235). Існує чимало прихованих ризиків щодо неправильного використання чи зловживання використанням штучного інтелекту в освіті. Зокрема, колектив авторів, до складу якого входять Т. Шарова, О. Лопейко, і С. Шаров виокремлюють наступні проблеми імплементації ШІ в освіті:

- етичні питання – ймовірність порушення права на приватність, робота з персональними даними користувачів;

- нерівність доступу – нерівноцінна конкуренція між закладами освіти, здобувачами освіти, і як наслідок, формування нерівності у цифрових навичках та вміннях;

– відсутність людського фактору – недооцінка емоційної підтримки, менторства та мотивації в освітньому процесі;

– недостатня адаптація до потреб здобувача – недостатня гнучкість у взаємодії з ШІ та неусвідомлення бар'єрів у ході користування, можливість неврахування соціальних та культурних особливостей окремих індивідів;

– навчання за навчальними даними – база даних інструменту ШІ може містити недостовірні та/або застарілі дані;

– залежність від технологій – потенційні втрати щодо створення та розбудови міжособистісних взаємодій (Шарова, Ломейко, Шаров, 2024: 399–403).

З огляду на тематичний акцент дослідження, варто зосередити увагу саме на двох останніх пунктах. Погоджуючись із дослідницею Н. Колесник, слід додати, що ChatGPT може бути не лише корисним інструментом, а й шкідливим, адже його функціонал уможливує реалізацію таких академічних зловживань як фальсифікація, фабрикація, підміна оригінального дослідження поєднанням чужих думок, ідей тощо (Колесник, 2023: 244). Користуючись чат-ботом, можна помітити напис «ChatGPT може помилятися. Перевіряйте важливу інформацію» на робочій області вікна чату (рис. 1).

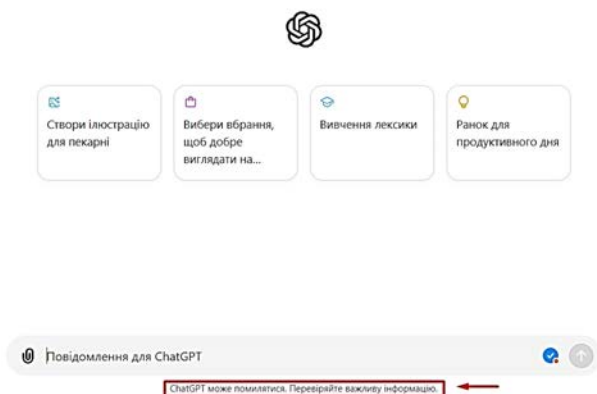

Рис 1. Робоча область чат-боту ChatGPT.

Джерело: <https://chatgpt.com/>

Це напис зумовлений тим, що онлайн-інструмент не надає гарантій достовірності щодо згенерованих чат-ботом відповідей. Тобто відповіддю буде генерація тексту на основі попередньо заданих параметрів із бази даних, до якої чат-бот має доступ у конкретний момент часу. Відповідно неможливо бути певним у тому, що база даних ChatGPT містить достатню кількість актуальних дослідницьких розвідок, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях, як вітчизняних, так і зарубіж-

них. Наслідком цього може стати цілковита деформація академічної культури майбутніх педагогів професійного навчання. Доцільно виокремити три наступні особливості їх подальшої професійної діяльності, які можуть стати зоною ризику з огляду на недосконале розуміння специфіки використання ChatGPT у професійних цілях:

– формування байдужого ставлення до науково-дослідницької діяльності в подальшому;

– імітація процесу дослідження з посиланням на неперевірені дані;

– порушення норм академічної доброчесності, які висвітлено у нормах чинного законодавства.

Втім існує й альтернатива ChatGPT у ході проведення авторського дослідження, адже ринок програмного забезпечення та онлайн-сервісів на основі технології штучного інтелекту поступово збільшується. Наприклад, доцільно розглянути пошуковий сервіс Consensus (<https://consensus.app/>). На сайті компанії, яка створила онлайн-сервіс, зазначено, що їхньої місією є «зробити світове експертне знання доступним і корисним». Функціональне призначення Consensus полягає у пошуку релевантних відомостей не у базі даних інтернет-ресурсів у цілому, а серед наукових робіт. Пошук відповідей на запити користувачів здійснюється на основі аналізу ключових тез кожної статті, яких до бази даних онлайн-сервісу входить більше двохсот мільйонів.

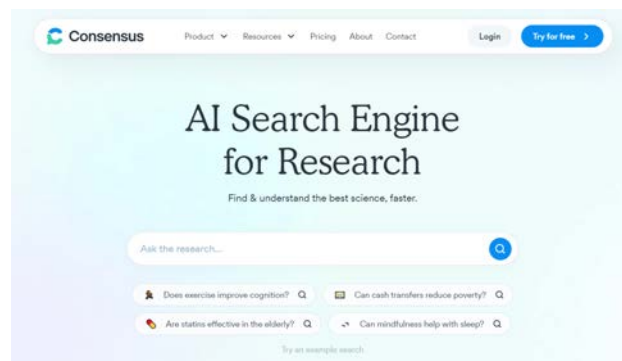

Рис 2. Головна сторінка онлайн-сервісу Consensus.

Джерело: <https://consensus.app/>

Релевантність отриманих результатів аналізується, зокрема, за такими критеріями як кількість цитувань дослідників, швидкість поширення публікації, дата публікації та інші. Це дозволяє по завершенню пошуку сформувати перелік із двадцяти найбільш актуальних відповідей. Важливо також відзначити і технологію, яка реалізована у Consensus під назвою Vector search (Векторний пошук) – це різновид пошуку, який «використовує машинне навчання (ML – machine learning),

щоб зрозуміти значення і контекст неструктурованих даних, зокрема тексту та зображень, перетворюючи їх на числове представлення» (Elastic.co, 2024). Також на сайті зазначено, що онлайн-сервіс має вбудований інструмент з технологією штучного інтелекту Copilot: «Consensus Copilot додає до Consensus функціональність типу ChatGPT. Разом з пошуком Ви можете попросити Copilot відповідати на запитання, створювати чернетки контенту, створювати списки та багато іншого» (Consensus, 2024). Розглянемо інтерфейс та навігацію Consensus більш детально на рисунку нижче.

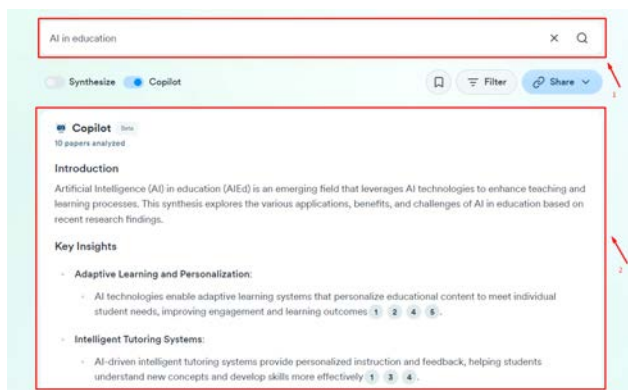

Рис. 3. Робоча область онлайн-сервісу Consensus. 1 – вікно пошуку із доданим запитом, 2 – отриманий результат після обробки AI Copilot.

Джерело: авторські напрацювання

Отже, можна виокремити чимало переваг онлайн-сервісу Consensus в аспекті становлення академічної культури майбутніх педагогів професійного навчання.

Попередній синтез джерел, які складають основу пошукових результатів, за допомогою ШІ. Онлайн-сервіс є вагомим доповненням до звичного аналізу заголовків та анотацій, які пропонують сервіси на кшталт Google Scholar, що підвищує релевантність результатів. Це розширює кількість можливих варіантів робіт для подальшої ретельної аналітичної обробки.

Інтеграція з базами даних наукових видань. Оскільки Consensus формує вибірку саме з наукових публікацій, а не з дописів у персональних блогах в Інтернеті, майбутні педагоги професійного навчання, послуговуючись цим онлайн-сервісом, опрацьовуватимуть масиви даних, які є наслідком аналітичної роботи фахівців, а ресурси, на які посилається Consensus, взаємодіють із рецензентами перед публікацією матеріалів.

Систематизація науково обумовлених підсумків щодо певних результатів наукових досліджень. Систематизація уможливорює уникнення інформа-

ційного перевантаження та дублювання висновків. А також це дає змогу швидше ознайомлюватись із новими відкриттями та сучасними теоріями у конкретній сфері педагогічної діяльності, оскільки швидко опрацьовані численні результати науковців вивільняють часовий ресурс для продовження пошуків.

Висновки. Зважаючи на те, до обізнаних цифрових навичок у сфері освіти варто віднести й роботу з великими даними, віртуальною та доповненою реальністю, а також штучним інтелектом (Hriadushcha, Dynysova, 2021: 60), невинні пошуки іноваційних цифрових рішень підготовки конкурентоспроможних педагогічних кадрів, зокрема, майбутніх педагогів професійного навчання активно продовжуються в умовах сьогодення. ШІ як багатофункціональне технологічне рішення став невід'ємною частиною освітнього ландшафту в наш час. Його роль у реалізації освітньої парадигми викладача стає все більш помітною, зокрема, через доступність різноманітних чат-ботів з широким розмаїттям можливостей, а також жваве обговорення педагогічною спільнотою шляхів упровадження ШІ в освітній процес замість його тотального ігнорування. Втім існуюче різноманіття ШІ-інструментів несе й ризики для академічної діяльності, зокрема, може поставити під сумнів у ціннісній парадигмі майбутніх викладачів вагомість пошуків інформації саме у фахових наукових виданнях внаслідок доступності масиву інформації, згенерованої здебільшого за результатами роботи мовленнєвої моделі, а не аналізу й синтезу вже існуючих наукових робіт. Онлайн-сервіс Consensus – це платформа для пошуку інформації на основі технології штучного інтелекту, яка формує відповідь на основі синтезу актуальних наукових даних. У розрізі поширеної проблеми дотримання академічної доброчесності такий інструмент мінімізує витрати часу на аналіз дослідницького поля конкретного об'єкта з урахуванням ключових тез наукових робіт. Роль подібних цифрових інструментів має потенціал до зростання з огляду на доцільність прискорення інтеграції до міжнародної дослідницької спільноти та подальшої публікації у провідних фахових і міжгалузевих наукових виданнях, завдяки якій можливо сформувати плацдарм для реалізації сталого економічного розвитку шляхом впровадження інновацій, зокрема, й у сфері професійної освіти. Тим паче, що подібних результатів можливо досягнути насамперед завдяки формуванню високого рівня академічної доброчесності та сумлінного ставлення до явища дослідницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко Д. Штучний інтелект у професійній освіті: скринька пандори чи нові можливості. Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя. *збірник матеріалів (тез доповідей) 4го і 5го Міжнародного науково-практичного WEB-форуму (Київ-Харків, 23-26 травня 2023 р.)*: зб. матеріалів (тез доп.), м. Вінниця.
2. Карташова Л. Штучний інтелект у навчанні і викладанні: інноваційні цифрові компетентності. *Publishing House á Baltija Publishingá*. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/435/11661/24400-1?inline=1> (дата звернення: 22.09.2024).
3. Колесник Н. Академічна доброчесність: перевірка на міцність штучним інтелектом? Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище. *збірник ese програми підвищення кваліфікації / упорядники: А. Артиуков, М. Віхляєв, Ю. Волк.*, м. Львів-Торунь, 18 верес. – 18 жовт. 2023 р. С. 244.
4. Коновальчук Н. Проблеми академічної доброчесності в умовах розвитку технологій штучного інтелекту. *Progressive research in the modern world : proceedings of X International Scientific and Practical Conference* : 2023, м. Boston, 22–23 черв. 2023 р. С. 234–340.
5. Наливайко О. О. Перспективи використання нейромереж у вищій освіті України. *Information Technologies and Learning Tools*. 2023. Т. 97, № 5. С. 1–17. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5322> (дата звернення: 15.09.2024).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 16 серпня. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
7. Шарова Т., Лопейко О., Шаров С. Штучний інтелект в освіті: свідомий вибір. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науковометодичних праць*. 2024. Т. 1, № 27. С. 399–403.
8. 10 Roles For Artificial Intelligence In Education. *TeachThought*. URL: <https://www.teachthought.com/the-future-of-learning/roles-for-artificial-intelligence-in-education> (дата звернення: 15.09.2024).
9. Artificial intelligence. *Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/artificial-intelligence> (дата звернення: 15.09.2024).
10. ChatGPT. URL: <https://chatgpt.com/> (дата звернення: 22.09.2024).
11. Consensus. URL: <https://consensus.app/> (дата звернення: 20.09.2024).
12. Handler J. Avoiding another AI winter. *IEEE Intelligent Systems*. 2008. Vol. 30, no. 2.
13. Hriadushcha V., Dynysova A. . Digitalization as a structural component of innovative models for vocational education teachers. *Innovate Pedagogy*. 2021. Vol. 1, no. 34. P. 54–61. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.9> (дата звернення: 22.09.2024).
14. Moor J. The Turing Test: The Elusive Standard of Artificial Intelligence. *Computational Linguistics*. 1989. Vol. 30, no. 1. P. 115–116. URL: <https://doi.org/10.1162/089120104773633420> (дата звернення: 15.09.2024).
15. Turing A. Computing machinery and intelligence. *Mind*. 1950. Vol. LIX, no. 236. P. 433–460. URL: <https://doi.org/10.1093/mind/lix.236.433> (дата звернення: 15.09.2024).
16. What is vector search?. *Elastic*. URL: <https://www.elastic.co/what-is/vector-search> (date of access: 22.09.2024).

REFERENCES

1. . Borysenko D. (2023) Shtuchnyi intelekt u profesiinii osviti: skrynka pandory chy novi mozhlyvosti. [Artificial Intelligence in Vocational Education: Pandora's Box or New Opportunities]. Rozbudova yedynoho vidkrytoho informatsiinoho prostoru osvity vprodovzh zhyttia. zbirnyk materialiv (tez dopovidei) 4ho i 5ho Mizhnarodnoho nauково-praktychnoho WEB-forumu – Collection of materials (abstracts of reports) of the 4th and 5th International Scientific and Practical WEB-forum (Kyiv-Kharkiv) coll. materials (theses supplement), Vinnytsia. [in Ukrainian].
2. Kartashova L. (2024) Shtuchnyi intelekt u navchanni i vykladanni: innovatsiini tsyfrovi kompetentnosti. [Artificial intelligence in learning and teaching: innovative digital competencies]. Publishing House á Baltija Publishingá – Publishing House – Baltija Publishing URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/435/11661/24400-1?inline=1> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian].
3. Kolesnyk N. (2023) Akademichna dobrochesnist: perevirka na mitsnist shtuchnym intelektom? [Academic integrity: a test of strength by artificial intelligence?] Akademichna dobrochesnist, vidkryta nauka ta shtuchnyi intelekt: yak stvoryty dobrochesne osvitnie seredovyshe. zbirnyk ese prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii / uporiadnyky: A. Artiukhov, M. Vikhliaiev, Yu. Volk., m. Lviv-Torun, 18 veres. – 18 zhovt. 2023 r. S. 244. [in Ukrainian].
4. Konovalchuk N. (2023) Problemy akademichnoi dobrochesnosti v umovakh rozvytku tekhnolohii shtuchnoho intelektu. [Problems of academic integrity in the context of the development of artificial intelligence technologies.] Progressive research in the modern world : proceedings of X International Scientific and Practical Conference : Boston, S. 234–340. [in Ukrainian].
5. Nalyvaiko O. (2023) Perspektyvy vykorystannia neiomerezh u vyshchii osviti Ukrainy. [Prospects for the use of neural networks in higher education in Ukraine] Information Technologies and Learning Tools. T. 97, № 5. S. 1–17. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5322> (date of access: 15.09.2024). [in Ukrainian].
6. Pro osvitu : Zakon Ukrainy (2017) № 2145-VIII : [On Education: Law of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (date of access: 15.09.2024). [in Ukrainian].
7. Sharova T., Lopeiko O., Sharov S. (2024) Shtuchnyi intelekt v osviti: svidomyi vybir. [Artificial intelligence in education: a meaningful choice] Udoskonalennia osvitno-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity: zbirnyk naukovometodychnykh prats. T. 1, № 27. S. 399–403. [in Ukrainian].
8. 10 Roles For Artificial Intelligence In Education. TeachThought. URL: <https://www.teachthought.com/the-future-of-learning/roles-for-artificial-intelligence-in-education> (date of access: 15.09.2024).
9. Artificial intelligence. *Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/artificial-intelligence> (date of access: 15.09.2024).
10. ChatGPT. URL: <https://chatgpt.com/> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian].
11. Consensus. URL: <https://consensus.app/> (date of access: 20.09.2024). [in Ukrainian].
12. Handler J. (2008) Avoiding another AI winter. *IEEE Intelligent Systems*. Vol. 30, no. 2.
13. Hriadushcha V., Dynysova A. (2021) Tsyfrovizatsiia yak strukturnyi skladnyk innovatsiinykh modelei pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv profesiinoy osvity. [Digitalization as a structural component of innovative models for vocational education teachers]. Innovate Pedagogy. Vol. 1, no. 34. P. 54–61. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.9> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian].
14. Moor J. (1989) The Turing Test: The Elusive Standard of Artificial Intelligence. *Computational Linguistics*. Vol. 30, no. 1. P. 115–116. URL: <https://doi.org/10.1162/089120104773633420> (date of access: 15.09.2024).
15. Turing A. (1950) Computing machinery and intelligence. *Mind*. Vol. LIX, no. 236. P. 433–460. URL: <https://doi.org/10.1093/mind/lix.236.433> (date of access: 15.09.2024).
16. What is vector search?. *Elastic*. URL: <https://www.elastic.co/what-is/vector-search> (date of access: 22.09.2024).

УДК 008:378.4(477.83)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-35>**Світлана МУРАВСЬКА,**

orcid.org/0000-0003-4971-7312

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) svitlana.v.muravska@lpnu.ua

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ТА РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ПРОГРАМ З УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Стаття є результатом емпіричного дослідження, яке реалізувала авторка, готуючи лекцію з аналогічною назвою під час лекторію “Поza академією: співпраця закладів вищої освіти та суспільства у відповідь на кризу культурної спадщини в Україні” у рамках проекту Erasmus+ “Розбудова потенціалу для управління культурною спадщиною на основі даних в Україні”. Авторка робить спробу проаналізувати інституційні зміни в українських університетах, що відбулися внаслідок війни, зокрема у сфері підготовки фахівців у галузі управління культурною спадщиною. Мова йде про трансформації освітніх програм спеціальності 027 “музеєзнавство, пам’яткознавство”, які в Україні реалізуються у десяти закладах вищої освіти. Найдовше – більше 60 років – така підготовка здійснюється у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка.

Підкреслюється, що збройний конфлікт спонукає університети адаптувати свої освітні програми, впроваджуючи нові методи навчання. У фокусі уваги перебувають актуальні питання, пов’язані із захистом культурної спадщини, правовими аспектами та технологічними інноваціями, зокрема цифровізацією музейних колекцій. З-поміж інших аспектів, окрема увага звернена на аналіз змісту дисципліни “Управління культурною спадщиною” в Львівській політехніці та схожих за назвою та змістом дисциплін у інших закладах вищої освіти України.

Стаття також акцентує на важливості досвіду українських університетів у реагуванні на виклики війни. Підготовка спеціалістів, здатних ефективно справлятися із загрозами для культурної спадщини, є ключовим аспектом, що підкреслює необхідність подальшого розвитку освітніх програм та міжнародної співпраці. Українські заклади вищої освіти таким чином не лише зберігають національну спадщину, але й формують нові освітні підходи, які можуть мати значення в глобальному контексті.

Ключові слова: культурна спадщина, управління, освітня програма, інституційні зміни, війна.

Svitlana MURAVSKA,

orcid.org/0000-0003-4971-7312

Doctor in History, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of History, Museum Studies, and Cultural Heritage

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) svitlana.v.muravska@lpnu.ua

INSTITUTIONAL CHANGES IN UKRAINIAN UNIVERSITIES AND DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL PROGRAMMES ON CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT DURING THE WAR

The article is the result of an empirical study conducted by the author while preparing a lecture with the same title during the lecture series ‘Beyond the Academy: Higher Education Institutions and Society Collaboration in Response to the Cultural Heritage Crisis in Ukraine’ within the framework of the Erasmus+ project ‘Building Capacity for Data-Driven Cultural Heritage Management in Ukraine’. The author makes an attempt to analyse the institutional changes in Ukrainian universities that occurred as a result of the war, in particular in the field of training specialists in cultural heritage management. It is about the transformation of the educational programmes of the speciality 027 ‘Museum Studies, Monument Studies’, which are implemented in ten higher educational institutions in Ukraine. For the longest time – more than 60 years – such training has been carried out at the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Armed conflict is prompting universities to adapt their educational programmes by introducing new teaching methods. The article focuses on topical issues related to the protection of cultural heritage, legal aspects and technological innovations, including the digitisation of museum collections. Among other aspects, special attention is paid to the analysis of the content of the discipline ‘Cultural Heritage Management’ at Lviv Polytechnic and similar disciplines in other higher educational institutions of Ukraine.

The article also emphasises the importance of the experience of Ukrainian universities in responding to the challenges of war. The training of specialists capable of effectively dealing with threats to cultural heritage is a key aspect that underlines the need for further development of educational programmes and international cooperation. In this way, Ukrainian higher education institutions not only preserve the national heritage, but also form new educational approaches that may be relevant in a global context.

Key words: cultural heritage, management, educational programme, institutional changes, war.

Постановка проблеми. Збройна агресія росії проти України, яка триває вже 10 років, після 24 лютого 2022 р. поставила перед національною освітньою системою низку нових викликів, що вимагають швидких і адаптивних рішень. В умовах збройного конфлікту питання захисту та управління культурною спадщиною набуло особливого значення. Українські університети, як осередки наукової та освітньої діяльності, відіграють ключову роль у підготовці фахівців, здатних реагувати на загрози, що виникають для культурної спадщини під час війни. Реформування освітніх програм та впровадження інноваційних підходів до викладання стали важливими аспектами зусиль, спрямованих на збереження національної спадщини та підготовку спеціалістів, які можуть ефективно діяти в умовах кризи.

Аналіз досліджень. Авторка звертала увагу на особливості підготовки освітньо-професійної програми з питань управління культурною в Національному університеті “Львівська політехніка” в одній із своїх публікацій (Муравська, 2022). Водночас теоретичною основою статті стали напрацювання як українських, так і зарубіжних дослідників, які звернули увагу на зміни у середовищі вищої освіти загалом, спричинені війною (Lugovyi V. and others, 2023; Martynets L. and others, 2024) та значення вищої освіти як каталізатора злагоди у повсякденному суспільстві (Sahar A., Kaunert Ch., 2020).

Метою статті є проаналізувати інституційні зміни в українських університетах та розвиток навчальних програм з управління культурною спадщиною, здійснені після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Виклад основного матеріалу. Війна в Україні суттєво вплинула на розвиток вищої освіти, змусивши університети адаптувати свої програми до умов кризи, а також впроваджувати дистанційне навчання та нові освітні методи. Організація відеолекцій та відеоконференцій, використання електронних книг, он-лайн тестувань, інтерактивних онлайн завдань не було новим для спільнот, які вже мали досвід навчання у covid-ну еру. Водночас відсутність світла, інтернет-зв'язку, необхідність перебувати тривалий час в укриттях незворотнім чином впливали на можливість організації якісного навчання, особливо у містах сходу та півдня нашої країни.

Освітні програми за спеціальністю 027 “музеєзнавство, пам'яткознавство” в Україні реалізуються у таких закладах вищої освіти. Це Київський національний університет імені Т. Шевченка, Київський національний університет культури і мистецтв, Національний університет “Львівська

політехніка”, Рівненський державний гуманітарний університет, Волинський національний університет ім. Л. Українки, Харківська академія культури та мистецтв, Львівський національний університет культури і мистецтв, Мукачівський державний університет, Київський національний університет культури і мистецтв, з минулого року – у Львівському національному університеті ім. Івана Франка¹.

Згідно даних Міністерства освіти і науки, вже кілька років поспіль освітню програму 027 “Музейна, пам'яткоохоронна діяльність та культурний туризм” НУ “ЛП” найчастіше обирали вступники, які хотіли навчатися за згаданою спеціальністю. Прикметно, що кафедра історії, музеєзнавства та культурної спадщини університету цьогоріч святкує 12-річчя першого набору студентів.

Прагнучи модифікувати зміст програми і зробити її більш затребуваною, у 2020 р. колектив кафедри розпочав діяльність в напрямку створення нової магістерської програми. Є кілька факторів, які це обумовили:

– проведення реформи з децентралізації в Україні і виникнення великої кількості територіальних громад, які отримали можливість більш вільно розпоряджатися і формувати свій бюджет. За таких обставин, локальна спадщина розглядається як потенційне джерело для поповнення такого бюджету;

– артикуляція факту, що хоча в Україні у десять разів більше пам'яток місцевого значення, ніж національного значення, культурний туризм головним чином розвивається на базі пам'яток другої групи. Новостворені громади натомість зацікавлені здійснювати промоцію саме місцевих об'єктів культурної спадщини;

– аналіз наукових досліджень, у т.ч. Українського культурного фонду, підтвердив, що вітчизняна традиція чітко розділяти економічні та культурні питання – це застарілий підхід. При доброму управлінні комерціалізація культури може значно допомогти у збереженні та промоції спадщини;

– відсутність програм з управління культурною спадщиною в українських закладах вищої освіти на 2020 р. (Муравська, 2022, с. 154–155).

Війна росії проти України стала найбільшим викликом для системи вищої освіти з часів незалежності. Численні руйнування приміщень, рело-

¹ Упродовж липня-вересня 2024 р. авторка комунікувала з особами, відповідальними за зміни у структурі освітніх програм згаданих ЗВО. У статті аналізуються кейси тих університетів, представники яких погодилися надати дані для використання у лекції.

кація персоналу, студентів із східних та південних областей, розпорошеність колективів, необхідність облаштування підвальних приміщень у тих регіонах, де не ведуться активні бойові дії, задля продовження навчання оффлайн, конкуренція із закладами вищої освіти за кордоном – одні із найбільших викликів сьогодення. З-поміж інших, безпекова ситуація стала важливим чинником для вибору студентами місця навчання. Минулого року два львівських університети, НУ “ЛП” та ЛНУ ім. І. Франка стали лідерами вступної кампанії. В НУ “ЛП” цього року на є близько 10 тисяч першокурсників.

Зростання кількості студентів накладає на університет додаткову відповідальність і труднощі. З одного боку, зростання загальної популярності університету сприяло можливості залучити на студентів у т.ч. на магістерську освітню програму 027 “Музезнавство, пам’яткознавство” (спеціалізація “Управління культурною спадщиною та культурним туризмом”). З іншого боку, це створювало низку викликів перед колективом кафедри, зокрема, і щодо розробки абсолютно нових курсів, частина яких досі не викладалася в Україні.

При створенні освітньої програми розробники, серед яких і авторка статті, орієнтувалися на те, що студентами програми будуть представники органів місцевого самоврядування, громадських об’єднань, людей, які працюють в області культури, стратегії і розвитку. Тому у фокусі були особливості управління місцевою історичною спадщиною як ресурсу та розвитку культурного туризму в регіоні. Методичне забезпечення навчальних дисциплін відбувалося уже після 24 лютого 2022 р. (перший набір студентів у 2022–2023 навчальному році). Тому у кожному курсі на певних темах так чи інак обговорювалися питання діджиталізації колекцій, деколонізації спадщини, спадщини як інструменту, який впливає на культурну пам’ять та ідентичність.

У авторки статті як керівника магістерської програми було завдання розробити один із базових курсів “Управління культурною спадщиною”. Під час роботи над методичним забезпеченням стало зрозуміло, що потрібно створювати щось з нуля, оскільки на той момент буквально в кількох ЗВО читався курс з такою ж назвою. Однак він був зовсім іншим за змістом. Наприклад, в КНУ ім. Т. Шевченка цей курс охоплював теми, які у освітній програмі НУ “ЛП” були окремими дисциплінами. Схожі висновки про відповідність тем певним дисциплінам у НУ “ЛП” були зроблені при аналізі дисципліни “Менеджмент об’єктів історико-культурної спадщини” в ЛНУ

ім. І. Франка та “Менеджмент об’єктів історико-культурної спадщини” в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Оскільки жодного підручника чи посібника з назвою “Управління культурною спадщиною” українською мовою не було, авторка напрацювала власний варіант лекцій, беручи за основу передусім англо- та польськомовні джерела. Зважаючи на виклики доби, у структурі посібника розглядаються питання конфліктів, пов’язаних із культурною спадщиною, та проблеми управління мілітарною спадщиною. У результаті апробації курсу було створено навчальний посібник – перший подібного роду в Україні (Муравська, 2023). Підготовка цього курсу стала ключовим чинником для подальших наукових досліджень, зокрема, бакалаврської роботи на тему “Новостворена мілітарна спадщина в Україні: можливості інтерпретації” та статті за результатами цього дослідження (Муравська, Таргоній, 2023). Цього року затверджено тему магістерської роботи “Мілітарна спадщина як інструмент для розвитку культурного туризму в Україні”.

У листопаді 2023 р. відбулося засідання науково-методичної комісії спеціальності 027. Результатом стало внесення змін до освітньо-професійної програми, зокрема було введено нові дисципліни: «Сакральна спадщина України і релігійний туризм», «Етнографія та етнотуризм», «Проблеми захисту та відновлення культурної спадщини в зібранні колекцій ХХ–ХХІ століття», «Українська культурна спадщина в еміграції», «Основи проектно-грантової роботи». Порівняльний характеристика змін у програмах у 2022–2024 рр. засвідчує, що у фокусі трансформацій є специфіка збереження і захисту спадщини у час війни та використання її у післявоєнній відбудові України.

До інституційних змін у структурах програм із музезнавства та пам’яткознавства, які були спричинені війною, слід додати кейси інших ЗВО. У ВНУ ім. Лесі Українки функціонує бакалаврська програма “Музейний менеджмент, культурний туризм” та магістерська програма “Музезнавство, пам’яткознавство, культурний туризм”. У 2023 р. студенти-магістри мали науковий семінар “Актуальні проблеми музеології та музейної справи”, до структури якого була включена тема “Музеї України в умовах війни. Музеї російсько-української війни”. Натомість в ході наукового семінару “Актуальні проблеми пам’яткознавства та пам’яткоохоронної діяльності” студенти обговорювали проблеми збереження пам’яток в анексованому росією Криму та в зоні ведення бойових

дій, знищення об'єктів культурної спадщини під час війни та інші виклики (Lecture, 2024).

Аналізуючи відомості від завідувача кафедри музейно-туристичної діяльності Харківської державної академії культури Анатолія Щербаня можна спостерігати інший ракурс інституційних змін в освітній програмі 027. ХДАК – єдиний заклад вищої освіти у Харкові назагал на сході України, де готують спеціалістів з музейної діяльності.

Як вказував А. Щербань, з початку пандемії COVID-19 навчальний процес у ХДАК здійснюється в дистанційному форматі. Якщо до початку повномасштабного вторгнення росії все ще були можливі офлайн заходи, то в умовах прифронтового Харкова це майже неможливо. Викладачі кафедри іноді організують виїзні події на безпечніших територіях, але їхня ефективність значно нижча порівняно з довоєнним періодом, що частково пояснюється слабшою підготовкою випускників шкіл (Lecture, 2024).

Дистанційний формат негативно позначився на навчальних програмах. Зокрема, значно скоротилася кількість годин, виділених на роботу викладачів під час практичної підготовки, що обумовлено зменшенням кількості студентів. Виїзні практики, які раніше були ключовим компонентом підготовки музеєзнавців, наразі майже не проводяться у харківських ЗВО.

Скорочення кількості студентів призвело до необхідності об'єднання кафедри з іншими структурними підрозділами. У результаті кількість викладачів кафедри зросла майже втричі, що суттєво збільшило адміністративне навантаження А. Щербаня як завідувача. Реформування освітніх напрямів також вплинуло на назву кафедри, яка з 1 липня 2023 р. перейменована на кафедру музейно-туристичної діяльності. Крім того, бакалаврська програма “Культурна спадщина та пам'яткоохоронна діяльність”, що діяла з 2018 р., була ліквідована з вилученням пам'яткознавчого компонента. Він завуальовано лишається тільки у магістерській програмі підготовки музеєзнавців. Зараз бакалаврська програма називається “Цифрові музейні індустрії”, однак прифронтове становище Харкова не сприяє популярності програми, у т.ч. через безпекові моменти (Lecture, 2024).

Кафедра археології та музеєзнавства КНУ ім. Т. Шевченка більше 60 років готує як археологів, так і спеціалістів з музейної справи. Тут діють бакалаврська і магістерська програма за напрямом 027. Як зазначила Світлана Іванисько, гарант бакалаврської освітньої програми, у багатьох курсах цих програм обговорюються теми, пов'язані із впливом війни на культурну спад-

щину. Це і питання правових колізій, імплементації протоколу Гаазької конвенції, (не)можливості ЮНЕСКО вплинути на ціленамірене руйнування пам'яток і музеїв, проблеми з евакуацією музеїв, важливість електронного обліку та цифровізації (в тому числі для того, щоб потім повертати те, що з музеїв на окупованих територіях було вивезено) (Lecture, 2024).

На кафедрі у 2023–2024 рр. було кілька проєктів, у різний спосіб пов'язаних із культурною спадщиною у війні:

– проєкт з Archaic з цифровізації фондів Археологічного музею КНУ, коли студентам були проведені лекції та практичні заняття учасниками проєкту, можна було ознайомитись нюансами цифровізації музейних пам'яток (Проєкт, 2024);

– проєкт з американцями, спрямований на вивчення фотограмметрії та LiDAR технологій задля збереження спадщини (Міжнародна співпраця, 2024). Партнери проєкту зацікавились тим, як війна впливає на археологічні пам'ятки, але потім тема розширилась, зокрема досліджували, як війна впливає на культуру загалом.

Кілька бакалаврських та магістерських робіт у КНУ ім. Т. Шевченка у 2022–2023 рр. було присвячено питанням деколонізації, впливу війни на музеї та пам'ятки, роботі ЮНЕСКО, міжнародному нормативному регулюванні цих проблем (Іванисько, 2024).

Аналізуючи інституційні зміни у освітніх програмах з управління культурною спадщиною, слід зазначити про магістерську програму «Майбутнє спадщини: історія, культура, література» в Українському католицькому університеті, яка стартувала у травні 2023 р. Студенти можуть здобути диплом магістра за трьома спеціальностями: культурологія, історія та філологія (подвійний диплом із Ноттінгемським університетом (The University of Nottingham)). Хоча це культурологічна програма, а не програма спеціальності 027 “музеєзнавство, пам'яткознавство”, але, оскільки слово “спадщина” фігурує у назві, вона також стала об'єктом дослідження.

Керівник програми Богдан Чума трактує не стільки програму із спадщини, а з гуманітаристики, культурології, мета якої показати нові можливості для гуманітарія. Акцентується також увага на реальній, а не практичній міждисциплінарності – поєднанні історії, культурології, філології та філософії. Для програми центральними є теми: спадщина, пам'ять, ідентичність, деколонізація, травма (передусім внаслідок війни), пограниччя (як місце творення нових сенсів) (Інтерв'ю, 2024).

В анотації програми вказано – “Магістерська програма готує гуманітарія нового типу – фахівця, в якому поєднуються компетенції академічного дослідника й експерта, здатного працювати з проблематикою минулого в сучасному академічному та публічному просторах, створювати новий образ України та пропонувати український порядок денний для світу” (Концепт програми. 2024). Безперечно, що потреба в цьому “новому образі” значною мірою була спричинена війною. Серед навчальних курсів: спадщина, пам’ять, ідентичність: концептуальна мапа (що під цим мається на увазі); спадщина, пам’ять, ідентичність: інтерпретація (як мають працювати з цим науковці); спадщина, пам’ять, ідентичність: комунікація (як це доносити публіці); сучасна соціальна філософія; християнська антропологія; студії пограниччя.

Крім того, в рамках програми організуються декілька проектних робітень. У першому семестрі – робітні з цифрової гуманітаристики та практик документування усної історії війни в Україні. Натомість у другому семестрі перша робітня стосується практичного виміру музеїв, а друга – подкастів та роботи з інтернет-ресурсами, розвивається вміння презентації дослідника-гуманітарія. Вибіркові курси забезпечує Ноттінгемський університет (Інтерв’ю, 2024).

Висновки. Отже, упродовж 2022–2024 рр. відбулося низка змін в українських університетах, зокрема в контексті підготовки фахівців у сфері управління культурною спадщиною. Війна в Україні стала каталізатором для реформування освітніх програм. Університети адаптують свої курси до умов кризи, зосереджуючи увагу на актуальних питаннях, пов’язаних із захистом культурної спадщини, правовими аспектами та технологічними інноваціями, такими як цифровізація музейних фондів. Важливість підготовки спеціалістів, здатних ефективно реагувати на загрози культурній спадщині, підкреслює необхідність подальшого розвитку освітніх програм, тим більше, що українські університети не лише зберігають освітню спадщину як таку, але й формують нові підходи до освіти.

Подяка. Авторка висловлює подяку офісу програм Erasmus+ Європейського Союзу за фінансування, виділене для підготовки лекції з назвою “Інституційні зміни в українських університетах та розвиток освітніх програм з управління культурною спадщиною під час війни під час лекторію “Поza академією: співпраця закладів вищої освіти та суспільства у відповідь на кризу культурної спадщини в Україні” у рамках реалізації проекту “Розбудова потенціалу для управління культурною спадщиною на основі даних в Україні”. Матеріали цієї лекції стали основою для статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерв’ю – Підготовка фахівців у галузі спадщини під час війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iyeo3xcFUdg&t=1150s> (дата останнього звернення: 11.10.2024)
2. Концепт програми “Майбутнє спадщини: історія, культура, література” Українського католицького університету. URL: <https://philology.usc.edu.ua/navchannya/magisters-ka-programa/> (дата останнього звернення: 11.10.2024)
3. Міжнародна співпраця. Кафедра археології та музеєзнавства КНУ ім. Т. Шевченка. URL: http://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/index.php?option=com_content&vie (дата останнього звернення: 11.10.2024)
4. Муравська С. Управління культурною спадщиною. Львів, 2023. 203 с.
5. Муравська С., Таргоній С. Перспективи та виклики використання мілітарної спадщини України в туристичному секторі. SEMI, 2023, вип. 7, номер 2, с. 41-47.
6. Проект “Під обстрілом” URL: http://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/index.php?option=com_content&view=article&id=808:proiekt-pid-obstrilom&catid=17&Itemid=101 (дата останнього звернення: 11.10.2024)
7. Управління культурною спадщиною URL: <https://infopacket.knu.ua/SubjectInfo?subjectID=152450>
8. Lecture “Institutional changes in Ukrainian HEI and the development of curricula in CHM”, 24/09/2024. URL: <https://youtu.be/c0NuWBrEL1g> (accessed 11.10.2024)
9. Lugovyi V. and others. Transformation of higher education in Ukraine: Impact of the war and objectives for post-war recovery. *European Journal of Education (Special Issue: Wartime and postwar education in Ukraine)*. Volume 58, Issue 4, December 2023, 611-628 pp.
10. Martynets L. and others. The impact of the War on the Development of Higher Education in Ukraine: Experience for EU Countries. *Academia*, nuber 35-36, 2024. URL: <https://pasithee.library.upatras.gr/academia/article/view/5001/4799> (accessed 11.10.2024)
11. Sahar A., Kaunert Ch. Higher education as a catalyst of peacebuilding in violence and conflict-affected contexts: the case of Afghanistan. *Peacebuilding*, February 2020, 9(1):1-22. URL: https://www.researchgate.net/publication/339459229_Higher_education_as_a_catalyst_of_peacebuilding_in_violence_and_conflict-affected_contexts_the_case_of_Afghanistan (accessed 11.10.2024)

REFERENCES

1. Interview – Pidhotovka fakhivtsiv u haluzi spadshchyny pid chas viiny [Interview – Training of heritage professionals during the war]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iyeo3xcFUdg&t=1150s> (accessed: 11.10.2024) [in Ukrainian]

2. Kontsept prohramy “Maibutnie spadshchyny: istoriia, kultura, literatura” Ukrainskoho katolytskoho universytetu [The concept of the programme ‘The Future of Heritage: History, Culture, Literature’ at the Ukrainian Catholic University]. URL: <https://philology.ucu.edu.ua/navchannya/magisters-ka-programa/> (accessed: 11.10.2024) [in Ukrainian].
3. Mizhnarodna spivpratsia. Kafedra arkhelohii ta muzeieznavstva KNU im. T. Shevchenka. [International cooperation. Department of Archaeology and Museum Studies at Taras Shevchenko National University of Kyiv]. URL: http://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/index.php?option=com_content&vie (accessed: 11.10.2024) [in Ukrainian]
4. Muravska S. (2023) Upravlinnia kulturnoiu spadshchynoiu. [Cultural Heritage Management]. Lviv, 2023. 203 s. [in Ukrainian]
5. Muravska S., Tarhonii S. (2023). Perspektyvy ta vyklyky vykorystannia militarnoi spadshchyny Ukrainy v turystychnomu sektori. [Prospects and challenges of using Ukraine’s military heritage in the tourism sector]. SEMI, vyp. 7, nomer 2, s. 41-47. [in Ukrainian]
6. Proekt “Pid obstrilom” [Project “Under Fire”]. URL: http://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/index.php?option=com_content&view=article&id=808:proiekt-pid-obstrilom&catid=17&Itemid=101 (accessed: 11.10.2024) [in Ukrainian]
7. Upravlinnia kulturnoiu spadshchynoiu [Cultural heritage management] URL: <https://infopacket.knu.ua/SubjectInfo?subjectID=152450> (accessed: 11.10.2024) [in Ukrainian]
8. Lecture “Institutional changes in Ukrainian HEI and the development of curricula in CHM”, 24/09/2024. URL: <https://youtu.be/c0NuwBpEL1g>
9. Lugovyi V. and others. Transformation of higher education in Ukraine: Impact of the war and objectives for post-war recovery. European Journal of Education (Special Issue: Wartime and postwar education in Ukraine). Volume58, Issue4, December 2023, 611-628 pp.
10. Martynets L. and others. The impact of the War on the Development of Higher Education in Ukraine: Experience for EU Countries. Івани Academia, nuber 35-36, 2024. URL: <https://pasitheo.library.upatras.gr/academia/article/view/5001/4799> (accessed 11.10.2024)
11. Sahar A., Kaunert Ch. Higher education as a catalyst of peacebuilding in violence and conflict-affected contexts: the case of Afghanistan. Peacebuilding, February 2020, 9(1):1-22. URL: https://www.researchgate.net/publication/339459229_Higher_education_as_a_catalyst_of_peacebuilding_in_violence_and_conflict-affected_contexts_the_case_of_Afghanistan (accessed 11.10.2024)

УДК 378.147 : 373.67

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-36>**Петро НАГУЛЯК,***orcid.org/0000-0001-7379-7039**старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) annetn2002@gmail.com***Вадим РУДОЙ,***orcid.org/0000-0003-2385-2778**старший викладач кафедри декоративно-ужиткового мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) Vv.Rudoj.Odessa@gmail.com*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ НА ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ: ПОЄДНАННЯ АКАДЕМІЧНОГО ЖИВОПИСУ ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються позиції, що педагогічні мистецькі теорії і практики характеризується пошуком нових підходів до навчального процесу, а у мистецькому освітньому просторі сучасності протікає переосмислення і суттєвих принципів та «механізмів творчості як поєднання однозначного і багатозначного видів «знання». Актуальність проявляється із уваги до методологічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти в межах циклу образотворчих, художньо-естетичних дисциплін, а також їх міжгалузевих зв'язків, виходить із поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як міждисциплінарних принципів навчання на художньо-графічному факультеті. Метою статті є розгляд традиційних та сучасних методів навчання Академічному живопису та декоративно-прикладному мистецтву на ХГФ та виокремлення їх основних структурно-методологічних компонентів. Виявити загальні теоретико-методичні засади та обґрунтувати поєднання методологічних умов навчання Академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як міждисциплінарний принцип навчання. На засадах проведеного дослідження виокремлено, що, незважаючи на те, що сучасне світове мистецтво має концептуальні досягнення, для вдосконалення професійної підготовки художників, академічна художня освіта, що має тенденцію до «консерватизму» своїх традиційних методів, залишається «визнаною необхідністю» для навчання. В контексті методичної установки про міждисциплінарні принципи навчання на ХГФ (художньо-графічний факультет) як поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва, розгляд здійснено у межах феноменологічно-герменевтичного підходу, семіотичного – як образно-структурного та образно-функціонального підходів і звернена увагу на їх композиційну цілісність як притаманну рису в обох видах мистецтва у трьох основних аспектах: просторовому, пластичному і колористичному. Актуалізується проблематика розвитку методологічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти та розкривається поняття інтерактивного навчання, зауважимо відсутність єдиного його тлумачення. У висновках визначається, що завдяки інтеграційному зв'язку видів мистецтва, синтез мистецтв залишається потужним творчим прийомом у вирішенні завдань і потужним підґрунтям для новітніх творчих рішень, а «універсальна мова» мистецтва стирає міжвидові межі у творенні нової мистецької форми. Існує необхідність знаходження методів посилення творчого потенціалу у навчальному процесі вищого педагогічного закладу, зокрема на ХГФ, так як одним із важливих завдань є формування і розвиток творчого потенціалу кожної особистості одночасно як художників-професіоналів і педагогів. Наш пропонуванний – інтерактивний метод навчання, ґрунтується на основі уявлення про поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як методологічному принципу навчання. Перспективи подальших досліджень. В подальшому вважаємо можливим дослідження образно-синтезного бачення та уявлення студентів, знаходження концептуальних методів та підходів із розробленням синтетичної моделі навчання у просторі поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва.

Ключові слова: академічний живопис, декоративно-прикладне мистецтво, синтез мистецтв, інтеграція мистецтв, композиція, образ, образне мислення.

Peter NAGULYAK,

orcid.org/0000-0001-7379-7039

Senior Lecturer at the Department of Arts

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

(Odesa, Ukraine) annetn2002@gmail.com

Vadim RUDOI,

orcid.org/0000-0003-2385-2778

Senior Lecturer at the Department of Decorative and Applied Arts

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

(Odesa, Ukraine) Vv.Rudoj.Odessa@gmail.com

INTERDISCIPLINARY PRINCIPLES OF LEARNING AT THE FACULTY OF ART AND GRAPHICS: COMBINATION OF ACADEMIC PAINTING AND DECORATIVE AND APPLIED ARTS

The article examines the position that pedagogical artistic theories and practices are characterized by the search for new approaches to the educational process, and in the artistic educational space of today there is a rethinking of essential principles and «mechanisms of creativity as a combination of unambiguous and ambiguous types of «knowledge». The relevance is manifested in attention to the methodological foundations of integration in the field of art education within the cycle of visual, artistic and aesthetic disciplines, as well as their interdisciplinary connections, and comes from the combination of academic painting and decorative and applied art as interdisciplinary principles of study at the art and graphic faculty. The purpose of the article is to consider the traditional and modern methods of teaching Academic painting and decorative and applied arts at the Academy of Fine Arts and to highlight their main structural and methodological components. Identify the general theoretical and methodological principles and substantiate the combination of methodological conditions of teaching Academic painting and decorative and applied art as an interdisciplinary principle of education.

On the basis of the conducted research, it is highlighted that, despite the fact that modern world art has conceptual achievements, to improve the professional training of artists, academic art education, which tends to the «conservatism» of its traditional methods, remains a «recognized necessity» for education. In the context of the methodological approach to the interdisciplinary principles of education at the Faculty of Fine Arts (art and graphic faculty) as a combination of academic painting and decorative and applied art, the examination was carried out within the limits of the phenomenological-hermeneutic approach, semiotic – as figurative-structural and figurative-functional approaches, and attention was paid to their compositional integrity as an inherent feature in both types of art in three main aspects: spatial, plastic and coloristic. The problem of the development of methodological foundations of integration in the field of art education is updated and the concept of interactive learning is revealed, we note the lack of a single interpretation of it. In the conclusions, it is determined that thanks to the integration connection of art forms, the synthesis of arts remains a powerful creative technique in solving tasks and a powerful basis for the latest creative solutions, and the «universal language» of art erases interspecies boundaries in the creation of a new art form. There is a need to find methods of strengthening the creative potential in the educational process of a higher educational institution, in particular at the State University of Higher Education, since one of the important tasks is the formation and development of the creative potential of each individual at the same time as professional artists and teachers. Our proposed interactive teaching method is based on the idea of a combination of academic painting and decorative and applied art as a methodological principle of teaching. Prospects for further research. In the future, we consider it possible to study the imaginative and synthetic vision and ideas of students, to find conceptual methods and approaches with the development of a synthetic model of learning in the space of a combination of academic painting and decorative and applied art.

Key words: *academic painting, decorative and applied art, synthesis of arts, integration of arts, composition, image, figurative thinking.*

Постановка проблеми. На сьогодні педагогічні мистецькі теорії і практики характеризуються пошуком нових підходів до навчального процесу, основними рисами якого є інтелектуалізація діяльності у контексті різних динамічних змін методологій та технологій навчання, і, виходячи із мети, що у результаті на виході повинен відбутися творчий, компетентний, ініціативний перехід до оновлення самих принципів навчання. Спрямованість і методи академічної художньої освіти є похідними від певного історично впровадженого напрямку в образот-

ворчому мистецтві, що, у свою чергу, визначалося і культурними традиціями мистецького навчання, а це, в свою чергу, прямо чи опосередкованим чином актуалізує увагу до методологічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти і ця тенденція проявляється всупереч традиційній монопредметній системі викладання окремих видів мистецтва, яка тільки певним чином компенсується пошуком шляхів внутрішньої галузевої інтеграції в межах циклу образотворчих, художньо-естетичних дисциплін, а також їх міжгалузевих зв'язків.

Актуальність проявляється із уваги до методологічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти в межах циклу образотворчих, художньо-естетичних дисциплін, а також їх міжгалузевих зв'язків, виходить із поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як міждисциплінарних принципів навчання на художньо-графічному факультеті.

В цілому, дана проблематика до вирішення виходить із визначення методологічних умов поєднання дисциплін академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як міждисциплінарних принципів навчання на художньо-графічному факультеті.

Аналіз останніх досліджень и публікацій.

В дослідженнях увага повертається до методики образотворчого навчання, а із проблематики пропонуються принципи сучасного інтегративного навчання: визначають, що існує взаємозалежність змісту і методів мистецько-педагогічної освіти для формування творчого потенціалу студентів, обґрунтовують необхідність набуття фундаментальної академічної освіти і з боку художників-професіоналів різних напрямів, і викладачів образотворчого мистецтва вищих спеціалізованих та загальноосвітніх навчальних закладів (І. Зязюн, С. Коновець (Коновець, 2009), О. Рудницька, В. Ф. Орлов (Орлов, 2003) О. Шевнюк, В. Шпильчак); передбачається, що в майбутньому студенти набудуть здатність вирішувати творчі завдання, пов'язані із різними видами художньої діяльності (Г.І. Болотов, І. Туманов, О. Овчарук, С.В. Сьомка); висвітлюється необхідність практичної розробки методико-дисциплінарних аспектів мистецького навчання (В.Г. Біди, Н.С. Боголюбова, В.С. Кузіна, В.К. Лебедко, Н.Н. Ростовцева, А.Е. Терентьєва, Е.В. Шорохова, А.П. Яшухіна); підкреслюється необхідність в академічному живописі відновлення уваги до феномену пленерної образно-колеристичної творчості (О.В. Гулей, В.В. Жиров, В. Рагозіна, М. Скирда, Ю.М. Ятченко); виокремлюються методологічні принципи навчання образному бачення у декоративно – прикладному мистецтві (С.А. Антонович (Антонович, 1993: 45), О.І. Жорнов, Г.М. Падалка (Падалка, 2008: 65), М.Є. Станкевич, В.А. Шпильчак, Т.В. Шмельова, І.Ш. Шевельова, Н. Вересоцька (Вересоцька, 2019: 28); до проблеми взаємодії мистецтв, інтегрованих курсів та технологій визначається, що інтеграція – це стан внутрішньої цілісності, вища форма взаємодії, яка передбачає взаємовплив, взаємозв'язок і взаємопроникнення елементів (Л. Масол (Масол, 2006: 72), О. Хижної, О. Щолокової, Б. Юсова (Юсов, 2001: 40–41).

В цілому, в основні думок досліджень установа необхідність інтерактивного мистецького навчання, необхідність розвитку методологічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти, що потребує оновлення методів оволодіння студентами системою побудови образно-художньої форми у навчанні академічному живопису та декоративно-прикладному мистецтву.

Недостатньо висвітлені частини проблеми.

Так як і до сучасності Універсальна мова мистецтва стирає міжвидові межі у творенні нової форми сучасних арт-об'єктів, де Експеримент є пошуком нової образності, а Академічний живопис та декоративно-прикладне мистецтво являються невід'ємними у процесі навчання фахівців із новим рівнем образного мислення, то заслуговують на подальші дослідження перспективні інноваційні методологічні можливості у цьому напрямі.

Цілі и завдання дослідження. Основною ціллю є виявлення концептуальних засад навчання у сучасній освіті, виходячи із уявлення про існуючу проблемність методологічних принципів. Основними завданнями є розкриття змісту міждисциплінарної практики у нового аспекті на основі виявлення принципів поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва у пошуку композиції, проаналізувати витоки та обґрунтувати принципи й методи академічної художньої освіти та показати необхідність і ефективність академічної підготовки на основі міждисциплінарних принципів навчання.

Метою статті є розгляд традиційних та сучасних методів навчання Академічному живопису та декоративно-прикладному мистецтву на ХГФ та виокремлення їх основних структурно-методологічних компонентів. Виявити загальні теоретико-методичні засади та обґрунтувати поєднання методологічних умов навчання Академічного живопису та декоративно-прикладному мистецтву як міждисциплінарний принцип навчання.

Виклад основного матеріалу. У мистецькому освітньому просторі сучасності посилюється особлива увага до нових принципів навчання із перспективами до розвитку та формування творчих особистостей, які мають зберегти історичну спадкоємність художньої майстерності й на цій основі розвивати творчість з урахуванням художніх технік, орнаментів, кольорів, у яких відображається і певна культура й свідомість народу. В данному контексті протікає переосмислення суттєвих «механізмів творчості як поєднання однозначного і багатозначного видів «знання» (які співвідносяться також з гуманітарними і точними дисциплінами), багатозначно-континуаль-

ної і однозначно-дискретної логік, що і дозволяє реалізувати механізми творчого мислення – мислення діалектичного і парадоксального, оскільки в його межах поєднуються дві полярні стратегії пізнання світу, виявляючи дипластію – характерну тільки людині властивості поєднання в одному контексті несумісних і часто полярно протилежних сутностей, що зумовлює розуміння істини як єдності протилежностей. Незважаючи на те, що художня творчість є своєрідна моделлю людської творчості взагалі, сучасне світове мистецтво має концептуальні досягнення на основі експериментів із синтезом жанрів, просторовими композиціями, кольором, а новітні методики мають сьогодні можливість осмислювати й застосовувати досвід, один із одного, для вдосконалення професійної підготовки художників, але академічна художня освіта, що має тенденцію до консерватизму своїх традиційних методів, залишається визнаною необхідністю для навчання (Фомічова, 2008: 100–109).

На наш погляд, міждисциплінарні зв'язки Академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва проявляються на подібності своїх методологічних засад в ступені міждисциплінарних принципів навчання Академічному живопису та декоративно-прикладному мистецтву, що слідує із наступних положень: «універсальна мова» мистецтва стирає міжвидові межі у творенні нові форми Арт-об'єктів; специфіка композиції Академічного живопису і декоративно-прикладного мистецтва: симетрія, асиметрія, динаміка, нюанс, контраст як основних засобів вирішення композиції, полягає в поєднанні образної форми відповідно із темою «натюрморт, пейзаж, портрет, тематичний жанр» і «призначенням», а також відповідність матеріалу конструкції (структурі); експеримент як пошук нової образності, де основними правилами є закони цілісності, контрастів, новизни, підпорядкування всіх засобів ідейному задуму та інші.

На основі нашої концептуальної методології дослідження проблематики, виходячи із цілі та мети, створення уявлення здійснено у межах феноменологічно-герменевтичного підходу, семіотичного – як образно-структурного та образно-функціонального підходів для визначення змісту образного уявлення. Для окреслення необхідних для уваги аспектів у дослідженні, можливо звернутися до творчого методу створення художньо-декоративної стилізованої (сучасні концепції), яка і привертає увагу до наступних методологічних досліджуваних аспектів: створення художнього образу; творчі пошуки композиційного рішення; асоціативності і образності; символу і

символізму; етапів виконання творчого задуму в матеріалі.

На основі використання концептуальної методології дослідження в контексті уваги до мистецької освіти на засадах інтеграції, можливо виокремити суттєве, що інтегрування у сучасній мистецькій освіті призвело до обґрунтування та впровадження нової методики навчання, де сам процес повинен зазнати принципів методологічних змін та принципів кожного інтегрованого курсу. Із особливостей інтеграції як міждисциплінарності у мистецькій освіті можливо виокремити наступне: спрямованість і методи академічної художньої освіти визначалося культурними традиціями мистецького навчання, а кожні зміни пріоритетів у мистецтві призводили до постійного оновлення художньої мови; розвиток методологічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти і тенденція виявляється всупереч традиційній монопредметній системі викладання окремих видів мистецтва, яка певним чином компенсується пошуком шляхів внутрішньої галузевої інтеграції в межах циклу образотворчих, художньо-естетичних дисциплін, а також їх міжгалузевих зв'язків; дидактична інтеграція мистецьких дисциплін спонукає до поєднання, перебудови змістових аспектів мистецької освіти та до появи нового знання, зростання його ступеня складності, оновлення організаційно-процесуального компоненту методичної системи.

Оновлення мистецької освіти на засадах інтеграції привело до обґрунтування та впровадження нової методики навчання, а тому і сам процес повинен зазнати принципів методологічних змін та принципів кожного інтегрованого курсу. Як стверджує, Л. Масол, інтегрування у сучасній мистецькій освіті трактується як дієвий засіб структурування змісту і систематизації навчального матеріалу в органічних зв'язках та як інноваційна педагогічна технологія (Масол, 2006: 72), і вона визначає і обґрунтовує художньо-інтегративні технології мистецької освіти та поділяє на три групи за основним видом інтегрування: – технології духовно-світоглядного інтегрування (головна ознака – жанровість, тематизм, подібні в різних видах мистецтва і життя); – технології естетико-мистецтвознавчого інтегрування (за ознакою спорідненості для різних видів мистецтв понять і категорій – естетичних, жанрових, мовленнєвих); – технології комплексного інтегрування поєднують одночасно декілька різновидів інтеграції з попередніх названих (Масол, 2006: 72). «Інтегративні технології, на думку О.О. Красовської, передбачають наступні аспекти: використання

декількох видів мистецтва одночасно, комплексно; – здійснення комплексного підходу, шляхом поєднання базових предметних компонентів з іншими видами мистецтва та із залученням аналогів з різних видів творчості; – врахування змісту художньо-творчої діяльності студентів у залежності від їхніх вікових особливостей та особистісних нахилів і уподобань (вбачається доцільними порівняння найбільш ефективного використання для інтеграції окремих видів, наприклад: колір у малярстві та фонетиці мовлення і виконавство у музиці; театралізована драматизація, створення музики, досконалі форми малювання та сприймання); – поєднання індивідуальної художньо-творчої діяльності з колективною поліхудожньою творчістю» (Красовська, 2017: 142).

На сьогодні Академічний живопис та декоративно-прикладна творчість поєднуються як концептуальний простір по своїх основах, що слідує із наступного: Академічний живопис спрямований на набуття художнього бачення й уміння критично використовувати кращі традиції класичної спадщини у створенні художнього образу; у академічному живописі зазвичай використовували відточені прийоми та ретельну роботу пензлем, а у композиціях дотримувалися принципів рівноваги, гармонії та ідеалізованої краси; концептуально академічне мистецтво було націлене на підтримання традицій; Декоративно-прикладне мистецтво: галузь декоративного мистецтва спрямована на створення художніх виробів, що характеризуються декоративною образністю й практичним використанням; «саме декоративно-ужиткове мистецтво на уроках технології виконує специфічну, властиву лише йому функцію» (Антонович, 1993: 45); цінність будь-якого мистецтва, зокрема і декоративно-ужиткового, визначається багатством засобів, за допомогою яких втілюються певні ідеї. Завдяки засобам реалізується естетичне призначення ужиткових речей. Від співвідношення їх елементів, від їх порядку, рівноваги, гармонії залежить можливість їх подальшого розвитку (Антонович, 1993: 65);

ефективність навчання, пов'язане із вивченням декоративного мистецтва набуває важливого значення як засіб формування естетичної свідомості людини, що впливає на інтелектуальну, розумову, емоційну сферу (Вересоцька, 2019: 26); навчання майбутніх фахівців художнього профілю засобами декоративно-прикладного мистецтва дає можливість зрозуміти не тільки зміст, але й форму художніх творів, орієнтуватися у стильових та історичних особливостях їх створення, але і їх композиційні особливості (Радкевич, 2000: 46);

«Вивчення декоративно-прикладного мистецтва, як зазначає Л.М. Масол, є невід'ємним компонентом професійної підготовки студентів мистецького профілю й залишається актуальною проблемою сучасної мистецької педагогіки. Фахова підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва потребує впровадження нових технологій формування їх професійної компетентності, які залежать від методів майстерності, вільного використання засобів виражальної мови образотворчого мистецтва, рівня володіння технічними прийомами зображення, процесу й закономірностей народної художньої творчості» (Масол, 2006: 2–6).

В цілому, можливо зазначити, що Академічний живопис і декоративно-прикладне мистецтво пов'язані по своєму методу та результату, так як і у академічному живописі зазвичай використовували відточені прийоми та ретельну роботу, а у композиціях дотримувалися принципів рівноваги, гармонії та ідеалізованої краси, що характерно для цих видів мистецтва по їх глибинній сутності. В Академічному живописі також закони композиції як проєктивна діяльність, гармонійне поєднання прикладної, декоративної й художньої складових у створенні речей предметного світу є необхідною умовою проєктувальної діяльності фахівців художнього профілю. Лише за такого підходу до проєктування виробів, що мають прикладну та художню цінність реалізується один із методологічних принципів творчості – гармонійна єдність художньо-виражальної, утилітарно-функціональної структури з логікою виробу. А отже, неможливо сформувати творчу особистість фахівця художнього профілю, не розвинувши у нього якості композиційної здатності. Особливо це актуально у підготовці майбутніх фахівців художнього профілю, професійна діяльність яких пов'язана з академічним живописом та декоративно-прикладною творчістю, зокрема із проєктуванням і виготовленням виробів, які мають утилітарну та художню цінність.

В контексті нашого дослідження методичної установки про міждисциплінарні принципи навчання на ХГФ (художньо-графічний фвкультет) як поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва, в основі якого задіяні положення про їх взаємодію та взаємостійкості у різних проявах, звертаємо увагу на наступні положення: їх композиційна цілісність як притаманна риса в обох видах мистецтва у трьох основних аспектах: просторовому, пластичному і колористичному. В одних випадках на першому плані стоїть проблема пластики форми, колористики, в інших – просторові, колористичні та пласт-

тичні аспекти, у третій – провідна роль належить колористично-просторовим зв'язкам у вигляді елементарних засобів – кольору, форми і фактури, які являються поверхневими, ілюзорними засобами виявлення або трансформації простору, об'єму; будучи взаємопов'язані із самою концепцією, ідеї, висловлені творами, мають узагальнений метафоричний характер; живопис, розміщуючись на поверхні, створює відчуття простору, характер якого задається конкретними вимогами композиції архітектурного простору. Співвідношення декоративно-прикладного і живописного простору – один із самих важливих композиційних засобів в арсеналі синтезу мистецтв. Важливіша специфічна властивість академічного живопису – колір, і ця визначальна ланка є суттєвою і для у колористичного рішення художньо-декоративної композиції.

На нашу думку, обґрунтовуючи, що прийоми композиції притаманні як академічному живопису, так і декоративно-прикладному мистецтву, можливо виокремити наступне: як і в Академічному живописі, колір у декоративно-прикладному мистецтві є важливим виразним засобом, що відображає творчий задум автора, допомагає йому передати асоціативне відображення навколишньої дійсності в стилізованому багатоколірному звучанні (Гулей, 2018: 150–156); специфіка їх композиції полягає в поєднанні форми з призначенням, а також відповідність матеріалу конструкції (структурі). Симетрія, асиметрія, динаміка, нюанс, контраст – основні засоби вирішення композиції у багатьох видах і жанрах мистецтва. Основними правилами цих видів і жанрів є закони цілісності, контрастів, новизни, підпорядкування всіх засобів ідейному задуму та інші. Важливе значення для розуміння композиційних закономірностей мають теоретичні знання, розуміння цілісності художньо-образної мови, стилевої єдності форми тощо. На першому місці в народному мистецтві є художній образ, на другому його ідея, змістова частина – композиція. А на третьому декоративна функція, як особлива форма художнього мислення; розкриття структурно-знакових елементів композиції в декоративному мистецтві (орнаменті) та характеристика основних самостійних значень: ромбів, хрестів, розеток, хвилястих і ламаних ліній, зооморфних і орнітоморфних мотивів, дерева життя, зображення жіночої постаті, вершника та інших прадавніх, ще дохристиянських образів допоможе з'ясувати їх символічний зміст (Гнатюк, 2016: 56).

На сучасному етапі достатньо актуальним є Синтез мистецтв як органічна складова і потужний імпульс. Як зазначає Н.Ю. Житкова, «кон-

цептуальне проектування після бакалаврської освіти розкрило горизонти творчого пошуку, що потребує заохочення і консолідації всіх знань у галузі творчих інженерних дисциплін, задля досягнення неординарних, функціонально доцільних, естетично вишуканих рішень» (Житкова, 2020: 54–56). При цьому, авангардизм в мистецтві і архітектурі, супрематизм і конструктивізм залишили новітні мистецькі форми і живописні прийоми, що стають потужним імпульсом в пошуках новітніх напрямів розвитку архітектури і мистецтв (Житкова, 2020: 54–56), але основа основ творчої сфери діяльності – композиція, упорядковує, координує і робить естетично виразними рішення (Житкова, 2020: 54–56). достатньо значимою є увага до Експерименту як пошуку нової образності, Так визначають, що вплив посмодерністського мистецтва, в основі якого лежить експеримент як пошук нової образності, відчувається навіть у технологічно усталених художніх практиках, таких як левкас. «Експеримент – це завжди зародження нової якості твору, нової пластичної лексики, що репрезентує його інакше прочитання. В основі експерименту, як правило, лежить творчий процес, спрямований на максимальний вияв можливостей мови мистецтва, що дозволяло майстрам осмислювати її межі та взаємодію з мовами різних видів мистецтва» (Юр, 2014: 243). Виокремлюють, що Абстрактне мистецтво – це не художня творчість, а багатогранна ідея художника, втілена в реальність. Композиція є одним із основних організуючих компонентів кожного художнього твору. Саме вона підпорядковує його елементи одне одному і надає цілісності. Композиція «тримає» простір, організовує його і підпорядковує своїм законам. Абстрактна композиція не є винятком (Жиров, 2016: 75–80).

У створеній нашій концептуальній Програмі, що включає міждисциплінарні принципи навчання на ХГФ (художньо-графічний факультет) з поєднанням академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва, методична установка орієнтує на конструктивно-художній підхід до вирішення навчальних завдань, який забезпечується на основі методу художніх проєктів, і який потребує дотримання трьох етапів проєктного моделювання: словесного формулювання творчих задумів у художній формі (твори-мініатюри, вірші, фрагменти казок та інсценізації); використання графічних і кольорових засобів художньої виразності для розробки проєктних макетів, моделей, композицій, які б ілюстрували словесно сформульовані творчі задуми; художнє конструювання з різних пластичних матеріалів

з метою предметного втілення графічних зображень у пошукових макетах, моделях, композиціях.

Процес творчого пошуку композиційного рішення, на основі уявлення про поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва, ґрунтується на методологічному принципі реалізації задуму, який складається з низки послідовних дій: підготовчий етап (зародження художнього образу); принцип візуального відбору, що полягає в наступному: збирати, відбирати, спрощувати, підпорядковувати, залишати те, що виражає задум і не ускладнює композицію; пошук гармонійного і виразного композиційного рішення, шляхом створення начерків, замальовок і фінального ескізу. На цьому етапі відбувається аналіз характеру форми, вибір засобів і прийомів вираження своїх творчих задумів, а також формується колористичне рішення. Важливо зазначити, що як при розробці композиції у академічному живописі, так і об'ємної декоративної композиції, основним засобом вираження художнього образу є форма (її пластичне рішення), яка доповнюється і підкреслюється кольором, фактурою і різноманітними прийомами; втілення художнього образу в матеріалі. В цілому, підсумковий результат образно-композиційно-художньої конструкції твору повинен бути раціонально обґрунтованою та гармонійною композицією, що має чітко виражений знаково-образно-стилістичний характер.

Висновки. На основі розгляду, аналізу методів, наш пропонуванний інтерактивний метод навчання ґрунтується на основі уявлення про поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як методологічному принципу навчання, і, в першу чергу, композиції. Завдяки інтеграційному зв'язку видів мистецтва, синтез мистецтв залишається потужним творчим прийомом у вирішенні завдань і потужним підґрунтям для новітніх творчих рішень, а «універсальна мова» мистецтва стирає міжвидові межі у творенні нової мистецької форми. Існує необхідність знаходження методів посилення творчого потенціалу у навчальному процесі вищого педагогічного закладу, зокрема на ХГФ, так як одним із важливих завдань є формування і розвиток творчого потенціалу кожної особистості одночасно як художників-професіоналів і педагогів. Наш пропонуванний – інтерактивний метод навчання, ґрунтується на основі уявлення про поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва як методологічному принципу навчання.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому вважаємо можливим дослідження образно-синтезного бачення та уявлення студентів, знаходження концептуальних методів та підходів із розробленням синтетичної моделі навчання у просторі поєднання академічного живопису та декоративно-прикладного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія. АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти (загред. І.А. Зязюн). К.: Наукова думка, 2003. 263 с.
2. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва:[монографія]. Рівне: Волинські обереги, 2009.
3. Декоративно-прикладне мистецтво / А. Антонович, Г. В. Захарчук, Р. В. Чугай, М. С. Станкевич. Львів : Світ, 1993. 342 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Вересоцька Н. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб формування креативної компетентності майбутнього вчителя технології. Зб. наукових праць: Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2019. Вип. 1(19). С. 21–30.
6. Методика навчання мистецтва / Масол Л. М., Гайдамака О. В., Белкіна Е. В., Калініченко О. В. та Руденко І. В. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. С. 72.
7. Юсов Б. Т. Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з Образотворчого мистецтва. *Мистецтво і освіта*. 2001. № 3. С. 40–41.
8. Фомічова Н. Формування творчого потенціалу художника-живописця на засадах академічної художньої освіти. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2008. Вип. 26. С. 100–109.
9. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Педагогічні науки). Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2017.
10. Радкевич В. О. Концепція професійно-художньої освіти. Професійно-технічна освіта. 2000. № 2. С. 43–47.
11. Гулей О. В. Категорія «колір» у змісті навчання декоративно – прикладному мистецтву майбутніх фахівців образотворчого мистецтва // *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2018. Вип. 1(11). С. 150–156.
12. Гнатюк М. В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти) : навч.-метод. посіб. Ч. 1/ Івано-Франківськ: ЯРИНА, 2016. 196 с. : іл.
13. Юр М. В. Міжвидова транзитивність як прийом формування сучасного просторово-пластичного зображення. *Сучасне мистецтво*. 2013. Вип. IX. С. 184–191.

14. Юр М. В. Художній експеримент як творча стратегія українських митців. *Сучасне мистецтво*. 2014. Вип. X. С. 243–248.
15. Жиров В.В. Пошук образу в живописі: шляхи та засоби. *Art-простір*. 2016. Вип. (2). С. 75–80.
16. Житкова Н.Ю. Синтез мистецтв як органічна складова і потужний імпульс активізації естетичних якостей архітектури. Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції 21 листопада 2019 р.: Сучасна архітектурна освіта. Синтез мистецтв і гармонізація архітектурного простору. К.: КНУБА, 2020. 231 с. С. 54–56.
17. Шпитальова О. В. Арт-технології у формуванні творчої особистості студента засобами народного декоративно-прикладного мистецтв. *«Молодий вчений»*. 2018. № 3 (55). С. 602–606.
18. Arnheim R. *Visual Thinking*. Berkley and Los Angeles, 1969. 168 с.
19. Brentano F. *Psr Ehologs vom empishen Standpunkt*. Bd.1. Wien, 1924. P. 211.

REFERENCES

1. Orlov V. F. (2003) *Profesiine stanovlennia maibutnikh vchyteliv mystetskykh dystsyplin: teoriia i tekhnolohiia* [Professional formation of future teachers of art disciplines: theory and technology] APN of Ukraine, Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education: I.A. Zyazyun (general editor). K.: Naukova dumka. 263 p. [in Ukrainian].
2. Konovets, S. V. (2009) *Tvorchyi rozvytok uchytelia obrazotvorchoho mystetstva: [monohrafiia]*. [Creative development of a teacher of fine arts: [monograph]]. Rivne: Volyn amulets. 242 p. [in Ukrainian].
3. Antonovych Ye. A. (1993) *Dekoratyvno-prykladne mystetstvo* [Decorative and applied art] A. Antonovych, H. V. Zakharchuk, R. V. Chugai, M. S. Stankevich. Lviv: Svit. 342 p. [in Ukrainian].
4. Padalka H. M. (2008) *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)*. [Pedagogy of art (Theory and teaching methods of art disciplines)] . K.: Education of Ukraine. 274 p. [in Ukrainian].
5. Veresotska N. (2019) *Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo yak zasib formuvnnia keratyvoni kompetentnosti maibutnoho vchytelia tekhnolohii*. [Decorative and applied art as a means of forming the creative competence of the future teacher of technology]. *Zb. naukovykh prats: Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. – Coll. scientific works: Problems of modern teacher training. Issue 1(19). 21–30. [in Ukrainian].
6. Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Bielkina, E. V., Kalinichenko, O. V. ta Rudenko. I. V. (2006) *Metodyka navchannia mystetstva*. [Methodology of teaching art]. Kharkiv: Vesta: Ranok Publishing House. P. 72. [in Ukrainian].
7. Yusov B. T. (2001) *Pryntsypy pobudovy intehrovanykh polikhudozhnykh prohram z Obrazotvorchoho mystetstva*. [Principles of building integrated polyartistic programs in Fine Arts]. *Art and education*. No. 3. P. 40–41. [in Ukrainian].
8. Fomichova N. (2008) *Formuvannia tvorochho potentsialu khudozhnyka-zhyvopystsia an zasadakh akademichnoi khudozhnoi osvity*. [Formation of the creative potential of an artist-painter on the basis of academic art education] *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts. Issue 26. 100–109. [in Ukrainian].
9. Krasovska O. O. (2017) *Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v haluzi mystetskoї osvity zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii*. [Theoretical and methodical principles of professional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies]. Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 «Theory and Methodology of Professional Education» (015 – Pedagogical Sciences). Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr. 568 p. [in Ukrainian].
10. Radkevych V. O. (2000) *Kontsepsiia profesiino-khudozhnoi osvity*. [Concept of professional and artistic education] *Profesiino-tekhnichna osvita*. – Vocational and technical education. No. 2. 43–47. [in Ukrainian].
11. Gulei O. V. (2018) *Katehoriia «kolir» u zmisti navchannia dekoratyvno – prykladnomu mystetstvu maibutnikh fakhivtsiv obrazotvorchoho mystetstva*. [The category «color» in the content of teaching decorative and applied art of future specialists in fine arts] *Aktualni pytannia mystetskoї osvity ta vykhovannia*. – Current issues of art education and training. Issue 1(11). 150–156. [in Ukrainian].
12. Gnatiuk M. V. (2016) *Obrazotvorche i dekoratyvno-prykladne mystetstvo (osnovy obrazotvorchoi hramoty): navch.-metod. posib. Ch. 1*. [Visual and decorative and applied art (basics of visual literacy): teaching method. Manual Part 1]. Ivano-Frankivsk: YARYNA. 196 p. [in Ukrainian].
13. Yur M. V. (2013) *Mizhvydova tranzytivnist yak pryiom formuvannia suchasnoho prostorovo-plastychnoho zobrazhennia*. [Interspecies transitivity as a method of forming a modern spatial-plastic image] *Suchasne mystetstvo*. – Modern art. Issue IX. 184–191. [in Ukrainian].
14. Yur M. V. (2014) *Hudojiy ekspersment yak kreativna strategia ukraisky mitctiv* [Artistic experiment as a creative strategy of Ukrainian artists] *Suchasne mystetstvo*. Modern art. Issue X. 243–248. [in Ukrainian].
15. Zhyrov V.V. (2016) *Poshuk obrazu v zhyvopysi: shliakhy ta zasoby*. [The search for an image in painting: ways and means] *Art-prostir*. – Art-space. Issue (2). 75–80. [in Ukrainian].
16. Zhytkova N.Iu. (2020) *Syntezy mystetstv yak orhanichna skladova i potuzhnyi impuls aktyvizatsii estetychnykh yakosteı arkhitektury*. [The synthesis of the arts as an organic component and a powerful impulse to activate the aesthetic qualities of architecture] *Materialy KhI Vseukrainskoi naukovoi konferentsii 21 lystopada 2019 r.: Suchasna arkhitekturna osvita. Syntezy mystetstv i harmonizatsiia arkhitekturnoho prostoru*. – Materials of the 11th All-Ukrainian Scientific Conference November 21, 2019: Modern architectural education. Synthesis of arts and harmonization of architectural space. K.: KNUBA. 231 p. 54–56. [in Ukrainian].
17. Shpytalova O. V. (2018) *Art-tekhnolohii u formuvanni tvorchoi osobystosti studenta zasobamy narodnoho dekoratyvno-prykladnoho mystetstv*. [Art technologies in the formation of a student's creative personality by means of folk decorative and applied arts] *«Molodyi vchenyi»*. – «Young Scientist». No. 3 (55). 602–606. [in Ukrainian].
18. Arnheim R. (1969) *Visual Thinking*. Berkley and Los Angeles. 196 p.
19. Brentano F. *Psr Ehologs vom empishen Standpunkt*. Bd.1. Wien, 1924. P. 211. [in German].

UDC 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-37>**Afat Shovkat NAMATOVA,***orcid.org/0009-0002-8011-0949**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Lecturer at the Department of Methods of Teaching Foreign Languages
Azerbaijan University of Languages
(Baku, Azerbaijan) afetnametova@gmail.com*

ENVIROMENTAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS

Modern schools give priority to environmental education in the general education system. Today, when the dangers of environmental problems have increased and are increasingly exacerbated by mankind itself (such as melting glaciers or more frequent hurricanes), not only can we talk about fundamental duty in terms of a policy for society: it is also becoming crucial to bring up children with care from an early age responsibly towards nature and its resources. Why English is such an academic subject begs Here are some good reasons why I think that learning and studying in this field has a great potential for education as well. The study of foreign languages in elementary school develops a humane attitude towards living beings and our world. In English sessions with younger students, formats (individual, pair, and group, frontal) and techniques (verbal, practical, visual) are utilized within the context of environmental education. These kinds and techniques of environmental education help pupils strengthen their cognitive capacities and enjoy speaking in a foreign language. Diverse topic courses, forms, and techniques of environmental education are targeted at comprehensive environmental education of younger pupils, as well as their willingness to interact with animals and assist in resolving their country's and their environment's environmental problems. The examination of the current diverse types of environmental education techniques for younger schoolchildren in English classes reveals that they give a chance to optimally develop pupils and aid to shape their beliefs about nature and the world around them. The essential objective which environmental education seeks to achieve it evoking responsible attitudes towards the environment through performance certain obligations due tasks total community including educational particularly development motives needs habits ecologically valid behavior shape structure healthy living together creation forms attitude. Environmental education helps students for making ecological culture.

Key words: Primary school, English Language, Ecology, Environmental protection, Sustainable development, Ecological culture, Psychological characteristics.

Афат Шовкат НАМАТОВА,*orcid.org/0009-0002-8011-0949**кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри методики викладання іноземних мов
Азербайджанського університету мов
(Баку, Азербайджан) afetnametova@gmail.com*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасна школа надає пріоритет екологічному вихованню в системі загальної освіти. Сьогодні, коли небезпека екологічних проблем зростає та дедалі більше загострюється самим людством (такі як танення льодовиків чи частіші урагани), ми не лише можемо говорити про фундаментальний обов'язок з точки зору політики для суспільства: вирішальним стає також виховувати у дітей з раннього дитинства відповідальне ставлення до природи та її багатств. Ось кілька вагомих причин, чому я вважаю, що навчання та навчання в цій галузі також має великий потенціал для освіти. Вивчення іноземних мов у початкових класах формує гуманне ставлення до живих істот і нашого світу. На заняттях з англійської мови з молодшими школярами формати (індивідуальні, парні та групові, фронтальні) і методи (вербальні, практичні, наочні) використовуються в контексті екологічної освіти. Ці види та прийоми екологічної освіти допомагають учням зміцнити свої пізнавальні здібності та отримати задоволення від спілкування іноземною мовою. Різноманітність тематичних курсів, форм і прийомів екологічного виховання спрямована на всебічне екологічне виховання молодших школярів, їх бажання спілкуватися з тваринами, сприяти вирішенню екологічних проблем країни та навколишнього середовища. Розгляд сучасних різноманітних видів екологічних методик виховання молодших школярів на уроках англійської мови показує, що вони дають можливість оптимально розвивати учнів, сприяють формуванню їх уявлень про природу та навколишній світ. Основна мета, яку прагне досягти екологічна освіта, це формування відповідального ставлення до навколишнього середовища через виконання певних зобов'язань, пов'язаних із завданнями загальної громади, включаючи освітні, зокрема мотиви розвитку, потреби, звички, екологічно обґрунтована поведінка, форма, структура, здорове життя, спільне життя, формування, формування ставлення. Екологічна освіта допомагає учням формувати екологічну культуру.

Ключові слова: Початкова школа, Англійська мова, Екологія, Охорона навколишнього середовища, Сталий розвиток, Екологічна культура, Психологічні особливості.

Introduction. Among these pillars, ecological culture of personality is the key one, which reflects a level of development not only spiritual and moral consciousness but also emotionally charged attitude toward nature on student. In this process, the issue «English Language» is very important. The point of studying it is to encourage the rudimentary conversational and linguistic notions themselves (as in: What do you get for which reason?) not just with younger teens, but also as a presence of an adolescent being through merely learning another tongue. As for elementary school foreign language lessons studies on the topic «Ecology». They draw on what pupils have learned not only in English classes but also about the world around them in other subjects.

The degree of processing of the problem – Learning from the environmental education for kids is more essential today (Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J., 1998). However, leaders in developed and developing countries are well aware of the importance for environmental protection initiatives an ecologically responsible management along with citizens who participate actively to social cause (Fillmore, C. J., 1979). The importance of setting new standard for environmental education targeted at the younger generation was also deemed to matter. In schools, primarily in secondary education institutions, students have a huge impact on the development of an ecological taste and value system: through literature i (English classes) they get to know nature from its most beautiful side, encouraging them more environmental attitude. Many studies emphasize the importance of environmental education in higher and general elementary education, but there are few effective examples from English courses for younger students (Krashen, S. D., 1981). Demand for environmental education of students in educational institutions, and the lack of methodological recommendations (MR) to teachers involved into teaching process made them work on this issue, difficulty with implementation methods is a disconnection between demand sides (Howard, D.R., & Madrigal, R., 1990).

Target and goals. One of the goals for environmental training is to raise an awareness about environment; This suggests conformity.

Create moral and legal regulations for managing the environment, generate concept of efficiency ideas and begin doing things to protect local nature.

To improve primary school children's environmental education through their literacy classes, methods need to be created taking into account first-grade students' obvious age and individual differences and the methodologies for younger pupils. Our metrics for environmental education in English and

with younger students came out from this theoretical and empirical work (Brown, H.D., 2002).

Understand the psychological and pedagogical characteristics of primary school children (Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J., 1998).

2) define the concept of «educational environment», as well what the rationale for environmental education is.

3. What are the environmental education strategies and approaches for primary students in English courses?

4) Interpret school affairs for early stage students to write English due to import environmental knowledge. Conduct a simple diagnostic on the culture of environment in children's primary school.

Methods. Theoretical methods include: analysis, systematization, generalization, and comparison. Empirical methods include: testing, document analysis, and mathematical and graphical processing of data.

Main part. Primary school age is the period when a child attends school. Not earlier 6 years school and the coming of a four year essential has twisted down the edge age border of this gathering. Most children used to enter school at 7; now, they start a year earlier.

Primary Education 6–7 to 9–10 years. A time of silence and physical development

Brown argues that the characteristic dividest of children's minds were in the first place varietal by means of a prehypothetical ancient sure happy start, as still what era educational: hegira. Children of different classes at the same age have also varied psychological qualities, whether in primitive society or class society and this difference appear child's most important transition: primary school. Getting to know oneself in school in the early years of being at school things can be a bit different (Fillmore, C. J., 1979).

The focussed area calls the mental development which is very much based on their academic life while they are in elementary school. Children may finally feel of value if they are made to prepare lessons. No adults get in his way, letting him do whatever he was hired for. That's a far cry from his previous inquiries.

The majority of primary-school students are using their brains. Intelligence is an important part of mental activity and cognitive activities evolution (Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J., 1999).

The aim of education is and to make sure the next generation knows their societal roles and contributes towards society. In the course of an education, young people need to gain knowledge appropriate to their growth and level of understanding; they should be trained in seasonal work skills; study social norms as well as behavior patterns applicable to different scenarios — both traditional manners (ambiguously

defined – traditional has a spectrum...) but also new-fangled ways, condom use etc. The point is that he/she simultaneously needs his/her life angle/focus. We need to equip ourselves with a different kind of toolkit than our parents and grandparents used because they did not have the same problems we are facing today. The more skills you have, the better you are at acquiring knowledge, fitting into different worlds and engaging in creative stuff. According to the Ecological Encyclopedic Dictionary, «environmental education» means Environmental education leads to the awareness of how nature works and can be protected, used and reused in a natural way.

Some academic scholars understand environmental education as an organized educational practice to form a system of knowledge, skills and competencies for environmental action in children.

In the book Ecological Encyclopedic Dictionary, environmental education is also described. The knowledge of environmental education is making us realize the importance and sustenance of biodiversity, scarce resources available to human beings (Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J., 1999).

Environmental education as a has been defined by various pedagogic experts an organised activity consisting of acquiring environmental knowledge, skills (ability to explore), ethic and attitude through teaching methods like: discussion; demonstration/seeing («For example grow plants»); awareness raising messages etc. (Krashen, S. D., 1981). Primary school is when that ecological education starts. According to scholars, “ecological culture is a type of individualization manifested by an interest in nature and species-protection measures; understanding the meaning of sustainable development: moral-aesthetic feelings towards natural environment values; ecological-wholesome style of life (Howard, D.R., & Madrigal, R., 1990).

Intrinsic motivators which inspire a pattern of conduct in habitual settings

The development is to take care into the divergence level of all aspects that can be included within a culture for education before establishing an ecological culture among younger pupils. Components of schoolchildren ecological culture according to Krashen were as follows:

Cognitive: nature/environmental knowledge, interest in natural environments.

Sensuous experience create emotional-motivational factors are for the behavioral outcomes on and attitudes toward nature.

Concurrent: —> Activity-based (by child in relation to ambient animal and plant world, established habits of good behaviour).

A vibrant ecological society is characterized by the unity of human beings and nature, believes that environment preservation serves as a prerequisite

for human to survive, forms an ecological culture only when all members engage in environmental protection on their own. A Spells of development in younger students' ecological culture – depending on the steps taken by a child as they move from one class to another may be grouped into three stages.

Basic conditions for growth (natural experience, practice of relation to the outside world allowed further development in an individual ecological culture) and its subsequent reflections Lb/45. Post:

1. Adoption of the environment rules and regulations as routine.

2. To fulfill the child's natural desire for environmental awareness and orientation. The child deserves to be put into practice.

3. The desire to communicate with the representatives of flora and fauna, express sympathy towards them as well as pass unlimited mercy, love and sensitivity both among people themselves (and much more so for nature) (Monroe, M. C., 1999).

4. They are the aesthetic sense and creativesatisfaction with the expression of self-decorum in creative activities.

5. They also directly engage in local solutions to environmental problems.

The school subject is the perfect tool for forming and raising ecological culture of pupils. English as a School Subject Environmental education in foreign language teaching programs is included by many writers. During the first stages of training, a teacher faces the very concept to interfere ecological education in educational process on English (Brown, H.D., 2002).

The following is a typical example of the kinds of methods and too many elementary school teachers practice including;

1. The curriculum incorporates scenario (choose-your-own-adventure) games, dialogue activities, student presentations and tests that encourage ongoing exploration of environmental issues through a role-play lens.

2. Students learn to develop their creative thinking and anticipate the possible consequences of human activity on nature using methods such as: Analysis Synthesis Comparison Causal connections

3. Learning to research Research skills, abilities and good eco-judgment Mere information retrieval is a problematic approach the language of input and output must be consistent.

4. Involving students in real steps to solve local environmental problems (search for rare and endangered species, conservation – recovery of forests, popularization of knowledge on ecology: lectures, seminars)

Primary school children learn about the environment, through English language in their daily lives – Children

are experiencing scenic beauty (Observation only) on one side and visual materials like pictures related to environmental cleanliness & green world or E learning kits material followed by real life activity of creating projects/ fun filled activities given as assignments which falls under hands-on-learning (McDonough, M. H., & Wheeler, C. W., 1998).

Verbal Reinforcing techniques, like talk talking as well as reading aloud along with raps and doggerels.

When a teacher reaches school children over the soul of this technique in English lessons, proceeding from their age, psychological and individual characteristics inherent to each pupil in development organic activity style being brought up it is especially realizing.

The language of the previous and next input is: English another keystone precondition is that environmental education should be consistent, making use of local lore material bearing in mind continuity, complexity development and depth concerning specific aspects. The next requirement is that schools dynamically engage their students out in the field working on real world issues to help them protect their local environment.

To develop environmental subjects weeks project development and protection environmental work shops exhibitions booklets extra curricular activities at elementary schools

The basics of teaching English are essentially the same as those when you teach your first language Younger students gain sounds, words and structures in uncomplicated but authentic speech events that go up each day when speaking with friends to express ideas or emotions or needs.

These topics are introduced as a part of environmental education in primary English courses like favorite time of year, weather, my house, wild animals and pets, nature etc. In addition to learning about their own culture, students will learn the point of view from which an English-speaking person would see their society.

So, e.g., in second grade they learn the names of animals and their habitat or what noise does an animal make. Then, in the “My favorite animal” section of studying time students would write a story about their preferred pet or wild creature. Two: Animals, like people, show up in every textbook as cartoon characters. Third grade: Marine species, animal behaviors as well basic geography; planet names, month names and seasons. At the fourth-grade level, children expand their learning in areas like: baby animal names, continents, countries and weather.

In some instances, scientific research and project-based learning are integrated with environmental education classes. English environmental projects cultivate in schoolchildren the careful, sensible and

emotionally compassionate attitude to nature disasters, animals as well – arouse love for our environment and teach how appreciated is caring of its beauty with depending on their English proficiency.

Launched – 1st August 2020 my pet – A project for children aged 7–8 years according to age and language level, where the child was suggested a visual diagram of what kind of animal he looks after on his own example, both in appearance, behavior and habits. The aim of this initiative is to attract the child’s attention by focusing on animal needs and kindness. All students participate in “Who is the Fastest?” project as part of their fourth-grade curriculum. Where, they studied wild animals behavior; habitat structure, physical traits and interesting facts about them.. The intent of the project being to familiarize children with special traits regarding animal life in jungle, titled «My favourite time of the year». The primary objective of the project is encouraging young to express their creativity and at the same time rise awareness for care and respect for nature where they live.

Perhaps creative group competitions and meetings can be a strong motivator to improve the proficiency of foreign languages, customized for children’s age and psychology.

As a result, students must be able to:

1. Describe what you see around you everyday – plants, nonliving objects – through your own eyes.
2. Discuss interdependence of man and nature with respect to environment.
3. Forecast what you will cause in detriment to the environment, personal health and other people’s health.
4. Structure: Construct small projects with the themes learned.
5. To create outcomes of the work they are presenting; creative things, essays, drawings and posters anything that ‘lives’ or is made from natural materials.

Conclusion. Today the topic of environmental education at primary school level in English teaching needs special attention.

The point of environmental education is as a new pedagogical path that significantly differs from the completely canonized by history «acquaintance with nature».

According to the State Educational Standard of Education in Azerbaijan (The Republic Of Azerbaijan) «environmental education is a social value attitude ability development and training system created for philosophical-ecological. Respondent No 44 Department of Management Education, Faculty of Technical Sciences Environment protection should be an integral part not only dear student but also all citizens as a collective activity that is constantly building up their own awareness and knowledge in

the direction to respect nature and implement actions for its preservation. The essential objective which environmental education seeks to achieve is evoking responsible attitudes towards the environment through performance of certain obligations due to the total community including educational development motives, needs, habits, ecologically valid behavior, shape, structure, healthy living, together, creation, forms, attitude. Environmental education helps students for making ecological culture. The primary school-age is the highest period of childhood. On the other hand, this age falls between 6–7 years and continues up to 9–11-year-olds according to modern developmental stages (McDonough, M., & Wheeler, C.W., 1998).

At this age, there is a shift in lifestyle: new expectations, a new social function for the student, and a fundamentally new sort of activity: educational activity. The youngster eventually learns to manage

his mental processes, including attention, memory, and thinking.

Thus, in English sessions with younger students, formats (individual, pair, group, frontal) and techniques (verbal, practical, visual) are utilized within the context of environmental education. These kinds and techniques of environmental education help pupils strengthen their cognitive capacities and enjoy speaking in a foreign language. Diverse topic courses, forms, and techniques of environmental education are targeted at comprehensive environmental education of younger pupils, as well as their willingness to interact with animals and assist in resolving their country's and their environment's environmental problems.

The examination of the current diverse types of environmental education techniques for younger schoolchildren in English classes reveals that they give a chance to optimally develop pupils and aid to shape their beliefs about nature and the world around them.

BIBLIOGRAPHY

1. Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J. Students as catalysts of environmental change: a framework for researching intergenerational influence through environmental education. *Environmental Education Research*, 1998, 4 (3), pp. 285-298.
2. Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J. The impact of environmental education programs: investigating factors impacting upon family communication. *Australian Journal of Environmental Education*, 1999, p. 14.
3. Howard, D.R., & Madrigal, R. Who makes the decision: The parent or the child? The perceived influence of parents and children on the purchase of recreation services. *Journal of Leisure Research*, 1990, 22 (3), pp. 244-258.
4. Brown, H.D. English Language Teaching in the "Post-Method" Era: Toward Better Diagnosis, Treatment, and Assessment: Methodology in Language Teaching. New York: Cambridge University Press, 2002, pp. 10-12.
5. Fillmore, C. J. On Fluency. In: Fillmore, C. J., Kempler, D., & Wang, W. S. Y. (Eds.), *Individual Differences in Language Ability and Language Behavior* 1979, 1, (pp. 85-101). New York: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-255950-1.50012-3>
6. Krashen, S. D. Second language acquisition and second language learning. Oxford: Pergamon Press, 1981, pp. 9-10, 77.
7. McDonough, M., & Wheeler, C.W. Toward School and Community Collaboration in Social Forestry, Lessons from the Thai Experience. Washington, DC: ABEL Clearinghouse for Basic Education, Academy for Educational Development, 1998, pp. 29-35.
8. Monroe, M. C. What Works: A Guide to Environmental Education and Communication Projects for Practitioners and Donors. Washington, DC: Academy for Educational Development, 1999, pp. 42-43.
9. McDonough, M. H., & Wheeler, C. W. Toward school and community collaboration in social forestry. Lessons from the Thai Experience. *Advancing Basic Education and Literacy ABEL 2 Phase 2*, 1998, pp. 25-36.

REFERENCES

1. Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J. (1998). Students as catalysts of environmental change: a framework for researching intergenerational influence through environmental education. *Environmental Education Research*, 4 (3), pp. 285-298.
2. Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J. (1999). The impact of environmental education programs: investigating factors impacting upon family communication. *Australian Journal of Environmental Education*, p. 14.
3. Howard, D.R., & Madrigal, R. (1990). Who makes the decision: The parent or the child? The perceived influence of parents and children on the purchase of recreation services. *Journal of Leisure Research*, 22 (3), pp. 244-258.
4. Brown, H.D. (2002). English Language Teaching in the "Post-Method" Era: Toward Better Diagnosis, Treatment, and Assessment: Methodology in Language Teaching. New York: Cambridge University Press, pp. 10-12.
5. Fillmore, C. J. (1979). On Fluency. In: Fillmore, C. J., Kempler, D., & Wang, W. S. Y. (Eds.), *Individual Differences in Language Ability and Language Behavior* 1 (pp. 85-101). New York: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-255950-1.50012-3>
6. Krashen, S. D. (1981). Second language acquisition and second language learning. Oxford: Pergamon Press, pp. 9-10, 77.
7. McDonough, M., & Wheeler, C.W. (1998). Toward School and Community Collaboration in Social Forestry, Lessons from the Thai Experience. Washington, DC: ABEL Clearinghouse for Basic Education, Academy for Educational Development, pp. 29-35.
8. Monroe, M. C. (1999). What Works: A Guide to Environmental Education and Communication Projects for Practitioners and Donors. Washington, DC: Academy for Educational Development, pp. 42-43.
9. McDonough, M. H., & Wheeler, C. W. (1998). Toward school and community collaboration in social forestry. Lessons from the Thai Experience. *Advancing Basic Education and Literacy ABEL 2 Phase 2*, pp. 25-36.

Владислав ОВСЯНИК,

orcid.org/0009-0001-8733-4120

аспірант кафедри мистецтвознавства і мистецької освіти

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну

імені Михайла Бойчука

(Київ, Україна) fishermen1@ukr.net

ІНТЕГРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОНОМІКИ ОСВІТИ В ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ДИЗАЙНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У статті досліджується інтеграція принципів економіки освіти в процес підготовки фахівців у сфері дизайну в умовах сучасних викликів. Зростаючі вимоги до ринку праці вимагають нового підходу до організації освітнього процесу, який поєднує в собі як творчі, так і економічні компетентності. Підготовка майбутніх дизайнерів не може обмежуватися виключно розвитком творчих здібностей; важливо також включати економічні знання, які дозволять майбутнім фахівцям успішно управляти ресурсами, планувати бюджети та приймати обґрунтовані фінансові рішення. Зокрема, у статті підкреслюється важливість інтеграції інноваційних методик та міждисциплінарного підходу до освіти, що дозволить випускникам бути більш конкурентоспроможними на глобальному ринку праці.

Проведено аналіз сучасних наукових досліджень у галузі економіки освіти, зокрема в аспекті її впровадження в освітні програми з дизайну. Розглянуто основні аспекти, серед яких оптимізація використання ресурсів, впровадження партнерства з бізнесом і розвиток нових підходів до навчання. Важливою складовою таких змін є впровадження цифрових технологій, таких як штучний інтелект і аналіз великих даних, для покращення управління освітніми процесами. Використання таких технологій дозволяє підвищити ефективність управління освітніми ресурсами, а також адаптувати навчальні програми до постійно змінюваних умов ринку праці.

Зазначено, що інтеграція економічних дисциплін у творчі освітні програми сприяє розвитку економічної грамотності у здобувачів освіти, що допоможе їм більш ефективно працювати в сучасних економічних умовах. Впровадження економічних принципів сприяє розвитку здатності дизайнерів приймати економічно обґрунтовані рішення, оптимізувати використання матеріальних та фінансових ресурсів і забезпечувати довгострокову рентабельність своїх проєктів.

Обґрунтовано перспективи розвитку співпраці між закладами освіти, урядом та бізнесом з метою розробки освітньо-професійних програм, які відповідатимуть сучасним потребам ринку. Таке партнерство забезпечить майбутніх дизайнерів не лише теоретичними знаннями, але й практичними навичками, що є необхідними для успішної реалізації проєктів у реальних умовах.

Стаття підкреслює необхідність подальших досліджень у цій сфері для вдосконалення освітніх програм і забезпечення їхньої відповідності ринковим вимогам, що є важливим аспектом для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців з дизайну.

Ключові слова: *дизайн, проєкт, майбутні фахівці з дизайну, освітньо-професійні програми, освітній процес, заклади вищої освіти, здобувачі освіти, компетентність, економіка освіти.*

Vladyslav OVSYANIK,

orcid.org/0009-0001-8733-4120

Postgraduate student at the Department of Art Studies and Art Education

Kyiv State Academy of Decorative and Applied Arts and Design named after Mykhailo Boichuk

(Kyiv, Ukraine) fishermen1@ukr.net

INTEGRATION OF THE PRINCIPLES OF EDUCATION ECONOMICS IN THE TRAINING OF DESIGN SPECIALISTS: CONTEMPORARY CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

The article explores the integration of educational economics principles into the process of training specialists in the field of design in response to modern challenges. Increasing demands of the labor market require a new approach to organizing the educational process, which combines both creative and economic competencies. The training of future designers should not be limited solely to the development of creative abilities; it is also important to include economic knowledge that will enable future professionals to manage resources, plan budgets, and make well-informed financial decisions. In particular, the article emphasizes the importance of integrating innovative methods and interdisciplinary approaches into education, allowing graduates to become more competitive in the global labor market.

An analysis of contemporary scientific research in the field of educational economics, specifically in the aspect of its implementation in design education programs, has been conducted. Key aspects have been examined, including resource optimization, fostering partnerships with businesses, and developing new approaches to teaching. A crucial component of these changes is the implementation of digital technologies, such as artificial intelligence and big data analysis, to improve the management of educational processes. The use of these technologies enhances the efficiency of educational resource management and allows for the adaptation of educational programs to the constantly evolving labor market conditions.

It is noted that the integration of economic disciplines into creative educational programs promotes the development of economic literacy among students, helping them to work more effectively in modern economic conditions. The introduction of economic principles contributes to the ability of designers to make economically sound decisions, optimize the use of material and financial resources, and ensure the long-term profitability of their projects.

The article substantiates the prospects for developing cooperation between educational institutions, government, and businesses to design educational-professional programs that meet current market needs. Such partnerships will provide future designers with not only theoretical knowledge but also practical skills necessary for the successful implementation of projects in real-world conditions.

The article emphasizes the need for further research in this area to improve educational programs and ensure their alignment with market demands, which is a critical factor in enhancing the quality of training future design professionals.

Key words: *design, project, future design specialists, educational-professional programs, educational process, higher education institutions, students, competence, educational economics.*

Постановка проблеми. Перехід до інтеграції економіки освіти у вищу дизайнерську освіту є неминучою необхідністю у зв'язку з викликами, що постають перед системою освіти та ринком праці. Саме такі виклики включають нестачу ресурсів, необхідних для розвитку сучасних навчальних програм, а також зростаючі соціальні проблеми, зокрема, зростання безробіття серед випускників через невідповідність отриманих знань ринковим вимогам. Додатково, економічні проблеми та нестабільність у сфері професійної підготовки фахівців вимагають нових підходів до організації навчального процесу. З метою забезпечення сталого розвитку освіти потрібні конкретні заходи, і концепція економіки освіти спрямована на досягнення стабільного підвищення якості освітніх програм із врахуванням інтересів здобувачів освіти та суспільства.

Принципи економіки освіти забезпечують підвищення ефективності управління освітніми процесами, дозволяють краще зрозуміти витрати і ресурси, необхідні для створення сучасних навчальних програм, а також створюють можливості для впровадження інноваційних підходів у викладанні. У своїй простій формі економіка освіти сприяє оптимізації навчальних процесів, підвищенню ефективності використання ресурсів і забезпеченню тіснішого зв'язку між освітніми програмами та потребами ринку праці. У такій системі зростання якості освіти та підготовці фахівців зумовлюються як державними, так і приватними інвестиціями в освітню сферу. Ці інвестиції скорочують розрив між ринковими вимогами та академічними можливостями, підвищують ефективність використання навчальних ресурсів і сприяють підготовці конкурентоспроможних фахівців.

В умовах викликів XXI століття впровадження принципів економіки освіти в дизайнерській освіті передбачає декілька ключових складових. По-перше, необхідно досягти економічної стійкості освітніх програм через оптимальне використання ресурсів та впровадження інноваційних навчальних методик, що знижують непотрібні витрати. По-друге, економічний розвиток освітніх програм з дизайну відкриває нові можливості для підготовки здобувачів освіти та співпраці з бізнесом, створюючи програми, що враховують сучасні ринкові потреби. Соціальна відповідальність освіти передбачає підготовку фахівців, які можуть ефективно працювати в реальних економічних умовах і зменшувати розрив між академічними знаннями та потребами ринку праці.

Дизайнерська освіта повинна також сприяти підвищенню професійної конкурентоспроможності випускників шляхом інтеграції економічних дисциплін, що дозволяє здобувачам освіти краще адаптуватися до викликів ринку. Адаптація освітніх програм до змін в економіці допоможе створювати гнучкі навчальні плани, які враховують економічні реалії, забезпечуючи підготовку фахівців, здатних працювати в умовах економічної нестабільності.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових розробок, присвячених питанням економіки освіти та її інтеграції у професійну підготовку фахівців, показав, що численні дослідження зосереджені на ролі освіти у сприянні економічній грамотності та розвитку компетенцій, необхідних для сучасного ринку праці. Серед закордонних науковців, що вивчали питання в цьому напрямку, можна відзначити таких авторів: Барнетт Р., Болтон Д., Фрейз Р., Стерн Н. та інших.

Важливість інтеграції економічної освіти у вищу освіту була визнана ще на Міжнародних

конференціях, присвячених реформуванню освітніх систем, але вона особливо підкреслюється у документах, спрямованих на адаптацію освіти до ринкових умов. Наприклад, концепція «Порядку денного на XXI століття», прийнята на міжнародних форумах, окреслила важливість економічного підґрунтя у системі освіти як одного з ключових елементів її трансформації.

Прогресивна інтеграція принципів економіки в освітні програми також була відзначена в стратегічних документах щодо сталого розвитку на період до 2030 року, де акцентовано увагу на необхідності підготовки фахівців, здатних використовувати економічні знання для покращення ефективності своєї професійної діяльності. Важливу роль тут відіграє концепція «Економіка освіти», яка спрямована на баланс між знаннями та практичними навичками управління фінансовими ресурсами в різних сферах, зокрема у дизайні.

У 2011 році була запропонована концепція «Освіти для сталого розвитку», яка підкреслила важливість поєднання економічного добробуту, культурних традицій та інноваційного підходу до підготовки майбутніх фахівців у системі освіти. Вона спрямована на формування свідомого підходу до управління ресурсами і процесами, зокрема у творчих індустріях, таких як дизайн, де фінансова складова є важливою частиною професійної підготовки

Україна також активно підтримує інтеграцію принципів економіки освіти в систему підготовки фахівців. Важливими кроками на цьому шляху є розробка нормативно-правової бази, що передбачає впровадження економічних аспектів у навчальні програми вищих навчальних закладів. Так, закони України «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачають розвиток компетенцій, пов'язаних із ефективним управлінням ресурсами, що особливо актуально для спеціальностей у галузі дизайну. Поряд з цим, концепція модернізації вищої освіти також включає елементи економічної грамотності для підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці (UN; 2015).

Українські науковці активно досліджують питання інтеграції економічних знань у освітній процес. Зокрема, Бережна Ю., Буркинський Б. та Бистряков І. в своїх роботах аналізують важливість підвищення економічної компетентності здобувачів освіти для успішної кар'єри в умовах сучасної ринкової економіки. Особливо варто відзначити підручники та навчальні посібники, що сприяють поширенню знань про економіку освіти. Наприклад, Мельник Л. у своїй роботі «Економіка

освіти: основи та перспективи» (2019) детально розглядає можливості підвищення якості освітніх програм через інтеграцію економічних аспектів. Також важливий внесок зробили автори Галушкіна Т., Мусіна Л. та Потапенко В., які у своїй роботі «Економічна освіта в Україні: виклики та можливості» (2017) детально аналізують стратегії впровадження економічних знань у процес підготовки фахівців у різних галузях, включаючи дизайн. Відповідно теми дослідження, можна відслідкувати роботу науковців стосовно підготовки фахівців з дизайну. Автори такі як: Пасько О., Тименко В., Кравченко М., Мишко А., у своїх працях розглядають підготовку майбутніх фахівців з дизайну на сучасному рівні, відповідно затребуваного конкурентоспроможного дизайнера.

Незважаючи на невелику кількість досліджень, присвячених питанням економіки освіти та підготовці фахівців у сфері дизайну, залишається необхідність подальшого вивчення процесів трансформації освітніх програм, для підвищення ефективності підготовки майбутніх дизайнерів.

Мета статті є окреслення ключових пріоритетів і розробка заходів щодо інтеграції принципів економіки освіти в процес підготовки дизайнерів в умовах сучасних змін у системі вищої освіти, з метою підвищення економічної компетентності здобувачів освіти та їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Трансформація вищої освіти в умовах глобалізації та модернізації є однією з актуальних тем сучасного наукового та професійного дискурсу. Такі зміни впливають на формування нових підходів до підготовки фахівців, зокрема у сфері дизайну, де важливе значення мають не тільки творчі здібності, а й економічні знання. Сучасні освітньо-професійні програми повинні відповідати вимогам глобального ринку праці, підготувавши фахівців, здатних працювати в умовах економічної конкуренції. Це передбачає впровадження нових методик навчання, які базуються на міждисциплінарних підходах, що поєднують креативність із економічними компетенціями (Гаращук, Куценко; 2020).

Глобалізація також стимулює зростання академічної мобільності як серед здобувачів освіти, так і викладачів, що сприяє обміну досвідом і знаннями між різними країнами. Вищі навчальні заклади зосереджуються на підготовці фахівців, здатних адаптуватися до швидких змін на ринку праці, де економічні аспекти набувають все більшого значення. Для дизайнерів це означає не тільки вміння створювати інноваційні продукти, але й розуміти, як раціонально використовувати ресурси, плану-

вати бюджети та приймати обґрунтовані фінансові рішення (Ramli, Rasul, Affandi; 2018).

В контексті цього, концепція економіки освіти передбачає перехід до нової моделі підготовки дизайнерів, яка включає економічні дисципліни як важливий компонент навчання. Така модель базується на міждисциплінарному підході, що поєднує знання з дизайну, економіки та управління проектами, надаючи майбутнім дизайнерам можливість краще орієнтуватися у фінансових аспектах своєї професії та відповідати вимогам сучасного ринку (Adamowicz; 2022).

З переходом до Четвертої промислової революції (Індустрія 4.0), яка характеризується взаємодією цифрових, фізичних та біологічних технологій, економічні знання стають важливими для ефективного застосування цих технологій у професійній діяльності. Дані та інформація перетворюються на ключові ресурси, які дозволяють оптимізувати робочі процеси та приймати рішення на основі аналізу. Спеціалісти, які володіють як творчими, так і економічними навичками, стають особливо затребуваними на сучасному ринку праці (Клімова; 2016).

Отже, інтеграція економічних знань у програми навчання дизайнерів є важливою частиною підготовки нових фахівців. Це дозволяє здобувачам освіти не лише розвивати свої творчі здібності, а й вивчати ефективне управління ресурсами, проектами та взаємодію з бізнесом. Як наслідок, випускники, які володіють економічною компетентністю, можуть краще адаптуватися до умов сучасної економіки та успішно реалізовувати свої проекти (Кравченко; 2024).

Четверта промислова революція також може суттєво вплинути на розвиток економіки освіти. Використання сучасних цифрових технологій, таких як штучний інтелект, великі дані та Інтернет речей, допомагає значно вдосконалити навчальні процеси, підвищити ефективність використання освітніх ресурсів і оптимізувати управління ними. Штучний інтелект може бути використаний для аналізу освітніх даних, прогнозування результатів навчання та створення індивідуальних освітніх траєкторій для здобувачів освіти, що значно підвищує ефективність їхньої підготовки у сфері дизайну (Ramli, Rasul, Affandi; 2018).

Зі свого боку, економіка освіти також висуває нові вимоги до Індустрії 4.0, вимагаючи розробки технологій, що підвищують економічну ефективність навчальних процесів та сприяють більш гнучким і сталим підходам до освітньої діяльності. У цьому контексті інтеграція економічних знань у підготовку дизайнерів є необхідним кро-

ком для підготовки фахівців, здатних працювати в умовах швидких технологічних змін і складної економічної динаміки (Adamowicz; 2022).

Одним із ключових завдань сучасної освіти є підготовка фахівців, які володіють не лише творчими, але й економічними навичками, що дозволяють ефективно вирішувати професійні виклики у галузі дизайну. У цих умовах важливою є підготовка кадрів, здатних знаходити інноваційні рішення економічних проблем, гнучко реагувати на зміни ринку і використовувати сучасні технології для оптимізації творчих та професійних процесів (Клімова; 2016).

Таким чином, сучасна трансформація в закладах вищої освіти в контексті інтеграції економіки освіти є важливим етапом, що стосується вдосконалення освітньо-професійних програм і методів навчання для підготовки фахівців, здатних відповідати сучасним викликам. Одним з основних завдань цього процесу є інтеграція економічних дисциплін у навчальний процес. Заклади вищої освіти все більше зосереджуються на впровадженні економічних аспектів у програми підготовки дизайнерів, щоб здобувачі освіти могли не лише розвивати свої творчі здібності, але й набувати знань про управління проектами, бюджетування та інші важливі економічні аспекти своєї професії. Це дозволяє підготувати фахівців, які здатні працювати в умовах сучасного ринку, де економічна доцільність відіграє ключову роль.

Міждисциплінарний підхід також є одним із ключових аспектів сучасної освіти. Освітні програми все більше орієнтуються на поєднання творчих і економічних дисциплін, що допомагає майбутнім дизайнерам розвивати комплексне розуміння професійних викликів. Цей підхід дає можливість здобувачам освіти розглядати дизайн не лише з точки зору естетики, але й оцінювати економічну ефективність своїх рішень, що є важливим для вирішення складних завдань, які ставить перед ними ринок (Мешко; 2024).

Практична підготовка є ще одним важливим елементом сучасної освіти в галузі дизайну. Окрім теоретичних знань, майбутні дизайнери повинні мати можливість застосовувати отримані навички на практиці, працюючи над реальними проектами. Це допомагає їм не тільки поглибити свої знання, але й здобути навички управління ресурсами, аналізу витрат і прийняття фінансово обґрунтованих рішень. Практична підготовка формує у майбутніх фахівців з дизайну розуміння того, як їхні творчі рішення можуть бути втілені в життя в умовах реальної економіки (Пасько, Кирієнко; 2024).

Інновації та дослідження відіграють важливу роль у розвитку освітньо-професійних програм. Заклади вищої освіти заохочують здобувачів викладачів до участі в наукових дослідженнях і розробці нових підходів до управління ресурсами в дизайні. Це сприяє розвитку інноваційних рішень, які допомагають оптимізувати економічні процеси в творчих індустріях і роблять навчання більш актуальним для сучасного ринку праці.

Партнерство та співпраця між навчальними закладами, бізнесом і державними установами є важливим аспектом підготовки конкурентоспроможних фахівців. Співпраця дозволяє здобувачам освіти брати участь у реальних проєктах, отримувати цінний досвід роботи з бізнес-партнерами та розвивати навички, необхідні для успішної кар'єри. Це забезпечує майбутніх фахівців можливістю не тільки навчатися, але й брати участь у практичних ініціативах, що сприяють їхньому професійному розвитку (Кравченко; 2024).

Значну роль відіграє також економічна ефективність у самому навчальному процесі. Заклади вищої освіти розробляють методики управління проєктами, що допомагають здобувачам освіти розуміти, як ефективно використовувати ресурси у своїй майбутній професії. Це включає планування бюджетів, оцінку вартості матеріалів і оптимізацію витрат, що дозволяє майбутнім дизайнерам отримати комплексні навички для роботи в умовах сучасної економіки.

Підвищення обізнаності здобувачів освіти про економічну грамотність є ще однією важливою складовою сучасної освіти. Університети повинні організувати лекції, семінари, воркшопи та інші заходи, які сприяють розумінню економічних викликів і можливостей у сфері дизайну. Такі заходи допомагають майбутнім дизайнерам краще орієнтуватися у фінансових аспектах їхньої професії та розвивати навички, необхідні для управління проєктами в умовах ринку.

Нарешті, впровадження цифрових технологій для оптимізації навчальних процесів також є важливим кроком у розвитку економіки освіти. Інформаційні технології допомагають оптимізувати управління проєктами та ресурсами, а також надають здобувачам освіти доступ до необхідних матеріалів

і знань. Це сприяє підвищенню якості навчання та дозволяє студентам краще підготуватися до вимог сучасного ринку праці (Тименко, Букорос; 2024).

Таким чином, інтеграція принципів економіки освіти в підготовку дизайнерів вимагає впровадження нових підходів до навчання, розширення практичної підготовки та співпраці з бізнесом. Це дозволяє підготувати фахівців, які не лише здатні створювати інноваційні рішення, але й вміють ефективно управляти ресурсами та фінансами, що робить їх більш конкурентоспроможними на ринку праці.

Висновки. Інтеграція принципів економіки освіти в підготовку фахівців у сфері дизайну є ключовим елементом сучасної трансформації вищої освіти. Це дозволяє не тільки розширити горизонти професійної підготовки здобувачів освіти, але й зробити їх більш конкурентоспроможними на ринку праці. Сучасний світ вимагає від фахівців не лише креативного мислення, але й здатності ефективно керувати проєктами, бюджетами та ресурсами, що забезпечує економічну ефективність їхньої роботи.

Поєднання творчих і економічних дисциплін у освітньо-професійних програмах дає змогу майбутнім фахівцям з дизайну краще орієнтуватися у реаліях професійної діяльності, де ринкові вимоги постійно змінюються. Інноваційні підходи, впроваджені в освітній процес, сприяють розвитку у здобувачів освіти навичок критичного мислення, прийняття обґрунтованих фінансових рішень та управління ресурсами.

Практична підготовка та тісна співпраця з бізнесом дозволяють майбутнім дизайнерам отримати необхідний досвід, який стане в нагоді під час професійної діяльності. Це дає їм можливість працювати над реальними проєктами, взаємодіяти з представниками ринку та впроваджувати свої ідеї у практичній площині з урахуванням економічних обмежень та можливостей.

Загалом, інтеграція принципів економіки освіти у підготовку дизайнерів сприяє формуванню нової генерації фахівців, які поєднують креативність з економічною грамотністю. Це дозволяє їм не лише створювати інноваційні продукти, але й забезпечувати їхню рентабельність, що є важливим фактором успіху в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаращук О.В., Куценко В.І. Трансформація освіти в контексті забезпечення сталого розвитку та євроінтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 30. С. 41–47.
2. Концепція екологічної освіти України. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>.
3. Козак Л.В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. Освітологічний дискурс. 2014. № 1 (5). С. 95–107.

4. Кравченко М. Підготовка майбутніх фахівців з дизайну до управління проектами у професійній діяльності: дис. д-ра філософії: 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) / КДАДПМД ім. Михайла Бойчука. Київ, 2024. 272 с.
5. Клімова Г. Якість вищої освіти: європейський вибір. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 1(28). С. 203–210.
6. Літвак О.А. Екологічна освіта молоді в контексті розвитку циркулярної економіки. Перспективи та інновації науки. 2022. № 7(12). С. 240–252.
7. Мешко А. Формування готовності майбутніх дизайнерів до застосування проектних технологій у професійній діяльності: дис. д-ра філософії: 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) / КДАДПМД ім. Михайла Бойчука. Київ, 2024. 225 с.
8. Пасько О., Кирієнко М. Використання сучасних мультимедійних технологій у підготовці майбутніх фахівців з дизайну: Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Франка. Актуальні питання гуманітарних наук. 2024. № 74, том 2. С. 352–356.
9. Тименко В., Букорос А. Теоретичні засади формування компетентності з цифрових технологій у бакалаврів мультимедійного дизайну. Вісник науки та освіти, № 6(24), 2024. С. 969–978.
10. Adamowicz M. Green Deal, Green Growth and Green Economy as a Means of Support for Attaining the Sustainable Development Goals. Sustainability. 2022. 14(10). P. 5901.
11. Barbier E.B. The green economy post Rio 20. Science. 2012. Vol. 338. P. 887–888.
12. European Training Foundation. Skilling for the Green Transition. 2023. URL: <http://surl.li/mmfvm>.
13. Ramli S., Rasul M.S., Affandi H.M. Sustainable Development: Needs of Green Skills in the Fourth Industrial Revolution (4IR). International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences. 2018. № 8(9). P. 1082–1095.
14. UN. Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
15. UN. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. United Nations. 35 p.
16. Wals A.E.J. Sustainability in higher education in the context of the UNDES: A review of learning and institutionalization processes. Journal of Cleaner Production. 2013. P. 8–15.
17. Zhu B., Zhu C., Dewancker B. A study of development mode in green campus to realize the sustainable development goals. International Journal of Sustainability in Higher Education. 2020. Vol. 21. №. 4. P. 799–818.

REFERENCES

1. Harashchuk, O.V., & Kutsenko, V.I. (2020). Transformatsiia osvity v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku ta yevrointehratsii [Transformation of education in the context of ensuring sustainable development and European integration]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 30, 41–47 [in Ukrainian].
2. Kontsepsiia Ekolohichnoi osvity Ukrainy [The concept of environmental education in Ukraine]. Rishennia Kolehii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 13/6-19 vid 20.12.2001 – Decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 13/6-19 of 20.12.2001. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> [in Ukrainian].
3. Kozak, L.V. (2014). Doslidzhennia innovatsiinykh modelei navchannia u vyshchii shkoli [Study of innovative models of learning in higher education]. *Osvitoholohichni dyskurs – Educational discourse*, 1(5), 95–107 [in Ukrainian].
4. Kravchenko M. (2024) *Pidhotovka maibutnykh fakhivtsiv z dyzainu do upravlinnia proiektamy u profesiinii diialnosti* [Training future design professionals for project management in professional activities]. (Doctoral dissertation). Kyiv: KDDADM im. Mykhaila Boichuka [in Ukrainian].
5. Klimova, H. (2016). Yakist vyshchoi osvity: yevropeyskyi vybir [Quality of higher education: European choice]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» – Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise»*, 1(28), 203–210 [in Ukrainian].
6. Litvak, O.A. (2022). *Ekolohichna osvita molodi v konteksti rozvytku tsyrkuliarnoi ekonomiky* [Ecological education of youth in the context of circular economy development]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*, 7(12), 240–252 [in Ukrainian].
7. Meshko A. (2024) *Formuvannia hotovnosti maibutnykh dyzaineriv do zastosuvannia proiektnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti* [Formation of readiness of future designers to apply project technologies in professional activities]. (Doctoral dissertation). Kyiv: KDDADM im. Mykhaila Boichuka [in Ukrainian].
8. Pasko O., Kyriienko M. (2024). *Vykorystannia suchasnykh multymediinykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnykh fakhivtsiv z dyzainu* [The use of modern multimedia technologies in the training of future design professionals]. In *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual Issues of Humanities*, 74(2), 352–356 [in Ukrainian].
9. Tymenko V., Bukoros A. (2024). *Teoretychni zasady formuvannia kompetentnosti z tsyfrovyykh tekhnolohii u bakalavriv multymediinoho dyzainu*. [Theoretical foundations of the formation of competence in digital technologies among bachelors of multimedia design] *Visnyk nauky ta osvity – Herald of science and education*, № 6(24), 969–978. [in Ukrainian].
10. Adamowicz, M.(2022). *Green Deal, Green Growth and Green Economy as a Means of Support for Attaining the Sustainable Development Goals*. Sustainability,14(10), 5901.
11. Barbier, E.B. (2012). The green economy post Rio 20. *Science*, 338, 887–888.
12. European Training Foundation (2023). *Skilling for the Green Transition*. Retrieved from: <http://surl.li/mmfvm>.
13. Ramli, S., Rasul, M.S., & Affandi, H.M. (2018). Sustainable Development: Needs of Green Skills in the Fourth Industrial Revolution (4IR). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(9), 1082–1095.
14. UN (1992). *Agenda 21*. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
15. UN (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. United Nations. 35 p.
16. Wals, A.E.J (2013). Sustainability in higher education in the context of the UNDES: A review of learning and institutionalization processes. *Journal of Cleaner Production*, 8–15.
17. Zhu, B., Zhu, C. & Dewancker, B. (2020). A study of development mode in green campus to realize the sustainable development goals. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21, 4, 799–818.

Христина ОСІДАЧ,
orcid.org/0000-0001-7586-5250
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) *khosidach@gmail.com*

МЕТОДИКА НАПИСАННЯ ЕСЕ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про методику написання есе на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти. Слід зазначити, що розглядаються різні етапи написання твору та методи розвитку та удосконалення письмових навичок студентів. Також, значна увага приділена виявленню проблем, які виникають у процесі написання есе. Запропоновані стратегії їх усунення.

Метою статті є виділити основні характеристики процесу навчання писемної компетенції на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти. Оскільки, написання есе є основою для формування комунікативних навичок у письмовій формі, що допоможе у майбутньому підготувати кваліфіковані кадри, які всебічно оволодіють іноземною мовою як у щоденній, так і в професійній сфері.

Згідно з результатами наукових досліджень та опираючись на сучасний досвід педагогів усе це дає можливість стверджувати, що письмо використовується для різних цілей і може бути створено в різних формах для передачі інформації та ідей у граматично та лексично обґрунтованих текстах. Дехто з науковців вважає, що написання есе вимагає досконалої англійської мови без граматичних помилок та правильного підбору слів. Також, побутує думка, щоб розвинути навички письма необхідно багато читати книг для натхнення.

Оскільки, есе — це текст, у якому висловлюється особиста думка на якусь тему. Як наслідок, свою точку зору можна підтримувати чи заперечувати, але обов'язково її необхідно відстоювати.

Важливо зазначити, що у багатьох тестах чи іспитах одним із завдань є написання есе, що є одним із способів перевірити, наскільки добре студент висловлює свої ідеї в письмовій формі. Отже, процес написання есе є основою, що сприяє формуванню вміння та навичок письмових текстів у студентів та впливає на їхні професійні цілі.

Під час написання статті було з'ясовано, що есе є основою для розвитку вміння створювати письмові тексти для професійної комунікації. Також, метою написання есе – це побачити оригінальне бачення студентом теми та проблематики. Виявлено головні труднощі у написанні есе, а саме: відсутність мотивації, граматичні аспекти, проблема підбору слів, структура речення.

Ключові слова: англійська мова, есе, писемна компетенція, студенти, вищий навчальний заклад.

Khrystyna OSIDACH,
orcid.org/0000-0001-7586-5250
Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University “Lviv Polytechnic”
(Lviv, Ukraine) *khosidach@gmail.com*

METHODS OF WRITING ESSAY IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article is about the method of writing essays in English language classes in institutions of higher education. It should be noted that various stages of writing a work and methods of developing and improving students' writing skills are considered. Also, considerable attention is paid to identifying problems that arise in the process of writing an essay. Proposed strategies for their elimination.

The purpose of the article is to highlight the main characteristics of the process of teaching written competence in English language classes in institutions of higher education. Because writing an essay is the basis for the formation of communication skills in written form, which will help in the future to prepare qualified personnel who will comprehensively master a foreign language both in the daily and in the professional sphere.

According to the results of scientific research and based on the modern experience of teachers, all this makes it possible to assert that writing is used for different purposes and can be created in different forms to convey information and ideas in grammatically and lexically based texts. Some scholars believe that writing an essay requires perfect English without grammatical errors and correct choice of words. Also, there is a popular opinion that in order to develop writing skills, you need to read a lot of books for inspiration.

Since, an essay is a text in which a personal opinion is expressed on a topic. As a result, one's point of view can be supported or denied, but it must be defended.

It is important to note that in many tests or exams, one of the tasks is to write an essay, which is one way to test how well a student expresses his ideas in writing. Therefore, the process of writing an essay is the basis that contributes to the formation of students' writing skills and abilities and affects their professional goals.

During the writing of the article, it was found that the essay is the basis for the development of the ability to create written texts for professional communication. Also, the purpose of writing an essay is to see the student's original vision of the topic and issues. The main difficulties in writing an essay were identified, namely: lack of motivation, grammatical aspects, the problem of word selection, sentence structure.

Key words: English language, essay, written competence, students, higher education institution.

Вступ. Звичайні речі, пов'язані з написанням тексту, – це вибір слів, використання належної граматики (наприклад, узгодження підмета і присудка, час та вживання артикля), синтаксис (порядок слів), пунктуація, правопис і організація ідеї в цілісну форму. Однак, письмо включає зосередженість на аудиторії та меті, а також на рекурсивному процесі виявлення сенсу.

Коли ми пишемо, особливо тексти, які є досить складним, зазвичай не вдається одразу написати ідеальний лист, записку, есе чи пропозицію в одній. Швидше за все, ми проходимо через процес створення та відтворення певного фрагменту тексту, поки не виявимо та не з'ясуємо для себе, що ми хочемо сказати, і не зможемо чітко передати це на папері.

Щоб підготуватися до написання рекомендовано: складати списки, малювати ескізи, об'єднувати у групи пов'язані ідеї або окреслювати свої думки. Деякі дослідники вважають, що краще обдумувати обрану тему, створювати подумки нотатки та зображення, а потім починати писати. Оскільки, у процесі написання, ми записуємо ідеї на чернетці, і, як результат, створюємо довершений текст.

Під час написання автор також робить перерви, щоб прочитати чернетку, розмірковуючи над тим, чи розкриває написане передбачуваний зміст. Варто зазначити, що слід враховувати мету та цільову аудиторію, і коли перечитуємо те, що ми написали, можемо викреслити абзаци, речення та слова; змінити спосіб представлення ідей; і робити нотатки про те, що необхідно доопрацювати. Власне, процес перечитування, написання, внесення змін у текст продовжується поки автор не буде задоволений написаним. Одним із способів покращити текст є залучення сторонньої людини, яка після прочитання вкаже, які, на її думку, недоліки присутні.

Метою статті є виділити основні характеристики процесу навчання писемної компетенції на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Викладачі загалом погоджуються, що студентам-початківцям необхідно вивчити основні правила письма. Це

включає в себе здатність розпізнавати та писати літери, слова та прості речення, а також навчитися орфографії та знакам пунктуації. Викладачі використовують різні види діяльності, щоб студенти засвоїли ці основи письма.

Однією з базових вправ є відстеження літер, слів і речень. Хоча таке завдання може здатися тривіальним, воно може навчити студентів розпізнаванню літер та слів, а також основних правил орфографії, пунктуації та використання великих літер. Письменники-початківці, наприклад, можуть використовувати олівець для відстеження літер і слів, написаних відповідним розміром та шрифтом на спеціальних аркушах паперу, які часто використовуються для навчання в американських школах. Крім того, студенти можуть використовувати свій вказівний палець, щоб обводити літери та слова, вирізані з фетру. Це може бути особливо корисно для тих, чия модель навчання більш кінестетична, ніж візуальна. Деяким учням також корисно вимовляти літери та слова вголос, коли вони їх обводять.

Інша вправа, яка широко використовується має назву: «Копіювати та змінити». Учасникам дають уривок і просять його скопіювати. Але вони також мають змінити один елемент уривку – наприклад: змінити підмет з *he* (*він*) на *she* (*вона*) та внести відповідні зміни. Усі посилання на *him* (нього) потрібно змінити на *her* (неї). Цю вправу можна виконати за допомогою інших граматичних особливостей, наприклад: зміни часу з теперішнього на минулий час, зміни підмета з форми однини на форму множини.

Подібні вправи передбачають вивчення граматичних і функціональних правил. Студенти мають змогу засвоїти те, що простий теперішній час використовуємо для опису повсякденних справ. На підтвердження цього можемо навести наступний зразок речення:

Subject + Adverb + Pres. Tense Verb + Object + Preposition + Time

I usually eat lunch at noon.

На основі цього прикладу студенти складають нові речення, вивчаючи різні граматичні моделі, як-от дослідження використання інших прислівників частотності (*never, rarely, seldom, sometimes,*

often, frequently, always), також зміна дієслова (*have, go out for, make*), додатка (*breakfast, dinner, a snack*), або часу (*3:00 AM, 8:30 PM*).

Інша вправа для початкового рівня полягає в тому, щоб студенти розшифрували безглузді частини речень. Наприклад, із запропонованих слів необхідно скласти речення (*school, goes, friend, every day, my, to*).

Після того, як студенти оволодіють деякими правилами граматики, орфографії та пунктуації, вони можуть виконувати більш складні завдання. У наступній вправі необхідно спланувати вечірку, склавши два списки: «Things to do» та «Things to buy». Студенти працюють у групах, або парах, щоб скласти ці два списки за допомогою GPS або в парах, щоб створити свої списки та практикують пов'язані завдання, такі як: написання запрошень і адресування конвертів (Стеценко, 2016).

Після того, як студенти опанують основи традиційного письма, вони зможуть легше зосередитися на передачі своїх ідей у письмовій формі. Автори-початківці можуть удосконалювати свої навички виконуючи різноманітні види письмової діяльності.

Написання твору. На заняттях письма, викладачі пропонують студентам писати короткі історії, описи, аргументи тощо. Досить поширеним є завдання, наприклад, написати про характер людини, яку ми знаємо. Важливо, одразу зосередити увагу на лексиці та граматиці, які можна використати під час виконання цього завдання. Коли есе написано, викладач читає роботу кожного студента і позначає червоним чорнилом помилки. Також, викладач може написати коментарі на полях, наприклад: *Very interesting (Дуже цікаво)* або *Good use of the present tense (Вдале використання теперішнього часу)*. Але недостатньо дати завдання студентам написати есе, а потім оцінити результат їхньої роботи. Насправді, викладачам письма, необхідно провести студентів через нелінійний процес, за допомогою якого вони, як письменники, можуть відкривати та доопрацьовувати свої ідеї, намагаючись вкласти сенс у письмову роботу.

Роль викладача полягає в тому, щоб надати студентам можливість розробити дієві стратегії на початковому етапі (пошук тем, генерування ідей для написання, зосередження, планування вмісту та структури), у процесі написання (опрацювання кількох чернеток), на етапі перегляду (видалення, додавання, реорганізація, заміна), а також для редагування (опрацювання завдань для вибору слів, граматики, структури речень). Щоб досягти цього, викладач заохочує студентів працювати над процесом попереднього написання, перегляду та

редагування (Harmer, 2008: 314). Хоча кожна з цих дій не відбувається лінійно, давайте розглянемо кожен окремо.

Початковий етап перед написанням твору. Мозковий штурм починається з представлення теми викладачем або студентами, після чого письменники-початківці називають ідеї, пов'язані з темою, у той час як викладач (або один чи два студенти) записує ідеї на дошці. Хоча в цій вправі немає правильних чи неправильних асоціацій, деякі студенти уникатимуть висловлювати свої ідеї. Таким чином, деякі викладачі змушують студентів проводити мозковий штурм спочатку в невеликих групах, а потім усією групою. Мозковий штурм також може бути проведений письменником-початківцем самостійно. Подібним до мозкового штурму є завдання під назвою кластеризація (або відображення слів), під час якої асоціації студентів об'єднуються разом і виходять із центрального слова (Бричка, 1997: 74).

Ще одна вправа перед написанням – це стратегічне опитування, коли студенти розглядають свою тему за допомогою серії запитань, наприклад: *What do you know about your topic? (Що ви знаєте про свою тему?)* і *What do you still need to learn? (Чого Вам ще потрібно навчитися?)*. Студенти роздумують про те, що вони знають і що їм потрібно дізнатися про тему свого твору. Скетчинг – це візуальна стратегія створення ідей, корисна, наприклад, під час візуалізації описів або демонстрування сюжету історії. Під час вільного письма студенти викладають свої ідеї в письмовій формі, потім пишуть безперервно протягом певного часу (наприклад, вісім хвилин) і не припиняють писати. Пишуть, що спадає на думку. Потім письменники-початківці читають і розглядають написане, після чого знову пишуть довільно. Не переймаючись граматикою та вибором слів, студенти збирають багато матеріалу для своїх есе.

Вчителі можуть запропонувати учням випробувати на собі поєднання завдань із етапу попереднього написання. Після ознайомлення студентів із вправою, присвяченою дослідженню почуттів (щоб полегшити збір ідей для описових есе про місце чи особу), викладач просить студентів перерахувати свій візуальний, слуховий, кінестетичний, тактичний та інший чуттєвий досвід. Потім студенти зустрічаються групами. кожен по черзі описує свою особу чи місце, після чого викладач переходить до наступного етапу – вільного написання твору.

Складання плану. Після того, як учні згенерують ідеї, вони починають писати. Це можна зробити кількома способами. Один із способів

полягає в тому, щоб запропонувати студентам продумати елементи тексту, під час яких вони пишуть різні частини своїх текстів протягом певного періоду часу. Інший спосіб полягає в тому, щоб запропонувати письменникам-початківцям «одночасне письмо», під час якого їх заохочують написати чернетку всього есе, від початку до кінця, під час одного заняття. Іншим способом є «неквапливе письмо», коли учні починають чернетку на уроці та закінчують її на дозвіллі вдома (Martina, 2020).

Перегляд твору. Після того, як студенти створюють чернетку, вони можуть переглядати зміст і організацію їхніх ідей. Однак, цей етап може бути не легким для деяких студентів. Деякі учні мають обмежене розуміння того, що включає процес перегляду, а деяким бракує терпіння. Оскільки, необхідно багато часу, щоб удосконалити есе, а це іноді може супроводжуватись розчаруванням. Все ж таки, є кілька речей, які вчителі можуть донести до студентів, що допоможе їм полегшити роботу на цьому етапі.

Студенти можуть опанувати процес перегляду використовуючи наступні інструкції:

1. Напишіть три варіанти свого есе, позначте те, яке вам найбільше подобається, наприклад зірочкою (*) поруч із назвою. Додайте примітку, пояснюючи, чому саме цей варіант подобається найбільше.

2. Розгляньте кілька способів роботи з текстом, які ви можете удосконалити. Подумайте про зміну місцями або поєднання певних елементів есе: (а) початок, (б) кульмінація, (с) події на етапах, які розвиваються до кульмінація, (d) стать головного героя, (е) «особа», від якої ведеться розповідь (наприклад, від першої особи (*я*), чи другої особи (*він або вона*), (f) місце дії у якому відбувається подія (наприклад, міська середня школа, або літній табір), і (g) будь-яку значну змістовну чи організаційну зміну, яку ви хотіли б зробити.

Редагування. Варто зазначити, що редагування вимагає виявлення проблем у граматиці (наприклад, розбіжності підмета та присудка, неправильне використання займенників, неправильний час дієслова), синтаксисі (наприклад, неправильний порядок слів у реченні), орфографічні та пунктуаційні помилки.

Редагування не є проблематичним етапом у написанні есе, оскільки більшість студентів готові наполегливо працювати над редагуванням своєї роботи. Однак для того, щоб стати хорошим редактором, потрібно багато часу, знань та досвіду. Деякі студенти (і викладачі) можуть бути настільки зайняті редагуванням, що вони ототожнюють гарне написання з правильною грамати-

кою, синтаксисом, вибором слів і пунктуацією, а не з викладенням змісту, частиною якого є редагування.

Тим не менш, навчити студентів редагувати свої роботи є важливим, і викладачі підходять до цього завдання різними способами. Деякі з них переглядають роботу кожного учня, обводячи помилки та пишучи примітки, наприклад «неправильний час» або «незрозуміле речення». Незважаючи на те, що викладачі, мають добрі наміри і годинами оцінюють роботи, студенти не завжди цінують такі зусилля і можуть бути навіть збентежені багатьма виправленнями та коментарями. Усвідомлюючи це, деякі викладачі вибирають один або два аспекти роботи учня, наприклад певну граматичну та пунктуаційну помилку, і відзначають лише ці помилки.

Написання інформаційного бюлетеня. Деякі викладачі залучають студентів до публікації власних інформаційних бюлетенів. Такі бюлетені виходять раз на семестр або кожні кілька місяців, і студенти можуть виконувати різні ролі. Викладач може залучити або попросити студентів-волонтерів написати колонки для бюлетеня про місцеві культурні події, поїздки, які вони здійснили, та новини про студентів і викладачів. Так само бюлетень може включати творчі твори студентів, наприклад, короткі оповідання, вірші чи редакційну статтю. Вони також можуть містити оголошення, розклад тестів та інші види новин. Зазвичай викладачі намагаються залучити якомога більше студентів до написання та участі у випуску бюлетеня. Як скажуть вам викладачі та студенти, які доклали зусиль, щоб видати власний інформаційний бюлетень, учасники можуть отримати велике відчуття досягнення результату та гордості, а також отримати уроки, як писати з певною метою та для цільової аудиторії, тієї, яку вони знають, що читатиме і цінувати їхні зусилля.

Варто згадати про ще один дієвий метод розвитку навиків письма – це «друзі по листуванню». За допомогою цього способу можна отримати справжній досвід письма для студентів. Існує кілька організацій друзів по листуванню, але й викладачі можуть налагоджувати власні зв'язки. Наприклад, створити альянс по листуванню між студентами з різних країн.

Після встановлення зв'язку одна з груп має ініціювати лист. Якщо студенти мають початковий рівень, короткий типовий лист можна написати всім класом і надіслати кожному другу по листуванню. Студенти можуть вивчати формат листів, у тому числі як і де писати дату та приклади способів відкриття та закриття листів. Можна включити базові

запитання для ознайомлення, наприклад: *What's your name? (Як тебе звати?)*, *What do you like to do? (Що ти любиш робити?)*. Звичайно, студенти можуть ставити власні запитання, з якими викладач може допомогти їм як групі, так і індивідуально.

У розкладі можна виділити конкретні дні для листування з друзям (наприклад, раз на два місяці). Студенти можуть приносити листи на заняття, які вони отримали від своїх друзів по листуванню, і за власним бажанням читати їх одногрупникам, передавати іншим, щоб вони могли ознайомитись. Звичайно, можна також

використовувати електронну пошту для обміну листами.

Висновки. Написання есе – це більше, ніж просто навичка. Це потужний інструмент, який формує думки, впливає на рішення та об'єднує людей різних культур. Також, процес написання есе на заняттях англійської мови дає можливість студентам створювати есе, яке захоплює, інформує та переконує читача. Кожен крок на певному етапі написання є важливим (від вибору теми до підготовки переконливого висновку), що сприяє загальній якості есе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бричка О. М. Сучасні лінгвометодичні підходи до навчання писемного мовлення. *Наукові записки. Серія: Проблеми філології і методики навчання іноземних мов*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. 1997. Вип. 12. С. 73-77.
2. Грицюк Л. Ф. Рекомендації до написання есе. *Наукові записки. Серія: Проблеми філології і методики навчання іноземних мов*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. 1997. Вип. 12. С. 56-61.
3. Стеценко О. Актуальність розвитку навичок англійськомовного академічного письма в процесі написання есе студентами немовних ВНЗ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. Вип. 26. 2016. С. 122-128.
4. Allice O., Hongue A. Writing academic English. Adison Wisely Publishing Company: Massach Ussets MA. 1983. 264 p.
5. Harmer J. How to teach English. *ELT journal*. 2008. 62(3). P. 313-316.
6. Martina F., Syafryadin S., Rakhmanina L., Juwita S. The effect of time constraint on student reading comprehension test performance in narrative text. *Journal of Languages and Language Teaching*. 2020. 8(3). P. 323-329.

REFERENCES

1. Brychka O. M. (1997) Suchasni linhvometodychni pidkhody do navchannia pysemnoho movlennia [Modern linguomethodical approaches to teaching written speech]. *Naukovi zapysky. Serii: Problemy filolohii i metodyky navchannia inozemnykh mov*. Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 12. S. 73-77. [in Ukrainian].
2. Hrytsiuk L. F. (1997) Rekomendatsii do napysannia ese [Recommendations for writing an essay]. *Naukovi zapysky. Serii: Problemy filolohii i metodyky navchannia inozemnykh mov*. Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 12. S. 56-61. [in Ukrainian].
3. Stetsenko O. (2016) Aktualnist rozvytku navychok anhlo-movnoho akademichnoho pysma v protsesi napysannia ese studentamy nemovnykh VNZ [The relevance of the development of English-language academic writing skills in the process of writing essays by students of non-speaking universities]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 16: Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky*. Vyp. 26. S. 122-128. [in Ukrainian].
4. Allice O., Hongue A. (1983) Writing academic English. Adison Wisely Publishing Company: Massach Ussets MA. 264 p.
5. Harmer J. (2008) How to teach English. *ELT journal*. 62(3). P. 313-316.
6. Martina F., Syafryadin S., Rakhmanina L., Juwita S. (2020) The effect of time constraint on student reading comprehension test performance in narrative text. *Journal of Languages and Language Teaching*. 8(3). P. 323-329.

УДК 378.147 : 373.67

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-40>**Олександр ПИСМІЧЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-8697-7204

старший викладач кафедри декоративно-ужиткового мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) pismechenko.aleksandr@gmail.com

Зінаїда БОРИСЮК,

orcid.org/0000-0002-2356-5480

старший викладач кафедри декоративно-ужиткового мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) Z.Borisyuk@Bigmir.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВУ: КОМПОЗИЦІЯ У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ

У статті розкривається позиція, що в сучасному інформаційному просторі із яскраво проявленим мистецьким феноменом «нео-пост-постмодерну» принципово суттєвою є увага до графічного дизайну і особливо в контексті його унікального знаково-образно-символічного творчого проявлення та буття, а тому є необхідність звернення до композицій, що притаманні графічному дизайну як концептуальній засаді навчання образотворчому мистецтву. Обумовлюється, що хоча на сьогодні існують багатогранні позиції про творчо-продуктивні можливості навчання в підготовці студентів ХГФ на засадах формування та розвитку їх композиційно-образного мислення, особливої уваги потребує творчий процес створення композиції у графічному дизайні. Метою статті є розгляд сучасних методів навчання образотворчому мистецтву та розкриття їх методологічних принципів. Обґрунтувати особливості утворення композиції у графічному дизайні та виокремити її концептуальні засади у процесі навчання. На основі дослідження виокремлюється, що межі графічного дизайну постійно розширюються у різних галузях культури і мистецтва, а поява нових спеціалізацій в сфері дизайнерської діяльності визначає специфіку засобів композиції відносно потреб людини, функцій та умов виробничої технології. Обумовлюється, що, якщо класичного рівня графічні «Академічні твори» мистецтва дотримуються установлених принципів «Академічної композиції», то необхідністю є і звернення до композицій, що притаманні графічному дизайну як концептуальній засаді навчання образотворчому мистецтву. Підкреслюється, що для графічної композиції характерно об'єднання певного образного, утилітарно-практичного і змістовного аспектів, стилізація, що може бути структурною або декоративною з ускладненням і насиченням форм орнаментикою, а важливою умовою творчої стилізації є прояв індивідуальної манери митця, його особистого світосприйняття, абстрагування елементів, яке досягається внаслідок відмови від реалістичного предметного зображення, геометричного спрощення форм, введення символіки форм та кольору, певна цілеспрямована «раціоналізація» творчості у графічному дизайні має вихідним завданням наближення образу до знаку. Обґрунтовано, що «інновація» суттєва для концептуального навчання графічного дизайну і складається з двох форм: новаторської ідеї та процесу, методики, технології її практичної реалізації та результату, що призводить до якісних змін в сучасній інформаційно-комп'ютерній освіті в цілому. У висновках зазначається, що хоча і існують багатогранні позиції про творчо-продуктивні можливості навчання в підготовці студентів ХГФ, здатних мислити образно-творчо, постійно шукати нові шляхи до вирішення творчих завдань на засадах формування та розвитку їх композиційно-образного мислення, актуальним є кожне дослідження, так як існує необхідність мистецтва нової форми, а тому особлива увага до графічного дизайну, що демонструє і творчий процес створення композиції у графічному дизайні. Творчо «вибудований» метод навчання студентів ХГФ графічному дизайну ефективний при одночасному пошуку композиції як практичного умінь, створення і трансформації просторових образів, «уявних» творчо-перевтілених образних побудов, і, при цьому, знаходженню способів вирішення поставлених творчих завдань, що сприяє і розвитку графічно-дизайн-образного уявлення у студентів. Перспективи подальших розвідок. На нашу погляд, важливими є дослідження в проекції, що якщо в процесі ознайомлення із «образною раціоналізацією» композиції графічного дизайну буде застосування не тільки традиційних, а і нових дизайн-інформаційних технологій із опорою на образно-стилізоване уявлення студентів, то відбудеться можливість вплинути на результати створення ними композиції відповідно до вимог створюваного графічного образу в певній композиційній формі.

Ключові слова: дизайн, графічний дизайн, композиція, образ, образне уявлення.

Oleksandr PYSMICHENKO,
orcid.org/0000-0002-8697-7204

Senior Lecturer at the Department of Decorative and Applied Arts
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
(Odesa, Ukraine) pismechenko.aleksandr@gmail.com

Zinaida BORYSYUK,
orcid.org/0000-0002-2356-5480

Senior Lecturer at the Department of Decorative and Applied Arts
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
(Odesa, Ukraine) Z.Borisyuk@Bigmir.net

CONCEPTUAL BASIS OF EDUCATION OF FINE ARTS: COMPOSITION IN GRAPHIC DESIGN

The article reveals the position that in the modern information space with a vividly manifested artistic phenomenon of «neo-post-postmodern» it is fundamentally important to pay attention to graphic design and especially in the context of its unique iconic-figurative-symbolic creative manifestation and existence, and therefore there is a need to address to the compositions inherent in graphic design as a conceptual basis for learning fine arts. It is stipulated that although today there are multifaceted positions about creative and productive learning opportunities in the preparation of students of the HGF on the basis of the formation and development of their compositional and figurative thinking, the creative process of creating a composition in graphic design requires special attention. The purpose of the article is to consider modern methods of teaching fine arts and reveal their methodological principles. To justify the peculiarities of the formation of a composition in graphic design and to distinguish its conceptual foundations in the learning process. On the basis of the research, it is distinguished that the boundaries of graphic design are constantly expanding in various fields of culture and art, and the emergence of new specializations in the field of design activity determines the specificity of the means of composition in relation to human needs, functions and conditions of production technology. It is stipulated that, if classic-level graphic «Academic works» of art adhere to the established principles of «Academic composition», then it is necessary to refer to the compositions inherent in graphic design as a conceptual basis for teaching fine arts. It is emphasized that graphic composition is characterized by the combination of certain figurative, utilitarian-practical and meaningful aspects, stylization, which can be structural or decorative with the complication and saturation of forms with ornamentation, and an important condition of creative stylization is the manifestation of the individual manner of the artist, his personal worldview, the abstraction of elements, which is achieved as a result of the rejection of a realistic object image, the geometric simplification of forms, the introduction of the symbolism of forms and colors, a certain purposeful «rationalization» of creativity in graphic design has the initial task of bringing the image closer to the sign. It is substantiated that «innovation» is essential for conceptual teaching of graphic design and consists of two forms: innovative idea and process, methodology, technology of its practical implementation and result, which leads to qualitative changes in modern information and computer education as a whole. In the conclusions, it is noted that although there are multifaceted positions on the creative and productive learning opportunities in the preparation of students of the FAG, who are able to think imaginatively and creatively, to constantly look for new ways to solve creative tasks on the basis of the formation and development of their compositional and figurative thinking, each study is relevant, as there is a need for the art of a new formation, and therefore special attention to graphic design, which also demonstrates the creative process of creating a composition in graphic design. The creatively «constructed» method of teaching graphic design students of the State University of Applied Sciences is effective in the simultaneous search for composition as a practical skill, the creation and transformation of spatial images, «imaginary» creatively - reincarnated figurative constructions, and, at the same time, finding ways to solve the creative tasks set, which contributes to the development students' graphic-design-figurative representation. Prospects for further exploration. In our opinion, research is important in the projection that if in the process of familiarization with the «figurative rationalization» of a graphic design composition, not only traditional, but also new design information technologies based on the figurative and stylized representation of students will be used, then there will be an opportunity to influence the results of their creation of a composition in accordance with the requirements of the created graphic image in a certain compositional form.

Key words: design, graphic design, composition, image, figurative representation.

Постановка проблеми. В сучасному інформаційному просторі із яскраво проявленим мистецьким феноменом «нео-пост-постмодерну» принципово суттєвим є звернення до графічного дизайну і особливо в контексті його унікального знаково-образно-символічного творчого проявлення та буття. Графічний дизайн же фактично знаходиться

ще в статусі нововведення, пов'язаного із впровадження нових ідей, технологій, видів продукції тощо і, яке ще недостатньо поширене у суспільному просторі культури, хоча кожне як би нове і сприймається як нове, як нововведення, що є певним наслідком традиційного уявлення про мистецтво композиції в цілому.

На сьогодні хоча і існують багатогранні позиції про творчо-продуктивні можливості навчання в підготовці студентів ХГФ, здатних мислити образно-творчо, постійно шукати нові шляхи до вирішення творчих завдань на засадах формування та розвитку їх композиційно-образного мислення, актуальним є кожне дослідження, а так як існує необхідність мистецтва нової формації, потому особлива увага до графічного дизайну, що демонструє і сам творчий процес створення композиції у графічному дизайні.

В цілому суттєво проявлено, що, якщо класичного рівня графічні «Академічні твори» мистецтва дотримуються установлених принципів «Академічної композиції», потому необхідністю є звернення до композицій, що притаманні графічного дизайну як концептуальної засади навчання образотворчому мистецтву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В дослідженнях мистецької проблематики сучасної вищої освіти, особливо значимими є наступні положення: проблема формування естетичної культури у працях Ю. Л. Афанасьєва, В. А. Бітаєва, В. І. Мазепи, В. А. Лічковаха, Л. Т. Левчук, О. І. Оніщенко, В. Г. Чернеця, С. І. Уланової; нова постнекласична парадигма мистецької освіти, що реалізується у сфері мистецької освіти здатна вирішити проблему синтезу та досягти інтеграції способів та практик пізнання та освоєння світу людиною (Вознюк, 2016: 9); праці про творчість як креативність у процесі навчання, які представлені дослідженнями Г. Колінець, Е. Лодзинської та іншими; у працях Г. М. Падалки (Падалка, 2008: 65), Т. В. Шмельової (Шмельова, 2018: 44) зосереджується увага на образність у мистецтві; особливість методики розвитку творчого мислення в процесі навчання відображено в працях Ю. Кулюткіна, З. Слєпкань, С. Губи, Б. Ерднієва, Д. Кліменченка, Д. Антонова, М. Жалдака, Т. Міракової, Л. Левченко, В. Осінської, Р. Хазанкіна, О. Матяш; у дослідженнях О. П. Рудницької, В. Ф. Орлова, О. М. Олексюк, О. П. Щолокової розкриваються методології мистецько-освітньої проблематики із виокремлення ролі уміння створення художнього образу на засадах уявлення про образ та образне мислення; про інновації в освіті, що це цілеспрямований педагогічний процес розроблення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, технологій, реалізація яких призводить до якісних змін структурних компонентів освіти, модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових умов (Красовська, 2017: 244).

В цілому, можливо виокремити, що головною метою у просторі навчання образотворчому мистецтву є створення креативних умов для формування та розвитку образного уявлення та мислення студентів саме на нових концептуальних засадах методологій як самого процесу навчання, так і отримання результатів.

Недостатньо вирішені частини проблеми.

На наш погляд, незважаючи на окреслення проблематики, виходячи із положення, що класичного рівня графічні «Академічні твори» мистецтва дотримуються установлених принципів «Академічної композиції», увагу привертає композиція в графічному дизайні як синтез «площинності» та «об'ємності» в одночасному вимірі, що відкриває і кроки до створення певного цілісного образу.

Ідіоми дослідження. Однією із важливих особливостей композиції у графічному дизайні є об'єднання образності з узагальненнями, де на основі вибіркової ознаки образу – в їх інтеграції і трансформації, задіяні лише найбільш образно-інформативні, що виявляє і структурність форми образу – як наближення до знаку.

Метою статті є розгляд сучасних методів навчання образотворчому мистецтву та розкриття їх принципів. Обґрунтувати особливості утворення композиції у графічному дизайні та виокремити її концептуальні засади у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. В сучасному соціокультурному просторі, постнекласична парадигма мистецької освіти, що має на меті досягти інтеграції способів та практик пізнання та освоєння світу людиною, достатньо очевидно виявляє, що «розвиток сучасної педагогічної теорії і практики характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу», так як «характерними рисами сучасного світу є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті динамічних змін техніки і технологій, неперервного зростання обсягів інформації» (Вознюк, 2016: 8–14). В соціально-інформаційному ж просторі ХХІ століття, який обумовив становлення та розвиток «графічно-дизайнерського простору», для мистецької освіти є необхідність «нового погляду» на графічний дизайн та на методологічні принципи створення композиції графічного дизайну як однієї із концептуальних засад навчання образотворчому мистецтву.

На сьогодні хоча і існують багатогранні позиції про творчо-результативні методи навчання в підготовці студентів ХГФ, здатних до вирішення творчих завдань на засадах композиційно-образного мислення, актуальним є кожне дослідження,

так як існує мистецтво «нової формації», а графічний дизайн, крок за кроком, одночасно демонструє і творчий процес пошуку та створення композиції. На основі ідеї-ідеїми нашого дослідження, вважаємо за доречне розкрити змістовні компоненти оперативних понять: дизайн, графічний дизайн, композиція, образ, образне уявлення. Дизайн (пер. з англ. – малюнок, ідея, проект, задум), означає творчу діяльність з формування гармонійного предметного середовища, яка задовольняла б матеріальні і духовні потреби людини, а також «design» перекладається як: задум, намір, план, мета, намір; творчий задум, план, проект; креслення, розрахунок, конструкція; проектування, конструювання; ескіз, малюнок, візерунок, композиція. Графічний дизайн (простір та межі його «діяльності») постійно розширюються у різних галузях культури і мистецтва) – це: поліграфічна продукція, телебачення, відео-презентації, електронні ЗМІ: web-періодика, сайти, інформаційні web-портали, мультимедіа, анімації тощо. Термін Композиція (лат. composition) трактують як «твір, з'єднання, складання, розташування, структура» – це процес і результат художнього мислення, направлено на вирішення функціонально-естетичних, художньообразних завдань, власний досвід художника, майстра декоративно-прикладного мистецтва, його прагнення до духовних джерел буття, етап у створенні твору мистецтва, засіб розкриття його змісту, розташування основних елементів та частин в певній послідовності і системі, способи поєднання окремих образів і деталей.

На основі методології дослідження, розгляд образу, образів, образного та образного уявлення в просторі композиції здійснено у межах феноменологічно-герменевтичного підходу: феноменологічно-герменевтичний підхід застосовуємо до розгляду образних принципів у просторі «концептуально-емоційного проникнення в образ. У просторі «концептуально-емоційного проникнення в образ, – як зазначає Г. М. Падалка, герменевтичний підхід сприяє активізації самостійного художнього мислення студентів, спонукає до художньої рефлексії, провокує художню свідомість на багатовимірне творче засвоєння мистецьких явищ» (Падалка, 2008: 44); семіотичного – як образно-структурного та образно-функціонального застосовуємо для виокремлення наступних положень: формування образу неможливо без знака; формування структури художнього образу передбачає певний синтез; об'єднання знаковим узагальненням проходить, на думку Т. В. Шмельової, таким чином, що «селекція ознак об'єкта, їх

інтеграція і трансформація – випадкові ознаки, які проявляються лише в деяких одиничних ситуаціях, відсікаються, а фіксуються лише найхарактерніші, а тому найбільш інформативні» (Шмельова, 2018: 167). В цілому, із даних підходів створена матриця для визначення змісту образного уявлення і застосовуємо дані підходи для виявлення того, що певна цілеспрямована «раціоналізація» творчості композиції у графічному дизайні має вихідним завданням наближення образу до знаку.

На наш погляд, якщо класичного рівня графічні «Академічні твори» мистецтва дотримуються установлених принципів «Академічної композиції», таких як збалансована симетрія, ієрархічне розташування елементів та гармонійні кольорові схеми, що притаманно і композиції Графічного дизайну, необхідністю є виявлення особливостей композицій, що притаманні графічному дизайну. На засадах відтворення особливостей композиції Графічного дизайну в нашому дослідженні, доречно звернення до традиційної Академічної композиції: Формальна композиція: академічні твори мистецтва часто дотримувалися встановлених принципів композиції, таких як збалансована симетрія, ієрархічне розташування елементів та гармонійні кольорові схеми. Академічні композиції були ретельно вибудовані, щоб скеровувати погляд глядача та ефективно передавати сенс; композиція в станковій картині (натюрморт, пейзаж, портрет, тематичний жанр), монументальному мистецтві має свої особливості: вибір сюжету, колірний лад, розміщення головного, пропорції, масштаб, перспектива, художні засоби підпорядковують основному ідейному задуму художника. Розташування, лінії, форми мають особливо важливе значення в побудові художнього твору, але на першому місці, наприклад, в живописі, є колорит – сукупність кольорів, поєднаних в одне ціле, що створює певне враження. Цей специфічний засіб втілення задуму і художньої ідеї вирізняє цей вид мистецтва від інших. При цьому, доводиться виконувати значну кількість ескізів, етюдів з метою пошуку образу головних героїв, їх розташування, вирішення в кольорі, нагромадження характерних фігур та взаємозв'язок між ними. Без знань і правил використання принципів і законів композиції неможливо вдало передати задум твору.

Найбільш детально питання графічної композиції розроблялися в архітектурі, дизайні та декоративно-прикладному мистецтві і саме вони об'єднують утилітарно-практичний і змістовий аспекти матеріальних пам'яток. «Композицію в Дизайні, як зазначає М. В. Гнатюк, стали виділяти відносно недавно, з появою самої назви “дизайн”

(художнє конструювання, промислове мистецтво) – діяльності пов'язаної з розвитком промисловості і виробничих технологій. Композиційне формотворення, естетика промислових виробів набувають певних характерних рис в залежності від технології виготовлення (тиражування), стандартизації, уніфікації виробничих процесів, властивостей матеріалів тощо» (Гнатюк, 2016: 67). Викремити можливо позицію, що основними правилами графічного дизайну є закони цілісності, контрастів, новизни, підпорядкування всіх засобів ідейному задуму та інші, а, в певній мірі, композиції Графічного дизайну «поєднуються» із композиціями декоративно-прикладного мистецтва підпорядкування всіх засобів ідейному задуму та інші.

На основі нашого проведеного дослідження, можливо виокремити особливості «творчого простору» композиції Графічного дизайну, а саме: важливе значення для композиційних закономірностей графічного дизайну мають теоретичні знання, розуміння цілісності художньо-образної мови, стилевій єдності форми тощо; поява нових спеціалізацій в сфері дизайнерської діяльності визначає специфіку засобів композиції відносно потреб людини, функцій та умов виробничої технології. Створені нові форми відображають ряд стильових ознак характерних для сучасної їх інтерпретації, зокрема метафоричність і образну асоціативність; композиційне формотворення, естетика набувають певних характерних рис в залежності від технології виготовлення (тиражування), стандартизації, уніфікації виробничих процесів, властивостей матеріалів тощо; для прикладних видів мистецтва матеріальне пов'язане з матеріалом виготовлення і призначенням (функцією) виробів; специфіка композиції полягає в поєднанні форми з призначенням, а також відповідність матеріалу конструкції (структурі). Симетрія, асиметрія, динаміка, нюанс, контраст – основні засоби вирішення композиції.

На нашу думку, можливо зазначити, що композиції Графічного дизайну, в певній мірі, ґрунтуються на законах та принципах композицій декоративно-прикладного мистецтва, а фактично – народного мистецтва із його закономірностями: на першому місці в народному мистецтві є художній образ, на другому його ідея, змістова частина – композиція, а на третьому декоративна функція, як особлива форма художнього мислення; структурно-знакові елементи композиції в декоративному мистецтві (орнаменті) та основних самостійних значень: ромбів, хрестів, розеток, хвилястих і ламаних ліній, зооморфних і орнітоморфних мотивів, дерева життя, зображення жіночої постаті, вершника та інших

прадавніх, ще дохристиянських образів, мають символічний зміст (Гнатюк, 2016: 68); стилізація може бути структурною з максимальним спрощенням форм, або декоративною з ускладненням і насиченням форм орнаментикою; характерними ознаками декоративної композиції є і узагальненість і площинність, загострення пластики основних форм, ритмічне та супідрядне розташування елементів, упровадження орнаментики. Абстрагування елементів досягається внаслідок відмови від реалістичного світлотіньового зображення, предметного локального кольору, використання спектральних кольорів та їх гармонійних сполучень, геометричного спрощення форм, введення символіки форм та кольору (Яремків, 2005: 28). Пошук абстрактної структури ґрунтується на відмові від класичних композиційних схем відображення об'ємів, перспективи, симетрії та упорядкування умовних тональних і кольорових плям, як самостійних і «життєздатних» систем, за принципом автономності й гармонійної цілісності. Урівноваження елементів з обраною абстрактною структурою дозволяє створити оновлений за змістом і виразними властивостями декоративний образ (Губаль, 2011: 54).

Виходячи із ідеї нашого дослідження, в аспекті уваги до графічної композиції як концептуальної засади навчання, виокремлюємо: у навчанні образотворчому мистецтву предмет «композиція» – один із найважливіших у мистецьких навчальних закладах, є провідною художньою дисципліною, а процес навчання основам композиції має свої особливості на заняттях з рисунку, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, основ дизайну та архітектури; як провідній художній дисципліні, композиції відводиться важлива роль у формуванні творчої уяви, світогляду, розвитку образного мислення, індивідуальних здібностей студентів; звертаємо увагу до тенденцій інтеграції, поняття «образ та художньо-образне мислення» та до характеристики моделі образного мислення, що дозволяє прояснити даний процес із наступних ракурсів: форми образності свідомості впливають на процеси осмислення і на всіх етапах образне мислення оперує трьома формами: фреймом, «сценою», в рамках якої задаються базові умови для виникнення образів і понять; уявленням як стійким зв'язком образів і понять; метафорою, що формує цілісний образ предмета за допомогою перенесення властивостей іншого предмета; в створенні композиції у графічному дизайні, просторове мислення сприяє можливості проектування, уяви і представлення різних об'єктів і явищ. Під просторовим мисленням розуміють

можливість конструювання нового, що включає в себе також відтворення просторових об'єктів за деякими їх елементами; різновид образного мислення, основу якого складають геометричні образи і основна функція якого оперування образами в математичному (абстрактному, умовно-схематичному) просторі. Характерним є символічне зображення як умовний образ, який демонструє творчу ідею – задум, але символ постає у вигляді умовного знака, і нерідко із використанням алегорії.

Виходячи із методологічної ідеї нашого дослідження, в аспекті уваги до сучасних концептуальних засад навчання, привертасмо увагу до інновації в освіті: інновації в освіті – це цілеспрямований педагогічний процес розроблення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, технологій, реалізація яких призводить до якісних змін структурних компонентів освіти, модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових умов (Красовська, 2017: 142); «Інновації» – це ідеї та пропозиції, новітній продукт в галузі, що засноване на використанні досягнень і досвіду, є кінцевим результатом інноваційної діяльності. Організаційна інновація (англ. *organisational innovation*) є впровадження нового організаційного методу в діловій практиці фірми, в організації робочих місць або зовнішніх зв'язків (Roggers, 1983). Обґрунтовано, що термін «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: новаторської ідеї та процесу, методики, технології її практичної реалізації та результату, що призводить до якісних змін в освіті (Ellis, 2024).

В цілому, зазначене дозволяє сформулювати, що образно-функціональний підхід пов'язуємо у згоді із думкою, що діяльність студентів ефективна як при вдосконаленні їх умінь розв'язувати задачі, що вимагають уявного створення і трансформації просторових образів, в тому числі – завдання на «уявні» побудови, так і при навчанні студентів методиці організації самостійної діяльності, метою якої є пошук різних способів вирішення стереометричних задач М. І. Стась (Стась, 2007: 14). Зазначене прямо чи опосередкованим чином актуалізує розвиток психолого-педагогічних основ інтеграції у галузі мистецької освіти, естетичного виховання всіх учасників освітнього процесу (Figel, 2009). Зазначене дозволяє і сформулювати алгоритми як ефективної (гармонійної) педагогічної дії, так і створення гармонійних (геніальних) творів мистецтва – зорових, слухових, зображальних, виражальних: жіночий чоловік; гармонійно поєднуються холодна і гаряча колірна гамма, континуальні

і дискретні візуальні форми і рухи; гармонійно інтегруються мелодія і ритм; передача на картині відразу двох зрізів дійсності – у минулому та майбутньому; передача одночасно статичної і динамічної; поєднання прямої і зворотної зорової перспективи (Вознюк, 2016: 8–14). Так в організації навчання студентів, організовуючи створення образних моделей та фігур, можна сформувати у студентів динамічні представлення, а при сприйнятті зображень об'ємних фігур не можна створити однозначний образ (може бути зображенням і плоскою фігурою), в таких випадках властиво при розшифровці зображення звертатися до іконічних стереотипів та інших складових суб'єктивного досвіду, але навіть при вказівці розмірності фігури відсутність глибинних відчуттів може сприяти створенню невірних образів (Юсов, 2001: 40–41).

Таким чином, можливо обґрунтувати, що, якщо у графічному дизайні буде задіяне образне уявлення як активний процес синтезу понять і образів, обумовлений зв'язком абстрактного мислення і ментальної репрезентації чуттєвого досвіду в свідомості студента, і яка витікає з цього необхідністю опори на метафоричний спосіб об'єктивації результатів пізнання, а метафора, будучи одним з ключових інструментів образного мислення, це дозволяє студентові з'єднувати в пізнанні понятійну схему і образну композицію. Звідси характерним є і символічне зображення як умовний образ, який демонструє творчу ідею – задум, але символ постає у вигляді умовного знака, і нерідко із використанням алегорії.

Висновки. У результаті проведеного дослідження маємо підстави стверджувати, що на сьогодні хоча і існують багатогранні позиції про творчо-продуктивні можливості навчання в підготовці студентів ХГФ, здатних мислити образно-творчо, постійно шукати нові шляхи до вирішення творчих завдань на засадах формування та розвитку їх композиційно-образного мислення, актуальним є кожне дослідження, так як існує необхідність мистецтва нової формації, а тому особлива увага до графічного дизайну, що демонструє і творчий процес створення композиції у графічному дизайні. Виходячи із положення, що класичного рівня графічні «Академічні твори» мистецтва дотримуються установлених принципів «Академічної композиції», увагу привертасе Дизайн та композиції Дизайну, де фактично задані принципи як загальної композиції, так і притаманні графічному дизайну. Творчо «вибудований» метод навчання студентів ХГФ графічному дизайну ефективний при одночасному пошуку композиції як практичного уміння, створення і трансформації

просторових образів, «уявних» творчо-перевтілених образних побудов, і, при цьому, знаходженню способів вирішення поставлених творчих завдань, що сприяє і розвитку графічно-дизайн-образного уявлення у студентів.

Перспективи подальших розвідок. На нашу погляд, важливими є дослідження в проєкції, що якщо в процесі ознайомлення із «образною раці-

аналізацією» композиції графічного дизайну буде застосування не тільки традиційних, а і нових дизайн-інформаційних технологій із опорою на образно-стилізоване уявлення студентів, то відбудеться можливість вплинути на результати створення ними композиції відповідно до вимог створеного графічного образу в певній композиційній формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк О.В. Нова постнекласична парадигма мистецької освіти. Актуальні питання мистецької педагогіки: зб. наук. праць: гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький ТОВ Поліграфіст, 2016. Вип. 5. С. 8–14.
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274 с.
3. Шмельова Т. В. Мистецтво скульптури: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2018. 201 с.
4. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій: Дисерт. на здобуття наук. ступ. докт. педагог. наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Педагогічні науки). Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2017. 568 с.
5. Гнатюк М. В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти): навч.-метод. посіб. Ч. 1. Івано-Франківськ: ЯРИНА, 2016. 196 с.
6. Яремків М. Композиція: творчі основи зображення: навч. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 112 с.
7. Губаль Б. І. Композиція в дизайні. Одно-, дво- і тривимірний простір: навч. посіб. / за ред. проф. Є. А. Антоновича. Тернопіль: ПЦ Матвей, 2011. 240 с.
8. Roggers E. M. Diffussion of Innovations. New York; London: Free Press, 1983. 140 с.
9. Ellis A. K. Research on Educational Innovations [online]. URL: <http://www.eyeoneducation.com>
10. Стась М. І. Методичні рекомендації з формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. 36 с.
11. Figel Y. Edukacja artystyczna i kulturalna w szkołach w Europie. Bruksela: Eurydice, 2009.
12. Юсов Б. Т. Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з Образотворчого мистецтва. *Мистецтво і освіта*. 2001. № 3. С. 40–41.

REFERENCES

1. Vozniuk O.V. (2016) Nova postneklasyczna paradyhma mystetskoj osvity. [A new post-non-classical paradigm of art education] Aktualni pyttannya mystetskoj pedahohiky: zb. nauk. Prats. – Current issues of art pedagogy: coll. of science works: main ed. I. M. Shorobur. Khmelnytskyi LLC Polygraphist. Issue 5. 8-14. [in Ukrainian].
2. Padalka H. M. (2008) Pedahohika mystetstva (Teorii i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin). [Pedagogy of art (Theory and teaching methods of artistic disciplines)]. K.: Education of Ukraine. 274 p. [in Ukrainian].
3. Shmelova T. V. (2018) Mystetstvo skulptury: navchalno-metodychni posibnyk. [The art of sculpture: educational and methodological manual]. Zhytomyr: Publication of ZhDU named after Ivan Franko. 201 p. [in Ukrainian].
4. Krasovska O. O. (2017) Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoj pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly v haluzi mystetskoï osvity zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii: Dysert.. na zdobuttia nauk.. stup..dokt..pedahoh.. nauk za spetsialnistiu 13.00.04 «Teorii i metodyka profesiinoï osvity» (015 – Pedahohichni nauky). [Theoretical and methodological principles of professional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies] : Dissertation. professional education» (015 – Pedagogical sciences). Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr. 568 p. [in Ukrainian].
5. Gnatiuk M. V. (2016) Obrazotvorche i dekoratyvno-prykladne mystetstvo (osnovy obrazotvorchoï hramoty): navch.-metod. posib. [Visual and decorative and applied art (basics of visual literacy): teaching method]. manual Part 1. Ivano-Frankivsk: YARYNA. 196 p. [in Ukrainian].
6. Yaremkiv M. (2005) Kompozytsiia: tvorchi osnovy zobrazhennia: navch. posib. [Composition: creative basics of image: teaching. Manual]. Ternopil: Textbooks and manuals. 112 p. [in Ukrainian].
7. Gubal B. I. (2011) Kompozytsiia v dyzaini. Odno-, dvo- i tryvymirnyi prostir: navch. posib. : za red. prof. Ye. A. Antonovycha. [Composition in design. One-, two- and three-dimensional space: education. manual: edited by Prof. E. A. Antonovych]. Ternopil: PC Matvei. 240 p. [in Ukrainian].
8. Roggers E. M. (1983) Diffussion of Innovations. New York; London: Free Press. 140 p.
9. Ellis A. K. (2005) Research on Educational Innovations [online]. URL: <http://www.eyeoneducation.com>
10. Stas M. I. (2007) Metodychni rekomendatsii z formuannia tvorchykh zdibnostei maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva. [Methodical recommendations for the formation of creative abilities of future teachers of fine arts]. Cherkasy: Bohdan Khmelnytsky National University. 36 p. [in Ukrainian].
11. Figel, Y. 2009. Edukacja artystyczna i kulturalna w szkołach w Europie. [Artistic and cultural education in schools in Europe] Bruksela: Eurydice. [in Polish].
12. Yusov B. T. (2001) Pryntsyipy pobudovy intehrovanykh polikhudozhnykh prohram z Obrazotvorchoho mystetstva. [Principles of building integrated polyartistic programs in Fine Arts. Art and education]. No. 3. 40-41. [in Ukrainian].

УДК [378.091.2:373.3-051]:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-41>

Ольга РИБАК,

orcid.org/0000-0002-3712-4539

вчителька початкових класів,

аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) olya.ribak.26@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

У статті показано місце цифрових технологій в освітньому просторі початкової школи. Проаналізовано сутність понять «педагогічні умови», «організаційно-педагогічні умови» у педагогічній теорії. Визначено та охарактеризовано організаційно-педагогічні умови майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі. Розглянуто «педагогічні умови» та «організаційно-педагогічні» умови у трактуванні вчених. Основну увагу приділено організаційно-педагогічним умовам формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі. Охарактеризовано роль професійного саморозвитку у діяльності майбутніх учителів у цифровому просторі.

Розкрито сутність поняття «цифрове освітнє середовище» та показано його у діяльності майбутніх учителів у цифровому просторі. Показано роль викладача у застосуванні онлайн-сервісів на заняттях в ЗВО у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

З'ясовано, що готовність майбутніх учителів початкової школи у діяльності цифрового освітнього простору здійснюється на основі таких організаційно-педагогічних умов: 1) сформованість позитивної мотивації майбутнього вчителя до свідомого та активного використання цифрових технологій в освітній діяльності; 2) створення цифрового освітнього середовища в ЗВО, яке сприятиме формуванню теоретичних знань та вмінь; 3) формування змісту та завдань практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи з метою застосування цифрових технологій у практичній діяльності; 4) спрямованість майбутніх учителів на саморозвиток та самовдосконалення з опановування знаннями застосування цифрових технологій.

Ключові слова: *викладач, мотивація, педагогічні умови, професійний саморозвиток, організаційно-педагогічні умови, цифрове освітнє середовище, цифрові технології навчання, майбутній учитель початкової школи.*

Olga RYBAK,

orcid.org/0000-0002-3712-4539

Elementary School Teacher;

Graduate student at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of the Higher School

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) olya.ribak.26@gmail.com

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PROMOTING THE READINESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE PEDAGOGICAL THEORY OF DIGITAL SPACE

The article shows the place of digital technologies in the educational space of an elementary school. The essence of the concepts of «pedagogical conditions» and «organizational and pedagogical conditions» in pedagogical theory is analyzed. The organizational and pedagogical conditions of future primary school teachers for professional activities in the digital space have been defined and characterized. student to actively interact with the participants of the educational process. The main attention is paid to the organizational and pedagogical conditions for the formation of the readiness of future primary school teachers for professional activities in the digital space. The role of professional self-development in the activities of future teachers in the digital space is characterized.

The essence of the concept of «digital educational environment» is revealed and its role among the activities of future teachers in the digital space is shown. The role of the teacher in the application of online services in classes at the higher education institution in the training of future primary school teachers is shown.

It was found that the readiness of future primary school teachers for professional activities in the digital space is carried out on the basis of the following organizational and pedagogical conditions: 1) the formation of positive motivation of the future teacher for the conscious and active use of digital technologies in educational activities; 2) creation of a digital educational environment in higher education institutions, which will contribute to the formation of theoretical knowledge and skills; 3) formation of content and tasks of practical training of future primary school teachers with the aim of applying digital technologies in practical activities; 4) focus of future teachers on self-development and self-improvement in order to master high-level use of digital technologies.

Key words: *teacher, motivation, pedagogical conditions, professional self-development, organizational and pedagogical conditions, digital educational environment, digital learning technologies, future primary school teacher.*

Постановка проблеми. Організаційно-педагогічні умови як сукупність чинників сприяють регулюванню, взаємодії об'єктів та явищ педагогічного процесу для досягнення мети, налагодженню міжособистісних взаємин учасників педагогічного процесу, що полегшує реалізацію дидактичних завдань, активізують навчально-пізнавальну діяльність майбутніх фахівців, удосконалюють їхню самостійність, ініціативність, професійне становлення. Від організаційно-педагогічних умов освітнього середовища, вибору спеціальних засобів, методів, форм навчання, що є умовами, організованими викладачем, у яких відбувається діяльність викладача і студента та реалізують заплановані завдання, залежить результат педагогічного процесу у вищій школі.

Особливе місце в освітньому просторі займають цифрові технології, оскільки вони за своїм призначенням фактично в сучасних умовах навчання відіграють важливу роль у діяльності. Такі цифрові ресурси є інструментом перебудови освітньої галузі сучасні інформаційні технології та програмні засоби навчання і, відповідно, соціальних перетворень на якісно новому рівні, що забезпечить розвиток володіння майбутніми вчителями початкових класів навичками цифровізації, освоєння нових інформаційних ресурсів. Розкриємо зміст організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі.

Варто зазначити, що успішне функціонування і розвиток системи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі можливе за умови дотримання чітких організаційно-педагогічних умов. Враховуючи виклики сучасної освіти, актуальність та важливість підготовки професійно кваліфікованих педагогів, зокрема вчителів початкової школи, необхідно акцентувати увагу на виявленні ефективних організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть системному формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі.

Аналіз досліджень. Організаційно-педагогічні умови є предметом вивчення багатьох українських і зарубіжних науковців. Так, педагогічні умови вивчали такі науковці: Р. Гуревич, Н. Гущина, О. Гавриленко, А. Рябуха, А. Панібратська, К. Костюченко, Т. Гельжинська, Л. Вознюк, Ю. Гвоздецька, О. Дурманенко. Значного поширення в ЗВО набули організаційно-педагогічні умови. Їх вивчали такі дослідники: Д. Горобець, А. Зубко, А. Морозова, О. Потапчук, О. Рогольська, О. Тара-

сова, М. Іконнікова, О. Жовнич. Проте поза увагою науковців залишалася проблема організаційно-педагогічних умов майбутніх учителів початкової школи до діяльності в цифровому середовищі.

Мета статті. Охарактеризувати організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення організаційно-педагогічних умов проаналізуємо сутність понять «педагогічна умова», «організаційно-педагогічна умова».

Науковці А. Семенова і В. Стасюк у «Словнику-довіднику з професійної педагогіки» визначають педагогічні умови як «обставини, за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» (Семенова, 2006).

На думку Р. Гуревича, педагогічні умови являють собою структурну оболонку педагогічних технологій чи педагогічних моделей; завдяки педагогічним умовам реалізуються складники технології (Гуревич, 1998).

А. Панібратська зазначає, що педагогічні умови – сукупність організаційних форм, методів, прийомів, засобів координації навчального і виховного впливу на учнів для мотивації та стимулу ефективного саморозвитку професійно-важливих особистісних здібностей, якостей і базових компетентностей (Панібратська, 2018).

К. Костюченко, акцентує увагу на тому, що «педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей, обставин і заходів педагогічного процесу, яка є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання й використання елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчально-виховного процесу для досягнення поставлених цілей» (Костюченко, 2011: 10).

Аналізуючи роботу Т. Гельжинської, можемо стверджувати, що дослідниця розглядає педагогічні умови з позиції системного підходу, що характеризується формуванням мети, встановленням ієрархії, отриманням максимального ефекту при виборі оптимальних методів навчання, можливістю кількісно та якісно оцінити впливові дії на особистість (Гельжинська, 2017: 30).

З погляду Л. Вознюк, «педагогічні умови – це найбільш сприятливі та оптимальні чинники, за допомогою яких здобувається і реалізовується поставлена мета при взаємодії певних принципів і засобів» (Вознюк, 2012: 14).

Ю. Гвоздецька, під педагогічними умовами розуміє сукупність об'єктивних можливостей

змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети. Вчена вважає, що педагогічні умови мають бути взаємопов'язаними і взаємозумовлюваними та сприяти підвищенню ефективності навчання майбутніх фахівців (Гвоздецька, 2017: 106).

С. Дубяга, С. Довга визначають педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педагогічних технологій, серед таких як: відбір навчального матеріалу з урахуванням потреб та інтересів, формування і підтримка мотивації навчальних досягнень студентів, залучення до різних видів професійної діяльності, використання активних методів навчання, різноманітних методів і засобів контролю та оцінювання, формування адекватної самооцінки результатів навчання (Дубяга, Довга, 2015: 97).

У контексті нашого дослідження особливу увагу варто звернути саме на організаційно-педагогічні умови, що є важливою ланкою професійної освіти загалом. Безумовно, організаційно-педагогічні умови стали предметом великої кількості наукових досліджень, але не дивлячись на це, єдиного, загальнонаукового тлумачення дефініції «організаційно-педагогічна умова» немає.

Д. Горобець під організаційно-педагогічними умовами розуміє таку сукупність процесів і відносин, що дає можливість усім учасникам освітнього ефективно управляти розвитком закладів освіти (Горобець, 2010: 52).

А. Зубко класифікує організаційно-педагогічні умови вдосконалення освітнього процесу у закладах педагогічної освіти: умови, що забезпечують процес навчання (рівень професійності тих, хто навчає; ступінь готовності до навчання тих, хто навчається); умови, що забезпечують удосконалення навчального процесу (матеріально-технічне; навчально-методичне забезпечення процесу) (Зубко, 2002).

У нашому дослідженні під організаційно-педагогічними умовами готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі розуміємо комплекс важливих чинників, методів і засобів, ситуацій та заходів, які сприяють ефективній підготовці майбутніх учителів до використання цифрових технологій у професійній діяльності. Ці умови забезпечують формування у здобувачів педагогічної освіти професійних знань, умінь і навичок, необхідних для успішної роботи в цифровому середовищі, стимулюють розвиток їхньої цифрової грамотності, креативного мислення, інформаційно-комунікаційних компетентностей, а також мотивації до

постійного професійного самовдосконалення в умовах інноваційних змін в освітній сфері.

У процесі дослідження нами виокремлено такі організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі:

- 1) сформованість позитивної мотивації майбутнього вчителя до свідомого та активного використання цифрових технологій в освітній діяльності;
- 2) створення цифрового освітнього середовища в ЗВО, яке сприятиме формуванню теоретичних знань та вмінь;
- 3) формування змісту та завдань практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи з метою застосування цифрових технологій у практичній діяльності;
- 4) спрямованість майбутніх учителів на саморозвиток та самовдосконалення з опановування високими знаннями застосування цифрових технологій.

Перша організаційно-педагогічна умова – *сформованість позитивної мотивації майбутнього вчителя до свідомого та активного використання цифрових технологій в освітній діяльності*. Ця умова передбачає розвиток інтересу, позитивного ставлення майбутніх учителів до педагогічної діяльності; мотивації до готовності майбутніх учителів початкової школи впроваджувати цифрові технології навчання; розуміння значущості та необхідності формування професійних умінь, зокрема умінь ефективного використання цифрових ресурсів, онлайн-сервісів, інформаційно-комунікаційних технологій навчання майбутніми учителями в освітньому середовищі початкової школи.

Оскільки ми досліджуємо організаційно-педагогічні умови з погляду підвищення рівня зацікавленості з використання цифрових технологій майбутніми учителями тому детальніше розглянемо поняття навчальної мотивації.

Така мотивація дає можливість майбутнім учителям визначити цілі та форми навчальної діяльності. Вона зумовлена такими чинниками як: особистісні якості викладача, педагогічні здібності, бажання до самовдосконалення,

Мотиваційна сфера особистості відображає інтерес до певної проблеми, потреби у ній. Потрібно сформуванню у майбутніх учителів початкової школи стійкий інтерес до проблеми готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі, а також важливо, щоб інтерес переріс у потреби, згідно якої є поставлена чітка мета професійної діяльності.

Друга організаційно-педагогічна умова – *створення цифрового освітнього середовища в ЗВО, яке сприятиме формуванню теоретичних знань та вмінь*. Ця умова передбачає створення такого освітнього середовища, в якому комфортно буде працювати майбутнім учителям та отримувати теоретичні знання і вміння з проблем цифровізації; розуміння значущості знань про застосування цифрових технологій (інтерактивних ресурсів, сервісів, додатків цифрового контенту) в освітньому просторі початкової школи. Дана організаційно-педагогічна умова включає методичні знання з опанування цифровими технологіями.

У період воєнного стану цифрові технології стали важливим елементом освітнього процесу початкової школи. Майбутній учитель повинен здобувати все нові теоретичні знання з елементами цифровізації.

Наука рухається вперед, майбутні діти народжуються цифровими дітьми, традиційні методи навчання не діють на сучасних дітей, тому майбутніх учителів потрібно готувати до діяльності в цифровому просторі. Важливо, щоб у ЗВО було створене таке цифрове середовище, в якому би студенти систематично здобували теоретичні знання з цифрових технологій навчання.

Цифрове освітнє середовище – це термін, який описує навчальне середовище, в якому використовуються цифрові технології для навчання, організації взаємодії між здобувачами і викладачами (Бахмат, Буренко, Краснов, Олянич, Балашов, Люльчак, 2022). Цифрове освітнє середовище поєднує освіту й технології з метою поліпшення навчального процесу шляхом застосування інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових технологій, веб-платформ, програмного забезпечення й інших електронних інструментів, які забезпечують доступ до знань, спілкування, співпраці й розвитку актуальних навичок у здобувачів освіти (Бойко, 2021: 46).

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи цифрового простора залежить від умов в яких навчається студент: наявність у просторі аудиторій з технічним обладнанням; інтерактивних дидактичних ігор, вправ; оточення, яке спільно співпрацює з усіма учасниками освітнього процесу. Важливе значення відіграє фінансове, проєктне становище ЗВО, бо саме воно може створити комфортельні умови навчання студентів.

У роботі з цифровими технологіями особливо зростає роль викладача, який може керувати освітнім процесом з урахуванням індивідуальних можливостей кожного студента за допомогою цифрових онлайн-сервісів для створення: презентацій,

інтерактивних вправ, інтерактивних онлайн-дошок, ментальних карт (створення невеличких схем, для узагальнення вивченого матеріалу) та іншого мультимедійного та інтерактивного контенту, щоб підготувати компетентних здобувачів у цифровій освіті. Викладачами кафедри початкової і дошкільної освіти ЛНУ імені Івана Франка розроблено навчальні курси, які розвивають в майбутніх учителів інтерес до інтерактивно-цифрових технологій навчання в початковій школі. Студенти за спеціальністю 013 «Початкова освіта» отримують цифрові знання з таких дисциплін: дисциплін: «Методика навчання інформатичної освітньої галузі у початковій школі» (1 курс навчання), «Дистанційні методи навчання лінгвістичних дисциплін» (2 курс навчання), «Дистанційні засоби навчання на уроках математики» (3 курс), «Комп'ютерні технології у роботі з дітьми» (3 курс навчання), «Сучасні інформаційні технології та програмні засоби навчання» (4 курс). Метою даних курсів є: формування знань, умінь і навичок ефективного використання сучасних інформаційних технологій на усіх етапах організації освітнього процесу у закладах початкової освіти.

Третя організаційно-педагогічна умова – *формування змісту та завдань педагогічної практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи з метою застосування цифрових технологій у практичній діяльності*.

Проаналізуємо детальніше цю організаційно-педагогічну умову.

Ця умова передбачає формування у здобувачів освіти умінь проводити уроки з використання цифрових технологій навчання; вміння використовувати різноманітні методи та форми та застосовувати їх у практичну діяльність майбутнього учителя з елементом цифровізації.

Педагогічна практика відіграє важливу роль у діяльності майбутнього фахівця. Оскільки вона дає можливість зрозуміти студенту-практиканту наскільки йому потрібна професія вчителя і чи готовий практикант працювати з сучасними цифровими дітьми.

На думку К. Діхнич педагогічна практика передбачає підготовку майбутніх учителів початкової школи, забезпечує більш тісне поєднання теоретичної підготовки із практичною фаховою діяльністю, допомагає адаптуватися до специфічних умов виконання фахових обов'язків, створює професійні ситуації для практичного застосування теоретичних знань, сприяє формуванню й розвитку педагогічної ерудиції, інтуїції, здатності до імпровізації, педагогічного оптимізму та рефлексії. Нова школа потребує вдосконалення профе-

сійної підготовки, зокрема підготовки до педагогічної практики в початковій школі (Діхнич, 2018: 32).

Оскільки ми досліджуємо роль практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у цифровому просторі, то розглянемо педагогічну практику через призму діяльнісного підходу на уроках шляхом інтерактивної взаємодії застосування Google додатків та онлайн-ресурсів, які дають можливість активно взаємодіяти студенту-практиканту з учасниками освітнього процесу. Діяльнісний підхід – це такий підхід, який організовується на практиці через групову роботу у застосуванні цифрових ресурсів.

Практична діяльність майбутнього вчителя відображає застосування практичних знань та умінь на уроках із застосуванням цифрових технологій навчання. Важливим в цій справі є підбір методу і форми. Саме правильний прийом покаже здобувачам, що урок може бути цифровим з використанням цифрового інструментарію.

Одним із основних завдань наскрізної програми практики кафедри початкової і дошкільної освіти Львівського національного університету спеціальності 013 Початкова освіта є формування у практикантів умінь проводити уроки з використанням сучасних технологій навчання. Це завдання ми детальніше доповнили: формування цифрової обізнаності студентів-практикантів проводити уроки з використанням ресурсів контенту та формування діяльнісного підходу до педагогічної діяльності з використанням ефективних методів у груповій роботі з використанням новітніх технологій.

Четверта організаційно-педагогічна умова – *спрямованість майбутніх учителів на саморозвиток та самовдосконалення з опанування високими знаннями застосування цифрових технологій*. Ця умова передбачає рівень саморозвитку та самовдосконалення у застосуванні цифрових технологій в ЗВО; відвідування педагогічних семінарів, тренінгів, методичних об'єднань, вебінарів, курсів підвищення кваліфікації, наукових конференцій з проблем цифровізації; розуміння значущості відвідування майбутнім учителем таких заходів та ефективного впровадження здобутих знань на семінарських або практичних заняттях

в ЗВО; активна участь в обговоренні досвіду між майбутніми учителями з проблем цифровізації.

Здатність майбутніх учителів до саморозвитку, розвиток обдарованості майбутніх фахівців неможливі без позитивного ставлення студентів до професійної діяльності у цифровому просторі, успіх якої визначається бажанням формувати здібності на практиці. Майбутнє професійне самовдосконалення, інтерес до професії з проблем цифровізації можна легко реалізувати, використавши належні організаційно-педагогічні умови для підготовки студентів. Необхідно, щоб кожен студент здійснив мету своєї діяльності у використанні цифрових технологій, необхідність і роль спеціальних знань та вмінь для подальшого використання у професійній діяльності. Важливим чинником, що стимулює науково-педагогічний інтерес студентів, є самоорганізацію навчання у відповідності зі своїми цілями.

Здатність до самовдосконалення дає можливість майбутньому учителю підвищувати рівень знань з проблем цифровізації. Такий педагог швидше може підвищити кваліфікацію та мати відповідне звання: «вчитель-методист», «лектор в центрі професійного розвитку з інформаційно-цифрових технологій навчання», «методист в центрі професійного розвитку».

Професійний саморозвиток – це невід'ємна складова професійної підготовки і є результатом свідомої взаємодії студента з освітнім середовищем, у процесі якого фахівець реалізує власні потреби розвивати у себе такі особистісні якості, які забезпечують успішність професійної діяльності майбутніх учителів у цифровому просторі початкової школи. Передумовою професійного самовдосконалення є ставлення фахівця до вимог, які представлені закладами освіти з проблем цифровізації.

Висновки. На основі аналізу літературних джерел і даних досліджень можна дійти висновку, що майбутній учитель початкових класів повинен бути готовим до практичної діяльності в умовах сучасних тенденцій освітніх реформ. Для досягнення бажаної мети потрібно створити такі умови навчання, які були б сприятливими і корисними для студентів з використанням цифрових технологій навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмат Н., Буренко М., Краснов В., Олянич Л., Балашов Д., Люльчак С. Роль навчального середовища у підготовці здобувачів вищої освіти в реаліях широкомасштабної військової агресії. *Revista Eduweb* 2022. том. 16(4). С. 42–51.
2. Бойко А. Інноваційний розвиток неформальної освіти в Україні: визначення soft skills. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та молоді*. 2021. Вип. 25(1). С. 22–33.

3. Вознюк Л. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музики до виховання підлітків засобами дзвонарства. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2012. Вип. 5, ч. 2. С. 14–19.
4. Гвоздецька Ю. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх викладачів з основ технологій харчових виробництв у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. 78(3). С. 104–108. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_78\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_78(3)_21) (дата звернення: 08.04.2023).
5. Гельжинська Т. Я. Педагогічні умови формування організаційної компетентності майбутніх учителів технологій. *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 8. С. 29–32.
6. Горобець Д. В. Організаційно-педагогічні умови управління розвитку педагогічного коледжу: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.06 / Горобець Данило Валентинович. – Луганськ, 2010 – 295 с.
7. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах; [ред. С. У. Гончаренко; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти]. Київ: Вища школа, 1998. 229 с., С. 72.
8. Діхнич К. Педагогічна практика майбутніх учителів початкової школи в умовах реалізації концепції Нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2018, № 4 (78). С. 32–43.
9. Дубяга С., Довга С. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педтехнологій. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1. С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2015_1_17 (дата звернення: 10.03.2023).
10. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. – 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. М. Зубко. – Київ, 2002. – 22 с.
11. Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально- критичного мислення у майбутніх учителів у процесі вивчення психолого- педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 [Електронний ресурс] / К. Є. Костюченко; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2011. – 20 с.
12. Панібратська А. Зміст поняття «педагогічні умови». URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/89-suchasni-tekhnologiyi-rozvytku-profesiynoyi-maysternosti-maybutnikh-uchyteliv-25-zhovtnia-2018-r/173-zmist-ponyattya-pedagogichni-umovi> (дата звернення: 20.04.2023).
13. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової]. Одеса: Пальміра, 2006. 364 с.

REFERENCES

1. Burenko M., Krasnov V., Olianych L., Balashov D., Liulchak S. (2022). Rol navchalnoho seredovyscha u pidhotovtsi zdobuvachiv vyshchoi osvity v realiiakh shyrokomasshtabnoi viiskovoi ahresii. [The role of the educational environment in the preparation of students of higher education in the realities of large-scale military aggression] *Revista Eduweb*. Volume, 16(4). P. 42–51 [in Ukrainian].
2. Boiko A. (2021). Innovatsiyni rozvytok neformalnoi osvity v Ukraini: vyznachennia soft skills. [Innovative development of non-formal education in Ukraine: definition of soft skills] *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta molodi*. Theoretical and methodological problems of raising children and youth, Issue 25(1). P. 22–33 [in Ukrainian].
3. Vozniuk L. (2012). Pedagogichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky do vykhovannia pidlitkiv zasobamy dzvonarstva. [Pedagogical conditions for the training of future music teachers for the education of teenagers by means of bell-ringing] *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. Problems of modern teacher training. Uman, 2012. Vol. 5, part 2. pp. 14–19 [in Ukrainian].
4. Hvozdet'ska Yu. V. (2017). Pedagogichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv z osnov tekhnologii kharchovykh vyrobnytstv u protsesi fakhovoi pidhotovky. [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future teachers in the basics of food production technologies in the process of professional training] *Collection of scientific works of Kherson State University* *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Pedagogical sciences, 78(3). P. 104–108 [in Ukrainian].
5. Helzhyn'ska T. Ya. (2017). Pedagogichni umovy formuvannia orhanizatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv tekhnologii. [Pedagogical conditions for the formation of organizational competence of future technology teachers] *Imidzh suchasnoho pedahoha*. The image of a modern teacher. No. 8. P. 29–32 [in Ukrainian].
6. Horobets D. V. (2010). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy upravlinnia rozvytku pedahohichnoho koledzhu. [Organizational and pedagogical conditions of management of the development of the pedagogical college] *dys. ...kand. ped. nauk: spets. Diss. ... candidate.. ped. Sciences: specialist 13.00.06 / Danylo Valentinovych Sparrow. – Luhansk, – 295 p.* [in Ukrainian].
7. Hurevych R. S. (1998). Teoretychni ta metodychni osnovy orhanizatsii navchannia u profesiino-tekhnichnykh zakladakh. [Theoretical and methodical foundations of the organization of training in vocational and technical institutions] [red. S. U. Honcharenko; APN Ukrainy, Inctytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity]. Kyiv: Higher School, 229 p., p. 72 [in Ukrainian].
8. Dikhnych K. (2018). Pedagogichna praktyka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v umovakh realizatsii kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly. [Pedagogical practice of future primary school teachers in the conditions of implementation of the concept of the New Ukrainian school] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, No. 4 (78). P. 32–43 [in Ukrainian].
9. Dubiaha S., Dovha S. (2015). Pedagogichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do vykorystannia pedtekhnologii. [Pedagogical conditions for training future primary school teachers to use pedagogical

technologies]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy, No. 1. P. 95–99* [in Ukrainian].

10. Zubko A. M. (2002). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy udoskonalennia navchalnoho protsesu v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh kadriv*. [Organizational and pedagogical conditions for the improvement of the educational process in the system of professional development of pedagogical staff] avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. – 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Author's abstract. thesis for obtaining sciences. candidate degree ped. Sciences: spec. – 13.00.04 «Theory and methodology of professional education» / A. M. Zubko. – Kyiv. – 22 p. [in Ukrainian].

11. Kostyuchenko K. Ye. (2011). *Pedahohichni umovy formuvannia ratsionalno- krytychnoho myslennia u maibutnikh uchyteliv u protsesi vyvchennia psykholoho- pedahohichnykh dystsyplin*. [Pedagogical conditions for the formation of rational and critical thinking among future teachers in the process of studying psychological and pedagogical disciplines] avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk. Author's abstract thesis... candidate ped. Sciences: 13.00.04 [Electronic resource] / K. E. Kostyuchenko; Kirovohrad state ped. University named after V. Vinnichenko. – Kirovohrad, – 20 p. [in Ukrainian].

12. Panibratska A. (2018). *Zmist poniattia «pedahohichni umovy»*. [The content of the concept of «pedagogical conditions»] URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/89-suchasni-tekhnohohiyi-rozvytku-profesiynoyi-maysternosti-maybutnikh-uchyteliv-25-zhovtnia-2018-r/173-zmist-ponyattya-pedahohichni-umovi> (date of application: 04.08.2024) [in Ukrainian].

13. Symenova A. (2006). *Slovyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky*. [Dictionary-handbook of professional pedagogy edited]. Odesa: Palmyra, 2006. 364 p. [in Ukrainian].

UDC 81.2:371.3:378.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-42>**Maryna RYZHENKO,***orcid.org/0000-0002-0961-3351**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation**O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv**(Kharkiv, Ukraine) marina.ryzhenko.89@ukr.net***Olena ANISENKO,***orcid.org/0000-0003-3266-4584**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation**O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv**(Kharkiv, Ukraine) anisenko.e@gmail.com***Valentina PRYANITSKA,***orcid.org/0000-0001-6710-5227**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation**O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv**(Kharkiv, Ukraine) pryanickaya.valentina@gmail.com*

CONNECTING LANGUAGE SKILLS: INDEPENDENT WORK IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES

This article comprehensively examines the specifics of independent work in non-linguistic universities, emphasizing the crucial continuity between secondary and higher education in language acquisition. It investigates the systematic development of students' skills across all types of speech activities—listening, speaking, reading, and writing—through a structured series of assignments designed to facilitate effective learning strategies and the use of productive technologies.

At the initial stages of foreign language learning, the article outlines how assignments prioritize the repetition of language rules, vocabulary memorization, and analysis of diverse linguistic forms, including proverbs, sayings, tongue twisters, and various textual formats such as dialogues and monologues. This foundational focus enables students to develop a solid grasp of normative pronunciation while simultaneously reviewing and mastering elementary grammar. Specific tasks include creating narratives based on outlines, describing phenomena or actions, and conducting comparative analyses of texts and theories, thereby fostering a deeper understanding of the language.

As students advance to the main stage of independent work, the article details various tasks to enhance their listening skills. Students learn to focus on elements such as the rhythm of speech, distinguishing between stressed and unstressed words, segmenting speech into phrases, and recognizing the intonation of different sentence types. They practice understanding the main ideas and writing down keywords while listening, culminating in the ability to reconstruct texts from memory.

The speaking component is equally emphasized, where students engage in presentations and create oral texts based on their readings. The article highlights how these activities promote logical and coherent communication, which is essential for academic and professional success. In the reading section, assignments require students to identify the topic and main ideas of texts, comprehend their overall content, and distinguish between primary and secondary information.

Writing tasks are also critical, as they involve recording information from texts, summarizing key points, and translating materials into foreign languages. The article illustrates how these writing exercises prepare students for practical applications, such as crafting business letters and resumes.

In the concluding stages of independent work spanning two months, students are tasked with summarizing and annotating original texts relevant to their field of study. They engage in project-based learning and familiarize themselves with the fundamentals of business writing. To effectively prepare for these tasks, the article outlines various types of independent work, including independent reading of recommended theoretical literature, bibliographic research, and terminology studies using glossaries.

To assess comprehension, the article presents a range of reading and writing assignments, such as creating detailed retelling plans, formulating questions based on texts, and recognizing the structure and meaning of passages. Speaking tasks involve preparing reports on assigned topics, resolving dialogue scenarios, and sharing narratives from personal experiences.

Overall, this article aims to provide valuable insights into the methodologies employed in language education within non-linguistic universities, highlighting the importance of independent work in developing essential language skills. Equipping students with the necessary tools for academic achievement and professional communication underscores the role of independent study in fostering language proficiency in a globalized context.

Key words: *independent work, higher education, methodology, language skills, professional communication.*

Марина РИЖЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0961-3351

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) *marina.ryzhenko.89@ukr.net*

Олена АНІСЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3266-4584

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна)

anisenko.e@gmail.com

Валентина ПРЯНИЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-6710-5227

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) *pryanickaaya.valentina@gmail.com*

ПОЄДНАННЯ МОВНИХ НАВИЧОК: САМОСТІЙНА РОБОТА В НЕЛІНГВІСТИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Ця стаття надає всебічний аналіз специфіки самостійної роботи в неязыкових університетах, підкреслюючи важливу безперервність між середньою та вищою освітою в процесі набуття мовних навичок. Вона досліджує систематичний розвиток навичок студентів у всіх типах мовної діяльності—аудіюванні, говорінні, читанні та письмі—через структуровану серію завдань, спрямованих на сприяння ефективним стратегіям навчання та використання продуктивних технологій.

На початкових етапах вивчення іноземної мови стаття описує, як завдання зосереджуються на повторенні мовних правил, запам'ятовуванні словникового запасу та аналізі різноманітних мовних форм, включаючи прислів'я, приказки, скоромовки та різні текстові формати, такі як діалоги і монологи. Такий основоположний підхід дозволяє студентам міцно засвоїти нормативну вимову, одночасно переглядаючи та опановуючи елементарну граматику. Конкретні завдання включають створення оповідань на основі планів, опис явищ або дій, а також проведення порівняльного аналізу текстів і теорій, що сприяє глибшому розумінню мови.

У міру просування студентів до основного етапу самостійної роботи стаття детально описує різноманітні завдання, спрямовані на покращення їхніх навичок слухання. Студенти вчать зосереджуватися на таких елементах, як ритм мови, розрізнення наголошених і ненаголошених слів, сегментація мовлення на фрази та розпізнавання інтонації різних типів речень. Вони практикують розуміння основних ідей і записування ключових слів під час слухання, що призводить до здатності відтворювати тексти з пам'яті.

Компонент говоріння також підкреслюється, де студенти беруть участь у презентаціях і створюють усні тексти на основі прочитаного. Стаття наголошує на тому, як ці активності сприяють логічній та когерентній комунікації, що є важливою для академічного та професійного успіху. У розділі читання завдання вимагають від студентів ідентифікувати тему та основні ідеї текстів, усвідомлювати їхній загальний зміст і відрізняти первинну інформацію від вторинної.

Завдання з письма також є критично важливими, оскільки вони включають запис інформації з текстів, підсумовування ключових моментів і переклад матеріалів на іноземні мови. Стаття ілюструє, як ці письмові вправи готують студентів до практичного застосування, такого як складання бізнес-листів і резюме.

На заключних етапах самостійної роботи, які тривають два місяці, студентам ставляться завдання підсумувати та анотувати оригінальні тексти, пов'язані з їхньою спеціальністю. Вони займаються проектним навчанням і знайомляться з основами ділового письма. Щоб ефективно підготуватися до цих завдань, стаття окреслює різноманітні види самостійної роботи, включаючи самостійне читання рекомендованої теоретичної літератури, бібліографічні дослідження та термінологічну роботу за допомогою глосаріїв.

Для оцінки розуміння стаття пропонує ряд завдань з читання і письма, таких як створення детальних планів переказів, формулювання запитань на основі текстів та розпізнавання структури і значення уривків. Завдання з говоріння включають підготовку доповідей на задані теми, розв'язання діалогових сценаріїв і обмін нарративами з особистого досвіду.

В цілому, ця стаття має на меті надати цінні insights щодо методології, що використовуються у мовній освіті в неязыкових університетах, підкреслюючи важливість самостійної роботи у розвитку основних мовних навичок. Забезпечуючи студентів необхідними інструментами для академічного досягнення та професійної комунікації, вона підкреслює роль самостійного навчання у формуванні мовної компетенції в глобалізованому контексті.

Ключові слова: самостійна робота, вища освіта, методологія, мовні навички, професійна комунікація.

Problem statement. In our increasingly globalized world, knowing a foreign language is essential, especially for students in non-linguistic universities. Teaching languages in these settings comes with unique challenges that require a focused approach to independent work, helping students transition from high school to university learning.

This article examines how independent study is organized in non-linguistic universities, highlighting the connection between secondary and higher education. A structured system of assignments helps improve students' listening, speaking, reading, and writing skills. Initially, the focus is on basic skills like memorization and understanding, then moves to more complex tasks that promote critical thinking and professional skills.

We will discuss the methods used to develop these language skills and the types of assignments that are key to mastering the language. This examination emphasizes the importance of independent work in language learning, preparing students for both academic challenges and future careers.

Review of recent research and publications.

The analysis of scientific sources shows that independent work in the educational and cognitive process, the problem of rationally organizing independent work has been studied extensively by Ukrainian and foreign scientists and psychologists. These issues were discussed in the works of Socrates, Democritus, and K. Ushinsky and continue to be actively researched by scholars and practicing educators. In the scientific works of V. Buryak, B. Yesipov, P. Pidkasystyi, and others, the principles of organization and the essence of the concept of "independent work" have been examined. Various classifications proposed, methods, forms, and tools for conducting independent work studied, and methodologies for planning, organizing, and controlling independent work developed.

The aim of this article is to examine the specific approaches to independent work in non-linguistic universities, highlighting the continuity between secondary and higher education in language learning. It seeks to outline the systematic development of students' skills in all types of speech activities – listening, speaking, reading, and writing – through a well-structured series of assignments. The article aims to demonstrate how these assignments not only facilitate the mastery of basic language rules and vocabulary but also promote critical thinking and professional competencies relevant to students' fields of study. Furthermore, it intends to provide insights into effective learning strategies and technologies that enhance independent study, ultimately preparing

students for academic success and professional communication in a global context.

The main body. The specifics of independent work in a non-linguistic university consist of the continuity between school and university education and improving skills and abilities in all types of speech activities: listening, speaking, reading, and writing. This involves the sequential completion of a specially developed system of assignments by the instructor and the application of effective learning strategies and productive technologies (Zhuravskiy, 2003:119).

At the initial stage of learning a foreign language, assignments for independent work focus on the repetition of rules, memorization, and analysis of examples, proverbs, sayings, tongue twisters, poems, dialogues, monologues, and short texts. In addition to teaching the basics of normative pronunciation, students are encouraged to review and master elementary grammar and vocabulary. Tasks for independent work include creating a narrative based on a scheme or plan, describing a phenomenon, object, person, or action, and conducting a comparative analysis of texts, schemes, theories, etc.

In this context, the instructor needs to draw students' attention to improving all types of speech activity.

Listening: Students focus on the rhythm of speech–stressed and unstressed words in the flow of speech; segmenting the speech flow into phrases; intonation of sentences of different types; understanding the main information; writing down keywords while listening to the text; and reconstructing the text in writing after listening.

Speaking: Students engage in presentations with short reports prepared in advance and create oral texts based on what they have read.

Reading: Tasks for independent work include determining the topic of a text based on the title, identifying the main idea, understanding the overall content of the text, identifying the list of questions discussed in the text, and distinguishing main information from secondary information.

Writing: Tasks for independent work involve recording information obtained from reading a text, preparing notes of keywords and phrases from the text, summarizing texts, and describing facts, phenomena, and events.

At the main stage of independent work, the following tasks are offered: listening to an audio text lasting 3–4 minutes and completing the instructor's assignment; preparing a monologue of 20–25 sentences on a specified topic using the studied vocabulary; retelling events from the perspective of

another person; using conversational formulas in a dialogue depending on the communicative situation; and discussing presented short theses in pairs to determine the topic and the situation they illustrate (Tarnopolskyi, 2006:78).

At this stage, students develop competencies with a professional focus. Emphasis is placed on lexical and grammatical material related to their field of study, and students prepare both short reports and presentations on professional topics.

Students learn to use language constructions characteristic of academic speech. For each type of speech activity, specially selected assignments are provided.

Listening: Establishing the sequence and logical connections of facts presented in the audio message; understanding the interrelation of facts, phenomena, and events; identifying cause-and-effect relationships in the audio text; and determining the logical-semantic structure of the text.

Speaking: Presenting facts in a sequence according to the communicative task; constructing messages logically and coherently.

Reading: Studying the text's information accurately and thoroughly; establishing semantic connections within and between paragraphs; searching for and identifying desired information; determining logical connections between facts; guessing the meanings of unfamiliar elements in the text through context or similarity to the native language; and using titles, subtitles, and illustrations as aids for understanding.

Writing: Translating a text into a foreign language; creating a written summary of the text.

The concluding stage of the training, which lasts two months, involves summarizing and annotating original texts related to the student's field of study, creating projects, and becoming familiar with the basics of business writing.

To effectively prepare for annotating and summarizing texts in their field, students are offered the following types of independent work: independent reading and studying of recommended theoretical literature, bibliographic work with sources, and terminology work (working with glossaries). The following assignments are used to assess comprehension of texts (Dychkivska, 2004: 187).

Reading: Detailed reading – creating a plan for retelling the text; search reading – formulating

questions about the text; familiarization – selecting titles from the provided options; preparing materials for a learning project; recognizing the text structure and identifying its meaningful parts; using comments, explanations, and notes for better understanding; and anticipating the content based on the title or previous fragment.

Writing: Writing essays, compositions, and business letters; filling out questionnaires and resumes; preparing applications for participation in competitions or projects; translating texts in writing; completing written assignments based on a sample; preparing materials for a learning project; and writing summaries based on the text.

Speaking: Preparing reports on a given topic, resolving problematic situations in dialogue, commenting on factual material, and preparing narratives about life episodes.

Conclusions. In conclusion, this article highlights the essential role of independent work in enhancing language acquisition among bachelor's students in non-linguistic universities. By establishing a structured framework for independent study, educators can effectively bridge the gap between secondary and higher education, ensuring students develop crucial listening, speaking, reading, and writing skills. The progressive approach to assignments – from foundational tasks that build vocabulary and grammar to complex activities that promote critical thinking and professional competencies – underscores the importance of gradual skill development.

The comprehensive methodologies discussed provide valuable insights for educators seeking to optimize independent work within their curricula. By incorporating diverse assignments, students are engaged in language learning and prepared for the demands of academic and professional environments. Furthermore, emphasizing project-based learning and practical applications, such as business writing and summarization, equips students with essential tools for their future careers.

Overall, the article reinforces the necessity of fostering an environment that encourages independent study, which is pivotal in cultivating language proficiency in a globalized context. By investing in students' independent work, educational institutions can contribute significantly to their linguistic competence and overall success in an increasingly interconnected world.

BIBLIOGRAPHY

1. Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник для студ., аспірантів та молод. викладачів вузів. Київ. 1998. Либідь. 557 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ. 2004. Академвидав. 351 с.

-
3. Журавський В. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Монографія. Київ. 2003. Ін Юре. 415 с.
 4. Тарнопольський О. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. Київ. 2006. Інкос. 248 с.

REFERENCES

1. Aleksyuk A. (1998) Pedagogika vyshchoi osvity Ukrainy. Istorii. Teoriia. [Pedagogy of Higher Education in Ukraine. History. Theory] Pidruchnyk dlia studentiv, aspirantiv ta molodykh vykladachiv vuziv. – A textbook for students, graduate students, and young lecturers of higher education institutions. Lybid. 557. [In Ukrainian].
2. Dychkivska I. (2004) Innovatsiini pedagogichni tekhnologii [Innovative pedagogical technologies] Navchalnyi posibnyk. – A tutorial. Akademydav. 351. [In Ukrainian].
3. Zhuravskiy V. (2003) Vyshcha osvita yak faktor derzhavotvorennia i kultury v Ukraini [Higher education as a factor in state-building and culture in Ukraine]. Monohrafiia. – Monograph. In Yure. 415. [In Ukrainian].
4. Tarnopolskyi O. (2006) Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity [Methodology of teaching foreign language speech activity in higher linguistic educational institutions] Pidruchnyk. – A tutorial. Inkos. 248. [In Ukrainian].

УДК 378.147:004.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-43>

Олеся СТОЙКА,

orcid.org/0000-0002-7695-6100

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри іноземних мов

Ужгородського національного університету

(Ужгород, Україна) *olesya.stoyka@uzhnu.edu.ua*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню проблем і перспектив впровадження інтерактивних технологій в освітній процес в закладах вищої освіти. Основною метою є аналіз того, як інтерактивні методи можуть підвищити ефективність навчання, стимулюючи студентів до активного засвоєння теоретичних знань і їх практичного застосування. Впровадження таких технологій, як мультимедійні платформи, віртуальні лабораторії та симуляційні програми, забезпечує студентам можливість моделювати різні ситуації в безпечному середовищі, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу. Крім того, інтерактивні технології значно підвищують мотивацію студентів до навчання. Використання таких методів, як рольові ігри, командні проєкти та віртуальна реальність, сприяє розвитку комунікативних навичок, критичного мислення і вміння працювати в команді. Це формує у студентів відповідальність за результати навчання і спонукає їх до активної участі в освітньому процесі. Проте впровадження інтерактивних технологій не обходиться без труднощів, серед яких недостатня підготовка викладачів, обмежений доступ до технічних ресурсів та опір студентів до нових методів. Стаття також акцентує на важливості належної технічної інфраструктури та підготовки викладачів для успішного впровадження цих технологій. Подано рекомендації щодо необхідності тренінгів для викладачів, поліпшення технічної бази, а також заохочення студентів до активного використання нових інструментів. Запровадження інтерактивних технологій не лише адаптує освітні підходи до сучасних вимог ринку праці, але й забезпечує інтеграцію студентів в освітній процес, що підвищує їх зацікавленість і відповідальність за власне навчання. У статті представлено інформацію, що узагальнює основні категорії інтерактивних технологій, їхні переваги, виклики та можливі рішення для ефективного інтеграції в освітній процес.

Ключові слова: інтерактивні технології, освітній процес, заклад вищої освіти, навчання, навички.

Olesia STOIKA,

orcid.org/0000-0002-7695-6100

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Professor at the Foreign Languages Department

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) *olesya.stoyka@uzhnu.edu.ua*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTRODUCING INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the study of problems and prospects of introducing interactive technologies into the educational process in higher education institutions. The main goal is to analyze how interactive methods can increase the effectiveness of learning by stimulating students to actively learn theoretical knowledge and apply it in practice. The introduction of technologies such as multimedia platforms, virtual laboratories, and simulation programs provides students with the opportunity to simulate various situations in a safe environment, which contributes to a deeper understanding of the educational material. In addition, interactive technologies significantly increase students' motivation to learn. The use of methods such as role-playing games, team projects, and virtual reality helps develop communication skills, critical thinking, and teamwork. This makes students responsible for their learning outcomes and encourages them to actively participate in the educational process. However, the introduction of interactive technologies is not without its challenges, including insufficient teacher training, limited access to technical resources, and student resistance to new methods. The article also emphasizes the importance of proper technical infrastructure and teacher training for the successful implementation of these technologies. Recommendations are made on the need for training for teachers, improving the technical base, and encouraging students to actively use new tools. The introduction of interactive technologies not only adapts educational approaches to modern labor market requirements, but also ensures the integration of students into the educational process, which increases their interest and responsibility for their own learning. The article summarizes the main categories of interactive technologies, their advantages, challenges, and possible solutions for effective integration into the educational process.

Key words: interactive technologies, educational process, higher education institution, learning, skills.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства вимагає змін у підходах до освіти, що спрямовані на підготовку фахівців, здатних адаптуватися до швидко змінюваних умов та опанувати нові навички. Інтерактивні технології, як невід'ємна частина освітнього процесу у закладах вищої освіти (ЗВО), покликані підвищити ефективність навчання, зробити його цікавішим та доступнішим для студентів. Використання таких технологій сприяє формуванню практичних навичок, розвитку критичного мислення та комунікаційних здібностей, що відповідає сучасним вимогам ринку праці.

Проте, впровадження інтерактивних технологій в освітній процес зіштовхується з низкою проблем, які потребують нагального вирішення. Крім того, в умовах зростання глобальної конкуренції у сфері освіти важливо визначити перспективи впровадження інтерактивних технологій у ЗВО для формування якісно нових стандартів навчання.

Аналіз досліджень. Впровадження інтерактивних технологій у ЗВО привертає значну увагу науковців та практиків, оскільки ці технології мають потенціал докорінно змінити підходи до навчання та зробити його більш ефективним і залученим. О. Губарь, В. Спіцин та І. Котяш відзначають, що використання інтерактивних методів сприяє формуванню у здобувачів освіти критичного мислення, підвищенню технологічної грамотності та навичок командної роботи. В умовах сучасних викликів, зокрема в умовах воєнного стану, інтерактивні технології набувають особливого значення як необхідний засіб для забезпечення стабільності та якості освітнього процесу. Такий методичний підхід дозволяє майбутнім фахівцям не лише ефективно здобувати знання, але й розвивати базові компетенції, що є ключовими для успішної професійної реалізації, а також підготуватися до подолання труднощів, з якими вони можуть зіштовхнутися на практиці (Губарь, Спіцин, Котяш, 2023). Водночас Л. Шимченко, А. Зленко та О. Плужник підкреслюють, що інтерактивні методи навчання включають активну комунікацію, різні форми взаємодії між студентами та викладачем, що трансформує поведінку всіх учасників освітнього процесу, удосконалює його й надає можливості для реалізації індивідуальних здібностей кожного. Використання новітніх технологій змінює сприйняття ролі як студентів, так і викладачів, адже розкриваються таланти, проявляються унікальні навички, і завдяки багатоваріантному обміну інформацією студенти бачать у викладачеві особистість. Крім того, формуються

навички взаємної поваги, вміння чітко висловлювати власні думки, пропонувати власний погляд на проблему і пропонувати шляхи її вирішення (Шимченко, Зленко, Плужник, 2022: 210). Зі свого боку, М. Паустовська, І. Онищук та О. Хоменко наголошують, що застосування інтерактивних технологій в освітньому процесі є ключовим чинником для підвищення якості освіти та стимулювання активної участі студентів. Вони допомагають залучати здобувачів вищої освіти, розвивають навички цифрової компетентності, критичного мислення, а також забезпечують індивідуалізований підхід до навчання. Крім того, інтерактивні методи підвищують мотивацію студентів та позитивно впливають на їхні академічні результати. На думку вчених, для ефективного впровадження інтерактивних технологій потрібен комплексний підхід, який враховує доступність обладнання, належну технічну підготовку студентів і розробку дієвих стратегій інтеграції (Паустовська, Онищук, Хоменко, 2024: 1229). Т. Ситнік зазначає, що застосування інтерактивних технологій навчання разом із компонентами інших інноваційних методів значно сприяє формуванню творчих здібностей і критичного мислення здобувачів вищої освіти. Це також сприяє розвитку їхньої самостійності в освітньому процесі, вмінню аргументовано захищати власну позицію та спростовувати помилкові твердження інших учасників освітнього процесу. Крім того, з погляду науковця, таке навчання сприяє взаємонавчанню, зміцнюючи суб'єкт-суб'єктні зв'язки між викладачем і студентами та серед самих студентів, що створює сприятливі умови для відкритого обміну ідеями та спільного інтелектуального зростання (Ситнік, 2021: 16).

Однак питання, пов'язані з проблемами та перспективами впровадження інтерактивних технологій в освітній процес ЗВО, залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідження проблем та визначення перспектив впровадження інтерактивних технологій в освітній процес у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Ефективність освітнього процесу у ЗВО значно зростає з впровадженням інтерактивних технологій, які стимулюють студентів до активного проектування теоретичних знань та їх практичного застосування. Інтерактивні методи, такі як мультимедійні платформи, віртуальні лабораторії та симуляційні програми, сприяють глибшому розумінню матеріалу, дозволяючи здобувачам освіти моделювати різноманітні ситуації та шукати рішення у віртуальному середовищі. Використання інтерактивних інструментів під час занять не лише

підвищує зацікавленість студентів, але й дає змогу працювати над завданнями у різних форматах, що відповідає сучасним викликам ринку праці. Окрім аудиторної роботи, інтерактивні технології активно застосовуються для самостійного навчання, де студенти можуть у зручний час працювати з матеріалом, перевіряти себе за допомогою інтерактивних тестів або брати участь у дискусійних форумах. Завдяки цьому, студенти можуть відразу бачити результати своєї діяльності та коригувати помилки в реальному часі, що пришвидшує процес навчання та поглиблює розуміння теми. Інтерактивні методи також сприяють розвитку комунікативних навичок і вміння працювати в команді, оскільки такі платформи часто передбачають групові проекти або обговорення. Залучення студентів до інтерактивного навчання формує у них високий рівень відповідальності за результат, оскільки кожен учасник бере активну участь в освітньому процесі. Такі методи навчання допомагають сформувати критичне мислення та навички аналізу, що є незамінними у професійній діяльності.

Крім того, відзначимо, що інтерактивні технології стають важливим елементом сучасного освітнього процесу у ЗВО. Однією з головних переваг інтерактивних технологій є можливість активної участі студентів у навчанні, що стимулює їх до самостійного мислення і прийняття рішень. Серед найпоширеніших методів інтерактивного навчання – рольові ігри, симуляції, командні проекти та використання віртуальної й доповненої реальності. Застосування цифрових платформ, таких як Zoom, Google Classroom та Moodle, дозволяє викладачам організовувати дистанційне навчання, що особливо важливо в умовах сучасних викликів.

Інтерактивні технології дедалі частіше впроваджуються в освітній процес ЗВО, забезпечуючи нові можливості для активного залучення студентів. Вони допомагають розвивати ключові навички, такі як критичне мислення, комунікація, і командна робота, а також адаптувати освітні підходи до потреб сучасного покоління. Однак впровадження таких технологій вимагає належної підготовки та ресурсів, що створює певні виклики для освітніх установ.

Нижче представлена таблиця 1, що відображає основні категорії інтерактивних технологій, їхні приклади, цілі застосування, переваги та виклики впровадження.

Таким чином, інтерактивні технології є важливим інструментом для підвищення ефективності навчання, але їхнє успішне впровадження потре-

бує ретельного планування та адаптації до потреб студентів.

Варто відзначити, що впровадження інтерактивних технологій у ЗВО потребує значної технічної підготовки як від студентів, так і від викладачів. Основними проблемами інтеграції цих технологій є недостатнє фінансування та брак навичок у викладачів. Це може призводити до обмеженого використання сучасних інструментів, що, зі свого боку, гальмує розвиток освітнього процесу. Наприклад, багато викладачів не мають достатнього досвіду роботи з інтерактивними платформами, що обмежує їх можливості в створенні динамічного навчального середовища.

Крім того, відсутність технічної інфраструктури в деяких ЗВО також створює серйозні перешкоди. Стара комп'ютерна техніка і нерегулярний доступ до інтернету можуть заважати впровадженню нових методів навчання. Важливо також зазначити, що навіть якщо технічні засоби наявні, недостатня мотивація викладачів до впровадження інноваційних технологій може значно вплинути на успішність інтеграції.

Окрім цього, деякі студенти можуть виявляти опір до нових технологій через їх незвичність або складність. Це може призводити до нерівномірного сприйняття матеріалу і, відповідно, зниження рівня знань. Попри ці труднощі, інтерактивні технології мають значний потенціал у контексті підвищення якості освіти. Вони дозволяють адаптувати навчання до потреб сучасного ринку праці, підвищують гнучкість навчальних програм та забезпечують інтеграцію студентів в освітній процес. Впровадження таких технологій може значно підвищити рівень зацікавленості студентів в освітньому процесі. Вони спонукають до активної участі в дискусіях, групових проектах та самостійних дослідженнях.

Тому для ефективного впровадження інтерактивних технологій необхідно враховувати ці виклики та розробляти відповідні стратегії. Це може включати тренінги для викладачів, покращення технічної інфраструктури та заохочення студентів до активного використання нових інструментів. Лише за умови комплексного підходу можна досягти значних успіхів у модернізації освітнього процесу. З огляду на зазначене доцільно представити проблеми впровадження інтерактивних технологій в освітній процес у ЗВО та можливі шляхи із вирішення (таблиця 2).

Таким чином, для успішного впровадження інтерактивних технологій у ЗВО важливо працювати над усуненням вищезгаданих проблем та створенням сприятливих умов для розвитку сучасного освітнього процесу.

Таблиця 1

Особливості інтерактивних технологій в освітньому процесі у ЗВО

Види інтерактивних технологій	Приклади	Мета застосування	Переваги	Виклики впровадження
Онлайн-платформи для навчання	Zoom, Google Classroom, Moodle	Організація дистанційного та змішаного навчання	Зручний доступ до навчальних матеріалів; можливість навчання в будь-який час і в будь-якому місці	Потреба у стабільному інтернет-з'єднанні; залежність від технічного рівня підготовки користувачів
Рольові та симуляційні ігри	Симуляції реальних професійних ситуацій, рольові ігри	Розвиток навичок комунікації, прийняття рішень, роботи в команді	Висока залученість студентів; практика навичок у безпечних умовах	Необхідність у підготовці сценаріїв та технічних ресурсів
Проектне навчання	Командні проекти, розробка стартапів	Розвиток критичного мислення, творчості, командної роботи	Реальні практичні навички; можливість застосування теорії на практиці	Висока потреба у менторстві та координації викладачів
Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR)	Віртуальні лабораторії, тренажери	Занурення у реальні ситуації, що важко відтворити на практиці	Покращення розуміння складних тем; інноваційний досвід навчання	Висока вартість обладнання; потреба у спеціальному програмному забезпеченні
Інтерактивні методи обговорення	Дискусії, дебати, мозковий штурм	Стимулювання критичного мислення, аргументації та навичок комунікації	Активна участь студентів; сприяння розвитку комунікаційних навичок	Потреба в організації та контролі процесу; можливість конфліктних ситуацій
Тести та інтерактивні опитування	Quizlet, Kahoot, інтерактивні опитування в реальному часі	Швидка перевірка знань, зворотний зв'язок щодо засвоєння матеріалу	Мотивація до навчання; можливість миттєвої оцінки	Можливе поверхневе засвоєння матеріалу; обмежений час на глибокий аналіз результатів
Індивідуалізовані навчальні маршрути	Персоналізовані онлайн-курси, індивідуальні завдання	Врахування індивідуальних потреб і темпів навчання студента	Підвищення ефективності засвоєння знань; індивідуальна адаптація навчальних завдань	Велика кількість часу для підготовки навчальних матеріалів
Гейміфікація у навчанні	Система балів, рейтинги, нагороди, завдання у вигляді гри	Підвищення мотивації до навчання, розвиток змагального духу	Підвищення зацікавленості студентів; позитивний ефект на мотивацію до навчання	Ризик зосередження лише на винагородах; можливість зниження уваги до глибини матеріалу

Джерело: удосконалено на основі (Губарь, Спіцин, Котяш, 2023; Сергійчук, 2024: 1420; Гнатенко, Лисенко, 2023: 17-19; Непомняца, 2024: 974-977; Паустовська, Онищук, Хоменко, 2024: 1226-1227; Демченко, Колодіна, Кібенко, 2022: 74-75).

Таблиця 2

Проблеми впровадження інтерактивних технологій в освітній процес у ЗВО

Проблема	Опис проблеми	Можливі рішення
Недостатнє фінансування	Брак ресурсів для оновлення технічної бази та придбання сучасних інструментів	Пошук додаткових фінансових джерел, грантів
Нестача кваліфікації викладачів	Низький рівень підготовки викладачів у використанні нових технологій	Проведення тренінгів та семінарів
Обмежений доступ до технологій	Наявність старого обладнання та відсутність стабільного інтернету	Інвестування в нові технології
Сприйняття студентами	Опір деяких студентів до нових методів навчання	Інформування та мотивація студентів
Відсутність системи контролю	Нерегулярний моніторинг та оцінка впровадження технологій	Запровадження системи оцінки ефективності
Низька мотивація до інновацій	Викладачі можуть не бути зацікавлені у використанні інтерактивних методів	Створення системи заохочення для викладачів

Джерело: удосконалено на основі (Мельничук, 2024: 415-416; Бужина, Імерідзе, Кузьменко, 2023: 58).

Перспективи впровадження інтерактивних технологій в освітній процес у ЗВО

Перспектива	Опис перспективи	Очікувані результати
Підвищення якості навчання	Інтерактивні технології сприяють активній участі студентів в освітньому процесі	Розвиток критичного мислення, краща залученість
Індивідуалізація освітнього процесу	Адаптація навчальних програм до потреб окремих студентів	Підвищення мотивації та зацікавленості студентів
Інтеграція сучасних технологій	Використання віртуальних лабораторій, симуляцій та онлайн-платформ	Отримання практичних навичок, підвищення конкурентоспроможності
Гнучкість та доступність навчання	Можливість навчання в онлайн-форматі, зокрема для віддалених студентів	Розширення доступу до освіти, підтримка дистанційного навчання
Міждисциплінарний підхід	Використання інтерактивних технологій для інтеграції знань з різних дисциплін	Формування цілісного світогляду, підвищення ефективності навчання
Розвиток навичок XXI століття	Сприяння розвитку комунікації, командної роботи та управлінських навичок	Підготовка до сучасного ринку праці
Підвищення професійної підготовки	Інтерактивні технології дозволяють виконувати практичні завдання, реальні проєкти	Підготовка до реальних умов роботи в професійному середовищі
Зворотний зв'язок та моніторинг прогресу	Можливість отримання швидкого зворотного зв'язку від викладачів	Своєчасне коригування освітнього процесу
Підтримка розвитку інновацій	Сприяння впровадженню новітніх методів навчання та технологій	Підвищення рівня інноваційності в освітньому процесі

Джерело: удосконалено на основі (Мельничук, 2024: 415-416; Бужина, Імерідзе, Кузьменко, 2023: 58; Ткаченко, Усатов, Шмиголь, 2023: 19-20).

Доцільно відзначити й те, що впровадження інтерактивних технологій у ЗВО відкриває численні перспективи, які можуть значно поліпшити якість навчання та підготовки студентів до сучасного ринку праці. По-перше, інтерактивні технології дозволяють створити динамічне навчальне середовище, де студенти можуть активно брати участь в освітньому процесі. Це сприяє формуванню навичок критичного мислення, командної роботи та комунікації. Використання таких технологій, як онлайн-курси, вебінари, віртуальні лабораторії та симуляційні програми, забезпечує більшу доступність навчання для студентів, які можуть навчатись у зручний для них час.

По-друге, інтерактивні технології дозволяють викладачам адаптувати навчальні програми до індивідуальних потреб студентів, що особливо важливо в умовах різноманітності навчальних стилів і попереднього досвіду. Це, зі свого боку, підвищує мотивацію студентів і їхній рівень зацікавленості у навчанні. Додатково, інтерактивні платформи можуть допомогти в забезпеченні зворотного зв'язку, що дозволяє викладачам оперативно коригувати процес навчання відповідно до потреб студентів. Також важливо відзначити, що інтерактивні технології сприяють розвитку міждисциплінарних

знань. Студенти можуть отримувати нові знання не лише з однієї дисципліни, але й інтегрувати їх зі знаннями з інших галузей. Це формує цілісне уявлення про предмет, що значно підвищує ефективність навчання. Інтерактивні технології також можуть забезпечити кращу підготовку до професійної діяльності, оскільки студентам надається можливість працювати над реальними проєктами та завданнями. Не менш важливими є й аспекти доступності. Завдяки онлайн-форматам навчання студенти з віддалених регіонів отримують можливість здобувати освіту без необхідності переїзду. Це сприяє демократизації освіти та забезпечує рівні можливості для всіх охочих. Оскільки інтерактивні технології постійно розвиваються, існує можливість інтеграції нових інструментів, що відповідатимуть сучасним вимогам ринку праці. Нижче наведена таблиця 3, яка ілюструє перспективи впровадження інтерактивних технологій в освітній процес ЗВО.

Таким чином, впровадження інтерактивних технологій у ЗВО є перспективним напрямком, який сприяє підвищенню якості навчання, покращенню доступності та адаптації освіти до потреб сучасного ринку праці.

З огляду на зазначене, зауважимо, що інтерактивні технології можуть значно підвищити якість

освіти, зробити освітній процес більш гнучким і привабливим для студентів, підвищити рівень їхньої підготовки та адаптації до умов сучасного ринку праці. Водночас для досягнення цих цілей важливо забезпечити системний підхід до впровадження інтерактивних технологій, що потребує підтримки з боку як закладів вищої освіти, так і держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, впровадження інтерактивних технологій в освітній процес ЗВО відкриває значні перспективи для модернізації навчання та підвищення його ефективності. Попри наявні виклики, такі як технічна підготовка кадрів і фінансування, інтерактивні методи здатні змінити підхід до навчання, зробивши його більш адаптивним, гнучким і доступним. Інтерактивні технології підвищують якість підготовки фахівців, допомагаючи студентам розвивати практичні навички, критичне

мислення та здатність до командної роботи. Розширення інтеграції цих технологій сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних відповідати вимогам сучасного ринку праці, що, зі свого боку, позитивно впливатиме на загальний розвиток суспільства.

Перспективи подальших досліджень у сфері впровадження інтерактивних технологій в освітній процес ЗВО охоплюють кілька важливих напрямів. Зокрема, це вивчення нових інтерактивних платформ та інструментів, що постійно оновлюються та можуть удосконалювати навчальні методики. Важливим є також дослідження методів адаптації інтерактивних технологій до різних навчальних дисциплін, що допоможе розробити індивідуальні підходи для ефективного навчання. Інший перспективний напрямок – аналіз впливу інтерактивного навчання на успішність студентів і розвиток їхніх професійних компетенцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бужина І. В., Імерідзе М. Б., Кузьменко О. Г. Використання інноваційних технологій у вищій освіті: проблеми та перспективи. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 14(32). С. 51-61.
2. Гнатенко Т. С., Лисенко Н. В. Використання інноваційних технологій навчання у ЗВО в умовах змішаного навчання. *Health & Education*. 2023. № 1. С. 14-21.
3. Губарь О. Г., Спіцин В. В., Котяш І. С. Вплив використання інтерактивних технологій на якість навчання майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. *Академічні візії*. 2023. № 26. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830> (дата звернення: 30.10.2024).
4. Демченко В. А., Колодіна Л. С., Кібенко Л. М. Особливості інтерактивного навчання студентів у ЗВО. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 51. Том 1. С. 72-75.
5. Мельничук Ю. Є. Інформаційний менеджмент як складова підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 8(42). С. 407-419.
6. Непомняща І. М. Використання інтерактивних технологій для підвищення залучення студентів до процесу онлайн-навчання у ЗВО. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 9(27). С. 966-979.
7. Паустовська М. В., Онищук І. А., Хоменко О. О. Вплив інтерактивних технологій на процес навчання і розвиток здобувачів вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5(33). С. 1222-1231.
8. Сергійчук О. М. Інноваційні технології в освітньому процесі вищої школи в умовах війни. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 5(23). С. 1411-1423.
9. Ситнік Т. Місце й роль інтерактивного навчання у системі інноваційних технологій в закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. 2021. № 4. С. 11-18.
10. Ткаченко В., Усатов Б., Шмиголь Р. Інтерактивні технології у контексті міждисциплінарного підходу до навчання як передумова успішності майбутньої професійної діяльності фахівців. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. 2023. № 4. С. 16-21.
11. Шимченко Л., Зленко А., Плужник О. Інформаційна епоха – суспільство знань як вимога нового підходу до освітнього процесу. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. № 17. С. 199-226.

REFERENCES

1. Buzhyna I. V., Imeridze M. B., Kuzmenko O. H. (2023). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u vyshchii osviti: problemy ta perspektyvy [The use of innovative technologies in higher education: problems and prospects]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*, 14(32). 51-61. [in Ukrainian].
2. Hnatenko T. S., Lysenko N. V. (2023). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia u ZVO v umovakh zmishanoho navchannia [The use of innovative teaching technologies in higher education in a blended learning environment]. *Health & Education*, 1. 14-21. [in Ukrainian].
3. Hubar O. H., Spitsyn V. V., Kotiash I. S. (2023). Vplyv vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na yakist navchannia maibutnykh pedahohiv u zakladakh vyshchoi osvity [Influence of the use of interactive technologies on the quality of training of future teachers in higher education institutions]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 26. Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830> (accessed 30.10.2024).

4. Demchenko V. A., Kolodina L. S., Kibenko L. M. (2022) Osoblyvosti interaktyvnoho navchannia studentiv u ZVO [Features of interactive teaching of students in higher education institutions]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 51(1). 72-75. [in Ukrainian].

5. Melnychuk Yu. Ye. (2024). Informatsiinyi menedzhment yak skladova pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity [Information management as a component of training future specialists in higher education institutions]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*, 8(42). 407-419. [in Ukrainian].

6. Nepomniashcha I. M. (2024). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii dlia pidvyshchennia zaluchennia studentiv do protsesu onlain-navchannia u ZVO [The use of interactive technologies to increase student engagement in the process of online learning in higher education]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 9(27). 966-979. [in Ukrainian].

7. Paustovska M. V., Onyshchuk I. A., Khomenko O. O. (2024). Vplyv interaktyvnykh tekhnolohii na protses navchannia i rozvytok здобувачив vyshchoi osvity [Influence of interactive technologies on the learning process and development of higher education students]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 5(33). 1222-1231. [in Ukrainian].

8. Serhiichuk O. M. (2024). Innovatsiini tekhnolohii v osvitnomu protsesi vyshchoi shkoly v umovakh viiny [Innovative technologies in the educational process of higher education in wartime]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 5(23). 1411-1423. [in Ukrainian].

9. Sytnik T. (2021). Mistse y rol interaktyvnoho navchannia u systemi innovatsiinykh tekhnolohii v zakladakh vyshchoi osvity [The place and role of interactive learning in the system of innovative technologies in higher education institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: «Pedahohichni nauky» – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University. Series: “Pedagogical Sciences”*, 4. 11-18. [in Ukrainian].

10. Tkachenko V, Usatov B., Shmyhol R. (2023). Interaktyvni tekhnolohii u konteksti mizhdystyplinarnoho pidkhodu do navchannia yak peredumova uspishnosti maibutnoi profesiinoi diialnosti fakhivtsiv [Interactive technologies in the context of an interdisciplinary approach to learning as a prerequisite for the success of future professional activities of specialists]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: «Pedahohichni nauky» – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University. Series: “Pedagogical Sciences”*, 4. 16-21. [in Ukrainian].

11. Shymchenko L., Zlenko A., Pluzhnyk O. (2022). Informatsiina epokha – suspilstvo znan yak vymoha novoho pidkhodu do osvitnoho protsesu [Information age - knowledge society as a requirement of a new approach to the educational process]. *Society. Document. Communication. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, 17. 199-226. [in Ukrainian].

УДК 378:37.011.3-051:[821+811].161.2]:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-44>

Єлизавета ТАРАПАТА,
orcid.org/0009-0003-7626-132X
аспірантка кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.tarapata.asp@kubg.edu.ua

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ

У статті розглянуто особливості ігрових технологій для формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису. Відзначено, що в умовах сучасного реформування системи вищої освіти, де інтернаціоналізація та інформаційні, ігрові технології трансформували всю галузь освіти, важливо не тільки мати теоретичні знання з мови, а й уміти ефективно використовувати їх в комунікативних ситуаціях, зокрема й у ситуаціях майбутньої професійної діяльності. Гейміфікація фокусується на розвитку лінгвістичних навичок через безпосередню залученість здобувачів у мовленеву практику, що активізує їх як головних суб'єктів навчального процесу, і це впливає на взаємодію з іншими учасниками освітнього середовища. Досліджено, що такі ігрові технології, як інтерактивні та імітаційні ігри, ігри-вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації, рольові та ділові навчальні ігри, комп'ютерні ділові ігри, можуть урізноманітнити та заохотити практичне використання мови в реальних життєвих, комунікаційних ситуаціях. Велику увагу також приділяють розвитку відповідних навичок: уміння навчатися та мислити як інноватор, пізнавати глибини лінгвістики та грамотного висловлювання.

Здійснено аналіз впливу різноманітних ігрових технологій на сформованість граматичної компетентності майбутніх вчителів-філологів. Серед основних проблем і викликів, які можуть виникнути в процесі викладання та впровадження ігрових технологій, виокремлено недостатню підготовленість майбутніх вчителів української мови та літератури.

У пропонованій розробці акцентовано увагу на інтеграцію ігрових технологій в навчальний процес як засіб формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури через використання експресивного синтаксису. Підкреслено, що такі технології дозволяють студентам експериментувати з мовними конструкціями, це стимулює здобувачів ґрунтовніше вивчати граматику. Результатом цього є те, що здобувач відчуває впевненість та опановує експресивний синтаксис, який вимагає творчого підходу.

У статті подано рекомендації щодо дієвого використання ігрових технологій в практиці викладання з метою покращення результативності навчання та підготовки майбутніх учителів до роботи в сучасному освітньому середовищі. Визначено, що такі технології не тільки сприяють розвитку мовних навичок та запам'ятовуванню інформації, але й стимулюють творче мислення та мотивують студентів до вивчення мови.

Підсумовується, що проаналізовані технології до формування граматичної компетентності, безумовно, позитивно впливають на взаємодію між викладачем та студентами, сприяють розвитку не тільки теоретичних знань, але й практичних навичок аудіювання та мовлення, а також формують вміння застосовувати граматичні знання в реальних комунікативних ситуаціях. Вплив ігрових технологій відкриває нові перспективи для вдосконалення викладання мови і літератури, збагачуючи арсенал методів та підходів щодо формування граматичної компетентності та підвищує ефективність мовної освіти.

Ключові слова: граматична компетентність, ігрові технології, мовні навички, інновації, гейміфікація, професійне навчання, синтаксис української мови, методика навчання.

Yelyzaveta TARAPATA,
orcid.org/0009-0003-7626-132X
Postgraduate student At the Department of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) y.tarapata.asp@kubg.edu.ua

GAME TECHNOLOGIES FOR FORMING GRAMMATICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE BY MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX

The article examines the peculiarities of game technologies for the formation of grammatical competence of future teachers of the Ukrainian language and literature by means of expressive syntax. It was noted that in the conditions of

the modern reform of the higher education system, where internationalization and information and game technologies have transformed the entire field of education, it is important not only to have theoretical knowledge of the language, but also to be able to use it effectively in communicative situations, in particular, in situations of future professional activity. Gamification focuses on the development of linguistic skills through the direct involvement of learners in speech practice, which activates them as the main subjects of the educational process, which significantly affects interaction with other participants of the educational environment. It has been studied that game technologies such as: interactive and simulation games, exercise games, game discussions, game situations, role-playing and business educational games, computer business games, can diversify and encourage the practical use of language in real life, communication situations. Much attention is also paid to the development of skills, in particular, such as the ability to learn and think as an innovator, to learn the depths of linguistics and competent expression.

An analysis of the influence of various game technologies on the formation of grammatical competence of future philology teachers was carried out. Among the main problems and challenges that may arise in the process of teaching and implementation of game technologies, insufficient preparation of future teachers of Ukrainian language and literature of students was highlighted.

The proposed development emphasizes the integration of game technologies into the educational process as a means of forming the grammatical competence of future teachers of the Ukrainian language and literature through the use of expressive syntax. It is emphasized that such technologies allow students to experiment with language constructions, this stimulates students to study grammar more thoroughly, and as a result, students feel confident and master expressive syntax, which requires a creative approach.

The article provides recommendations on the effective use of game technologies in teaching practice in order to improve the effectiveness of education and prepare future teachers to work in a modern educational environment. It was determined that such technologies not only contribute to the development of language skills and memorization of information, but also stimulate creative thinking and motivate students to learn the language.

It is concluded that the analyzed technologies for the formation of grammatical competence definitely have a positive effect on the interaction between the teacher and students, contribute to the development of not only theoretical knowledge, but also practical listening and speaking skills, and form the ability to apply grammatical knowledge in real communicative situations. The influence of game technologies opens up new perspectives for improving the teaching of language and literature, enriching the arsenal of methods and approaches for the formation of grammatical competence and increasing the effectiveness of language education.

Key words: *grammatical competence, game technologies, language skills, innovations, gamification, professional training, syntax of the Ukrainian language, teaching method.*

Постановка проблеми. Ігрові технології як засіб до формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури є актуальною та значною проблемою сучасної освіти. Перш за все, це визначає необхідність синтезу традиційних форм навчання з сучасними викликами методології української мови. Використання ігрових технологій та теоретичної бази класичних методів сприяють розвитку навчального процесу, що забезпечує ефективність навчання та формування навичок. Зокрема, впровадження таких технологій допомагає здобувачам вдосконалювати комунікативні та фахові вміння, розвивати критичне мислення та формує граматичну компетентність майбутнього фаху. Ігрові технології передбачають використання різноманітних онлайн технологій та ігор, які сприяють підвищенню мотивації в перебігу навчання, активізують комунікативну діяльність та залученість здобувачів в освітній процес, наприклад, рольові ігри, дебати, групові проекти тощо. За допомогою таких технологій майбутні вчителі української мови та літератури здобувають не лише теоретичні знання, а й практичні навички, за допомогою яких вони можуть ефективно застосовувати граматичну концепцію у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Формування граматичної компетенції за допомогою ігрових технологій завжди є актуальним питанням для лінгвістів та методистів. Дослідження ХХІ століття в цій галузі свідчать про те, що цей аспект викладання мови залежить від низки чинників, зокрема методів викладання, навчальної програми та ін. В. Сухомлинський, Ф. Шиллер у своїх дослідженнях відзначили, що гра є ефективним засобом формування комунікативної та граматичної компетенції та виокремлювали її як дієвий метод навчання мови. О. Ветхов, Н. Скляренко, О. Вовк у своїх дослідженнях визначали зміст і структуру граматичної компетенції та сприяли розробці результативних методів навчання. Питання цифрової трансформації в освіті досліджували Ю. Вакал, О. Жерновникова, М. Сільченко та інші. Такі науковці, як А. Херш, М. Плющ, Т. Горохова та ін., досліджували питання розвитку граматичної компетенції. Їх наукові праці спрямовані на визначення змісту навчання граматичного матеріалу, пошуку ефективних підходів до вивчення граматики та пошуку результативних методів навчання. Попри вагомий внесок вищезгаданих вчених, у вітчизняній лінгводидактиці відсутні фахові дослідження, присвячені розробці ігрових

технологій як засобу формування граматичної компетентності вчителів української мови та літератури за засадах експресивного синтаксису.

Мета статті. Детально описати, визначити та теоретично обґрунтувати поняття ігрових технологій для формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису.

Задля втілення визначеної мети ставимо перед собою розв'язання низки конкретних завдань: з'ясувати ключові аспекти граматичної компетентності; дефінувати гейміфікацію та визначити практичну значеннєвість у професійній діяльності майбутніх вчителів-філологів; висвітлити вагоме значення ігрових технологій як дієвого засобу викладання експресивного синтаксису української мови, що формує граматичну компетентність та надати практичні рекомендації відносно організації навчального процесу з метою розвитку граматичної компетенції у майбутніх вчителів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Граматичну компетентність досліджували такі науковці, як М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентилюк та ін. Формування граматичної компетентності майбутнього української мови – опанування синтаксичними засобами мови задля досягнення власної комунікативної мети з обов'язковою умовою вплинути на адресата. Важливими чинниками, які впливають на процес вивчення синтаксичного матеріалу є: особистість вчителя української мови, який є прикладом еталонного, грамотного мовлення; методика, якої дотримується вчитель під час викладу синтаксису; якість синтаксичного матеріалу; вмотивованість здобувачів вивчати навчальний матеріал. У ХХІ столітті прослідковується така тенденція – зниження рівня засвоєння знань із синтаксису української мови. Для формування граматичної компетентності майбутніх вчителів української мови та літератури на основі синтаксису пропонуємо використовувати ігрові технології. Результативне формування граматичної компетенції створює умови для активної практики, що підвищує рівень граматичних знань, формує критичне мислення, підвищує залученість здобувачів на заняттях. Ці технології також підкреслюють важливість розвитку мовленнєвих навичок разом із вивченням лінгвістичної теорії. Інтерактивні методи сприяють досягненню високого рівня граматичної компетентності, яка є важливою складовою професійної освіти. Використання експресивного синтаксису в ігрових технологіях є ефективним для засвоєння граматичних правил та

їх застосування на практиці. Для результативного формування граматичної компетентності за допомогою гейміфікації необхідно:

- визначити граматичні структури, які підлягають засвоєнню за допомогою гри;
- дослідити механізм розвитку професійної граматичної компетентності через інтерактивні методи навчання;
- встановити основні критерії ефективності використання ігрових технологій для формування граматичної компетентності;
- обґрунтувати педагогічні засоби та методи, що сприяють ґрунтовному формуванню професійної граматичної компетентності шляхом введення ігрових технологій.

Використання ігрових технологій не змінює традиційні заняття, навпаки, надає нові можливості в навчальному процесі. Перевага гри з іншими засобами навчання є в тому, що вона може забезпечити як індивідуальну роботу здобувача, так і парну, групову. Зважаючи на це, можна сказати, що ігрові технології базуються на принципі усвідомленого навчання, заохочення здобувача на заняттях та здобуття практичних навичок. На кожному етапі проведення ігрової технології важливо визначити початковий стан сформованості граматичної компетентності майбутніх вчителів-філологів для того, щоб поставити конкретну мету за для її вдосконалення, спроектувати систему гри, організувати діяльність студентів та проаналізувати результат. Будь-яка гра, так само як і система мови, складається з правил та елементів. У системі мови такими елементами є граматичні одиниці, структури та правила, які забезпечують логічність і зв'язаність мовлення людини. В ігрових технологіях такі елементи, як бейджі (нагороди), рівні, рейтинги, часові обмеження, є типовими, що доцільно застосовувати для формування професійної компетентності майбутніх вчителів української мови та літератури. Завдання таких технологій полягає в тому, щоб адаптувати елементи гри в навчальний процес, що сприятиме ефективному розвитку граматичної компетентності.

Науковець Девід Перкінс у своїй книзі «Розумні школи» (Smart Schools) окреслює чотири важливі принципи ефективного викладання, які сприяють якісному формуванню освітнього процесу (Perkins, 1995):

1. Зрозуміла та чітка інформація. Викладачі повинні забезпечувати здобувачів якісними та структурованими знаннями, що полегшують сприйняття інформації.
2. Вдумлива практика. Навчальний процес має включати розвиток практичних умінь здобувачів,

які стимулюють критичне мислення та ґрунтовне розуміння предмета.

3. Інформативний зворотний зв'язок. Регулярний зворотний зв'язок покращує вмотивованість здобувачів та допомагає їм зрозуміти свої слабкі та сильні сторони в навчанні.

4. Мотиватори: зовнішні та внутрішні. Використання мотиваційних дій щодо здобувача збільшує зацікавленість в навчанні та професійні діяльності. Внутрішні мотиватори присутні у якісних іграх: відчуття росту та приналежність до групи, незалежність учасника гри, сюжет гри (Ляшенко, 2017).

Гра як засіб формування граматичної компетентності повинна відповідати цим принципам. Розглянувши ігрову технологію крізь призму принципів науковця, можна сказати що:

– гейміфікація забезпечує здобувачам зрозумілу та чітку систему правил та завдань. Наприклад, гра може містити чіткі інструкції для використання експресивного синтаксису в конкретних комунікативних ситуаціях;

– урівноваження між складністю завдання та рівнем персонажа забезпечує впевненість у власних силах здобувача;

– право на помилки в практичних завданнях, стимулює дослідницьку діяльність та критичне мислення здобувача;

– елементи гри (нагороди, зростання рівня, підвищення рейтингу серед інших гравців) мотивують здобувачів. Захопливий сюжет гри або можливість змагання з іншими можуть підтримувати зацікавленість до вивчення граматики та підвищувати мотивацію до досягнення нових рівнів граматичної компетентності.

Аналіз досліджень і публікацій науковців засвідчує, що найпродуктивнішим є такий процес проектування формування тієї або іншої компетентності, в основу якої закладені досягнення мети як кінцевого результату. В Україні розробкою методів ігрових технологій займалися такі вчені, як С. Гончаренко, С. Довбня, С. Жицька, І. Мельничук, С. Поляков, О. Федоренко. Ігрові

технології вчені тлумачать як різновид активної діяльності здобувачів, у процесі яких вони опановують суспільними функціями, міжособистими відносинами та мовою як засобом комунікації. Їхні дослідження спрямовані на розробку нових методів і стратегій, які сприятимуть розумінню та вдосконаленню освітнього процесу. Стратегією сучасної освіти є професійно-особистісний розвиток і саморозвиток педагога, здатного долати складні соціокультурні ситуації та діяти відповідально й оптимально в контексті вирішення професійних завдань. На нашу думку, такі технології допомагають вибудовувати цілісний процес формування професійної граматичної компетентності вчителя-філолога. Шляхом уведення ігрових технологій ми можемо спостерігати за послідовністю цілеспрямованих злагоджених дій викладача і студентів на визначених етапах розв'язання конкретних завдань гри, які спеціально створені в сюжеті та послідовно змінюють одна одну і служать досягненню кінцевої мети – підвищенню рівня сформованості в студентів професійної граматичної компетентності.

Висновки. Встановлено, що ігрові технології є ефективними, сприяють розвитку творчого, критичного мислення, підвищують рівень теоретичних знань та навичок й позитивно впливають на розвиток граматичної компетентності здобувачів. Відзначено, що впровадження гейміфікації у навчальний процес дозволяє структурувати й систематизувати теоретичні та практичні знання здобувачів. Ігрові технології в освітньому просторі активізують мисленнєвий процес здобувачів, який оптимізується в процесі гри з дидактичним складником. Завдяки комунікативній діяльності на граматичні теми під час гри майбутні вчителі-філологи навчаються не лише обирати відповідні граматичні конструкції для виконання поставлених завдань, але й прогнозувати результат на ранньому етапі, що сприяє усвідомленому та впевненому застосуванню експресивного синтаксису в майбутній професійній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Newby D. The role of theory in pedagogical grammar: A Cognitive + Communicative approach. Eurasian Journal of Applied Linguistics. 2015. 1(2). P. 13–34. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-role-of-theory-in-pedagogicalgrammar%3A-A-%2B-Newby/b78161c5ac1fdafba56cb45fcadd2ea45f49f964> (дата звернення 05.04.2024)
2. Perkins David N. Smart Schools: Better Thinking and Learning for Every Child Published May 1st 1995 by Free Press. – 257 p.
3. Артюшкіна Л.М. Мовленнєва компетентність як складова комунікативного процесу державних службовців. 2018. URL : soippo.narod.ru/documents/konf_zhuk/artushkina_rud.doc. (дата звернення: 04.04.2024).
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручн. / Ф. С. Бацевич. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 472 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL : <https://esu.com.ua/article-26811> (дата звернення: 04.04.2024).

6. Вовк О.І. Сучасна стратегія формування англомовної граматичної компетенції у студентів-філологів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2019. № 27. С. 5–10.
7. Горохова Т. О. Граматична компетенція як складова професіограми студента-філолога. Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матер. Всеук. наук.-практ. конф. 18 квітня 2013р. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1082/1/T_Gorohova_DMU_3_GI.pdf (дата звернення: 04.04.2024).
8. Клак І. Є. Формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук; 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2015. 20 с.
9. Ляшенко А. Як ігри змінюють освіту [Електронний ресурс]. – URL : <https://ain.ua/2017/10/02/yak-igri-zminuyut-osvitu/> (дата звернення 17.10.2024)
10. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб.; за ред. О. І. Пометун. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
11. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: збірник вправ і завдань для студентів ОПП «Філологія. Українська мова і література», «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)», «Середня освіта. Українська мова і література». Укл. Н. М. Торчинська. Вид. друге, доп. Хмельницький, 2021. 128 с.
12. Тригуб І. П. Формування граматичної компетенції у студентів немовних спеціальностей ВНЗ у процесі вивчення англійської мови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2014. Вип. 10(2). С. 74–77.

REFERENCES

1. Newby D. (2015) The role of theory in pedagogical grammar: A Cognitive + Communicative approach. Eurasian Journal of Applied Linguistics. 1(2). P. 13–34. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-role-of-theory-in-pedagogicalgrammar%3A-A-%2B-Newby/b78161c5ac1fda56cb45fcadd2ea45f49f964> (дата звернення 05.04.2024)
2. Perkins David N. (1995) Smart Schools: Better Thinking and Learning for Every Child Published May 1st 1995 by Free Press. – 257 p.
3. Artiushkina L.M. (2018) Movlenieva kompetentnist yak skladova komunikatyvnoho protsesu derzhavnykh sluzhbovtziv. [Speech competence as a component of the communicative process of civil servants]. URL: soippo.narod.ru/documents/konf_zhuk/artushkina_rud.doc (data zvernennia: 12.10.2024). [in Ukrainian].
4. Batsevych F.S. (2004) Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk. [Basics of communicative linguistics: textbook]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 472 p. [in Ukrainian].
5. Vykhovanets I.R. (2006) Hramatyka. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Grammar. Encyclopedia of Modern Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. Redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSH [National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Scientific Society]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine]. URL: <https://esu.com.ua/article-26811> (data zvernennia: 15.10.2024). [in Ukrainian].
6. Vovk O.I. (2019) Suchasna stratehiia formuvannia anhlomovnoi hramatychnoi kompetentsii u studentiv-filolohiv. [Modern strategy for the formation of English grammar competence in philology students]. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly [Psychological and Pedagogical Problems of Rural School], 27, 5–10. [in Ukrainian].
7. Horokhova T.O. (2013) Hramatychna kompetentsiia yak skladova profesiohramy studenta-filoloha. [Grammar competence as a component of the philology student's professional profile]. Doslidzhennia molodykh uchenykh u konteksti rozvytku suchasnoi nauky: mater. Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 18 kvitnia 2013 r. [Research of Young Scientists in the Context of Modern Science Development: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference, April 18, 2013]. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1082/1/T_Gorohova_DMU_3_GI.pdf (accessed: 04.04.2024). [in Ukrainian].
8. Klak I.Ye. (2015) Formuvannia profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv-filolohiv u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin: avtoreferat dysertatsii kand. ped. nauk; 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. [Formation of professional communicative competence in future philology teachers in the process of studying professional disciplines: Ph.D. thesis abstract]. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
9. Liashenko A. (2017) Yak ihry zminuiut osvitu [How Games Change Education]. [Electronic resource]. URL: <https://ain.ua/2017/10/02/yak-igri-zminuyut-osvitu/> (accessed: 17.10.2024). [in Ukrainian].
10. Pomետun O.I., Pyrozhenko L.V. (2004) Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: naukovy-metodychnyi posibnyk; za red. O.I. Pomետun. [The Modern Lesson. Interactive Teaching Technologies: Scientific-Methodical Guide; edited by O.I. Pomետun]. Kyiv: A.S.K. 192 p. [in Ukrainian].
11. Torchyns'ka, N. M. (ukl.). (2021). Suchasna ukrains'ka literaturna mova. Syntaksys [Modern ukrainian literary language. Syntax]: zbirnyk vprav i zavdanj dlja studentiv OPP «Filologhija. Ukrains'ka mova i literatura», «Serednja osvita. Movy i literatury (poljs'ka, ukrains'ka)», «Serednja osvita. Ukrains'ka mova i literatura». [Modern Ukrainian Literary Language. Syntax: Collection of Exercises and Tasks for Students of the Educational Program «Philology. Ukrainian Language and Literature», «Secondary Education. Languages and Literature (Polish, Ukrainian)», «Secondary Education. Ukrainian Language and Literature»]. Vyd. drughe, dop. Khmel'nyckyj. 128 s. [in Ukrainian].
12. Tryhub I.P. (2014) Formuvannia hramatychnoi kompetentsii u studentiv nemovnykh spetsialnostei VNZ u protsesi vyvchennia anhlikskoi movy. [Formation of grammatical competence in non-linguistic university students in the process of learning English]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology], 10(2), 74–77. [in Ukrainian].

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-45>

Ольга ТРОФИМЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7593-9248

*аспірант, старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
(Одеса, Україна) *dessa.olha@ukr.net**

АПРОБАЦІЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті представлені результати експериментальної перевірки структурно-функціональної моделі розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти. Апробація розробленої моделі включала реалізацію концептуально-цільового, змістовно-діяльнісного і оцінно-результативного блоків. Результати, одержані на констатувальному етапі, підтвердили припущення щодо переважання середнього та достатнього рівня розвитку інноваційної позиції педагогів. Аналіз результатів на констатувальному етапі за допомогою U-критерію Манна-Уїтні не виявив статистично значущих розбіжностей між педагогами експериментальною та контрольною груп, що підтвердило їх однорідність за складом. На формувальному етапі здійснювалась реалізація виокремлених педагогічних умов із застосуванням різних форм і методів навчання, що окреслені в змісті структурно-функціональної моделі. На підсумковому етапі одержані дані свідчать про позитивну динаміку розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної групи. Перевірка валідності результатів здійснювалась статистичним методом обчислювання з використанням U-критерія Манні-Уїтні та критерія Пірсона χ^2 (хі-квадрат). На констатувальному етапі експерименту за результатами розрахунків з використанням U-критерія Манні-Уїтні не виявлено значущої різниці між загальним рівнем розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної та контрольною групами, що свідчить про однорідність складу двох груп. Наприкінці експерименту одержані результати засвідчили існування статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами з достовірністю 95%. Перевірка прикінцевих критерія Пірсона χ^2 (хі-квадрат) свідчить про наявність залежності між апробацією структурно-функціональної моделі та рівнями розвитку в експериментальній групі.

Ключові слова: *інноваційна педагогічна діяльність, післядипломна педагогічна освіта, педагогічні інновації, модель розвитку, інноваційність.*

Olha TROFYMENKO,

orcid.org/0000-0001-7593-9248

*Postgraduate student, Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education
Odessa Regional Academy of In-Service Education
(Odesa, Ukraine) *dessa.olha@ukr.net**

TESTING A STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATORS' INNOVATIVE POSITION IN THE CONDITIONS OF POST-GRADUATE EDUCATION

This article presents the results of experimental verification of a structural-functional model for developing teachers' innovative position in post-graduate education conditions. The testing of the developed model under specific pedagogical conditions included the implementation of conceptual-target, content-activity, and evaluation-result blocks. The results obtained at the confirmatory stage supported the assumption about the prevalence of medium and sufficient levels of teachers' innovative position development. Analysis of results at the confirmatory stage using the Mann-Whitney U-test revealed no statistically significant differences between teachers in experimental and control groups, confirming their homogeneity in composition. At the formative stage, the implementation of identified pedagogical conditions was carried out using various forms and methods of teaching outlined in the structural-functional model's content. At the final stage, the obtained data showed positive dynamics in the development of innovative position among teachers in the experimental group. Results were validated using statistical calculation methods, including the Mann-Whitney U-test and Pearson's χ^2 (chi-square) test. At the confirmatory stage of the experiment, calculations using the Mann-Whitney U-test showed no significant difference between the overall levels of innovative position development in experimental and control groups, indicating the homogeneity of the two groups' composition. At the end of the experiment, the results demonstrated statistically significant differences between the studied groups with 95% confidence. Verifying the final results of the overall development of teachers' innovative position in post-graduate education using Pearson's χ^2 (chi-square) test indicates a dependency between the approbation of the structural-functional model and development levels in the experimental group.

Key words: *innovative pedagogical activity, postgraduate pedagogical education, innovative pedagogical technologies, development model, innovativeness.*

Постановка проблеми. Актуалізація проблеми розвитку інноваційної позиції педагога викликана стрімкими трансформаційними процесами в освітньому просторі, що зумовлюють необхідність переосмислення професійної ролі вчителя (вихователя) та його готовності до інноваційної діяльності. В умовах глобальних викликів, цифровізації освіти та впровадження компетентнісного підходу особливої значущості набуває здатність педагога не лише адаптуватися до змін, але й виступати активним суб'єктом інноваційних перетворень.

Недостатня увага проблемі розвитку інноваційної позиції педагогів унеможлиблює якісне впровадження змін в освітню практику. Формальне ставлення вчителя чи вихователя до виконання завдань сучасної системи освіти не дає можливість надати об'єктивну оцінку інноваціям, а значить – зробити аналіз якості проведення реформ. Отже, набуває значущості проблема формування ставлення та визначення власної позиції педагога до інновацій в освіті, виокремлення педагогічних умов, принципів та підходів до її розвитку. З урахуванням принципів концепції неперервного навчання, особлива увага приділяється розвитку інноваційної позиції педагога в умовах післядипломної освіти.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що проблема розвитку інноваційної позиції педагога є міждисциплінарною та охоплює питання сприймання інновацій особистістю у професійній діяльності, дослідження готовності педагога та його здатності здійснювати інноваційну діяльність. Так, українська вчена О. Діса (2024), досліджуючи психологічні чинники, які детермінують позитивне сприймання інновацій працівниками організацій, емпіричним шляхом довела, що креативність, ризик заради успіху, орієнтація на майбутнє, винахідливість, впевненість, експресивність – є психологічними особливостями, які притаманні працівникам з позитивним реагуванням на зміни (Діса, 2024). Висновки, які робить дослідниця, підтверджують важливість розвитку означених якостей у педагогів для підвищення ефективності впровадження змін.

Увагу проблемі розвитку професійних і загальних компетентностей, як необхідної умови для формування і розвитку інноваційної спрямованості педагогів, приділяє науковиця М. Островська (2021). Авторка підкреслює необхідність розвитку у вчителів здатності створювати розвивальне освітнє середовище і впроваджувати як традиційні, так й інноваційні технології; вміння генерувати нові ідеї та ініціативи і втілювати їх у професійну діяльність (Островська, 2021: 191).

Науковий інтерес в рамках нашого дослідження викликає праця О. Цюняк (2020), у якій учена ґрунтовно підходить до виокремлення мотиваційних стратегій до заохочення майбутніх педагогів до здійснення інноваційної діяльності, серед яких – визнання зусиль і досягнень здобувачів освіти, позитивне оцінювання результатів освітнього процесу, створення доброзичливої атмосфери на занятті та сприяння співпраці педагогів у групі (Цюняк, 2020). Проблема мотивації до інноваційної діяльності тісно пов'язана з ціннісним осмисленням педагогом власного професійного досвіду, умови виникнення якого розглядає Б. Цзішен (2022). На думку науковця, ціннісне осмислення педагогом власного професійного досвіду відбувається завдяки методам створення рефлексивного середовища, що підвищує готовність вихователів закладів дошкільної освіти до інновацій. Це відбувається, як підкреслює автор, через створення професійної взаємодії та культивуванню рефлексії у професійній діяльності педагогів.

Педагогічні умови розвитку інноваційної компетентності педагога в умовах післядипломної освіти висвітлили дослідники А. Єрмоленко, В. Кулішов і С. Шевчук (2020). Автори підкреслили важливість застосування андрагогічних принципів інноваційного навчання здобувачів освіти, як-от: суб'єктність, практикоорієнтованість, колегіальність тощо (Єрмоленко та ін., 2020).

Аналіз наукової літератури засвідчив існування широкого спектру досліджень в галузі педагогіки та психології з окремих аспектів розвитку інноваційної позиції педагога, його інноваційної спрямованості та здатності здійснювати інноваційну діяльність. Наукові доробки вчених дозволяють нам системно підійти до визначення умов розвитку інноваційної позиції педагога та створенню й апробації структурно-функціональної моделі розвитку. А неналежна увага в науковому просторі до розробки моделі розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти в науковому полі зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є висвітлення результатів дослідно-експериментальної роботи з апробації структурно-функціональної моделі розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти.

Методи що використовувалися під час дослідження:

– емпіричні: спостереження, опитування, самооцінювання, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи);

– статистичні: методи математичної статистики для аналізу експериментальних даних, визначення достовірності одержаних даних.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилось упродовж чотирьох етапів. На першому, пошуковому, етапі визначено сутність та структуру розвитку інноваційної позиції педагога; виокремлено компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-креативний, емоційно-рефлексивний). Упродовж другого, констатувального, етапу нами визначені критерії, показники й рівні розвитку інноваційної позиції педагога (Трофименко, 2024). Третій етап емпіричного дослідження, формувальний, був присвячений конструюванню структурно-функціональної моделі розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти. Запропонована модель розвитку інноваційної позиції педагога в умовах післядипломної освіти є цілісною системою, яка складається із трьох структурних компонентів (концептуально-цільовий блок, змістово-діяльнісний блок та оцінно-результативний), які взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою.

У концептуально-цільовому блоці визначено мета та завдання моделі. Мета – розвиток інноваційної позиції педагога в умовах післядипломної освіти. Відповідно до поставленої мети ми визначили такі завдання: формування мотивації до здійснення інноваційної діяльності та ціннісного ставлення до педагогічних інновацій; удосконалення системи знань в галузі педагогічної інноватики; розвиток уміння нестандартно підходити до розв'язання професійних завдань, здатності до трансформації знань; розвиток професійної рефлексивності та прогностичних умінь педагога. Для реалізації завдань визначені підходи (аксіологічний, андрагогічний, особистісно-діяльнісний) та принципи (науковості, системності, зв'язку теорії з практикою, гнучкості та варіативності).

У змістово-діялісному блоці виокремлені компоненти інноваційної позиції педагога (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діялісно-креативний, емоційно-мотиваційний); етапи їх розвитку (мотиваційно-діагностичний, змістово-процесуальний, корекційно-узагальнювальний). Розвиток інноваційної позиції педагога ми розглядаємо при наявності таких педагогічних умов:

- реалізація принципів андрагогічної моделі навчання;
- організація та впровадження практики співпраці педагогів в умовах післядипломної освіти;
- використання інтерактивних технологій навчання педагогів в умовах післядипломної освіти.

При реалізації моделі розвитку інноваційної позиції передбачені різні форми (індивідуальна, групова, колективна) та методи роботи з педагогами в умовах післядипломної освіти. Серед методів роботи передбачено: тренінг, інтерактивні методи навчання, метод проблемних ситуацій, аналіз педагогічних ситуацій, моделювання, кейс-метод, самопрезентація.

В оцінно-результативному блоці зазначені методики діагностики (опитування, спостереження, контент-аналіз), рівні розвитку інноваційної позиції педагога (високий, достатній, середній, низький) та їх критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діялісно-креативний, емоційно-рефлексивний).

При впровадженні структурно-функціональної моделі очікувалась позитивна динаміка розвитку інноваційної позиції педагога в умовах післядипломної освіти.

На четвертому, підсумковому, етапі емпіричного дослідження із метою визначення ефективності розробленої моделі організовано педагогічний експеримент.

В експерименті взяли участь 245 педагогів закладів дошкільної освіти.

До контрольної групи (КГ) увійшли педагоги закладів дошкільної освіти м. Ужгорода і Закарпатської області, які проходили навчання на курсах підвищення кваліфікації та брали участь у методичних та науково-методичних заходах Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти ($n = 121$) і увійшли до складу контрольної групи. До експериментальної групи (ЕГ) увійшли педагоги закладів дошкільної освіти м. Одеси й Одеської області, які проходили навчання на курсах підвищення кваліфікації та брали участь у методичних та науково-методичних заходах Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» ($n = 124$). Експериментально-дослідницька робота проводилася на базі Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

У процесі педагогічного експерименту було досліджено дієвість педагогічних умов й структурно-функціональної моделі та виявлено динаміку рівнів інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти.

На констатувальному етапі для визначення розбіжностей у діагностуванні рівнів розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної та контрольної груп, ми використали U-критерій Манна-Уїтні, обчислювання якого здійснювали за допомогою програми IBM SPSS Statistics V26.

Аналіз одержаних даних засвідчив відсутність статистично значущих відмінностей між результатами діагностування рівнів розвитку інноваційної позиції педагогів двох груп. Розрахунок U-критерія здійснювався при умові, що рівень значущості дорівнює 0,05, а довірчий інтервал – 95,0. У показниках низького рівня розвитку інноваційної позиції педагогів $U_{\text{emp}} = 5$, $p = 0,486$; у показниках середнього рівня розвитку $U_{\text{emp}} = 9$, $p = 1,0$; у показниках достатнього рівня розвитку $U_{\text{emp}} = 10$, $p = 0,686$; у показниках високого рівня розвитку $U_{\text{emp}} = 7$, $p = 0,886$. Отже, статистично доведено, що між загальним рівнем розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної та контрольної групи немає значущої різниці, що свідчить про однорідність складу двох груп.

На підсумковому етапі експериментально-дослідної роботи було виявлено позитивну динаміку розвитку інноваційної позиції педагогів в експериментальній групі. Порівняльні дані загального розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти на констатувальному та підсумковому етапах в обох надаються в таблиці нижче (табл. 1).

Наведені дані, що показані в таблиці, засвідчують суттєві зміни у експериментальній групі у розвитку інноваційної позиції за всіма критеріями.

Для перевірки достовірності результатів експериментально-дослідницької роботи ми скористалися формулою непараметричного критерію χ^2 (хі-квадрат) Пірсона (Руденко і Руденко, 2009: 209), який дозволив виявити відмінності між двома розподілами та оцінити їхню значущість. Ми порівняли результати загального рівня розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної та контрольної групи на підсумковому етапі експерименту.

Послугуючись критерієм Пірсона χ^2 , ми перевірили нульову (H_0) та альтернативну (H_a) гіпотези. Нульова гіпотеза вказує на відсутність залежності між апробацією структурно-функціональної моделі та рівнями розвитку інноваційної позиції педагогів ЕГ і КГ в умовах післядипломної освіти, що проявляється у виявленні неза-

лежності емпіричних розподілів двох вибірок. Альтернативна гіпотеза підтверджує наявність залежності між апробацією структурно-функціональної моделі та рівнями розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах ЕГ та КГ в умовах післядипломної освіти, що проявляється у виявленні залежності емпіричних розподілів двох вибірок.

Для перевірки зазначених гіпотез обчислили фактичне значення критерію χ^2 та порівняли його із критичним значенням критерію χ^2 , яке визначається за таблицею критичних точок розподілу Пірсона «хі-квадрат» (Таблиці функцій, 2009). Експериментальне значення χ^2 (хі-квадрат) обчислювалось за формулою:

$$\chi^2 = \sum \frac{(fo - fe)^2}{fe},$$

де:

fo – спостережувана частота, тобто числові дані з вибірки, що класифіковані в певну категорію і складаються в загальний розмір вибірки ($\sum fo = n$);

fe – очікувана частота, яка прогнозується з урахуванням пропорцій в нульовій гіпотезі (p) і розміру вибірки (n): $fe = np$.

Число ступенів свободи варіацій (K) ми визначали за формулою:

$$K = (a-1)(b-1) = (2-1)(4-1) = 3,$$

де:

a – кількість груп; b – кількість рівнів.

Послугуючись даними, що наведені в таблиці критичних точок розподілу Пірсона «хі-квадрат» (Таблиці функцій, с. 10), використаємо $\alpha = 0,05$ та $\alpha = 0,01$. За умови $K = 3$ і $\alpha = 0,05$ критичне значення $\chi^2_{0,05} = 7,815$. Якщо $K = 3$ і $\alpha = 0,01$, то критичне значення $\chi^2_{0,01} = 11,345$. Фактичне значення критерію χ^2 ($\chi^2_{\text{факт}}$) порівнюється з критичним значенням критерію χ^2 ($\chi^2_{\text{крит}}$): якщо $\chi^2_{\text{факт}} > \chi^2_{\text{крит}}$, то альтернативна гіпотеза (H_a) приймається, а нульова гіпотеза (H_0) відхиляється.

У результаті обчислювань встановлено: $\chi^2_{\text{факт}} > \chi^2_{\text{крит}} = 14,91 > 11,345$ при $p=0,01$ (табл. 2).

Отже, одержані результати, що відображені в таблиці 1, дають підстави відхилити нульову гіпотезу (H_0) про відсутність залежності між апробацією структурно-функціональної моделі та рів-

Таблиця 1

Порівняльні дані розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти на констатувальному та підсумковому етапах експерименту ЕГ та КГ (у %)

Етапи	Рівні розвитку							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
констатувальний	7,49	7,53	26,29	26,69	47,73	47,72	18,50	18,07
підсумковий	22,09	11,31	44,37	30,99	26,50	42,45	7,05	15,25
динаміка	+14,60	+3,78	+17,34	+4,29	-21,23	-5,27	-11,45	-2,82

Обчислення критерію Пірсона χ^2 для загального рівня розвитку інноваційної позиції педагогів ЕГ і КГ в умовах післядипломної освіти

f_o	f_e	$f_o - f_e$	$(f_o - f_e)^2$	$\frac{(f_o - f_e)^2}{f_e}$
27	20,75	6,25	39,06	1,74
14	20,25	-6,25	39,06	1,93
55	46,56	8,44	71,23	1,53
37	45,44	-8,44	71,23	1,57
33	42,51	-9,44	90,63	2,13
51	41,49	9,44	90,63	2,18
9	14,17	-5,17	26,73	1,89
19	13,83	5,17	26,73	1,93
$\chi^2=14,91$				

нями розвитку інноваційної позиції педагогів ЕГ і КГ в умовах післядипломної освіти. Запропонована експериментальна структурно-функціональна модель забезпечила ефективність розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти з імовірністю 99%.

На контрольно-підсумковому етапі експерименту ми використали U-критерій Манна-Уїтні для визначення вірогідності розбіжностей між показниками у педагогів ЕГ і КГ на різних рівнях розвитку. Для обчислювання ми застосовували програму IBM SPSS Statistics V26 та отримали дані, які свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між результатами діагностування в обох групах: високого рівня розвитку ($U_{\text{емп}} = 0,00$, $p = 0,021$); достатнього рівня ($U_{\text{емп}} = 0,00$, $p = 0,021$); середнього рівня ($U_{\text{емп}} = 16,00$, $p = 0,021$); низького рівня ($U_{\text{емп}} = 16,00$, $p = 0,021$). При умові, що рівень значущості (p) дорівнює 0,05, а довірчий інтервал – 95,0 ми отримали дані, що констатують існування статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами з достовірністю 95%.

Висновки. Наукове дослідження розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти проводилося протягом двох років (2023–2024 рр.) і охоплювало такі етапи, як: пошуковий, констатувальний, формувальний, підсумковий. Відповідно до завдань дослідження з метою здійснення внутрішнього контролю валідності було зроблено порівняння результатів експериментальної та контрольної групи на початку і наприкінці педагогічного експерименту.

Для визначення статистичної значущості між контрольною та експериментальною групами, використано U-критерій Манна-Уїтні та критерій χ^2 (хі-квадрат) Пірсона.

Результати, одержані на констатувальному етапі, підтвердили припущення щодо переважання достатнього та середнього рівнів розвитку критеріїв інно-

ваційної позиції педагогів. На формувальному етапі відповідно до мети і завдань дослідження здійснювалась апробація розробленої структурно-функціональної моделі розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти. Впродовж педагогічного експерименту застосовувався аксіологічний, андрагогічний та особистісно-діяльнісний підхід; реалізовувалися принципи науковості, системності, зв'язку теорії з практикою, гнучкості та варіативності. Реалізація виокремлених педагогічних умов здійснювалась із застосуванням різних форм і методів навчання, що окреслені в змісті структурно-функціональної моделі. На підсумковому етапі ми отримали дані, що засвідчують позитивну динаміку розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної групи.

Перевірка валідності результатів здійснювалась статистичним методом обчислювання з використанням U-критерія Манні-Уїтні та критерія Пірсона χ^2 (хі-квадрат). На констатувальному етапі експерименту за результатами розрахунків з використанням U-критерія Манні-Уїтні не виявлено значущої різниці між загальним рівнем розвитку інноваційної позиції педагогів експериментальної та контрольної групи, що свідчить про однорідність складу двох груп. Наприкінці експерименту результати, одержані при обчисленні за цим критерієм, засвідчили існування статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами з достовірністю 95%. Перевірка одержаних результатів загального розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти з використанням критерія Пірсона χ^2 (хі-квадрат) свідчать про наявність залежності між апробацією структурно-функціональної моделі та рівнями розвитку в експериментальній групі.

Отже, на підставі одержаних експериментальних даних робимо висновок, що педагогічні умови розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах

післядипломної освіти сприяють підвищенню методичного інструментарію для цілеспрямованого розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Диса О. Психологічні чинники сприймання інновацій працівниками організації. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. Випуск 15, 2020. С. 50-58. DOI: <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i15.184>
2. Єрмоленко А., Кулішов В., Шевчук С. Розвиток інноваційної компетентності сучасного педагога професійної школи. *Професійна освіта*. № 5 (194), 2020. С. 52-57. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5\(194\)-52-57](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5(194)-52-57)
3. Островська М. Інноваційне середовище в початковій школі. Монографія. Берегове-Ужгород, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II-ТОВ «РІК-У», 2021. 288 с.
4. Руденко В. М., Руденко Н. М. Математичні методи в психології. Підручник. Київ: «Академвидав», 2009. 384 с.
5. Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика. Математичні методи в психології / уклад. М. М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с.
6. Трофименко О. А. Критерії та показники вимірювання розвитку інноваційної позиції педагога. *Вісник науки та освіти*. №8 (26), 2024. С. 1209-1218. DOI: [10.52058/2786-6165-2024-8\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26))
7. Цзішен Б. Педагогічні умови розвитку інноваційного потенціалу вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск 86, 2022. С. 20-24. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.04>
8. Цюняк О. П. Система професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2020. 517 с.

REFERENCES

1. Dysa O. (2020). Psykholohichni chynnyky sprymannia innovatsii pratsivnykamy orhanizatsii [Psychological factors of perception of innovations by employees of the organization]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy*. Zbirnyk naukovykh prats RDHU. 15. 50-58. DOI: <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i15.184> [in Ukrainian].
2. Yermolenko A., Kulishov V., Shevchuk S. (2020). Rozvytok innovatsiinoi kompetentnosti suchasnoho pedahoha profesiinoi shkoly [Development of innovative competence of a modern professional school teacher]. *Profesiina osvita*. 5 (194). 52-57. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5\(194\)-52-57](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5(194)-52-57) [in Ukrainian].
3. Ostrovska M. (2021). Innovatsiine seredovyshe v pochatkovii shkoli [Innovative environment in primary school]. *Monohrafiia*. Berehove-Uzhhorod, ZUI im. F. Rakotsi II-TOV «RIK-U» [in Ukrainian].
4. Rudenko V. M., Rudenko N. M. (2009). Matematychni metody v psykholohii [Mathematical methods in psychology]. *Pidruchnyk*. Kyiv: «Akademvydav» [in Ukrainian].
5. Tablytsi funktsii ta krytychnykh tochok rozpodiliv. Rozdily: Teoriia ymovirnostei. Matematychna statystyka. Matematychni metody v psykholohii (2009) [Tables of functions and critical points of distributions. Chapters: Probability theory. Mathematical statistics. Mathematical methods in psychology]. Kharkiv: UTsZU [in Ukrainian].
6. Trofymenko O. A. (2024). Kryterii ta pokaznyky vymiryuvannia rozvytku innovatsiinoi pozytsii pedahoha [Criteria and indicators for measuring the development of an educator's innovative position]. *Visnyk nauky ta osvity*. 8 (26). 1209-1218. DOI: [10.52058/2786-6165-2024-8\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26)) [in Ukrainian].
7. Tszishen B. (2022). Pedahohichni umovy rozvytku innovatsiinoho potentsialu vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Pedagogical conditions for the development of the innovative potential of preschool teachers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. 86. 20-24. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.04> [in Ukrainian].
8. Tsiuniak O. P. (2020). Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh mahistriv pochatkovoї osvity do innovatsiinoi diialnosti [System of professional training of future masters of primary education for innovative activities]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 517 [in Ukrainian].

УДК 378:37-051:005.336.4-027.561(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-46>

Юлія ШПАЛЯРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-0727-4229
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) *shpalia1@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ОРІЄНТОВАНОГО НА СТУДЕНТА

У статті проаналізовано роль педагогічної майстерності викладача як важливого чинника у формуванні освітнього середовища, орієнтованого на студента. Визначено, що педагогічна майстерність включає професійні компетентності, здатність до самоаналізу, використання інноваційних методик та індивідуалізованих підходів. Особливу увагу приділено студент-центричному підходу, що вимагає активної участі студентів у процесі навчання, де викладач виступає наставником, а не лише джерелом знань.

У статті наголошено на важливості інтерактивних технологій, змішаного навчання та інноваційних методів, які сприяють підвищенню мотивації студентів, їхній ініціативності та розвитку критичного мислення. Показано, що ці технології підвищують рівень зацікавленості студентів і активізують їхню роль у процесі навчання.

Також акцентовано увагу на важливості налагодженої взаємодії між викладачем і студентом, що базується на співпраці, довірі та відкритій комунікації. Така взаємодія сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку професійних компетентностей, необхідних для успішної кар'єри студентів. Висвітлено, що педагогічна майстерність викладача є вирішальним чинником для створення адаптивного, інклюзивного освітнього середовища, яке відповідає сучасним потребам вищої освіти.

Ключові слова: педагогічна майстерність, освітнє середовище, студент-центричний підхід, інноваційні методи, взаємодія викладача і студента, професійні компетентності, активне навчання, змішане навчання, критичне мислення, наставництво.

Yuliia SHPALIARENKO,
orcid.org/0000-0002-0727-4229
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) *shpalia1@ukr.net*

PEDAGOGICAL SKILLS OF THE LECTURER AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A STUDENT-CENTERED EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article analyzes the role of teacher's pedagogical skills as an important factor in the formation of a student-centered educational environment. It is determined that pedagogical skills include professional competencies, the ability to introspect, the use of innovative methods and individualized approaches. Particular attention is paid to the student-centered approach, which requires active participation of students in the learning process, where the teacher acts as a mentor, not just a source of knowledge.

The article emphasizes the importance of interactive technologies, blended learning, and innovative methods that help to increase student motivation, initiative, and critical thinking. It is shown that these technologies increase the level of students' interest and activate their role in the learning process.

The article also emphasizes the importance of a well-established interaction between teacher and student based on cooperation, trust, and open communication. Such interaction contributes not only to the acquisition of knowledge but also to the development of professional competencies necessary for a successful career. It is emphasized that the teacher's pedagogical skills are a crucial factor in creating an adaptive, inclusive educational environment that meets the modern needs of higher education.

Key words: pedagogical excellence, educational environment, student-centered approach, innovative methods, teacher-student interaction, professional competencies, active learning, blended learning, critical thinking, mentoring.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти зазнає суттєвих змін під впливом глобалізаційних процесів, швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зміни вимог до підготовки фахівців. Одним із ключових аспектів цих змін є переорієнтація освітнього процесу на особистісний розвиток студента, де педагогічна майстерність викладача виступає важливим чинником створення ефективного освітнього середовища. Сучасні студенти потребують не лише передавання знань, а й розвитку критичного мислення, творчих здібностей та самостійності, що вимагає від викладача нових підходів і методів роботи.

Однак виникає проблема: як саме педагогічна майстерність викладача впливає на формування освітнього середовища, орієнтованого на студента? В умовах зростання кількості студентів, індивідуальних освітніх траєкторій та впровадження інноваційних методик зростає необхідність у викладачах, здатних гнучко адаптуватися до потреб аудиторії, створювати атмосферу співпраці та підтримки, мотивувати студентів до активної участі у навчальному процесі.

Важливість проблеми також зумовлена тим, що далеко не всі викладачі мають достатній рівень педагогічної майстерності для формування студент-центрованого середовища, що ускладнює досягнення поставлених перед освітньою системою завдань. Таким чином, дослідження впливу педагогічної майстерності на формування такого середовища є актуальним та необхідним для вдосконалення освітнього процесу.

Аналіз досліджень. Педагогічна майстерність викладача давно привертає увагу науковців, які досліджують її роль у створенні ефективного освітнього середовища. На сьогодні існує кілька наукових підходів до вивчення цього феномену, кожен з яких підкреслює важливість певних аспектів педагогічної діяльності. Важливу роль у цьому контексті відіграють роботи, присвячені питанням студент-центричного підходу в освіті.

Антонова О. Є. акцентує увагу на тому, що педагогічна майстерність є комплексом професійних знань, умінь і навичок, які дозволяють викладачу ефективно організувати навчальний процес, адаптуючи його до індивідуальних потреб студентів (Антонова, 2019: 12). Дослідниця підкреслює, що майстерність викладача вимагає постійного розвитку та вдосконалення, особливо в умовах динамічних змін у сучасній освіті.

Важливим внеском у розуміння педагогічної майстерності є праці Ващенко І. М., який наголошує на необхідності тісної взаємодії викладача та студента як основи успішного освітнього середовища

(Ващенко, 2021: 45). Він доводить, що викладач має відігравати роль фасилітатора, що стимулює студентів до активного навчання і творчого мислення.

Бондаренко О. В. зосереджує увагу на впливі студент-центричного підходу на формування професійних компетентностей студентів. Вона зазначає, що цей підхід сприяє не лише поглибленню знань, але й розвитку мотивації студентів до самостійного опанування матеріалу (Бондаренко, 2020: 30).

Гончарук О. М. у своєму дослідженні показує, як освітні середовища впливають на розвиток педагогічної майстерності викладачів, зокрема через впровадження інтеграційних підходів до навчання (Гончарук, 2021: 23). Її робота підкреслює необхідність створення середовища співпраці між викладачами та студентами, що є основою успішного навчального процесу.

Також варто звернути увагу на дослідження Руденка О. В., яке розкриває методи розвитку педагогічної майстерності у викладачів вищих навчальних закладів через впровадження інноваційних технологій і методик (Руденко, 2020: 47). Він доводить, що інтеграція інноваційних підходів значно підвищує якість взаємодії між викладачем і студентами, сприяючи створенню більш гнучкого та адаптивного освітнього середовища.

Ці дослідження підтверджують, що педагогічна майстерність викладача є визначальним чинником у формуванні освітнього середовища, орієнтованого на студента, та вимагає постійного вдосконалення з боку педагогів.

Мета статті – визначення ролі педагогічної майстерності викладача у формуванні освітнього середовища, орієнтованого на студента. Зокрема, досліджуються основні компоненти педагогічної майстерності, які сприяють ефективному впровадженню студент-центричного підходу в навчальний процес. Також метою є виявлення інноваційних методів, які можуть бути використані викладачами для підвищення якості взаємодії зі студентами, мотивації до навчання та розвитку їхніх творчих і критичних навичок.

Основні завдання:

– Розглянути ключові аспекти педагогічної майстерності викладача.

– Проаналізувати вплив педагогічної майстерності на формування студент-центричного освітнього середовища.

– Визначити методи й технології, що сприяють розвитку педагогічної майстерності в сучасних умовах.

– Оцінити вплив інновацій на ефективність навчального процесу та взаємодію викладача зі студентами.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна майстерність викладача є комплексом особистісних і професійних якостей, які забезпечують успішність його діяльності та формують освітнє середовище, орієнтоване на студента. Вона включає не лише вміння передати знання, але й здатність викладача до рефлексії, взаємодії з аудиторією та використання сучасних технологій і методик.

Антонова О. Є. підкреслює, що майстерність викладача полягає в здатності до адаптації навчальних методів до індивідуальних потреб студентів. Вона зазначає, що створення індивідуалізованих освітніх траєкторій допомагає розкрити потенціал кожного студента, що є ключовим аспектом студент-центричного підходу (Антонова, 2019: 14). Це підтверджується й іншими дослідженнями, які вказують на важливість застосування інноваційних підходів у навчальному процесі (Євдокименко, 2020: 58).

Студент-центричне середовище орієнтоване на активну участь студентів у процесі навчання, їхню мотивацію та розвиток критичного мислення. Бондаренко О. В. наголошує, що цей підхід вимагає від викладачів нових професійних компетентностей: вони мають виступати не лише як джерела знань, але й як наставники, які сприяють особистісному й інтелектуальному зростанню студентів (Бондаренко, 2020: 27).

Важливим аспектом студент-центричної освіти є акцент на самостійність у навчанні, яка повинна бути підтримана викладачем через створення середовища, що заохочує ініціативність і відповідальність студентів. Ващенко Л. В. зазначає, що викладачі, які успішно реалізують цей підхід, створюють атмосферу взаємодії, де студенти відчувають себе співучасниками освітнього процесу, а не пасивними споживачами знань (Ващенко, 2021: 46).

У сучасних умовах розвитку технологій важливою складовою педагогічної майстерності є вміння інтегрувати інноваційні методики у навчальний процес. Євдокименко О. М. підкреслює, що використання інтерактивних технологій, таких як онлайн-курси, мобільні додатки та платформи для дистанційного навчання, сприяє підвищенню зацікавленості студентів у навчанні та активізує їхню участь у освітньому процесі (Євдокименко, 2020: 59).

Одним з найбільш ефективних інструментів є технології змішаного навчання, які поєднують традиційні методи з дистанційними форматами. Це дозволяє викладачу більш гнучко реагувати на освітні потреби студентів, створюючи персоналізовані траєкторії навчання. Смирнова О. Г. також зазначає, що впровадження таких технологій зна-

чно підвищує якість освітнього процесу та робить його доступнішим для студентів з різними рівнями підготовки (Смирнова, 2019: 145).

Ефективне освітнє середовище неможливе без налагодженої взаємодії між викладачем і студентами. Руденко О. В. наголошує на тому, що педагогічна майстерність полягає не лише в глибоких знаннях предмету, але й у вмінні знайти підхід до кожного студента, враховуючи його особистісні та навчальні особливості (Руденко, 2020: 48). Викладач має бути не лише лектором, але й наставником, який розвиває вміння студентів до самостійного навчання.

Кузьмін С. О. зазначає, що створення середовища співпраці, де студенти можуть вільно висловлювати свої думки, задавати питання і брати активну участь у дискусіях, сприяє глибшому засвоєнню знань і розвитку критичного мислення (Кузьмін, 2020: 37). Він також підкреслює, що така взаємодія підвищує рівень довіри між викладачем і студентами, що є важливою умовою для ефективного навчання.

Одним із ключових завдань викладача є формування у студентів професійних компетентностей, які є важливими не лише для майбутньої професійної діяльності, але й для їхнього особистісного розвитку. Петров В. Г. підкреслює, що успішна реалізація цього завдання можлива тільки за умови, коли викладач використовує сучасні методи навчання, які враховують потреби та інтереси студентів (Петров, 2019: 91).

Впровадження активних методів навчання, таких як проблемне навчання, проектна діяльність та групові дискусії, сприяє розвитку у студентів таких важливих навичок, як командна робота, комунікація та критичне мислення. Це, в свою чергу, дозволяє формувати більш ефективну та конкурентоспроможну модель підготовки фахівців, що відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було визначено, що педагогічна майстерність викладача є ключовим чинником у формуванні освітнього середовища, орієнтованого на студента. Ефективний викладач повинен не тільки володіти глибокими знаннями свого предмета, але й застосовувати інноваційні методики та індивідуальні підходи, що сприяють активному залученню студентів до навчального процесу.

Висновки можна сформулювати наступним чином:

1. Педагогічна майстерність включає не лише професійні компетентності, але й здатність до рефлексії, самоаналізу та впровадження інноваційних технологій у навчання.

2. Студент-центричний підхід вимагає створення освітнього середовища, де студент є активним учасником процесу навчання, а викладач – наставником і фасилітатором.

3. Інноваційні технології, такі як інтерактивні методи, змішане навчання та онлайн-ресурси, підвищують мотивацію студентів і покращують якість взаємодії в освітньому процесі.

4. Ефективна взаємодія між викладачем і студентом базується на довірі, співпраці та вільному

обміні ідеями, що сприяє розвитку критичного мислення та творчих здібностей.

5. Використання активних методів навчання дозволяє формувати у студентів професійні компетентності, необхідні для успішної кар'єри та особистісного розвитку.

Отже, педагогічна майстерність викладача є основою для створення динамічного й адаптивного освітнього середовища, яке відповідає сучасним викликам та потребам студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Педагогічна майстерність у контексті інноваційних змін сучасної освіти. Наукові записки. Серія: Педагогіка, 2019, №5, с. 12–20.
2. Бондаренко О. В. Формування студент-центричного середовища у вищій школі: сучасні підходи. Збірник наукових праць. Педагогічні науки, 2020, №14, с. 25–33.
3. Ващенко Л. В. Професійна компетентність викладача як основа ефективної взаємодії зі студентами. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2021, №3, с. 43–49.
4. Гончарук І. М. Освітні середовища та педагогічна майстерність: шляхи інтеграції. Проблеми сучасної педагогіки, 2021, №11, с. 18–27.
5. Євдокименко О. М. Інноваційні педагогічні технології у формуванні майстерності викладача. Педагогічні науки: теорія та практика, 2020, №9, с. 56–62.
6. Іваненко С. В. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії в навчальному процесі. Науковий вісник ПНПУ, 2019, №2, с. 77–84.
7. Кузьмін С. О. Студент-центричний підхід в освіті: виклики та перспективи. Освітні інновації, 2020, № 8, с. 34–42.
8. Левченко В. І. Педагогічна майстерність викладача: технологічний аспект. Монографія. Київ: Видавництво КНУ, 2018. 312 с.
9. Нікітіна Л. О. Вплив професійної майстерності викладача на мотивацію студентів. Освіта та педагогічна наука, 2021, №12, с. 14–22.
10. Петров В. Г. Формування компетентностей у контексті студент-центрованого підходу. Наукові записки НУБіП, 2019, №4, с. 89–98.
11. Руденко О. В. Розвиток педагогічної майстерності у викладачів вищої школи. Педагогічна майстерність та інновації, 2020, №2, с. 44–52.
12. Смирнова О. Г. Інновації в педагогічній діяльності: досвід і перспективи. Монографія. Харків: Видавництво ХНУ, 2019. 288 с.
13. Соколов М. А. Формування студент-центричного освітнього середовища: педагогічні інструменти. Освіта XXI століття, 2020, №6, с. 19–26.
14. Тарасенко Ю. М. Педагогічна майстерність у контексті компетентнісного підходу. Збірник наукових праць КНУ, 2019, №7, с. 66–73.
15. Черненко А. В. Взаємодія викладача та студентів: формування ефективного освітнього середовища. Педагогічний дискурс, 2021, №9, с. 27–35.

REFERENCES

1. Antonova O. Ye. (2019) Pedagogical mastery in the context of innovative changes in modern education [Pedagogical mastery in the context of innovative changes in modern education]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogika*, No. 5, pp. 12–20. [in Ukrainian]
2. Bondarenko O. V. (2020) Formuvannya student-tsentrystirovoho seredovyscha u vyshchii shkoly: suchasni pidkhody [Formation of a student-centered environment in higher education: modern approaches]. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedagogichni nauky*, No. 14, pp. 25–33. [in Ukrainian]
3. Vashchenko L. V. (2021) Profesiynna kompetentnist vykladacha yak osnova efektyvnoi vzaemodii zi studentamy [Professional competence of the teacher as the basis for effective interaction with students]. *Vysnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy*, No. 3, pp. 43–49. [in Ukrainian]
4. Honcharuk I. M. (2021) Osvitni seredovyscha ta pedagogichna maisternist: shliakhy intehtratsii [Educational environments and pedagogical mastery: paths of integration]. *Problemy suchasnoi pedagogiky*, No. 11, pp. 18–27. [in Ukrainian]
5. Yevdokymenko O. M. (2020) Innovatsiyni pedagogichni tekhnolohii u formuvanni maisternosti vykladacha [Innovative pedagogical technologies in the formation of teacher mastery]. *Pedagogichni nauky: teoriya ta praktyka*, No. 9, pp. 56–62. [in Ukrainian]
6. Ivanenko S. V. (2019) Psykholohichni ta pedagogichni aspekty vzaemodii v navchalnomu protsesi [Psychological and pedagogical aspects of interaction in the educational process]. *Naukovi visnyk PNPY*, No. 2, pp. 77–84. [in Ukrainian]

7. Kuzmin S. O. (2020) Student-tsentrystsirovy pidkhid v osviti: vyzvy ta perspektyvy [Student-centered approach in education: challenges and prospects]. *Osvitni innovatsii*, No. 8, pp. 34–42. [in Ukrainian]
8. Levchenko V. I. (2018) Pedahohichna maisternist vykladacha: tekhnolohichni aspekt [Pedagogical mastery of the teacher: technological aspect]. *Monohrafiya*. Kyiv: Vydavnytstvo KNU. 312 s. [in Ukrainian]
9. Nikitina L. O. (2021) Vplyv profesiynoi maisternosti vykladacha na motyvatsiiu studentiv [The impact of professional mastery of the teacher on student motivation]. *Osvita ta pedahohichna nauka*, No. 12, pp. 14–22. [in Ukrainian]
10. Petrov V. H. (2019) Formuvannia kompetentnosti u konteksti student-tsentrystsirovoho pidkhodu [Formation of competencies in the context of a student-centered approach]. *Naukovi zapysky NUBiP*, No. 4, pp. 89–98. [in Ukrainian]
11. Rudenko O. V. (2020) Rozvytok pedahohichnoi maisternosti u vykladachiv vyshchoi shkoly [Development of pedagogical mastery in higher education teachers]. *Pedahohichna maisternist ta innovatsii*, No. 2, pp. 44–52. [in Ukrainian]
12. Smirnova O. H. (2019) Innovatsii v pedahohichnii diialnosti: dosvid i perspektyvy [Innovations in pedagogical activity: experience and prospects]. *Monohrafiya*. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNU. 288 s. [in Ukrainian]
13. Sokolov M. A. (2020) Formuvannia student-tsentrystsirovoho osvitynoho seredovyscha: pedahohichni instrumenty [Formation of a student-centered educational environment: pedagogical tools]. *Osvita XXI stolittia*, No. 6, pp. 19–26. [in Ukrainian]
14. Tarasenko Yu. M. (2019) Pedahohichna maisternist u konteksti kompetentnisnogo pidkhydu [Pedagogical mastery in the context of a competency-based approach]. *Zbirnyk naukovykh prats KNU*, No. 7, pp. 66–73. [in Ukrainian]
15. Chernenko A. V. (2021) Vzaemodiia vykladacha ta studentiv: formuvannia efektyvnoho osvitynoho seredovyscha [Interaction between the teacher and students: forming an effective educational environment]. *Pedahohichni dyskurs*, No. 9, pp. 27–35. [in Ukrainian]

УДК 37.041-057.87]:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-47>

Наталія ЮРІЙЧУК,
orcid.org/0000-0001-8308-3283
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) nd711@ukr.net

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Сучасні освітні зміни у закладах вищої освіти спрямовані на розвиток мовної особистості, здатної спілкуватися в усіх сферах суспільного життя. Уміння комунікувати мовою професії підвищує ефективність праці, організацію роботи з документами, дає можливість регулювати ділові стосунки в колективі тощо. Підвищення загальномовної культури майбутніх фахівців та їх фахової мовленнєвої культури неможливе без оволодіння мовою в усіх її аспектах.

Особливої ваги в процесі професійного зростання майбутніх фахівців, набуває проблема організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, розвиток умінь та навичок вчитися, формування в них здібностей до саморозвитку, самоосвіти, а також використання отриманих знань у подальшій професії.

Самостійна робота – це один із важливих компонентів освітнього процесу, який передбачає здійснення індивідуальної чи колективної діяльності під час аудиторних та позааудиторних занять, спрямований на формування самостійності здобувачів і засвоєння ними сукупності знань, умінь та навичок, відбувається за умови упродовження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять.

Мета організації самостійної роботи полягає у формуванні в здобувачів вищої освіти умінь самостійно поповнювати власні знання, орієнтуватися у великій кількості наукової інформації. Потреба пошуку ефективних форм організації самостійної роботи у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням) зумовлена інноваційними викликами глобалізованого світу й завданнями мовної підготовки здобувачів вищої освіти неспеціальних факультетів.

«Українська мова (за професійним спрямуванням)» належить до обов'язкових дисциплін загальної підготовки здобувачів вищої освіти в усіх ЗВО України. На жаль, на її вивчення відведено невелику кількість годин (три кредити). Час, виділений для самостійної роботи, визначається навчальним планом, на всіх нефілологічних спеціальностях самостійна робота становить 2/3 від загальної кількості годин, відведених для даної дисципліни.

Таким чином, у статті розглянуто особливості організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти під час вивчення української мови (за професійним спрямуванням) на неспеціальних факультетах, досліджено роль самостійної роботи у професійному становленні майбутнього фахівця.

Ключові слова: самостійна робота, українська мова (за професійним спрямуванням), здобувачі вищої освіти неспеціальних факультетів, професійне мовлення, мова професії, фахова мовленнєва культура, мовна особистість.

Nataliya YURIYCHUK,
orcid.org/0000-0001-8308-3283
Ph. D in Pedagogics Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Riv region, Ukraine) nd711@ukr.net

THE INDEPENDENT WORK OF HIGHER EDUCATION STUDENTS OF NON-SPECIALIZED FACULTIES IN THE PROCESS OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE (WITH A PROFESSIONAL FOCUS)

Modern educational changes in institutions of higher education are aimed at the development of a linguistic personality capable of communicating in all spheres of social life. The ability to communicate in the language of the profession increases work efficiency, organization of work with documents, provides an opportunity to regulate business relationships in the team, etc. Improving the general language culture of future specialists and their professional speech culture is impossible without mastering the language in all its aspects.

Of particular importance in the process of professional growth of future specialists is the problem of organizing the independent work of higher education students, the development of learning skills and abilities, the formation of their abilities for self-development, self-education, as well as the use of the acquired knowledge in the future profession.

Independent work is one of the important components of the educational process, which involves the implementation of individual or collective activities during classroom and extracurricular activities, aimed at forming the independence of learners and their assimilation of a set of knowledge, abilities and skills, takes place under the condition of the implementation of an appropriate system of organization of all types of educational classes

The purpose of organizing independent work is to develop the ability of students of higher education to independently supplement their own knowledge and navigate a large amount of scientific information. The need to find effective forms of organizing independent work in the process of learning the Ukrainian language (with a professional orientation) is determined by the innovative challenges of the globalized world and the tasks of language training for students of higher education in non-specialized faculties.

«Ukrainian language (for professional orientation)» is one of the mandatory subjects of general training for higher education applicants in all higher education institutions of Ukraine. Unfortunately, a small number of hours (three credits) are allotted for its study. The time allocated for independent work is determined by the curriculum, in all non-philological specialties independent work is 2/3 of the total number of hours allocated for this discipline.

Thus the article examines the peculiarities of the organization of independent work of students of higher education during the study of the «Ukrainian language (for a professional direction)» at non-specialized faculties, the role of independent work in the professional development of a future specialist is investigated.

Key words: *independent work, Ukrainian language (professionally), students of higher education of non-specialized faculties, professional speech, language of the profession, professional speech culture, linguistic personality.*

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти вимагає нових підходів до підготовки конкурентоспроможних фахівців, які протягом навчання набувають умінь і навичок застосовувати здобуті знання у подальшій професійній діяльності, здатні пристосовуватися до потреб сучасного ринку праці, виявляти високий рівень теоретичної та практичної підготовки, швидко адаптуватися у професійному середовищі. На сучасному етапі розвитку суспільства відчутна потреба в оновленні змісту мовної підготовки майбутніх фахівців. Освітні процеси у закладах вищої освіти спрямовані на поглиблення й удосконалення знань здобувачів вищої освіти з української мови, здобутих ними в закладах загальної середньої освіти, розвитку вмінь і навичок правильно користуватися українською мовою, що в результаті спрямоване на піднесення культури їхнього мовлення, вироблення навичок автоматично грамотного письма, вивчення різних видів ділових документів, набуття навичок їх складання, засвоєння етикету ділової кореспонденції, оволодіння нормами літературної мови, розвиток мовної особистості, спроможної спілкуватися й досягати поставлених комунікативних цілей у будь-якій сфері суспільного життя тощо.

«Українська мова (за професійним спрямуванням)» – це обов'язковий освітній компонент, що вивчається усіма без винятку здобувачами вищої освіти, спрямований формувати мовну особистість, яка здатна грамотно спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, використовувати всі набуті знання, уміння і навички для оптимальної мовної поведінки у майбутній професійній діяльності. Оскільки розвинене професійне мовлення підвищує

ефективність праці, організацію роботи з документами, діловою кореспонденцією, дає можливість регулювати ділові стосунки в колективі тощо.

Особливої ваги в процесі стимулювання професійного зростання майбутніх фахівців, набуває проблема організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, розвиток уміння вчитися, формування в них здібностей до саморозвитку, самоосвіти, творчого використання отриманих знань.

Потреба пошуку ефективних форм організації самостійної роботи у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням) зумовлена викликами часу та завданнями мовної підготовки здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної науково-методичної літератури свідчить про постійне зростання інтересу науковців до проблеми організації та забезпечення високої результативності самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Ряд питань розкрито у працях В. Бондаря, В. Загвязинського, М. Шкіля, В. Євдокимова та ін. На теоретико-методологічному рівні окреслена проблема знайшла своє висвітлення в працях відомих методистів (О. Біляєва, Л. Паламар, М. Пентиліук, К. Плиско та ін.).

Попри наявність значної кількості праць, присвячених досліджуваній проблемі, досі не з'ясованими залишаються багато питань, зокрема не були предметом спеціального дослідження форми і методи організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти неспеціальних факультетів у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням) тощо.

Мета статті полягає в аналізі наукової літератури з окресленої проблеми, дослідженні особли-

востей організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти неспеціальних факультетів у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням).

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота є одним із важливих компонентів освітнього процесу, що спрямований на формування самостійності здобувачів і засвоєння ними сукупності знань, умінь та навичок, здійснюється за умови упровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять.

Мета організації самостійної роботи полягає у формуванні в здобувачів вищої освіти умінь самостійно поповнювати власні знання, орієнтуватися у великій кількості наукової інформації, дає можливість розглядати накопичувані знання як об'єкт власної діяльності. Потреба пошуку ефективних, професійно зорієнтованих форм організації самостійної роботи у процесі вивчення української мови (за професійним спрямуванням) зумовлюється інноваційними викликами глобалізованого світу й завданнями мовної підготовки здобувачів вищої освіти неспеціальних факультетів.

«Українська мова (за професійним спрямуванням)» належить до обов'язкових дисциплін загальної підготовки здобувачів вищої освіти в усіх ЗВО України. На жаль, на її вивчення відведено невелику кількість годин (три кредити). Час, виділений для самостійної роботи, визначається навчальним планом, на всіх нефілологічних спеціальностях самостійна робота становить 2/3 від загальної кількості годин, відведених для даної дисципліни.

Зміст самостійної роботи визначається робочою програмою, матеріал, його обсяг, термін виконання визначає викладач. Щодо завдань із самостійної роботи, то вони повинні бути доступними і зрозумілими, передбачати можливість проведення самоконтролю з боку самих здобувачів вищої освіти, оскільки правильно організована самостійна робота сприяє засвоєнню знань здобутих протягом лекційних та практичних занять.

Самостійна робота з української мови (за професійним спрямуванням) може передбачати такі види роботи:

1. Опрацювання лекційного матеріалу (робота з конспектами), підготовка та участь у практичних заняттях.

2. Робота у бібліотеках, мережі Інтернет з науковою літературою, словниками, довідниками, новим українським правописом.

3. Конспектування навчального матеріалу.

4. Підготовка і написання доповідей, рефератів на теми:

– Державна мова як мова професійного спілкування.

– Мова і професія.

– Ділова телефонна бесіда.

– Спілкування як інструмент професійної діяльності.

– Культура проведення суперечки.

– Публічна промова.

– Етикет ділового листування та використання мовних формул.

– Культура усного фахового спілкування.

– Українська наукова термінологія у професійному спілкуванні.

– Мовні норми професійного спілкування.

– Форми колективного обговорення професійних проблем.

– Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації.

– Писемне мовлення як складник професійної діяльності тощо.

5. Науково-дослідна робота (опрацювання матеріалів фахової періодики, підготовка повідомлень наукового характеру, презентація проєктів).

6. Укладання міні-словника з фаховою термінологією, діалектною лексикою, суржилом, молодіжним сленгом (на вибір) тощо.

7. Участь у студентських наукових олімпіадах (Всеукраїнська студентська олімпіада з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та ін.), конкурсах (Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, Міжнародний мовно-літературний конкурс імені Тараса Шевченка, Всеукраїнський конкурс есе студентської молоді «Мій Шевченко» та ін.).

8. Підготовка до різних видів контролю (тестовий, модульний, підсумковий).

9. Робота в студентських наукових проблемних групах.

10. Написання студентських наукових публікацій та участь у науково-практичних конференціях.

11. Укладання теки з діловими паперами.

12. Виконання завдань, що передбачають використання сучасних інформаційних технологій і комп'ютерних засобів навчання (підготовка мультимедійних презентацій з подальшим їх показом, робота з українськими електронними термінологічними словниками й довідниками тощо).

Здобувачі вищої освіти повинні набути вмінь користуватися науково-методичною, довідковою літературою: з-поміж великої кількості матеріалу, знаходити найбільш необхідний, редагувати тексти, володіти методикою реферування тексту, мати навички комп'ютерної обробки даних; володіти методами інформаційного пошуку в системі Інтернет тощо.

Самостійна робота з термінологічними словниками, довідниками, зокрема й з електронними, передбачає з'ясування походження, значення термінів, добір до них іншомовних синонімів-відповідників і навпаки, робота над орфограмами, введення їх у відповідні контексти, укладання синонімічних рядів слів, визначення їх великих виразових можливостей, семантичних відтінків тощо. Серед пропонуваного викладачем термінів повинні бути не лише загальнонаукові, а й вузькоспеціальні.

Цікавими та корисними завданнями в самостійній роботі є упорядкування студентського міні-словничка з фаховою термінологією, діалектною лексикою, суржилом, молодіжним сленгом (на вибір) – така робота спонукає до творчої самостійності, сприяє збагаченню словникового запасу. Здобувачам пропонується добирати й записувати приклади певної групи соціально маркованої лексики й літературні відповідники до них, з'ясовувати походження слів, їх значення, правопис, сферу вживання тощо. Також не менш важливими є завдання на редагування фахових текстів.

Завдання з підготовкою і представленням презентацій дають можливість визначити рівень оволодіння нормами сучасної української літературної мови, уміння складати ділові папери, працювати з різними джерелами інформації, виступати перед аудиторією. Здобувач вищої освіти демонструє вміння оформлення презентації, навички публічного виступу, практичне використання знань, умінь і навичок тощо.

Запропоновані форми потребують наполегливої самостійної праці, проте слід розуміти, що така робота повинна враховувати індивідуальні можливості кожного здобувача вищої освіти, його творчі здобутки, інтереси, активність у навчанні тощо.

Наприкінці вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» здобувачі вищої освіти мають можливість написати наукову статтю. Така робота сприяє оволодінню здобувачами методикою наукових досліджень, розвитку навичок самостійної пошукової роботи, підвищенню власної наукової активності, розумових здібностей тощо. З кращими науковими роботами здобувачі вищої освіти беруть участь у студент-

ських наукових конференціях та публікуються у наукових збірниках.

На жаль, проблема організації самостійної роботи у ЗВО залишається однією з другорядних, оскільки в освітньому процесі акцентується більша увага на аудиторних заняттях, а самостійна робота організовується формально, хоча доведено, що знання, які здобувач отримав самостійно, насправді є міцнішими.

Навчальний матеріал дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» передбачений для засвоєння здобувачами вищої освіти самостійно, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, що опрацьовувався на аудиторних заняттях.

«Комп'ютерне тестування є підсумком самостійної роботи студента впродовж вивчення дисципліни. Щоб успішно скласти іспит, необхідно систематично і наполегливо працювати над засвоєнням матеріалу з кожної теми, розділу. Послаблена, епізодична робота над матеріалом програми, надія на те, що все можна буде вивчити за 2–4 дні, не дає очікуваних результатів. Тому студенти, які прагнуть пройти контроль успішно, мають від першого дня занять систематично і ретельно виконувати всі завдання. Водночас, необхідно виявляти значні зусилля та наполегливість під час безпосередньої підготовки до контролю» (Юрійчук, 2012: 141).

Зауважимо, що самостійна робота з української мови (за професійним спрямуванням) повинна бути організована таким чином, щоб не переважувати здобувачів зайвим конспектуванням чи механічним запам'ятовуванням, а спрямована на досягнення ними якнайкращого результату в оволодінні матеріалу з дисципліни.

Висновки. Таким чином, методично правильно організована викладачем самостійна робота з української мови (за професійним спрямуванням) є важливим засобом розвитку самостійності здобувачів вищої освіти неспеціальних факультетів, вона активізує пізнавальну діяльність, мобілізує на досягнення кінцевого результату, сприяє підвищенню рівня грамотності та професійної підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голоюх Л. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Для студентів навчально-наукового фізико-технологічного інституту : [навч. посібник]. Луцьк, 2022. 192 с.
2. Гуменюк І. Сучасні підходи до навчання української мови за професійним спрямуванням: перспективні вектори досліджень. *Молодь і ринок*. №4 (190). 2021. С. 92 – 99.
3. Дженджеро О. Л. Творча самостійна робота студентів неспеціальних факультетів у процесі вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Шляхи модернізації освіти в Україні*. Вісник №135. 2016. С. 167 – 171.

4. Ліштаба Т. Основні аспекти редагування текстів офіційно-ділового стилю на заняттях з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Наукові записки*. Вип. 188. 2020. С. 112 – 115.
5. Петрожалко Ю. В. Формування культури професійного мовлення у студентів економічного фаху ВНЗ. *Наукові записки*. Том 84. 2008. С. 29 – 33.
6. Юрійчук Н. Д. До питання організації самостійної роботи студентів ВНЗ з української мови. *Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку: Збірник наукових праць*. Вип. 12. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». 2012. С. 138 – 142.

REFERENCES

1. Holiukh L. V. (2022). *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam*. [Ukrainian language for professional direction]. *Dlia studentiv navchalno-naukovoho fizyko-tekhnolohichnoho instytutu* : [navch. posibnyk]. Lutsk. 192 s. [in Ukrainian].
2. Humeniuk I. (2021). *Suchasni pidkhody do navchannia ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam: perspektyvni vektory doslidzhen*. [Modern approaches to teaching the Ukrainian language in a professional direction: promising vectors of research]. *Molod i rynek*. №4 (190). S. 92 – 99. [in Ukrainian].
3. Dzhendzhero O. L. (2016). *Tvorcha samostiina robota studentiv nespetsialnykh fakultetiv u protsesi vyvchennia dystsypliny «Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)»*. [Creative independent work of students of non-specialized faculties in the process of studying the discipline «Ukrainian language (professional orientation)»]. *Shliakhy modernizatsii osvity v Ukraini*. Visnyk №135. S. 167 – 171. [in Ukrainian].
4. Lishtaba T. (2020). *Osnovni aspekty redahuvannia tekstiv ofitsiino-dilovoho styliu na zaniattiakh z dystsypliny «Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)»*. [The main aspects of editing texts in an official-business style in classes on the discipline «Ukrainian language (for professional orientation)»]. *Naukovi zapysky*. Vyp. 188. S. 112 – 115. [in Ukrainian].
5. Petrozhalko Yu. V. (2008). *Formuvannia kultury profesiinoho movlennia u studentiv ekonomichnoho fakhu VNZ*. [The formation of a culture of professional speech among students of economics at higher educational institutions]. *Naukovi zapysky*. Tom 84. S. 29 – 33. [in Ukrainian].
6. Yuriichuk N. D. (2012). *Do pytannia orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv VNZ z ukrainskoi movy*. [Regarding the organization of independent work of university students in the Ukrainian language]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia: nadbannia, problemy, perspektyvy rozvytku: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 12. Pereiaslav-Khmelnytskyi: PP «SKD». S. 138 – 142. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Роман ЛЕХНЮК, Анна СІРИК ВІДБУДОВА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГОВА) В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ.....	4
Анастасія МАРКІВ ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СЕЛИЩА ОЛИКА: ІСТОРІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ.....	14
Юлія МАТІЇВ СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2019 РОКУ).....	23
Вікторія СОРОКОТЯГ МІСТО ТА ЙОГО ГОСПОДАРСТВО В ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ УСТРОЇ УКРАЇНИ (1919–1926).....	31

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Михайло ОПАЛЄВ МОВА ХУДОЖНЬОЇ ФОРМИ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ АБСТРАКТНОЇ ЕКСПРЕСІОНІСТИЧНОЇ СКУЛЬПТУРИ.....	41
Лариса ОРОНОВСЬКА, Анжела ДЕНИСЕНКО, Юлія ГРИЦУН МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	49
Ольга ПАНАСОВА, Олена СЛІТЮК, Сергій ЛАВРУСЕНКО РОЗВИТОК БРЕНДІВ ОДЯГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	56
Олена ПОНОМАРЕНКО ПОДІЇ ОПЕРНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЇ.....	61
Тетяна ПОПОВА, Владислава ГУРДІНА ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА ТЕНІСНОЇ МОДИ ДЛЯ ЖІНОК.....	67
Катерина ПОПОВИЧ ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ФОРМОТВОРЕННЯ В СКУЛЬПТУРІ ВОЛОДИМИРА ШОЛУДЬКА.....	75
Тетяна РАСТРУБА, Людмила ШУМСЬКА, Любов ДОРОХІНА ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ МИСТЕЦТВО В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ.....	81
Надія СБІТНЄВА, Ольга ГАНОЦЬКА ВІЗУАЛЬНА МОВА СУЧАСНОГО ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ УКРАЇНИ.....	87
Diana SKICHKO, Nataliia SHUPRINA, Iryna DAVYDENKO DESIGN AND FORMATION OF CLOTHING FOR FIELD ARCHAEOLOGICAL WORK.....	95
Іван СТЕЦЬКИЙ ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА КОЖУХАРЯ ЯК ПРИКЛАД ДИРИГЕНТА-ОСОБИСТОСТІ.....	105
Юлія ХОРОБЧУК МІЖПОКОЛІННЄВИЙ КОНФЛІКТ У РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ГІЛБЕРТ «CITY OF GIRLS».....	110
Кайлян ХУАН ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ТВОРЧІСТЬ ХУАНА ЖО ТА ЙОГО ТЕАТР РЕЗОНАНСУ ЯК ПРИНЦИП САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ.....	116
Хуа ЦИВЕЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ КОНТЕНТ ВОКАЛЬНОГО ТВОРУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	122
Мирослава ЦИГАНІК, Олена БАША, Галина БЕНЬ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО (АКТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ І КІНО)».....	128

Мирон ЧЕРЕПАНИН, Ганна КАРАСЬ МИСТЕЦЬКА ПАЛІТРА ПІСЕННО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ.....	135
Ван ЧОНГ ПОВСЯКДЕНИЙ ЖІНОЧИЙ КОСТЮМ В СУЧАСНОМУ КИТАЙСЬКОМУ СТАНКОВОМУ ЖИВОПИСІ.....	142
Тетяна ШЕВЧУК СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СТИЛІЗАЦІЇ КОСТЮМІВ ДЛЯ ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ.....	150
Євген ШИШИГІН МИСТЕЦЬКА Й АРТ-ДИЗАЙНЕРСЬКА СПАДЩИНА АМВРОСІЯ ЖДАХИ.....	156
Андрій ШТОГРИН, Юлія ТРЕТЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНУ ТА ОЗДОБЛЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ ХРАМІВ ПОДІЛЛЯ.....	161

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Марія МОШНОРІЗ ХРИСТИЯНСЬКИЙ ЕСХАТОЛОГІЧНИЙ МІФ У ПОЕЗІЇ С. ЧЕРКСЕНКА.....	169
Богдан НОСА ВІД РЕАЛІЗМУ ДО МІФОЛОГІЗАЦІЇ: ЖАНРОВІ ЗРУШЕННЯ В РОМАНАХ ФІЛІППА МАЙЄРА.....	175
Мар'яна ПАЛИВОДА, Роксолана ПЕРХАЧ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛОКАЦІЙ У СФЕРІ ЕТИКЕТУ.....	181
Ольга РУДЬ, Олена КУМЕДА СКЛАДНІ СЛОВА У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ АНАТОЛІЯ ГРИЗУНА.....	187
Ольга СОКИРСЬКА, Інна ЗУБРІЙЧУК МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВІДМОВИ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	193
Лю СЮЕНА ПРОБЛЕМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ.....	199
Nadiia SHEVERUN, Olha KOSITSKA, Anastasiia ZOZULOVA TYPES AND CLASSIFICATION OF LEGAL TERMS.....	203
Катерина ШЕРЕМЕТА СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ ФАХОВОЇ МОВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США.....	209

ПЕДАГОГІКА

Віталій КУРИЛО, Олена КАРАМАН, Вікторія СТЕПАНЕНКО МЕТОДОЛОГІЧНА КОНСТРУКЦІЯ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ЧИННИКА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ.....	215
Анжеліка КУРЧАТОВА, Катерина ШАПОЧКА МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	224
Тарас МЕЛЬНИК АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ ЇХ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	231
Світлана МУРАВСЬКА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ТА РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ПРОГРАМ З УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	238
Петро НАГУЛЯК, Вадим РУДОЙ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ НА ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ: ПОЄДНАННЯ АКАДЕМІЧНОГО ЖИВОПИСУ ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА.....	244

Afat Shovkat NAMATOVA ENVIROMENTAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS.....	252
Владислав ОВСЯНИК ІНТЕГРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОНОМІКИ ОСВІТИ В ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ДИЗАЙНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	257
Христина ОСІДАЧ МЕТОДИКА НАПИСАННЯ ЕСЕ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	263
Олександр ПИСМІЧЕНКО, Зінаїда БОРИСЮК КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВУ: КОМПОЗИЦІЯ У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ.....	268
Ольга РИБАК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ.....	275
Maryna RYZHENKO, Olena ANISENKO, Valentina PRYANITSKA CONNECTING LANGUAGE SKILLS: INDEPENDENT WORK IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES.....	282
Олеся СТОЙКА ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	287
Єлизавета ТАРАПАТА ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ.....	294
Ольга ТРОФИМЕНКО АПРОБАЦІЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ.....	299
Юлія ШПАЛЯРЕНКО ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ОРІЄНТОВАНОГО НА СТУДЕНТА.....	305
Наталія ЮРІЙЧУК САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)	310

CONTENTS

HISTORY

Roman LEKHNIUK, Anna SIRYK RECONSTRUCTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE (ON THE EXAMPE OF CHERNIHIV) IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND EUROPEAN EXPERIENCE.....	4
Anastasia MARKIV CULTURAL HERITAGE OBJECTS OF OLYKA VILLAGE: HISTORY, PROSPECTS OF PRESERVATION AND USE.....	14
Julia MATIIV SOCIAL PRIORITIES OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES (ON THE EXAMPLE OF THE 2019 PARLIAMENTARY ELECTIONS).....	23
Victoria SOROKOTYAG A SOUTHERN UKRAINIAN CITY AND ITS ECONOMY IN THE POLITICAL AND LEGAL SYSTEM OF UKRAINE (1919–1926).....	31

ART STUDIES

Mykhailo OPALIEV THE LANGUAGE OF THE ARTISTIC FORM OF MONUMENTAL ABSTRACT EXPRESSIONIST SCULPTURE.....	41
Larysa ORONOVSKA, Anzhela DENYSENKO, Yuliia HRYTSUN MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE MUSICAL ACTIVITIES OF MUSICAL ARTS SPECIALISTS.....	49
Olga PANASOVA, Olena SLITYUK, Serhii LAVRUSENKO DEVELOPMENT OF CLOTHING BRANDS UNDER MARTIAL LAW.....	56
Olena PONOMARENKO EVENTS IN THE OPERATIC LIFE OF MODERN ITALY.....	61
Tetiana POPOVA, Vladyslava HURDINA HISTORICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF WOMEN’S TENNIS FASHION.....	67
Kateryna POPOVYCH THE VERSATILITY OF MONUMENTAL FORM-BUILDING IN THE SCULPTURE OF VOLODYMYR SHOLUDKO.....	75
Tetiana, RASTRUBA, Lyudmyla SHUMSKA, Liubov DOROKHINA VOCAL AND CHORAL ART IN HISTORICAL RETROSPECTIVE.....	81
Nadiia SBITNIEVA, Olha HANOTSKA VISUAL LANGUAGE OF CONTEMPORARY GRAPHIC DESIGN IN UKRAINE.....	87
Diana SKICHKO, Nataliia CHUPRINA, Iryna DAVYDENKO DESIGN AND FORMATION OF CLOTHING FOR FIELD ARCHAEOLOGICAL WORK.....	95
Ivan STETSKIY THE PERSONALITY OF VOLODYMYR KOZHUKHAR AS AN EXAMPLE OF A CONDUCTOR-PERSONALITY.....	105
Yuliia KHOROBCHUK INTERGENERATIONAL CONFLICT IN THE NOVEL OF ELIZABETH GILBERT “CITY OF GIRLS”.....	110
Kailiang HUANG INSTRUMENTAL MUSIC OF HUANG RUO AND HIS RESONANCE THEATRE AS A PRINCIPLE OF SELF-IDENTIFICATION.....	116
Hua QIWEI INTERPRETATIVE CONTENT OF A VOCAL WORK: TO STATEMENT OF THE PROBLEM.....	122

Myroslava TSYHANYK, Olena BASHA, Halyna BEN FEATURES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL QUALITIES OF THE STUDENTS OF THE SPECIALTY “PERFORMING ARTS (ACTING ARTS OF DRAMATIC THEATER AND CINEMA)”.....	128
Myron CHEREPANYN, Hanna KARAS ART PALETTE OF SONG AND INSTRUMENTAL CREATIVITY OF UKRAINIAN SICH RIFLEMEN.....	135
Wang CHONG EVERYDAY WOMEN’S SUIT IN THE MODERN CHINESE EASEAL PAINTING.....	142
Tetiana SHEVCHUK CURRENT TRENDS IN COSTUME STYLING FOR RHYTHMIC GYMNASTICS.....	150
Yevhen SHYSHYHIN ART AND ART-DESIGN HERITAGE OF AMVROSIY ZHDAKHA.....	156
Andrii SHTOGRYN, Yuliia TRETIAK HISTORICAL AND CULTURAL FOUNDATIONS AND FACTORS IN THE FORMATION OF THE DESIGN AND DECORATION OF THE INTERIORS OF PODILLIA TEMPLES.....	161

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Mariia MOSHNORIZ CHRISTIAN ESCHATOLOGICAL MYTH IN THE POETRY OF S. CHERKASENKO.....	169
Bohdan NOSA FROM REALISM TO MYTHOLOGIZATION: GENRE SHIFTS IN THE NOVELS OF PHILIPP MEYER.....	175
Mariana PALYVODA, Roksolana PERKHACH TRANSLATION TRANSFORMATIONS OF COLLOCATIONS IN THE FIELD OF ETIQUETTE.....	181
Olga RUD, Olena KUMEDA COMPLEX WORDS IN POETIC TEXTS OF ANATOLIY HRYZUN.....	187
Olga SOKYRSKA, Inna ZUBRIICHUK LANGUAGE MEANS OF EXPRESSING REFUSAL IN CONTEMPORARY ENGLISH-SPEAKING FICTION AND REGULARITY OF THEIR REPRODUCTION IN UKRAINIAN TRANSLATION.....	193
Liu XUENA THE PROBLEM OF THE REPRESENTATION OF ENGLISH-SPEAKING CYBERNEOLOGISMS....	199
Nadiia SHEVERUN, Olha KOSITSKA, Anastasiia ZOZULOVA TYPES AND CLASSIFICATION OF LEGAL TERMS.....	203
Kateryna SHEREMETA STRUCTURAL ORGANIZATION OF TERMS OF THE U. S. HIGHER EDUCATION SPECIALIZED LANGUAGE.....	209

PEDAGOGY

Vitalii KURYLO, Olena KARAMAN, Viktoriia STEPANENKO METHODOLOGICAL CONSTRUCTION OF FORMING CITIZENS’ CRITICAL THINKING AS A SECURITY FACTOR IN CONDITIONS OF ARMED VIOLENCE AND INFORMATION AGGRESSION.....	215
Anzhelika KURCHATOVA, Kateryna SHAPOCHKA MATHEMATICAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT...	224
Taras MELNYK MODERN APPROACHES TO TRAINING FUTURE VOCATIONAL TEACHERS IN TERMS OF FORMATION OF THEIR ACADEMIC CULTURE.....	231
Svitlana MURAVSKA INSTITUTIONAL CHANGES IN UKRAINIAN UNIVERSITIES AND DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL PROGRAMMES ON CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT DURING THE WAR ..	238

Peter NAGULYAK, Vadim RUDOI INTERDISCIPLINARY PRINCIPLES OF LEARNING AT THE FACULTY OF ART AND GRAPHICS: COMBINATION OF ACADEMIC PAINTING AND DECORATIVE AND APPLIED ARTS.....	244
Afat Shovkat NAMATOVA ENVIROMENTAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS.....	252
Vladyslav OVSYANIK INTEGRATION OF THE PRINCIPLES OF EDUCATION ECONOMICS IN THE TRAINING OF DESIGN SPECIALISTS: CONTEMPORARY CHALLENGES AND OPPORTUNITIE.....	257
Khrystyna OSIDACH METHODS OF WRITING ESSAY IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	263
Oleksandr PYSMICHENKO, Zinaida BORYSYUK CONCEPTUAL BASIS OF EDUCATION OF FINE ARTS: COMPOSITION IN GRAPHIC DESIGN...	268
Olga RYBAK ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PROMOTING THE READINESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE PEDAGOGICAL THEORY OF DIGITAL SPACE.....	275
Maryna RYZHENKO, Olena ANISENKO, Valentina PRYANITSKA CONNECTING LANGUAGE SKILLS: INDEPENDENT WORK IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES.....	282
Olesia STOIKA PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTRODUCING INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	287
Yelyzaveta TARAPATA GAME TECHNOLOGIES FOR FORMING GRAMMATICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE BY MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX.....	294
Olha TROFYMENKO TESTING A STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATORS’ INNOVATIVE POSITION IN THE CONDITIONS OF POST-GRADUATE EDUCATION.....	299
Yuliia SHPALIARENKO PEDAGOGICAL SKILLS OF THE LECTURER AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A STUDENT-CENTERED EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	305
Nataliya YURIYCHUK THE INDEPENDENT WORK OF HIGHER EDUCATION STUDENTS OF NON-SPECIALIZED FACULTIES IN THE PROCESS OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE (WITH A PROFESSIONAL FOCUS).....	310

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES**

**ВИПУСК 80. ТОМ 2
ISSUE 80. VOLUME 2**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 21.10.2024 р. Підписано до друку 01.11.2024.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 37,43. Зам. № 1124/796. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.